NİKOLAY VASİLYEVİÇ
GOGOL

ÖLÜ CANLAR

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

RUSÇA ASLINDAN ÇEVİREN: MAZLUM BEYHAN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

NİKOLAY VASİLYEVİÇ GOGOL

ÖLÜ CANLAR

rusça aslından çeviren

MAZLUM BEYHAN

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

editör
ALİ ALKAN İNAL
görsel yönetmen
BİROL BAYRAM
düzelti
MELTEM SAVCI
grafik tasarım ve uygulama

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
istiklal caddesi, no: 144/4 beyoğlu 34430 istanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Genel Yayın: 2008

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941

Maarif Vekili

Hasan Âli Yücel

Yazardan Okura

Kim olursan ol, ey okur, ister yüksek tabakadan önemli biri, ister basit halk arasından, sıradan biri ol; Tanrı sana eğer okuyup yazabilme gibi bir üstünlük bağışlamış ve benim kitabım da eline geçmişse, bana yardım etmeni rica ediyorum senden.

İlk baskısını okuduğunu sandığım bu kitapta bizim toplumumuzdan birini anlatıyorum. Arabasıyla Rusya topraklarını dolaşıyor kahramanım ve soylulardan sıradan halka dek, değişik sınıf ve tabakalardan pek çok insanla karşılaşıyor. Rus insanının eksiklerini, ayıplarını göstermek için yazdım onu; yoksa üstünlüklerini, erdemlerini göstermek için değil. Yine, onun çevresini oluşturan insanları da zayıf, eksik yanlarımızı göstermek için yazdım. İyi, olumlu tiplere kitabımın sonraki ciltlerinde yer vereceğim. Kitabımda pek çok eksik, yanlış olduğu ve anlattıklarımın Rus yurdunda gerçekte olup bitenlere uymadığı kuşkusuzdur; çünkü tek başıma her şeyi bilmem mümkün değil; ülkemizde olup bitenlerin yüzde birini bilmeye bile yetmez tek bir insanın ömrü. Öte yandan acemiliğim ya da aceleciğim nedeniyle de kitabımın her sayfasının düzeltilmesi gereken pek çok yanlışla dolu olduğunu biliyorum. Senden ricam, okurum, bunları düzeltmendir. Küçük görme bu işi. Ne kadar üst düzey eğitimli ya da yüksek tabakadan biri olursan ol, kitabım gözünde ne kadar değersiz olursa olsun, rica ediyorum senden, yap bunu; hakkında görüş bildirmeye değmeyecek kadar önemsiz bulsan da kitabımı, yap. Ve sen, yüksek tabakadan olmadığı gibi üst düzey bir eğitimden de geçmemiş, halktan okurum, sen de kendini bana bir şey öğretebilecek bilgiden yoksun biri gibi görme. Şu dünyada yaşayan, başka insanlarla bir araya gelip konuşan, görüşen herkes, başkalarının göremediği bir şeyleri görmüş, başkalarının bilmediği bir

şeyleri öğrenmiş olabilir. Onun için beni görüşlerinden, düşüncelerinden yoksun bırakma. Dikkatle okuyacak olursan, kitabımda eleştireceğin, üzerine bir şeyler söylemek isteyeceğin nice şey bulacaksındır, eminim.

Benim yazdığım insanların çevresini iyi bilen, yaşam deneyimi, yaşam bilgisi, görgüsü yüksek okurlarımdan hiç değilse biri kitabımı elinde kâğıt kalemle ve tek sayfa bile atlamadan okusa, birkaç sayfa okuduktan sonra kendi yaşamını, tanıdığı insanların yaşamlarını gözünde canlandırsa, gerek kendi gözü önünde olup biten olaylardan, gerekse başkalarından duyduğu olaylar arasından, benim kitabımda anlattıklarıma benzer olanları ya da benim anlattıklarımın tam tersi olanları anımsasa ve bunları belleğinde canlandıkları biçimiyle, artık yazacak hiçbir şeyi kalmayana dek kâğıda geçirebilse, sayfalar doldurmaktan kitabımın tümünü okuyamamış olsa bile, bu yazdıklarını bana gönderebilse, ne iyi olurdu! İşin kendisi, gerçeklik, önemli olduğu için edebiyat yapmak, deyiş güzelliği sağlamak gibi şeylerin de hiçbir önemi olmazdı burada. Bana karşı resmiyet, sıkılganlık, alçakgönüllülük gibi duygular içinde olmasına da gerek bulunmazdı okurumun: Kitabımın falanca ya da filanca yerinde düşüncesizce şeyler yazdığımı, bu saçmalıklar yüzünden insanlara yarar yerine zararımın dokunduğunu söyleyebilir, bu yüzden bana sitem edebilir, kızabilirdi. Ve benim bütün bunlar için ona duyabileceğim tek şey gönül borcu olurdu.

Yine, sürdürdüğü yaşamla, aldığı eğitimle, kitabımda anlattığım çevreden uzaklaşmış olmakla birlikte, üyesi olduğu o çevrenin yaşamını iyi bilen yüksek tabakadan biri çıksa ve kitabımı yeniden okuyup, yaşamı boyunca karşılaştığı yüksek tabakadan insanları belleğinde canlandırsa, bunlarla benim kitabımda anlatılan insanlar arasında yakınlık olup olmadığı ve zaman zaman aşağı sınıflarda olup bitenlerin yüksek tabaka içinde de yinelenip

yinelenmediği üzerinde dikkatlice düşünebilse ne iyi olurdu! Ve bu konuda aklına gelen her şeyi –yüksek tabakadaki gelişmelerle, yukarıdaki noktaları doğrulayan ya da çürüten her şeyi– ayrıntılarıyla yazsa, bunlar gözünün önünde nasıl olup bittilerse, insanların eğilimlerine, alışkanlıklarına, huylarına, hatta giysileri, mobilyaları ve evlerinin duvarları gibi onları çevreleyen cansız nesnelere varana dek hiçbir ayrıntıyı atlamadan tek tek yazsa ne güzel olurdu! Toplumumuzun rengini oluşturan bu tabakayı tanıyabilmem çok önemli. Rusya'daki yaşamı bütün yönleriyle –en azından kitabımı yazmama yetecek ölçüde– tanımadan yapıtımın sonraki ciltlerini yazabilmem olanaksız.

Yine, düş kurma ya da değişik insan hallerini gözünde canlandırabilme ve hayalinde onları farklı ortamlarda izleyebilme yeteneğinden yoksun olmayan, kısacası, okuduğu her yazarla ilgili olarak düşünsel planda derinleşebilen ya da yazarın düşüncesini geliştirebilen biri, kitabımda yer verdiğim her kişiyi dikkatle izleyebilse ve bana onun falanca olayda, filanca durumda nasıl davranması gerektiğini, onunla ilgili başta yazılanlara bakarak kitabın ilerleyen bölümlerinde başına şöyle şöyle şeylerin gelmesi gerektiğini, benim yazdıklarıma şu şu eklemeler yapılırsa daha iyi olacağını söylese ne kadar güzel olurdu! Bunu izleyecek yeni baskının daha farklı, daha iyi olması için bunların tümünü dikkate alırdım.

Düşüncelerini benimle paylaşmak isteyen okurlarımdan önemli bir dileğim var: Bana yazarken, kendileriyle aynı eğitim düzeyinde, leb demeden leblebiyi anlayan birine yazar gibi değil, çok düşük düzeyde eğitim almış, hemen hiçbir şey bilmeyen birine yazar gibi yazsınlar. Hatta en iyisi, benim yerimde, ufacık köyünden dışarı adım atmamış, bütün yaşamını ıssız bir dağ başında geçirmiş, en küçük şeyleri bile bir bebeğe söyler gibi çok basit sözcüklerle söylemezseniz anlayamayan, dolayısıyla da kavrama düzeyinin üstünde

karmaşık sözcükler kullanmaktan hep kaçınılması gereken, cahilin cahili biri olduğunu düşünsünler. Kitabım üzerine görüşlerini bildirecek olanların bu söylediğim noktaya gereken özeni göstermeleri, ilettikleri görüşlerin düşündüklerinden çok daha ilginç bir niteliğe bürünmesini ve benim onlardan gerçekten yararlanmamı sağlayacaktır.

Okurlarım arasında bu içten dileğimi yukarıda belirttiğim biçimde yerine getirecek kadar iyi yürekli olanlar çıkarsa, görüşlerini bana şu şekilde ulaştırabilirler: Yazdıklarını önce bir kâğıda sarıp üzerine benim adımı yazsınlar, sonra bunu bir başka kâğıda sarıp üzerine ya Sayın Pyotr Aleksandroviç Pletnev, St. Petersburg Üniversitesi Rektörü diye ya da Sayın Stepan Petroviç Şevırev, Moskova Üniversitesi Rektörü diye yazarak, bu iki kentten hangisine daha yakınlarsa oraya yollasınlar.

Zaman zaman insanoğluna özgü bazı aşırılıkları, ölçüsüz çıkışları olduysa da, kitabıma ilişkin olarak daha önce gösterdikleri içten tepkileriyle hem kafama, hem ruhuma büyük yararları dokunan gazetecilere ve genel olarak yazın insanlarına da içten teşekkürlerimi sunarken, beni bu kez de değerli görüşlerinden yoksun bırakmamalarını rica ediyorum. Bütün uyarıların, bütün öğütlerin büyük bir gönül borcu duygusuyla dikkate alınacağına inanmanızı bütün içtenliğimle dilerim.

BİRİNCİ CİLT

Birinci Bölüm

N ili merkezindeki hanın avlu kapısından içeri emekli yarbay ve üsteğmenlerle, yüz dolayında canı olan toprak sahipleri gibi orta sınıftan bekâr erkeklerin yeğlediği küçük, ama şık bir yaylı araba girdi. Ne yakışıklıydı briçkanın yolcusu ne çirkin, ne fazla şişmandı ne de fazla zayıf; yaşlı olduğunu söyleyebilmek kolay değildi, ama genç olduğunu söyleyebilmek de bir o kadar zordu. Yolcunun kente gelişini hemen kimse fark etmedi; bir tek hanın karşısındaki meyhanenin kapısı önünde oturan iki Rus köylüsü –onlar da yolcuyla değil, arabasıyla ilgili olarak– bir iki şey söylediler: “Vay be, şu tekere bak!” dedi köylülerden biri ötekine, “Moskova’ya kadar götürür mü bu teker sence?” – “Götürür!” – “Ama bence Kazan’a kadar götürmez.” – “Kazan’a bence de götürmez.” O konuşma da bu kadarla kaldı. Bir de araba hana iyice yaklaştığında beyaz pamuklu kumaştan, kabartma çizgili, çok dar ve kendisine kısa gelen bir pantolon giymiş, modaya uygun frakının altından, gömleğinin göğüs kısmına Tula işi tabanca biçiminde bronz bir iğneyle tutturulmuş plastronu görünen gençten biri ardına dönüp arabaya şöyle bir bakmış, sonra rüzgârın az kalsın uçuracağı şapkasını eliyle tutarak yoluna devam etmişti.

Araba avluya girince, eskinin lokantalı hanlarında “polovoy” denilen ve ortalık işlerine bakan hizmetli tarafından karşılandı. Bu öyle kıpır kıpır, öyle durduğu yerde duramaz bir adamdı ki yüzünü bile doğru dürüst görebilmek kolay değildi. Elinde uzun bir peçete, üzerinde yakası neredeyse ensesine dayanmış pamuklu bir redingot, saçlarını şöyle bir silkeleyerek hızla yeni müşteriye seğirtti, yine öyle telaşlı, hızlı hareketlerle önüne düşerek ahşap sofadan geçirip üst katta kısmetine düşen odaya götürdü. Oda bildiğimiz odalardandı, çünkü han bildiğimiz

hanlardandı; hani şu il merkezlerinde odaları iki ruble karşılığında tutulan, dört yanında erik kurusunu andıran hamam böceklerinin gezindiği, sizinle ilgili her ayrıntıya karşı ölesiye meraklı, sessiz sakin biri tarafından tutulmuş bitişikteki odayla sizin odanızı birleştiren kapının hep bir komodinle kapatıldığı hanlardan. Yapının dışı, içi hakkında fikir veriyordu: Çok uzun, iki katlı bir yapıydı burası; alt kat sıvasızdı, zaten kirli bir görünümü olan koyu kırmızı tuğlalar zaman içinde ve değişik hava koşullarının da etkisiyle büsbütün kararmıştı. Üst kat hep olduğu gibi sarıya boyanmıştı. Alt katta hamut, urgan ve ekmek satan dükkânlar vardı. Bu dükkânlardan köşedekinde, daha doğrusu köşedeki dükkânın penceresinde, bakır semaveriyle bir sbiten[1] satıcısı görünüyordu; satıcının da yüzü semaver gibi kıpkırmızıydı, adamın katran gibi kapkara bir sakalı olmasa, uzaktan, orada iki semaver duruyor sanılabilirdi.

Yolcu, odasına göz atarken, arabacısı Selifan'la uşağı Petruşka eşyalarını taşıdılar: Başından pek çok yolculuk geçtiği belli, yıpranmış, beyaz deri bavulu getirdiler önce. Kısa boylu bir adam olan Selifan'ın üzerinde koyun postundan bir gocuk vardı; otuzlu yaşlarında gösteren Petruşka ise sert bakışlı, iri dudaklı, iri burunlu bir adamdı; kendisine bol gelen, efendisinin eskisi olduğu belli bir redingot vardı üzerinde. Beyaz bavulu, üzerinde Karelya kayınından süslemeler bulunan küçük bir maun sandıkla, kundura kalıpları ve mavi bir kâğıda sarılı kızarmış tavuk izledi. Eşyaların taşınması bitince arabacı Selifan atlarla ilgilenmek için ahırın yolunu tuttu; Petruşka ise köpek kulübesi kadar küçücük, karanlık antreye yerleşmeye koyuldu: Kaputunu getirmekle başladı işe; kaputla birlikte kendine özgü bir koku da geldi buraya; uşak gereçleriyle dolu çuvalını getirmesiyle özel koku iyice yerleşti odaya. Duvar dibine kurduğu üç ayaklı, daracık somyasının üzerine, hancıdan kopardığı, pide gibi yassı, yağlı şilteyi attı.

Uşaklar bu koşuşturma içindeyken, bey aşağıya, salona indi. Yolculuk yapan hemen herkesin çok iyi bildiği salonlardandı burası da: Bütün öbür han salonları gibi yağlıboyayla boyanmış duvarların üst bölümleri isten kararmış, alt bölümleriyse, oraya gelip gidenlerin, ama daha çok da kent pazarının kurulduğu günlerde, ünlü “bir iki bardak çay”larını içmek için altışarlı yedişerli gruplar halinde hana uğrayan yerel tüccarların sırtlarını sürtmelerinden parlamıştı; duvarlar gibi is karası içindeki tavanda her yanından küçük cam parçaları sarkan, isten kararmış bir avize asılıydı: Üzeri deniz kıyısına üşüşmüş kuşlar gibi tepeleme boş çay fincanı yığılı tepsisini korkusuzca sallayarak yıpranmış muşambalar üzerinde koşturup duran garsonun rüzgârıyla avizenin camları ince ince titreşip şıngırdıyordu. Duvarlar yağlıboya resimlerle doluydu; kısacası bütün han salonları gibiydi burası da. Aradaki tek fark tablolardan birindeki perinin göğüslerinin çok büyük olmasıydı; perinin göğüsleri o kadar büyüktü ki okurlarımdan hiçbirinin bu kadar büyük göğüs gördüğünü sanmam. Aslında nereden, ne zaman, kimler tarafından ülkemize getirildiği belli olmayan –belki de yüksek devlet görevlerinde bulunan kimi sanatsever soylularımızın, kendilerine rehberlik edenlerin öğütleriyle İtalya’dan satın alıp getirdikleri– bazı tarihi tablolarda da doğanın bu türden cilvelerine tanık olmaktayız. Bey önce kasketini, ardından rengârenk yün boyun atkısını çözdü: Bu tür atkıları evli erkeklere karıları kendi elleriyle örer ve nasıl bağlayacaklarını da bir güzel açıklarlar; bekâr erkeklere gelince, onlara bu atkıları kimin ördüğünü ben bilmiyorum, bunu bir tek Tanrı bilir; bendeniz bu atkılardan hiç kullanmadım. Atkısını da çıkaran bey yemek istedi. Lahana çorbası, gelip geçici yolcular için saklanan birkaç haftalık börek, beyinli nohut, sosisli lahana, kızarmış tavuk, turşu ve böyle yerlerde hiçbir zaman eksik olmayan katmerli tatlı börek gibi hanlara özgü yiyecekler, kimi sıcak, kimi soğuk olarak müşterinin önüne getirilirken, o da garsonun ağzını

arama derdindeydi: Hanın eski ve şimdiki sahipleri kimlerdi, hanın geliri ne kadardı, patronları dürüst mü, üçkâğıtçı mıydı? Garson bu son soruyu bütün garsonlar gibi: "Üçkâğıtçı ki hem de nasıl!" biçiminde yanıtladı.

Günümüzde artık uygar Rusya'da da uygar Avrupa'da olduğu gibi pek çok saygıdeğer insan garsonlarla sohbet ederek yiyor yemeğini, hatta bazen onlarla şakalaşıyorlar bile. Ancak bu beyin sordukları o kadar da boş şeyler değildi. Valinin, meclis başkanının, savcının kim olduklarını, tek bir önemli mevki sahibini atlamadan, inceden inceye soruşturuyor; ama bundan daha da büyük bir titizlikle, hatta belki bunun da ötesine geçen derin bir ilgiyle, önemli toprak sahipleri hakkında bilgi topluyordu. Kimin ne kadar canı vardı? Çiftlikleri kentten ne kadar uzaktaydı, hatta huyları nasıldı, kente hangi sıklıkla gelip giderlerdi? Bunu bölgenin durumuyla ilgili sorular izliyordu: Ateşli hastalıklar, ölümcül sıtma, çiçek salgınları görülmüş müydü? Basit bir merakla açıklanamayacak kadar ayrıntılı şeylerdi sordukları. Beyin halinden tavrından ağırbaşlılık akıyor, sümkürdü mü ortalığı inletiyordu. Nasıl beceriyordu belli değil, ama burnundan borazan gibi bir ses çıkarıyordu. Bu son derece masum meziyet, lokantanın garsonu tarafından derin bir saygıyla karşılanıyordu ve garson burundan yükselen borazan sesini her duyuşunda saçlarını silkeleyip esas duruşa geçiyor, boynunu saygıyla yana eğerek: "Bir emriniz mi vardı efendim?" diye soruyordu.

Yemeğini bitiren bey bir fincan kahvesini de içtikten sonra divana geçip, arkasına Rus hanlarında içleri yün gibi yumuşak şeylerle değil de, sanki tuğla ya da kaldırım taşıyla doldurulmuş yastıklardan birini çekti. Esnemeye başlayınca odasına götürülmesini emretti, yatağına yatıp iki saat kadar uyudu. Uyanınca garsonun ricasıyla, ilgili makama, polise verilmek üzere küçük bir kâğıt parçasına adını, soyadını, unvanını yazdı. Merdivenden inerken garsonun heceleyerek

okudukları şunlar oldu: “Pavel İvanoviç Çiçikov, danışman, toprak sahibi, iş gereği yolculuk ediyor.” Garson pusulayı hecelemeyi sürdürürken Pavel İvanoviç Çiçikov kente şöyle bir göz atmak için dışarı çıktı. Kent fena değil gibiydi, öbür il merkezlerinden geri kalır bir yanı yoktu: Taş evlerin keskin sarı boyaları insanın gözünü alırken, tahta evlerin külrengi boyası alçakgönüllüce kendini gizliyordu. Evler bir, bir buçuk ve iki katlıydı; bir buçuk katlı olanlar, taşra mimarlarının hep çok güzel buldukları ve asla vazgeçemedikleri asma katlı evlerdi. Yer yer tarla genişliğini alan yollar ve bitmez tükenmez tahta çitler arasında zaman zaman gözden yiten evler, zaman zaman da üçerli beşerli öbekler halinde ortaya çıkıveriyorlardı. Buralar daha canlı, daha kalabalıktı. Orada burada üzerindeki çizme ya da çörek resimleri yağmurla hemen tümüyle silinmiş tabelalara rastlanıyordu. Mavi bir pantolon resminin görüldüğü bir tabelada Arşovalı[2] bir terzinin adı görülüyor, şapka, kasket satan bir mağazanın üzerinde ise “Vasiliy Fyodorov, Avrupalı” yazısı göze çarpıyordu. Bir başka tabelada bir bilardo masası ve fraklı iki adam resmedilmişti: Bizde tiyatrolarda oyunun en sonunda sahneye giren konuklar böyle giyinirler. Oyuncular kollarını hafif geri atmış, istekalarıyla topa nişan alıyorlardı; çapraz tuttukları bacaklarıyla da az önce havaya sıçrayarak bir dans figürü yapmışlar gibi bir izlenim bırakıyorlardı. Resmin altında şunlar yazıyordu: “Bilardo salonu böyle olur!” Kaldırımda zaman zaman, üzerlerine ceviz, sabun, sabuna benzeyen birtakım çörekler konulmuş masalara rastlanıyordu. Bir lokantanın tabelasında da üzerine çatal saplanmış iri bir balık göze çarpıyordu. Ama bugün özlü bir anlatımla “içki evi” deyiverdiğimiz bu kurumların tabelalarında en sık göze çarpan resim, iyiden iyiye kararmış, iki başlı devlet kartalı resmiydi. Kaldırımlara kaldırım diyebilmek zordu. Gidip parka da bir göz attı; birbirinden bodur ve cılız ağaçlara altlarından üçgen biçiminde, yağlıboyayla yeşile boyanmış

çok hoş ayaklar destek oluyordu. Bu ağaçcağızlar sazdan daha boylu olmamalarına karşın, parkın açılışı dolayısıyla gazetelerin yazdığına bakılırsa, “belediye başkanımız sayesinde, kavurucu yaz sıcaklarında ulu ağaçlarının gölgeleriyle halkımıza serinlik verecek böyle bir park kazanmakla kentimizin güzelliğine güzellik katılmıştı”; öte yandan bu güzellik karşısında heyecanlanan yurttaşlarımızın “yüreklerinin göğüs kafeslerinden adeta fırlamak üzere oluşu ve sayın belediye başkanına duydukları minnetle gözyaşlarının sel olup akışı karşısında duygulanmamak elde değildi.” Tahta kulübesinde oturmakta olan bekçiden, gerektiğinde kiliseye, devlet dairelerine, valiye en kısa yoldan nasıl gideceğini sorup öğrendi, sonra kentin ortasından geçen ırmağa bir göz atmak için o yana yöneldi, bir direkte gördüğü afişi daha sonra odasında dikkatlice okumak üzere koparıp cebine koydu; tahta kaldırımda yürümekte olan, giyim kuşamı hiç fena sayılmayacak bir kadına dikkatle baktı; kadının hemen arkasında, elinde bir bohçayla asker giysili bir çocuk yürüyordu; sonra iyice belleğine kazımak ister gibi gözünü dört açıp çevresini dikkatle inceledi, ardından da doğruca hanın yolunu tuttu. Odasına çıkarken merdivenlerde garson kendisini hafifçe kolundan tuttu. Çayını içtikten sonra masaya geçti, bir mum getirilmesini emretti, cebine attığı afişi çıkarıp mumun alevine yaklaştırdı, bir gözünü hafifçe kısarak okumaya başladı. Aslında fazla dikkate değer bir şey yoktu afişte: Bay Totsebu’nun bir dramı duyuruluyordu; Rolla’yı Bay Poplivin, Kora’yı Bayan Zyablova oynuyorlardı; öbür rollerde pek önemli olmayan oyuncular vardı; buna karşın onların da adlarını sonuna dek okudu, hatta parter fiyatlarına bile baktı, afişin vilayet matbaasında basıldığını öğrendi, acaba bir şey var mı diye afişin arkasına bakmayı bile ihmal etmedi, bir şey bulamayınca gözlerini ovuşturdu, afişi özenle katlayıp, eline geçen her şeyi içine atmayı alışkanlık haline getirdiği küçük sandığına koydu. Gün galiba bir porsiyon soğuk dana eti ve bir şişe kvasla sona erdi, büyük Rus

İmparatorluğu’nun kimi yerlerinde dedikleri gibi, dehşetli bir horultu eşliğinde sımsıkı bir uyku başladı.

Ertesi günü tümüyle ziyaretlere ayırdı, kentin hemen tüm üst düzey yöneticilerini ziyaret etti. İlkönce valiye gidip saygılarını sundu; vali de onun gibi ne şişman ne zayıftı, boynunda bir Anna nişanı asılıydı, ama söylenenlere bakılacak olursa, bunun yıldızını da almaya adaydı. Çok iyi bir adamdı, hatta bazen tül üzerine nakış bile işliyordu. Valiyi vali yardımcısı, savcı, mahkeme başkanı, emniyet müdürü, mültezim, devlet fabrikaları müdürü izledi... dünyadaki bütün yüksek mevkileri sayabilmek ne yazık ki çok zor, ancak biz şu kadarını söylemekle yetinelim: Yeni gelen, ziyaret konusunda olağanüstü bir titizlik ve çaba sergiledi. Sağlık müfettişiyle il mimarına bile saygılarını sunmayı ihmal etmedi. Sonra arabasında oturup uzun uzun başka kimleri ziyaret edebileceğini düşündü; ama kentte başka memur kalmamıştı. Ziyaret ettiği görevlilerle konuşurken onları ustaca pohpohlamış, hepsinin gözüne girmeyi başarmıştı. Valiyle konuşurken söz arasındaymış gibi, zatıalilerinin yönetimindeki ile girerken cennete girer gibi bir duyguya kapıldığını, kentteki bütün yolların kadifeden farksız olduğunu, kentlerimize böyle bilge yöneticiler atayan hükümetin alkışı hak ettiğini söylemişti. Emniyet müdürüne bekçi kulübelerindeki bekçilerle ilgili adamın çok hoşlanacağı şeyler söylemiş, vali yardımcısı ve mahkeme başkanıyla konuşurken de, her ikisi de beşinci dereceden memur olmalarına karşın, sözde yanlışlıkla iki kez “ekselansları” deyivermiş, bu da adamları son derece mutlu etmişti. Bu çabalar sonuç vermekte gecikmedi: Vali hemen o akşam, evinde düzenlediği toplantıyı onurlandırmasını rica etti, bunu öbür memurların çağrıları izledi: Kimi yemeğe, kimi oyuna, kimi bir fincan çay içmeye çağırdı.

Görüldüğü kadarıyla ziyaretçi kendinden söz etmekten kaçınıyor gibiydi. Söz edecek oldu mu da, belirgin bir

alçakgönüllülükle, son derece genel nitelikte şeyler oluyordu söyledikleri ve böyle durumlarda konuşması sanki kitabileşiyordu: Kendisi bu dünyada önemsiz bir solucandan başka neydi ki öyle uzun uzadıya üzerinde durmaya değecek biri değildi, feleğin çemberinden geçmişti, resmi görevi sırasında gerçek uğruna nelere katlanmamıştı, bu uğurda pek çok düşman kazanmış, hatta bunlardan canına kastedenler bile çıkmıştı, artık kendine huzur bulacağı bir yer arıyordu, yolu buraya düşmüşken de kentin önde gelen yöneticilerine saygılarını sunmayı görev bilmişti. Yeni gelenle ilgili olarak kentte öğrenilebilenlerin hepsi bu kadardı.

Valinin evindeki akşam toplantısı için hazırlanması iki saatten fazla sürdü. Giyimine kuşamına büyük bir titizlik gösterdi. Öğle yemeğini yedikten sonra biraz şekerleme yaptı, sonra su istedi, diliyle şişirdiği yanaklarını uzun uzun sabunladı; sonra garsonun omzundan havluyu aldı, burnundan iki kez gürültüyle soluk vererek garsonun yüzüne sular sıçrattı, kulak arkalarından başlayarak tombul yüzünü güzelce sildi. Sonra aynanın karşısına geçip plastronunu taktı, burnundan sarkan iki kılı koparttı, yanardöner noktacıklarla dolu parlak kırmızı frakını giydi.

O iş de bitince aşağı indi, arabasına binip tek tük evlerin pencerelerinden sızan ışıkların cılız aydınlığında alabildiğine geniş yollardan geçti. Valinin evi balo veriliyormuşçasına ışıl ışıldı; arabaların fenerleri yanıyor, kapıda iki jandarma duruyordu. Uzaktan arabacıların bağırışları duyuluyordu, kısacası her şey olması gerektiği gibiydi. Salona girince Çiçikov kamaşan gözlerini bir an yummak zorunda kaldı; mumlardan, lambalardan ve hanımların giysilerinden yansıyan ışık gerçekten göz alıcıydı. Her şey bir ışık seli içindeydi. Siyah fraklı beyler salonda, kimi tek başına, kimi birkaç kişilik gruplar halinde dolaşıyorlar, tıpkı temmuz sıcağında açık pencere önünde kelle şeker kıran yaşlı kilerci

kadının ufaladığı ışıltılı şeker parçacıklarına konup kalkan sinekler gibi salonun bir orasında, bir burasında görünüyorlardı. Kilerci kadının çevresine toplanan çocuklar, kadının çekici kaldırıp indiren sertleşmiş elinin hareketlerini ilgiyle izlerken, sinek filoları hafif bir rüzgârla havalanarak, oralar onlardan sorulurmuş gibi tam bir gözü karalıkla saldırıya geçerler, güneşin yaşlı kadının zaten pek iyi görmeyen gözlerini kamaştırmasından da yararlanarak kimi tek başına kimi gruplar halinde bu lezzetli parçalar üzerine atılırlar; ama doğanın mevsim gereği her adımda kendilerine cömertçe sunduğu lezzetlerle zaten karınları tok olduğundan buraya yemek için değil, kendilerini göstermek, şeker parçacıkları üzerinde ileri geri gidip gelmek, ön ya da arka ayacıklarını birbirine sürtmek, kanatlarının altını kaşımak ya da öne uzattıkları ayacıklarını başlarının üzerinde ovuşturmak, gerisingeri uçup gitmek, oluşturdukları yeni filolarla yeniden dönmek gibi amaçlarla gelirler.

Vali koluna girerek kendisini eşiyle tanıştırdığında Çiçikov daha çevresini doğru dürüst inceleyememişti bile. Valinin eşine karşı da hiçbir yanlışı olmadı: Unvanı ne fazla büyük ne de küçük, orta yaşlı birine yakışacak iltifatlar etti ona. Dans eden çiftler, öteki konukları duvar diplerine doğru sıkıştırınca ellerini ardında kavuşturan konuk, büyük bir dikkatle dans edenleri izlemeye başladı. Hanımların çoğunun giyimi son derece şık ve modaya uygundu; ötekilerse, bir taşra kenti olan kentlerine Tanrının bağışladıklarıyla yetinmişlerdi. Erkekler her yerde olduğu gibi burada da iki türdüler: Bir grubu, zayıf olanlar, kadınların başına toplanmışlardı; bunlardan kimilerini Petersburglu erkeklerden ayırmak kolay değildi: Son derece zevkli kesimi ve taranışıyla favorileri tıpkı onlarınki gibiydi, tıpkı onlar gibi sinekkaydı tıraşlıydılar; hanımların yanında kendilerini kasmadan, rahatça oturuşları, Fransızca konuşmaları ve yaptıkları esprilerle onları güldürmeleriyle

de Petersburglu erkeklerden bir farkları yoktu. Öbür tür ise, şişman, daha doğrusu tıpkı Çiçikov gibi ne fazla şişman ne fazla zayıf erkeklerden oluşuyordu. Bunlar öncekilerin tersine, kadınlara pek sokulmuyorlar, valinin uşağının yeşil örtülü masayı vhist oyununa hazırlamaya girişip girişmediğini anlamak için sürekli çevrelerine bakınıyorlardı. Dolgun, toparlak yüzlüydüler; kiminin yüzü siğilli, hatta çiçek bozuğuydu; saçlarını öyle kestirmişlerdi ki ne perçemleri ne kâkülleri ne de bukleleri vardı. Ya çok kısa kesilmişti saçları ya da yalanmış gibi kafalarına yapışıktı, sert ama yuvarlak yüz çizgileri vardı. Bunlar, kentin önde gelen saygın memurlarıydı. Şu var ki şişmanlar zayıflara göre daha iş bilir, daha becerikli oluyorlar. Zayıflar fazlaca önemi olmayan işler yaparlar, avara kasnak gibidirler; ayakları pek yere basmayan, havai, güvenden yoksun bir yaşam sürerler. Şişmanlarınsa asla dolaylı, derme çatma işleri olmaz, doğrudan ve sağlam iş tutarlar onlar; bir yere oturdular mı sımsıkı, güvenilir biçimde otururlar; oturdukları yerden çatırtılar da yükselse onlara bir şey olmaz. Dış görünüşlerine önem vermezler, zayıflarınki gibi ustalıkla dikilmiş frakları yoktur; ama ceplerinde Tanrının bereketi, bolluğu görülür. Zayıflar üç yıl içinde hemen bütün canlarını rehine bırakmak zorunda kalırlar. Şişmanlarsa hep sakindir, kentin ucunda uygun bir ev mi gördü, karısının üzerine alıverir; derken öbür uçta bir başka ev alınır, ardından kent yakınlarında bir köyceğiz edinilir, onu hiç eksiği olmayan büyük bir köy izler. Sonunda da Tanrıya ve devletine sadakatinde kusur etmeyen, herkesin saygısını kazanmış biri olarak memuriyetten ayrılıp köyüne yerleşir ve orada tuz ekmek paylaşmayı bilen bir toprak sahibi, anlı şanlı bir Rus beyi olarak gönenç içinde yaşar gider. Öldüğünde mirasçılarının yine zayıflardan olduğu görülür ve bunlar da tam Ruslara yakışır biçimde, babadan kalma malın mülkün altından girer üstünden çıkarlar. Oradaki insanları incelerken Çiçikov'un aklından buna benzer şeylerin geçtiğini gizleyecek değiliz; bunun sonucu olarak da şişmanlar

arasına katıldı; hemen hepsiyle tanışmıştı zaten, hepsi tanıdığıydı: Son derece gür, kara kaşlı ve sanki “Gel hele kardeş, yan odaya geçelim, sana orada bir şey söyleyeceğim,” der gibi sol gözünü kırpıp duran savcı –aslında ciddi ve çok konuşkan olmayan biriydi–; sonra kısa boylu, nüktedan, filozof posta müdürü; son derece aklı başında, sevecen bir insan olan yargıç eski bir dostlarıymış gibi selamladılar Çiçikov’u, Çiçikov da fazla coşkulu olmamakla birlikte yine de hoş bir biçimde karşılık verdi bu selamlara. Bu arada yeni tanıştıkları da oldu, bunlardan ilki nazik, saygılı bir toprak sahibi olan Manilov, öbürü ilk bakışta beceriksiz, sakar biri gibi görünen ve daha tanışırlarken ayağına bastığı için özür dilemek zorunda kalan Sobakeviç’ti. Tam Sobakeviç kendisinden özür dilerken, Çiçikov da kibar bir selamla, vhiste çağrıldığını bildiren kartı aldı; hep birlikte yeşil masaya geçtiler ve yemeğe kadar da orada kaldılar. İnsanlar nihayet kendilerini ciddi, önemli bir işe kaptırdıklarında hep olduğu gibi, bütün konuşmalar kesildi. Konuşmayı çok seven posta müdürünün bile oyun kâğıtlarının dağıtılmasıyla birlikte yüzünün düşünceli bir hal aldığı, alt dudağının üst dudağını kapattığı ve oyun sonuna dek de böyle kaldığı görüldü. Resimli kartları masaya vurarak atıyor, örneğin kızsa attığı kart, “Yürrü koca papaz karısı seni!” diyor, papazsa “Gidinin Tambovsk mujiği!” diyordu. Yargıçsa ona şöyle karşılık veriyordu: “Papazı da, karısını da bıyıklarından yakaladım!” Hemen herkes kartları ellerini masaya vurarak atıyor, o arada da şöyle bir şeyler söylüyordu: “Hayda! Bu karo nerden çıktı şimdi!” Bazen de kendi aralarında taktıkları adlarını bağırıyorlardı kâğıtların: “Buna sinek değil, kurt derler!” – “Buna da kurt yeniği!” – “Ya bu maça beyine ne buyurulur!” Oyun bitince hep yaptıkları gibi yüksek sesle oyun hakkında tartıştılar. Yeni gelen de katıldı bu tartışmaya, ama olağanüstü bir ustalıkla. Böylece de herkes ne kadar incelikli, tatlı bir dili olduğunu görmüş oldu. Örneğin, asla “Siz falanca kâğıdı atınca,” demiyor, “Zatıalileri öyle

oynamayı uygun görünce, bendenize de kendilerinin ikililerini kırma onurunu ve bahtiyarlığını bahşetmiş oldular," diyordu. Tartışmalarda hasımlarıyla daha sıkı bir uzlaşıya varmak, gönül hoşluğuna ulaşmak için her zaman mineli gümüş tabakasını uzatırdı onlara; hoş koku versinler diye konuldukları belli iki mor menekşe olurdu tabakasının dibinde. Ama konuğun en fazla ilgisini çekenler, az önce sözünü ettiğimiz toprak sahipleri Manilov'la, Sobakeviç'ti. Mahkeme başkanıyla posta müdürünü bir köşeye çağırıp hemen onlar hakkında ayrıntılı bilgi edindi. Sorduğu birkaç soru, yeni gelenin yalnızca meraklı değil, aynı zamanda son derece ciddi, işini bilir biri olduğunu gösteriyordu. Çünkü ilk öğrenmeye çalıştığı şey, her birinin kaçar canı bulunduğu ve çiftliklerinin ne durumda olduğuydu; adlarını, baba adlarını, soyadlarını öğrenmeyi daha sonraya bırakmıştı. Kısa sürede çiftlik sahiplerinin her ikisini de kendine hayran bırakmayı başardı. Henüz yaşlı denilemeyecek bir adam olan ve şeker gibi tatlı gözlerini her gülüşünde kısan Manilov müthiş sevdi Çiçikov'u. Elini uzun uzun sıkarken, kentten kendi deyişiyle yalnızca on beş versta ötede olan çiftliğine ziyarette bulunarak kendisini onurlandırmasını rica etti. Çiçikov da başını incelikle öne eğerek ve onun elini aynı içtenlikle sıkarak, bu ziyareti yalnızca büyük bir istekle değil, aynı zamanda kutsal bir görev gibi görerek yerine getireceğini söyledi. Sobakeviç'e gelince, Rusya'da bile soyları tükenen bahadırların ayağına ancak olabilecek, o nedenle de bir yerlerde uyabileceği bir başka ayağı bulmanın pek kolay olmayacağı kocaman çizmelerinin topuklarını birbirine vurarak, son derece kısa ve özlü bir şekilde: "Bana da buyurun," dedi.

Çiçikov ertesi gün emniyet müdürünün evine öğle yemeğine gitti. Yemekten sonra, saat üç civarında oturdukları vhist masasından kalktıklarında saat sabahın ikisiydi. Burada da Nozdrev adında bir çiftlik sahibiyle tanıştı; otuz yaşlarında, biraz pişkin, teklifsiz biriydi; birkaç

sözcükten sonra Çiçikov'a "sen" demeye başlamıştı. Savcı ve emniyet müdürüyle de senlibenli konuşuyor, her ikisiyle de oldukça samimi olduğu izlenimi bırakıyordu. Ama oyuna oturduklarında emniyet müdürünün de, savcının da Nozdrev'in her hareketini, attığı hemen her kâğıdı büyük bir dikkatle izlediklerini fark etti. Ertesi akşam mahkeme başkanının evine konuk oldu; ev sahibi ikisi kadın olan konuklarını üzerinde yağlar ışıldayan, pek temiz sayılamayacak bir hırkayla karşıladı. Sonra vali yardımcısının evindeki akşam yemeğine, mültezimin evinde büyük bir öğle yemeğine, savcının evinde, ev sahibinin küçük dediği ama oldukça büyük bir yemeğe, kilisedeki bir ayinden sonra belediye başkanının evine ufak tefek bir şeyler atıştırmaya çağrıldı, ama bu da büyük bir öğle yemeğine dönüştü. Kısacası konuğun boş tek bir saati bile kalmıyor, handaki odasına ancak yatmak için uğruyordu. Her yerde, her konuda söyleyecek sözü vardı, deneyimli bir salon adamı gibi davranıyordu. Örneğin at yetiştiriciliğinden mi söz ediliyor, başlıyordu haralar üzerine konuşmaya; cins köpeklerden mi söz ediliyor, bu konuda da son derece işi yarar görüşleri oluyordu; yürütülmekte olan mali bir soruşturma üzerine yorumlar mı yapılıyor, hemen hukuktan da nasipsiz olmadığını gösteriyordu; bilardodan mı söz ediliyor, o konuda da en ufak bir açık vermiyordu; hayırseverlik ve hayırseverlerden mi söz ediliyor, bu konuda da, hatta gözleri yaşararak çok hoş şeyler söylüyordu; konu sıcak şarap yapımı mı, bu konuda da engin bilgisi vardı; gümrük muhafaza memurlarından söz ediliyorsa eğer, sanki kendisi de gümrük muhafaza memurluğu yapmış gibi bu konuda da yetkin yargıları vardı. Ancak burada ilginç olan, bütün bunları söylerken gayet ciddi, ölçülü, ağırbaşlı olmasıydı. Sesi ne fazla yüksek ne fazla alçaktı, tam gerektiği gibiydi. Sözün özü, ne yandan baksanız, aklı başında, adam gibi bir adamdı. Bütün memurlar onun kentlerine gelmesinden hoşnuttular. Vali, onu iyi niyetli biri diye tanımladı; savcı, becerikli; jandarma albayı, çok bilgili;

mahkeme başkanı, bilgili ve saygıdeğer; emniyet müdürü, saygıdeğer ve sevecen; emniyet müdürünün karısı ise çok, çok sevecen – çok, çok nazik diye tanımladılar. Birilerinin iyi yanları üzerine kırk yılda bir konuşan Sobakeviç bile, kentten oldukça geç bir saatte çiftliğine döndükten sonra, soyunup sıskacık karısının yanına uzanınca, “Canımın içi,” dedi, “bugün valinin ve emniyet müdürünün evlerindeki yemeklere katıldım ve danışman Pavel İvanoviç Çiçikov’la tanıştım. Çok hoş bir adam!” Karısı onun bu sözleri üzerine “Hıı...” diye bir ses çıkardı ve ayağıyla onu itti.

Konuk böylesine hoş izlenim yaratmıştı kentte ve bu izlenim kendisinin hemen tüm kent halkının ağzını şaşkınlıktan açık bırakan, okurlarımızın da çok geçmeden öğrenecekleri tuhaf bir özelliği, garip bir girişimi ya da taşra kentlerinde söylenildiği gibi hiç beklenmedik bir davranışı ortaya çıkana dek de sürüp gitti.

İkinci Bölüm

Her öğlen, her akşam, çağrıdan çağrıya koşarak, dolu dolu, çok keyifli bir hafta geçiren yolcu, sonunda ziyaretlerini kent dışına taşımaya ve ilk olarak Manilov'la Sobake-viç'ten başlamaya karar verdi, zaten sözü de vardı kendilerine. Ama belki de çok daha ciddi, çok daha önemli, kendine, yüreğine çok daha yakın bulduğu başka nedenler söz konusuydu burada, kim bilir? Ama okur bütün bu konuları yeri, zamanı geldikçe ve yavaş yavaş öğrenecek, yeter ki bu çok uzun, sonuna doğru daha da açılıp genişleyecek öykümüzü okuyacak sabrı göstersin. Bir gece önceden arabacı Selifan'a sabah erkenden atları şu bildik yaylıya koşması, Petruşka'ya ise handa kalıp odaya, eşyalara göz kulak olması emredildi. Kahramanımızın iki kölesini okurlarımıza biraz daha tanıtmamız herhalde gereksiz bir iş olmayacaktır. Gerçi her ikisi de önemli kişiler değiller; ikincil, hatta üçüncül kişiler bile değiller, öykünün akışını sağlayan ana zemberekle de hiç ilgileri bulunmuyor, belki ancak bir iki yerde bu zembereğe hafifçe dokunup geçiyorlar; ama yine de yazar başka her konunun olduğu gibi bu konunun da ayrıntılarıyla verilmesinden yana ve kendisi bir Rus olmasına karşın, Almanlar gibi düzenli olmayı seviyor. Kaldı ki vereceğimiz bilgiler ne fazla zamanımızı ne de yerimizi alacak, çünkü Petruşka'nın kendine bol gelen, efendisinin eskisi bir kahverengi redingot giydiği ve mesleki özellik olarak büyük bir burunla şişkin dudaklara sahip olduğu gibi okurun zaten bildiği şeylere fazla bir şey eklemeyeceğiz. Konuşkan değil, suskun biriydi, kültüre yönelik soylu bir yanı vardı: Kitap okurdu. İçerik konusunda sıkıntı çekmezdi: Ne üzerine olursa olsundu kitap: İster bir sevdalının serüvenleri, ister alfabe, isterse dua kitabı, hiç fark etmezdi, bütün kitapları eşit ilgiyle okurdu; bir kimya kitabını bile geri çevirmezdi. Onu okuduğu şeyden çok okumanın kendisi, daha doğrusu okuma süreci ilgilendirirdi: Birtakım harfler bir araya geliyor

ve her zaman, anlamını bazen şeytanın bile bilemeyeceği bir sözcük oluşturuyorlardı! Genellikle antredeki şiltesinde ve yatar durumda gerçekleşirdi bu kitap okuma işi, o yüzden de şiltesi, üzerinde gece gündüz yatıla yatıla incelmiş, pide gibi olmuştu. Okuma tutkusu dışında karakteristik diyebileceğimiz iki özelliği daha vardı. Bunlardan biri giysilerini çıkarmadan, üzerinde ne varsa, öylece yatmaktı; öbürü gittiği her yere kendine özgü kokusunu taşımaktı: İçinde yaşanmış bir odanın kokusunu andırırdı bu koku; öyle ki daha önce hiç oturulmamış bir yere yatağını serdiği ya da kaputuyla birtakım eşyalarını getirip bıraktığı anda on yıldır insanların yaşamakta oldukları bir yer gibi kokmaya başlardı orası. Titiz, hatta bazen iyiden iyiye zor beğenir bir adam olan Çiçikov, sabah sabah taze havayı burnuna çekmesiyle birlikte yüzünü buruşturup başını sallar, “Baksana bana, sen terliyor musun ne, bir hamama gitseydin,” derdi. Petruşka bu sözlere hiç karşılık vermez, hemen kendine uğraşacak bir iş bulurdu: Ya elinde toz alma çubuğuyla efendisinin askıdaki frakının başına gider ya da bir şeyler toplamaya girişirdi. Sustuğu sırada ne düşünürdü? Belki de, “Ne adam be! Aynı şeyi kırk kez söylemekten bıkmadı bir türlü!” diye düşünürdü? Efendileri öğüt verirken uşakların neler düşündüğünü kestirebilmek zordur. Petruşka üzerine söyleyeceklerimiz şimdilik bunlar. Arabacı Selifan’a gelince, o tümden farklı biriydi. Kendilerine alt tabakadan insanların tanıtılması konusunda okurlarının ne denli isteksiz olduğunu deneyimleriyle bilen yazar, şu anda da benzer bir şeyi yapıyor olmaktan üzüntü duyuyor. Rus insanı böyledir işte: Rütbesi kendinden yukarıda olan biri hakkında bilgi sahibi olmayı pek sever; bir kont ya da prensle yalnızca şapkalar çıkarılarak selamlaşma düzeyindeki bir tanışıklık bile, birtakım yakın dostluklardan üstün tutulur. Hatta yazar yalnızca altıncı dereceden bir danışman olan kahramanı adına bile korkmaktadır. Yedinci dereceden birileri belki onunla tanışmak isterler, ama general rütbesinde olanlar ayaklarına dolanan birini nasıl hor görürlerse, ona da

herhalde küçümseyici bir bakış fırlatmaktan öte ilgi göstermeyeceklerdir? Ya da bundan da kötüsü ve yazar açısından belki de en öldürücü olanı, sanki öyle biri yokmuş gibi davranacaklardır. Bunların her ikisi de birbirinden acı olasılıklar; ancak biz yine kahramanımıza dönelim. Akşamdan gerekli emirleri veren Çiçikov sabah erkenden kalktı, elini yüzünü yıkayıp pazar günleri hep yaptığı gibi –o gün de pazardı– ıslak bir süngerle tepeden tırnağı silindi, tıraşına o kadar özen gösterdi ki yanakları atlas kumaş gibi ışıldadı; fosforlu kırmızı frakını ve üzerine ayı postu kaputunu giydi; bir o yandan bir bu yandan koluna girip kendisine destek olan garsonun yardımıyla merdivenleri indi; arabasına bindi. Hanın avlu kapısından gürültüyle yola fırladı araba. Yoldan geçen bir papaz şapkasını çıkararak kendisine selam verdi. Üstü başı perişan birkaç çocuk ellerini uzatıp "Öksüzlere bir yardım beyim!" gibi bir şeyler söylediler. Çocuklardan birinin arabanın arkasına asılmaya heveslendiğini fark eden arabacı arkaya bir kamçı salladı. Araba taş kaplı yolda hoplaya zıplaya ilerliyordu. Ama ileride, her eziyetin olduğu gibi, bu taş eziyetinin de az sonra biteceğini gösteren çizgili bariyeri görmek sevindiriciydi. Gerçekten de, Çiçikov sarsıntıdan başını birkaç kez şiddetle tavana vurduktan sonra, nihayet yumuşacık toprak yolda ilerlemeye başladılar. Kent henüz geride bırakılmıştı ki yolun iki yanından tuhaf birtakım görüntüler akmaya başladı: Birtakım tümsekler, akçam koruları, henüz boylanmamış tazecik çamlar, yanmış, yaşlı gövdeleriyle yabani süpürgeotu çalıları ve benzeri saçmalıklar... Köyler tespih taneleri gibi birbiri ardınca geride kalıyordu. Külrengi çatıları ve hemen çatı altlarından sarkan dantel gibi işlenmiş ahşap saçak süslemeleriyle eski odun yığınlarını andıran evler, üzerlerinde koyun postu ceketleriyle evlerin önündeki tahta sıralara oturmuş esneyip duran köylüler, göğüslerinin hemen altından boğulmuş giysileri, kocaman yüzleriyle üst kat pencerelerinden bakan kadınlar, alt kat pencerelerinden bakan bir buzağı ya da bir

domuz yavrusu... kısaca o bildik görüntü. On beş versta geride bırakılmıştı; Manilov'un söylediğine göre köyünün buralarda bir yerde olması gerekiyordu, ama on altıncı versta da hızla geride bırakıldığı halde ortalıkta köye benzer bir şey görünmüyordu. Karşılarına iki köylü çıkmasaydı, herhalde bulamayacaklardı Manilov'un köyünü. "Zamanilovka köyüne daha çok mu var?" sorusuna yanıt vermeden önce köylülerin ikisi de şapkalarını çıkardılar, sonra daha akıllıca görünen ve sivri sakallı olanı:

— Manilovka olmasın aradığınız yer? –dedi.

— Evet, Manilovka.

— Manilovka! Bir versta daha gittikten sonra sağa saptın mı hemen orada!

— Sağa? –diye yineledi arabacı.

— Evet, sağa! –dedi köylü.– O yol seni doğru Manilovka'ya götürür. Buralarda Zamanilovka diye bir yer yok. Manilovka var. Bir tepenin üstünde iki katlı taş bir ev göreceksin, işte orası beyin evidir... orada yaşar kendisi. Köyün adı da Manilovka... Buralarda Zamanilovka diye bir yer yok. Hiçbir zaman da olmadı.

Manilovka'ya doğru yola devam ettiler. İki versta kadar sonra bir yol ayrımına geldiler, oradan döndüler, iki, üç, belki de dört versta kadar da bu yolda ilerlemelerine karşın iki katlı taş eve rastlayamadılar. Çiçikov burada, bir dostun seni eğer on beş versta ötedeki köyüne davet ettiyse gideceğin yol en az otuz verstadır kuralını anımsadı. Manilov-ka'nın kimilerine çekici gelebilecek bir konumu vardı. Bey evi bütün rüzgârlara açık olarak tek başına bir tepenin üzerinde duruyordu. Tepenin etekleri çimdi, kısacık kesilmiş çimler üzerinde İngiliz bahçelerindeki gibi birkaç leylak tarhıyla, birkaç da sarı akasya ağacı görülüyordu. Sağda solda sivri tepeleri küçük, seyrek yapraklı beş altı

kayın ağacı görülüyordu. Ağaçlardan ikisinin altında kubbemsi çatısı yeşil, ayakları mavi boyalı ahşap bir kameriye vardı; kameriyenin üzerine “Tenha Tefekkür Tapınağı” diye yazılmıştı. Daha aşağıda Rus toprak sahiplerinin İngiliz usulü bahçelerinde o kadar da harika durmayan, üzeri otlarla kaplanmış bir göl vardı. Tepenin aşağılarında ve yamaçlarda zamanla kararmış kütükten köylü kulübeleri serpilmişti; kahramanımız her nedense hemen saymaya girişti bunları ve iki yüzün üzerinde olduklarını saptadı. Kulübeler arasında ne bir ağaç ne başka herhangi bir yeşillik görülüyordu, yalnız kütüktü görülen. Dizlerine dek suya girmiş iki kadın bu görüntüye canlılık katıyordu: Kadınlar eteklerini tıpkı resimlerde olduğu gibi uçlarından kaldırıp bellerine sıkıştırmışlar, iki sopa ucuna gerilmiş yırtık bir ağı suda artları sıra sürüklüyorlardı; yolunu şaşırmış iki yengeçle, bir çamça balığı ışıldıyordu ağda. Köylü kadınların ağız dalaşı içinde oldukları görülüyordu, söylenip duruyorlardı birbirlerine. Ta ötelerde sıkıntılı, mavimsi bir çam ormanı uzanıyordu. Doğrusu hava da bu sıkıntıya katkıda bulunur gibiydi: Ne günlük güneşlikti hava ne de kapalı; gayet barışçıl oldukları halde pazar günleri genellikle zilzurna sarhoş gezen garnizon askerlerinin eski üniformaları gibiydi, açık külrengi. Hava değişikliğinin habercisi horoz bile eksik değildi tabloda: Malum zamparalık kapışmalarında rakiplerinin gaga darbeleriyle kafatası ta beynine dek yarılmış olmasına karşın, tüyleri döküle döküle eski hasırlara dönmüş kanatlarını çırpmaktan geri durmuyor, gırtlağını yırtarcasına bağırıyordu. Avluya yaklaştıklarında Çiçikov ev sahibini gördü: Üzerinde Şalon dokuması yeşil renkli bir redingot, gelen arabayı daha iyi görebilmek için elini gözlerine siper etmiş, evinin önünde duruyordu. Briçka eve yaklaştıkça, ev sahibinin gözleri gülmeye, gülümsemesi giderek bütün yüzüne yayılmaya başladı.

Çiçikov briçkadan inerken de:

— Pavel İvanoviç! –diye bağırdı.– Demek sonunda hatırlayabildiniz bizi?

İki dost sımsıkı kucaklaşıp öpüştüler, eve girdiler. Gerçi onlar sofayı, antreyi ve yemek odasını pek kısa sürede geçecekler, ama bizim yine de bu süreden yararlanarak ev sahibi üzerine birkaç şey söylemeyi denemek gibi bir niyetimiz var. Tam bu noktada yazar bu tür niyetlerin gerçekleştirilmesinin hiç de kolay olmadığını itiraf etmek zorunda. Çizgileri belirgin karakterleri betimlemek daha kolaydır: Tuvale korkusuzca boca edebilirsiniz renkleri: Kor gibi yanan kara gözler, çalı gibi kaşlar, kırış kırış bir alın, omuzlara atılmış kapkara ya da ateş kırmızısı bir kaban... portre bitti bile! Ama sayıları çok olmakla ve dış görünüş olarak birbirlerine çok benzemekle birlikte yine de dikkatle bakıldığında zor ayırt edilir pek çok özellikleri bulunan bu bayların portrelerini yapmak doğrusu hiç kolay değildir. Bütün o ince, belirsiz çizgilerin ortaya çıkması için yoğun bir dikkat göstermek, ayrıca ince bir bilim olan bakma ve görme biliminde derinleşmiş olmak gerekir.

Manilov nasıl biriydi? Bunu ancak Tanrı bilir. Kendi halinde, suya sabuna dokunmaz, etliye sütlüye karışmaz, ondan ne köy olur ne kasaba... gibi deyimlerle tanımladığımız tipler vardır hani, Manilov da galiba bu tiplerdendi. Dış görünüş olarak gösterişli bir adamdı; yüz hatlarının hoş olduğu söylenebilirdi, ama sanki şerbeti biraz fazla kaçmış bir hoşluktu bu. Halinden tavrından sevecenlik, güler yüz, dostluk arayan biri olduğu anlaşılırdı. Gönül çelen bir gülümsemesi vardı, sarı saçlı, mavi gözlüydü. Onunla ilk konuşan herkes ilk anda kesinlikle, “Ne hoş, ne temiz bir adam!” derdi. İkinci dakikada hiçbir şey söylemez, üçüncü dakikada ise, “Neyin nesi olduğunu şeytan bilir!” der, çekip giderdi. Çekip gitmese bile dehşetli bir sıkıntı kaplardı içini. İnsanların duyarlı yanlarına seslenen, yüreğe işleyen bir söz söylendiğinde herkesten duyduğunuz canlı, coşkulu, hatta

kibirli tepki sözlerini ondan duyamazdınız. Herkesin bir düşkünlüğü vardır: Kimi tazılara düşkündür, kimi müthiş bir müziksever olduğunu, müziği bütün derinliğiyle hissettiğini düşünür, bir üçüncüsü yaman bir yemek düşkünüdür, dördüncüsü kendisine verilmiş rolün bir üstünde bir rolü oynamanın sevdasındadır, beşinci biri daha alçakgönüllüce bir hevesin ardındadır: Yatıp kalkıp bir hassa yaveriyle anacaddede bir iki tur atmanın ve dostlara, tanıdıklara, hatta tanımadıklara caka satmanın hayalini kurar durur. Altıncısına öyle bir el bağışlanmıştır ki kâğıt destesinde kupa birlisinin ya da ikilisinin ucuna bir işaret atmak için olağanüstü bir tutkuyla kıvranır durur, yedinci biri ise bir yerleri düzene sokmaya, menzil amirine ya da arabacılara usulca sokulmaya çalışır. Sözün özü, herkes kendince bir şeylere yönelmiştir. Ama Manilov'da böyle bir şey yoktu. Evinde pek az konuşur, daha çok derin düşüncelere dalardı; ama ne düşünürdü, bunun burasını yine yalnızca Tanrı bilirdi. Çiftlik işleriyle ilgilendiği söylenemezdi, dahası tarlalara tek bir kez bile gitmişliği yoktu; bir şekilde, kendi kendine yürür giderdi çiftlik işleri. Kâhya, "Efendim, şöyle şöyle yapsak iyi olur," diyecek oldu mu, alçakgönüllü, incelikli, eğitimli bir subay olarak tanındığı ordudaki yıllarının alışkanlığı olan piposunu çekiştirerek, "Evet, hiç fena olmaz," der, az sonra yinelerdi: "Evet, evet, hiç fena olmaz." Bir köylü gelip ensesini kaşıyarak, "İzniniz olursa beyim, biraz dışarıda çalışıp yevmiyeyi doğrultayım... meteliğim kalmadı!" dediğinde, yine piposunu çekiştire çekiştire, "Peki, git," der ve bu sırada köylünün kafayı çekmeye gittiği aklının köşesinden geçmezdi. Bazen evinin kapısının önünde durup avluya, karşıdaki küçük göle bakarken, evden göle bir yeraltı geçidi açılsa ya da göl üzerine, iki tarafında köylülerin işine yarayacak ufak tefeğin satılacağı tezgâhlar açılacak bir taş köprü yapılsa ne güzel olur diye düşünürdü. Bu sırada bakışlarından bal akar, yüzünden hoşnutluk okunurdu. Tabii bütün bu projeler lafta kalırdı. Çalışma odasında, iki yıldır sürekli okuduğu, on

dördüncü sayfasına ayraç konulmuş bir kitap vardı. Evinde hep bir şeyler eksik olurdu: Konuk odasında ipek türü, herhalde pek ucuz olmayan bir kumaşla kaplı çok hoş koltuk takımı vardı, ama koltuklardan ikisine kumaş yetmediği için bunların üzerine çadır bezini andırır kaba bir örtü atılmıştı ve ev sahibi kaç yıldır konuklarını hep, “Şu iki koltuğa oturmayın, onlar daha hazır değil,” sözleriyle uyarırdı. Bazı odalarda hiç eşya yoktu; daha evliliğin ilk yıllarında, “Canım benim, yarın unutmayalım da geçici bile olsa şu odaya bir iki mobilya koyalım,” denmiş olmasına karşın, değişen bir şey yoktu. Akşamları masaya, üzerinde üç antik figürle, zarif bir sedef kalkan bulunan çok hoş, siyah, bronz bir şamdan konurdu; bu şamdanla birlikte bir de topal bacaklı, her yanı mum donuklarıyla kaplı bakır bir külüstür şamdan getirilir ve ne bey ne hanım ne de evdeki hizmetkârlar bunu yadırgarlardı. Bey ve hanım birbirlerinden çok hoşnuttular. Evliliklerinin üzerinden sekiz yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına karşın, birbirlerine bir dilim elma, şekerleme ya da ceviz uzatıp, eksiksiz bir aşkı yansıtan, dokunaklı ve sevecen bir sesle, “Canımın içi, o minik ağızcığını aralarsan bak sana ne vereceğim!” derlerdi. Doğal olarak, minik ağızcık çok zarif bir biçimde aralanırdı. Doğum günleri için de boncuklu kürdan kılıfı gibi sürpriz armağanlar hazırlarlardı birbirlerine. Ama çoğu kez, divanda oturmaktayken, hangi nedenle bilinmez, birden biri piposunu, öbürü o anda iş işliyorsa işini bırakır, baygın, süzgün, uzun bir öpüşme tuttururlardı; öpüşmeleri öyle uzun sürerdi ki o arada insan ince bir sigar içebilirdi. Sözün kısası, onlar şu mutlu denen insanlardandılar. Şimdi, haklı olarak, ev yaşamı yalnızca sürpriz doğum günü armağanları ve uzun öpüşmelerden ibaret değildir, öbür konulardan ne haber diye sorulacaktır. Örneğin mutfakta neden hep saçma, uyduruk yemekler pişiriliyor? Kiler neden tamtakır? Evin tüm anahtarları neden hırsız bir kadına emanet edilmiş? Hizmetkârların hepsi neden öyle pasaklı ve gece gündüz sarhoş? Neden bu insanların tümü insafsızca uyuyup

duruyorlar, uyumaktan arta kalan zamanlarında da tek yaptıkları boş boş oturmak? Ama bütün bunlar önemsiz konular, bayağı birtakım ayrıntılar. Oysa Bayan Manilova iyi bir eğitim almıştır. İyi bir eğitimse, bilindiği gibi, özel olarak bu amaçla açılmış, pansiyon adı verilen okullarda alınır. Yine bilindiği gibi, erdemin temeli olarak başlıca üç derse çok önem verilir bu okullarda: Mutlu bir aile yaşamı için zorunlu olan Fransızca, kocaya hoş zaman geçirtmek için piyano ve son olarak ev işleri, yani eşine para kesesi örme ya da buna benzer başka sürprizler hazırlama. Bununla birlikte, bu yöntemlerde, özellikle de günümüzde birtakım değişiklikler, iyileştirmeler yapıldığı gözden kaçmıyor: Aslında her şey pansiyon sahibesinin sağduyusuna ve yeteneklerine bağlı. Önceliği piyanoya veren, Fransızcayla ev işlerini sonraya bırakan pansiyonlar olduğu gibi, önceliği ev işlerine –yani sürpriz nesneler örmeye– veren, Fransızcayla piyanoyu bunun ardına bırakan pansiyonlar da vardır. Kısacası yöntemler değişebilir. Bayan Manilova'ya ilişkin olarak benim asıl belirtmek istediğim... ama itiraf etmeliyim ki bayanlar üzerine konuşmaktan çok korkarım; öte yandan içeri geçmekte birbirlerine öncelik vermek için birkaç dakikadır konuk odasının kapısı önünde duran kahramanlarımıza dönme zamanım da geldi.

— Lütfedin, efendim, –diyordu Çiçikov,– siz önden buyurun, bendeniz daha sonra.

— Olur mu Pavel İvanoviç, siz konuksunuz!

— İstirham ederim efendim, lütfen siz buyurun!

— Yok, hiç kusura bakmayın, ben böyle zarif, böyle eğitimli bir konuğun arkadan gelmesine izin veremem!

— Aman efendim, estağfurullah, hangi bilgi... Lütfen buyurun!

— Lütfen siz buyurun!

— İyi ama niçin?

Manilov tatlı tatlı gülümsedi:

— Öyle gerektiği için.

Sonunda iki ahbap, biraz da birbirlerini sıkıştırarak kapıdan birlikte geçtiler.

— Müsaade ederseniz, karımı takdim edeyim size, –dedi Manilov. Sonra ekledi:– Canım, Pavel İvanoviç!

Çiçikov, demin kapı önünde Manilov'la karşılıklı reveranslar yaparken farkına varmadığı kadını gördü: Zarif giyimli hoş bir kadındı bu. Soluk renkli ipekli entarisi yakışmıştı kendisine. Küçük, zarif elinde tuttuğu şeyi hemen masaya bırakıp köşeleri işlemeli patiska mendilini avucunda sıkarak oturmakta olduğu divandan kalktı. Çiçikov belirgin bir keyifle, öpmek için kadının eline uzandı. Ev sahibesi, r'leri hafif yuvarlayarak, gelişiyle kendilerini çok mutlu ettiğini, kocasının onu anmadığı tek bir gün bile olmadığını söyledi.

— Evet, –dedi Manilov,– durmadan, "Dostun niye gelmiyor?" diye sorup duruyordu bana. "Dur hele canım benim, gelir elbet," diyordum ben de. Ve sonunda ziyaretinizle bize o onuru bağışladınız. Gerçekten, öyle mutlu ettiniz ki bizi! Şu mayıs günü, sayenizde yüreklerimizin isim günü oldu![3]

Çiçikov, işlerin "isim günü"ne falan vardığını görünce, utanır gibi oldu, alçakgönüllülükle, önemli sayılabilecek bir ada da, ünvana da sahip olmadığını söyledi.

Manilov yine öyle tatlı tatlı gülümseyerek sözünü kesti onun:

— Hiç olur mu! Hepsi var sizde, hepsi var! Hem de fazlasıyla!

— Peki kentimizi nasıl buldunuz? –dedi Manilova.– Güzel zaman geçirebiliyor musunuz?

— Çok güzel bir kent! –dedi Çiçikov.– Ve çok hoş zaman geçiriyorum burada: İnsanlar hep sevecen, güler yüzlü.

— Ya valimiz, onu nasıl buldunuz? –dedi Manilova.

Manilov araya girerek:

— Son derece saygıdeğer, son derece sevecen bir insan, öyle değil mi? –dedi.

— Çok haklısınız! –dedi Çiçikov.– Son derece saygıdeğer biri. Görevinin hakkını veriyor, işini bütünüyle kavramış! Böylelerinin çoğalmasını istiyor insan.

Manilov, parmaklarınızla kulağının arkasını hafif hafif kaşıdığınızda zevkten gözlerini yuman bir kedi gibi kendini bırakmış, gözleri neredeyse tümden kapalı, dudaklarında hafif bir gülümseme:

— Herkesi nasıl hoş karşılar! –dedi,– Halinden tavrından nasıl da incelik akar!..

— Gerçekten çok hoş, çok kibar bir insan, –dedi Çiçikov da.– Ve nasıl da hünerli! Doğrusu bu kadarını beklemezdim. Ne güzel iş işliyor! Onlar ne güzel nakışlar öyle! Kendi işlediği bir para kesesi gösterdi bana: Doğrusu pek az hanım becerebilir böylesini!

Manilov yine gözlerini biraz kısarak:

— Ya vali yardımcımız, o da pek sevimli değil mi? –dedi.

— Çok, çok değerli bir insan, –dedi Çiçikov.

— Peki, lütfen bir de emniyet müdürümüzü nasıl bulduğunuzu söyler misiniz? Pek hoş, bir insan, değil mi?

— Hem de nasıl hoş bir insan! Ve çok akıllı! Çok okumuş bir insan! Savcı ve yargıçla birlikte evinde sabaha dek vhist oynamıştık... çok, çok değerli bir insan!

Bayan Manilova:

— Emniyet müdürünün karısı hakkında ne düşünüyorsunuz? –diye sordu.– Çok tatlı bir kadın, öyle değil mi?

— Hayatım boyunca tanıdığım kadınların en değerlilerinden biri olduğunu söyleyebilirim, –dedi Çiçikov.

Ne yargıcı, ne posta müdürünü bıraktılar, kentteki bütün memurları anıp, hepsinin de çok, ama çok değerli olduklarını saptadılar.

Soru sorma sırası artık Çiçikov'daydı:

— Hep köyde mi oturursunuz? –dedi.

— Çoğunlukla köyde, –dedi Manilov.– Ama iki çift laf edebileceğimiz kültürlü insanlarla birlikte olabilmek için arada bir kente indiğimiz de olur. Malum, hep bir başına kaldı mı insan yabanıllaşıyor.

— Doğru, doğru, –dedi Çiçikov.

— Kuşkusuz, –diye sürdürdü Manilov,– insanın iyi komşuları varsa, o zaman iş değişir. Örneğin, insanın bir şekilde sevecenlik, incelik, iyi davranışlar üzerine konuşabileceği, insanın ruhunda bir kımıltı, bir buğu yaratıp ve... bilimsel bir yöntemle bunu... –bir şeyler daha söyleyecekti, ama saçmalamaya başladığını fark ederek elini havada şöyle bir sallayıp, – o zaman elbette köyde bir başına yaşamanın hoş yanları olabilirdi, –dedi.– Ama bizim burada kimsecikler yok... Tek yapabildiğimiz, arada bir "Anayurdun Evladı"nı okumak...

Çiçikov yüzde yüz hak verdi ona; ayrıca, “Hiçbir şey, doğayı izlemenin keyfini sürerek, arada bir de herhangi bir kitabın sayfalarını karıştırarak tek başına yaşamaktan daha hoş olamaz,” diye ekledi.

— Ama biliyor musunuz... –diye araya girdi Manilov,– aslında insanın her şeyini paylaşacağı bir dostu yoksa...

— Ah, sonuna kadar hak veriyorum size, –diyerek Çiçikov sözünü kesti onun.– Dünyanın en değerli hazinesine bile sahip olsanız, dostunuz yoksa neye yarar? Ne diyordu bir bilge: “Para nedir ki eğer dostun yoksa!”

— Biliyor musunuz Pavel İvanoviç, –dedi Manilov, yüzünde tatlının da ötesinde, hastasını sevindirmek isteyen işbilir bir sosyete hekiminin acımasızca tatlandırdığı şurubu gibi, insanın içini kıyan aşırı tatlı bir anlatımla,– insan o zaman bir tür ruhsal haz duyuyor. Tıpkı benim sizin hoş sohbetinizden yararlanma fırsatını bularak şu anda yaşamakta olduğum haz gibi...

— Estağfurullah efendim, ben kim hoş sohbet olmak kim! Bir hiçim ben!

— Ah, Pavel İvanoviç, izin verirseniz açık konuşacağım: Meziyetlerinizin birazcığının da bende olabilmesi için seve seve servetimin yarısını verirdim!..

— Bendenizse, tam tersine, şey olabilseydi... yani... çok şey olurdum.

O sırada uşak içeri girip de yemeğin hazır olduğunu bildirmeseydi, iki dostun karşılıklı iç dökmeleri kim bilir nereye varırdı.

— Buyursunlar, efendim! –dedi Manilov.– Başkentte, parke döşeli salonlarda sunulan yemekler yoktur bizde, onun için bağışlayın lütfen: Basittir bizim yemeklerimiz, Rus işi lahana çorbası, ama tertemiz bir kalple pişirilmiştir. Buyurun lütfen!

Kapıdan ilk kimin geçeceği konusu yine sorun oldu, bir süre tartıştıktan sonra Çiçikov yan dönerek geçti kapıdan.

Yemek odasında Manilov'un iki oğlu da vardı: Çocukların yemek masasında yer aldıkları, ama yüksek sandalyelere oturtuldukları yaştaydı oğlanlar. Yanlarında öğretmenleri de vardı ve gelenleri incelikle, güler yüzle selamlamıştı. Ev sahibesi çorba kâsesinin önüne oturdu; konuğa ev sahibiyle eşi arasında yer gösterildi. Uşak çocukların boyunlarına birer peçete bağladı.

— Ne de sevimli şeyler! –dedi Çiçikov, çocuklara bakarak.– Kaç yaşındalar?

— Büyük sekiz yaşında, küçüğü de dün altısını doldurdu, –dedi ev sahibesi.

Manilov:

— Femistoklius! –dedi, çenesini uşağın bağladığı peçeteden kurtarmaya çalışan büyük oğluna dönerek.

Biraz Grek adlarını çağrıştıran ve Manilov'un nedense sonuna bir de "lius" eklediği bu adı duyunca Çiçikov şaşkınlıkla kaşlarını yukarı kaldırdıysa da hemen sonra toparlandı, yüzü eski halini aldı.

— Söyle bakayım Femistoklius, Fransa'nın en güzel kenti hangisidir?

Öğretmen pür dikkat Femistoklius'a bakıyordu, ancak oğlan "Paris" yanıtını verince rahat bir soluk alabildi ve onu onaylar gibi başını salladı.

— Peki ya bizim en güzel kentimiz hangisi? –diye yeniden sordu Manilov.

Öğretmen bir kez daha dikkat kesildi.

— Petersburg, –dedi Femistoklius.

— Başka?

— Moskova.

— Canım benim, nasıl da akıllı! –dedi Çiçikov; sonra Manilov’a dönerek, biraz şaşırmış gibi ekledi:– Bu yaşta bunca bilgi?.. Doğrusu şaştım kaldım! İleride daha ne yetenekleri çıkacak kim bilir!

— Onda nasıl keskin bir zekâ olduğunu bilmiyorsunuz siz daha! –dedi Manilov.– Ufak olan Alkid bunun kadar hızlı değildir; ama bu, yerde bir böcek, kurt görmesin, gözleri fıldır fıldır döner, bütün dikkatiyle onu izlemeye başlar. Diplomat yapacağım kendisini. –Yeniden oğluna dönerek:– Femistoklius, elçi olmak ister miydin? –diye sordu.

Oğlan ağzındaki ekmeği çiğneyerek ve kafasını sallayarak:

— İsterim, –dedi.

O sırada hemen arkada duran uşak, elçinin burnunu sildi, çok da iyi yaptı, yoksa oldukça büyük bir yabancı damla çorbanın içini boylamak üzereydi. Asude kır yaşamının hazlarından söz edilen yemekte ev sahibesi de zaman zaman kent tiyatrosuna ve sanatçılarına ilişkin görüşlerini belirtti. Öğretmen konuşanların yüzüne büyük bir dikkatle bakıyor, onların güleceklerini anlar anlamaz, ağzını açıp bir gayret gülmeye başlıyordu. Kadir kıymet bilen biri olduğu ve patronunun kendine iyi davranmasının karşılığını bu şekilde ödemek istediği anlaşılıyordu. Yine de bir kez yüzü asıldı, karşısında oturan öğrencilerine dik dik bakarak parmaklarını masada sertçe tıklattı. Yerinde bir hareketti bu, çünkü Femistoklius Alkid’in kulağını ısırmış, Alkid de en yürek paralayıcı biçimde hüngürdemek üzere gözlerini yumup ağzını açmıştı, ama bu yüzden yemekten yoksun bırakılacağını anlayarak ağzını yine eski biçimine döndürmüş, yanaklarını parıl parıl yağa bulayarak gözyaşları içinde elindeki koyun kemiğini kemirmeye başlamıştı. Ev

sahibesi konuğa ikide bir şöyle diyordu: “Hiç yemiyorsunuz... tabağınıza pek az alıyorsunuz...” Çiçikov da bu sözlere hep şu karşılığı veriyordu: “Çok teşekkürler efendim, doydum... hem hangi yemek güzel bir söyleşinin yerini tutabilir ki!”

Sonunda kalktılar yemekten. Manilov çok mutluydu, konuğunu salona doğru yönlendirmek üzere elini onun sırtına götürmüştü ki Çiçikov birden pek ciddi bir yüzle, onunla konuşacağı önemli bir şey olduğunu söyledi.

— Madem öyle, çalışma odama buyurun, –dedi Manilov ve Çiçikov’u penceresi mavimsi ormana bakan küçük bir odaya götürdü.– İşte benim köşeciğim!

Odaya şöyle bir göz gezdiren Çiçikov:

— Güzel bir oda, –dedi.

Gerçekten de odanın hoş olmadığı söylenemezdi: Duvarlar külrengine çalar maviye boyalıydı; içeride dört sandalye, bir koltuk ve bir masa vardı; masanın üzerindeyse daha önce de andığımız, kalınan yeri ayraçla işaretlenmiş bir kitapla, karalanmış birkaç kâğıt görülüyordu. Ama odanın her yanında göze çarpan şey tütündü: Kâğıt paketler, keseler, tabakalar içinde olduğu gibi, masanın ortasına da açık bir yığın halinde dökülmüştü. Pencere içlerinde de son derece düzgün, bakışımlı diziler oluşturacak biçimde özenle dökülmüş pipo külü tepecikleri görülüyordu. Ev sahibi için zaman öldürme yollarından biri olduğu anlaşılıyordu bunun.

— Lütfen şu koltuğa buyurun, –dedi Manilov.– Rahat bir koltuktur.

— İzin verirseniz sandalyeye oturayım ben.

— İzin verirseniz buna izin vermeyeyim, –dedi Manilov, gülümseyerek.– Bu koltuk konuk koltuğu olarak ayrılmıştır: İstese de istemese de her konuk ona oturmak zorundadır.

Çiçikov oturdu.

— Bir pipo ikram etmeme izin verir misiniz?

— Teşekkürler, kullanmıyorum, –dedi Çiçikov sevecenlikle ve bundan dolayı üzgünmüş gibi.

— Neden? –dedi Manilov da sevecenlikle ve sanki o da buna üzülmüş gibi.

— Alışırım diye korkuyorum. Piponun insanı kuruttuğu söyleniyor.

— İzniniz olursa bunun bir önyargı olduğunu söyleyeceğim. Hatta bendeniz pipo içmeyi enfiye çekmekten daha sağlıklı buluyorum. Bizim alayda bir teğmen vardı, harika bir adamdı, çok da kültürlüydü ve ağzından pipoyu hiç çıkarmazdı, yalnız yemek masasında da değil, ayıptır söylemesi, aklınıza gelebilecek her yerde. Şu anda kendisi kırkını aştı, ama Tanrıya şükür, sağlığına diyecek yok!

Çiçikov bunun doğru olabileceğini, en üstün zekâların bile açıklayamayacağı pek çok şey olduğunu söyledikten sonra, tuhaf, daha doğrusu biraz tuhaf bir sesle:

— Yalnız daha önce sizden bir ricam olacaktı... –dedi ve nedense dönüp arkasına baktı.– Resmi makamlara can sayım bilgilerinizi en son ne zaman verdiniz?

— Çok oldu. Daha doğrusu hatırlamıyorum bile.

— Peki o zamandan beri çok köylünüz öldü mü?

— Bunu ben bilemem. Bunu, sanırım, kâhyaya sormamız gerek. Hey, kimse yok mu? Kâhyayı çağırın bana! Kendisi bugün burada olmalı.

Kâhya geldi. Yaşı kırkı bulmamış, yüzü tıraşlı, redingot giyen, yüzünün dolgunluğuna bakılırsa tasasız bir hayatı olan bir adamdı; derisinin sarımsı rengi ve küçük gözleri ise,

kuştüyü yatakların nasıl bir keyif sunduğunu çok iyi bildiğini gösteriyordu. İşinde bütün öbür kâhyaların yaptıklarını yaparak yükseldiği hemen anlaşılıyordu: Başlangıçta bey evindeki okuryazar çocuklardan herhangi biri, sonra evin hanımının gözdesi kilerci Agaşka'yla evlilik, derken kendisinin kilerci olması, oradan da kâhyalığa geçiş. Kâhya olduktan sonra besbelli bütün öteki kâhyaların yaptığını yapmış, köyün varsıllarıyla oturup kalkmış, yoksulların sırtına ek yük vurmuş, saat sekizde kalkıp semaveri beklemiş ve çay içmişti.

— Baksana cancağızım, verdiğimiz son rapordan bu yana kaç köylümüz ölmüştür?

— Kaç köylümüz mü? Çok köylü ölmüştür o zamandan bu yana... –dedi kâhya ve bu sırada hıçkırınca, elini ağzının önüne kalkan gibi tuttu.

— İtiraf ederim ki ben de böyle düşünüyordum, –diye araya girdi Manilov.– Evet, gerçekten çok köylümüz öldü. –Burada Çiçikov'a dönerek ekledi:– Evet, pek çok...

— Yani bir sayı verecek olsanız?.. –dedi Çiçikov.

Manilov, Çiçikov'un sözlerini yineleyerek kâhyaya:

— Yani bir sayı verecek olsan? –dedi.– Kaç kişidir?

— Sayı mı? Bilmem ki? Kaç kişinin öldüğü bilinmiyor... çünkü ölenleri kimse saymıyor...

— Evet, tam öyle! –diye atıldı Manilov, Çiçikov'a dönerek.– Ben de tam öyle düşünüyordum: Yani çok ölen var, ama kaç kişinin öldüğü belli değil...

— Lütfen bir sayım yap, –dedi Çiçikov kâhyaya.– Ve ölenlerin adlarını bir liste olarak çıkar.

— Evet evet... hepsini... ad ve soyadlarıyla, –diye ekledi Manilov da.

Kâhya, “Başüstüne!” deyip çıktı.

Kâhya çıkarken Manilov:

— Buna neden gerek duydunuz? –dedi.

Bu soru konuğu zorlamış gibiydi; yüzü gerildi, hatta hafiften kızardı da; gerginliği, sözcüklerle dile getirilmesi zor bir şeyler söyleyecek olmaktan kaynaklanıyor gibiydi. Gerçekten de Manilov sonunda hiçbir insan kulağının bugüne dek duymadığı son derece tuhaf, inanılmaz şeyler duydu.

Çiçikov:

— Neden, diye mi sordunuz? –dedi.– Nedeni şu: Köylü satın almak gibi bir istek... –Kekeledi, sözlerini bitiremedi.

— İzninizle yine soracağım, –dedi Manilov.– Köylüyü toprakla birlikte mi almak istiyorsunuz, yoksa topraksız olarak mı?

— Ben aslında tam köylü değil de... ölüleri almak istiyordum, –dedi Çiçikov.

— Nasıl? Af buyurun, kulaklarım biraz ağır duyar da... Demin sanki çok tuhaf bir şey duyar gibi oldum?..

— Kayıtlarda yaşıyor görünen ölü köylüleri satın almak istiyorum ben.

Ağzı bir karış açıldığı için Manilov’un piposu yere döştü, birkaç dakika boyunca da ağzı hep böyle açık kaldı. Dostların bir arada yaşamalarının hoşluklarından söz etmekte olan iki arkadaş, eskiden aynaların iki yanına karşılıklı asılan portreler gibi, gözleri birbirine dönük, kımıltısız, öylece kalakaldılar. Sonunda Manilov yerden piposunu aldı, bu arada Çiçikov’un yüzüne bir kez de aşağıdan baktı: Dudak-larında alaycı bir gülümseme var mıydı, şaka mı ediyordu? Ama hayır, bunların hiçbirini

göremediği gibi, tam tersine yüzünün her zamankinden de ciddi olduğunu fark etti; sonra konuğunun birdenbire çıldırmış olabileceğini düşünerek korkuyla ve büyük bir dikkatle yüzüne baktı: Ama konuğunun gözleri alabildiğine sakindi, delilerin gözlerindeki yabanıllıktan, tedirginlikten, kaygıdan eser yoktu; normal, aklı başında bakıyordu. Manilov uzun uzun ne yapması gerektiğini düşündüyse de ağzında kalan dumanı incecik bir sütun halinde dışarı üflemekten başka yapacak şey bulamadı.

— Aslında benim öğrenmek istediğim şu: Gerçekte yaşamadıkları halde, yasal belgelerde yaşıyor görünen köylülerinizi bana devredebilir, satabilir ya da sizce en uygunu nasılsa, bana o şekilde verebilir misiniz?

Bu sözler Manilov'u öyle şaşırttı, utandırdı ki konuğunun yüzüne bakakaldı.

— Sanırım yanıt vermekte zorlanıyorsunuz?

— Ben mi? Hayır! Ben, onun için değil... Ben... bağışlayın ama, bir türlü anlayamıyorum... yani ben, kuşkusuz, sizin bütün söz ve davranışlarınızda kendini gösteren... öyle parlak bir eğitim almadım... yüksek ifade sanatı denen şey bana uzaktır... belki de burada şu anda sizin dile getirdiğiniz şeyde bir başka gizli anlam bulunuyor? Yani zatıaliniz salt güzel olsun diye lütfedip bu biçimde açıkladınız düşüncenizi?..

— Hayır, hayır! –diyerek sözünü kesti onun Çiçikov.– Söylemek istediğim şey, söylediğim şeydir: Yani artık yaşamayan, ölmüş canları almak istiyorum.

Manilov büsbütün şaşırdı, bir şeyler sorması gerekiyordu besbelli, ama ne soracağını, ne yapacağını bilemiyordu. Bu kuşku dolu hali yine pipo dumanı salmakla sona erdi; ama bu kez ağzından değil, burun deliklerinden savurdu dumanı.

— Ortada bir engel kalmadığına göre, Tanrının izniyle alışverişimize başlayabiliriz, –dedi Çiçikov.

— Ölü canlar alışverişine mi?

— Hayır, değil. Resmi belgelerde nasıl geçiyorlarsa biz de öyle göstereceğiz, yani canlı. Ben yasaların dışına çıkmam, bu yüzden memuriyet yaşamımda çekmediğim kalmadı, ama elden ne gelir, görevi hep kutsal bilmişimdir, yasalar önünde de elim kolum bağlıdır.

Bu son sözler Manilov'un hoşuna gitti, ama işin özünü yine de kavrayamamış olduğu için, yanıt verecek yerde piposunu öyle hızlı çekiştirmeye başladı ki pipo fagot gibi ötmeye başladı: Sanki bu duyulup görülmemiş tuhaflığın çözümünü piponun içinden çekip çıkarmaya çalışıyordu. Ne var ki hırıltıdan başka bir şey duyulmuyordu pipodan.

— Belki de kuşkulandığınız şeyler var?

— Asla öyle şey yok! Olacak şey mi! Yani size karşı herhangi bir eleştirel tavrım, önyargım kesinlikle söz konusu değil. Ama izniniz olursa sormak isterim: Bu girişim ya da daha şey bir deyişle bu alışveriş, Rus Yurttaşlar Yasası'na ve Rusya'nın geleceğe dönük amaçlarına aykırı düşmeyecek mi?

Söylediği bu sözlerden sonra Manilov başını bir iki kez oynatıp Çiçikov'un yüzüne azametle, vakarla bakmaya başladı; yüzünün bütün çizgilerinde ve sıkılı dudaklarında öyle derin bir anlam vardı ki korkunç derecede karmaşık bir soruna çözüm bulmaya çalışan çok zeki bir bakandan başka herhalde hiçbir insan yüzünde böylesi görülmemiştir.

Ama Çiçikov bir çırpıda, böyle bir girişimin ya da alışverişin ne Yurttaşlar Yasası'na ne de Rusya'nın geleceğe dönük amaçlarına aykırı bir yanının olduğunu, hatta vergi alacağı için hazinenin bu işten kazançlı bile çıkacağını açıkladı.

— Demek böyle düşünüyorsunuz?

— Bence çok iyi olacak.

— İyi olacaksa, o zaman iş değişir: Benim bu işe hiç itirazım yok, –dedi Manilov ve iyiden iyiye sakinleşti.

— Şimdi iş kalıyor fiyat konusunda anlaşmamıza.

— Nasıl fiyat konusunda? Siz yoksa varlıklarını bir şekilde sona erdirmiş canlar için para isteyebileceğimi mi düşünüyorsunuz? Sizin aklınıza madem böylesine fantastik bir alışveriş yapmak düşmüş, o zaman ben de size bunları karşılıksız olarak verdiğim gibi, bu alışverişten doğacak vergi ve harçları da üzerime alıyorum.

Manilov'un bu sözlerinin konuğu ne denli sevindirdiğini belirtmeyen bir tarihçi, doğrusu büyük ayıp etmiş olurdu. Son derece dengeli, aklı başında biri olmasına karşın Çiçikov sevincinden az kalsın teke gibi zıplayacaktı –bilindiği üzere ancak taşkın sevinç anlarında görülen bir davranıştır bu –koltuğunda ansızın sertçe dönünce koltuk minderinin yünlü kumaşı cart diye yırtıldı, Manilov da bu duruma bir parça şaşkınlıkla bakakaldı. Gönül borcunu dile getirmek için Çiçikov öyle çok teşekkür etti ki Manilov ne yapacağını şaşırdı, kızardı, bozardı, başıyla hayır, olmaz işaretleri yaptı, en sonunda bütün bunların hiçbir öneminin olmadığını, dostuna duyduğu yürek akışını, canın cana akışını kanıtlamak istediğini, bunun yanında ölü canların bütünüyle fasa fiso olduğunu söyledi.

— Olur mu öyle şey, hiç de fasa fiso değil! –dedi Çiçikov, dostunun elini sıkarken ve derin derin göğüs geçirdi: İçten birtakım itiraflarda bulunma kıvamına geldiği anlaşılıyordu. Sonunda duygulu, etkileyici bir ifadeyle şunları söyledi:– Bu fasa fiso diye adlandırdığınız şeyle, benim gibi soyu, sülalesi olmayan birine nasıl bir hizmette bulunduğunuzu bir bilseniz! Ah, gerçekten de neler gelmedi şu dünyada

başıma! Kudurmuş dalgalar arasında bir garip sandal! Ne çok izlendim, nasıl kovalandım, ne acılar çektim! Peki ne uğruna? Gerçeklerden sapmadığım, vicdanımı kirletmediğim, umarsız bir dula ve bahtsız bir yetim yavruya el uzattığım için!.. –Burada mendilini çıkarıp gözünün tekinden yuvarlanan bir gözyaşı damlacığını sildi.

Manilov altüst olmuştu. İki dost uzun uzun el sıkıştılar ve hiç konuşmadan birbirinin yaşlı gözlerine baktılar. Manilov'un kahramanımızın elini bırakmaya hiç niyeti yok gibiydi, avucundaki eli büyük bir güçle sıkmayı sürdürüyor, Çiçikov bu işe nasıl son vereceğini bilemiyordu. Sonunda elini usulca çekti; satış işlemini bir an önce bitirseler fena olmazdı, geç kalmadan kente dönerse iyi olurdu. Şapkasını aldı, ev sahibini selamlayacak gibi oldu.

Birden kendine gelen Manilov, neredeyse korkuyla:

— Ne? Gidiyor musunuz? –dedi.

Bu sırada ev sahibesi girdi içeri.

— Lizanka, –dedi Manilov, yakınır gibi,– Pavel İvanoviç bizi bırakıyor!

— Çünkü sıkıldı bizden Pavel İvanoviç!

Çiçikov:

— Hanımefendi! Bakın tam şurada... –dedi, bunu derken elini yüreğinin üstüne koymuştu,– tam şurada yaşayacak sizinle geçirdiğim zamanın eşsiz güzelliği! Ve inanın bana, sizinle aynı evde değilse bile yakın komşu olarak yaşamaktan daha büyük bir mutluluk olamaz benim için!

Bu düşünceyi çok beğenen Manilov:

— Biliyor musunuz, Pavel İvanoviç, –dedi,– gerçekten de bir çatı altında yaşamak ya da bir karaağacın gölgesinde oturup

felsefe yapmak, ne bileyim, birtakım konularda derinleşmek... ne güzel olurdu!

Çiçikov göğüs geçirerek:

— Ben buna cennet yaşamı derim! –dedi. Sonra öpmek için ev sahibesinin eline uzanırken:– Hoşça kalın hanımefendi! –dedi, Manilov’a döndü:– Hoşça kalın saygıdeğer dostum! Ricamı unutmayın!

— Unutmayacağımdan emin olabilirsiniz. Zaten en çok iki gün sonra yeniden görüşeceğiz sizinle.

Hep birlikte yemek odasına geçtiler. Burada Alkid’le Femistoklius’un tahtadan, kolu ve burnu olmayan bir süvari heykeliyle oynadıklarını gören Çiçikov:

— Hoşça kalın, yavrular! –dedi.– Hoşça kalın benim miniminilerim! Size bir armağan getirmediğim için bağışlayın beni. Ama itiraf ederim ki bu dünyada var olduğunuzu bile bilmiyordum. Bir dahaki gelişime, söz, kesinlikle getireceğim. Sana kılıç getireceğim. İster misin?

— İsterim! –dedi Femistoklius.

— Sana da bir trampet? –dedi Alkid’e eğilerek.– İstersin değil mi bir trampet?

Alkid başını öne eğip mırıldandı:

— Tlampet.

— Güzel. Sana da bir trampet getireceğim. Hem de harika bir trampet! Tram ta tam! Tram ta tam! Hoşça kal canım benim! Hoşça kal! –Eğilip çocuğun başını öptü. Sonra hafif bir gülümsemeyle ev sahiplerine baktı: Çocuklarının isteklerinin pek masum olduğunu anlatmak için bakarlar ana babalara böyle.

— Gerçekten, kalsaydınız Pavel İvanoviç! –dedi Manilov; hep birlikte dışarı çıkmışlardı.– Baksanıza şu bulutlara!

— Mini minnacık bulutçuk onlar, –dedi Çiçikov.

— Peki Sobakeviç'in çiftliğinin yolunu biliyor musunuz?

— Ben de size onu soracaktım.

— İzin verirseniz arabacınıza tarif edeyim.

Manilov aynı sevecenlikle arabacıya yolu anlattı, hatta adama bir ara "siz" bile dedi. İlk kavşaktan değil, ikincisinden de değil, üçüncüden döneceklerdi. "Anlaşıldı efendim," dedi arabacı.

Çiçikov, bitmez tükenmez reveranslar ve ev sahiplerinin ayak uçlarında yükselerek ardından uzun süre mendil sallamaları eşliğinde yola koyuldu.

Uzaklaşan briçkayı bakışlarıyla izleyerek daha uzun süre olduğu yerde kaldı Manilov; araba gözden yittikten sonra da piposunu çekiştirerek orada öylece durdu. Sonunda odasına girdi, sandalyesine oturdu, konuğunu sevindirdiği için keyifle birtakım düşüncelere daldı. Bu düşüncelerden başka düşüncelere geçti, bunlardan da bambaşka düşüncelere... Dostlarla bir arada yaşamanın güzelliğini düşündü, sonra bir dostla birlikte ırmak kıyısında yaşamanın ne hoş olacağını düşündü, sonra bu ırmak üzerine bir köprü yaptırdı, sonra kıyıya yüksek mi yüksek bir de seyir terası olan muazzam bir ev yaptırdı, Moskova'nın bile görülebildiği bu terasta akşamları açık havada çay içip hoş birtakım konularda konuşuyorlardı. Sonra Çiçikov'la birlikte güzel arabalara binip bir yerlere gidiyorlar, burada incelikleriyle herkesi kendilerine hayran bırakıyorlardı; sonra onların arasında böylesi bir dostluk olduğunu öğrenen Çar hazretleri her ikisini de general yapıyor, sonra... iş oraya varmıştı ki sonrasının içinden Manilov bile çıkamadı. Çiçikov'un tuhaf

isteği aklına gelince bütün bu düşleri bir anda kesildi. Olaya hâlâ kafası basabilmiş değildi: Piposunu pofurdatıyor, eviriyor, çeviriyor bir türlü işin içinden çıkamıyordu. Akşam yemeğine dek bu durum böylece sürdü.

Üçüncü Bölüm

Ne zamandır şosede ilerlemekte olan yaylı arabasına kurulmuş Çiçikov'unsa keyfi yerindeydi. Ağız tadının ve eğilimlerinin ne yönde olduğu önceki bölümden anlaşılmış olduğu için, bedeni ve ruhuyla yine bu konuya gömülmüş olmasında şaşılacak bir yan olmasa gerek. Aklından geçirdiği şeylerin, düşüncelerinin, varsayımlarının hoş şeyler olduğu anlaşılıyordu, çünkü bunların izi yüzünde keyifli bir gülümseme şeklinde görülüyordu. Kafası burada olduğu için Manilov'un adamlarının ağırlamasından pek hoşnut kalan arabacısının sağ yanda koşulu benekli ata nasıl yerli yerinde laflar sayıp döktüğüne hiç dikkat ettiği yoktu. Son derece kurnaz bir attı bu benekli; arabayı sadece çeker gibi yapar, gerçekte asılmazdı; oysa aynı anda ortadaki doru atla, öbür yanda koşulu olan ve bir jüri üyesinden satın alındığı için Üye diye çağrılan açık doru at, olanca güçleriyle çekerlerdi arabayı ve gösterdikleri bu içten çabadan duydukları haz ikisinin de gözlerinden okunurdu. Yerinden doğrularak kaytarıcı atı kırbaçlayan Selifan: "Kurnazlık edersin ha! Gösteririm ben sana kurnazlığı!" diyordu. "Hep kaytarıyorsun! Bak, Doru saygıdeğer bir at aksatmadan görevini yapar, ben de seve seve fazladan yem veririm kendisine, çünkü saygıdeğer bir at... Üye de iyi bir at! Peki kulakları niye sallıyorsun şimdi? Sana bir şey söyleniyorsa dinleyeceksin, cahil! Herhalde sana kötü bir şey öğretecek değilim. Şuna bak nereye çekiyor?" Yeniden bir kamçı savurdu, "Seni barbar! Seni lanet Bonapart!" diye söylendi. Sonra atların hepsine birden bağırdı: "Haydi aslanlarım benim!" Ve kamçısını üçünün birden sırtında gezdirdi, ama bu kamçı, cezalandırmak için değil, kendilerinden hoşnut olduğunu göstermek içindi. Atlarına sunduğu bu küçük mutluluktan sonra yeniden benekliye döndü: "Yaptığın hile fark edilmiyor sanıyorsun galiba? Eğer sana saygı duyulmasını istiyorsan, doğruluktan ayrılmayacaksın.

Örneğin, demin bulunduğumuz çiftlikte iyi insanlar vardı. Karşımda iyi biri varsa, onunla seve seve konuşurum. İyi insan demek, bizden demektir, hemen sıkı dost olurum öylesiyle: Çay da içerim, yemek de yerim, hem de seve seve yaparım bunları, tabii eğer iyi biriyse, neden dersen, iyi insana herkes saygı gösterir. Bak mesela, bizim beye herkes saygı gösteriyor, neden, çünkü devlete hizmet etmiş, koskoca danışman olmuş!”

Kendini iyice kaptıran Selifan son derece soyut kavramlarla konuşmaya başlamıştı. Çiçikov bu sözlere bir parça kulak vermiş olsaydı, kendine ilişkin pek çok ayrıntıdan haberi olabilirdi, ama kafası hep şu bilinen işle meşguldü; ancak çok şiddetli bir gök gürültüsü onu daldığı düşüncelerden sıyrılmak ve çevresine bakınmak zorunda bıraktı. Gökyüzü bütünüyle bulutlarla kaplanmış, tozlu yola ilk damlacıklar düşmeye başlamıştı. Derken, ilkinden daha şiddetli ve daha yakından bir gürleme daha duyuldu, hemen ardından da bardaktan boşanırcasına yağmur başladı. Önce yandan vuruyordu damlalar arabaya: Bir sağdan, bir soldan; sonra dik inmeye ve arabanın üstünde trampet çalmaya başladılar; zaman zaman Çiçikov’un yüzüne de gelen serpintiler oluyordu; bu yüzden manzara izlemeye yarayan karşılıklı iki yuvarlak pencerenin deri perdelerini kapamak ve Selifan’a daha hızlı sürmesini emretmek zorunda kaldı. Söylevi tam ortasından kesilen Selifan da durumun ağırdan alınacak gibi olmadığını görmüş olmalı ki oturmakta olduğu arabacı yerinin altından çuhaya benzer, boz renkli, pis bir kumaş çıkarıp telaşlı, iğreti bir şekilde örtündü, dizginleri avucunda sıktı ve az önceki öğütleriyle tatlı bir rehavete kapılan ve iyice yavaşlayan atlarına bağırdı. Ne var ki Selifan şu ana kadar iki mi, yoksa üç mü kavşak geçtiklerini anımsayamıyordu. Geçip geldiği yolları zihninde canlandırınca, pek çok kavşaktan geçtiklerini anladı; dönmeleri gereken kavşak herhalde geride kalmıştı. Rus insanı kesin karar anlarında öyle uzun boylu düşünüp

taşınmadan ne yapacağını kolayca buluverdiği için, Selifan da önlerine çıkan ilk kavşaktan atları sağa döndürürken, “Haydi saygıdeğer dostlar!” diye bağırdı onlara ve tutturduğu yolun nereye gidiyor olabileceği üzerinde hiç düşünmeden arabayı hızla sürdü.

Ancak yağmur öyle az buz yağacak gibi değildi. Yolu kaplayan toz tabakası çabucak çamura dönüştü, atlar her an biraz daha zorlanıyorlardı arabayı çekmekte. Bunca zaman geçmesine karşın Sobakeviç’in köyüne hâlâ ulaşamamış olmaları Çiçikov’u ciddi biçimde kaygılandırmaya başlamıştı. Hesabına göre çoktan varmaları gerekiyordu oraya. İki yana bakındı, ama dışarısı öyle karanlıktı ki hiçbir şey göremedi.

— Selifan! –diye bağırdı sonunda, başını briçkanın penceresinden uzatarak

— Buyurun efendim!

— Bak bakalım, köy görünmüyor mu?

— Hayır efendim, görünen bir köy yok!

Bunu söyledikten sonra Selifan kamçısını şaklattı ve bir şarkı tutturdu: Aslında şarkıya da pek benzemeyen, başı sonu belirsiz, upuzun bir şeydi bu; içine hemen her şey giriyordu: Rusya’nın her yanında atları uyarmak için söylenen bütün sözler, bütün coşturma bağırışları, Selifan’ın dilinin ucuna geliveren, atlara yönelik her türlü sıfat... sonunda “sekreterlerim benim!” diye bile bağırdı onlara.

Arabanın yalpalamaya, şiddetle sarsılmaya başlaması üzerine Çiçikov yoldan çıkmış olabileceklerini ve sürülmüş bir tarlada yol aldıklarını düşündü. Aynı şeyi düşünüyor olacak ki Selifan’ın da ağzını bıçak açmıyordu:

— Sahtekâr herif! Hangi yola saptın sen? –diye bağırdı Çiçikov, Selifan’a.

— Efendim, hava berbat. Karanlıktan kamçımın ucunu bile göremiyorum!

O sırada araba o kadar yan yattı ki Çiçikov iki eliyle birden tutunmak zorunda kaldı, Selifan'ın kafayı çekmiş olduğunu da o anda anladı.

— Dikkat et! Devireceksin! –diye bağırdı.

— Yok efendim, hiç devirir miyim! Araba devirmenin iyi bir şey olmadığını ben de biliyorum... onun için devirmem, merak etmeyin.

Ve arabayı yana döndürdü, öyle döndürdü ki araba iyice yana yattı. Çiçikov çamura düştü, elleri, bacakları çamurlandı. Selifan atları durdurdu; aslında yorgunluktan adım atacak halleri kalmayan hayvanlar zaten duracaklardı. Bu hiç hesapta olmayan olay Selifan'ı çok şaşırtmıştı. Yerinden indi, her iki elini de beline dayayıp briçkanın önünde dikildi; o sırada efendisi çamurla boğuşuyor, çamurun içinde doğrulmaya çalışıyordu. Selifan bir süre bu duruma bakıp düşündükten sonra:

— İşe bak, amma devrildi ha! –dedi.

— Sarhoşsun sen pis herif! –oldu Çiçikov'un buna karşılığı.

— Hayır efendim, nasıl sarhoş olurum! Sarhoş olmanın iyi bir şey olmadığını bilmez olur muyum? Ben yalnızca arkadaşla konuştum, çünkü iyi bir insandı ve iyi insanlarla konuşulabilir, bunun kötü yanı yok ve birlikte bir iki meze atıştırdık. İyi insanlarla hafif bir şeyler atıştıramaz mı insan?

— Son sarhoşluğunda ne demiştim sana? Unuttun mu?

— Hayır soylu efendim, hiç unutur muyum! Ben yapacağım işi bilirim. Ben sarhoş olmanın iyi bir şey olmadığını bilirim. Ben yalnızca iyi bir insanla biraz sohbet ettim, çünkü...

— Sana bir sopa atayım da iyi bir insanla sohbet etmek nasıl olurmuş anla!

Selifan boynunu büktü:

— Nasıl uygun görürseniz efendim, dövmek istiyorsanız dövün; hiç karşı değilim. Madem bir yanlışım var, neden dövmeyesiniz ki? Efendinin bileceği iştir dövüp dövmemek. Mujik bir şımarıklık mı etti, tabii ki dövecek, çünkü düzeni korumak gerek. Suçum varsa dövün efendim, niye dövmeyeceksiniz ki?

Bu mantık karşısında verecek bir yanıt bulamayan Çiçikov ister istemez sessiz kaldı. Talihleri varmış, uzaklardan bir köpek havlaması duydular. Sevinen Çiçikov, atları dehlemesini emretti arabacısına. Rus arabacıların görme duyusu yerine gelişmiş bir sezgileri vardır; gözlerini yumarlar ve arabalarını kimi zaman yel gibi sürmelerine karşın, her zaman bir yere varırlar. Hiçbir şey görememesine karşın Selifan da atları köye doğru öyle yanılmaz bir biçimde sürdü ki ancak arabanın okları çite çarpıp da artık bir yere gidebilmelerinin mümkün olmadığını anlayınca durdu. Çiçikov, yoğun yağmur perdesi gerisinden çatıya benzer bir şey ayırt eder gibi oldu. Selifan'ı avlu kapısını bulmaya yolladı; Rusya'da kapıcı yerine köpek kullanmak gibi bir âdet olmasaydı, Selifan'ın kapıyı bulması herhalde epey sürerdi; köpekler arabacının gelişini öyle keskin havlayışlarla duyurdular ki Çiçikov parmaklarıyla kulaklarını tıkamak zorunda kaldı. Küçük bir pencerede bir ışık belirdi ve çite kadar puslu bir şerit halinde uzanarak yolculara kapıyı gösterdi. Selifan kapıyı çalmaya başladı, çok geçmeden üzerinde kalın çuhadan bir yelek bulunan biri açtı kapıyı; efendiyle uşağı, hırıltılı bir kadın sesi duydular.

— Kimdir o? Ne istiyorsunuz?

— Yolcuyuz anacığım, –dedi Çiçikov.– İzin ver de geceyi burada geçirelim!

— A-a! Daha neler! Han değil burası efendi, hanımımın çiftliği!

— Ne yapalım anacığım, yolumuzu şaşırdık bir kez, yazıda yabanda nasıl geceleyelim!..

— Ortalık da bir kötü ki! –diye Selifan da söze karıştı.

— Kapa gaganı aptal! –dedi Çiçikov.

— İyi de, kimsiniz? –diye sordu yaşlı kadın.

— Bir soylu, anacığım.

Bu soylu sözü yaşlı kadını biraz düşündürmüş gibiydi.

— Bekleyin... hanımıma haber vereyim, –dedi kadın, iki dakika sonra da elinde bir fenerle döndü.

Kapı açıldı, bir başka pencerede daha ışık belirdi. Avlu kapısından içeri giren briçka, karanlıkta tam seçilemeyen küçük bir evin önünde durdu. İki pencereden sızan ışıkla evin ancak bir yarısı görülebiliyordu. Aynı ışık evin önündeki bir su birikintisini de aydınlatıyordu. Yağmur evin tahta çatısında ezgili sesler çıkarıyor, çatıdaki sular da aşağıya konulmuş bir fıçıya dere çağıltısını andırır seslerle dökülüyordu. Bu arada köpekler değişik seslerle bir şamata başlatmışlardı. Hele bir tanesi bu iş karşılığında aylık alıyormuşçasına, başını yukarı kaldırıp pek bir gayretle uzata uzata havlıyordu; onun ardından tekdüze, monoton bir ses geliyor, bu ikisinin arasındaysa herhalde küçük bir köpeğe ait, posta arabasının çıngırağını andıran şamatacı diskant partisi yükseliyordu; hepsinin üstünde de, herhalde yaşlı, irikıyım bir köpeğin bas sesi duyuluyordu. Kontrbasların konserin doruk anındaki partilerini andırıyordu bu köpeğin havlayışı: En yüksek notaya ulaşabilmek için koroda herkes başını dikmiş, tenorlar en üst perdelere çıkabilmek için parmak uçlarında yükselmişken, bir tek o tıraşsız çenesini kravatına gömüp, neredeyse çömelecek kadar yere eğilir ve

camları titreten notasını oradan çıkartır. Sahip olduğu köpek korosundaki müzisyenlerin kalitesine bakılarak bir değerlendirmede bulunulacak olursa, yabana atılacak bir köy değildi burası. Ama çamura bulanan ve üşüyen kahramanımız şu anda yataktan başka bir şey düşünemiyordu. Araba daha tam durmadan aşağı atladığı için az kalsın düşecekti. Kapı önünde yine bir kadın çıktı karşısına, deminkinden daha gençti, ama ona çok benziyordu. Kadın Çiçikov'a odasını gösterdi. Kahramanımız odaya kaçamak bir göz attı: Çizgili eski duvar kâğıtlarıyla kaplı duvarlarda kuşlu birtakım tablolar asılıydı; pencerelerin arasında koyu renk çerçeveleri kıvrılmış yaprak biçiminde, küçük, eski aynalar görülüyordu; aynaların arkasına ya bir mektup, ya eski bir iskambil destesi ya da bir çorap sokulmuştu. Duvarlarda kadranları çiçek süslemeli saatler asılıydı. Başka bir şeylere daha bakacak gücü kalmamıştı Çiçikov'un. Göz kapakları aralarına bal sürülmüş gibi birbirine yapışıyordu. Bir dakika sonra ev sahibesi geldi, çabucak giyinmişe benzeyen yaşlıca bir kadındı: Başında gecelik takkesi, boynunda bir atkı vardı. Sürekli ürünün kötü olduğundan, çok zarar ettiğinden yakınan, başını hafif yana eğen, ama öte yandan komodin çekmecelerinde minik, rengârenk kesecikler içinde bozuk paralar biriktiren küçük çiftlik sahibi kadınlardandı. Komodin çekmecelerinde iç çamaşırlarından, geceliklerden, yün çilelerinden ve sökülmüş eski pelerin kumaşlarından başka bir şey yokmuş gibidir, ama tam, yarım ve çeyrek rublelerle dolu kesecikler de bu çekmecelerde saklanır. Sökülen pelerin kumaşına gelince, bayram için çörek ya da kurabiye pişirirken ev sahibi hanımın üzerindeki giysi yanar ya da zamanla giyilemeyecek denli eskirse, bu kumaş yeni bir giysiye dönüştürülür; ama giysiler ne yanar ne de kendiliğinden eskir, çünkü yaşlı kadın titizdir; o yüzden de sökülmüş pelerin kumaşı uzun süre öylece yatar çekmecede, sonunda da başka birtakım ıvır zıvırla birlikte yeğen kızlarına kalır.

Çiçikov böylesine zamansız bir ziyaretle rahatsız ettikleri için özür diledi.

— Önemli değil, –dedi ev sahibesi.– Böyle bir havada Tanrı yolunuzu buraya düşürdü! Yol iz belli değil... fena yağıyor! Yoldan gelenin bir şeyler yemesi gerekir, ama gecenin geç vakti... bu saatte bir şeyler hazırlamamız zor.

Ev sahibesinin sözleri tuhaf bir tıslamayla kesildi, sanki bütün oda yılanlarla doluymuş gibiydi... Konuk sesten korktu. Ama yukarı bakınca rahatladı: Duvar saatinin çalacağı tutmuştu ve ses ondan geliyordu. Tıslamayı bir hırıltı izledi, en sonunda da bütün gücünü toplayan saat, kırık bir küpe sopayla vuruluyormuş gibi ikiyi çaldı, hemen ardından da sarkaç, eskisi gibi, bir sağa bir sola gidip gelmeye başladı.

Çiçikov ev sahibesine teşekkür etti, tedirgin olmamasını, yataktan başka hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını söyledi ve geldikleri yerin neresi olduğunu, Sobakeviç’in çiftliğinin buradan uzakta mı olduğunu sordu. Yaşlı kadın buralarda öyle bir çiftlik olmadığını, öyle bir çiftlik sahibi de tanımadığını söyledi.

— Peki Manilov diye birini tanıyor musunuz? –diye sordu Çiçikov.

— Manilov da kim?

— Çiftlik sahibi anacığım.

— Hayır, duymadım. Öyle bir çiftlik sahibi yok.

— Peki hangi çiftlik sahipleri var burada?

— Bobrov, Svinin, Kanapatyev, Harpakin, Trepakin, Pleşçakov.

— Peki, varsıl mı bu saydığınız adamlar?

— Yok be cancağızım, varsıl sayılmazlar. Kiminin yirmi, kiminin otuz canı vardır. Yüz olanı bulamazsın.

“Amma ıssız yere düşmüşüm,” diye düşündü Çiçikov.

— Peki, kent uzak mı buraya?

— Altmış versta kadar çeker. Yazık ki size yiyecek bir şey veremeyeceğim. Çay içer miydiniz?

— Sağ ol anacığım. Tek istediğim bir yatak!

— Haklısınız... böyle bir yoldan sonra insan dinlenmekten başka ne ister! Şurada, şu divanda yatacaksınız beyciğim. Fetinya, şilte, yastık, çarşaf getir! Hey Tanrım, şu havaya bak! Tasvir başında bütün gece mum yaktım. Eh be anam babam, sen de burulmuş domuza dönmüşsün: Sırtın, her yanın çamur içinde! Nerede buladın üstüne bu çamuru?

— Tanrıya şükür, yalnız çamura bulandım... Kaburgalarım da kırılabilirdi!

— Tanrı korusun... Sırtını ovayım mı biraz?

— Teşekkürler. Hiç rahatsız olmayın. Yalnız, hizmetçinize söyleseniz de giysilerimi kurutup temizlese...

Ev sahibesi, eşikte elinde mumla görünen ve az önce getirdiği kuştüyü döşeğin iki yanına elleriyle vura vura odanın her yanını kuştüyü içinde bırakan Fetinya’ya seslendi:

— Duydun mu Fetinya? Beyefendinin giysilerini al, rahmetlininkilere de yaptığınız gibi önce ateş karşısında kurut, sonra da çubukla bir güzel dövüp temizle.

Fetinya yatağın çarşafını serip yastıkları bırakırken:

— Başüstüne efendim! –dedi.

— Yatağınız hazır! –dedi ev sahibesi.– İyi geceler anam babam, iyi uykular! Acaba başka ihtiyacın olan bir şey var mı? Belki sen de geceleyin tabanlarını kaşıtmak istersin? Benim rahmetli tabanlarını kaşıtmadı mı dünyada uyuyamazdı.

Ama konuk, tabanlarını kaşıtma önerisini de geri çevirdi. Ev sahibesi çıkar çıkmaz hemen soyundu, iç çamaşırları da dahil, üstünden çıkardığı giysilerin hepsini Fetinya'ya verdi. O da çamurlu ve ıslak oldukları için şövalye zırhı gibi ağırlaşmış bütün bu nesneleri alıp iyi geceler dileyerek çıktı. Yalnız kalınca, neredeyse tavana kadar yükselen yatağına keyifle baktı. Fetinya'nın kuştüyü yatak kabartmakta tam bir usta olduğu anlaşılıyordu. Bir sandalyeye çıkarak kendini yatağına bıraktı, tavana dek yükselen yatak bir anda yer düzeyine iniverdi ve sıkışan yatağın her yanından fırlayan kuş tüyleri uçuşmaya başladı odada. Mumu söndürüp basma yorganı üzerine çeken ve yorgan altında dertop olan Çiçikov hemen o anda uykuya daldı. Ertesi gün oldukça geç bir saatte uyandı. Güneş pencereden tam gözünün içine vuruyordu; dün geceyi tavanda, duvarlarda sakin geçiren sinekler bir anda ona yönelmişlerdi: Biri dudağına, bir başkası kulağına, bir üçüncüsü ise tam gözünün bebeğine konmaya niyetlenmişti; burun deliğinin dibine konmak ihtiyatsızlığını gösteren bir başkasını ise Çiçikov uyurken içine çekivermiş ve şiddetle aksırmak, dolayısıyla da uyanmak zorunda kalmıştı. Uyanınca bakışlarını odada dolaştırdı ve kuş resimlerinden başka resimler de olduğunu gördü odada: Kutuzov'un bir portresiyle, Pavel Petroviç zamanında olduğu gibi, üniformasının kol kapakları kırmızı, yaşlı bir adamın yağlıboya portresi. Saat yine tıslaya hırlaya onu çaldı. Kapıda bir kadın yüzünün belirmesiyle yitmesi bir oldu; çünkü Çiçikov rahat uyuyabilmek için üzerindeki her şeyi atmıştı. Gördüğü yüz tanıdıktı sanki. Kim olabileceğini anımsamaya çalıştı, sonunda yaşlı ev sahibesi olduğunu anladı. Gömleğini giydi; kurutulmuş ve temizlenmiş giysileri

hemen yanı başına bırakılmıştı. Giyinince aynaya gitti, burada bir kez daha hapşırdı, hem öyle şiddetli hapşırdı ki dışarıda, odanın yere çok yakın penceresi önünde gezinmekte olan hindi kendi tuhaf dilinde çabuk çabuk ve çok kısa bir şeyler söyledi ona, herhalde "Çok yaşa!" demişti, Çiçikov'unsa buna yanıtı "Aptal!" oldu. Pencereye yaklaşıp baktı: Galiba bir kümes vardı pencerenin hemen önünde. En azından oradaki küçük alan her türden evcil kanatlıyla ve evde bakılan öteki hayvanlarla doluydu. Hindi ve tavuk sayılamayacak kadar çoktu; aralarında bir horoz, sanki birini dinliyormuş gibi başı hafif yana eğik, ibiğini sallaya sallaya, ağır, ölçülü adımlarla dolaşıyordu. Yavrularıyla birlikte bir de dişi domuz vardı: Oradaki çöpleri karıştırırken, kaşla göz arasında civcivlerden birini de yutuverdi, sonra da hiçbir şey olmamış gibi işine döndü: Karpuz kabuğu kemirmeyi sürdürdü. Bu küçük avlu ya da kümes çitle çevriliydi; çitin gerisindeyse göz alabildiğine sebze bahçesi uzanıyordu: Lahana, soğan, patates, pancar ekiliydi bahçede. Aralara başta elma olmak üzere meyve ağaçları dikilmiş, saksağanlarla bulutu andıran serçe sürülerinden korumak için üzerlerine ağ gerilmişti. Aynı amaçla uzun sopalar üzerinde kolları iki yana açık korkuluklar dikilmişti, hatta bunlardan birinin başına ev sahibesi hanımın gecelik takkesi geçirilmişti. Sebze bahçesinden sonra köylülerin kulübeleri başlıyordu. Belli bir düzenden yoksundu kulübelerin yerleşimi, sokak denebilecek düzgün açıklıklar yoktu aralarında, gelişigüzel serpiştirilmiş gibiydiler; ancak Çiçikov'un gözlemlerine göre, ekonomik sıkıntı çekmeyen insanlar yaşıyordu bu kulübelerde. Eskimiş çatı tahtaları hepsinde yenileriyle değiştirilmişti, hiçbirinin avlu kapısı yamuk yumuk değildi; köylülerin üstü kapalı arabalıklarına baktığındaysa, kiminin önünde bir, kiminde iki yepyeni yük arabasının durduğunu gördü. "Hiç de küçük bir köy değil burası" diye mırıldandı kendi kendine ve bir an önce ev sahibesiyle tanışmak, konuşmak istedi. Az önce yaşlı kadının başını uzattığı aralıktan bu kez Çiçikov başını uzatıp baktı ve

kadını masada çay içerken gördü; neşeli, sevecen bir yüz ifadesiyle içeri girdi.

— Merhaba, –dedi ev sahibesi, yerinden hafifçe doğrularak.– Nasıl, iyi uyuyabildiniz mi?

Düne göre daha eli yüzü düzgün şeyler vardı kadının üzerinde: Koyu renk bir giysi giymişti ve başında gecelik takkesi yoktu; ama boynunda yine o atkıya benzer şey vardı.

— İyi, iyi, sağ olun, –dedi Çiçikov masaya otururken.– Ya siz nasılsınız anacığım?

— Hiç sormayın, babacığım... iyi değilim!

— Hayırdır?

— Uykusuzluk. Belimin ağrısından duramıyorum, bacaklarım sızım sızım sızlıyor.

— Geçer anacığım, geçer. Fazla dinlemeyin kendinizi!

— Umarım geçer. Domuz yağıyla ve terebentinle ovdum. Çayın yanında ne alırdınız? Sürahide meyveli votka var...

— Hiç fena olmaz anacığım, ondan da içeriz.

Okur, bütün o tatlı, sevecen havasına karşın, Çiçikov’un yaşlı çiftlik sahibesiyle çok rahat, senlibenli konuştuğunu, Manilov’lardaki tavırlarıyla karşılaştırıldığında, burada çok teklifsiz davrandığını fark etmiştir sanırım. Belirtmemiz gerekir ki bizim Rus insanı pek çok konuda yabancıların eline su dökemez, ama davranış, sesleniş, konuşma dediniz miydi iş değişir, bu konuda da biz yabancıları geride bırakmışızdır. Konuşma, davranış konusundaki inceliklerimiz saymakla bitmez. Bir Fransız ya da Alman bizim davranışlarımızın özelliklerini, bunlar arasındaki ince ayrımları dünyada anlayamaz. Milyonerle de, tütüncüyle de aynı dille konuşur onlar; gerçi hiç kuşkusuz, birinciye biraz yaltaklık ederler, ama ikisiyle de aynı sesle, aynı sözcüklerle

konuşurlar. Bizdeyse durum farklıdır. Öyle bilge insanlar vardır ki bizde, iki yüz canı olan bir toprak sahibiyle bir türlü konuşurlar, üç yüz canı olan bir çiftlik sahibiyle başka türlü; beş yüz canı olan bir toprak sahibiyle konuşmaları, sekiz yüz canı olan bir toprak sahibiyle konuşmalarına benzemez... sayıyı milyona dek uzatsanız da değişen bir şey olmaz, sayı değiştikçe farklı bir vurgu ortaya çıkar. Şimdi bir devlet dairesinde bir büro düşünelim... elbet bizim burada değil, Kafdağı'nın ardındaki bir başka ülkede... bu büronun, kuşkusuz, bir de şefi olacaktır. Şimdi bu büro şefinin memurlarının arasındaki haline bakalım. Kimse korkudan ağzını açamaz! Bir gurur, bir çalım ki o kadar olur! Ya yüzünün ifadesi? Fırçayı paleti al, portresini yap! Ne yandan baksanız tam bir Prometheus! Bakışları kartal, yürüyüşü havada süzülür gibi uyumlu! Şimdi bu kartalın kalem odasından çıkıp, koltuğunun altında evraklarla, keklik gibi seke seke müdürün odasına gidişine bakalım bir de. Toplumsal yaşamda, örneğin bir akşam toplantısında ondan daha büyük rütbeli kimse yoksa, bizim Prometheus yine Prometheus'tur! Ama kendisinden azıcık üst rütbede biri varsa, Prometheus öyle bir başkalaşım geçirir ki bu kadarını Ovidius bile düşünemez! Sinek olur, hatta sinekten de küçük bir şey, bir kum taneciği olur. "Hayır, İvan Petroviç değil bu," dersiniz o sırada onu görseniz. "İvan Petroviç'in boyu daha uzundur, bu ise kısacık, incecik bir şey; İvan Petroviç kalın bir sesle, gümbür gümbür konuşur, yüzü de hiç gülmezdi; kimin nesiyle bu herif serçe gibi ha bire cik cik ediyor, vara yoğa da gülüp duruyor!" Biraz daha yaklaşırsınız ki... o da ne! Gerçekten İvan Petroviç'miş! "Yahu bu ne! Olacak şey mi?" der durursunuz kendi kendinize. Ama biz şimdi kendi öykümüzün kişilerine dönelim. Çiçikov, daha önce de gördüğümüz gibi senlibenli konuşuyordu çiftlik sahibi hanımla. Elindeki çay fincanına biraz meyveli votka ekledi, sonra şöyle konuşmaya başladı:

— Güzel bir köyünüz var be anacığım. Kaç can yaşar burada?

— Doğrusu babacığım, seksenden az değil. Ne var ki zaman kötü. Örneğin geçen yıl öyle kötü bir yıldı ki... Tanrı bir daha öyle yıl göstermesin!

— Ama köylüleriniz gayet irikıyım, kulübeleri de sağlam, bakımlı. Lütfen soyadınızı söyler misiniz anacığım. Dalgınlık. Gece geldim ya, sormayı unuttum.

— Koroboçka. Onuncu dereceden sekretarşa.[4]

— Onur duydum efendim. Ya adınız ve baba adınız?

— Nastasya Petrovna.

— Nastasya Petrovna? Güzel ad. Öz teyzemin, yani annemin kız kardeşinin adı da Nastasya Petrovna.

— Sizin adınız ne? Herhalde tahsildarsınız?

Çiçikov gülümsedi.

— Yok be anacığım. Tahsildar falan değilim. Kendi işçeğizlerimiz için geziyoruz biz.

— Anladım, tüccarsınız. Yazık, balım vardı, geçenlerde gelen bir tüccara verdim. Hem de öyle ucuza verdim ki. Ah, be babacığım, bileydim sana satardım balımı!

— Bal almam ben.

— Ne alırsın peki? Kenevir? Ama elimde çok az var. Yarım pud[5] ya gelir ya gelmez.

— Yok be anacığım, başka şeyler topluyorum ben... Söyler misiniz, köylülerinizden ölen var mı?

Yaşlı kadın göğüs geçirdi:

— Ah, ah!.. Tam on sekiz kaybım var. Üstelik hepsi çok iyiydi, çalışkandı... Daha sonra elbet doğumlar oldu, ama şimdilik hepsi çoluk çocuk. Geçenlerde tahsildar geldi, can vergisi diye tutturdu. Can ölüp gitmiş, senden canlıymış gibi vergisini isterler. Geçen hafta demircim yandı, öyle sanatkâr bir adamdı ki, “demir benim emrimde” derdi.

— Köyde yangın mı çıktı anacığım?

— Tanrı korusun! Yangın elbet çok daha büyük bir felaket, ama benim demirci kendisi yandı babacığım. İçinden yandı. Çok içmişti, mavi bir alev çıktı ağzından, sonra yandı, kömür gibi kapkara oldu. Ah, ne sanatkâr demirciydi! Şimdi at nallayacak adam olmadığı için arabama bile binemiyorum.

— Tanrı onun yazısını da öyle yazmış be anacığım, –dedi Çiçikov, göğüs geçirip.– Tanrının bilgeliği üzerine kimse bir şeycik söyleyemez... E, onları bana veriyor musunuz, Nastasya Petrovna?

— Kimleri babacığım?

— Şu... şeyleri canım... hepsini... ölenleri.

— Nasıl yani? Nasıl vereyim?

— Basbayağı... İsterseniz satın... Parayla alayım onları sizden.

— İyi ama nasıl? Doğrusu hiç anlayamıyorum. Yani mezarlarından mı çıkaracaksın onları?

Kadının bir şey anlamadığını gören Çiçikov ona işi biraz daha açması gerektiğini düşündü. Hiç fazla uzatmadan, alışverişin kâğıt üzerinde olacağını, ölü canların da yaşıyor gösterileceğini söyledi.

Yaşlı kadın gözlerini belerterek:

— Ne yapacaksın onları? –dedi.

— Orası benim bileceğim iş.

— İyi ama onlar ölü.

— Canlı diyen mi var? Üstelik ölü oldukları için size zararları da dokunuyor, vergi ödüyorsunuz boş yere; ben sizi hem bu gereksiz maddi yükten, hem de onun telaşından kurtaracağım. Kurtarmakla da kalmayacağım, size can başına on beş ruble vereceğim. Beni anlıyor musunuz?

Kadın duraksadı.

— Bilmem ki, –dedi.– Şimdiye kadar hiç ölü satmadım.

— Yok bir de satacaktınız! Asıl ölü satmanız tuhaf olmaz mıydı? Yoksa onların size bir şekilde yararları olacağını mı düşünüyorsunuz?

— Hayır, böyle bir şey düşünmüyorum. Ölünün ne yararı olacak? Beni de düşündüren zaten bu: Onların ölü olmaları.

“Resmen dangalak bu karı!” diye düşündü Çiçikov.

— Bakın anacığım, isterseniz iyice bir düşünün: Sizi iflas ettiriyor bu ölüler, yaşıyorlarmış gibi vergi ödeyip duruyorsunuz onlar için.

Kadın hemen atıldı:

— Ah be babacığım, onu hiç hatırlatma! Daha üç hafta önce yüz elli rubleden fazla ödedim. Tahsildarın rüşveti ayrı...

— Görüyor musunuz anacığım. Bundan böyle tahsildar falan yemlemeniz gerekmeyecek, bunu düşünsenize... bundan böyle ben vereceğim yemlerini onların... siz değil, ben. Bütün mali yükümlülükleri ben üstleniyorum. Bütün vergi ve harçları ödeyerek onları kendi adıma kaydettireceğim. Beni anlıyor musunuz?

Yaşlı kadın düşünceye daldı. Evet, sanki kârlı bir iş gibiydi bu, ama hem çok yeniydi, hem de duyulup görülmüş bir iş değildi, o nedenle de bu tüccar acaba beni aldatır mı diye korkuyordu kadıncağız... Gecenin bir vakti, kim bilir nerelerden geliyordu adam?

— E, anacığım, –dedi Çiçikov,– el sıkışıyor muyuz?

— Doğrusu babacığım, şimdiye kadar hiç rahmete kavuşmuş birini satmadım. Canlı sattım; üç yıl önce bizim papaza iki kız sattım, her birine yüz ruble aldım. Çok iyi, çok yetenekli kızlardı. Peçete bile işleyebiliyorlardı. Papaz efendi teşekkür edip durdu.

— İyi de, bizim canlılarla bir işimiz yok anacığım. Bizim işimiz ölülerle.

— Bilmem ki... korkuyorum. Yani işin başında korkuyorum, zararıma mı acaba bu iş benim diye. Belki de sen beni kandırıyorsundur anam babam, ölü canlar belki de daha çok ediyordur?

— Dinleyin anacığım... Ne kadınmışsınız ha! Onların daha çok edeceği mi kalmış? Toprak olup gitmişler! Anlıyor musunuz beni? Toprak! Toprak! En beğenmediğiniz, en değersiz bir şeyi alalım... Örneğin bir paçavra... paçavranın bile bir değeri vardır; kimse almasa kâğıt fabrikaları alır. Ama sizin bunları kimse almaz, çünkü kimsenin bir işine yaramazlar. Ben susuyorum, siz söyleyin: Kimin ne işine yarar onlar?

— Orası doğru, kimsenin bir işine yaramazlar. Ama işte beni düşündüren şey de bu: Onların işe yaramaz birer ölü olmaları.

Sabrı taşmaya başlayan Çiçikov, “Tam bir odun kafalı bu kadın,” diye düşündü. “Gel de bunun gibisiyle anlaş! Kahrolası, ter içinde bıraktı beni!..” Cebinden mendilini

çıkarıp, gerçekten de alnında birikmeye başlayan teri sildi. Aslında Çiçikov'un kızması boşunaydı: Yaşlı kadının yerinde bir başkası, hatta saygıdeğer bir devlet görevlisi de olsaydı, iş söz konusu oldu muydu o da bir Koroboçka olur çıkardı. Kafasına bir şey koymaya görsün, hiçbir güç onu oradan çıkaramaz. İstediğin kadar yadsınamaz kanıtlar öne sür, lastik topun duvardan sekip geri dönmesi gibi hepsi sana geri döner. Terini silen Çiçikov, kadını razı etmek için bir başka yol denemeye karar verdi.

— Şimdi anacığım, siz ya benim dediğimi anlamak istemiyorsunuz ya da sadece bir şey söylemiş olmak için konuşuyorsunuz. Para veriyorum size: Can başına tam on beş kâğıt! Anlıyor musunuz? Para bu! Sokaktan toplanmıyor! Balınızı kaça satmıştınız?

— Pudunu on iki rubleye sattım.

— Günaha giriyorsunuz anacığım. On iki rubleye satmadınız!

— Tanrı şahit, on ikiye sattım!

— Pekâlâ! Düşünün: Bu bal! Bir yıl boyunca onun için çalışıp çabaladınız, emek harcadınız; gezdirdiniz arıları, kovanlara duman verdiniz, kış boyunca bodrumda beslediniz... Ölü canlara gelince, adı üstünde, bu dünyaya ait değildir onlar. Onlar için koşturmanız, çabalamanız gerekmedi. Tanrının emriyle bu dünyadan göçüp gitti onlar ve böylece de size yığınla zarar verdiler. Bir yıl boyunca çalışıp çabalamanızın karşılığı olarak baldan aldığınız para on iki ruble; burada ise parmağınızı bile oynatmadan on iki de değil, tam on beş ruble alacaksınız, hem gümüş falan da değil, masmavi, gıcır gıcır banknot!

Bu kadar güçlü kanıt karşısında yaşlı kadının direncinin kırılacağından neredeyse emindi Çiçikov.

Ama kadın:

— Doğrusu, –dedi,– benim gibi deneyimsiz bir dula göre işler değil bunlar! Hele biraz daha bekleyeyim, bakarsın başka tüccarlar da gelir, ben de kim ne fiyat veriyor öğrenir, fiyatlara alışırım.

— Ayıp, ayıp anacığım! Tek kelimeyle ayıp! Ağzınızdan çıkanı kulağınız duyuyor mu sizin? Kim gelip de alacak ölülerinizi? Alıp da ne yapacak? Ne işte kullanacak!

— Bakarsınız, çiftlik işlerinde ufak tefek de olsa onlar da bir işe yarar. –dedi yaşlı kadın; bir şeyler daha söyleyecekti, ama bu sözlerine ne diyeceğini merak ederek korkuyla Çiçikov'un yüzüne bakıp onu dinlemeye hazırlandı.

— Pes doğrusu size! Ölüleri çiftlik işlerinde çalıştırmaya kadar vardırdınız işi! Yoksa bostanınızda serçelere karşı korkuluk olarak mı kullanmayı düşünüyorsunuz onları?

Yaşlı kadın haç çıkardı:

— Tövbe! Ne tuhaf şeyler söylüyorsun öyle!

— Başka nerede işinize yarayabilirler ki? Hem unutmayın: Kemikleri, mezarları, hepsi burada, size kalıyor. Benim onları almam sadece kâğıt üzerinde. Hadi artık, ne diyecekseniz deyin!

Yaşlı kadın yine düşünceye daldı.

— Ne düşünüyorsunuz Nastasya Petrovna?

— Doğrusu, anlayamıyorum, ne yapacağımı bilemiyorum. En iyisi, kenevir satayım ben size?

— Canım kenevir nereden çıktı şimdi? Ben size bambaşka bir şeyden söz ediyorum, siz bana kenevir sokuşturmaya çalışıyorsunuz! Başka bir gelişimde de kenevir alırım. Tamam mı Nastasya Petrovna?

— Hey Tanrım! Alışverişimize konu olan mal o kadar acayip ki... daha önce bir örneği olmamış, görülüp duyulmamış...

Bu kadarı artık fazlaydı... Sabrının son damlası da tükenen Çiçikov sandalyesini sertçe devirirken kadına şeytanlı bir lanet okudu:

Şeytanın adını duymasıyla yaşlı kadın öyle korktu ki yüzü bembeyaz oldu:

— Alma onun adını ağzına! Geçenlerde bütün gece düşümde onu gördüm zaten. Aklıma esti, akşam duasından sonra bir iskambil falı bakayım dedimdi, herhalde bu yüzden beni cezalandırmak için yolladı onu Tanrı. Öyle iğrençti ki... boynuzları öküz boynuzundan uzundu!

— Düşünüze onlarca şeytanın girmemiş olmasına şaşarım! Şu zavallı dula yardım edeyim, yazık perişan durumda diyerek size yaklaşan bir din kardeşinize layık gördüğünüz davranış madem bu, o zaman yerin dibine batsın sizin köyünüz de, ölüleriniz de!

Yaşlı kadın Çiçikov'a korkuyla baktı:

— Ama sen... küfrediyorsun?..

— Hiç kusura bakmayın, ancak kötü sözler geliyor aklıma: Hani sokak iti gitmiş samanın üstüne yatmış, ne kendi yer ne başkasının yemesine izin verir! Durum aynen bu! Aslında ben devletin resmi müteahhidi olarak sizin çiftliğinizde üretilen değişik ürünlerden almak istiyordum...

Yalan söylüyordu Çiçikov; o anda dilinin ucuna gelivermiş, önünü sonunu düşünmediği bir yalandı bu; ama beklenmedik ölçüde başarılı oldu. Devlet müteahhidi sözü dehşetli etkiledi Nastasya Petrovna'yı, konuşması yüz seksen derece değişti, özür diler gibi alttan alarak:

— Canım bunda bu kadar kızacak ne var? –dedi.– Senin bu kadar kolay parlayan biri olduğunu bileydim dünyada itiraz etmezdim!

— Elbette kızarım! Atla deve değil istediğim sizden, beş paralık bir şey için üzüp duruyorsunuz beni!

— Peki peki, onları on beş rubleye size vermeye hazırım. Yalnız şu müteahhitlik işinde de sen beni gözet. Çavdar unu, karabuğday unu, bulgur, sığır eti falan alacağın zaman beni unutma.

Yüzünde üç koldan akan teri silerken:

— Hiç unutur muyum anacağım, –dedi Çiçikov; sonra da kentte vekâletinin olduğu ya da köylü satışıyla ilgili işler konusunda yetkilendireceği bir tanıdığı bulunup bulunmadığını sordu.

— Var tabii... Başpapazımız Peder Kiril'in oğlu var; il meclisinde çalışır.

Çiçikov, Peder Kiril'in oğlunu vekil ve mutemet tayin ettiğini belirten bir mektup yazmasını rica etti Koroboçka'dan, sonra onu bu zahmetten kurtarmak için mektubu kendi yazmaya karar verdi.

O sırada yaşlı bayan Koroboçka da içinden şunları geçiriyordu:

"Devlete alacağı unu, hayvanı benden alırsa ne güzel olur! Gönlünü hoş tutmalıyım bu adamın. Dünden biraz yufka kalmıştı, Fetina'ya söyleyeyim de börek kızartıversin; yanına bir de mayalı tatlı börek yapsın, yumurtalısından... hem lezzetli oluyor, hem de fazla zaman almıyor." Ev sahibesi böreklerle ve olasılıkla bunlara eklenmesini isteyeceği ev işi başka hamurişleri ilgili düşüncelerini uygulamak, gerekli emirleri vermek için mutfağın yolunu tutarken, Çiçikov da küçük sandığından gerekli belgeleri çıkarmak için geceyi

geçirdiği konuk odasına gitti. Oda toparlanmış, o inanılmaz kuştüyü yatak ve yastıklar kaldırılmıştı; divanın önünde üzeri örtülü bir masa duruyordu. Sandığını kaldırıp bu masanın üzerine koydu, sonra da oturup dinlendi, çünkü kendini tere batmış hissediyordu: Çoraplarından gömleğine dek her şeyi, her yanı, nehre girip çıkmış gibi sırılsıklamdı. Biraz dinlenince, “Lanet karı, anamı ağlattı!” diye söylenerek sandığını açtı.

Yazar, kimi meraklı okurlarının bu sandığın iç bölmelerini, hatta planını öğrenmek istediklerinden adı gibi emindir. Öyleyse buyursunlar, giderelim meraklarını! Tam ortada sabun kalıbı için bir çukur, onun çevresinde usturalar için altı yedi civarında şerit biçiminde dar oyuk yer alıyordu, sonra mürekkep şişesiyle kurutma kumu kutusu için dört köşe iki bölme vardı, bu ikisinin arasındaysa tüy kalemler ve mühür mumlarıyla bunlardan daha uzun başka şeylerin konması için gözler yer alıyordu, sonra kartvizitler ve anı olarak saklanmış ölüm ilanları, tiyatro afişleri gibi şeyler için kapaklı ve kapaksız değişik büyüklükte gözler geliyordu. Sandığın bu üst bölümü olduğu gibi çıkarılabiliyor ve altta kâğıtlarla dolu ikinci bölüme geçiliyordu. Bu bölümde para saklamaya yarayan ve yana doğru çekilerek açılan gizli bir göz vardı; sandık sahibinin bu gizli çekmeceyi açmasıyla kapaması bir olduğu için burada ne kadar para bulunduğunu yazar için bile söyleyebilmek mümkün değildir.

Çiçikov hemen işe girişti; tam kalemini sivriltmiş ve yazmaya başlamıştı ki ev sahibesi girdi içeri, konuğunun yanına otururken:

— Sandığın da pek güzelmiş! –dedi.– Besbelli Moskova işi!

— Evet, Moskova’dan almıştım, –dedi Çiçikov, yazmaya ara vermeden.

— Nasıl bildim ama! Her şeyin en iyisi oradadır! Üç yıl önce kız kardeşim Moskova’dan çocuklar için kışlık ayakkabı

getirdiydi, öyle sağlam çıktılar ki hâlâ giyiyor çocuklar. –Kutunun içine bir göz attı: – Ay, ne kadar çok armalı kâğıdın var böyle! –Gerçekten de çok sayıda armalı kâğıt vardı kutuda.– Bir taneciğini de bana hediye etsene! Çok ihtiyacım var kâğıda, mahkemeye dilekçe vermem gerekiyor, yazacak kâğıt yok.

Çiçikov bunların can alım satım sözleşmesi düzenlemek için kâğıtlar olduğunu, dilekçe yazmakta kullanılamayacağını açıkladı; ama yine de gönlü olsun diye kadına bir ruble değerinde bir armalı kâğıt verdi. Vekâletnameyi bitirince, imzalaması için kadına uzattı ve ölen köylülerin bir listesini istedi; yaşlı kadının bir liste falan tutmadığı anlaşıldı, ama bütün köylülerinin adını sayabiliyordu. Çiçikov, köylülerinin adlarını saymasını rica etti kadından. Bazı köylülerin soyadları, bazılarının da lakapları çok şaşırttı kahramanımızı; bunları kâğıda geçirirken bir an duralıyor, sonra devam ediyordu yazmaya. Hele biri iyiden iyiye şaşırttı onu: Pyotr Savelyev Neuvajay Korıto! “Ne kadar uzun bir ad bu böyle!” dedi. Bir başkasınınsa adına “Korovıy Kirpiç” sözcükleri eklenmişti. Kiminin lakabı ise çok kolaydı: Koleso İvan[6] gibi. Listenin tamamlanmasıyla derin bir soluk alınca, burnuna alabildiğine hoş kızartma kokuları geldi.

— Sofraya buyurmaz mısınız! –dedi ev sahibesi.

Çiçikov başını kaldırıp baktığında masanın donatılmış olduğunu gördü: Mantarlar, pideler, etler, gözlemeler ve börekler: Soğanlı, peynirli, yoğurtlu, yumurtalı ve içlerinde Tanrı bilir daha neler neler olan börekler!..

— Mayalı tatlı börek, yumurtalı! –dedi ev sahibesi.

Çiçikov börek tabağına uzandı, yarısından çoğunu mideye indirdi ve böreği övdü. Börek zaten lezzetliydi, ama yaşlı kadınla arasında geçen bütün o boğuşmalardan sonra daha da lezzetli gelmişti.

— Şu börekten de buyurun! –dedi ev sahibesi.

Çiçikov’un buna yanıtı, üç böreği üst üste koyup katlamak, sonra da hepsini birden erimiş tereyağına banıp tek hamlede ağzına atmak oldu; elini ve ağzını peçeteyle sildikten sonra börekleri üçer üçer mideye indirme işlemini üç kez daha yineledi; en sonra da ev sahibesinden yaylısının hazırlanmasını emretmesini rica etti. Yaşlı kadın Fetinia’ya emri iletti, ayrıca dönerken bir tabak daha sıcak börek getirmesini söyledi.

Çiçikov yeniden ağzına börek tıkıştırırken:

— Börekleriniz de pek lezzetliymiş be anacığım, –dedi.

— Evet, doğrusu lezzetlidir böreğimiz... ama elimiz kolumuz bağlı... çünkü ürün kötü, un kalitesiz. –Çiçikov’un şapkasını aldığını görünce:– Aceleniz ne? Arabanız bile daha hazırlanmamıştır, –dedi.

— Hazırlarlar anacığım, şimdi hazırlarlar.

— Müteahhit olarak yapacağınız alımlarda beni unutmayacaksınız, değil mi?

— Hiç unutur muyum? –dedi Çiçikov ve hızla kapıya doğru yürüdü.

Ev sahibesi Çiçikov’un ardı sıra seğirtirken:

— Peki domuz yağı da alır mısınız? –dedi.

— Almaz olur muyum, elbette alırım. Yalnız daha sonra.

— Yortu günlerine doğru sanırım domuz yağım olur.

— Alacağım. Her şeyinizden alacağım. Domuz yağı da alacağım.

— Kuştüyüne de ihtiyacınız olursa... Aziz Filip perhizine doğru kuştüyüm de olur.

— Çok iyi... çok iyi, –dedi Çiçikov.

Kapı önüne çıktıklarında ev sahibesi:

— Gördünüz mü, daha hazırlanmamış arabanız? –dedi.

— Şimdi hazır olur, –dedi Çiçikov.– Yalnız lütfen bana anayola nerden, nasıl ulaşacağımızı bir tarif eder misiniz?

— Bilmem ki nasıl anlatsam. Biraz karışık. Epey kavşak, dönemeç var. En iyisi yanınıza bir kız vereyim, yolu göstersin size. Arabacınızın yanında kızın oturması için bir kişilik boş yer vardır herhalde?

— Olmaz olur mu?

— İyi o zaman, bir kız veririm size, yolu gösterir. Yalnız bana bak, sakın kızı yanında götürme! Tüccarlar böyle yol tarif etsin diye verdiğim bir kızımı kaçırdılar!

Çiçikov, kızı yanında götürmeyeceğine inandırdı yaşlı kadını; böylece içi rahatlayan çiftlik sahibesi de avluda neler olup bittiğini incelemeye başladı; kilerden elinde tahta bir bal çanağıyla çıkan kilerci kadına dikti gözlerini, sonra avlu kapısının orada görülen bir köylüye, böylece yavaş yavaş çiftliğinin gündelik yaşamına döndü.

İyi ama Koroboçka'yla ne diye bu kadar uğraşıp duruyoruz? Koroboçka, Manilova, onların çiftlikleri, çiftçilikleri... bırakalım bunların hepsini bir yana! Şaşılası bir düzeni var şu dünyanın: Keder verici bir şeyin üzerinde çok durdu mu insanın aklına Tanrı bilir neler gelir! Örneğin şunu bile düşünebilir insan: Bu Koroboçka, insanoğlunun sonsuz uzunluktaki gelişim merdiveninin gerçekten de en alt basamaklarında mı yer almaktadır? Onunla kız kardeşi Manilova arasındaki fark, gerçekten de bir uçurum boyutlarında mıdır? O Manilova ki merdivenleri dökme demirden, her yanı maun ağacı ve halı kaplı, hoş kokulu, erişilmez aristokratik evinin duvarları arasında, zekâsını

göstermek, parlak düşüncelerini sergilemek için yarısı okunmuş bir kitabın başında esneye esneye akıllı sosyetik ziyaretçilerini bekler durur... Sahip olduğu parlak düşünceler de, Fransa'da ne gibi siyasal devrimlerin hazırlanmakta olduğu ya da son moda Katolikliğin nasıl bir yönde geliştiği gibi, moda yasaları uyarınca kentlerde bir hafta kadar dillerde dolaşmış konular üzerinedir; yoksa ilgisizlik ve bilgisizlik nedeniyle işlerin iyiden iyiye sarpa sardığı evinin ya da çiftliğinin durumuyla ilgili değildir. Girmeyelim, hiç girmeyelim bu konulara! Ne diye dalalım bu sevimsiz konulara? Tasasız, bomboş, neşeli anlarımız arasında birdenbire ve kendiliğinden, tuhaf, bambaşka bir kapı açılıverir: Daha gülümsememiz yüzümüzde kaybolmamıştır, ama bambaşka biri olur çıkarız, yüzümüz bambaşka bir ışıkla aydınlanıverir...

Sonunda briçkasının avludan içeri girdiğini gören Çiçikov:

— İşte geldi! Arabam geldi! –diye bağırdı; sonra Selifan'a çıkıştı:– Eşek herif! Nerelerdeydin? Dün geceki alkol buharları hâlâ dağılmadı galiba.

Selifan karşılık vermedi.

— Hoşça kalın anacığım! Hani bir kız verecektiniz yanımıza, yol göstermesi için?

— Hey, Pelageya! Beyefendiye yolu göster! –diye seslendi ev sahibesi, kapının önünde dikilen, on bir yaşlarında gösteren kıza. Üzerinde evde boyanmış kumaştan bir entari vardı kızın; çıplak ayakları öylesine çamurluydu ki uzaktan ayağında çizme varmış gibi görünüyordu. Kız bir ayağını Çiçikov'un kullandığı basamağa atmış ve orayı fena halde çamurlamıştı; Selifan elini uzatarak kızın yukarıya, arabacı yerine tırmanmasına yardım etti; kız Selifan'ın yanına oturdu. Kızın ardından Çiçikov çamurlanmış basamağa basıp arabaya bindi; epey ağır olduğu için arabayı sağa doğru yatırmıştı. Yerine yerleşince:

— Artık tamamız... hoşça kalın anacığım! –dedi.

Atlar asıldı, araba hareket etti.

Bütün yol boyunca Selifan'ın suratından düşen bin parçaydı, ancak bir suç işlediği ya da sarhoş olduğu zamanlar hep olduğu gibi işine karşı dikkatli, özenliydi. Atlar öyle güzel tımar edilmişti ki ışıl ışıl parlıyorlardı. Derisi yırtılmış, alttan kıtıkların göründüğü eski hamut da onarılmış, yırtık deri ustaca dikilmişti. Yol boyunca hemen hiç konuşmadı, tek yaptığı arada bir kamçısını şaklatmaktı; ama atlarına öğüt dolu söylevlerinden vermedi; gerçi beneklinin alıştığı öğüt sözlerini duymak istediği belliydi, çünkü konuşmayı çok seven sürücü dizginleri gevşekçe tutuyor, kamçı da laf olsun diye geziniyordu atların sırtında. Selifan'ın gergin dudaklarından yalnızca şu tekdüze sözler dökülüyordu:

— Esne bakalım karga efendi, esne, esne...

Ne "sevecen" ne de "saygın" bir iltifatla gönülleri okşanmadığı için Doru ile Üye de durumdan pek hoşnut değillerdi. Dolgun sağrısında yakıcı darbeler hisseden Benekli kulaklarını biraz kısmış, kendi kendine: "Nasıl da biliyor vuracağı yeri!" diye düşünüyordu. "Sırtıma hiç vurmuyor... biliyor nerelerin duyarlı olduğunu: Ya kulaklarımı ya da karnımı bulur kamçısı hep!"

Selifan kamçısıyla, yemyeşil tarlalar arasında kararan, yağmurdan çamura kesmiş yolu göstererek:

— Sağa mı dönüyoruz? –diye sordu yanında oturan kıza, hep öyle soğuk soğuk.

— Yok, yok... gösteririm ben, –dedi kız.

Biraz daha gittiler, Selifan'ın gösterdiği yere yaklaştılar.

— Ne yana? –diye sordu Selifan yine.

— Şu yana! –dedi kız, eliyle göstererek.

— Seni ufaklık! Sağ değil mi orası? Daha sağını solunu bilmiyorsun!

Güzel bir gündü, ama yol öyle çamurdu ki tekerleklerin her yanına çamur sıvanmış ve araba iyice ağırlaşmıştı. Üstelik toprak killi olduğu için çamur kolayca yapışıyordu. Bu yüzden de vakit öğleyi geçtiği halde hâlâ köy sınırlarından çıkamamışlardı. Aslında küçük kız olmasaydı bu kadarını bile başarabilecekleri kuşkuluydu: Yakalanıp çuvala doldurulmuş yengeçler yere silkelenmiş gibi her yana kıvır kıvır yollar ayrılıyordu; yanlış bir yola sapsalar bundan Selifan'ı suçlamak haksızlık olurdu. Küçük kız az sonra uzakta kararan bir yapıya doğru elini uzatıp:

— İşte anayol orada! –dedi.

— Peki o yapı ne? –diye sordu Selifan.

— Lokanta, –dedi kız.

— Artık biz gidebiliriz, –dedi Selifan.– Hadi bakalım, sen de doğru evine!

Arabayı durdurdu, kızın inmesine yardım etti.

— Ah, seni karabacak! –dedi, dişlerinin arasından.

Çiçikov bir bakır mangır verdi kıza; kız yukarıda, arabacının yanında oturmaktan memnun, koşa koşa evinin yolunu tuttu.

Dördüncü Bölüm

Lokantaya yaklaştıklarında Çiçikov iki nedenle durmasını emretti arabacısına: Hem atlar dinlenmeliydi, hem de kendisi biraz bir şeyler atıştırıp kendine gelmeliydi. Doğrusu, yazar bu tür insanların iştahını da, midesini de kıskandığını itiraf eder. Petersburg ve Moskova'da yaşayan kerli ferli insanlar vardır: Yarın şunu mu yesek, yoksa bunu mu, öbür gün vereceğimiz davette istiridye mi, deniz örümceği mi, yoksa bambaşka ve çok daha garip bir yaratıkla mı süslesek masayı diye düşünür dururlar; yemeğe başlamadan önce bir avuç ilaç içerler, sonra da tedavi için Karlsbad ya da Kafkasya'nın yolunu tutarlar; yazar için hiçbir anlamı yoktur böylelerinin. Bu beyleri asla kıskanmaz yazar. Ama yol istasyonlarından birinde jambon, bir başkasında süt domuzu kızartması, bir üçüncüsünde mersin balığı ya da sucuklu yumurta yedikten sonra, bütün o yiyecekleri yiyen onlar değilmiş gibi, ne zaman isterlerse yeniden sofraya oturabilen ve höpürdete höpürdete malzemeden yana zengin bir balık çorbasını mideye indiren, üzerine yayın balığı etli, lahanalı bir böreği götüren orta halli insanların iştahı gerçekten kıskanılacak bir Tanrı vergisidir yazarın gözünde. O kerli ferli adamların hepsi, sahip oldukları ve Rus ya da Avrupa teknikleri uygulanarak yetkinleştirilmiş ipotekli ya da ipoteksiz topraklarının ve canlarının yarısını hemen o anda vermeye hazırdırlar böyle bir iştah için; ama hiçbir para, en son tekniklerle yetkinleştirilmiş ya da kendi haline bırakılmış hiçbir çiftlik orta halli yurttaşın midesi gibi bir mideye sahip olmaya yetmez.

Ahşapları kararmış lokanta, kilise şamdanlarını andıran tahta sütunlar üzerindeki dar ama konuksever saçağı altına alıverdi Çiçikov'u. Büyükçe bir Rus kulübesine benziyordu burası. Çatı saçaklarıyla pencere pervazlarındaki yaş ağaçların oyulmasıyla yapılmış korniş süslemeleri lokantanın

kararmış ahşap duvarlarına büyük bir canlılık veriyordu. Panjurlar üzerine de testide çiçek resimleri yapılmıştı.

Dar tahta merdivenlerden yukarı, geniş sofaya çıkınca, gıcırtılarla açılan kapının ağzında, alacalı basma entari giymiş, şişman bir yaşlı kadın, “Böyle buyurun efendim” diyerek karşıladı Çiçikov’u. Yol boylarının ahşap lokantalarındaki eski dostların hemen hepsi buluşmuştu içeride: Külrengi bir semaver, perdahlanmış çam tahtası duvarlar, köşede içi demlik ve fincan dolu üçgen dolap, kırmızı ve mavi kurdelelerle duvara asılmış tasvirlerin önünde yaldızlı porselenden yumurta fincanları, yeni doğurmuş bir kedi, iki yerine dört göz, yüz yerine de pide gibi bir surat gösteren bir ayna ve son olarak, tasvirlerin hemen yanında, koklamaya kalkışanları yalnızca hapşırtan, aralarında karanfillerin de olduğu çatır çatır kurumuş kokulu bir ot demeti.

Karşısında dikilen kadına Çiçikov’un ilk sözü şu oldu:

— Kızarmış süt domuzu var mı?

— Var.

— Yanında yabanturpu ve krema?

— Var.

— Daha ne duruyorsun!

Yaşlı kadın gidip bir yerleri karıştırdı, önce tabakla neredeyse kurumuş ağaç kabuğu gibi dimdik duracak kadar kolalanmış peçete getirdi, ardından kemik sapı sararmış, çakı gibi incecik bir bıçakla iki dişli bir çatal ve masada bir türlü düz duramayan bir tuzluk getirdi.

Kahramanımız hep yaptığı gibi yaşlı kadınla hemen sohbete başladı: Lokantayı kendisi mi işletiyor, yoksa başka bir sahibi mi var, kazancı nasıl, oğulları kendisiyle birlikte mi

oturuyorlar, büyük oğlan evli mi bekâr mı, karısı yüklüce bir drahoma getirdi mi, kayınbaba bu işten hoşnut mu, yoksa düğünde az armağan geldiği için kızgın mı?.. Kısacası hiçbir ayrıntıyı atlamadı, hemen her şeyi sordu. Kendiliğinden anlaşılacağı gibi, o çevrede oturan çiftlik sahiplerinin kimler olduklarını da sordu. Kimler yoktu ki: Blohin, Poçitayev, Mılnoy, Albay Çerpakov, Sobakeviç. "A! Tanır mısın Sobakeviç'i?" diye sordu kadına; kadın yalnız Sobakeviç'i değil, Manilov'u da tanıyordu ve Manilov buralarda Sobakeviç'ten daha çok itibar görüyordu, çünkü lokantaya geldi mi hemen tavuk kızartması, üstüne dana eti ister, koyun ciğeri varsa, ondan da getirtir, hepsinden biraz tadardı; Sobakeviç ise tek çeşit yemek ister, tabağını içinde hiç kırıntı kalmayana dek tertemiz eder, hatta –ek ödeme yapmadan– aynı yemekten az daha verilmesini isterdi.

Lokantacı kadınla sohbet ederek süt domuzunu yedi, bitirdi, tabağında son lokması kalmıştı ki yaklaşan bir arabanın tekerlek seslerini duydu. Pencereden bakınca, üç güzel at koşulu hafif bir yaylı arabanın lokantanın kapısına yanaşmakta olduğunu gördü. Yaylıdan iki adam indi: Biri uzun boylu, sarışın, öbürü kısa boylu, esmerdi. Sarışın olanın üzerinde koyu mavi renkli, asker ceketine benzer kısa bir sırmalı ceket; esmerin üzerindeyse daha sade, çizgili bir palto vardı. Uzaktan bir arabanın daha geldiği görülüyordu; içi boş arabayı uzun yeleli dört at çekiyordu; atların hamutları eski, dizginleri iptendi. Sarışın olan hemen merdivenlerden yukarı çıktı; esmer olansa bir yandan arabalarının içinde bir şeyler ararken, bir yandan da uşakla konuşup arkadan gelen arabaya birtakım işaretler yapıyordu. Sesi Çiçikov'a yabancı gelmedi. Çiçikov ona bakarken, sarışın olanı kapıyı açıp içeri girdi. Uzun boylu, zayıf, asabi yüzlü, kızılımsı bıyıklı bir adamdı bu. Yanık yüzüne bakılırsa, dumana alışkın biriydi; barut dumanına değil elbet, tütün dumanına. İçeri girince Çiçikov'u incelikle selamladı, kahramanımız da aynı şekilde karşılık verdi. Artık

birkaç dakika içinde birbirlerini biraz daha yakından tanıyıp esaslı bir söyleşi tutturmamaları için bir neden kalmamıştı, çünkü her ikisi de hemen aynı anda, dünkü yağmurla yollardaki toz tabakasının ortadan kalktığını, artık tozsuz ve serin yollarda yolculuğun çok daha hoş olacağını söylemişlerdi... ki esmer olanı girdi içeri, kasketini masaya fırlatıp, parmaklarını kara, gür saçlarına geçirerek bıçkın bir edayla taradı. Dişleri bembeyaz, favorileri katran gibi kara, ortaca boylu, yanaklarından kan damlayan, her yanından sağlık fışkıran, yakışıklı bir gençti bu.

Çiçikov'u görür görmez kollarını genişçe iki yana açıp:

— Vay, vay, vay! –diye bağırdı.– Rastlantı dediğin böyle olur!

Çiçikov, Nozdrev'i hatırladı; savcının evindeki yemekte karşılaşmışlar ve ayaküstü biraz konuşmuşlardı, ama "sen" diye seslenmesi için ona bu kadarı yetmişti anlaşılan, oysa kendisinin buna çanak tutacak herhangi bir davranışı olmamıştı.

— Hayrola, nereye böyle? –diye sordu Nozdrev, sonra da yanıt beklemeden sürdürdü:– Ben panayırdan geliyorum. Kutlayabilirsin beni: Kaz gibi yolundum orada! İnanır mısın, bugüne dek kimse böyle ütmemişti beni. Köylülerden at kiralamak zorunda kaldım. İnanmıyorsan pencereden bak! –Böyle söyleyerek eliyle Çiçikov'un başını cama doğru öyle eğdi ki kahramanımız az kalsın başını çerçeveye çarpacaktı.– Ne berbat şeyler olduğunu görüyorsun, değil mi? Öyle zor yürüyorlardı ki ben de arkadaşın yaylısına geçmek zorunda kaldım. –Bunu söylerken eliyle arkadaşını gösterdi.– A, siz tanışmıyorsunuz galiba? Eniştem Mijuyev. Bugün hep seni anlattım kendisine. Bak dedim, göreceksin, bugün kesinlikle rastlayacağız Çiçikov'a! Ah be kardeşim, iyi yoldular bugün beni! Dört rahvan atımın yanı sıra üstümde ne varsa hepsini aldılar: Ne kösteğim, ne saatim kaldı! –

Çiçikov baktı: Gerçekten de köstegi de saati de yoktu. Hatta favorilerinden biri ötekine göre daha kısa ve daha seyrelmiş gibi geldi.– Cebimde bir yirmi ruble daha olacaktı ki... –diye sürdürdü Nozdrev.– Çok değil, sadece bir yirmi ruble! Bütün verdiklerimi geri aldığım gibi, yemin olsun, cebime de bir otuz bin ruble atardım.

— Gene böyle söylüyordun, –dedi sarışın olanı,– sana elli ruble verdim, sonra ne oldu? Verdiğim anda gitti para!

— Gitmezdi, gerçekten gitmezdi! Sen de biliyorsun, o kör olası yediliyi vaktinde oynamamak yaktı beni! Yoksa kasadaki bütün parayı kaldırıyordum!

— Kaldıramadın ama!

— Kaldıramadım, çünkü vaktinde ek akçe süremedim. O binbaşının benden daha iyi oynadığını söyleyecek değilsin herhalde?

— İyi oynuyor, kötü oynuyor; seni yendi mi, yenmedi mi?

— Canım bundan ne çıkar! Ben her zaman yenerim onu! Hele bir iki kat artırmalı oynasın da o zaman göreyim onu! Fakat Çiçikov kardeş, panayırın ilk birkaç günü ne biçim içtiğimizi görmeliydin! Aslında nereden bakarsan bak, panayır harikaydı! Oradaki tüccarlar bile, "Hiç böyle kalabalık görmedik," diyorlardı. Benim köyden götürdüğümüz her şey çok iyi fiyatlardan satıldı! Eh be kardeş, ne biçim içtik, ne biçim dağıttık, anlatamam! Şimdi hatırlayınca bile... lanet olsun... yani bir de sen olacaktın ki demek istiyorum!.. Şimdi... kentin üç versta ötesinde bir süvari alayı var. Alayda ne kadar subay varsa, hepsi kırk kişi falandı, düşünebiliyor musun, hepsi kente inmişti, panayıra... Bir başladık kardeş biz bunlarla içmeye... vay anam vay! Bir Üsteğmen Potse-luyev vardı ki... yiğit dediğin öyle olur! Bıyıkları nah şöyleydi! Bordo'ya ne diyor biliyor musun: Bozbulanık! "Getir bakalım kardeşlik şuraya bir şişe

daha bozbulanık!" diyor! Ya Teğmen Kuvşinnikov'a ne dersin? Ah be kardeş, öyle sevimli adam görmedim ben! İçip dağıtmanın her çeşidinin uzmanıydı! Hemen hiç ayrılmadık kendisiyle. Ponomarev'i zengin ettik diyebilirim, öyle çok şarap aldık adamdan! Kulağına küpe olsun: Üçkâğıtçının teki, tek bir şişe bile almak caiz değil onun dükkânından. Neden dersen, şarabın içine katmadığı pislik yok! Sandal ağacından tut, yanmış mantardan çık... Mürver bile katıyor, alçak! Ama içeride, "özel" dediği bir odası var, oradan bir şişe getirdi mi resmen kanatlanıyorsun kardeş, göğün yedinci katına yükseliyorsun! Bir şampanyalar içtik, valinin sofrasındakiler... gerçekten kvas kalır yanında! Nasıldı adı?.. Kliko... yok, Kliko değil... Kliko Matradura gibi bir şey... Yani bu iki kez Kliko mu ne demekmiş... Sonra, Bonbon marka bir şişe daha Fransız şarabı içtik... Kokusu mu? Doğrusu gül mü desem... bir içtik, bir içtik! Bizden sonra bir prens gelmiş galiba... şampanya alması için adam yollamış... koca kentte tek bir şişe kalmamış... hepsini subaylar içip tüketmiş. İnanır mısın, ben tek başıma bir öğle yemeği süresinde tam on yedi şişe içtim!

Sarışın olanı:

— Hadi canım sen de, on yedi şişe içemezsin! –dedi.

— Yemin ederim içtim!

— İstediğin kadar yemin et, on şişe bile içemezsin!

— Bahse girer misin?

— Nesine?

— Sen şu kentten yeni aldığın tüfeği koy.

— O olmaz.

— Hadi yahu, ne kaçıyorsun?

— O olmaz, dedim.

— Tabii, tüfeksiz kendini şapkasız gibi hissedersin, değil mi! Ah Çiçikov kardeş, sen olacaktın ki orada! Eminim, Teğmen Kuvşinnikov'dan bir an bile ayrılmazdın. Öyle iyi anlaşırdınız ki ikiniz! Bizim savcıya ve kentimizin öbür pintilerine hiç benzemeyen bir adam! Her numara var kendisinde: Kâğıt oyunu da, hovardalık da! Ah be Çiçikov, seni domuzcuk seni! Niye gelmedin bilmem ki! Hayvan tüccarı mısın, nesin! Hadi öp bakayım beni! Ne biçim sevildiğini bilmiyorsun! Mijuyev, bak şu alınyazısının ettiğine: Benim onunla ya da onun benimle ne işimiz olabilir? Kim bilir nereden gelip nereye gidiyor... Eh, benim de buraya uğrayacağım tuttu... Öyle çok araba vardı ki kardeş, öyle en gros![7] Bu arada şansımın yaver gittiğini de söylemeliyim: Şans çarkından iki kutu kremle bir porselen fincan ve bir gitar kazandım; sonra bunları koyup bir kez daha denedim şansımı, hepsini kaybettim... Lanet olsun! Üstüne bir de altı rublem gitti. Fakat şu Kuvşinnikov öyle çapkın ki anlatamam! Hemen bütün balolara birlikte gittik. Bir kadın vardı, öyle harika bir giysi vardı ki üzerinde... böyle, büzgülü tülden bir şeyler... "Vay anam vay!" dediğimi hatırlıyorum bir tek. Kuvşinnikov şeytanı o arada kadının yanına oturmuş, Fransızca öyle bir komplimanlar döktürüyor ki... inan bana, dişi sinek kurtulmaz elinden! Köylü möylü dinlemez, yeter ki kadın olsun! "Çilek toplamak" diyor buna. Harika balıklar getirdik panayırdan! Yanımda bir tane var, iyi ki param varken satın almayı akıl edebilmişim! Sen şimdi nereye gidiyorsun?

— Bir tanıdığa, –dedi Çiçikov.

— Sen şimdi boş ver tanıdığı manıdığı. Bana gidelim!

— Olmaz! İşim var.

— İşi varmış! Uydurduğu şeye bakın şunun!

— Gerçekten işim var. Hem önemli bir iş!

— Yalan söylediğine bahse girerim! Kime gittiğini söyle!

— Kime mi? Sobakeviç'e!

Nozdrev bu yanıt üzerine genç, sağlıklı insanların otuz iki dişlerini bembeyaz göstererek, şakaklarını titreterek, yanaklarını hoplatarak attıkları, ta iki kapı ötedeki komşuyu uykusundan uyandırıp, fincan gibi açılmış gözlerle "aşkolsun!" dedirten çıngıraklı kahkahalardan birini attı.

Bu gülüşten biraz rahatsız olan Çiçikov:

— Ne var bunda bu kadar gülünecek? –dedi.

Ama Nozdrev:

— Ah... şimdi çatlayacağım!.. –diyerek kahkahalarla gülmeyi sürdürüyordu.

Çiçikov:

— Gülünecek bir şey yok; söz verdim kendisine, –dedi.

— Hayatının hatası olur bu: Gittiğine gideceğine pişman olursun! Korkunç cimridir! Ben seni tanırım, onun evinde şirin bir "Bonbon" şişesi falan bulacağını umma sakın! Beni dinle kardeş, Sobakeviç'in canı cehenneme, bana gidelim! Öyle bir balık ikram edeceğim ki sana! Ponomarev ne dedi biliyor musun: "Yalnız sizin için bu balık! Kentin altını üstüne getirseniz, böylesini bulamazsınız!" Gerçi eşi benzeri görülmemiş bir palavracıdır. Bunu yüzüne de söyledim: "Siz bir, bizim vergi memuru iki... düzenbazlıkta üzerinize yoktur!" Sakalını sıvazlayarak güldü alçak! Kuvşinnikov'la ikimiz her gün onun dükkânında kahvaltı ettik. Ah, kardeş... az kalsın unutuyordum: Biliyorum, şimdi yakama yapışacaksın, ama on bin de versen vermem! –Pencereye gidip,– Hey! Porfiri! –diye adamına bağırdı. Porfiri'nin bir elinde bıçak, öbür elindeyse bir parça kuru ekmekle, arabadan bir şeyler çıkarırken kaşla göz arasında bir parça

kesivermek mutluluğunu yaşadığı mersin balığı parçası vardı.– Porfiri! Yavruyu buraya getir! –Sonra Çiçikov'a döndü:– Öyle bir köpek ki!.. Gönül rızasıyla vermedi sahibi, ne önerdiysem razı olmadı... ben de çaldım! Doru kısrağı verdim kendisine, hatırlarsın, hani Hvostırev'den aldığım kısrak... –Çiçikov ömründe ne Hvostırev diye birini ne de ondan alınan doru kısrağı görmüştü.

Bu sırada yaşlı kadın geldi:

— Bir şeyler yemek istemez miydiniz efendim? –dedi.

— Yok, istemem! Eh be kardeş, o ne cümbüştü öyle! Hadi bir kadeh votka getir! Votkan neli?

— Anasonlu, –dedi yaşlı kadın.

— Getir bir anasonlu!

— Bir kadeh de bana! –dedi sarışın olanı.

— Tiyatroda bir oyuncu kadın vardı ki ne diyeyim sana! Kanarya gibi şakıyordu! "Kardeş," dedi, Kuvşinnikov, "çilek toplamanın zamanı geldi!" Gösteri yapılan elli baraka vardı; Fenardi[8] dört saat boyunca yel değirmeni gibi döndü durdu barakalar arasında. –Votkasını getiren ve önünde eğilen lokantacı kadından kadehini aldı. Bu sırada elinde yavru köpekle içeri giren Porfiri'yi gördü:– Buraya getir onu! –dedi. Porfiri'nin de üzerinde, efendisinde olduğu gibi, içi pamukludan, uzunca bir hırka vardı, yalnız onunki efendisininkinden daha yağlıydı.

— Şuraya, yere koy!

Porfiri yavruyu yere koydu; hayvan dört bacağını da gerip yeri kokladı; Nozdrev ensesinden tutup kaldırınca, acıklı acıklı ciyakladı.

— Nasıl ama! –dedi Nozdrev. Sonra yavrunun karnını dikkatle gözden geçirip, Porfiri'ye döndü:– Dediklerimi

yapmamışsın, taramamışsın hayvancağızı! –dedi.

— Taradım efendim.

— Neden pire var öyleyse üzerinde?

— Nasıl bilebilirim... Herhalde arabadan bulaşmıştır?..

— Yalan söylüyorsun! Yalan söylüyorsun! Unuttun gitti... aklının ucundan bile geçmedi taramak! Üstelik kendi pirelerini de hayvana geçirdin, ahmak herif! Bak Çiçikov, şu kulaklara bir bak! Hadi, elinle dokun!

— Gerek yok. Belli oluyor: Cins bir köpek! –dedi Çiçikov.

— Yahu elle! Bir dokun şu kulaklara!

Çiçikov salt onu hoşnut etmek için eliyle köpeğin kulaklarına dokundu:

— Evet, güzel köpek!

— Burnu ne kadar serin, fark ettin mi? Dokunsana!

Arkadaşı üzülmesin diye Çiçikov köpeğin burnuna da dokundu.

— İyi koku alır bu, –dedi.

— Gerçek bir Mordaş[9], –dedi Nozdrev,– ne zamandır bir Mordaşım olsun isterdim. Peki Porfiri, götür artık onu! –Porfiri yavruyu karnından tutup arabaya götürdü.– Dinle Çiçikov, –diye sürdürdü Nozdrev,– artık bana gelmezlik edemezsin. Hepi topu beş versta çiftliğim buradan, çabucak varırız, çok istiyorsan Sobakeviç'e oradan da gidebilirsin.

"Gerçekten de, niye gitmiyorum ki," diye düşündü Çiçikov. "Ötekilerden kalır yanı yok; bu da onlar gibi bir çiftlik sahibi... üstelik kumarda kaybetmiş... Her şeye hazır gibi... belki karşılıksız bile bir şeyler alabilirim kendisinden."

— Olur, –dedi,– yalnız çok tutmayacaksın beni, çünkü gerçekten hiç zamanım yok.

— Harikasın! Gel seni bir öpeyim! –Öpüştüler.– Şahane oldu bu iş: Artık üçümüz aynı arabada gideriz.

Sarışın olan:

— Yok, beni katma! –dedi.– Benim eve dönmem gerek.

— Bırak bu boş lafları kardeş. Dünyada bırakmam seni.

— Yok, olmaz. Karım kızar. Hem arabasız da sayılmazsın artık: Beyefendinin yaylısıyla gidersiniz.

— Olmaz, olmaz, olmaz! Aklından bile geçirme!

Sarışının ilk bakışta bıraktığı izlenim, karakter olarak inatçı biri olduğu şeklindeydi. Bu tip insanlar, siz daha ağzınızı açmadan size hayır demeye hazır gibidirler; sizinle sonuna dek tartışacak ve düşünce biçimlerine açıkça aykırı buldukları sizin düşüncenizi asla kabul etmeyeceklerdir: Aptala asla akıllı demeyecek, başkasının çaldığı havayla oynamayacaklardır. Ama sonuçta o kadar sert, inatçı olmadıkları ortaya çıkar, yadsıyıp durdukları şeyleri kabul ederler: Aptala akıllı der, başkasının çaldığı havayla oynarlar, hem de harika oynarlar: Kısacası, adam gibi başlar, berbat bir şekilde bitirirler.

Nozdrev, sarışının öne sürdüğü bir itiraza “Saçma!” diye karşılık verdi, sonra adamın kasketini alıp başına koydu; sonuçta sarışın da onların ardı sıra yürüdü.

— Efendim, votkaların parasını ödemediniz, –dedi yaşlı kadın, arkalarından.

— Tamam valide hanım, tamam. Enişte, ödesene lütfen. Metelik kalmadı bende.

— Ne kadar borcumuz? –diye sordu enişte bey.

— Hepsi iki onluk, –dedi yaşlı kadın.

— Hop hop, o ne öyle! Elli kopek ver, yeter![10]

— Az olur elli kopek beyciğim, –dedi yaşlı kadın, ama parayı minnetle aldı, üstüne bir de koşup kapıyı açtı. Zarar falan etmemişti bu alışverişten, çünkü votka için ederinin dört katını istemişti.

Arabalara oturdular. Çiçikov'un briçkası Nozdrev'in eniştesinin yaylısıyla yan yana gittiği için, üçü yol boyunca rahatça konuşabildiler. Nozdrev'in köylülerden kiraladığı atların çektiği arabası da onlara yetişmekte zorlanarak tangır tungur arkalarından geliyordu. Porfiri'yle yavru köpek vardı o arabada.

Yolcuların yan yana giden arabalarda tutturdukları söyleşi okurlarımızın fazla ilgisini çekmeyeceği için, biz Nozdrev'den biraz daha söz etmek istiyoruz, çünkü belki de kendisinin destanımızdaki rolü o kadar da küçük olmayacak.

Okura yabancı gelecek bir tip olduğunu hiç sanmıyorum Nozdrev'in. Herkes pek çok kez karşılaşmıştır bu tiple. Pişkin, arsız diye adlandırılan tiplerdir bunlar. Çocukluklarında da, okul yaşamlarında da iyi arkadaş olarak bilinirler, ama yine de epey kötek yerler. Yüzlerinden her zaman açık, içi dışı bir, sözünü esirgemez oldukları okunur. İnsanlarla çabuk kaynaşır, karşısındaki daha ne olduğunu anlamadan ona "sen" demeye başlar, sanki yüz yıl sürecek dostluklar kurar, ama daha o günün akşamında düzenlenen eğlentide yeni dostla bozuşurlar. Konuşkan, hovarda mizaçlı, gözü pek insanlardır; hep göze çarparlar. Nozdrev şu anda otuz beşindeydi, ama on sekizinde, yirmisinde nasıl idiyse, şimdi de öyleydi: Tam bir gezip tozma delisi! Evlilik de değiştirememişti kendisini; üstelik karısı, çok gerekliymiş gibi ona iki çocuk bırakarak erkenden öbür dünyaya göçmüştü. Hoş, tatlı bir dadı bakıyordu çocuklara. İki günden fazla duramazdı evinde Nozdrev: Hassas burnu

onlarca versta ötedeki panayırların, baloların kokusunu alırdı; göz açıp kapayana dek orada olur, yeşil çuhalı masada bir tartışma, bir karışıklık yaratırdı; çünkü bütün benzerleri gibi kâğıt oyunlarına düşkündü. İlk bölümde de gördüğümüz gibi pek günahsız oynamazdı bu oyunları; işin pek çok inceliğini, hilesini bilir, o nedenle de oyun, genellikle bir başka oyunla sona ererdi: Ya tekme tokat bir dayak yer ya da o güzelim, gür favorilerinden birini yolarlardı, böylece evine tek favoriyle –bazan o bile epey seyrelmiş olurdu– döndüğü çoktu; ama kan damlayan yanakları öyle bereketliydi ki öncekinden daha gür, daha güzel bir favori daha yetiştiriverirdi ona. İşin –herhalde dünyanın Rusya'dan başka hiçbir yerinde rastlanamayacak– en ilginç yanı da, kendisini benzeten arkadaşlarıyla yeniden karşılaştığında, iki tarafın da aralarında bir şey geçmemiş gibi, dostluklarını kaldıkları yerden sürdürmeleriydi.

Nozdrev bir açıdan da olayların adamıydı. Bulunduğu her toplulukta ille de bir olay çıkarırdı. Ya koluna giren jandarmalar tutar atarlardı kendisini salondan ya da bu işi dostları yapmak zorunda kalırdı. Böyle bir şey olmasa bile, yine de kimsenin asla başına gelmeyecek şeylerle karşılaşırdı. Büfenin oraya demirleyip içmekten pusulasını şaşırır, kendi kendine güler, sonunda kendisinin bile utanacağı uçuk kaçık yalanlar kıvırırdı. Durduk yerde, hiç gerekmediği halde kıvırırdı bu yalanları: Bir zamanlar kendisinin mavi ya da pembe bir atı olduğunu söylerdi örneğin; bunun üzerine çevresindekiler dağılır, "Eh be kardeş, bu kadar da olmaz ki!" derlerdi. Kimi kez ortada hiçbir neden yokken yakınlarını aşağılamak merakında olan insanlar vardır. Bazen ciddi görünüşlü, yüksek unvanlı, hatta göğsünde yıldız nişanı falan olan biri elinizi sıkar, sizinle düşündürücü, derin birtakım konulardan konuşur, sonra bir bakarsınız, gözünüzün içine baka baka size hakaretler yağdırmaya başlamış! Hem de sizinle derin konulardan konuşan, göğsü yıldız nişanlı bir yüksek devlet görevlisi gibi

değil de, sekizinci dereceden, sıradan bir memur gibi! Hayretler içinde omuz silker geçersiniz, zaten yapabileceğiniz başka da bir şey yoktur. Bu tuhaf huy Nozdrev'de de vardı. Kim kendisiyle yakınlaşacak olsa onu ne yapar eder ısırırdı: Onun hakkında akla gelmeyecek saçmalıkta şeyler uydurur, bir evliliği yıkar, ticari bir işi bozardı; buna karşın kendini sizin düşmanınız gibi görmezdi; tam tersine, bir şekilde sizinle bir yerlerde yeniden karşılaştı mı yine dostça davranır, hatta "Çok alçaksın ha! Ne zamandır uğradığın yok bize!" diye çıkışırdı. Çok yönlü ilişkileri olan, çok yönlü biriydi Nozdrev. Bir anda isterseniz sizinle dünyanın öbür ucuna bile gitmeye, istediğiniz her işe girmeye, elindeki her şeyi sizin istediğiniz bir şeyle değiştirmeye hazırdı. Tüfek, köpek ya da at: Her şey onun için takas konusuydu. Ama kazanç düşünmezdi bunu yaparken. O durduğu yerde duramayan, ateşli, kıpır kıpır halinin bir sonucuydu bu davranışları. Talih yüzüne güler de panayırda saf birine rastlar ve onu oyunda yolabilirse, dükkânlarda daha önce gözüne ilişen hemen her şeyi alırdı: Hamutlar, kokulu mumlar, çocukların dadısı için başörtüleri, tay, kuru üzüm, gümüş lavabo, Hollanda işi tuvaller, bulgur, tütün, tabanca, ringa, tablolar, bileğitaşı, çömlek, çizme, porselen tabak... artık parası nelere yeterse. Aslında bütün bunları evine götürebildiği de pek görülmezdi, çünkü hemen aynı gün, daha talihli bir başka kumarbazın eline geçiverirdi bütün bu nesneler; hatta kimi zaman bunlara piposuyla tütün kesesi de eklendiği gibi, bazen dört atıyla birlikte arabasını ve arabacısını bile kaptırdığı olur ve efendi, üzerinde bir tek elbisesi ya da kısacık bir kaftan kalmış olarak, kendisini çiftliğine kadar arabasıyla götürecek bir dost aramaya başlardı. Nozdrev böyle bir tipti işte. Kimileri Nozdrevlerin bir zamanlar son derece sıradan, örnekleri çok görülen, bayağı birer tip olduğunu, ama bu tiplerin artık yok olduklarını söyleyeceklerdir. Heyhat! Büyük haksızlık etmiş olur böyle söyleyenler! Nozdrev dünyamızda daha uzun süre yaşamayı sürdürecek. Her yerde aramızda olacak, ama belki

başka bir kaftanla... ve keskin görüşlü olmayan sığ insanlara bu başka kaftan başka bir insan gibi gelecek!

Bu arada üç araba arka arkaya Nozdrev'in evinin kapısına varmıştı. Konuk ağırlamak için hiçbir hazırlık yapılmamıştı evde. Yemek odasının ortasında iki ayaklı bir merdiven duruyor, merdivendeki iki köylü de bitmez tükenmez bir türkü eşliğinde duvarları badana ediyorlardı. Yer kireç serpintileri içindeydi. Nozdrev hemen merdivenin de, iki köylünün de dışarı atılmasını söyledi ve gereken emirleri vermek için bitişik odaya yöneldi. Konuklar onun aşçıya verdiği emirleri duyabildiler. Ufaktan acıkmaya başlayan Çiçikov, yemek emrinin henüz verilmiş olmasından yola çıkarak, akşam beşten önce yemeğe oturmalarının zor olduğunu hesapladı. Nozdrev geri dönünce konuklarını köyünü gezdirmeye götürdü. İki saat içinde görmedikleri bir şey kalmadı köyde. Önce ahıra gittiler; biri kır, öteki doru iki kısrakla kızıl bir tay vardı; tay gösterişsiz bir şeydi, ama Nozdrev onun için on bin ruble saydığına yemin etti.

— On bin ruble vermedin onun için, –dedi enişte.– Bin ruble bile etmez o tay!

— Yemin ederim on bin ruble saydım, –dedi Nozdrev.

— Sen istediğin kadar yemin et! –dedi enişte.

— Bahse var mısın? –dedi Nozdrev.

Enişte bahse tutuşmak istemedi.

Nozdrev daha önce belli ki güzel hayvanların bağlı olduğu, şimdiyse artık bomboş olan öteki ahır bölmelerini gösterdi konuklarına. Bir de keçi gördüler ahırda, at ahırlarında keçi bulundurmak eski bir inanıştı; atlarla iyi geçiniyor gibiydi bu keçi de, onların karınları altında kendi evindeymiş gibi dolanıp duruyordu. Nozdrev daha sonra bir kurt yavrusu gösterdi konuklarına. "İşte size bir yavru kurt!" dedi.

“Özellikle çiğ etle besliyorum ki tam bir canavar olsun!” Sonra göl kıyısına gittiler. Nozdrev’in dediğine göre, gölde iki güçlü kuvvetli adamın bir tanesini zor kaldıracağı büyüklükte balıklar tutuluyordu, enişte bey bu konuda da kuşkusunu belirtme fırsatını kaçırmadı. “Sana şahane bir çift köpek göstereceğim Çiçikov,” dedi Nozdrev. “Koşmak için yaratılmış şu baldırlara bak! Yüzleri nasıl küçücük, varla yok arası!” Ve konuklarını minicik, çok hoş bir eve götürdü. Evin avlusu dört yandan yüksek çitle çevriliydi. Avluya girdiklerinde uzun tüylüsü, kısa tüylüsü, boz kulaklı, kara kulaklı, sarı benekli-beyaz, siyah benekli-sarı, kızılımsı kara, alacalı... her türden, her renkten çok sayıda köpekle karşılaştılar; köpeklerin adları da bir tuhaftı: Kimileri Atıl, Söv, Döv, Yak, Kavur, Yok et, Sil gibi emir kipinden adlar taşırken, kimileri de Şekerim, Ödülüm, Kuzum, Koruyucum gibi adlar taşıyordu. Nozdrev bu büyük ailenin babası gibiydi. Köpek yasası gereği hemen hepsi kuyruklarını havaya dikip ziyaretçilerinin üzerine atıldılar ve onlara hoş geldiniz dediler. On kadarı ellerini kaldırıp Nozdrev’in omzuna koydular. İçlerinden biri, Söv, aynı dostluğu Çiçikov’a da gösterdi, arka ayakları üzerinde yükselip onun dudaklarını yaladı; Çiçikov’un buna yanıtı hemen tükürmek oldu. İnsanı şaşkınlığa düşürecek denli güçlü baldırlara sahip olan köpekler de dikkatle incelendi, gerçekten güzel köpeklerdi bunlar. O arada gözleri kör bir Kırım köpeğine de baktılar; Nozdrev’in dediğine göre, iki yıl öncesine dek harika bir dişi köpekti bu, ama şimdi ölmek üzereydi. Sonra su değirmenine gittiler; mil çevresinde hızla dönen üst değirmen taşının oturtulduğu ve Rus köylüsünün müthiş bir yaratıcılıkla “uçan” diye adlandırdığı demir parçası eksikti değirmenin.

— Hemen şurada demirhanemiz var, –dedi Nozdrev.

Az daha yürüyünce gerçekten demirhaneye vardılar; oraya da baktılar.

— Şu tarlada, –dedi Nozdrev, parmağıyla az ilerisini göstererek,– o kadar çok boz tavşan olur ki toprak görünmez mübareklerden, bir gün bir tanesini şöyle arka bacaklarından tutup elimle yakalayıverdim.

Enişte:

— Yahu tavşanı elinle nasıl yakalarsın? –dedi.

— Yakaladım diyorsam yakaladım! –dedi Nozdrev, sonra Çiçikov'a döndü:– Şimdi sana topraklarımın sınırını göstereceğim.

Nozdrev konuklarını tümseklerle dolu bir tarladan geçirdi. Konuklar uzun zamandır sürülmemiş bir tarlayla, sürülüp tırmıklanmış bir tarla arasından geçmek zorundaydılar. Çiçikov yorulmaya başlamıştı. Pek çok yerde suların içinde yürüyorlardı. Önce bastıkları yere dikkat ediyorlardı, ama sonra baktılar ki bunun hiç yararı yok, artık neresi daha çamurlu, nerede çamur daha az, dikkat etmeden, rastgele yürümeye başladılar. Epeyce bir yürüdükten sonra gerçekten de sınır işareti olarak konulmuş bir direkle dar bir hendek gördüler.

— İşte sınır! –dedi Nozdrev.– Şu yanda gördüğün her şey benimdir, hatta öbür yanda şu mavi mavi görünen orman yok mu, onunla onun ardında kalan yerler de benimdir.

— Bu orman ne zaman senin oldu? –dedi enişte bey.– Yeni satın aldın herhalde? Çünkü senin değildi orası?

— Geçenlerde aldım, –dedi Nozdrev.

— Nasıl, ne zaman becerdin böyle bir alışverişi bu kadar çabuk?

— Üç gün kadar oldu. Üstelik de sanırım biraz kazıklandım!

— Yahu sen üç gündür panayırda değil miydin?

— Canım insan hem panayırda olup hem toprak satın alamaz mı? Ben panayırdayken kâhyam benim yerime aldı.

— Kâhyan aldıysa durum değişir tabii, –dedi, ama yine de tam inanmamış olacak ki başını kuşkuyla salladı.

Aynı iğrenç yoldan döndü konuklar eve. Nozdrev onları çalışma odasına götürdü, çalışma odalarında görülmeye alışılmış olan kâğıt, kitap gibi şeylerin izi bile yoktu burada; duvarda kılıçlarla, biri üç yüz, öbürü sekiz yüz rublelik iki tüfek asılıydı. Enişte bunlara dikkatle baktıktan sonra kafasını salladı. Sonra Türk hançerleri gösterildi konuklara; bunlardan birinin üzerinde yanlışlıkla “Saveliy Sibiryakov usta” yazısı kazınmıştı. Hançerleri laterna izledi, Nozdrev hemen laternanın kurma kolunu çevirip çalmaya başladı; bayağı hoş ezgiler çıkıyordu, ama sonra ne olduysa, mazurka bitmeden “Marlborough Savaşa Gitti”[11] şarkısı başladı, sonra bu şarkının da ortalarında herkesin çok iyi bildiği eski bir vals başlayıverdi. Nozdrev ne zamandır kolu çevirmeyi bırakmıştı, ama laternada bir düdük avunmak, oyalanmak nedir bilmeden tek başına uzunca bir süre daha öttü durdu. Sonra sıra pipolarına geldi ev sahibinin: Ağaç, toprak, lületaşı, kullanılmış, kullanılmamış, güderi kılıflı, güderi kılıfsız... gibi çeşit çeşitti pipolar. Ardından, kumarda kazandığı kehribar ağızlıklı bir çubukla, karşılaştıkları bir menzil istasyonunda Nozdrev’e sırılsıklam âşık olan, elleri “superflu” denecek ölçüde ince –bu sözcük besbelli mükemmelliğin doruğunu ifade ediyordu Nozdrev için– bir kontesin armağan ettiği, üzerinde kadının adının baş harfleri işli bir para kesesini gösterdi.

Güneşte kurutulmuş mersin balığıyla yaptıkları girişten sonra, saat beşe doğru masaya oturdular. Yemeğin Nozdrev’in yaşamında önemli bir yeri olmadığı anlaşılıyordu: Masaya getirilen bazı yemekler yanmış, bazılarıysa tam pişmemişti. Aşçı besbelli aklına estiği gibi yemek yapıyor, eline ne geçerse tencereye atıyordu: Biber mi var elinin

altında, boca ediyordu tencereye; lahanaya mı çarptı eli, o da doğruca tencereye; süt, jambon, nohuta mı takıldı gözü, doğru tencereye! Kısacası, uydur kaydır diye özetlenebilecek bir formül uyguluyordu mutfakta... yeter ki yemek sıcak olsundu! Lezzet konusuna gelince, bunca şeyden nasıl olsa iyi kötü bir lezzet çıkardı. Yemek böyleydi ama Nozdrev şaraba önem verirdi. Daha çorbalar dağıtılmadan konuklarına birer büyük bardak ekstra Santernes şarabı sundu (bilindiği gibi bizde, taşrada ekstra olmayan Santernes şarabı bulunmaz). Bunun ardından, feldmareşalin bile daha iyisini içmediği Maderalarından bir şişe getirilmesini emretti. Toprak sahiplerinin nasıl sert içki sevdiklerini iyi bilen tüccarlar içine insafsızca rom, hatta Rus midesi nasılsa kaldırır diyerek bazen çar votkası bile kattıkları için, Madera doğrusu insanın ağzını kavuruyordu. Daha sonra Nozdrev, hem Bourgogne hem de Champagne olan özel şişelerinden birinin getirilmesini emretti. Şişe gelince sağındaki ve solundaki bardakları, yani enişte beyle Çiçikov'un bardaklarını canla başla doldurmaya başladı; ancak Çiçikov bu arada Nozdrev'in onların bardaklarını biteviye doldururken, kendi bardağına bir iki damla bir şey koyduğu fark etti. Böylece de dikkatli davranmaya başladı: Nozdrev, enişte beyin bardağını doldurmakla ya da bir şeyler söylemekle meşgulken, Çiçikov o arada kendi bardağını tabağına boşaltıveriyordu. Derken, Nozdrev'in deyişiyle tat ve lezzet olarak erik votkasından hiç farkı olmayan üvez votkası geldi, ancak birer yudum içildiğinde bunun ham ispirtodan başka bir şey olmadığı anlaşıldı. Bunun ardından adı anımsanamayacak kadar tuhaf olan, ev sahibinin de az sonra başka bir adla andığı, liköre benzer bir başka şey içtiler.

Yemek çoktan bitmiş, bütün içkilerin tadına bakılmıştı, ama konuklar hâlâ masadan kalkmamışlardı. Çiçikov'un kafasındaki önemli konuyu Nozdrev'e eniştesinin yanında açmaya hiç mi hiç niyeti yoktu. Ne de olsa yabancı biriydi

enişte ve konunun önemi baş başa, dostça bir konuşmayı gerektiriyordu. Aslında yükünü epeyce almışa benzeyen enişte beyin sandalyesinde otururken ikide bir burnuyla tabağını gagalayıp durmasına bakılacak olursa, tehlikeli olabilecek bir hali kalmamış gibiydi. Kendisi de durumunun farkında olmalıydı ki evine gitmek için izin istiyor; ama bunu öyle tembel, gevşek, isteksizce söylüyordu ki ayak sürüdüğü, gitmeyi o kadar da istemediği besbelliydi: Bir Rus deyimine uyarak söylersek, ata hamutunu kerpetenle takıyordu.

— Olmaz! Asla bırakmam! –diyordu Nozdrev.

— Üzme beni dostum, gerçekten gitmem gerek.

— Bırak bu lafları! Tam oyuna otururken olacak iş mi!

— Ben yokum kayınbirader! Sen başının çaresine bak! Karım küplere biner. Gerçekten, panayırı anlatmam gerek ona. Mutlu etmeliyim onu. Yok kardeş, sakın alıkoymaya kalkma beni.

— Hay senin de, karının da!.. Bilmeyen de birlikte önemli bir şey yapacaklar sanır!

— Öyle deme kardeş... Sadık ve saygıdeğer bir kadındır karım. Bana nasıl hizmet ettiği aklıma geldikçe gözlerim yaşarıyor. Hayır, tutmayın beni; dürüst, namuslu bir adam olarak evime dönüyorum. Seni temin ederim ki evime dönüyorum!

— Bırak gitsin! –dedi Çiçikov, Nozdrev'e, usulca.– Bir işe yarayacak durumda değil.

— Haklısın, –dedi Nozdrev de usulca.– Böyle kılıbıklardan nefret ederim. –Sonra yüksek sesle ekledi:– Cehenneme kadar yolun var mıymıntı herif! Hadi, git karının yanına! İki mıymıntı ne yapacaksanız yapın!

— Yok be kardeş, sövme bana öyle! Hayatımı karıma borçluyum ben. Gerçekten öyle iyi, öyle sevecen, öyle sevgi dolu ki... aklıma geldikçe gözüm yaşarıyor. “Neler gördün panayırda, hadi anlat bana,” der. Öyle sevimli ki! Her şeyi anlatmam gerek ona.

— Hadi, çek arabanı! Doğru karına panayır palavraları sıkmaya! Al kasketini de!

— Ondan bu şekilde söz etmemelisin, kardeş... Böyle konuşmakla kalbimi kırıyorsun. Öyle iyi, öyle sevecen bir kadın ki!..

— Madem öyle, tasını tarağını topla, doğru karının yanına!

— Evet kardeş, gidiyorum... kalamadığım için bağışla beni. Seve seve kalırdım, ama bu olanaksız!

Daha uzun süre özürler diledi, bağışlanmasını istedi enişte bey: Oysa artık çoktan yaylısında oturmaktaydı, çoktan evi de, avluyu da geride bırakmışlardı ve karşısında bomboş kırlardan başka bir şeycikler ve kimsecikler yoktu. Karısı herhalde panayır üzerine fazla bir şeyler dinleyemeyecekti kendisinden.

Pencerenin önünde, uzaklaşan yaylıyı izleyen Nozdrev:

— Sünepe herif! –diye söylendi.– Arabası da amma yolluymuş! Yan at da hiç fena değil, ne zamandır gözüm var onda. Ama mıymıntı herifle anlaşabilmek ne mümkün! Mıymıntı geldi, mıymıntı gidecek!

Odaya döndüler. Porfiri mum getirdi, Çiçikov ev sahibinin elinde nereden çıktığını anlayamadığı bir deste kâğıt gördü.

Nozdrev iskambil destesini iki yanından sıkınca, desteyi tutan kâğıt yırtılıp düştü:

— Zaman öldürmek için kardeş... banko üç yüz rubleyle bende!

Ama Çiçikov söylenenleri duymamış da aklına geliveren bir şeyi söylüyormuş gibi:

— Unutmadan... senden bir ricam olacaktı, –dedi.

— Neymiş?

— Önce yerine getireceğine söz ver!

— Yahu önce sen ne olduğunu söyle!

— Söz ver, öyle!

— Tamam.

— Namusum üzerine de!

— Namusum üzerine!

— Ricam şu: Ölmüş, ama adları kayıtlardan silinmemiş canların vardır herhalde?

— Var. N'olmuş?

— Onların kayıtlarını benim üzerime geçirmeni istiyorum.

— Niçin?

— Gerekli onlar bana.

— Nasıl gerekli?

— Sen gerekli olduğunu bil, o kadar! Gerisi benim işim.

— Sen bir dümen peşindesin? Söyle, niyetin ne?

— Ne dümeni yahu? Böyle beş para etmez bir şeyin dümeni mi olur?

— Öyleyse niye istiyorsun onları?

— Amma meraklısın yahu! Ben beş para etmez bir şey diyorum, sen didikledikçe didikliyorsun!

— O zaman neden söylemiyorsun?

— Hayır, bilip de ne yapacaksın? Diyelim ki kapris, delice heves.

— Bak, söylemezsen, unut o işi!

— Söz verip sonra caymak dürüstlüğe sığmaz!

— Ne dersen de, nedenini açıklamadıkça, isteğini yerine getirmeyeceğim!

“Acaba ne desem şuna?” diye düşündü Çiçikov; sonra ölü canların kendisine toplumda saygınlık kazanmak için gerekli olduğunu; büyük toprakları olmadığı için, şimdilik bunlarla idare etmek istediğini söyledi.

Nozdrev daha o sözünü bitirmeden:

— Yalan söylüyorsun! Yalan bunlar! –dedi.– Yalan söylüyorsun kardeş!

Çiçikov da farkındaydı: Yalanı da, bahanesi de hiç ustaca olmamıştı.

— Pekâlâ, sana her şeyi açıklıyorum, –dedi, yerinde hafifçe doğrulup.– Yalnız kimseye tek kelime bir şey söylemek yok! Evleniyorum; ancak nişanlımın anne ve babasının gözleri yükseklerde. Bu işe kalkıştığıma bin pişman oldum. Damatlarının en az üç yüz canı olmalıymış... Nuh diyor peygamber demiyorlar. Bu durumda yüz elli can açığım olduğu için...

Nozdrev yeniden:

— Yalan söylüyorsun! –diye atıldı.– Yalan bütün bunlar!

Çiçikov başparmağıyla küçükparmağının en ucunu göstererek:

— Şu kadarcık yalanım varsa... –dedi.

— Yalan söylemiyorsan kellemi keserim!

— Biraz ayıp olmuyor mu? Neden hep yalan söylediğim kanısındasın?

— Çünkü seni tanıyorum: Büyük bir üçkâğıtçısın! Onun için izin ver de sana bunu dostça söyleyebileyim! Amirin olsaydım, önüme gelen ilk ağaçta sallandırırdım seni!

Çiçikov'un ağırına gitti bu sözler. Kabalıktan hiç hoşlanmazdı. Hatta kendisiyle senlibenli olunmasından bile hoşlanmazdı; ancak çok yüksek mevki, makam sahibi kişiler bu kuralın dışındaydılar. O yüzden şu anda Nozdrev'e gerçekten çok içerlemişti.

— Gerçekten ipe çekerdim, –diye yineledi Nozdrev.– Olanca açık yürekliliğimle ve dostça söylüyorum bunu sana; yoksa seni kırmak, incitmek için değil.

— Her şeyin bir sınırı var! –dedi Çiçikov, kırgın, küskün.– Lügat paralamaya, züppece konuşmaya çok meraklıysan, git kışlalarda yap bu işi! Madem armağan etmek istemiyorsun, sat o zaman bana onları!

— Satmak mı! Ne alçaksındır sen, bilmez miyim! Asla yüksek bir bedel ödemezsin onlar için sen!

— Bana alçak diyene bakın hele! Gören de pırlanta satıyor sanır!

— Tam tahmin ettiğim gibi! Bilmez miyim ne mal olduğunu ben senin!

— İnsaf be kardeş! Nerden çıktı bu Yahudilikler böyle? Aslında onları bana bedava vermen gerekirdi!

— Pekâlâ, dinle: Yahudi falan olmadığımı kanıtlamak için onları sana bedava vereceğim. Şu aygırımı satın al, onları sana üste bedava vereceğim!

Çiçikov'u çok şaşırttı bu öneri:

— İnsaf yahu, aygırı ne yapayım ben?

— Nasıl ne yapayım? On bin ruble saydım o aygıra, sana dört bine bırakıyorum!..

— Aygırı ne yapayım ben! At üretme çiftliğim falan yok benim!

— Dinle: Senden şimdi sadece üç bin alacağım, kalan bini sonra verirsin.

— Yahu bana aygır falan gerekli değil! Senin olsun!

— Doru kısrağı al o zaman!

— Kısrak da istemem!

— Doru kısrağın yanında demirkırı atımı da veriyorum: İkisi birden senin için iki bin ruble!

— Bana at falan gerekli değil!..

— Gerekli değilse satarsın... ilk panayırda, aldığının üç katına satarsın!

— Madem üç kat para kazandırıyorlar, kendin sat o zaman!

— Tabii ki satar ve kazanırım, ama ben sen de bir şeyler kazanasın istiyorum.

Çiçikov bu iyi niyetinden dolayı teşekkür etti Nozdrev'e ve önerdiği atların ikisini de almayacağını kesin bir dille söyledi.

— O zaman köpek al! Sana öyle bir çift köpek vereceğim ki heyecandan tüylerin diken diken olacak. Bıyıklı, tüyleri fırça gibi dimdik; kaburgalarının fıçıyı andırır kavisleri göz kamaştırıcı, yürürken ayacıkları yere basmıyor sanırsın!

— Köpeği ne yapayım... avcı değilim ki ben!

— Ben senin köpeklerin olsun istiyorum! Köpek istemiyorsan laternayı vereyim sana! Şahane bir laternadır! Olanca dürüstlüğümle söylüyorum: Bana bin beş yüze mal oldu, sana dokuz yüze bırakacağım.

— Laternayı ne yapayım? Alman değilim ki laterna çalarak sokak sokak dolaşıp dileneyim!

— Bu Almanların gezdirdikleri laternalardan değil. Org bu, şuna iyice bir baksana. Her yeri maun. Gel, şuna bir kez daha bak! –Nozdrev burada Çiçikov'u kolundan tutup bitişik odaya doğru çekiştirmeye başladı. Çiçikov topuklarını yere dayayıp gitmemek için ne kadar direndiyse de, laternayı gördüğünü ve nasıl olduğunu bildiğini ne kadar yinelediyse de, Marlborough'nun savaşa gidiş şarkısını bir kez daha dinlemek zorunda kaldı.– Madem satın almak istemiyorsun, –diye sürdürdü Nozdrev,– o zaman sana şunu teklif ediyorum: Ben sana laternayı, üstüne de ne kadar ölü canım varsa hepsini vereyim, sen de bana briçkanı ve üstüne de üç yüz ruble ver.

— Hayda! Ben neyle gideceğim?

— Başka bir yaylı veririm sana. Hemen arabalığa gidelim, göstereyim sana vereceğim arabayı. Bir boyatacaksın, gör ne biçim araba oluyor!

"Cin tutmuş bu herifi!" diye düşündü Çiçikov ve ne olursa olsun araba, laterna ya da "kaburgalarının fıçıyı andıran kavisleri insana hayranlık veren köpekler"den almamaya karar verdi.

— Evet... bir araba, laterna ve ölü canlar, hepsini birden veriyorum!

— İstemiyorum! –dedi yeniden Çiçikov.

— Neden istemiyorsun?

— İstemiyorum da ondan!

— Ne adamsın be! Dostluk nedir bilmezsin, arkadaşlık nedir bilmezsin! İkiyüzlünün teki olduğun iyice ortaya çıktı!

— Yahu sen beni aptal mı sandın? Hiç ihtiyacım olmayan şeylere niçin sahip olmak isteyeyim ki?

— Tek kelime daha etme! Ne mal olduğunu iyice anladım senin! Üçkâğıtçının tekisin! Baksana: Bir el iskambil çevirmeye ne dersin? Ben bütün ölü canlarımı koyarım ortaya, hatta üstüne laternayı da!.. Kazanırsan bunların hepsi senin olur!

— İskambilde sonucun ne olacağını kimse bilemez! –dedi Çiçikov, bunu söylerken de Nozdrev’in elinde tuttuğu iskambil destesine göz ucuyla baktı: İşaretlenmiş gibiydi sanki kâğıtlar, kuşku verici bir yapaylıkları vardı.

— Neden bilinmesin ki? –dedi Nozdrev.– Bilinmeyecek bir yanı yok bu işin! Şans eğer senden yanaysa çuval dolusu para kazanırsın! Şans işte burada! Bunların arasında! –böyle söyleyerek Çiçikov’u kışkırtmak, coşturmak için kartları karıştırmaya başladı.– Şansa bak be! Yine o lanet dokuzlu! Bütün paramı onun yüzünden kaybettim! Aslında başıma gelecekleri hissediyordum, ama yine de gözlerimi yumup, kendi kendime: “Ne olacaksa varsın olsun!” dedim. Ve olanlar oldu!

Nozdrev bunları söylerken Porfiri içki şişesiyle geldi. Ama Çiçikov oyun önerisini de, içkiyi de kesin bir dille geri çevirdi.

— Neden oynamak istemiyorsun? –dedi Nozdrev.

— Çünkü hiç havamda değilim, –dedi Çiçikov.– Aslında iskambil meraklısı olduğum da söylenemez.

— Neden meraklısı değilsin?

Çiçikov omuz silkti:

— Meraklısı olmadığım için değilim!

— Pisliğin tekisin!

— Ne gelir elden: Beni de böyle yaratmış Tanrı!

— Mıymıntı herif! Eskiden seni az da olsa aklı başında, adam gibi adam sanırdım. Meğer adamlığın a'sından haberin yokmuş! İnsan seninle bir dostuyla konuşur gibi konuşamaz bile! İçten, açık, dürüst bir insan değilsin! Tam bir Sobakeviç'sin! Onun gibi alçağın tekisin!

— Bana niye sövdüğünü anlayamıyorum! Oyun sevmemem suç mu? Şu saçma ölü canlarına madem bu kadar değer veriyorsun, sat o zaman bana onları!

— Nah alırsın! Verecektim sana onları, hatta karşılıksız verecektim, ama artık havanı alırsın! Dünyaları versen de boş! Seni pislik, seni adi, sürüngen herif seni! Artık seninle hiçbir işim olamaz! Porfiri, hemen ahıra git, söyle, bu herifin atlarına yulaf vermesinler, saman yeter de artar bile!

Doğrusu Çiçikov bu kadarını beklemiyordu.

— Bir daha gözüme görünme! –dedi Nozdrev.

Bu gerginliğe karşın, konukla ev sahibi akşam yemeğini birlikte yediler ve bu kez masada birbirinden ağdalı adlar taşıyan şarap şişelerinden hiçbiri yoktu. Koca masada görülen tek şişe, koruk suyunu andıran bir Kıbrıs şarabı şişesiydi. Yemekten sonra Nozdrev, Çiçikov'u bitişik oda-ya götürerek:

— Bu odada yatacaksın! –dedi.– İyi geceler bile dilemek gelmiyor içimden sana!

Nozdrev çıkıp da odasında tek başına kalınca, buraya geldiği, boşuna zaman yitirdiği için Çiçikov kendine verdi

veriştirdi. En çok da Nozdrev'e ölü canlar konusunu açtığı için kızıyordu kendine. Nasıl böyle bir çocukluk, aptallık yapabildiğini anlayamıyordu! Nozdrev'e açılacak, onunla konuşulacak konu muydu bu! Beş para etmezin, süprüntünün tekiydi Nozdrev: Yalanlar söyleyecek, bire bin katacak, kim bilir neler uyduracaktı! Sonra da birbirinden tatsız dedikodular başlayacaktı. "Salağın tekiyim ben!" dedi Çiçikov kendi kendine. Gece hiç iyi uyuyamadı. Küçük, ama çok canlı, atılgan birtakım böcekler sabaha dek ısırıp durdular kendisini; müthiş canı yanan Çiçikov ısırılan yerlerini bütün avucuyla hatır hutur kaşırken, "Nozdrev'le birlikte sizin de Tanrı cezanızı versin!" diye söyleniyordu acı içinde. Sabah erkenden kalktı, hırkasını sırtına atıp çizmesini de ayağına geçirdiği gibi doğruca ahırın yolunu tuttu, Selifan'a hemen arabayı hazırlamasını emretti. Dönüşte avluda Nozdrev'le karşılaştı: Onun da sırtında hırkası vardı, dişlerinin arasında da piposu.

Nozdrev onu dostça selamlayıp geceyi nasıl geçirdiğini sordu.

— Eh, işte... –dedi Çiçikov soğuk soğuk.

— Bense, kardeş, bütün gece öyle bir düşle boğuştum ki anlatması bile ağır gelir insana... Dünkü içtiklerimizden sonra ağzımın içi havlu gibiydi. Olacak iş mi: Düşümde dayak yedim! Hem de kimden biliyor musun? Kırk yıl düşünsen aklına gelmez. Üsteğmen Potseluyev'le Kuvşinnikov'dan!

"Düşünde değil, gerçekten yesen ne iyi olurdu o dayağı!" diye geçirdi içinden Çiçikov.

— Gerçekten, aynen böyle! Nasıl ağrıyordu vurdukları yerler, anlatamam! Uyandım ki hatır hutur kaşınıyorum! Pireler! Isırılmadık yerimi bırakmamışlar! Neyse, git odana da giyin gel hadi. Kâhya olacak teresi bir kalaylayayım, ben de hemen dönerim!

Çiçikov yıkanıp giyinmek için odasına gitti. Yemek odasına girdiğinde masada çay takımlarının yanı sıra bir şişe rom gördü. Odaya süpürge değmemişti, her yerde dünkü öğle ve akşam yemeklerinin artıkları duruyordu. Yerde ekmek kırıntıları, sigara külleri vardı; masa üzerinde bile sigara külleri görülüyordu. Çok geçmeden ev sahibi geldi. Üzerine uzun bir hırka geçirip gelmişti. İçinde hiçbir şey yoktu. Hırkanın açık yakasından göğsünün kılları görünüyordu. Bir elinde arada bir yudumladığı çay fincanı, öbüründe çubuğuyla, berber tabelaları için biryantinli saçları başa yapışık erkek resimlerinden bıkmış ressamlara iyi bir model oluşturabilirdi.

Bir süre susan Nozdrev:

— Evet... var mısın ölü canlarına bir iskambil partisine? – dedi.

— Dediğim gibi: Kâğıt oynamam. Ama satarsan alırım.

— Satmam, arkadaşlığa yakışmaz. Böyle beş paralık şeylerden para kazanma peşinde koşmam ben. Ama oyun dedin mi, o başka. Gel, bir el oynayalım.

— Söyledim: Oynamam!

— Peki, takasa ne dersin?

— Olmaz.

— Pekâlâ. Dinle: Dama oynayalım! Kazanırsan, ölü canlarımın hepsi senin! Bende son sayımdan bu yana kayıttan düşülmesi gereken çok can bulunduğunu hatırlatmak isterim. Porfiri! Damayı getir!

— Boşa uğraşıyorsun! Oynamayacağım!

— Yahu bu kumar değil ki! Burada ne şans söz konusu ne de hile! Hakkını vererek oynayan kazanır. Ayrıca oyunun

acemisi olduğumu da söylemeliyim sana. Onun için bana biraz avans vermelisin.

“Oynasam mı acaba?” diye ikirciklendi Çiçikov. “Üstelik geçmişte fena oynamazdım. Hileye kalkışabilmesi de pek kolay değil bu oyunda.”

— Peki. Hadi oynayalım.

— Ölü canlara yüz ruble diyoruz.

— O ne öyle? Yüz olmaz. Elli diyelim.

— Canım elli ruble dediğin nedir ki? Peki o zaman, ölü canların üzerine orta karar bir köpekle, saat köstεği için altın bir mühür ekliyorum.

— Kabul.

— Avans ne kadar veriyorsun?

— Amma saçma! Avans falan yok!

— Hiç değilse iki hamle hakkım olsun?

— Olmaz. Ben de iyi oynayamam bu oyunu.

Nozdrev hamlesini yaparken:

— Biliriz biz o iyi oynayamamlarınızı sizin! –dedi.

Çiçikov da hamlesini yaparken:

— Ne zamandır damaya el sürmedim, –dedi.

— Biliriz biz o iyi oynayamamlarınızı! –diye yineledi Nozdrev.

Çiçikov yeni bir hamle yaptı:

— Ne zamandır ilk kez oynuyorum.

Nozdrev bir kez daha:

— Biliriz biz o iyi oynayamamları! –diyerek taşını sürerken, aynı anda bir başka taşı da kolunun yeniyle ileri itiverdi.

— Ne zamandır ilk kez dama... E, e! Bu da neyin nesi şimdi kardeş? Hemen geri al onu!

— Neyi?

— Bir de neyi diyor! Şu taşı! –dedi Çiçikov, ama o anda Nozdrev'in bir başka taşının damaya çıkmak üzere olduğunu fark etti. Bu taşın kaşla göz arasında buraya nasıl geliverdiği tam bir gizdi!– Yoo! –dedi Çiçikov, masadan kalkarken.– Seninle hiçbir oyun oynanmaz! İnsaf yahu! Aynı anda üç taş birden oynanmaz ki!

— Ne üç taşı? A, yanlışlık olmuş! İstemeden oynamış biri yerinden! Bak, geri aldım!

— Peki öteki nasıl geldi oraya?

— Hangi öteki?

— Şu, damaya çıkmak üzere olan?

— E, insaf yani! Sanki hatırlamıyorsun!

— Yok kardeş, bütün hamleler tek tek aklımda... sen o taşı şimdi itiverdin oraya. Onun olması gereken yer şurası!

— Neresi? –dedi Nozdrev, kıpkırmızı kesilerek.– Şimdi de yazmaya başladın galiba?

— Yok kardeş. Yazan sensin. Ama hiç iyi yazamıyorsun!

— Affedersin ama sen şimdi bana hile yaptığımı mı söylemek istiyorsun? Ne sanıyorsun sen beni?

— Seni bir şey sandığım yok. Seninle bir daha oynamayacağımı söylüyorum yalnızca.

Nozdrev iyiden iyiye kızmaya başlamıştı:

— Yo, kaçamazsın! Başlamış oyunu bırakamazsın! –dedi.

— Bırakabilirim. Çünkü sen dürüstçe, efendice oynamıyorsun!

— Yalan söylüyorsun! Benimle böyle konuşamazsın!

— Yalan söyleyen sensin!

— Ben yalan söylemiyorum. Oyundan kaçamazsın. Başladığın oyunu bitirmek zorundasın!

— Beni zorla oynatamazsın! –dedi Çiçikov, soğukkanlılıkla, sonra dama tahtasına uzanıp bütün taşları karıştırdı.

Nozdrev büyük bir öfkeyle Çiçikov'un üzerine yürüyüp, neredeyse burnunu burnuna dayadı. Çiçikov iki adım geri çekildi.

— Zorla oynatacağım seni! –dedi Nozdrev.– Taşları karıştırmakla kurtulamazsın... bütün hamlelerimiz aklımda! Şimdi hepsini eski yerlerine koyup, kaldığımız yerden devam edeceğiz!

— Hayır, kardeş! Bu iş bitti! Artık oynamam seninle!

— Demek oynamayacaksın?

— Seninle bir şey oynayabilmek mümkün değil... bunu kendin de biliyorsun!

— Hayır, şunu açıkça söyle bana: Oynayacak mısın, oynamayacak mısın? –dedi Nozdrev ve Çiçikov'a biraz daha yaklaştı.

— Oynamak istemiyorum, –dedi Çiçikov ve ne olur ne olmaz, iki elini yüzüne doğru kaldırdı.

Son derece yerinde olmuştu bu korunma hareketi, çünkü Nozdrev vurmak için elini kaldırmıştı; az kalsın kahramanımızın o dolgun, sevimli yanaklarından biri

silinmez bir şekilde lekelenecekti. Çiçikov darbeyi başarıyla savuşturdu: Nozdrev'in iki elini birden sımsıkı tuttu.

Öfkeden gözü dönen Nozdrev, bir yandan ellerini kurtarmak için çırpınırken bir yandan da bağırarak adamlarını çağırdı:

— Porfiri, Pavluşka!

Bunun üzerine hem hizmetkârların bu tuhaf sahneye tanık olmamaları, hem de "Ne zamana kadar tutup duracağım bu elleri böyle?" diye düşündüğü için Çiçikov, Nozdrev'in ellerini bıraktı. O arada Porfiri'yle, Pavluşka girdiler içeri; kapılara zor sığan bir delikanlıydı Pavluşa ve onunla bir itiş kakışa girmek hiç akıl kârı değildi.

— Oyunu bitirmeyeceksin, öyle mi? Açık söyle!

— Artık oynayabilmemiz mümkün değil, –dedi Çiçikov ve camdan dışarı bir göz attı: Selifan atları arabaya koşmuştu ve kapıya gelmek için onun işaretini bekliyor gibiydi. Ne var ki kapı iki çam yarması tarafından kapatılmış durumda olduğu için odadan dışarı çıkabilmesi olanaksızdı.

Yüzü öfkeden cayır cayır yanan Nozdrev:

— Demek bitirmeyeceksin başladığın oyunu? –dedi.

— Efendi gibi oynasaydın, bitirirdim. Ama artık geçti.

— Demek olmaz, öyle mi? Seni alçak! Seni aşağılık! Kaybedeceğini anlayınca, olmaz! –Porfiri'yle Pavluşka'ya döndü, öfkeden çıldırmış gibi:– Vurun şuna çocuklar! –diye bağırdı, kendisi de kiraz çubuğuna uzandı.

Çiçikov'un yüzü kireç gibi oldu. Bir şeyler söylemek istediyse de, dudakları kımıldadığı halde ağzından hiç ses çıkmadığını fark etti.

Nozdrev, alınması olanaksız bir kaleyi ele geçirmek istiyormuş gibi, elinde kiraz çubuğu, öfkeden gözü dönmüş durumda ileri atılmıştı. Bir çılgınlık yapmasın diye çarpışmalar sırasında göz altında tutulması özellikle emredilmiş, deli doluluğuyla ünlü bir teğmenin “İleri aslanlarım!” diye haykırması gibi, “Vurun! Vurun!” diye bağırıp duruyordu adamlarına. Savaşın coşkusundan başı dönüyordu teğmenin, zıvanadan çıkmış gibiydi: Hayalinde hep Suvorov’u görüyor, onun gibi, kanın gövdeyi götürdüğü bir cenge girmek üzere olduğunu sanıyordu. Kendinden geçmişçesine, “İleri aslanlarım!” diye bağırırken, ne ordunun genel saldırı planını bozduğu aklına geliyor, ne bulutlara yükselen kale duvarlarının mazgal deliklerinden kendilerine uzanmış binlerce namlunun ateşiyle güçsüz takımının bir tüy gibi havaya uçup gittiğini görüyor, ne de çığırtkan gırtlağına saplanarak sesini sonsuza dek kesmek üzere kendisine doğru uçmakta olan uğursuz merminin vızıltısını duyuyordu. Nozdrev her ne kadar savaşın coşkusuyla kendinden geçmiş, ele geçirilmesi neredeyse olanaksız, kartal yuvası bir kaleye saldıran teğmene pek benziyorsa da, saldırılarını yönelttiği kalenin pek de öyle ele geçmez bir görüntüsü yoktu. Tam tersine, kalenin korkudan titrediği, gizlenecek delik aradığı görülüyordu. Hatta kendini korumak için gözüne kestirdiği sandalyeyi bile uşaklar elinden çekip aldıkları için, yarı ölü durumda, gözlerini yummuş, ev sahibinin Çerkes çubuğunun üzerine inmesini bekliyordu... başına kim bilir daha neler gelecekti... ama işte kader kahramanımızın böğürlerini, omuzlarını ve başka nazik yerlerini esirgedi; birden bir lütuf gibi dışarıdan çıngırak sesleri geldi, tam kapı önünde durdurulan bir troykanın gürültüsüyle, koşmaktan bitap düşmüş atların zorlu soluk alıp verişleri duyuldu odada. Herkesin başı kendiliğinden pencereye döndü. Üzerinde yarı askeri bir giysi bulunan bıyıklı bir adam indi arabadan; sofadakilere çabucak bir iki şey sorduktan sonra, hâlâ korkudan titreyen ve bir ölümlü için söz konusu olabilecek en acınası durumda bulunan

Çiçikov’un olduğu odaya daldı. Elinde çubukla dikilen Nozdrev’e, onun karşısında büzülmüş duran ve toparlanmaya çalışan Çiçikov’a kuşkulu birer bakış fırlatan yabancı:

— Lütfen söyler misiniz: Hanginiz Bay Nozdrev’siniz? –dedi.

Adama doğru bir iki adım atan Nozdrev:

— Önce ben evimi kimin onurlandırdığını öğrenebilir miyim? –dedi.

— Emniyet müdürüyüm.

— Ne istemiştiniz?

— Hakkınızdaki dava sonuçlanana dek gözaltında tutulacaksınız; bunu bildirmeye geldim.

— Neler saçmalıyorsunuz? Ne davası?

— İçkili durumda toprak sahibi Maksimov’u sopayla dövmenizden dolayı açılan dava.

— Yalan söylemeyin! Maksimov diye birini tanımam bile!

— Bayım! Karşınızda bir subay bulunduğunu bildirmek isterim size! Uşağınızla konuşur gibi konuşamazsınız benimle!

Çiçikov, Nozdrev’in buna ne yanıt vereceğini beklemedi; şapkasını aldığı gibi emniyet müdürünün arkasından dolanıp dışarı süzüldü; briçkasına oturur oturmaz da Selifan’a atları dörtnala kaldırmasını söyledi.

Beşinci Bölüm

Fakat kahramanımız iyi korkmuştu! Briçkası uçarcasına gidiyordu; Nozdrev'in köyü de tepeler, engin düzlükler ardında çoktan yitip gitmişti; buna karşın, izlendiği, her an yakalanabileceği korkusuyla ikide bir dönüp ardına bakıyordu. Güçlükle soluk alıp veriyor, elini göğsüne bastırdığında yüreğinin kafesteki bıldırcın gibi çırpındığını duyuyordu. “Vay anasına! Az kalsın indirecekti herif!” diye söyleniyor, Nozdrev'e verip veriştiriyordu. Bunların arasında hiç hoş olmayan sözler de vardı. Ne gelir elden: Bir Rus'tu o, üstelik içerlemiş bir Rus! Kaldı ki şakaya gelir yanı da yoktu işin. “Kim ne derse desin, emniyet müdürü yetişmeseydi, gündoğumunu bir kez daha görebileceğim şüpheliydi! Soyumu sürdürecek çocuklar, doğacak çocuklarıma şöyle hatırı sayılır bir servet ve onurlu bir ad bırakamadan, sudaki hava kabarcığı gibi yok olup gidecektim!” Kahramanımızın en hassas olduğu konulardan biriydi kendinden sonraki kuşaklar, soyunun sürmesi.

“Böyle iğrenç bir bey görmemiştim!” diye geçiriyordu Selifan da içinden. “Tam yüzüne tükürüleceklerden! İnsana yemek vermemek bağışlanabilir, ama atı aç bırakmak olmaz; çünkü at yulafı sever, yulaf onun yemeğidir: Bizim için erzak neyse, at için de yulaf o! Atın ekmeğidir yulaf!”

Atlar da pek iyi şeyler düşünmüyor gibiydiler Nozdrev için: Yalnız Doru ile Üye değil, Benekli de keyifsizdi. Her zaman yulafın en kötüsü düşerdi onun payına, Selifan da “Seni gidi alçak!” demeyi hiç ihmal etmezdi yemini verirken; ama yine de yediği sade saman değil, yulaf olurdu; keyifle, iştahla çiğnerdi yemini ve ikide bir, özellikle de Selifan ahırda değilken, acaba onlarınki nasıl diye kocaman başını arkadaşlarının yemliğine uzatırdı... Ama bu kez, olacak şey değil, yalnızca saman dökülmüştü önlerine. Kimsenin keyfi yoktu.

Ama hiç beklenmedik bir olay bu tatsız havaya bir anda son verdi. Altı atlı bir arabanın dörtnala üzerlerine gelmesi ve arabadaki hanımların attıkları çığlıkların kulaklarının dibinde patlamasıyla, başta Selifan olmak üzere herkes kendine geldi. Yabancı arabacının savurduğu küfür ve tehditler de cabası: "Aşağılık herif! O kadar bağırdım sana, sağa al diye! Sarhoş musun nesin?

Selifan, dalıp gitmiş olduğunu fark etti, ama bir Rus olarak, başkalarının önünde hatalı olduğunu itiraf etmekten hiç hoşlanmadığı için, azametli bir tavır takınarak diklendi: "Ya senin çılgın sürüşüne ne demeli? Gözlerini meyhanede rehin bırakmış gibisin!" Bunları söyledikten sonra briçkayı biraz geri alıp öbür arabanın kendininkilere dolanan koşumlarından kurtulmak istedi, ama bu o kadar kolay olacak gibi değildi: Dizginler, koşumlar büsbütün birbirine karıştı. Benekli, iki yanında beliren yeni arkadaşlarını merakla kokladı. Bu arada, karşıdaki arabada oturan hanımlar korku içinde olup bitenleri izliyorlardı. Bunlardan biri yaşlı, öbürü on altı yaşlarında bir genç kızdı: Küçük zarif başını süsleyen altın sarısı dümdüz saçları özenle taranmıştı; taptaze bir yumurtayı andıran çok hoş, değirmi yüzü saydam bir ışıltı içindeydi: Tıpkı tavuğun altından aldığı yumurtayı denetlemek için gün ışığına tutan bir kâhya kadının esmer elinde, içinden geçirdiği ışıkla pırıldayan taze, bembeyaz bir yumurta gibiydi. Küçücük ve incecik kulakları da içlerinden geçen ılık ışıkla pembeleşmişti. Açık ağzındaki korku ifadesi, gözlerini dolduran yaşlar ona öyle sevimli bir hava veriyordu ki kahramanımız birkaç dakika boyunca gözlerini ondan alamadı: Atlar, arabalar ve arabacılar arasında kopan kıyametle hiç ilgilendiği yoktu. "Geri alsana arabanı kuş beyinli herif!" diye bağırıyordu kadın yolcuların arabacısı. Atları geri bastırmak için Selifan dizginlere asıldı; öbür arabacı da aynı şeyi yaptı; atlar birkaç adım geriledilerse de koşum kayışları yine birbirine dolandı. Bu arada, Benekli, yeni tanışından o kadar hoşnuttu ki kaderin bir cilvesiyle

düştükleri bu karmaşık durumdan kurtulmayı hiç istemiyordu: Yüzünü yeni arkadaşının boynuna dayamış, sanki kulağına bir şeyler fısıldıyordu, ancak söyledikleri son derece saçma şeyler olsa gerekti, çünkü öbür at sürekli kulaklarını silkeleyip duruyordu.

Bereket versin hemen yakınlarda bir köy vardı; çok geçmeden yığınla insan toplandı arabaların başına. Böyle bir seyir Rus köylüsü için her anlamda Tanrının bir nimeti olduğundan –bir Alman'ın gazete ve kulüp aşkına benzetilebilir bu– bir süre sonra köyde yalnız yaşlı kadınlarla bebeler kaldı, köyün bütün yetişkinleri arabaların başına toplandılar. Dolanan koşum kayışları birbirinden ayrıldı; yüzüne inen birkaç şaplakla Benekli'nin geri basması sağlandı, böylelikle atlar birbirinden ayrıldı. Ancak dostlarından zorla ayrılmalarına üzüldüklerinden mi, yoksa yalnızca inatlarından mı, öbür arabanın atları yedikleri onca kamçıya karşın çakılmış gibi yerlerinden kımıldamadılar. Bu noktada köylülerin ilgisi doruğa çıkmıştı, herkesin verecek bir öğüdü vardı: "Yahu Andryuşka, şu yandakini, sağdakini tutsana! Mityay dayı, sen de şu kahverengi ata bin! Öyle değil Mityay dayı, otur üzerine atın!" Upuzun ve çok zayıf bir adam olan Mityay dayı ata binince köy kilisesinin çan kulesine benzedi, belki daha da çok, kuyulardan su çekmeye yarayan kova kancasına. Ama ne arabacının atları o kadar kamçılaması, ne de Mityay dayının ata binmesi bir işe yaradı. "Durun hele bir dakika!" diye bağırdı köylülerden biri. "Mityay dayı sen şu yandan koşulu ata geç, Minyay dayı, sen de Mityay dayının indiği ata bin!" Kocaman karnı pazaryerinde üşüyen herkesin içmesine yetecek büyüklükte devasa bir sbiten semaverini andıran, geniş omuzlu, kapkara sakallı bir adam olan Minyay dayı geçip büyük bir keyifle kahverengi ata bindi, hayvancağız üzerindeki ağırlıktan az kalsın olduğu yere yığılacaktı. "Hadi şimdi de yürümesinler de görelim!" diye bağrıştı köylüler. "Çal kamçıyı! Şuna vur, şuna! Koramor[12] gibi olduğu yerde çakılıp kalana!" Ama

bunların da işe yaramadığı görülünce, Minyay dayıyla Mityay dayı, ikisi birlikte ortadaki ata bindiler, yan ata ise Andryuşa'yı bindirdiler. Bütün bunlara sabırla katlanan arabacı sonunda Minyay dayıyı da Mityay dayıyı da kovdu, çok da iyi yaptı, çünkü bütün bir menzili soluk almadan koşmuşlarcasına bir buğu yükseliyordu atların sırtından; nitekim birkaç dakika dinlenmelerine izin verilince kendiliklerinden yürümeye başladılar. Bütün bu hayhuy sırasında Çiçikov sürekli genç kıza baktı. Birkaç kez onunla konuşmak istedi, ama olmadı. Sonra gittiler: O güzel baş, o ince yüz çizgileri ve o hoş endam gözden yitti, bir düşe döndü; yeniden tozlu yol, briçka, okurun artık iyi bildiği üç at, Selifan, Çiçikov ve göz alabildiğine uzanan dümdüz, bomboş tarlalar kaldı geriye. Dünyanın neresinde olursa olsun, ister sefil, binbir engelle dolu yoksul bir yaşam sürenler arasında, isterse tekdüze, soğuk, sıkıcı bir yaşam süren yüksek tabaka arasında olsun, hayatta hiç değilse bir kez, insan o ana dek karşılaşmadığı, bilmediği, görmediği, ona ömrü boyunca yaşadığı duygulara hiç benzemeyen duygular yaşatacak bir durumla karşılaşır. Yaşamımızı ilmik ilmik ören hüzünler arasında bir an için bir sevinç ışıltısı parlayıverir: Tıpkı atları inanılmaz derecede güzel, koşum takımları sırmalı, camları ışıl ışıl, pek gösterişli bir arabanın sap saman taşınan tahta arabalardan başkasının görülmediği ıssız bir köyden geçişine tanık olan köylülerin, masalsı araba çoktan geçip gittiği halde, ardından ağızları bir karış açık, giymeyi unuttukları kasketleri ellerinde, bakakalmaları gibi, öykümüze beklenmedik bir biçimde giren sarışın genç kızın da görünmesiyle yitip gitmesi bir oldu. Burada Çiçikov'un yerinde yirmi yaşında bir genç olsaydı, –ister bir süvari subayı, ister üniversite öğrencisi, isterse hayata yeni atılmış herhangi bir delikanlı– aman Tanrım, neler geçmezdi içinden, ne duygular uyanmaz, ne kıpırdanışlar birbirini izlemezdi! Uzun süre gözleri uzaklarda, elden ayaktan kesilmiş gibi, olduğu yerde

kalakalır, yolunu, geciktiği için duyacağı azarları, kendini, işini, bütün dünyayı, her şeyi unutur giderdi.

Ama kahramanımız orta yaşlı olduğu gibi, karakter olarak da ihtiyatlı, soğukkanlı biriydi. Aslında o da düşüncelere dalmıştı, ama onun düşünceleri öyle hesapsız kitapsız şeyler değildi; hatta oldukça hesaba kitaba dayanan şeylerdi. Tabakasını çıkarıp biraz enfiye çektikten sonra, “Doğrusu esaslı kızdı!” dedi. “Yatılı bir okuldan, enstitüden henüz çıkmış galiba; yani hiç kadınca bir yanı, kadınlara özgü o tatsız, sinir halleri yoktu, en hoş yanı buydu. Bir çocuk gibi... çözülmez, çetrefil hiçbir yanı yok; aklına geleni söyler, canı isteyince güler... Her şey çıkabilir ondan: Bir mucize de, bir pislik de. Evet, bir pislik: Anneler, teyzeler almaya görsünler ellerine, bir yıla kalmadan öyle bir kadına dönüştürürler ki öz babası gelse tanıyamaz! Bir kurum, bir çalım gelip yerleşir üstüne, her adımını kulağına fısıldanan öğütlere göre atar; kiminle nasıl ve ne kadar konuşacağını, kime nasıl bakacağını hep hesaplayan; her an ağzından gereksiz bir söz kaçırmaktan korkan ve sonunda kendini tümüyle kaybedip, sürekli yalanlar söyleyen, kim bilir neyin nesi bir yaratık çıkar ortaya!” Buraya gelince biraz durdu, sonra şöyle sürdürdü: “Merak ettim: Babası kim acaba? Varlıklı, saygıdeğer bir toprak sahibi mi, yoksa devletten yüklüce bir kazancı olan, hatırı sayılır bir memur mu? Şimdi bu kızcağızın iki yüz bin rublecik dolaylarında bir drahoması da varsa, doğrusu hiç yabana atılmayacak bir kısmet sayılır. Aklı başında birini mutlu etmeye yeter bu kadarı.” İki yüz bin rublecik bir anda öyle çekici göründü ki gözüne, o itiş kakış sırasında arabacılara efendilerinin kim olduklarını sormadığı için bayağı bayağı içerledi kendine. Ancak az sonra Sobakeviç’in köyünün görünmesiyle kafasındaki bütün bu düşünceler uzaklaştı, kendi konusuna döndü.

Köy oldukça büyük gibiydi, sağda ve solda iki kanat halinde –biri daha açık, öbürü koyu; biri kayın, öbürü çam–

iki koruluk vardı, orta yerde de Alman göçmenlerinkine ya da askeri birlikler için yapılanlara benzer, asma katlı, çatısı kırmızı, duvarları kararmış, külrengi, büyükçe bir ahşap ev vardı. Evin yapımı sırasında mimarla ev sahibinin sürekli çatıştıkları anlaşılıyordu. Mimarın sanatının kurallarını uygulamakta aşırı titiz biri olduğu ve yapıda bakışım istediği, ev sahibininse kullanım kolaylığından, rahatlıktan yana olduğu görülüyordu. Bu nedenle olacak, evin bir yanındaki bütün pencereleri tahta çivileterek kapatmış, bunların yerine kendine daha çok gerektiğini düşündüğü karanlık bir kiler için ufacık bir pencere bırakmıştı. Alınlık da mimarın onca uğraşlarına karşın, ev sahibinin yandaki bir sütunu attırmasıyla, öngörüldüğü gibi dört değil üç sütun üzerine yerleştirildiği için evin tam ortasına gelmemişti. Avlu fazlasıyla kalın tahtadan, sağlam bir çitle çevrilmişti. Ev sahibinin sağlamlığı önemsediği ve bu uğurda epey çaba harcadığı anlaşılıyordu. Ahır, samanlık ve mutfak yüz yıl dayanabilecek ağır kütüklerden yapılmıştı. Köylülerin kulübeleri de kütüklerden yapılmıştı ve harika görünüyordu. Gerçi yontulup düzlenmiş, perdahlanmış bir tahtaya ya da ahşap süsleme ve benzeri hünerli işlere rastlanmıyordu, ama son derece sağlam ve tam gerektiği gibi yapıldıkları ortadaydı. Kuyunun bileziği bile ancak gemilerde ya da değirmenlerde kullanılan sağlam meşe kütüklerinden yapılmıştı. Kısacası ne yana baksa Çiçikov’un gördüğü tek şey sağlamlık, dayanıklılık ve biraz hantalca bir düzendi.

Eve yaklaşırken pencerede aynı anda iki yüz birden gördü: Bunlardan biri, başında çene altından kurdeleyle bağlı bir başlık bulunan, salatalık gibi dar, uzun bir kadın yüzü, öbürü Moldavya kabağı gibi yuvarlak, iri bir erkek yüzüydü. Ruslar, gorlyanka adını verdikleri bu kabaktan yirmili yaşlardaki bıçkın delikanlıların süsü ve gönül eğlencesi olan, iki telli, küçük, hafif balalaykalar yapar, delikanlı da balalaykasını usulca tıngırdatırken, bir yandan da onu dinlemek için çevresinde toplanan ak göğüslü, ak gerdanlı kızlara göz

kırpıp ıslık çalar. Pencerede görünmeleriyle gözden yitmeleri bir oldu her iki yüzün de. Kapı önüne çıkan mavi dik yakalı, külrengi ceketli uşak, Çiçikov'a sofaya dek eşlik etti; konuğunu burada karşılayan ev sahibi kısa, kesik bir "Böyle buyurun!"la onu evin içlerine götürdü.

Çiçikov göz ucuyla Sobakeviç'e bakınca bu kez ev sahibi ona orta boy bir ayı gibi geldi. Benzerliği eksiksiz kılan başka ayrıntılar da vardı: Üzerindeki frak ayı postu rengindeydi, ceket kolları ve pantolon paçaları uzundu; ama asıl, Sobakeviç de tabanlarını yere vura vura ve iki yana yalpalayarak yürür, bu yüzden de hep başkalarının ayağına basardı. Yüzü kararmış bir bakır beşlik rengindeydi. Doğanın üzerlerinde fazla uğraşmadığı, ince işleri için eğe, burgu gibi aletler kullanmadığı insanlar vardır; baltanın bir vuruşuyla burun, bir başka vuruşuyla dudaklar çıkmıştır ortaya; gözler için kocaman bir matkap kullanılmış ve bütün bu organlar tesviye edilmeden, ince işleri yapılmadan, "Yaşıyor!" denilip salıverilmiştir. Sobakeviç'in de böyle sağlam, ama kaba bir yüzü vardı. Başını dik değil, eğik tuttuğu için yüzü hep yere dönüktü. Boynunu hemen hiç oynatmadığı için kendisine bir şey söyleyene pek seyrek bakardı; bu sırada bakışlarını ya sobanın bir köşesine ya da kapıya dikerdi. Yemek odasına girerlerken Çiçikov bir kez daha göz ucuyla baktı ona: Ayı! Tam bir ayı! Adının Mihail Semyonoviç[13] olması da, olursa bu kadar olur dedirtecek, son şaşırtıcı benzerlikti! Onun yanındakilerin ayağına bastığını bilen Çiçikov çok dikkatli yürüyor, hep ev sahibinin arkasında kalmaya özen gösteriyordu. Ev sahibi de anlaşılan bu kusurunu biliyordu, çünkü bir ara Çiçikov'a: "Size bir rahatsızlık vermedim ya?" diye sordu. Çiçikov da henüz böyle bir şey olmadığını söyleyerek ev sahibine teşekkür etti.

Salona girince Sobakeviç bir koltuğu göstererek konuğuna yeniden, "Şöyle buyurun!" dedi. Koltuğuna otururken Çiçikov duvardaki resimlere baktı. Hepsi Yunan

kumandanlara ait tam boy gravürlerdi: Mavrokordato, kırmızı üniforması ve burnuna indirdiği gözlükleriyle resmedilmişti, sonra Miaoulis ve Kanaris[14] görülüyordu. Bu kahramanların hepsinin o kadar iri kalçaları ve öyle acayip bıyıkları vardı ki baktığında insan şöyle bir ürperiyordu. Bu güçlü kuvvetli Yunanlıların arasında ne arıyorsa, nereden, nasıl gelmişse, zayıf, dal gibi General Bagration[15] da, ayaklarının dibinde minnacık bayraklar ve toplarla, küçücük bir çerçeve içinde yer alıyordu. Sonra yine bir Yunanlı kahraman, kadın isyancılardan Bobelina geliyordu. Kadının bir bacağı, günümüzün sosyete salonlarını dolduran çalımlı beylerin gövdelerinden daha kalındı. Güçlü kuvvetli bir insan olan ev sahibinin, salonunu kendi gibi güçlü kuvvetli insanların resimleriyle süslemek istediği anlaşılıyordu. Bobelina'nın resmiyle pencerenin arasında bir kafes asılıydı. Kafeste Sobakeviç'e çok benzeyen, ak benekli bir karatavuk vardı. Konukla ev sahibi arasındaki suskunluk daha iki dakikayı bile bulmamıştı ki salonun kapısı açıldı ve içeri evin hanımı girdi: Uzun boylu, ağırbaşlı bir kadındı; yürürken başını palmiye gibi dimdik tutuyordu, başındaki başlığın çene altından bağlanan kurdelesi evde yeniden boyanmıştı.

— Bu da benim Feoduliya İvanovna'm! –dedi Sobakeviç.

Çiçikov, Feoduliya İvanovna'nın eline uzandığı anda kadın elini hemen onun dudaklarına yapıştırmıştı bile; böylelikle de Çiçikov kadının elinin hıyar salamurasıyla yıkanmış olduğunu fark etti.

— Pavel İvanoviç Çiçikov'u takdim edeyim canım! –dedi Sobakeviç.– Valinin ve posta müdürünün evlerindeki toplantılarda tanışma şerefine ermiştim kendisiyle.

Feoduliya İvanovna, kraliçe rolündeki aktrislere özgü bir baş hareketiyle:

— Buyurun, oturun lütfen! –dedi.

Kendisi de geçip divana oturdu, yün atkısını omuzlarına çekti, bir daha da ne kaşını ne gözünü oynattı.

Çiçikov gözlerini duvara kaldırıp, iri kalçaları, bitmez tükenmez bıyıklarıyla Kanaris'e, sonra Bobelina'ya ve kafesteki karatavuğa bir kez daha baktı.

Üç koca dakika boyunca kimse ağzını açmadı, sadece kafesin dibinde buğday arayan karatavuğun gagasıyla ahşap kafesin dibine vurmasından çıkan tıkırtı duyuluyordu. Çiçikov yeniden bakışlarını odada dolaştırdı: Burada her şey son derece sağlam, son derece hantal ve ev sahibiyle tuhaf bir benzerlik içindeydi. Bir köşede kısacık bacakları gövdesine hiç uymayan kocaman bir ceviz çalışma masası duruyordu... tam bir ayı! Masa, koltuk, sandalye... bütün eşyalar öylesine iri ve ağırdı, öylesine tedirgin edici bir kabalıktaydılar ki her biri sanki “Ben de Sobakeviç'im!” ya da “Bakın, ben de Sobakeviç'e ne kadar benziyorum!” der gibiydi.

Kimsenin konuşmak gibi bir niyetinin olmadığını gören Çiçikov sonunda dayanamadı:

— Geçen perşembe yargıç İvan Grigoryeviç'lerdeydim... pek eğlendik... sizin de kulağınızı çınlattık, –dedi.

— Evet, o gün yargıçtaki toplantıya gidememiştim, –dedi Sobakeviç.

— Hoş adam.

— Kim? –dedi Sobakeviç, sobanın köşesine bakarak.

— Yargıç.

— Anlaşılan size öyle gelmiş: Çiçeği burnunda mason ve eşi benzeri görülmemiş bir salaktır.

Çiçikov, bu damdan düşercesine sözler karşısında bozulduysa da, hemen sonra toparlanarak:

— Ne yaparsınız, herkesin bir kusuru var, –dedi.– Ama bakın, vali gerçekten harika bir insan!

— Vali mi harika?

— Evet, öyle değil mi?

— Eşkıyanın önde gidenidir!

Valinin eşkıya olabileceğini aklı almayan Çiçikov:

— Kim? Vali mi? –dedi, sonra:– Doğrusu, –dedi,– kırk yıl düşünsem aklıma gelmezdi bu. Ancak davranışlarının pek de dediğiniz gibi olmadığını söylememe izin verin. Hatta tersine, pek yumuşak birine benziyor. –Görüşünü kanıtlamak için valinin kendi eliyle işlediği para kesesinden, yüzündeki pek tatlı, sevecen ifadeden övgüyle söz etti.

— Yüzünden akıyor adamın haydutluk! –dedi Sobakeviç.– Eline bir bıçak verip yola salın, bir kopek için adam doğrar! Yardımcısının da ondan kalır yanı yoktur... tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş!

“Anlaşılan bunlarla arası iyi değil,” diye düşündü Çiçikov, “en iyisi emniyet müdüründen söz etmek... galiba iyi dosttu onunla?”

— Canım, neyse... Aslında benim en hoşuma giden emniyet müdürü oldu. İçi dışı bir adam olduğu besbelli, kalbinin temizliği yüzüne vurmuş!

Sobakeviç alabildiğine soğukkanlı:

— Sıfır numara üçkâğıtçıdır, –dedi.– Sizi bir güzel dolandırır, üstüne de oturur, sizinle yemek yer! O takımın hepsini çok iyi bilirim: Al birini vur ötekine! Bütün kent onlarla doludur! İlaç için bir tane namuslu adam bulamazsın! Hepsi birbirinden alçak, aşağılık ve haindir! Tek namuslu adam savcıdır içlerinde; ama doğrusunu söylemek gerekirse, o da domuzun tekidir!

Andıkları birkaç kişi için böylesine bir övgü sağanağıyla karşılaşan Çiçikov, başka kimseden söz etmemeyi uygun buldu: Sobakeviç'in kimse için güzel bir şey söylemeyeceği ortadaydı.

O arada Sobakeviç'in karısı:

— Ne dersin canım, yemeğe geçelim mi artık? –dedi.

— Buyursunlar! –dedi Sobakeviç.

Bunun ardından ev sahibiyle konuğu, çeşitli mezelerle dolu masaya geçip gerektiği gibi birer kadeh votka yuvarladılar, üstüne de uçsuz bucaksız Rus ülkesinin bütün köylerinde, bütün kentlerinde hep yapıldığı gibi iştah açıcı salamura nimetlerden atıştırdılar... sonra en önde kaz gibi süzülürcesine yürüyüşüyle ev sahibesi, hep birlikte yemek odasına geçtiler. Küçük sayılabilecek masaya dört tabak konmuştu. Çok geçmeden bu dördüncü yerin sahibi ortaya çıktı: Neyin nesi olduğunu söyleyebilmek pek kolay değildi; bir kadın mı, kız mı, akraba mı, kâhya kadın mı, yoksa öylesine bu evde yaşamakta olan "biri" mi? Otuz yaşlarında görünüyordu, üzerinde alacalı bir giysi vardı, başı açıktı. Bu dünyada başlı başına bir varlık gibi değil de, herhangi bir varlık üzerindeki bir benek, bir ben gibi yaşayan insanlar vardır. Hep aynı yerde otururlar, başlarını hep aynı biçimde tutarlar, bir mobilya gibi görmeye hazırsınızdır onları, doğduklarından beri ağızlarından tek söz çıkmadığını düşünürsünüz, ama bir de evin hizmetçi kızlar bölümünde ya da kilerde görmelisiniz onları, oh-ho-o!

Lahana çorbasından bir kaşık aldıktan sonra, tabağına nianiadan[16] koca bir parça çeken Sobakeviç:

— Bugün çorba bir harika hayatım! –dedi, sonra Çiçikov'a dönerek:– Kentte böyle bir niania kırk yılda bir nasip olur insana! –dedi.– Kim bilir neler koyuyorlardır orada içine!

— Valinin evinde yemekler hiç fena değildi, –dedi Çiçikov.

— O yemeklerin nasıl malzemeleri olduğunu, nasıl pişirildiklerini bilseniz, ağzınıza koymazdınız!

— Nasıl pişirdiklerini bilemem tabii, ama domuz köfteleriyle balık buğulamaları harikaydı!

— Size öyle gelmiş. Bir kez malzemeleri pazardan alırlar. Çakal bir aşçıları var, o yapar alışverişi, Fransız aşçının yetiştirmesi... kediyi yüzer, tavşan diye masaya getirir.

— Böğğ! Ne iğrenç şeyler söylüyorsun! –dedi karısı Sobakeviç’e.

— Ne yapayım karıcığım, onlar yemeklerini böyle pişiriyorlarsa suç benim mi? Bizim Akulka’nın, affınıza sığınarak söylüyorum, çöp yalağına döktüğü pislikle onlar çorba pişirirler! Evet, evet... bütün o pisliği çorbaya katarlar!

Karısı yine itiraz etti Sobakeviç’e:

— Senin de ne zaman masaya otursak böyle iğrenç şeyler anlatacağın tutar!

— Ne yapabilirim canım? Ben değilim ki pişirip kotaran! Ağzıma sürmem ben öyle iğrenç şeyleri! Bir kurbağayı şekere bulasalar da elimi sürmem. İstiridyeyi de öyle, ağzıma koymam. Neye benzediğini iyi bilirim ben o istiridyenin! –Sonra Çiçikov’a döndü:– Koyun eti alsanıza! Pirinçli koyun kaburga! Bey evlerinde dört günlük kokmuş koyun etinden yapılan sulu köftelere benzemez! Aslında bütün bunlar Alman ve Fransız doktorların uydurmaları! Hepsini ipe çekmeli bunların! Bir perhiz tutturmuşlar, resmen açlıkla tedavi! Rusların nasıl kanlı canlı insanlar olduğunu unutup Almanlar gibi zayıf, her şeyi kaldırmaz midelerimiz olduğunu düşünüyorlar! Olur mu öyle şey efendim! Uydurma bunların hepsi! –Sobakeviç, öfkesinden başını şiddetle salladı.– Bir eğitimli olmak, çağdaş olmak tutturmuşlar!.. Hay ben sizin

eğitiminizin de, çağdaşlığınızın da içine e mi!.. Neyse, dilimin ucuna gelen burada söylenecek laf değil! Hayır efendim, benim evimde öyle şey olmaz! Domuz mu var o gün, bütün domuz masaya getirilir; kuzuysa bütün kuzu, kazsa bütün kaz, olduğu gibi masadadır! Tamam, iki çeşit yerim, ama her birinden canım ne kadar istiyorsa o kadar yerim! –Sobakeviç, bu sözünü uygulamayla da göstermek ister gibi, tabağına koyun kaburganın yarısını aldı, son parçasına kadar hepsini yedi, tek tek bütün kemikleri sıyırdı.

“Adam ağzının tadını biliyor,” diye düşündü Çiçikov.

— Bende öyle şeyler olmaz, –dedi Sobakeviç, elini peçeteye silerken.– Plyuşkin’in evinde falan tanık olduğunuz şeyleri benim evimde göremezsiniz! Adamın sekiz yüz canı var, ama benim çobanım ondan daha güzel şeyler yer içer, yaşamı da onun yaşamından daha güzeldir.

— Kim bu Plyuşkin? –diye sordu Çiçikov.

— Fırıldakçının teki! –dedi Sobakeviç.– Eşi benzeri görülmemiş bir cimridir. Zindandaki mahkûmlar bile ondan iyi yaşıyordur. Adamlarının hepsi birbiri ardınca geberip gidiyor!

— Sahi mi? –diye atıldı Çiçikov.– Sahiden adamları birbiri ardınca ölüyorlar mı?

— Sinek gibi!

— Sahiden sinek gibi mi? Sorabilir miyim: Size uzak mı evi?

— Beş versta kadar çeker.

— Beş versta ha! –diye hafif bir çığlık attı Çiçikov; kalbi hızla çarpmaya başlamıştı.– Şimdi, sizin avlu kapısından çıkınca sağa mı, sola mı dönüyoruz?

— Bana sorarsanız, bu köpoğlunun evinin yolunu bile öğrenmeyin derim size... Uygunsuz eve gitmek bile onun evine gitmekten yeğdir

— Yok canım, ben yalnızca öğrenmek için... yani her yeri tanımak, öğrenmek istediğimden, yoksa şeyden değil.

Koyun kaburgayı, her dilimi servis tabaklarından daha büyük lorlu börek, onu da buzağı büyüklüğünde bir hindi dolması izledi. Hemen tüm dünya nimetleri tıkılmıştı bu hindinin içine: Yumurta, pirinç, ciğer ve her biri mideye oturacak daha neler neler. Yemek de böylece bitti; ama masadan kalktıklarında Çiçikov kendini bir pud kadar ağırlaşmış hissetti. Salona geçtiler, baktılar, küçük bir tabağa reçel konmuş: Armut, erik gibi meyvelere benzemeyen bir meyvenin reçeli, ama ev sahibi de, konuk da dokunmadılar bile reçele. Ev sahibesi, reçeli bölüştürmek için fincan tabakları getirmeye gitti; Sobakeviç ise, böylesine doyurucu yemekten sonra bir koltuğa yayılmış ahlaya oflaya haç çıkarıyor, ikide bir eliyle ağzını kapatıyordu. Ev sahibesinin salondan çıkmasını fırsat bilen Çiçikov:

— Sizinle konuşmak istediğim küçük bir mesele var, –dedi Sobakeviç’e.

O sırada elinde bir reçel tabağıyla ev sahibesi girdi içeri:

— İşte size bir reçel daha! Balda kaynamış turp reçeli!

— Sonra bakalım onun da tadına, –dedi Sobakeviç.– Sen odana çekil, biz de Pavel İvanoviç’le fraklarımızı çıkarıp şöyle biraz dinlenelim.

Ev sahibesi kuştüyü minderler, yastıklar getirtecek oldu, ama Sobakeviç: “Gerek yok, koltuklarda dinleniriz,” dedi.

Yalnız kaldıklarında Sobakeviç başını hafif yana eğip Çiçikov’un sözünü ettiği küçük işi dinlemeye hazırlandı.

Çiçikov çok uzaklardan, dolaylı yollardan başladı. Rusya’nın büyük bir devlet olduğundan övgülü bir dille söz etti, Roma İmparatorluğu’nun bile bu kadar büyük olmadığını, yabancıların da haklı olarak bu işe şaştıklarını anlattı. Sobakeviç, başı hep öyle yana eğik, dinliyordu. Ve işte şanı şerefi pek büyük olan bu ülkenin mevcut yasalarına göre, bir önceki sayımdan sonra yaşamdan el çekmiş canların bir sonraki sayıma kadar yaşıyor görünmesi, ilgili kurumlar açısından son derece gereksiz, yararsız ayrıntılarla dolu birtakım işlere yol açıyor, böylece de zaten çok karmaşık olan devlet aygıtını daha da içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu. Sobakeviç, başı hep öyle yana eğik, dinliyordu. Burada her şey elbette yasalar çerçevesinde olup bitiyordu, yasa dışı bir durum yoktu, ama yaşamdan el çekmiş canlar için yaşayan canlar kadar vergi ödemenin pek çok toprak sahibine ağır geldiği de bir gerçekti. İşte kendisi de Sobakeviç’e duyduğu kişisel saygıdan dolayı, bu yükün, bu gerçekten ağır yükün hiç değilse bir kısmını üstlenmek istiyordu. Konunun can alıcı noktasında Çiçikov çok dikkatliydi: Canlar için ölü dememeye büyük özen göstermiş, bunun yerine artık var olmayan demişti.

Sobakeviç, hep öyle başı yana eğik, dinliyordu. Ne düşündüğü belli değildi; hiçbir duygu okunmuyordu yüzünde. Sanki can yoktu bu bedende ya da vardı da, olması gereken yerde değil, Rus masal kahramanı “Ölümsüz Koşçey”inki gibi yedi dağın dibine çekilmişti, üstelik de öyle kalın örtülerin altındaydı ki orada isterse yer yerinden oynasın, yüzeyden bir şey anlayabilmek mümkün değildi.

— Evet, ne diyorsunuz? –dedi Çiçikov, heyecandan içi içine sığmayarak.

— Ölü can mı lazım size? –diye sordu Sobakeviç, ekmekten söz eder gibi, öyle sakin, öyle sade, öyle soğukkanlı.

— Evet, –dedi Çiçikov ve sözü yine yumuşattı:– artık var olmayanlar.

— Var bende de tabii, olmaz mı... –dedi Sobakeviç.

— Varsa... o zaman onlardan kurtulmayı da istersiniz?..

Alıcının bu işte bir çıkarı olduğunu sezen Sobakeviç, başını hafifçe doğrultarak:

— Hayhay, satabilirim size onları, –dedi.

“Lanet olsun!” dedi içinden Çiçikov. “Ben daha sözünü etmeden adam satış demeye başladı!”

— Peki... nasıl bir fiyat düşünürdünüz? Gerçi öyle bir şeyden söz ediyoruz ki bir fiyatının olması bile tuhaf geliyor insana...

— Sizin için tanesi yüz ruble!

— Yüz mü! –diye bağırdı Çiçikov, ağzı bir karış açık kalmıştı; gözlerini Sobakeviç’in gözlerine dikmiş, kulaklarına inanamıyormuş gibi bakıyordu ona: Acaba ben mi yanlış duydum, yoksa hep olduğu gibi adamın ağır dili ağzında dönmedi de diyeceğinden bambaşka bir şey mi söyledi?

— Fiyatı pahalı bulmuş gibisiniz? –dedi Sobakeviç.– Sizin fiyatınız nedir?

— Benim fiyatım? Sanırım biz aynı şeyden söz etmiyoruz ya da birbirimizi anlamıyoruz, ya da söz ettiğimiz şeyin ne olduğunu unuttuk? Elimi vicdanıma koyuyor ve ben de bir fiyat veriyorum şimdi: Beher can için seksen kopek! Tamı tamına sekiz onluk! Bundan iyisi can sağlığı!

— İnsaf artık!.. Bir can seksen kopek ha!

— Nereden bakarsanız bakın, bundan fazla etmez!

— Çarık değil sattığımız.

— Kabul. Ama insan da değil.

— Sayımdan geçmiş canlarını beheri yirmi kopekten satacak enayi arıyorsunuz kendinize galiba?

— Fakat müsaade buyurun: Ne diye sayımdan geçmiş diye adlandırıyorsunuz ki onları? Sonuç olarak hepsi çoktan ölüp gitmiş. Elle tutulmaz, görülmez, birer sesten başka bir şey değiller onlar artık! Salt meselenin uzayıp gitmemesi için: Her birine bir buçuk ruble veriyorum. Ve bu çıkabileceğim son rakamdır!

— Böyle bir rakamı ağzınıza alırken utanmalısınız! Pazarlık ediyoruz şurada, doğru dürüst bir fiyat söyleyin!

— Verebileceğim son fiyat bu Mihail Semyonoviç. İnanın üzerine çıkamam. Bir şey olanaksızsa, elden ne gelir!

Çiçikov böyle dedi, ama yine de fiyatı elli kopek yükseltti.

— Niye böyle cimrilik ediyorsunuz, anlamıyorum –dedi Sobakeviç.– İnanın, istediğim fiyat çok değil. Yarın bir üçkâğıtçıya çatarsınız, aldatır sizi: Can yerine birtakım döküntüleri kakalar. Oysa benim vereceklerimde tek çürük bulamazsınız, hepsi seçme: Ya sanatkâr ya da sağlıklı köylü. Örneğin, arabacı Miheyev: Hep yaylı araba yapmıştır... hem de ne yaylılar! Öyle Moskova işi arabalar gibi bir saatte bozulan cinsten değil! Çok sağlamdır arabaları Miheyev'in! Döşeme işlerini de kendi yapar, üstelik ışıl ışıl da cilalar bütün arabayı!

Çiçikov, Miheyev'in ne zamandır dünyada olmadığını söylemek için ağzını açtı, ama bir şey söyleyebilmesi ne mümkün! Gizli bir konuşma yeteneği varmış da o ortaya çıkmış gibi Sobakeviç coşkuyla anlatıyordu:

— Ya Mantar Stepan? Öyle dülgeri bugün ara ki bulasın? Stepan gibi bir köylü bulun, kellemi keserim! Tam bir

pehlivandı! Muhafız Alayı’na girmiş olaydı kim bilir nerelere yükselirdi. Boyu 3 arşından daha uzundu![17]

Çiçikov, yine Mantar’ın da artık dünyada olmadığını söylemek istedi; ama hızını almış giden Sobakeviç’i durdurmak mümkün değildi! Öyle bir coşkuyla konuşuyordu ki dinlemekten başka yapılabilecek hiçbir şey yoktu.

— Tuğlacı Miluşkin’i alalım: İstediğin evin, istediğin duvarına ocağı örerdi! Çizmeci Maksim Telyatnikov!.. İğneyi eline aldı mı çizmen hazır demektir: Sağ olasın çizmeci başı! Ve de ağzına içki koymazdı! Yeremey Sorokoplhin’e hiç girmeyelim! Tek başına bunların hepsine bedeldi! Moskova’da yürütürdü sanatını, buna karşılık bana da yıllık beş yüz ruble öderdi. Öyle her toprak sahibinde bulunacak adamlar değildi bunlar, hele Plyuşkin gibileri size böylelerini asla satamaz!

Bu bitmez tükenmez söylevden şaşkına dönen Çiçikov sonunda:

— Onların özelliklerini neden sayıp döküyorsunuz bana, anlamıyorum! –dedi.– Bunun hiç yararı yok ki... çünkü bu adamların biri bile yaşamıyor bugün! Ne demiş atalarımız: “Çite payanda yapayım desen, o bile olmaz ölü bedenden.”

Sözünü ettikleri insanların ölü olduğunu şimdi hatırlamış gibi:

— Canım, elbette yaşamıyor hiçbiri, –dedi Sobakeviç.– Ama günümüzde yaşıyor görünenler ne ki? İnsandan saymak bile mümkün değil bunları... insan değil, sinek hepsi!

— Ama onlar yine de varlar, yaşıyorlar! Bunlar ise yalnızca birer hayal!

— Hayır, hiç de hayal değil!.. Size şu kadarını söyleyeyim ki Miheyev gibi birini bugün mümkün değil bulamazsınız: Öyle yapılıydı ki bu odaya sığmazdı! Hayır, onlar birer hayal

değildi! Omuzları öyle güçlüydü ki atlar yanında hiç kalırdı. Sorarım size, başka nerede bulabilirsiniz böyle bir hayali?

Bu son sözlerini Bagration'la Kolokotroni'nin duvarda asılı resimlerine bakarak söylemişti. Sık karşılaşılan bir durumdur bu: Konuşmakta olan iki kişiden biri, kim bilir neden, birdenbire konuşmakta olduğu adama değil, bir rastlantıyla oraya gelen, hiç tanımadığı üçüncü bir kişiye dönerek sözlerini sürdürür; üstelik bunu o yabancıdan bir karşılık, onay ya da herhangi bir görüş alamayacağını bile bile, onu sanki aracı olmaya çağırıyormuş gibi, gözlerini gözlerine dikerek yapar; öncesini sonrasını bilmediği bir konuda yanıt vermesi mi, yoksa incelik kurallarını gözeterek bir süre öylece durduktan sonra çekip gitmesi mi gerektiğine karar veremeyen yabancı da ne yapacağını şaşırır.

Çiçikov yeniden pazarlığa dönerek:

— İki rubleden fazla veremem, –dedi.

— Pekâlâ, dostluğa sığmayacak bir para istiyor diye düşünmemeniz için, sırf bunun için, can başına yetmiş beş kâğıt ruble! Dostluğumuz adına!

"Ne bu böyle, bu adam beni su katılmamış bir ahmak sanıyor herhalde?" diye geçirdi içinden Çiçikov.

— Doğrusu çok tuhaf, –dedi sonra, yüksek sesle,– tiyatro oynuyoruz sanki! Aramızda şu geçenler de bir komedi. Başka bir açıklama getiremiyorum... Eğitimli, zeki bir insansınız. Neyin alışverişini yapıyoruz biz? Olmayan bir şeyin, bir hayalin! Böyle bir şeyin ne değeri olabilir? Ve kimin ne işine yarar, kime gerekebilir böyle bir şey?

— İşte siz satın alıyorsunuz... demek ki birilerinin işine yarıyor?

Çiçikov burada söyleyecek bir şey bulamadı, dudağını ısırdı. Ailesel denilebilecek özel birtakım nedenlerle bu işe

giriştiğini söyleyecek olduysa da, Sobakeviç kestirip attı:

— Sizin özel ilişkileriniz beni ilgilendirmez! –dedi.– Aile işlerine karıştırmayın beni. Size can gerekmiş, ben de size can satıyorum; almazsanız pişman olursunuz!

— Madem öyle, iki ruble! –dedi Çiçikov.

— Tutturmuşsunuz iki ruble diye, papağan gibi yineleyip duruyorsunuz! Şunun olacağını söyleyin!

“Lanet herif!” diye geçirdi içinden Çiçikov. “Elli kopek daha vereyim bari şuna!”

— Pekâlâ! –dedi.– Bir elli kopek daha veriyorum size!

— Öyleyse ben de size son sözümü söylüyorum: Elli ruble! Zararına veriyorum! Ve böyle malı hiçbir yerde daha ucuza bulamazsınız!

“Amma çetin cevizmiş!” dedi Çiçikov içinden. Sonra biraz canı sıkkınca:

— Bilen bilmeyen de ciddi bir şeyden söz ettiğimizi sanır, –dedi.– Başkalarından bedava alabileceğim şeyler bunlar. Tez elden onlardan kurtulmak isteğiyle seve seve vermeye hazır olanlar var. Onları üzerinde tutmak ve yok yere vergi ödemek için insanın aptal olması gerekir.

— Aramızda kalsın ve ben size bir dost olarak söylemiş olayım, ama böyle alışverişler yasal değildir. Ben ya da başka herhangi biri bundan şurada burada söz edecek olursak, bu işi yapan kişinin hiçbir güvenilirliği kalmaz, kimse onunla kazançlı olabilecek bir alışveriş ilişkisine girmez.

“Vay alçak, lafı nerelere götürüyor!” diye düşündü Çiçikov. Sonra alabildiğine soğuk bir tavırla:

— Siz bilirsiniz, –dedi.– Sandığınız gibi, ihtiyacım olduğundan satın alıyor değilim onları. Aklıma birden böyle bir düşünce esti, o kadar. İki buçuk rubleye razı değilseniz, bana müsaade!

“Vay alçak! Hiç kolay lokma değil!” diye düşündü Sobakeviç. Sonra:

— Pekâlâ, hadi otuz olsun! –dedi.– Otuz rubleden alın götürün!

— Sizin satmak gibi bir niyetiniz yok. Onun için bana müsaade!

Sobakeviç onun elini bırakmadan:

— Durun hele canım, –dedi; o arada kendini sakınmayı unutan kahramanımızın ayağına da bastığı için, Çiçikov ahlaya oflaya tek ayağı üzerine zıplamaya başlamıştı.– Ah, özür dilerim, canınızı yaktım galiba? Lütfen şöyle oturun!

Çiçikov’u son derece hünerli bir biçimde koltuğa oturttu. Hareketleri, “Göster bakalım Mişa, hamamda kocakarılar nasıl bayılır?” ya da “Küçük çocuklar nasıl ceviz çalar?” soruları karşısında eğitimli ayıların yaptıkları hareketlere benziyordu.

— Acelem var ve boşuna zaman kaybediyorum, –dedi Çiçikov.

— Bir dakikacık oturun şuraya, bakın çok hoşunuza gidecek bir şey söyleyeceğim size! –Sobakeviç, yanına oturan konuğuna iyice yaklaştı ve kulağına eğilip, giz verir gibi usulca:– Size bir çeyreğe olur, –dedi.

— Bir çeyrek mi? Yirmi beş ruble yani? Asla! O çeyreğin çeyreğini bile vermem! Ben vereceğimi verdim!

Sobakeviç sustu. Çiçikov da sustu. Böylece iki dakika geçti. Kartal burunlu Bagration duvardan bu alışverişi büyük bir

dikkatle izliyordu.

Sonunda Sobakeviç:

— Son fiyatınız nedir? –diye sordu.

— İki buçuk ruble.

— Haşlanmış bir turp kadar yani, bir canın değeri gözünüzde! Bari üç ruble verin!

— Veremem!

— Kusura bakmayın, ama zor adamsınız! Dediğiniz gibi olsun. Zarar ediyorum gerçi, ama köpeksi bir huyum vardır: Sevdiğim insanlar ille de sevinsinler, mutlu olsunlar isterim. İşlerin kitabına uygun olması için bir de sözleşme yapmamız gerek herhalde?

— Herhalde.

— Evet. Bunun için de kente gitmek gerekecek.

İşi böylece bitirdiler. Satış sözleşmesi için de ertesi gün kentte buluşmaya karar verdiler. Çiçikov satın aldığı köylülerin bir listesini istedi. Sobakeviç hemen masasına geçip Çiçikov'un isteğini kuru kuruya bir liste şeklinde değil, her adın karşısına o köylünün övücü yanlarıyla, sahip olduğu üstün nitelikleri ve başka özelliklerini de yazarak yerine getirdi.

O arada Çiçikov da can sıkıntısından Sobakeviç'i izlemeye koyuldu. Bodur Vyatka atlarının sağrıları gibi geniş sırtına, kaldırım kıyılarına dikilen demir döküm direklere benzeyen sağlam, kunt bacaklarına bakınca, ister istemez şöyle düşündü: "Tanrının sevdiği kuluymuşsun! Kötü biçilmişsin, ama dikişine diyecek yok! Anandan mı böyle ayı doğdun, yoksa ıssız taşra yaşamı, ekip biçme, köylülerle uğraşıp durmak mı seni böyle yavaş yavaş ayılaştırdı? Ama yok! Bence çağcıl bir eğitim alıp taşrada değil, başkent sosyetesi

içinde yaşasan da sen gene böyle olurdun. Burada bir tepsi börekle iştahını açıp yanında lapayla birlikte koca bir koyun kaburgasını gövdeye indiriyorsun; başkentte olsaydın trüflü fileminyon yiyor olacaktın. Burada bir sürü köylün var ve onlarla iyi geçiniyorsun, eziyet etmiyorsun kendilerine, çünkü onları üzersen sen de zarar görürsün bundan. Öbür türlü olsaydı, sana bağlı memurlar olacaktı ve bunlar senin malın, senin kölen olmadıkları için analarını ağlatacaktın ya da devletin malı deniz deyip bir güzel girişecektin. Yok! Bir el yumruk olmaya görsün, açılıp bir daha avuç olmaz! Yumruktan bir iki parmağın açılması ise büsbütün kötüdür. Böyleleri herhangi bir bilimden az buçuk bir şeyler öğrenip, önemli bir koltuğa da oturdular mı, artık o işin gerçek ustalarına kan kusturuırlar. "Şöyle bir kendimi göstereyim" demeleriyle aldıkları birtakım bilgece kararlar, nice insana nasıl da pahalıya patlar! Ah siz kulaklar...[18] siz yok musunuz!"

Sobakeviç, Çiçikov'a dönüp:

— Liste hazır! –dedi.

— Hazır mı? Alayım lütfen. –Listeye şöyle bir göz gezdirince, çok şaşırdı: Öyle düzenli, öyle titiz hazırlanmıştı ki!.. Köylülerin yalnızca adları, yaşları, ellerinden ne iş geldiği, medeni durumları değil, ayrı bir bölümde "hâl ve gidiş"leriyle, içkiye düşkün olup olmadıkları bile belirtilmişti. Göz okşayıcı bir listeydi.

— Biraz kaparo rica etsem? –dedi Sobakeviç.

— Kaparo da nereden çıktı? Kentte işlemleri bitirdik mi paranın tümünü alırsınız!

— Ama usul böyle.

— Nasıl yapalım, bilmiyorum. Yanıma fazla para almamıştım. Şu on rubleyi buyurun.

— On ruble mi! Hiç değilse bir elli ruble verin!

Çiçikov yanında başka para olmadığında direttiyse de, Sobakeviç böyle olmadığından emin olduğunu öyle kesin bir dille söyledi ki on beş ruble daha vermek zorunda kaldı.

— Buyurun, on beş ruble daha... toplam yirmi beş oldu! Yalnız siz de bana bir makbuz imzalayıp verin!

— Makbuzu ne yapacaksınız?

— Neme lazım, işimizi sağlam tutalım!

— Pekâlâ, parayı alayım!

— Canım para işte, elimde duruyor! Siz makbuzu imzalar imzalamaz takdim edeceğim!

— Parayı almadan makbuz imzalanır mı? Verin parayı, alın makbuzu!

Çiçikov elindeki banknotları Sobakeviç'e uzattı, Sobakeviç çalışma masasına yaklaştı, parayı sol eliyle kapatıp bir kâğıda, “sattığım şu kadar cana karşılık yirmi beş kâğıt ruble avans aldım” diye yazdı. Makbuzu imzaladıktan sonra banknotlara bir kez daha baktı, içlerinden birini kaldırıp ışığa tuttu:

— Bu biraz eskimiş, üstelik yırtığı da var... –dedi,– ama dostlar arasında böyle şeylere bakılmaz!

“Cimri herif!” diye geçirdi içinden, Çiçikov. “Hem cimri, hem de cin gibi!”

— Kadın da ister miydiniz?

— Yok, teşekkür ederim.

— Ama çok ucuz. Tanesi bir ruble.

— Hayır, kadına ihtiyacım yok.

— İhtiyacınız yoksa o ayrı... Zorla güzellik olmaz: Kimine papazın kendisi hoş gelir, kimine de karısı!

Çiçikov veda ederken:

— Son olarak sizden bu alışverişin aramızda kalmasını rica edeceğim, –dedi.

— Elbette canım. Üçüncü bir kişiyi ne diye karıştırmalı bu işe! Yakın dostlar arasında olup bitenler onların arasında kalmalıdır. Hoşça kalın. Geldiğiniz için teşekkür ederim. Boş zaman bulduğunuzda beklerim, yine gelin: Yemek yeriz birlikte; kim bilir, başka birtakım fırsatlarla birbirimize yine yararlı oluruz.

Çiçikov arabasına otururken:

“Hadi oradan, pis cimri!” dedi içinden. “Olur şey değil: Adam her ölü can için benden iki buçuk ruble almayı başardı!

Çiçikov, Sobakeviç’ten hiç hoşnut kalmamıştı. Tanış sayılmalarına karşın (valinin, emniyet müdürünün evinde görüşmüşlerdi), yabancı gibi davranmış, metelik etmez bir şey için para almıştı. Arabası avludan çıkarken dönüp ardına bakınca, Sobakeviç’in hâlâ kapıda durduğunu gördü; galiba ne yana gideceğini görmek istiyordu.

— Aşağılık herif, nasıl da durmuş bakıyor! –diye söylendi dişlerinin arasından ve Selifan’a beyin kendilerini görmemesi için, köylülerin kulübelerinin ardından dolaşmasını emretti. Çünkü Sobakeviç’in “Adamları sinek gibi ölüyor,” dediği Plyuşkin’in çiftliğine gitmek niyetindeydi ve bunu Sobakeviç’in bilmesini istemiyordu. Köyün dışına geldiklerinde, rastladıkları ilk köylüyü yanına çağırdı. Adam kocaman bir kütüğü omzuna atmış, azimli bir karınca gibi evine taşıyordu.

— Hey, sakallı! Beyin evi önünden geçmeden Plyuşkin'in çiftliğine nasıl gidebiliriz?

Soru köylüye zor gelmiş gibiydi.

— Yoksa bilmiyor musun?

— Bilmiyorum efendim.

— Saçı sakalı ağartmışsın, ama daha pinti Plyuşkin'i bile tanımıyorsun! Adamlarını aç bırakan toprak sahibi!

— Ha, Yamalı!.. Sorduğun, yamalı!.. –diye bağırdı köylü.

Yamalı'dan sonra bir de ad söyledi, ona son derece uygun düşen bir ad, ama pek kibar sayılmayacak bir söz olduğu için, onu buraya yazamıyoruz. Ama bu o kadar cuk oturan bir addı ki arabanın bir hayli yol almasına, köylünün de gözden yitip gitmesine karşın, Çiçikov oturduğu yerde hâlâ gülüyordu. Şu Rus halkının ne müthiş buluşları vardır! Birine bir ad takmaya görsün, artık o ad onun torununa torbasına da geçer, memuriyet hayatında da, emekliliğinde de, Petersburg'da da, dünyanın öbür ucunda da onu izler. Ne yapsa kurtulamaz ondan. Eli kalem tutan insanlara paralar verip bu adın eski prens soylarından birinden geldiği üzerine yazılar da yazdırsa, yararı olmaz. Karga sesiyle cümle âleme açıkça duyurur durur bu ad kendini, kuşun nerelerden uçup geldiğini söyler. Tam yerini bulmuş bir söz, tıpkı yazı gibidir; balta bile vız gelir ona! İşte Rusya'nın derinliklerinde, Alman, Fin ya da başka hiçbir yabancı halkın, kavmin bulunmadığı, yalnızca, diyeceğini öyle tavuğun kuluçkaya yatması gibi uzun uzadıya düşünüp taşınarak değil, bir çırpıda söyleyiveren canlı, ateşli, hazır cevap Rus zekâsının ışıldadığı yerlerde adama öyle lakaplar takarlar ki daha sonra o kişinin dudağının şöyle, burnunun böyle olduğunu belirtmek gerekmez, lakabı onu olduğu gibi resmetmeye yeter.

Şu mukaddes, dindar Rusya'mızın dört yanına çan kuleleri, kubbeleri, haçlarıyla ne kadar kilise ve manastır serpilmişse, dünyanın dört bir yanına da o kadar kavim, kuşak, halk, topluluk, alaca bulaca benekler halinde serpilmiştir. Yaratıcı ışıltıları, özellikleri olan her halkın kendine özgü sözü vardır; öyle ki bununla herhangi bir nesneyi tanımladığında, bir ölçüde kendi karakterini de tanımlamış olur. Britanyalının sözü insan yüreğini ve yaşamı bilgece kavramışlığı dile getirirken, Fransız'ın cakalı bir ışıltı taşıyan sözü, bir an gözleri kamaştırır, sonra yok olur gider; Alman herkesçe hemen anlaşılamayan ince, akıllı sözünü söylemeden önce uzun uzun düşünür taşınır; ama Rus insanının yürekten kopan ve tam yerini bulan sözü kadar kapsayıcı, hayat dolu, ele avuca sığmaz bir başka söz daha yoktur.

Altıncı Bölüm

Eskiden –bir daha asla dönmeyecek gençlik yıllarımda– yabancısı olduğum bir yere gitmekten büyük sevinç duyardım. Gittiğim yer ister köy, ister kasaba, isterse yoksul bir taşra kenti olsun, meraklı çocuk bakışlarım pek çok ilginç şey bulurdu. Her yapı, belirgin bir özelliği olan her şey şaşırtır, durdururdu beni. Kent sakinlerinin o bildik, tek katlı, sahte pencereli, ahşap küçük evleri arasında yükseliveren bir resmi taş yapı ya da teneke kaplı düzgün kubbesiyle yeni, kar gibi apak bir kilise, pazaryeri, kente düşmüş bir taşra fiyakalısı... hiçbiri keskin dikkatimden kaçmazdı. Yolcu arabasından burnumu uzatıp o güne dek görmediğim, kesimi farklı bir cekete, bir bakkalın aralık kapısından seçilen, Moskova işi kuruyup kalmış şekerlemelerle dolu cam kavanozlara, çivi, kükürt, kuru üzüm ve sabun dolu tahta kutulara bakardım; sonra oracıktan geçmekte olan, kim bilir hangi vilayetten bu sıkıntılı taşra beldesine düşmüş bir piyade subayıyla, hafif arabası içinde belli belirsiz seçebildiğim kısa kaftanlı bir tüccarı bakışlarımla izler, zihnimde onların yoksul yaşamlarını canlandırırdım. Az ötede yürümekte olan memura bakıp düşüncelere dalardım: Nereye gidiyor acaba? Bir dostuna akşam oturmasına mı, yoksa doğruca evine mi? Evin önünde yarım saat kadar zaman geçirip hava iyice kararmadan içeri giriyor, annesi, karısı, karısının kız kardeşi ve öteki ev sakinleriyle birlikte erkenden akşam yemeğini yiyordur herhalde; yemek bitip de kolyeli bir hizmetçi kızın ya da ayak işlerine bakan kalın paltolu bir oğlanın aile yadigârı eski şamdanı getirmesinden sonra acaba neler konuşuyorlardır kendi aralarında? Bir toprak sahibinin köyüne mi düştü yolum: Geniş, karanlık, eski ahşap kiliseye, onun dar ve incecik, ahşap çan kulesine ilgiyle bakardım. Uzakta, ormanın yeşil örtüsü arasında görünüp yiten bey evinin beyaz bacalı kırmızı damı bana pek gönül çelici gelirdi. İki yandaki yeşil örtünün bir an önce

geride kalması için sabırsızlanırdım ve sonunda evin –o zamanlar bana hiç de bayağı gelmeyen– görüntüsü bütünüyle ortaya çıkardı. Bu görüntüye bakıp ev sahibinin nasıl biri olduğunu kestirmeye çalışırdım: Şişman biri mi, oğulları mı var, yoksa durmadan oyun oynayan ve hep olduğu gibi en küçükleri en güzelleri olan, kara gözlü, billur kahkahalı altı kızı mı? Neşeli bir adam mı, yoksa eylül sonu gibi somurtkan biri mi? Durmadan takvime bakıp, buğday, çavdar ekimi gibi gençleri sıkıntıdan patlatan konulardan mı söz eder durur?

Şimdiyse bilmediğim bir çiftliğe yaklaşırken tam bir ilgisizlik içinde oluyorum; çiftlik yapılarının bayağı görünüşlerine kayıtsızlıkla göz atıyorum. Sıcaklığı kalmamış bakışlarım hiçbir şeyi konuk etmiyor kendine, hiçbir şey bana gülünç gelmiyor, eskiden yüzümde canlı hareketler yaratan, bitmez tükenmez biçimde gülmeme, konuşmama neden olan şeyler şimdi gözümün önünden ilgisizce akıp geçiyor, kımıltısız dudaklarım kayıtsızlığını, buz gibi sessizliğini bozmuyor. Ah, benim gençliğim! Diriliğim, tazeliğim, ah!

Çiçikov, köylülerin Plyuşkin’e taktıkları adı düşünüp için için gülerken, çok sayıdaki evleri ve sokaklarıyla büyücek bir köyün orta yerine geldiklerinin farkına bile varmadı! Ne zaman ki kalas döşeli köy sokağında araba müthiş bir şekilde sarsıldı, Çiçikov da bir köye geldiklerini o zaman anladı! Kentlerin taş döşeli yollarının sarsıntısı bunun yanında hiç kalırdı. Piyano tuşları gibi sokağa sıralanmış kalasların kimi yüksek, kimi alçaktı; sokaktan arabayla geçerken boş bulunan bir yolcunun ya ensesinde bir şişlik ya alnında bir morluk belirir ya da dilinin ucunu ısırırdı.

Evlerin hepsinin son derece eski oluşu dikkatini çekti Çiçikov’un: Keresteler kararmış, çürümüştü, çatılar kalbur gibi delik deşikti, kimi çatıların yalnızca ana atkısıyla iki yanda kaburga gibi bir iki tahtası kalmıştı. Padavralarla lata

tahtalarını ev sahiplerinin kendileri sökmüş olmalıydı: Kulübelerinin yağmurda sığınılabilecek bir yer olmadığını, güzel havalardaysa bu tahtaların zaten bir işe yaramayacağını düşünmüşlerdi herhalde ve böyle düşünmekte hiç de haksız sayılmazlardı; hem meyhaneydi, sokaktı, köyde onca yer varken, kadınlar gibi eve tıkılıp da ne olacaktı? Pencerelerde cam yoktu; kimi eski bir bez parçasıyla kapatılmış, kimine de paçavra tıkılmıştı; kimi Rus evlerinde çatının hemen altına kondurulan, niçin yapıldığını kimselerin anlamadığı şu parmaklıklı küçük balkonlar burada çarpılmış, kararmış, çirkin bir şeye dönüşmüştü. Kulübelerin gerisinde, orada epeydir öylece durdukları anlaşılan büyük buğday öbekleri görülüyordu. Renkleri iyi pişmemiş eski tuğla rengine dönmüştü buğdayların; öbekler üzerinde çeşit çeşit otlar yeşermiş, yanlarında çalılar türemişti. Anlaşıldığı kadarıyla çiftlik sahibinindi buğdaylar. Buğday öbekleriyle eski damların gerisinde iki kilise yükseliyordu; arabanın yolda kıvrılışına göre bir sağda, bir solda görülüyordu kiliseler. Yan yana duran kiliselerden ahşap olanı boştu, taştan olanınsa duvarları sararmış, kirlenmiş, yer yer çatlamıştı. Derken, çiftlik sahibinin evinin bazı bölümleri göründü; sonunda, köylü kulübelerinin sona erdiği, alçacık, kırık dökük bir çitle çevrili sebze, daha doğrusu lahana bahçesinin yer aldığı genişçe açıklıkta bütün ev ortaya çıktı. Bu uzun, upuzun, inanılmaz derecede uzun, garip saray, yaşlı ve dermansız bir malulü andırıyordu. Yer yer tek, yer yer iki katlı bu eski yapıyı koruyabilmekten uzak, kararmış çatı üzerinde kırık dökük, boyadan iz kalmamış, karşılıklı iki seyir taraçası yer alıyordu. Sıvaları dökülen yerlerinde ahşap ızgaraları görülen duvarların, güz rüzgârlarından, yağmurlardan ve başka her türlü kötü hava koşullarından çok çektikleri anlaşılıyordu. Pencerelerden yalnızca ikisi açıktı; ötekilerin panjurları kapalıydı, hatta tahta çakılarak tümüyle kapatılmıştı bunlar. Açık olan her iki pencere de karanlıktı: Bunlardan birine üçgen biçiminde mavi şeker kâğıdı yapıştırılmıştı.

Sadece evin hemen ardında başlayan ve köy dışına dek uzanarak tarlalar arasında yitip giden ot bürümüş, eski, geniş, metruk bahçeler bu büyük köye bomboşluklarıyla bir tablo güzelliği, bir dirilik veriyor gibiydi. Özgürce büyümüş ağaçların tepeleri yukarıda birleşerek yeşil bir bulut ya da düzgün olmayan, titreşen üçgenler oluşturuyordu gökte. Üst bölümünü fırtınada kaybetmiş bir kayının güçlü gövdesi, bu yoğun yeşillik arasında ışıl ışıl parlayan beyaz bir mermer sütun gibi yükseliyordu; ağacın yukarıdaki eğri ve kırık ucu, kar beyazı gövdede bir şapka ya da kara bir kuş gibi duruyordu. Bir şerbetçiotu, aşağıdaki bütün mürver, üvez ve fındık çalılarını boğarak, yere çakılı çitin üst yanını bütünüyle kapladıktan sonra, kırık kayının ortalarına dek tırmanmış, sonra oradan aşağı sarkarak ya aşağıdaki daha küçük ağaçların tepelerine sarılmış ya da ince ve güçlü kancalarıyla tekrar kendi dallarına tutunarak boşlukta asılı kalmış, rüzgârla hafif hafif sallanıyordu. Güneşin vurduğu bu yoğun yeşillik yer yer açılarak, aşağılarda yabanıl bir ağzı andıran karanlık derinlikler oluşturuyordu. Bu yabanıl ağzın gölgelerle kaplı loş derinliklerinde bir görünüp bir yiten pek çok şey vardı: Daracık bir patika, bunu çevreleyen yıkık korkuluklar, harap bir çardak, yerde yatan yaşlı, kof bir söğüt gövdesi, bu gövdenin ardından fışkırmış, ama dipteki havasızlıktan kuruyup kalmış gür, yaşlı çalılar, birbirine karışmış kuru dallar, yapraklar ve nihayet gencecik bir akçaağaç, onun yana doğru uzanan dalı ve mucizevi bir şekilde oraya dek ulaşan güneş ışığı altında bu daldaki yemyeşil birkaç yaprağın o loşlukta saydam bir ateş gibi parlayışı. Bahçenin kıyısında, öbür ağaçlardan daha uzun birkaç telli kavak ağacının titreşen tepe dallarında kocaman karga yuvaları vardı. Kırılmış bazı dallar, kuruyup kalmış yapraklarıyla kavaklardan aşağı sarkıyordu. Kısacası, doğanın da sanatın da bir başlarına beceremeyecekleri, ancak ikisinin birleşmesiyle gerçekleşebilecek bir güzellik söz konusuydu: İnsanın çoğu kez anlamsız ve gereğinden çok çabalarını doğanın kendi keskisiyle tıraşlaması, ağır

kütleleri hafifletmesi, aralarından rahatsız edici bir düzenlilikle sırıtkan bir planlılığın göründüğü bütün boşlukları yok etmesi, uyumun, titizliğin ve ölçülülüğün soğukluğu içinde, yaratılana mucizevi bir sıcaklık vermesiyle mümkün olabilecek bir güzellikti bu.

Birkaç dönemeç daha geçen kahramanımız sonunda eve ulaştı. Yanına varınca ev büsbütün hüzünlü göründü ona. Eski çit ve kapılar yosun bağlamıştı. Hizmetçi bölümleri, ambarlar, kilerler gibi çok eski bir yığın yapı avluyu dolduruyordu, bunların sağında ve solunda başka avlulara açılan kapılar görülüyordu. Her şey burada bir zamanlar büyük çapta işler gerçekleştiğini söylüyordu; şu andaysa her şey keder vericiydi. Görünüme canlılık verecek hiçbir şey yoktu: Ne açılan bir kapı, ne girip çıkan bir insan, ne ev yaşamına ilişkin herhangi bir hareket. Bir tek büyük avlu kapıları –o da bu ölü yeri canlandırmak için özellikle gelmişe benzeyen– tepeleme yüklü, üzeri tenteli bir arabanın geçmesi için açılmıştı. Başka zamanlar bu kapılar da sıkı sıkı kapalı olurdu; ikisinde de demir halkalarda devasa kilitler asılıydı. Çiçikov, az ötede deminki tenteli arabayla gelen köylüyle tartışmakta olan birini gördü. Cinsiyeti belirsiz bir kişiydi bu: Kadın mı, erkek mi olduğu belli olmadığı gibi, üzerindeki giysiden de bir şey anlayabilmek mümkün değildi. Giysisi daha çok entariye benziyordu, başında da köylerde ortalık işi yapan kadınların kullandıkları türden bir başlık vardı, ancak sesi kadın için sanki biraz fazlaca hırıltılı gibiydi. “Kadın, canım!” diye geçirdi içinden Çiçikov önce, ama hemen ardından, “Yok, değil!” dedi. Sonra yeniden, “Kadın, yahu!” dedi. Beriki de merakla Çiçikov’a bakıyordu. Yalnız Çiçikov’u değil, Selifan’ı ve başlarından kuyruklarına dek atları da süzdüğüne bakılacak olursa, konuk onun için pek alışıldık bir şey değildi. Belinde asılı anahtarlardan ve köylüye veriştirmesinden Çiçikov bunun kâhya kadın olduğu sonucuna vararak:

— Baksana anacığım, –dedi, arabasından inip,– senin bey...

— Evde değil! –dedi kâhya kadın, Çiçikov'un sözünü keserek. Az sonra da ekledi:– Ne istiyordunuz?

— Bir iş yapacaktım kendisiyle!

— Böyle buyurun! –dedi kâhya kadın, arkasını dönüp odayı göstererek. Sırtı una bulanmıştı; giysisinin aşağılarında kocaman bir delik görülüyordu.

Geniş, loş bir sofaya girdi, bodrum gibi serindi içerisi. Buradan yine loş bir odaya geçti: Kapı altındaki genişçe bir aralıktan sızan hafif ışıkla aydınlanıyordu oda. Bu kapıyı da açtı ve en sonunda ışıklı, aydınlık bir odaya girebildi. Burada gördüğü dağınıklık müthiş şaşırttı Çiçikov'u. Evin her yanı silinecekti sanki ve bütün eşyalar geçici olarak buraya yığılmıştı. Masalardan birinin üstünde kırık bir sandalye bile vardı, sandalyenin hemen yanında sarkacı örümcek bağlamış bir saat göze çarpıyordu. Duvara dayalı bir dolapta eski gümüşler, sürahiler, Çin porselenleri vardı. Sedefleri geride sarı tutkal izleri bırakarak yer yer dökülmüş sedef kakma masada yok yoktu: Rengi yeşile çalan, yumurta biçimli bir mermer kâğıt baskısı altında, incecik yazılarla doldurulmuş yığınla küçük kâğıt, deri ciltli, kenarları kırmızı, çok eski bir kitap, kuruyup ceviz kadar kalmış bir limon, kırılmış bir koltuk kolu, içinde bir sıvı ve üç ölü sinek bulunan, üzeri mektupla örtülmüş bir kadeh, bir parça balmumu, bir bez parçası, adeta veremden kuruyup kalmış, mürekkep lekesi içinde iki kalem, ev sahibinin belki de Fransızların Moskova'ya saldırdıkları yıl son kez kullandığı, sararmış bir diş temizleme çubuğu ve daha neler neler...

Duvarlarda dip dibe asılmış rastgele bir kaç tablo vardı. Bunlardan upuzun ve sararmış bir gravürde kocaman davullar, üç köşeli şapkalı, bağıran askerler ve suda boğulan atlarla bir savaş sahnesi canlandırılmıştı: Tablo camsızdı, maun çerçevesi yaldızlı çizgilerle süslenmişti, dört köşesinde

bronz köşebentler göze çarpıyordu. Onunla aynı hizada, duvarın neredeyse yarısını kaplayan, kararmış, kocaman bir yağlıboya tuval asılıydı: Çiçekler, meyveler, kesilmiş bir karpuz, bir yabandomuzu başı ve baş aşağı asılmış bir ördek resmedilmişti tabloda. Tavanın tam ortasından çuvala sarılmış bir avize sarkıyordu; üzerini kaplayan tozdan çuval adeta ipekböceği kozasına dönmüştü. Masa üzerlerine koymaya değmeyecek, daha kaba saba şeyler, odanın bir köşesine gelişi güzel yığılmıştı. Bu yığında neler olduğunu anlamak neredeyse olanaksızdı, çünkü öyle bir toz tabakasıyla kaplanmıştı ki eşyalar, şöyle bir dokunmaya kalkışıldığında bile insan eline eldiven giymiş gibi olurdu. Yığında ne oldukları belli yalnızca iki eşya vardı: Bir kürek sapıyla eski bir çizme tabanı. Masanın üzerindeki, orası burası erimiş eski kalpak da olmasa, bu odanın canlı bir varlığa ait olduğunu anlamak olanaksızdı. Kahramanımız bu son derece tuhaf döşenmiş odayı incelerken yandan bir kapı açıldı, avluda gördüğü kâhya kadın girdi içeri. Kâhyanın kadın değil, erkek olduğunu da böylece anladı Çiçikov. Çünkü bir kâhya kadın hiç değilse sakal tıraşı olmazdı, bununsa sakal tıraşı olduğu anlaşılıyordu; gerçi görünüşe bakılırsa pek seyrek tıraş oluyordu, çünkü çenesiyle yanakları, ahırlarda atların tımarında kullanılan demir telli kaşağıları andırıyordu. Çiçikov, yüzünde soru dolu bir anlam, sabırsızlıkla kâhyanın söyleyeceklerini bekliyordu. Kâhya da kendi açısından aynı beklenti içindeydi. Bu tuhaf bekleyiş karşısında epeyce şaşıran Çiçikov, so-nunda dayanamayıp:

— Ev sahibi nerede? –diye sordu.– Odasında mı?

— Burada, –dedi kâhya.

— Nerede?

— Kör müsünüz beyim? Karşınızda duruyor ev sahibi!

Kahramanımız burada elinde olmadan bir adım geriledi ve karşısındakinin yüzüne dikkatle baktı. Bugüne dek sizlerin

ve benim, değerli okurlarım, hiç görmediğimiz nice insan görmüştü Çiçikov belki, ama böylesini ilk kez görüyordu. Yüzünde bir olağanüstülük yoktu, bütün zayıf ihtiyarlarınki gibiydi yüzü; bir tek çenesi tüküreceği zaman kirlenmemesi için mendiliyle örtmesini gerektirecek kadar ileri çıkıktı. Henüz ışıltılarını yitirmemiş ufacık gözleri, karanlık deliklerinden sivri yüzlerini dışarı uzatarak, bir yerlere gizlenmiş bir kedi ya da yaramaz bir çocuk var mı diye kulak kesilip bıyıklarını oynata oynata havayı koklayan fındık fareleri gibi, gür kaşlarının altında fıldır fıldır oynuyordu. Fakat en ilginci üzerindeki giysiydi. Hırkasının neden yapıldığını, malzemesinin ne olduğunu anlayabilmek hiçbir şekilde mümkün değildi. Kolları ve etekleri, çizme dikilecek yumuşak bir deriyi andırırcasına yağdan ışıl ışıldı. Arkasında tek bir yırtmaçla bölünmüş iki etek yerine dört etek sallanıyor, bunların arasından da topak topak pamuklu astar görülüyordu. Boynunda ne olduğu anlaşılmayan, çorap da, kuşak da, atkı da olabilecek, ama kesinlikle kravat olmayacak bir şey sallanıyordu. Kısacası, Çiçikov onu bu üst başla örneğin kilise kapısı önünde falan görmüş olsaydı, herhalde sadaka diye bir bakır mangır uzatırdı kendisine. Çünkü yiğidi öldür hakkını ver, kahramanımız merhametli biriydi ve bir yoksulu bakır bir mangır vermeden bırakmazdı. Gel gelelim, şu anda karşısında duran adam bir dilenci değil, çiftlik sahibiydi. Hem öyle böyle bir çiftlik sahibi de değil: Binden çok canı olan, ambarları pek az çiftlik sahibine nasip olacak kadar tahıl, un, yün, top top keten dokuma, işlenmiş işlenmemiş koyun postu, sebze, kurutulmuş balık ve başka her türden yiyecekle doluydu. İşliklerinde kullanılmadan duran o kadar çok kereste, tahta ve tahtadan yapılmış kap kacak vardı ki insan kendini hamarat kaynana ve kaynataların, artlarına aşçı kadınlarını takıp, kovalar, fıçılar, tekneler, kepçeler, kapaklı kapaksız ibrikler, yuvarlak ve dört köşe kutular, huş ağacından örme sepetler, kısacası varsıl yoksul bütün Rusların kullandığı el yapımı ya da tornadan çıkma öteberi arasından ihtiyaçları olanları almaya

gittikleri Moskova marangozlar çarşısında sanabilirdi. Bunca eşyayı ne yapıyor olabilirdi Plyuşkin? Böyle iki köyü daha olsa bu eşyaların hepsini kullanabilmesi olanaksızdı; buna karşın az geliyordu bütün bu eşyalar ona. Bu yüzden her gün köyünün sokaklarında dolaşır, köprülerin, menfezlerin altına bakar, bulduğu ister bir çizme tabanı, ister bir bez parçası, ister bir çivi ya da çanak çömlek parçası olsun, alır evine getirir, Çiçikov'un odanın bir köşesinde gördüğü yığına atardı. Onu böyle ganimet peşinde dolaşırken gören köylüler: "Bizimki gene balık avlamaya çıkmış!" derlerdi. Gerçekten de onun dolaştığı sokakları temizlemeye gerek kalmazdı. Yolu oralardan geçen bir subay mahmuzlarını mı düşürdü, mahmuzlar hemen malum yığında yerini alırdı. Bir kocakarı ahmaklık edip kuyu başında kovasını mı unuttu, koydunsa bul artık o kovayı. Ama bir köylü kendisini suçüstü yakalayacak olursa, hiç karşı koymadan el koyduğu ganimeti geri verirdi Plyuşkin; ganimet yığına girdi mi her şey biterdi: Onun kendisinin olduğuna, falanca yıl, filanca kişiden satın aldığına ya da kendisine dedesinden kaldığına yeminler eder, ister bir balmumu parçacığı olsun, isterse bir kâğıt parçası ya da tüy, odasına giren, masanın üzerine ya da pencere kenarına kaldırdığı bir şeyi bir daha asla kimseye vermezdi.

Oysa bir zamanlar o da yalnızca tutumlu bir insandı, cimri falan olmayan bir aile babasıydı; komşuları yemeğe gelirler, çiftlik işlerinin nasıl tutumlulukla yürütüleceğine ilişkin öğütlerini dinlerlerdi. Her şey pek bir canlı, ölçülüydü o zamanlar: Değirmenler döner, dokuma, örgü, marangoz tezgâhları harıl harıl işlerdi; ev sahibi keskin gözüyle her yana yetişir, çalışkan bir örümcek gibi, sahibi olduğu iş ağının her noktasında varlığını hissettirirdi. Yüzü fazla keskin duygular yansıtmasa da, gözlerinde zekâ okunurdu. Sözleri yaşam bilgisi ve deneyimiyle doluydu, konukları onu dinlemekten keyif alırlardı; güler yüzlü, konuşkan bir kadın olan karısı da konukseverliğiyle ünlüydü. Gül goncası gibi

narin, sevimli, sarışın iki küçük kız konukları karşılar, durduğu yerde duramayan bir oğlan gelen bütün konukları onların bundan hoşlanıp hoşlanmadıklarını düşünmeden tek tek öperdi. Bütün pencereler açık olurdu evde; birinci katta her zaman sinekkaydı tıraşlı, av meraklısı, keskin nişancı Fransız öğretmen otururdu. Yemeğe her zaman ya bir yabantavuğu ya da kazla gelirdi; bazen de yalnızca serçe yumurtaları olurdu yanında: Koca evde ondan başka yiyen olmadığı için bunlardan kendine sahanda yumurta yaptırırdı. Genç kızların mürebbiyesi Fransız kadın da aynı katta kalırdı. Ev sahibi yemeğe biraz yıpranmış olmakla birlikte yine de temiz, dirsekleri eprimemiş, yamasız bir redingotla gelirdi. Ama işte bir gün iyi yürekli ev sahibesi öldü. Böylece anahtarların bir bölümü ve onlarla birlikte de kimi ufak tefek dertler kocaya aktarılmış oldu. Bütün dullar gibi kuşkucu ve cimri biri olup çıktı Plyuşkin. Büyük kızı Aleksandra Stepanovna'ya her konuda güvenemezdi ve bunda da hiç haksız sayılmazdı, çünkü Aleksandra Stepanovna bilmem neredeki süvari alayından bir yüzbaşıya kaçarak bir köy kilisesinde apar topar adamın nikâhı altına girivermişti; çünkü babasının bütün subayların kumarbaz ve kadın düşkünü olduklarına ilişkin tuhaf bir inancı olduğunu, dolayısıyla da onları hiç sevmediğini biliyordu. Plyuşkin kızına beddualar ettiyse de, onu aramaya yeltenmedi. Böylece bir yandan ev daha da ıssızlaşırken, bir yandan da ev sahibinin cimriliği daha bir ortaya çıktı; cimriliğin en yakın arkadaşı olan ve saçları arasında gitgide çoğalan kırlar, cimriliğinin daha da artmasına katkıda bulundu. Oğlunun devlet hizmetine girme çağı geldiği için Fransız öğretmenin işine son verildi. Aleksandra Stepanovna'nın kaçışında herhalde parmağı olduğu düşünülerek Fransız mürebbiyenin de işine son verildi. Bölge mahkemesinde bir göreve atanan ve babanın düşüncesine göre, böylelikle hatırı sayılır bir işe sahip olan oğlu, asker olmaya karar vererek bir alaya yazıldı ve babasına bir mektup yollayıp edinmek zorunda olduğu bazı askeri gereçler için para

istedi, ama doğal olarak bu isteğine babasından aldığı yanıt, “Avucunu yala!” oldu. Yanında kalan küçük kızı da hakkın rahmetine kavuşunca, yaşlı adam malik olduğu servetin tek koruyucusu ve sahibi olarak kaldı. Yalnızlık cimriliğinin gıdası oldu, onu büsbütün besledi: Bilindiği gibi, yedikçe acıkan kurdun açlığına benzer cimriliğin açlığı. Zaten pek sığ olan insancıl duyguları gitgide daha da zayıfladı, tam bir enkazı andıran bu yıkık dökük insandan her gün bir şeyler eksildi. Bu arada, sanki askerler hakkındaki olumsuz yargısını pekiştirmek içinmiş gibi bir olay daha oldu ve oğlu kumarda kaybetti. Plyuşkin oğluna da beddualar etti ve onunla bütün ilgisini kesti: Yaşayıp yaşamadığı bile umurunda değildi artık. Her yıl evinin pencerelerinden birkaçı daha tahta çakılarak kapanıyordu. Sonunda iki pencere kaldı kala kala, bunlardan biri de okuyucunun bildiği gibi mavi bir kâğıtla kaplanmıştı. Her yıl çiftliğin temel işlerinden biraz daha uzaklaşıyor, zamanını daha çok odasında toplayıp durduğu kâğıt parçalarıyla, tüylerle geçiriyordu. Çiftliğinde üretilen şeyleri satın almaya gelenlere karşı öyle uzlaşmaz bir tavır takınıyordu ki insanlar uzunca bir süre pazarlık ettikten sonra, “İnsandan başka her şeye benziyor bu adam!” deyip peşini bırakıyorlardı. Buğday yığınları çürüyor, kuru ot ve saman tınazları resmen gübreye dönüyordu; öyle ki istersen üzerinde lahana yetiştir! Ambarlarda yığılı duran un taşlaşmıştı, kullanmak için parçalamak gerekiyordu. Yün olsun, keten olsun, evde dokunan kumaşlardan hangisine dokunulsa, toz haline geliyordu. Elinde neler olduğunu, nelerden ne kadar bulunduğunu unutup gitmişti; hatırladığı tek şey, bir tüyün, balmumu parçasının ya da içinde herhangi bir içecek bulunan ve kimse gizliden içmesin diye üzeri işaretlenmiş bir sürahinin hangi dolapta olduğuydu. Buna karşın, çiftliğinde elde edilen her şeyi ambarlarına istiflemeyi sürdürüyordu. Köylüler ayni ya da nakdi borçlarını ödüyorlar, kadınlar getirmeleri gereken cevizi getiriyorlar, dokumacılar ne kadar keten vermeleri

gerekiyorsa dokuyup eksiksiz teslim ediyorlardı. Bütün bunlar ambarlara yığılıyor, bütün bunlar konuldukları yerlerde çürüyor, bozuşuyor, delik deşik oluyordu. Sonunda kendisi de çürüdü, bozuştu, delik deşik bir insan müsveddesine dönüştü. Süvari yüzbaşısıyla sürdürdüğü gezginci yaşamın evlilikten önceki çekiciliği kalmamış olacak ki Aleksandra Stepanovna bir şeyler elde edebilirim ümidiyle, ufak oğluyla birlikte babasına gelip gitmeye başladı. Plyuşkin kızını bağışladı, hatta torununa oynasın diye masadaki ıvır zıvır yığınından bir düğmeyi bile verdi, ama paraya gelince tek kopek koklatmadı. Bir defasında Aleksandra Stepanovna babasını ziyarete iki çocuğuyla birlikte geldi; üstelik bu kez çay için paskalya çöreğiyle bir yeni hırka de getirmişti yanında: Babasının üzerindeki hırka insana yalnızca acı değil, utanç da veriyordu. Plyuşkin torunlarını sevip okşadı, birini sağ, öbürünü sol dizine oturtup at üzerinde gidiyorlarmış gibi salladı, paskalya çöreğiyle hırkayı aldı, ama kızına zırnık koklatmadı; Aleksandra Stepanovna da kös kös evine döndü.

İşte Çiçikov'un karşısında böyle bir çiftlik sahibi duruyordu! Rusya'da sık rastlanmaz böylesine; çünkü insanlar kıt kanaat değil, ferah yaşamayı severler. Plyuşkin'i daha da şaşırtıcı kılan, yakın komşusu çiftlik sahibinin tam bir Rus coşkusuyla vur patlasın çal oynasın bir yaşam süren, son derece cömert biri olmasıydı. Komşu çiftlik sahibinin tam Rus karakterine uygun biçimde hayatı doya doya yaşayan, müthiş cömert biri olması, Plyuşkin'in durumunu daha da göze batırıcı hale getiriyordu. Yolu oralara düşen bir yabancı, komşu çiftlik sahibinin yaşadığı evi görünce, bir prensin küçük, kendi halinde çiftlik sahipleri arasında yaşamaya karar verdiğini sanır ve şaşırırdı. Çatılarında sayısız bacaları, rüzgâr gülleri, seyir teraslarıyla, çok sayıda ek yapıları ve konuk evleriyle bu bembeyaz taş ev gerçek bir saray gibi görünürdü. Neler yaşanmazdı bu sarayda! Tiyatrolar, balolar, ateşlerin ve kandillerin aydınlattığı bahçeden sabaha dek

müzik eksik olmazdı. Bölge ileri gelenlerinin hemen hepsi, alabildiğine özenli giyimleriyle ağaçların arasında neşe içinde dolaşırlardı. Bu aşırı aydınlatma kimseye itici, yabanıl gelmezdi. Gür ağaçlar arasından yapay ışık altında doğal yeşilini yitirmiş bir dal teatral bir biçimde yukarı doğru yükselirken, daha yukarılarda büsbütün karanlık, iç karartıcı ve yirmi kat daha korkunç gece göğü görünürdü. Yapraklarını hışırdatarak iyice yükseklere, kaskatı karanlığın derinliklerine doğru uzanan ağaç tepeleri, aşağıda gövdelerinin altını aydınlatan yaldızlı ışıltıya öfkeyle bakarlardı.

Birkaç dakikadır ne Plyuşkin bir şey söylemişti ne de Çiçikov; ev sahibinin ve odanın genel görünümünün etkisinden hâlâ sıyrılamayan Çiçikov'un aklına ziyaret nedenini nasıl açıklayabileceğine ilişkin hiçbir şey gelmiyordu. Başlangıçta, Plyuşkin'in ne kadar erdemli ve eşi benzeri görülmemiş bir iyiliksever olduğunu duyduğu için kısa bir ziyaretle saygılarını sunmayı görev saydığı türünden bir şeyler söylemeyi düşündüyse de son anda aklı başına geldi: Bunun fazla kaçacağı apaçık ortadaydı. Odadaki eşyalara göz ucuyla bir kez daha baktıktan sonra "erdem" ve "eşi benzeri görülmemiş iyiliksever"in yerine pekâlâ ekonomi ve düzen sözcüklerini kullanabileceğine karar verdi ve böylece vereceği söylevi değiştirerek, onun tutumluluğuna ve çiftliğinde nasıl harika bir yönetim düzeni oluşturduğuna ilişkin pek çok şey duyması nedeniyle gelip kendisiyle tanışmayı ve şahsen saygılarını sunmayı görev bildiğini söyledi. Kuşkusuz daha güzel, daha yerinde bir gerekçe uydurabilirdi, ama o anda aklına bundan iyisi gelmedi.

Plyuşkin bu sözlere dişleri olmadığı için dudakları arasından bir mırıltıyla karşılık verdi; ne dediği tam anlaşılamadıysa da, herhalde şu anlamda bir şeylerdi söyledikleri: "Saygının da, senin de cehenneme kadar

yolunuz var!” Ancak ülkemizde konukseverlik, kurallarını bir cimrinin bile çiğneyemeyeceği ölçüde kökleşmiş bir kurumdur; o bakımdan Plyuşkin biraz daha anlaşılır bir sesle şunları ekledi: “Buyurun, oturun efendim.”

— Ne zamandır konuk gördüğüm yok evimde. –dedi.– Açık söylemem gerekirse, konuğu yararı dokunacak biri olarak da görmem. Birbirini ziyaret etmek gibi son derece yakışıksız bir görenek yerleştirildi nedense... oysa bu sırada çiftlik işleri sahipsiz kalıyormuş, kimsenin umurunda değil... konukların atlarına saman verme zorunluluğu da ayrı bir konu. Ben yemeğimi yiyeli çok oldu. Mutfağım oldukça pistir ve tavanı da çok alçaktır; bacalarının yıkık olması da cabası: Ocağı yakmak demek, yangın çıkması demektir!

“İşe bak!” diye düşündü Çiçikov. “İyi ki Sobakeviç’te börekle koyun pirzolayı gövdeye indirmişim!”

— Şu iğrençliğe bakın: Koca çiftlikte bir avuç saman yok! –diye sürdürdü Plyuşkin.– İnsanın toprağı küçük, köylüsü tembel olursa ve çalışmaktan nefret eden o köylünün aklı fikri meyhanedeyse nasıl olsun ki? Görürsünüz, bu yaşımdan sonra dilendirir de bunlar beni!

Çiçikov ihtiyatla:

— Ancak bana sizin binin üzerinde canınız olduğunu söyledilerdi? –dedi.

— Kim söyleyebilir böyle bir şeyi? Bunu söyleyenin, beyciğim, yüzüne tükürmeliydiniz! Besbelli dalga geçmiş sizinle! Milletin dilinde bin can lafı dolaşıyor, ama gidin de bir sayın bakalım, sayacak bir şey bulabilecek misiniz! Şu son üç yılda sıtma en sağlıklı köylülerimi aldı götürdü!

— Demeyin! Çok mu ölen? –dedi Çiçikov, canlı bir ilgiyle.

— Hem de nasıl! Korkunç telefat verdik.

— Bir sayı verecek olsanız?

— Sekseni bulur yitirdiğimiz canlar.

— Olamaz!

— Size ne diye yalan söyleyeyim ki bayım?

— İzninizle bir şey daha sormak isterim: Bunlar herhalde son sayımdan bugüne kadar geçen süre içinde ölenler?

— Keşke öyle olsaydı! –dedi Plyuşkin.– Son sayımdan bu yana yüz yirmiyi geçmiştir.

— Nee? Yüz de değil, yüz yirmi ha? –diye haykırdı Çiçikov, hatta şaşkınlığından ağzı açık kaldı.

— Bu yaşta size yalan söyleyecek değilim ya bayım! Yetmiş yaşımdayım ben! –Çiçikov'un neredeyse sevinç çığlığı atmasına içerlemiş gibiydi Plyuşkin. Çiçikov da başkasının acısı karşısında böylesine duyarsızlık göstermesinin ayıp olduğunu fark ederek derin bir göğüs geçirdi, üzüntülerini bildirdi.

— Üzülmek neye yarar! –dedi Plyuşkin.– Burada bir yüzbaşı var; kimin nesi olduğunu, nerelerden çıkıp geldiğini Tanrı bilir, ama ona bakılırsa benim akrabammış. İkide bir amcacığım, amcacığım der durur! Ellerimi öpmeye kalkar. Üzüntülerini bildirmeye kalkıştı mı adeta böğürür, kulaklarını tıkamak zorunda kalırsın. Yüzü kıpkırmızıdır teresin, besbelli içki düşkünü! Subayken paraları har vurup harman savurdu ya da tiyatrocu kadınlara saçtı savurdu, şimdi de gelmiş bana üzüntülerini bildiriyor!

Çiçikov kendi üzüntüsünün yüzbaşınınki gibi sözde olmadığını, bunu işle, eylemle kanıtlayabileceğini söyledi ve sözü döndürüp dolaştırmadan, malum talihsizlik sonucu hayatlarını kaybeden köylülerin vergi borçlarını kendi üzerine almaya hazır olduğunu belirtti. Önerinin Plyuşkin'i

müthiş şaşırttığı ortadaydı. Gözlerini belertip bir süre Çiçikov'a baktıktan sonra:

— Yoksa siz subay mıydınız anam babam? –diye sordu.

— Yok, –dedi Çiçikov, kurnaz bir eda ile,– daha çok idari görevlerdi benimkisi.

— Demek idari? –diye yineledi Plyuşkin, bir şey yiyormuş gibi dudaklarını ısırarak.– İyi ama bu iş sizin zararınıza?

— Sizin için bu zararı göze alıyorum!

— Ah efendim! Ah velinimetim benim! –diye bağırdı Plyuşkin; bu anda burnuna çektiği enfiyeden ince uzun bir tütün parçasının sarktığından ve hırkasının açılan eteğinden de pek yakışıksız bir biçimde iç çamaşırının göründüğünden habersizdi.– Bir ihtiyar için ne büyük teselli! Ah Tanrım! Ah ermişler, kutsal kişiler! –Konuşmakta zorlandığı görülüyordu. Ama donuk, ifadesiz yüzünde bir anda beliren bu coşku ve sevinç yine öyle ansızın yitip gitti, onun yerini bir kaygı ifadesi aldı. Yüzünü sildiği ve avucunda dertop ettiği mendiliyle üst dudağına dokuna dokuna:

— İzninizle bir şey sorabilir miyim? –dedi.– Vergileri her yıl mı ödeyeceksiniz? Bir de parayı doğrudan bana mı vereceksiniz, yoksa maliyeye mi yatıracaksınız?

— Bence şöyle yapalım: Canlıymışlar da siz onları bana satıyormuşsunuz gibi, mülkiyet devir senedi düzenleyelim aramızda.

— Mülkiyet devir senedi... –diye mırıldandı Plyuşkin; yine dalgın dalgın dudaklarını ısırmaya başlamıştı.– Bu tür senetlerin düzenlenmesi hep paraya bakar. Memurlar öyle vicdansızlar ki!.. Eskiden bir bakır yarım rubleyle, hadi bilemedin bir çuval unla her işini hallederdin! Şimdiyse bir araba bulgur bile yetmiyor, üstüne gümüş ruble karşılığı bir kırmızı banknot istiyorlar! Din adamlarının bu durumu

umursamamaları akıl alır gibi değil! Bir vaaz verseler mesela bu konuda... Sen ne desen kulak asmazlar, ama Tanrı buyruğu dedin mi karşı gelemezler!

“Ama sen karşı gelirsin!” diye düşündü Çiçikov ve ona olan saygısından, satış senetleriyle ilgili tüm harçları üstlendiğini söyledi.

Onun harçları da üstlendiğini duyan Plyuşkin, konuğunun su katılmamış bir ahmak olduğu, söylediği gibi çalışma hayatında sivil değil, asker olduğu ve tiyatrocu kadınların arkasından koşturup durduğu sonucunu çıkardı. Buna karşın, duyduğu sevinci gizlemedi ve yalnız ona değil, olup olmadığını bilmeden, sorup öğrenmeden, çoluğuna çocuğuna hayır dualar etti. Pencereye gidip camı tıklatarak seslendi: “Hey, Proşka!” Bir dakika sonra birinin koşarak sofaya girdiği ve çıkan seslerden orada bir işlerle uğraştığı, ayaklarını hızlı hızlı yere vurduğu duyuldu; derken kapı açıldı ve her adımında ayağından çıkacak gibi olan kocaman çizmelerle on üç yaşlarında bir oğlan, Proşka girdi içeri. Oğlanın bu denli büyük çizmeler giymesinin nedeni çok açıktı: Plyuşkin’in evinde bütün hizmetkârlar için tek bir çift çizme vardı ve bu çizme de sofada dururdu. Kim bey evine çağrılırsa, avluyu yalınayak dans eder gibi geçer, sofaya gelince orada duran çizmeleri giyer ve böylece beyin önüne çıkardı; işi bitince de çizmeleri yine sofada bırakır, dışarı yalınayak çıkardı. Güzün, donların hafiften kendini hissettirmeye başladığı sabah saatlerinde pencereden bakanlar, dışarıda bütün uşakların tiyatrolardaki değme dansçıların beceremeyeceği zıplamalarla yürüdüğüne tanık olurdu.

Plyuşkin, Çiçikov’a Proşka’nın yüzünü göstererek:

— Şu surata bir bakın beyefendi! –dedi.– Su katılmamış bir ahmak gibi görünüyor, değil mi? Ama şuracığa bir şey bırakın, anında cebine indirir! Niye geldin, aptal, söylesene,

niye geldin? –Plyuşkin, sorusundan sonra bir an sustu, Proşka da buna tıpkı onun gibi susarak karşılık verdi.– Hemen semaveri yak! Duydun mu beni? Şu anahtarı Mavra'ya ver, kilerde, rafta Aleksandra Stepanovna'nın getirdiği kurumuş paskalya çöreği olacaktı, çayın yanına ondan getirsin! Dursana aptal!.. Nereye koşturuyorsun? Şeytan itekliyor sanki bacaklarından! İyice bir dinle, anla önce: Çöreğin üst kısmı bozulmuş olabilir, bozuk yerleri bıçakla kazısın, ama o kazıntıları sakın atmasın, götürüp kümese döksün. Sen sakın kilere gireyim deme, girdiğini duyarsam... incecik kayın dalıyla ne yapacağımı bilirsin... Yaman bir iştahın vardı, kayın sopasından sonra daha da yamanlaşır! İstersen gir kilere! Pencereden gözümü ayırmayacağım! –Oğlan kocaman çizmeleriyle çıkıp gittikten sonra Çiçikov'a döndü:– Hiç güvenmeye gelmez bunlara! –dedi, bu kez de Çiçikov'a kuşkulu kuşkulu bakmaya başladı. Böylesi bir cömertliği pek de inandırıcı bulmuyor gibiydi. “Belki de...” diye düşünüyordu kendi kendine, “bütün mirasyediler gibi övünmek için yapıyordur bütün bunları? Laf ola beri gele konuşur da konuşur, bu arada ha babam de babam çay içer, sonra da çeker gider!” Temkinli olmak, biraz da konuğunu sınamak adına, sözleşmeyi bir an önce yapmalarında yarar olduğunu söyledi:– Öyle ya, ne olacağımız belli mi? Bugün varsak yarın yokuz!

Çiçikov sözleşme yapmaya hemen, şu anda, derhal hazır olduğunu söyleyerek, satışı yapılacak köylülerin listesini istedi.

Plyuşkin'in sakinleşmesine bu kadarı yetti. Herhalde kafasından bir şeyler geçirmeye başlamıştı, çünkü anahtarlarını çıkarıp dolabın önüne gitti, kapağı açtı, uzun süre bardaklar, fincanlar arasından bir şeyler arandı, sonunda:

— İnsan aradığını bulamıyor ki bir türlü! –dedi.– Harika bir likörceğizim olacaktı şuracıkta, tabii birileri içip

bitirmediyse! Evimde herkes hırsız! Ah, evet, galiba buldum! –Çiçikov, adamın elinde üzerindeki toz tabakasının yün kazak görünümü aldığı küçük bir sürahi gördü.– Rahmetli karım yapmıştı bu likörü... kilercimiz olacak düzenbaz kadın kaldırıp atmış onu bir köşeye!.. Tıpasını bile kapatmamış aşağılık kadın! Her türlü toz, börtü böcek düşmüş içine, ben tabii hepsini temizledim, gördüğünüz gibi artık tertemiz; şimdi size bir kadeh dolduracağım!

Çiçikov bugünlük hem yeterince yediğini, hem de içtiğini söyleyerek likörceğizi geri çevirdi.

— Hem yediniz, hem içtiniz demek? Görgülü bir insan kendini nasıl da belli ediyor! Yemek yememiştir, ama karnı yine toktur görgülü kişinin! Oysa dünyayı yese doymaz sahtekârlarla dolu her yer! Şu yüzbaşıyı alalım, yanıma gelmesiyle, “Amcacım, bir şeyler çıkarsan da yesek...” diye tutturması bir olur. Amcacığıymış!.. Oysa o benim ne kadar dedemse, ben de onun o kadar amcasıyım! Besbelli evinde yiyecek bir şeyi yok, kapı kapı dolaşıp duruyor! Demek şimdi siz benden bütün asalakların bir listesini istiyorsunuz öyle mi? Tabii, hemen vereyim. İlk sayımda adlarını künyeden düşmek için hepsini ayrı bir kâğıda kaydetmiştim.

Plyuşkin gözlüğünü takıp kâğıtları karıştırmaya başladı; her tomarın ipini çözdükçe toz içinde kalan konuğu aksırıp tıksırıyordu. Sonunda hiç beyaz yeri görünmeyen, her yanı köylü adlarıyla karınca gibi ince ince doldurulmuş bir kâğıt çıkardı. Her türlü ad vardı listede: Paramonov da, Pimenov da, Panteleymonov da... Hatta Grigoriy Gitmevaramazsın diye bir ad bile vardı! Toplamı yüz yirminin üzerindeydi. Çiçikov böylesine kalabalık bir listeyi görünce gülümsedi. Kâğıdı katlayıp cebine koydu, Plyuşkin’e satış sözleşmesiyle ilgili işlemleri tamamlamak için birlikte kente gitmeleri gerektiğini söyledi.

— Kente mi? Ama nasıl olur? Evde kim kalacak? Benim buradakilerin hepsi ya hırsız ya sahtekâr: Bir günde öyle bir siler süpürürler ki ortalığı, kaputunu asacak çivi bulamazsın!

— Peki, kentte bir tanıdığınız yok mu?

— Ne tanıdığım olacak? Tanıdıklarımın kimi öldü, kimiyle de tanışlığımız bitti. –Bir an durdu, sonra bağırdı:– Ama bir dakika, bir dakika! Olmaz olur mu tanıdığım! Var, var tabii! Hem de yargıç! Eskiden bana, buraya gelir giderdi. Hiç olmaz mı tanıdığım! Çitlere tırmanırdık çocukken. Nasıl olmaz tanıdığım! Hem de ne tanıdık! Ne dersiniz, yazayım mı kendisine?

— Elbette!

— Hem de ne tanıdık! Çok iyi dosttuk okuldayken!

Hiçbir duygu belirtisinin görülmediği yüzünde birden bir ışığın sıcaklığı belirdi; duygu değil de, bir duyguya ait belirsiz, soluk bir yansıydı bu. Boğulan birinin birden suyun yüzünde görünmesiyle birlikte kıyıdaki yakınlarının sevinç çığlıkları atması gibi. Ama kardeşlerin boğulan tutsun diye suya halat atmaları da, onun sırtını ya da mücadele etmekten güçsüz düşmüş kollarını bir kez daha görmeyi beklemeleri de boşunadır; çünkü bu onu son görüşleridir. Her şey birden sessizleşiverir, su yüzeyi büsbütün durularak iyice korkunç bir hâl alır. Plyuşkin’in yüzü de o bir anlık duygu yansımasının ardından tümüyle duyarsızlaşmış, bayağı bir görünüme bürünmüştü.

— Dörde böldüğüm bir yazı kâğıdının bir parçası duruyordu masanın üzerinde... bulamıyorum bir türlü! Öyle alçak, aşağılık yaratıklar ki evimde çalışanlar! –Masanın altına, üstüne bakındı, her yeri yokladı, sonunda:– Mavra! Hey, Mavra! –diye seslendi.

Elinde tabakla, bir kadın geldi çağrısına; tabakta okurların bildiği şu kurumuş paskalya çöreği vardı. Aralarında şu konuşma geçti:

— Kâğıdı nereye sokuşturdun haydut karı?

— Gerçekten görmedim beyefendi. Kadehin üzerine örttüğünüz küçük kâğıt parçasından başkasını görmedim.

— Çaldın, değil mi? Gözlerinden belli!

— Çalıp da ne yapacağım? Ne işime yarar kâğıt benim? Okuma yazmam bile yok ki!

— Yalan söyleme! Zangocun oğluna götürdün, değil mi? Biraz okuma yazması var o oğlanın?

— Zangocun oğlu bir şey yazmak isterse kendine bir kâğıt bulur herhalde? Görmemiştir bile sizin kâğıdınızı.

— Bu yalanın yüzünden öbür dünyada etlerini kızgın demirlerle dağlasınlar da gör!

— Kâğıdınıza elimi bile sürmediysem ne diye dağlayacaklarmış ki etlerimi? Bir kadın olarak başka birtakım zayıflıklarım olabilir, ama kimse beni hırsızlıkla suçlayamaz!

— Sen öyle san... Cehennem zebanileri bir yandan etlerini dağlarken, bir yandan da, “Efendini kandırmak neymiş, gör sahtekâr kadın!” diyecekler.

— Ben de onlara, “Tanrı şahit ben almadın, yemin ederim ben almadım!” derim. İşte orada, masanın üzerinde duruyor kâğıdınız! Hep böyle haksız yere çıkışırsınız insana!

Plyuşkin baktı, gerçekten de masanın üzerindeydi aradığı kâğıt parçası; bir an öylece kaldı, dudaklarını ısırdı, sonra:

— Sana da bir şey söylemeye gelmiyor! Nasıl da sivri o dilin öyle! Nasıl da bir söyleyene bin cevap vermeye hazır!

Git de mühür mumu eritmek için bir ateş getir! Dur, bir dakika! Sen şimdi mum getirirsin, o da boşu boşuna yanar durur... en iyisi çıra getir sen!

Mavra çıktı, Plyuşkin koltuğuna oturup elinde kalem, kâğıt parçasını evirip çevirmeye, dört yanına bakmaya başladı: Kâğıdı yeniden ikiye bölüp sekizde bire indirebilir miyim diye düşünüyordu, ama sonunda bunun olmayacağına karar vererek kalemini yüzeyi küflenmiş, dibinde bir sürü sinek bulunan hokkaya batırdı ve notalara benzeyen harflerle yazmaya başladı: Kâğıt üzerinde oradan oraya kayan elinin hızını sürekli yavaşlatmaya çalışıyor, sözcükleri de satırları da birbirine neredeyse yapıştırarak yazmasına karşın, aralarında yine de çok boş alan bıraktığını görüp üzülüyordu.

İnsan nasıl böyle küçülebilir, alçalabilir, bayağılaşabilir? Böylesine değişebilir mi insan? Gerçeğe benzer bir yanı var mı bunun? Evet, hem de çok! Her değişim olabilir insanda, her şeye benzeyebilir insan! Bugünün ateşli delikanlısına yaşlılık hallerini gösterecek olsanız nasıl da korkuyla yerinden fırlardı! Tatlı gençlik yıllarından, ileri yaşların sert, katı yıllarına giderken tüm insancıl eğilimlerinizi, duygularınızı yanınıza almayı unutmayın, yolda bırakmayın onları, sonra yerlerinden kaldıramazsınız. Hemen ileride sizi beklemekte olan yaşlılık korkunçtur, hiçbir şeyi geri vermez! Mezar bile ondan daha merhametli, daha lütufkârdır, “Burada bir insan gömülüdür!” diye yazar çünkü mezarın üzerinde; ama yaşlılığın insanlıktan çıkmış soğuk, duygusuz çizgilerinde okunacak hiçbir şey yoktur.

— Kaçan canları satın almak isteyecek bir tanıdığınız var mıydı acaba? –dedi Plyuşkin, bitirdiği mektubu katlarken.

Çiçikov bir anda dalgınlığından sıyrıldı:

— Kaçaklar da mı var sizde?

— Olmaz mı! Sorun da burada. Benim damat soruşturdu. Dediğine göre, izleri tozları kalmamış kaçan köylülerin. Tabii kendisi bir asker olduğu için mahmuz şakırdatmayı iyi bilir, ama iş mahkemelerde koşturmaya gelince...

— Toplamı ne kadardır bunların?

— Yetmişi bulur.

— Yok canım!

— Gerçekten! Her yıl kaçanlar olur. Doymak bilmezler, yan gelip yatarlar, işleri güçleri tıkınmak! Oysa benim kendi karnım aç! Ucuz pahalı demeden satmaya hazırım hepsini! Arkadaşınıza söyleyin: Kaçakların onunu bile bulsa çok iyi para kazanır! Çünkü resmi kaydı olan bir köylü nereden baksanız beş yüz rubleden aşağı değil.

“Arkadaşa haber verilecek iş değil bu... Kimseye koklatmam bunu!” diye düşündü Çiçikov, sonra böyle bir arkadaşı olmadığını, kimsenin de bunları alacak bir arkadaşı olamayacağını, çünkü mahkeme masrafları nedeniyle işin astarının yüzünden pahalıya geleceğini, mahkemelerde, Tanrı esirgesin, insanın eline bir şey geçmek şöyle dursun, kolunun gidiverdiğini söyledi; ama eğer gerçekten o kadar sıkışık durumdaysa, salt acıdığı için bu canlar için de belki bir miktar bir şeyler vermeye hazırdı, ama vereceği para öyle sözü edilmeye değer bir şey olamazdı...

Para kokusunu alan Plyuşkin, heyecandan titreyerek:

— Ne kadar bir şeyler yani?.. –dedi.

— Can başına yirmi beş kopek veririm.

— Ödemeyi nasıl yapacaksınız?

— Peşin! Hemen şimdi!

— Şu yoksula acısanız da can başına kırk kopek verseniz?..

— Muhterem beyefendi! Değil kırk kopek, size can başına beş yüz ruble bile öderim! Hem de büyük bir zevkle öderim, çünkü saygıdeğer, iyi yürekli bir ihtiyar olduğunuzu ve salt iyi, temiz bir insan olduğunuz için zor duruma düştüğünüzü görüyorum...

— Sahiden öyle... tam dediğiniz gibi! –dedi Plyuşkin, öne eğdiği başını iki yana sallayarak.– Başıma ne geldiyse hep iyi kalpliliğimden geldi!..

— Görüyor musunuz, sizi nasıl da tanıyıvermişim! Elbette size can başına beş yüz ruble veririm! Veririm ama bu kadarına gücüm yetmez! Bununla birlikte, hatırınız için beşer kopek ekleyerek fiyatı can başına otuz kopeke yükseltiyorum!

— Karar sizin elbette beyefendi, ama ikişer kopek daha ekleyemez miydiniz?

— Pekâlâ, iki kopek daha veriyorum. Toplam kaç kaçak var demiştiniz? Yetmiş miydi?

— Yok, toplamı yetmiş sekizi bulur.

— Yetmiş sekiz... her biri otuz kopekten yetmiş sekiz can... –Kahramanımız burada çok değil, yalnızca bir saniye duraksadı ve sözlerini sürdürdü:– yirmi dört ruble doksan altı kopek tutar! –Aritmetiği müthişti. Plyuşkin’den bir makbuz istedi, sonra da parasını verdi; Plyuşkin iki avucuna aldığı parayı dökmekten korktuğu bir sıvıyı taşır gibi büyük bir dikkatle masasına götürdü; orada bir kez daha baktığı paraları yine büyük bir dikkatle masanın gözlerinden birine koydu: Kendisi köyünün papazları Karp ile Polikarp tarafından, kızının, damadının, hatta belki de akrabası olduğunu savunan yüzbaşının tarife sığmaz sevinçleri eşliğinde köyünün mezarlığına gömülene dek bu paralar da burada gömülü kalacaktı. Parasını saklayan Plyuşkin bir koltuğa oturdu, galiba artık konuşulacak bir şey kalmamıştı.

Çiçikov'un hafifçe kımıldadığını görünce:

— Ne o, gidiyor musunuz? –diye sordu; oysa konuğu sadece cebinden mendilini çıkarmak istemişti.

Bu soru Çiçikov'a gerçekten de orada yapacak başka işi kalmadığını hatırlattı. Şapkasını alırken:

— Evet, izninizle gideyim artık, –dedi.

— Çay içmeyecek misiniz?

— Çayı da bir başka gün içeriz artık.

— İyi ama semaveri yakmalarını söylemiştim? Ben aslında hiç düşkün değilimdir çaya. Pahalı bir içecek. Sonra şeker fiyatlarını da öyle insafsızca artırdılar ki!.. Proşka! Semavere gerek kalmadı! Çörek kurusunu da Mavra'ya götür: Yerine koysun! Ya da en iyisi buraya getir, ben kendim koyarım. Pekâlâ... Yolunuz açık olsun beyefendi! Tanrı sizden razı olsun! Mektubu yargıca verin. Okusun! Eskidir dostluğumuz! Aynı yalaktan yem yedik!

Daha sonra bu tuhaf, büzülmüş, buruşmuş yaşlı yaratık Çiçikov'u ta avlunun dışına dek uğurladı; o gider gitmez kapıların kapatılmasını emretti, sonra bekçilerin yerlerinde olup olmadığını görmek için ambarlara uğradı: Adamların hepsi yerlerindeydi; dökme demirden levhalara değilse de, tahta küreklerle boş fıçılara vuruyorlardı. Sonra güya adamlarının nasıl beslendiklerini görmek için mutfağa uğradı, orada bulduğu lahana çorbası ve lapayla karnını bir güzel doyurduktan sonra, hırsızlıkları, ahlaksızlıkları yüzünden bütün adamlarına sövüp saydı ve odasına döndü. Yalnız kalınca, yaptığı gerçekten büyük insanlıktan dolayı konuğuna gönül borcunu nasıl ödeyeceği üzerinde düşündü. "Cep saatimi armağan edeyim kendisine!" diye geçirdi içinden. "Çok güzel bir saat! Gerçek gümüş: Tombak veya bronz değil. Biraz bozuk gerçi, ama onartır artık. Genç

olduğu için cep saatine ihtiyacı var! Nişanlısının hoşuna gitmesi için de gerekli ona bir cep saati! Ama dur bir dakika...” Bir süre düşündü. “Ben en iyisi saatin ona ölümümden sonra verilmesini vasiyet edeyim! Hiç değilse beni hayırla anmasına vesile olur!”

Ama o saate sahip olmadan da kahramanımızın keyfine diyecek yoktu. Hiç beklenmedik bir anda bunca şey kazanıvermek, gerçek bir armağan olmuştu. Dile kolay: Ölüler ve kaçaklar, toplamı iki yüzü aşıyordu sahip olduğu canların! Plyuşkin’in köyüne yaklaştığında buradan eline kesinlikle bir şeyler geçeceğini düşünmüştü düşünmesine, ama kazancının bu kadar büyük olacağı doğrusu hiç aklına gelmemişti. Yol boyu neşesi yerindeydi: Islık çalıyor, ellerini ağzına götürüp boru çalar gibi sesler çıkarıyordu, sonuçta öyle tuhaf, öyle duyulup bilinmemiş bir şarkı tutturdu ki şarkıya bir süre kulak veren Selifan başını hafifçe sallayarak, “Vay anasına, bizim beye bak sen!” diye mırıldandı. Kente yaklaştıklarında hava iyiden iyiye kararmıştı. Karanlıkla aydınlık, hatta her şey birbirine karışmış gibiydi. Sınırdaki bariyerin renkleri de belirsizleşmişti. Nöbetçi askerin bıyıkları gözlerinin çok üzerinde, sanki alnındaymış gibi görünüyordu; burnu ise sanki hiç yoktu. Tekerlek gürültüleri ve arabanın sarsılmasından parke taş kaplı yola girdikleri anlaşılıyordu. Sokak lambaları henüz yakılmamıştı; birkaç evin penceresinde tek tük ışıklar görülüyordu. Dar yan sokaklarda kulağa gelen seslerin ve tanık olunan sahnelerinse, çok sayıda asker, arabacı, işçi ve özellikle de kırmızı şalları ve çorapsız ayaklarına giydikleri ayakkabılarıyla kavşaklarda yarasalar gibi gidip gelen özel varlıkların –kadınların– çokça bulundukları bütün öteki kentlerde günün bu saatlerinde tanık olunan sahnelerden bir farkı yoktu. Çiçikov bütün bunları görmüyordu; hatta ellerinde bastonları, herhalde kent dışına yaptıkları gezintiden dönmekte olan zayıf memurları bile görmüyordu. Arada bir kadın sesleri çalınıyordu kulağına: “Yalan

söylüyorsun sarhoş! Onun kabalaşmasına hiçbir zaman göz yummadım!" Ya da, "Vurma diyorum sersem! Karakolda gününü gösteririm sana!" Kısacası, gece tiyatrodan dönerken, İspanya akşamında bir sokak, gitar çalan, saçları bukleli bir İspanyol dilberi hayallerini de kafasında taşıyan yirmili yaşlarındaki bir delikanlıyı başından aşağı kaynar sular dökülmüşe döndüren sözler. Oysa gencimizin kafası kim bilir ne hayallerle doludur! Göklerde kanat çırpmaktayken bir ara belki Schiller'e bile konukluğa gitmiştir! Derken gök gürültüsünü andıran bu korkunç sözlerle gencimiz yeniden yeryüzünde, hatta saman pazarının oralarda bir yerde buluverir kendini; hatta galiba tam da bir meyhanenin önündedir, olanca sıradanlığıyla her günkü yaşamının ortasında!

Sonunda Çiçikov'un yaylısı esaslı bir sarsıntıyla bir çukura iner gibi, hanın avlu kapısından içeri girdi, girmesiyle de Petruşka arabaya doğru ilerledi: Redingotunun kuyruğunun açılmasından hiç hoşlanmadığı için bir elini arkasında tutarken, bir elini, inmesine yardım etmek için Çiçikov'a uzattı. Elinde mum, omzunda peçeteyle garson da koşup geldi. Efendisinin gelişine sevinip sevinmediği belli değildi Petruşka'nın, ama Selifan'la birbirlerine göz kırptıktan sonra, genellikle hep sert, asık olan yüzü biraz aydınlandı.

Garson mumla merdivenleri aydınlatırken:

— Bayağı uzun sürdü gezintiniz efendim, –dedi.

— Öyle, –dedi Çiçikov merdivenleri çıkarken.– Sen nasılsın, iyi misin?

— Çok şükür efendim! –dedi garson, hafifçe eğilip selam vererek.– Dün bir teğmen geldi, on altı numarayı verdik kendisine.

— Teğmen mi?

— Kimin nesi, bilmiyoruz. Ryazan'dan geliyor, doru atları var.

— Peki, peki... hadi sen işine bak! –dedi Çiçikov ve odasına girdi. Antreden geçerken elini burnuna götürdü:– İnsan bari bir pencere açar! –dedi Petruşka'ya.

— Açtım camları, –dedi Petruşka.

Tabii yalan söylüyordu; efendisi de biliyordu yalan söylediğini, ama önemsemedi Çiçikov; yaptığı yolculuk kendisini çok yormuştu. Yalnızca bir yavru domuzdan oluşan çok hafif bir akşam yemeği söyledi, yemeği bitince soyunup yattı. Yorganın altına girmesiyle deliksiz bir uykuya dalması bir oldu: Basur, pire ya da fazla zekâ nedir bilmeyen mutlu insanlara özgü harika bir uykuydu bu.

Yedinci Bölüm

Soğuğu, çamuru, uykusuz menzil memurlarıyla, çıngırak sesleri, araba tamirleri, küfürler, arabacılar, demircilerle ve yollarda rastlanabilecek her türden hırsızı uğursuzuyla uzun, yorucu bir yolculuktan sonra bildik damını, onun kendisine doğru hızla yaklaşan sıcak ışıklarını gören yolcu ne mutludur! Bildik odalar, karşılamaya çıkanların sevinç çığlıkları, çocuk koşuşturmaları, sonra yatıştırıcı, usul usul konuşmalarla, bunlara eşlik eden ve çektiği bütün sıkıntıları, üzüntüleri anında yok eden ateşli öpüşler karşılar onu burada. Dönüp geleceği böyle bir yuvaya sahip olan aile babası mutludur! Ama vay bekâr adamın haline!

Üzücü bir yaşam süren sıkıntılı, acılı tipleri bir yana bırakıp, üstün birtakım meziyetlere sahip, yüce karakterlere yakınlaşan ve her gün çevremizde dönenip duran tipler arasından yalnızca birkaç ayrıcalıklıyı seçen, lirinin yüksek perdesini hiç değiştirmemiş, bulunduğu yücelikten yoksul, zavallı kardeşlerinin düzeyine hiç inmemiş ve toprağa hiç dokunmadan, ondan çok uzak, çok ayrı ve her zaman çok yüce tiplere yönelen yazar da mutludur. Bir yandan bu tipler arasındayken kendini ailesi içindeymiş gibi hissederken, bir yandan da çok büyük, çok yaygın bir üne sahip oluşu onun bu parlak talihini büsbütün imrendirici kılar. İnsanların gözlerini büyüleyici bir tütsüyle örter, yaşamın hüzünlü yanlarını gizler, yalnızca güzel olanı göstererek ona dudak uçuklatıcı övgüler düzer. Herkes alkış kıyamet onun ardından koşar, bindiği zafer arabasının ardına takılır; onun dünya çapında, yüceler yücesi bir ozan olduğu söylenerek, kartal nasıl bütün kuşlardan daha yukarılarda kanat çırparsa, onun da dünyanın bütün dehalarının çok üzerinde olduğu söylenir. Yalnızca adının anılması bile genç, ateşli yürekleri heyecana boğar, nereye gitse gözlerde yaşlarla karşılanır. Kimse onun dengi değildir. Nasıl olsun ki, o tanrıdır! Ama bir

başka yazar daha vardır ki onun yazgısı bambaşkadır: Çevremizde sürekli tanık olduğumuz, ama vurdumduymaz gözlerin bir türlü görmediği olayları, hayatımızı kokuşmuş bir su gibi kuşatan ürpertici, minik minik bayağılıkları, şu dünyada kimi kez acılarla, sıkıntılarla dolu yolumuzun üzerinde adeta kaynaşan bütün o parçalanmış, soğuk, sıradan kişiliklerin derinliğini, acıma bilmez bir heykeltıraş keskisinin sağlam, sarsılmaz gücüyle milletin gözüne gözüne sokma cesaretini gösteren yazardır o! İnsanlardan alkış toplayamaz, coşturduğu ruhlarda gönül borcuyla dolu gözyaşları ve ortak bir sevinç göremez, uçarcasına ona doğru atılmış, kahraman olma heveslisi, başı dönen on altısında bir kız da göremez. Yüreğinden kopan seslerin çekimine kapılıp kendinden geçemez ve son olarak günümüz yargısından, günümüzün ikiyüzlü, duygusuz yargısından da kurtaramaz kendini: Üzerine titrediği yapıtlarını küçümser, değersiz bulur bu yargı ve onu insanlığı aşağılayan yazarlar arasına atar; yarattığı kahramanların niteliklerini yükler ona; yüreğinden ederler onu, ruhundan ederler, dehasından, yaratıcılığından ederler. Çünkü günümüz yargısı, güneşin incelendiği camlarla, gözle görülemeyen minik yaratıkların incelendiği camların aynı ölçüde mucizevi camlar olduğunu kabul etmiyor; çünkü günümüz yargısı, aşağılanan, hor görülen yaşamdan alınmış bir sahneyi ışıtmak ve onu bir sanat incisi katına yükseltebilmek için esaslı bir ruhsal derinlik gerektiğini kabul etmiyor; çünkü günümüz yargısı yüce, coşkulu bir gülüşün, yüce bir lirik hareketin yanında durabilecek değerde olduğunu, böylesi bir gülüşle, panayır soytarılarının maskaralık olsun diye yüzlerini buruşturmaları arasında bir uçurum olduğunu kabul etmiyor. Günümüz yargısı böyle bir yazarı tanımayacaktır ve ona yalnızca kınama, serzeniş, sövgü layık görülecektir ve bu yazar kimselerden ilgi, anlayış görmeden, sesine bir karşılık alamadan, kimsesiz bir yolcu gibi, yalnız, ıssız, yol ortasında öylece kalacaktır.

Acımasız, zorlu bir yolun yolcusudur o ve yalnızlığından müthiş acı duyacaktır.

Bu arada bana da uzunca bir süre daha tuhaf kahramanlarımla el ele yürüme ve hızına sapan taşı yetişmeyen yaşamın göz kamaştırıcı akışını herkesçe görülebilecek gülüşler ve kimselerin göremeyeceği gözyaşlarıyla inceleme görevi uygun görülmüş gibi sanki. Bir kutsal coşku anında muazzam bir esin fırtınasının kopacağı ve herkesin ürpertilerle bambaşka sözlerin görkemli gümbürtüsünü duyacağı günlere daha çok var gibi...

Haydi yola! Yola! Alnımızın kırışıklığına da, yüzümüzün asıklığına da son! Yaşamın içine balıklama dalıyor ve onun binbir sesine kulak veriyoruz; bakalım Çiçikov ne yapıyor?

Çiçikov uyandı, kollarını bacaklarını uzatıp gerindi: İyi uyumuştu, memnundu. Bir iki dakika kadar sırtüstü yattı, şu anda dört yüz kadar canı olduğunu hatırlayınca yüzü sevinçle aydınlandı, sevinçle ellerini ovuşturdu. Fırlayıp kalktı yataktan; bu kez aynaya yönelmedi, oysa en sevdiği işlerden biriydi aynada yüzüne bakmak; en çekici bulduğu yeri de çenesiydi, çünkü dostlarına hep çenesiyle övünürdü, özellikle de o anda tıraş oluyorsa. Eliyle çenesini okşayarak, “Bakın hele şuna!” derdi. “Nasıl da yusyuvarlak!” Ama bu kez ne çenesine ne yüzüne baktı; yataktan kaktıktan sonra ilk iş ayağına çizmelerini geçirdi: Giyim kuşam konusunda Rus insanının doğasında var olan özensizlik eğilimleri nedeniyle, Torjok kentinde peynir ekmek gibi satılan, kırmaları renkli işlerle süslü sahtiyan bir çizmeydi bu. Sonra da artık orta yaşlarında, ağırbaşlı biri olduğunu unutarak, üzerinde kısacık bir gömlek, odanın ortasında birkaç kez zıplayıp topuklarını İskoçlar gibi ustalıkla birbirine vurdu. Hemen ardından da işe koyuldu: Küçük maun sandığını önüne çekip, keşfe çıkmış, rüşvet nedir bilmeyen bir yargıcın, buyur edildiği içki sofrasına yaklaşırken yaptığı gibi ellerini ovuşturdu. Bir kâğıt çıkardı sandıktan, işlerin

sürüncemede kalmasını, memurların para sızdırmasını önlemek için belgeleri kendi hazırlayacaktı. Bütün bunların nasıl yapılacağını çok iyi biliyordu: Kâğıdı önüne çekip, tam bir kendine güvenle, iri harflerle tarihi attı önce: “18..” yılı, falanca ay, gün. Ardından daha küçük harflerle çiftlik sahiplerinin adlarını ve öbür gerekli bilgileri geçirdi kâğıda. Saat ikide her şey tamamdı. Daha sonra yazdığı kâğıtlara bakıp, bu kâğıtlarda adları yazılı köylülerin bir zamanlar gerçekten yaşayan birer köylü olduklarını, çalıştıklarını, arabacılık yaptıklarını, toprağı sürdüklerini, içki içtiklerini, efendilerine yalan söylediklerini ya da kim bilir, namuslu, iyi birer köylü olduklarını düşününce, kendisinin de pek anlayamadığı tuhaf bir duyguya kapıldı. Her listenin, tek tek listedeki köylülere de geçen, onların da karakterini oluşturan bir kendine özgülüğü vardı. Koroboçka’nın köylülerinin hepsinin bir lakabı vardı. Plyuşkin’in listesi biçemindeki kısalıkla ayrılıyordu ötekilerden: Çoğu kez ad ve baba adıyla yetinilmiş, soyadı yerine iki nokta konulmuştu. Sobakeviç’in listesi şaşırtıcı bir ayrıntı zenginliğine sahipti: Hiçbir köylünün hiçbir özelliği unutulmamıştı. Kimi için “İyi marangozdur,” denilirken, kimi için “Kafası çalışır, ağzına içki koymaz,” denilmişti. Köylülerin ana babalarının kim olduğuna ve bunların ahlaki durumlarına da yer verilmişti. Bir tek Fedotov diye bir köylü için şöyle yazılmıştı: “Babasının kim olduğu belli değilse de, annesi hizmetçi Kapitolina’dır; iyi biridir, hırsız değildir.” Tüm bu ayrıntılar, sanki bu köylüler dün hayatta imişler gibi kendine özgü bir güncellik, canlılık veriyordu listelere. Listelere baktıkça içinde sevecen duygular uyandı, derin bir göğüs geçirdi: “Hey be güzellerim benim! Nasıl da çoksunuz! Neler yapardınız ey canlar, hayattayken nasıl geçinirdiniz?” Gözü listede bir ada takıldı: Koroboçka’nın köylülerinden Pyotr Savelyev Neuvajay Korıto. Yine kendini tutamayıp gülümsedi: “Amma da adın varmış be ahbap! Bir satır tutuyor neredeyse! Sıradan bir köylü müydün, bir zanaatın var mıydı? Ve nasıl, nerede öldün: Meyhanede mi verdin son

nefesini, yoksa yolun ortasında uyuklarken üzerinden koca bir araba mı geçti? Stepan Mantar, doğramacı, tek damla içtiği görülmemiştir. Ha, Mantar Stepan bu! Hani şu tam muhafız alayına layık bahadır! Baltan belinde, çizmelerin omzunda, kuru ekmekle iki parça tuzlu balığa talim ederek bölgenin bütün kasabalarını köylerini dolaştığına eminim. Yüzlük banknotla mı dönerdin evine? Kim bilir, pantolonunun içine bir binlik diktiğin bile olmuştur, ya da çizmenin içine teptiğin? Ölümün nasıl oldu be Stepancık? Biraz daha çok kazanmak için kilise kubbelerine mi çıktın? Haçın tepesine bile tırmanmışsındır belki de; sonra da ayağın kayıp tepetaklak yere yuvarlanmışsındır. Başucunda dikilen Mihey dayı diye biri sana şöyle bir bakıp ensesini kaşıdıktan sonra ‘Ah, ne dürttü seni be kardeşlik!’ demiş, sonra da beline halatı bağlayıp, senin yerine bu kez o çıkmıştır haçın tepesine? Maksim Telyatnikov, kunduracı! Kunduracı ha? Ne der atasözümüz: ‘Kunduracı gibi kafayı çekmiş!’ Tanırım seni dostum, iyi tanırım! İstersen bütün hikâyeni anlatayım sana: Bir Alman’ın yanında öğrendin sanatını. Yemeklerinizi topluca yerdiniz. İşini doğru yapmayanı kayışıyla döverdi ustan, dışarı çıkıp aylaklık etmenize, çapkınlık yapmanıza da izin vermezdi. Ama sen işinde mükemmeldin, mucizeler yaratıyordun! Alman da karısına ya da kamaradına[19] öve öve bitiremezdi seni. Derken, işi iyice öğrendiğine karar verdin ve şöyle dedin: ‘Kendi yerimi açacak ve hemen zengin olacağım! Alman’ın yaptığı gibi üç beş kopeklik kazançlarla uğraşmayacağım ben!’ Efendine hayli yüklü bir harç ödeyip kendi tezgâhını kurdun, bir yığın sipariş alıp çalışmaya başladın. Bir yerlerden, gerçek fiyatından iki üç kat daha ucuza çürük deri buldun ve gerçekten de diktiğin her çizmeden iki kat daha çok para kazandın; ama iki hafta sonra diktiğin çizmeler patlamaya başladı, müşterilerin ağza alınmaz küfürler yağdırdılar sana. Dükkânın boşaldı, kendini içkiye verdin; kafayı çekip çekip: ‘Yok arkadaş, dünyanın hepten

çivisi çıktı! Almanlar yüzünden Rus insanı aç!' diye söylenerek sokak sokak dolanıyordun. A-a, bu ne biçim köylü böyle? Yelizaveta Vorobey![20] Lanet olsun! Kadın bu! Nasıl girer bir kadın bu listeye? Sobakeviç olacak düzenbazın işi bu!" Haklıydı Çiçikov. Gerçekten de bir kadındı bu. Listeye nasıl girdiğini de Tanrı bilirdi, ama ad öyle ustalıklı yazılmıştı ki uzaktan bakan erkek sanabilirdi, çünkü kadın olduğunun anlaşılmaması için Yelizaveta'nın a'sı düşürülerek, Yelizavet diye yazılmıştı. Ancak Çiçikov bu erkekleştirilmiş yazıma saygı duymayarak hemen adın üzerini çizdi. "Grigoriy Gitmevara-mazsın! Ya sen nasıl bir insandın kardeş? Nakliyecilikle mi kazandın hayatını? Kim bilir, kendine bir troyka ya da kibitka edinip, ayrıldığın baba evine bir daha hiç dönmemecesine, o panayır senin bu panayır benim dolaşıp durdun tüccarlarla? Yollarda mı can verdin, yoksa şişman, kırmızı yanaklı bir asker karısı için dostların mı kıydılar sana? Belki de yolunu kesen bir eşkıya deri eldiveninle bodur ama güçlü atlarına göz koydu? Yoksa evde ocak üstündeki yatağında yatarken düşündün düşündün, sonra bir anda aklına esti, önce meyhanenin yolunu tutup, ardından da donmuş ırmaktaki bir buz deliğine mi attın kendini? Ah, şu Rus insanı! Eceliyle ölmeyi hiç sevmez!"

Çiçikov bakışlarını Plyuşkin'in kaçak köylülerinin bulunduğu listeye kaydırdı: "Ya sizlerin başınıza neler geldi canlar? Belki hâlâ yaşıyorsunuz, ama bunun yararı ne? Ölüden ne farkınız var? Böyle telaşla nereye gidiyorsunuz? Plyuşkin'in yanındayken mutlu mu değildiniz, yoksa ormanı kendinize yurt tutup gelip geçenlerin yolunu mu kesiyorsunuz? Şu anda kodeste misiniz, yoksa bir başka beye kapılandınız da onun topraklarını mı sürüyorsunuz? Yeremey Kariakin, Nikita Volokita ve onun oğlu Anton Volokita...[21] ardından rüzgâr yetişmeyen insanlar olduğunuz lakaplarınızdan da belli! Ya sen Popov... beyin hizmetkârısın öyle mi? O zaman okur yazarlığın da vardır senin? Bir şeyler aşırdıysan da, elini bıçağa sürmeden, asil

bir şekilde yaptın bunu elbet, ama kimliğin yok diye komiser tepende biter. Yüzleştirme sırasında da burnundan kıl aldırmazsın. ‘Efendin kim?’ diye sorar komiser, böylece bir iki sıkı söz söyleme verme fırsatı vermiş olur sana. ‘Feşmekânzade feşmekân!’ dersin yiğitçe. ‘Buralarda ne arıyorsun?’ diye sorar komiser. ‘Vergimi ödediğim için salıverildim,’ dersin hiç duraksamadan. ‘Kimliğin nerede peki?’ – ‘Patronum esnaf Pimenov’da!’ – ‘Pimenov’u çağırın buraya! Pimenov sen misin?’ – ‘Evet, Pimenov benim!’ – ‘Bu adam sana kimliğini verdi mi?’ – ‘Hayır, kendisi bana kimlik falan vermedi!’ – ‘Niye yalan söylüyorsun?’ der komiser, ayrıca sorusuna biraz fazla sert, aşağılayıcı bir iki söz ekler. Ama sen hep öyle cesur, atak: ‘Evet!’ dersin, ‘Ona vermedim; eve geç döndüğüm için, saklasın diye zangoç Antip Prohorov’a verdim!’ – ‘Zangoç’u çağırın! Bu sana kimliğini verdi mi?’ – ‘Hayır, ondan kimlik falan almadım!’ – ‘Gene yalan söyledin ha?’ der komiser, sözlerini sıkı bir iki küfürle de pekiştirerek. ‘Kimliğim üzerimdeydi aslında,’ diye cevabı yapıştırırsın sen, ‘ama işte yolda bir yerlerde düşürmüş olmalıyım.’ – ‘Ya çaldığın asker kaputu?.. Papazın bakır mangır dolu çekmecesi?’ diye sorar komiser, sözünü yine bolca küfürle besleyerek. Senin kılın kıpırdamaz: ‘Külliyen yalan!’ dersin, ‘Hayatımda bulaşmadığım bir iştir hırsızlık!’ – ‘Peki kaput sende ne arıyor?’ – ‘Bunu bilemem. Biri getirip bırakmış olmalı.’ Komiser elleri belinde, başını sallayarak: ‘Seni pislik herif seni!’ der. ‘Zincire vurun şunu! Sonra da zindana atın!’ – ‘İsabet buyurdunuz efendim!’ dersin sen; cebinden tabakanı çıkarıp, sana zincir vuran iki malul gaziyle dostça sohbete başlarsın: Ne zaman emekli olduklarını, hangi savaşlara katıldıklarını sorarsın onlara. Senin dosya mahkemede süründükçe, sen de hapiste yatar durursun. Derken mahkeme ‘Tsarevokokşaysk’tan bilmem ne kenti hapishanesine’ nakledilmen için bir yazı yazar. Oranın mahkemesi de ‘Vesiegonsk mu ne’ diye bir başka hapishaneye nakledilmen için yazar ve sen böyle kent kent, hapishane hapishane dolaşır, her gittiğin yerde çevrene

şöyle bir göz atıp karşılaştırmalar yaparsın: 'Yok arkadaş, Vesiegonsk hapishanesi buradan çok daha temizdi! Hiç değilse aşık oynardık orada. Üstelik çok daha genişti, çok çeşitli insan vardı!' Vaay, Abakum Fırov! Sen ne yapıyorsun kardeş? Nerelerde dolanıp duruyorsun? Yoksa hayat seni Volga boylarına mı sürükledi? Özgür yaşamı yeğledin ve yedekçilere[22] katıldın belki de, ha?" Çiçikov birden durdu, düşünceye daldı. Neydi acaba düşündüğü? Abakum Fırov'un yazgısına mı dalıp gitmişti, yoksa yaşı, rütbesi ve serveti ne olursa olsun başına buyruk, özgür bir yaşamın özlemini çeken her Rus'ta görülen bir dalıp gitme miydi bu? Gerçekten de, nerelerdeydi acaba şimdi Fırov? Herhalde tüccarların yanında bir işe kapılanmış, zahire rıhtımında keyifle volta atıyordur. Şapkalarına kurdeleler, çiçekler takmış yedekçi takımı, uzun boylu, düzgün bedenli, boncuk gerdanlıklı sevgilileriyle, karılarıyla vedalaşıyorlardır; ortalık şarkıdan, danstan kırılırken, sırtlarında dokuz pudluk buğday, nohut çuvallarıyla hamallar, küfür kıyamet yüklerini mavnaların derin ambarlarına taşımaktadırlar, beride koca yığınlar halinde yulaf, bulgur çuvalları... top gülleleri gibi birbiri üstüne istiflenerek, alanın her yanında piramitlere benzer öbekler oluşturan bu çuvallar, bütün bu silah deposu, mavnalara yüklenip ilkbaharla eriyen buzlarla birlikte, ucu bucağı belirsiz bir filo halinde nehir boyunca kazlar gibi süzülüp gitmeden önce, meydanın her yanını doldurmuş durumda. İşte coşkuyla beklediğiniz an yedekçiler! Daha önce nasıl hep beraber eğlenip keyif çattınızsa şimdi de Rusya gibi uçsuz bucaksız bir türkünün eşliğinde, yine hep beraber asılın bakalım halatlara!

Çiçikov, saatine baktı: "Vay be, on iki olmuş! Amma derinlere daldım! Hem de yapacak onca iş varken! Resmen sersemlik bu yaptığım!" Hemen harekete geçti: Üzerindeki İskoç giysilerini çıkarıp Avrupa giysileri giydi; göbeğini içeri çekip pantolon tokalarını iyice sıktı, fısfısla yüzüne kolonya püskürttü; kâğıtlarını koltuğunun altına sıkıştırdı, kasketini

eline aldı ve satış işlemlerini tamamlamak için mahkemenin yolunu tuttu. Geç kalmak gibi bir korkusu yoktu, çünkü mahkeme başkanını tanıyordu ve onun sevdiği kahramanı kavgadan kurtarmak istediğinde ayağına çabuk geceleri, kavgasını bitirmesini istediğinde de uzun gündüzleri yollayan, Homeros'un Zeus'u gibi, duruşmaları dilediğince uzatıp kısaltabileceğini biliyordu; böyle olmasına karşın yine de işi bir an önce sonuçlandırmak istiyordu, çünkü içi pek rahat değildi, hâlâ tedirginlik duyuyordu, elindeki canların çok da gerçek sayılamayacaklarını, böyle durumlarda da insanın omzundaki yükten bir an önce kurtulması gerektiğini düşünüyordu. Dışı kahverengi kumaşla kaplı ayı postu kürkünü giyip sokağa çıktığında kafası hep bu düşüncelerle doluydu; tam köşe başında, tıpkı kendininki gibi dışı kahverengi kumaşla kaplı ayı postu kürk giymiş, başında da yine onunki gibi yün kasket bulunan biriyle burun buruna geliverdi. Manilov'du bu; iki arkadaş kucaklaştılar ve belki beş dakika yol üzerinde böyle kucaklaşmış kaldılar. Öyle şiddetli öpüştüler ki her ikisinin de ön dişleri gün boyu ağrıdı. Sevinçten Manilov'un yüzünde yalnız burnuyla dudakları görülüyordu, gözleri tümüyle yok olmuştu. Çeyrek saat boyunca iki eliyle birden Çiçikov'un elini tutup ısıttı da ısıttı. Pavel İvanoviç'i kucaklamak için nasıl koştuğunu en ince, en hoş sözlerle açıkladı ve konuşmasına ancak dansa kaldırılan bir genç kıza dile getirilebilecek güzellikte komplimanlarla son verdi. Bütün bunlara nasıl teşekkür edebileceğini Çiçikov da bilmiyordu, ama yine de teşekkür etmek için ağzını açacak olduğunda Manilov birden kürkünün içinden boru gibi dürülüp pembe bir kurdeleyle bağlanmış kâğıtlar çıkardı ve iki parmağıyla pek hoş bir biçimde bunu Çiçikov'a uzattı.

— Bu ne?

— Köylüler.

— Öyle mi! –Kâğıtları açıp hızla bir göz gezdirdi; yazının güzelliğine, düzenine hayran oldu.– Yeniden yazmaya gerek yok. Çerçeve içine bile alınmış! Kim bir sanatçı özeniyle yaptı bu çerçeveyi?

— Boşverin, –dedi Manilov.

— Siz mi?

— Karım.

— Aman Tanrım! Sizi böyle zahmetlere soktuğum için doğrusu çok üzgünüm.

— Pavel İvanoviç söz konusuysa zahmet diye bir şey yoktur.

Çiçikov gönül borçlusu olduğunu belirtmek için hafifçe eğildi. Onun satış işlemlerini tamamlamak için mahkemeye gittiğini öğrenen Manilov, kendisine eşlik etmeye hazır olduğunu söyledi. Kol kola girip yürümeye başladılar. Yolda karşılarına çıkan her çukur, tümsek ya da basamakta Manilov, Çiçikov'a destek oluyor, hatta adeta eliyle onu hafifçe kaldırıyordu, sonra da bu hareketini hoş bir gülümsemeyle bütünleyerek Pavel İvanoviç'in ayacıklarını incitmesine asla izin veremeyeceğini söylüyordu. Nasıl teşekkür edeceğini bilemeyen Çiçikov üzülüyor, ezilip büzülüyordu; çünkü ne kadar ağır olduğunu ondan iyi kim bilebilirdi? Karşılıklı incelik gösterileriyle mahkemeye geldiler. Kocaman, üç katlı, tebeşir gibi bembeyaz taş bir yapıydı burası; bembeyazlığı, içinde çalışanların ruh temizliğinin de simgesiydi sanki. Alandaki öbür yapılar (içinde tüfekli bir askerin beklediği bir nöbetçi kulübesi, birkaç araba durağı ve üzerine tebeşir ya da kömürle, bilinen yazılar yazılmış, resimler yapılmış uzun tahta perdeler) bu taş yapının büyüklüğüyle uyumlu değillerdi. Bu tenha –ya da bizde adlandırıldığı biçimiyle sevimli– alanda başka hiçbir şey yoktu. İkinci ve üçüncü kat pencerelerinde

Adalet Tanrıçası Themis rahiplerinin satın alınmaz başları bir görünüp bir yitiyordu; pencere önlerinden çekildikleri anda odaya müdürleri giriyordu herhalde. İki dost merdivenleri koşarak, soluk soluğa çıktılar; bunun nedeni Manilov'un kendisine destek olmasından kurtulmak isteyen Çiçikov'un adeta koşturarak gitmesi, onu yardımsız, tek başına bırakmak istemeyen Manilov'un da ondan geri kalmamaya çalışmasıydı. Loş koridora vardıklarında ikisi de soluk soluğaydı. Bakışları koridorda da, odalarda da şaşırtıcı bir temizlik görüntüsüne tanık olmadı. O zamanlar temizlik konusunda pek kaygılanılmazdı; bir yer pis ise, öylece pis kalırdı; dış görünüşün güzel olması önemsenmezdi. Yani Tanrıça Themis her günkü haliyle, üzerinde hırkasıyla karşılıyordu konuklarını. Burada kahramanlarımızın geçtiği kalem odalarını da anlatmamız gerekirdi, ama yazar devlet dairelerinde müthiş bir çekingenlik, ürküntü duyduğundan yerler pırıl pırıl cilalı, masaların tozu alınmış da olsa, başını önüne eğip bir an önce oradan ayrılmak ister; o bakımdan kahramanlarımızın geçtikleri kalem odalarının nasıl bir gönenç, bolluk içinde olduğundan hiç haberi yoktur. Kahramanlarımız burada kiminin üzeri yazılı, kimi bembeyaz pek çok kâğıt gördüler; ayrıca eğilmiş başlar, geniş enseler, taşra zevkinde dikilmiş yığınla frak gördüler; ancak bütün bunlardan hemen ayrılan külrengi bir ceket vardı ki ceketin sahibi yüzü neredeyse kâğıda değecek kadar başını yana eğmiş, rahat, kendinden emin hareketlerle bir şeyler yazıyordu. Yargılama süresince mahkemenin koruyucu kanatları altında çocuklar, hatta torunlar yetiştirmiş, yaşayacağı kadar yaşamış barışçıl bir toprak sahibinin mahkeme yoluyla kopardığı bir toprağa ya da haciz yoluyla el koyduğu bir çiftliğe ilişkin bir şeylerdi herhalde yazdığı. Arada kulağa hırıltılı bir ses çalınıyordu: "Fedosi Fedosiyeviç, 368 no'lu dosya lütfen!" – "Hokkanın kapağını her zaman aynı yere koysanız olmaz mı!" Zaman zaman, bir amire ait olduğu su götürmez, görkemli, buyurgan bir ses duyuluyordu: "Şunu temize çek! Bir yanlışını göreyim,

çizmelerini çıkarttırırım ayağından, altı gün aç susuz burada kalırsın sonra!" Kalem odasında divitlerden öyle müthiş bir gıcırtı yükseliyordu ki tabanını dört karış kuru yaprak kaplamış bir ormanda çalı çırpı yüklü birkaç araba gidiyor sanılabilirdi.

Çiçikov'la Manilov genç iki memurun oturduğu ilk masaya yaklaştılar:

— Köylü işlerine hangi masada bakılıyor acaba?

Memurların ikisi birden başlarını onlara çevirdiler:

— İşiniz neydi?

— Bir dilekçe verecektim de... –dedi Çiçikov.

— Bir şey mi satın aldınız?

— Ben önce köylü işlerine hangi masada bakıldığını öğrenmek istiyorum. Burada mı, yoksa bir başka masada mı?

— Siz hele bir ne satın aldığınızı, kaç paraya aldığınızı söyleyin, biz de ona göre işinizin hangi masada görüleceğini söyleyelim. Yoksa öyle olur mu!..

Adamların bütün genç memurlar gibi meraklı oldukları, kendilerine ve yapmakta oldukları işe önem ve ağırlık kazandırmaya çalıştıkları ortadaydı; o yüzden de Çiçikov:

— Bakın cancağızlarım, –dedi.– Fiyatları ne olursa olsun, köylülerle ilgili bütün işlerin aynı masada görüldüğünü iyi bilirim. Onun için şimdi lütfen bana o masayı gösterin. Ama eğer dairenizde hangi işlerin görüldüğünü bilmiyorsanız, gidip bir başkasına soralım.

Memurlar bu sözlere karşılık vermediler. Bir tanesi parmağıyla odanın öbür köşesinde birtakım kâğıtları karıştırıp duran yaşlıca bir adamın oturduğu masayı

gösterdi. Çiçikov’la Manilov masaların arasından dolanarak oraya gittiler. Büyük bir dikkatle çalışıyordu memur.

— Sorabilir miyim acaba, köylü işlerine burada mı bakılıyor? –dedi Çiçikov bir selam vererek.

Memur önündeki kâğıtlardan başını kaldırdı, ağır ağır:

— Köylü işlerine burada bakılmaz, –dedi.

— Peki nerede bakılır?

— Köylü şubesinde.

— Köylü şubesi nerede?

— İvan Antoniç’te.

— İvan Antoniç nerede?

Yaşlı memur parmağıyla odanın öbür köşesini gösterdi. Çiçikov ve Manilov hemen o yana yöneldiler. Göz ucuyla kahramanlarımıza şöyle bir bakan İvan Antoniç hemen sonra gözlerini indirip işine daha bir coşkuyla girişti.

Çiçikov selam vererek:

— Acaba köylü alım satımı bu masada mı yapılıyor? –diye sordu.

İvan Antoniç karşılık vermedi, duymamış gibi kâğıtlarına büsbütün gömüldü. Yaşını başını almış, aklı başında bir adam olduğu belliydi; şu aklı bir karış havada gençlerden değildi. Kırkını epey gerilerde bırakmış gibiydi. Esmerdi, saçları gürdü. Yüzünün ortası olduğu gibi ileri çıkmış ve bir burun olmuştu sanki: “Sürahi surat” denilen tiplerdendi.

— Köylü işlerine bakılan masayı soruyordum? –dedi Çiçikov bir kez daha.

Sürahi suratını çeviren İvan Antonoviç:

— Burası, –dedi, sonra yeniden işine döndü.

— Benim işim, buralı bazı çiftlik sahiplerinden satın aldığım ve başka yere götüreceğim köylülerle ilgiliydi; satış sözleşmelerini düzenledik, yalnız onay gerekiyor.

— Satıcılar da geldi mi?

— Gelen de var, gelemeyip vekâletname veren de.

— Dilekçe yazdınız mı?

— Yazdım. Biraz acelem var da... acaba işi bugün tamamlayabilir miydik?

— Bugün mü? Bugün olmaz. Üzerlerinde haciz olup olmadığına falan bakmamız gerek.

— Acaba işi çabuklaştırabilir miydik? Başkan, yani İvan Grigoryeviç de yakın dostumdur...

İvan Antoniç sertçe:

— İvan Grigoryeviç'ten başkaları da var, –dedi.

Çiçikov, İvan Antoniç'in ne demek istediğini anlamıştı:

— Onlar da görülecektir, emin olabilirsiniz, –dedi.– Ben de memurluk yaptım, bilirim bu işleri.

— İvan Grigoryeviç'e gidin, –dedi İvan Antoniç, biraz daha yumuşamış bir sesle.– Gereken kişilere emir versin. Bizde iş uzamaz, merak etmeyin.

Çiçikov cebinden bir banknot çıkarıp İvan Antoniç'in önüne koydu, beriki parayı hiç fark etmemiş gibi üzerine hemen bir kitap attı. Çiçikov parayı gösterecek olduysa da İvan Antonoviç "göstermenize gerek yok" anlamında belli belirsiz bir baş hareketi yaptı. Sonra hemen oradaki tapınak görevlilerinden birini göstererek:

— O sizi makama götürür, –dedi.

Kendini bütünüyle Themis’e adadığı için redingotunun patlayan dirseklerinden nicedir astarları sarkan, ancak gösterdiği üstün hizmete karşılık kâtip unvanı kazanmış olan bu görevli, bir zamanlar Vergilius’un Dante’ye rehberlik ettiği gibi, kahramanlarımıza yargıcın odasına dek eşlik etti; odada geniş koltuklar ve üzerinde kalın iki kitapla bir adalet aynası[23] olan masadan başka eşya yoktu. Başkan masada güneş gibi tek başına oturuyordu. Buraya gelince yeni Vergilius’un tüm varlığını öyle derin bir saygı kapladı ki kapıdan içeri adım atamadı, aşınmaktan çadır bezine dönmüş, bir yerine de tavuk tüyü yapışmış ceketinin sırtını göstererek dönüp gitti. İçeri girince başkanın yalnız olmadığını gördüler, adalet aynasının arkasında kaldığı için görünmeyen Sobakeviç vardı yanında. Konukların gelişi bağırışlara, sevinç çığlıklarına neden oldu odada. Ağır koltuklar gürültüyle itilip ayağa kalkıldı. Sobakeviç de yerinden doğruldu, böylece de uzun kollarıyla bedeni olduğu gibi ortaya çıktı. Başkan kollarını açıp Çiçikov’u kucakladı, odayı öpüşme sesleri doldurdu; birbirlerine sağlıklarını sordular, ikisinin de bellerinin ağrıdığı ortaya çıktı; hep oturmaları, hareketsiz bir yaşam sürmeleri gerekçe gösterildi buna. Sobakeviç, anlaşılan başkanı bilgilendirmişti yaptıkları alışverişten, çünkü başkanın kendisini kutlamaya girişmesi, özellikle de bu alışverişin aralarında kalması konusunda uyarılmış olan satıcıların şu anda yüz yüze gelmeleri kahramanımızı biraz şaşırtmış gibiydi. Yine de başkana teşekkür etti, hemen sonra Sobakeviç’e dönerek:

— Siz nasılsınız? –dedi.

— Tanrıya şükür, bir şikâyetim yok.

Gerçekten de neden şikâyet edecekti ki Sobakeviç? Demir bile üşütüp öksürebilirdi, ama ona bir şey olmazdı; öylesine sağlam, sağlıklı bir çiftlik sahibiydi.

— Evet, sağlık açısından ününüze diyecek yok! –dedi başkan da.– Babanız rahmetlinin de dillere destandı sağlığı.

— Haklısınız. Tek başına bir ayının hakkından gelebilirdi, –dedi Sobakeviç.

— İsteseniz bence siz de bir ayıyı yere serebilirsiniz!

— Yok, ben beceremem, –dedi Sobakeviç.– Rahmetli benden çok güçlüydü... –Göğüs geçirip ekledi:– Bugün artık onun gibileri yok! Beni alın mesela! Hayat mı şu yaşadığım?

— Nesi varmış hayatınızın? –dedi başkan.

— Hiç iyi değil... hiç iyi değil, –dedi Sobakeviç başını sallayarak. Düşünün bir, İvan Grigoryeviç, elli yaşıma geldim, ama hastalık nedir bilmem. İnsanın bir boğazı ağrımaz mı canım, bir yerinde çıban olsun çıkmaz mı? Hayır, ben bilmem böyle şeyleri! Ve bu hiç iyiye işaret değil. Korkarım bir gün bedelini ödeyeceğim bütün bunların.

Üzgün üzgün dalıp gitti Sobakeviç.

Başkan da, Çiçikov da onun böyle bir şeye üzülmesine şaşıp kaldılar.

— Size bir mektup getirdim, –dedi Çiçikov, cebinden Plyuşkin’in mektubu çıkartarak.

— Kimden? –dedi başkan, mühürü koparıp zarfı açtı:– Aa, Plyuşkin’denmiş! Yaşıyor demek hâlâ? Ne yazgı ama! O kadar akıllı, zengin bir adamken, şimdi...

— Bir köpek!.. –dedi Sobakeviç.– Bütün adamlarını açlıktan öldüren aşağılık bir herif!

— Tabii ki, tabii ki! –dedi başkan mektubu okuyunca.– Vekili olmaya hazırım. Ne zaman tamamlayalım onay işlemlerini: Bugün mü, yoksa daha sonra mı?

— Bugün, –dedi Çiçikov.– Hatta sizden mümkünse hemen şimdi bitirmenizi rica edeceğim işi, çünkü yarın buradan ayrılmam gerek; satış sözleşmeleriyle dilekçeler yanımda.

— Nasıl isterseniz. Ne var ki sizi bu kadar erken bırakmayız. Satış sözleşmelerinin onay işlemlerini bugün bitiririz, ama siz bir süre daha bizimle kalırsınız. Hemen şimdi emir veriyorum... –Böyle diyerek kalem odasına açılan yandaki kapıyı araladı: Dosyaları peteğe benzetecek olursak, peteklerinde coşkuyla çalışan arılar gibi memurla doluydu içerisi.– İvan Antonoviç orada mı? –diye sordu başkan.

— Burada! –diye bir ses geldi içeriden.

— Söyleyin buraya gelsin!

Okurlarımızın az önce tanıdığı sürahi suratlı adam içeri girip saygılı bir selam verdi.

— Alın şunları İvan Antonoviç, şu satış sözleşmelerini ve...

Sobakeviç başkanın sözünü keserek:

— Her iki yan için ikişer de tanık gerek İvan Grigoryeviç! –dedi.– Savcıya birini gönderin, iş yok güç yok, nasılsa evinde oturup duruyordur; onun bütün işlerini yardımcısı pinti Zolotuha görür. Sağlık müfettişi de işsiz güçsüz takımındandır; o da ya evinde oturuyordur ya da bir yere oyuna gitmiştir. Aslında burada daha başkalarını da bulabilirsiniz: Truhaçevskiy, Beguşkin, yok yere kalabalık eden bir yığın gereksiz, boş adam!..

— Haklısınız, haklısınız! –dedi başkan ve hemen bir kâtibi bu kişileri çağırmak için yolladı.

— Sizden bir ricam daha olacaktı, –dedi Çiçikov.– Kendisinden köylü satın aldığım toprak sahibi bir hanımefendinin vekili, sizin burada çalışıyor: Başpapaz Peder Kiril’in oğlu... onu da çağırtabilir miydiniz acaba?

— Elbette, hemen onu da çağırtalım. Her iş yapılsın. Yalnız sizden bir ricam var: Sakın memurlara para vermeyin. Dairemde dostlarım para ödemez. –Bunları söyledikten sonra İvan Antonoviç’e birtakım emirler verdi; memur bu emirlerden pek hoşlanmamış gibiydi. Düzenlenen köylü satın alma sözleşmeleri olumlu bir etki yapmışa benziyordu başkanın üzerinde, hele bütün alışverişin yüz bin ruble dolayında tutması pek hoşuna gitmişti. Büyük bir hoşnutlukla birkaç dakika boyunca Çiçikov’un gözlerine baktı, sonra:

— Demek böylece bu köylülerin sahibi siz oldunuz Pavel İvanoviç? –dedi.

— Öyle oldu, –dedi Çiçikov.

— Güzel bir iş, gerçekten güzel bir iş!

— Evet, bundan daha güzel bir iş yapamayacağımı ben de görüyorum. Ne olursa olsun, gençliğin liberal ham hayallerini bir yana bırakıp sağlam bir temele yaslanmadıkça, insan hayatta hedefini belirlemiş sayılmaz.

Sözlerinin burasında tam yerine getirip liberalizme, bütün gençlere, gençliğe verdi veriştirdi. Ama sanki sözlerinden pek emin değil gibiydi; sanki kendi kendine şöyle diyordu: “Atıyorsun kardeşlik, dehşetli atıyorsun!” Hatta olumsuz bir ifade görme korkusuyla Sobakeviç’le Manilov’un yüzlerine bakamıyordu. Ama korkusu boşunaydı: Sobakeviç’in yüzünde en ufak bir kımıltı yoktu; Manilov’a gelince, kemanı aşıp kuş gırtlağının bile çıkamayacağı seslere yükselmiş bir kadın şarkıcı karşısında büyülenen bir müziksever gibi gözleri hayranlıkla Çiçikov’a yönelmiş, başını onaylayıcı anlamda sallayıp duruyordu.

Sobakeviç, Çiçikov’a:

— İvan Grigoryeviç'e bu alışverişle kimlere sahip olduğunuzu niye söylemiyorsunuz? –dedi; sonra yargıca yöneldi:– Siz de İvan Grigoryeviç, bir sorun hele, nasıl bir hazineye konmuşlar kendileri! Köylü değil, resmen altın verdim! Arabacı Miheyev'i bile sattım düşünebiliyor musunuz!

— Olamaz! Miheyev'i satmış olamazsınız! –dedi başkan.– İyi tanırım Miheyev'i: Altın elli, gerçek bir ustadır. Benim yaylıyı da elden geçirmişti. Ama durun hele... siz bana onun öldüğünü söylememiş miydiniz?

— Kimin? Miheyev'in mi? –dedi Sobakeviç, alabildiğine soğukkanlı.– Ölen onun kardeşiydi; Miheyev yaşıyor, üstelik eskisinden de sağlıklı. Geçenlerde bana bir briçka yaptı ki, öylesini Moskova'da bile zor yaparlar. Aslında çardan başka kimseye araba yapmaması gerek onun!

— Evet, Miheyev harika bir usta, –dedi başkan,– ve kendisini nasıl olup da gözden çıkarabildiğinizi bir türlü anlayamıyorum!

— Tek gözden çıkardığım Miheyev olsa!.. Mantar Stepan, doğramacı; Miluşkin, tuğlacı; Telyatnikov Maksim, çizmeci... hepsi gitti... hepsini sattım! –Başkan, hepsi de çiftliği için gerekli olan bu adamları niye sattığını sorunca Sobakeviç elini şöyle bir salladı:– Salaklığım tuttu, satıversem n'olur şunları dedim! Sattım... halt ettim! –Sonra yaptığına yazıklanıyormuş gibi başını yana eğdi:– Saçı sakalı ağarttım, ama hâlâ aklım başıma gelmedi!

— İyi ama Pavel İvanoviç, –dedi başkan, Çiçikov'a dönerek,– toprağınız yok, köylü satın alıyorsunuz? Başka bir yere götürmek için mi aldınız onları?

— Evet, başka yere.

— O zaman başka. Nereye götüreceksiniz peki?

— Herson’a.

— A, toprağı harikadır oraların! –dedi başkan ve Herson’da otların adam boyu yükselmesinden övgüyle söz etti.– Nasıl, yeterli toprağınız var mı bari?

— Yeterli sayılır, satın aldığım köylülere yeter.

— Gölü, ırmağı var mı?

— Irmak var. Aslında göl de var. –Çiçikov bunları söylerken göz ucuyla Sobakeviç’e baktı: Sobakeviç’in yüzü hep öyle kımıltısızdı, belirgin bir ifadesi yoktu; ama bir yandan da bu yüz Çiçikov’a “Yalana bak! Irmakmış... gölmüş! Toprağının bile olduğu şüpheli!” diyormuş gibi geldi.

Onlar böylece konuşurken tanıklar birer ikişer gelmeye başladı: Okurlarımızın önceden bildiği, sürekli göz kırpan savcı, onun ardında sağlık müfettişi, sonra Truhaçevskiy, Beguşkin ve ötekiler, Sobakeviç’in deyişiyle, dünyada ne aradıkları bilinmeyen insanlar. Çoğunu tanımıyordu Çiçikov. Yine de tanık gerektiğinde mahkeme kalemindeki memurlar bu eksiği fazlasıyla giderdiler. O arada başpapaz Peder Kiril’in yalnız oğlu değil, kendisi de geldi. Her tanık adını soyadını, hünerlerini, taşıdığı bütün sanları ve istenen öteki bilgileri gerekli yerlere yazdı. Kiminin yazısı dik, kimininki sağa, kimininki sola yatık, kimininki dönük, kimininki neredeyse tepetaklaktı; aralarında Rus alfabesinde hiç görülmemiş harfler kullananlar bile vardı. Bizim İvan Antonoviç tereyağından kıl çeker gibi halletti işleri. Düzenlenen satış sözleşmeleri, ilgili kütük defterlerine kaydedildi, paraflar, onaylar tamamlandı, ayrıca yüzde yarım vergi ve satılan köylülerin köylü bordrosunda ilan ücreti alındı; bütün bunlar için Çiçikov pek az bir şey ödedi. Çünkü başkan, Çiçikov’dan vergilerin yarı yarıya indirimli alınmasını emretmişti; verginin kalan yarısı bir yolu bulunup başka bir iş sahibinin hesabına aktarılacak ve ondan tahsil edilecekti.

Bütün işler bitince başkan:

— Geriye yalnızca bu alışverişçeğizi ıslatmak kaldı, –dedi.

— Hayhay, –dedi Çiçikov.– Siz yalnızca zamanını söyleyin. Sizler gibi hoş insanlar için üç dört şişe köpüklü şarap açtırmazsam ayıp olur!

— Hayır efendim, beni yanlış anladınız: Köpüklüleri biz açtırırız, –dedi başkan,– o görev bize ait, görev de değil borç! Siz konuksunuz: İkram bize düşer. Bakın ne yapalım baylar! Hepimiz kalkıp emniyet müdürüne gidelim; her zaman mucizeler yaratır o, balık pazarından ya da şarapçının önünden geçerken bir göz kırpması yeter! Öyle şeyler yiyip içeceğiz ki aklınız durur! Fırsattan yararlanarak bir de vhist çeviririz!

Kimsenin geri çeviremeyeceği bir öneriydi bu. Balık pazarı sözünün kulaklarına çalınmasıyla tanıklar açlıklarını hatırlayıverdiler; herkes hemen kasketine, şapkasına davrandı; sözleşmelerin resmen onaylanması işi de böylece bitmiş oldu.

Kalem odasından geçerken İvan Antonoviç Sürahisurat, önünde saygıyla eğildiği Çiçikov'a usulca:

— Köylülere yüz bin ruble vermişsiniz, bizim emeğimiz içinse yalnız bir beyaz![24] diye fısıldadı.

Çiçikov da fısıldayarak:

— Nasıl köylüler aldığımı bir bilseniz! Beş para etmez bir güruh! Verdiğimin yarısına bile değmeyecek gereksiz birtakım insanlar!

İvan Antonoviç, karşısında sağlam karakterli bir iş sahibi olduğunu ve daha fazla zırnık koklatmayacağını anladı.

Sobakeviç de Çiçikov'un öbür kulağına fısıldadı:

— Plyuşkin’den kaça aldınız köylüleri?

Çiçikov’un buna yanıtı söyle oldu:

— Siz Serçe’yi niye sokuşturdunuz listeye?

— Ne serçesi?

— Köylü kadın... Yelizaveta Serçe. Kadın olduğu anlaşılmasın diye adının sonundaki a’yı da kaldırmışsınız!

— Serçe diye biri yok, ben böyle bir ad eklemedim, –dedi Sobakeviç, hızla öbürlerinin arasına katıldı.

Gürültü şamata, sonunda varabildiler emniyet müdürünün evine. Gerçekten de büyücüydü emniyet müdürü: Daha olayın ne olduğunu öğrendiği anda, mahalle bekçisini yanına çağırdı, –çizmeleri ışıl ışıl parlayan, anasının gözü bir adamdı bekçi– kulağına iki sözcük fısıldadı ve sözlerini “Anlarsın ya!” diye bitirdi. Öbür odada konuklar vhist oyunu için yerlerini alırken bu yanda masanın üzeri büyüklü küçüklü mersin balıkları, som balığı, taze havyar, püre havyar, ringa, çeşitli peynirler, isli balık, isli dil türünden, tümü de balık pazarı kaynaklı yiyeceklerle donanıverdi. Bunlara elbet ev sahibinin mutfağında hazırlanan yiyecekler de eklendi: Dokuz pudluk bir mersin balığının yanak ve kafa etleriyle kıkırdaklarından yapılmış bir börek, bir börek daha (mantarlı), bir başka börek daha (esmer undan, sadeyağlı) ve çeşitli kompostolar.

Emniyet müdürü kentin bir bakıma babası sayılırdı, iyiliğinin dokunmadığı kimse yoktu. Kentli hemşehrileri arasında kendini aile arasındaymışçasına rahat hissederdi: Bakkal, manav dükkânlarını sık sık ziyaret eder, buralara kendi evinin kilerine girer gibi girerdi. Yerini doldururdu, işinde kusursuzdu. Bu iş mi onun için, yoksa o mu bu iş için yaratılmıştı, söyleyebilmek kolay değildi. İşleri öyle zekice ayarlamıştı ki bütün öncellerinin iki katı kadar gelir elde

etmesine karşın, tüm kentin yere göğe koyamadığı bir adam olmayı da başarmıştı. Esnaf onu burnu büyük olmadığı için severdi. Gerçekten de esnaf çocuklarına vaftiz babalığı yapar, dükkân sahipleriyle de dostça yakınlıklar kurardı. Arada bir zorla para aldığı da olurdu elbet, ama bu işi son derece ustalıkla yapardı: Omuzlarına pat pat vurur, güler, çay ısmarlar, “Bir gün geleyim de dama oynayalım,” der, “İşler nasıl?” diye sorar, ayrıca başka şeyler de sorardı. Çocuklarından birinin hasta olduğunu duyduğunda ilaç salık verirdi. Kısacası, harika bir insandı. Kente çekidüzen vermek için arabasıyla yollara düştüğünde, rastladıklarına laf atmadan duramazdı: “Hey Miheiç, şu başladığımız iskambil oyununu bitirsek artık diyorum!” Beriki de şapkasını çıkartarak: “Evet, Aleksey İvanoviç, bitirelim artık!” diye karşılık verirdi. “İlya Paramonıç, kardeş bir gün uğra da şu benim yorga ata bir bak: Seninkiyle bir yarıştıralım, bakalım hangisi kazanacak?” At yarıştırmaya meraklı tüccar da hoşnutlukla sakalını sıvazlayarak, “Hayhay Aleksey İvanoviç, yarıştıralım!” der, gülerdi. Hatta orada oturanların hemen hepsi şapkalarını çıkarıp hoşnutlukla birbirlerine bakarlar, sanki böylece “Şu Aleksey İvanoviç ne iyi adam!” derlerdi. Kısacası herkesin sevgisini kazanmış, tam bir halk adamı olduğu söylenebilirdi; esnafın da onun hakkındaki fikri şöyle özetlenebilirdi: “Evet, almasına alır, ama gerektiğinde de hemen yanı başındadır.”

Mezelerin masaya yerleştirildiğini gören emniyet müdürünün konuklarına oyunu yemekten sonraya bırakmalarını önermesiyle, herkes deminden beri hoş kokularıyla burunlarını şenelten yiyeceklerin bulunduğu yemek odasına yöneldi. Sobakeviç ne zamandır kapı aralığından gözüne ilişip duran kocaman bir kayık tabaktaki muhteşem mersin balığından gözünü alamıyordu. Yalnızca Sibirya’da görülen ve mühür yapımında kullanılan saydam kayaların rengine benzer zeytin rengi votkadan birer kadeh yuvarlayan konuklar, ellerinde çatallarla dört bir yandan

masaya hücuma geçtiler, bu hücum sırasında da kimi havyara, kimi somona, kimi peynirlere yönelerek, öz yapılarını, huylarını, eğilimlerini, ilgilerini ortaya koydu. Bütün bu yiyecekleri yalnızca önemsiz birer ayrıntı olarak gören Sobakeviç ise, doğruca mersin balığının önüne yerleşti ve öbürleri içki içer, gevezelik ederken, –çeyrek saati birazcık aşan bir sürede– koca balığı mideye indirdi; bu iş öyle çabuk olup bitti ki emniyet müdürü mersin balığını hatırlayıp da, elinde çatalıyla balığın bulunduğu köşeye doğru yürürken, ardındaki konuklarına dönerek, “Ya şu doğa harikasına ne buyurulur baylar?” dediğinde, doğa harikasından geriye yalnızca bir kuyruk kalmış bulunuyordu; Sobakeviç ise, olan bitenle hiç ilgisi yokmuş gibi, masanın öbür ucundaki tabağının başında, çatalını küçücük bir kuru balık parçasına saplamaya uğraşıyordu. Kolay değil: Koca bir mersini silip süpürmüştü; bu yüzden bir koltuğa yerleşti, başka bir şey yemedi, içmedi, yalnızca zaman zaman gözlerini kırpıştırarak öylece oturdu. Emniyet müdürü besbelli şaraplarına hiç acımıyordu: Kaldırılan kadehlerin haddi hesabı yoktu. Okurlarımızın da herhalde kolayca tahmin edebilecekleri gibi, ilk kadeh Hersonlu yeni çiftlik sahibinin sağlığına kaldırıldı, sonraki kadeh satın aldığı köylülerin esenlik içinde yeni topraklarına ulaşması dileğiyle kaldırıldı, sonra yeni çiftlik sahibinin müstakbel eşinin sağlığına kaldırıldı kadehler. Bu son dilek, Çiçikov’un da yüzünde bir gülümseme belirmesine yol açtı. İki hafta daha kalması için ısrar ettiler Çiçikov’a:

— Olmaz, Pavel İvanoviç! Böyle yalnız yaşamak olmaz! Siz bizimle biraz daha kalın da sizi bir güzel evlendirelim biz! Söylesenize İvan Grigoryeviç, evlendiririz, değil mi?

— Evlendiririz ya, evlendiririz! –dedi başkan.– Ne kadar direnirseniz direnin, ne yapar eder, evlendiririz! Böyledir burada cancağızım: Gelmek iradeyle, gitmek müsaadeyle! Biz bu işlerde şaka sevmeyiz.

— Canım niye direneyim, –dedi Çiçikov, gülümseyerek.– Evlilik böyle şeylere gelmez... ama önce kız gerekir evlenmek için.

— Kız da buluruz size, istediğiniz başka şeyleri de!

— O zaman başka!

Hep bir ağızdan bağrıştılar:

— Yaşasın! Kalıyor! Hurra, Pavel İvanoviç, hurra! Hurra!

Kadehlerini onun kadehiyle tokuşturmak için herkes Çiçikov’a doğru yürüdü, kadehler tokuşturuldu. Ama daha ateşli olanlar, “Bir daha!” diyerek kadehleri yeniden doldurup yeniden tokuşturdular. Yeniden “Bir daha!” diyenler oldu, onlarla da üçüncü bir kez daha tokuşturuldu kadehler. Kısa sürede herkesin keyfi doruğa çıktı. Neşesini bulduğu zaman gerçekten pek sevimli, pek şeker olan başkan, birkaç kez sımsıkı kucakladığı Çiçikov’a iç dökme makamında “Canımın içi!.. Anam babam!..” diye seslendi; hatta parmaklarını şaklatıp, ünlü “Seni Komarinli köylü seni” şarkısı eşliğinde Çiçikov’un çevresinde döne döne dans etti. Şampan-yadan sonra açılan Macar şarabı herkesin neşesine neşe kattı. Vhisti hepten unutmuşlardı; tartışıyor, bağrışıyor, her konuda konuşuyorlardı: Siyasetten, hatta askeri işlerden konuştular; bu sırada öyle özgür düşünceler öne sürüldü ki başka zaman olsa bunları söyleyenleri asla bağışlamazlar, öz çocukları olsa döverlerdi. Bu arada pek çok karmaşık sorunu da şıpın işi çözüverdiler. Çiçikov hayatında hiç olmadığı kadar keyifliydi: Kendini gerçek bir Hersonlu çiftlik sahibi gibi görmeye başlamıştı: Nadası üç yıla çıkarmak gibi, çiftlik işlerine getireceği yeniliklerden, iki kalbin mutluluk içinde birleşmesinden söz ediyor, Sobakeviç’e Werther’in Charlotte’a yazdığı şiir şeklindeki mektubu okuyordu; ama Sobakeviç koltuğuna yayılmış, tek başına hakkından geldiği mersin balığından sonra bastıramadığı bir uyku arzusuyla yalnızca gözlerini kırpıştırıyordu. Aslında kendisinin de biraz

fazla dağıttığının farkına varan Çiçikov bir araba rica etti; savcının arabasını verdiler. Savcının arabacısının son derece deneyimli, işinin ehli olduğu anlaşılıyordu, çünkü bir yandan arabayı sürerken bir yandan da, geriye doğru uzattığı eliyle kahramanımızı tutuyordu. Böylece hana vardılar, ama Çiçikov epeyce bir süre daha saçma sapan bir şeyler mırıldandı durdu: Sağ yanağı gamzeli, yanakları pembiş, saçları sarı bir gelin, Herson köyleri, kazanılan büyük paralar... Hatta çiftlik işleriyle ilgili olarak Selifan'a birtakım emirler bile verdi; genel sayım için çiftliğe yeni getirilen köylülerin hepsini toplayıp bizzat saymasını istedi. Selifan bütün bunları uzunca bir süre sessizce dinledikten sonra odadan çıktı, Petruşka'ya, "Git, beyin giysilerini çıkar," dedi. Petruşka işe çizmelerden başladı: Çizmeyi çıkartırken az kalsın beyi de çekip yere düşürecekti. Neyse, sonunda çizmeler de, giysiler de çıkarıldı ve Hersonlu çiftlik sahibi sağa sola dönüşleriyle birkaç kez korkunç bir biçimde gıcırdattığı yatağında derin bir uykuya daldı. Beyin fosforlu noktacıklarla dolu parlak kırmızı frakıyla pantolonunu koridora çıkaran Petruşka bunları bir askıya astı, sonra bütün koridoru toza boğarak ikisini de bir güzel fırçaladı. Tam giysileri askıdan alıp içeri götürecekti ki bir ara balkondan aşağı bakınca ahırdan dönen Selifan'la göz göze geldi; bakışarak anlaştılar: Bey devrilip yattı, biz de bir yerlere gidelim. Petruşka frakla pantolonu odaya bırakıp hemen aşağı indi; nereye gittikleri üzerine bir şey konuşmadan, bambaşka şeylerden söz ederek, şakalaşarak yan yana yürüdüler. Pek uzun sürmedi yürüyüşleri: Yolun karşısına geçtiler, o kadar. Hanın karşısında, bodrum gibi bir yere açılan alçacık, islenmiş bir cam kapının ardında kayboldular. İçeride, tahta masalarda oturan pek çok insan vardı: Kimi sakallıydı bunların, kimi sakalsız; kiminin üzerinde koyun postu gocuk ya da kalın kaput vardı, kiminde ise yalnızca gömlek. Petruşka'yla Selifan'ın burada ne yaptıklarını Tanrı bilir; ama yaklaşık bir saat sonra çıktılar o bodrum gibi yerden, kol kola girdiler, herhangi bir yere çarpmamak için

birbirlerini koruyup kollayarak hana kadar konuşmadan yürüdüler. Sonra yine öyle kol kola hanın merdivenlerini çıkmaya başladılar, bu işin hakkından gelmeleri yaklaşık çeyrek saat aldı. Petruşka alçacık yatağının önünde durup, nasıl yatarsa daha rahat edebileceğini düşünerek bir süre öylece kaldı, sonunda bacaklarını tümüyle dışarıda bırakarak kendini enlemesine yatağa attı. Ya ahırda atların yanında ya da hanın uşaklar bölümünde yatması gereken Selifan da başını Petruşka'nın karnına dayayarak aynı yatağa bıraktı kendini. Her ikisi de yatar yatmaz müthiş bir horultuyla uykuya daldılar, bitişik odadan da efendileri burundan ince bir ıslıkla onlara karşılık veriyordu. Az sonra bütün sesler dindi, han derin bir uykuya gömüldü. Sadece Ryazan'dan gelen teğmenin penceresi aydınlıktı. Teğmen galiba çizme hastasıydı, çünkü gelir gelmez ısmarladığı dört çizmenin üzerine şu anda da kim bilir kaçıncı kez beşincinin provasını yapmaktaydı. Birkaç kez yatağına kadar geldi: Niyeti artık çizmesini çıkarıp yatmaktı, ama bir türlü yapamadı bunu: Çizmelerinin dikişi, her şeyi öyle güzeldi ki bacağını kaldırıp kaldırıp bakıyor, konçlarından, inanılmaz şık topuklarından gözlerini alamıyordu.

Sekizinci Bölüm

Çiçikov’un yaptığı alışveriş hemen herkesin dilindeydi. Götürüp bir başka yere yerleştirmek için köylü satın almanın kazançlı bir iş olup olmadığı üzerine çeşitli görüşler dile getiriliyor, yorumlar yapılıyordu. Bu konuda pek çok kimsenin derin bilgi sahibi olduğu anlaşılıyordu. “Elbette,” diyorlardı, “Güney illeri topraklarının çok verimli olduğu bir gerçek, ne var ki su olmadı mı Çiçikov’un köylüleri ne yapacak? Çünkü hiç nehir yok topraklarında.” – “Suyun olmayışı, Stepan Dmitriyeviç, o kadar büyük bir sorun değil, inanın değil! İnsanların yer değiştirmeleri çok daha önemli bir sorun bence. Bizim köylü, malum, yeni bir yerde, kulübesi, iki karış bahçesi olmadan toprak falan süremez, kaçar gider! İki kere iki dört: Anında sıvışır! Hem öyle bir sıvışır ki, ne izini ne tozunu bulabilirsin!” – “Müsaade buyurursanız, Aleksey İvanoviç, Çiçikov’un satın aldığı köylülerin kaçacakları konusundaki görüşlerinize katılmadığımı belirtmek zorundayım. Rus insanı her iklime kolayca alışır. İstersen Kamçatka’ya götür mujiği, yeter ki ellerini sıcak tutacak bir çift kalın eldiven ver: Ellerini birbirine şöyle bir vurur, sonra baltasını kaptığı gibi kendine bir kulübecik yapmak için ağaç kesmeye girişir.” – “İyi de İvan Grigoryeviç, unuttuğun çok önemli bir şey var: Çiçikov’un satın aldığı köylülerin ne biçim adamlar olduklarını bilmiyorsun. Unutma ki hiçbir çiftlik sahibi işe yarar, iyi adamını satmaz. Çiçikov’un köylüleri hırsız ve sarhoş değillerse bile, kellemi keserim ki, ya tembelin önde gidenidirler ya da vara yoğa bela çıkaran, edepsiz heriflerdir.” – “Bak bunu kabul ederim. Doğru söylüyorsun, kimse iyi adamını satmaz. O yüzden de Çiçikov’un köylüleri sarhoş olabilir, ama burada çok önemli bir nokta var ve işin can alıcı yeri de burası: Evet, hepsi aşağılık, serseri tiplerdir, ama yeni topraklarına yerleştikten sonra bir bakarsınız harika birer yurttaşa dönüşüvermişler! Bunun günümüzden

de, geçmişten de pek çok örneği var.” – “Hadi canım oradan!” Kentteki kamu sanayi kuruluşları müdürüydü bunu söyleyen. “İnanın bana bu dediğiniz olacak şey değil! Bir kez Çiçikov’un köylülerinin yeni gittikleri yerde iki büyük düşmanları olacak: Birinci düşman içki satışının serbest olduğu Küçük Rusya[25] illerinin hemen burunlarının dibinde olması. İki haftaya kalmadan içmekten yıkılacaktır hepsi. Onları bekleyen ikinci düşmansa, serseri yaşama alışma tehlikesidir. Köylülerin her toprak değiştirmesinde ille de başa gelen bir beladır bu. Ama Çiçikov herifleri gözünün önünden ayırmaz ve en ufak pisliklerinde enselerinden tokatı eksik etmezse, o zaman başka. Üstelik bu işi başkasına da bırakmayacak, bizzat kendisi yapacak.” – “Canım Çiçikov niye kendi yapsın bu işi, kâhya diye biri var herhalde!” – “Kâhya mı kaldı ortalıkta? Hepsi üçkâğıtçı!” – “Doğru, üçkâğıtçı hepsi, çünkü çiftlik sahipleri işlerinin başında değil ki!” Genel bir onayla karşılandı bu görüş: “Bak bu doğru işte: Bey dediğin çiftlik işlerinden de, adamdan da biraz anlayacak. Böyle bir beyin yanında her zaman iyi bir kâhya olur.” Kamu sanayi kuruluşları müdürü, iyi bir kâhya için en az beş bin papeli gözden çıkarmak gerektiğini söyledi. Başkan, üç bine de iyi bir kâhya bulunabileceğini söyledi. Müdür, “Canım üç bine nerede kâhya buluyorsunuz, burnunuzun içinde mi?” dedi. Başkanın buna yanıtı şu oldu: “Yok, burnumun içinde değil, yaşadığımız ilde. Adını da söyleyeyim: Pyotr Petroviç Samoylov. Çiçikov’un köylülerine gerekli kâhya bu işte!” Kendilerini Çiçikov’un yerine koyuyor ve bu kadar köylünün bir yerden bir yere götürülmesini müthiş zor buluyor, bundan adeta dehşete kapılıyorlardı. Çiçikov’un köylüleri gibi huzursuz bir kalabalığın yolda isyana bile kalkışabileceğinden korkuyorlardı. Ancak emniyet müdürü bu görüşlere karşı çıkarak bir ayaklanma tehlikesi olmadığını, kafilenin komiserin denetiminde yolculuk yapacağını söyledi. Hatta komiserin kendisine bile gerek yoktu; komiser kendi yerine kasketini gönderse, o

kasket bile köylüleri gidecekleri yere kadar düzen içinde götürebilirdi. O arada Çiçikov'un köylülerindeki isyancı ruhun nasıl yok edilebileceğine ilişkin görüşlerini sayıp dökenler de oldu. Görüşler çok çeşitliydi: Aşırı sert, zorbaca yöntemler önerenler olduğu gibi, tam tersi, yumuşak, acıyıcı yöntemler önerenler de vardı. Posta müdürü, Çiçikov'un bu köylülere babalık etmek gibi kutsal bir görevle karşı karşıya olduğunu, hatta onları eğitmek gibi hayırlı bir iş de yapabileceğini söyledi, o arada da Lancaster'in karşılıklı eğitim yönteminden övgüyle söz etti.

Kentte konuşulanlar bu tür şeylerdi; hatta kimileri Çicikov'a duydukları sevgiyle, kişisel bazı öğütler de verdiler, köylülerini gidecekleri yere kadar rahatça götürebilmesi için kolcu vermeyi önerenler bile oldu. Çiçikov öğütler için teşekkür etti, gerektiğinde bunlardan elbette yararlanacaktı, ama kolcu önerisini kesinlikle geri çevirdi: Kolcuya gerek yoktu, çünkü satın aldığı köylüler son derece sakin insanlardı; yer değiştirmeye itirazları yoktu, gönüllü olarak değiştiriyorlardı yerlerini, dolayısıyla da ayaklanma gibi bir tehlike söz konusu değildi.

Ancak bütün bu konuşmalar, yorumlar, öneriler Çiçi-kov'a ummadığı yararlar sağladı. Öyle böyle değil, kendisinin resmen milyoner olduğuna ilişkin söylentiler yayıldı. İlk bölümde de gördüğümüz gibi Çiçikov'u zaten içtenlikle bağrına basmış olan kentlilerin bu söylentilerden sonra konuklarına duydukları sevgi büsbütün arttı. Gerçeği söylemek gerekirse hepsi de son derece iyi insanlardı, birbirleriyle ilişkilerine diyecek yoktu, alabildiğine içten, sıcak, dostça konuşurlardı birbirleriyle: "Sevgili dostum İlya İliç." – "Dinle kardeşim Antipator Zaharyeviç!" – "Atıyorsun anam babam, atıyorsun İvan Grigoryeviç." Posta müdürünün adı İvan Andreyeviç'ti, ama buna bir de "Şprehen zi deyiç" eklerler ve kendisine hep şöyle seslenirlerdi: "Şprehen zi deyiç, İvan Andreyiç?"[26] Sözün kısası tam bir aile gibi

yaşarlardı. Ayrıca çoğunun eğitimi de vardı. Mahkeme başkanı, Jukov-skiy'nin[27] "Lyudmila"sını ezbere bilir, pek çok bölümünü de ustalıkla okurdu; özellikle de "Orman uyukluyor, vadi çoktan derin uykuda" dizesini. Dizedeki "u" harflerini öyle bir söylerdi ki herkese orman ve vadi gerçekten uykudaymış gibi gelirdi; uyku havasını daha da güçlendirmek için yargıç bu sırada gözlerini de yumardı. Posta müdürü kendini felsefeye vermişti; düzenli olarak okuyordu, hatta geceleri bile Jung'un "Geceler"iyle Eckartshausen'in "Doğanın Gizleri-nin Anahtarı"nı okuyor, bunlardan uzun birtakım notlar alıyordu, ancak bunların ne tür notlar olduğunu bilen kimse yoktu. Nüktedandı, tumturaklı konuşurdu, kendisinin de dediği gibi, sözün süslüsünü, takmış takıştırmışını severdi. "Canım efendim, esasen, ezcümle, malumaliniz, tasavvur edebiliyor musunuz, şöyle de söylenebilir, bir bakıma" gibi sözleri boca edercesine kullanırdı. Konuşurken bir gözünü pek başarılı bir şekilde kısması da yergi dolu sözlerini daha bir yakıcı hale getirirdi. Ötekilerin de okumuş, bilgili insanlar oldukları söylenebilirdi. Kimi Karamzin'i[28] düşürmezdi elinden, kimi de "Moskova Haberleri"ni[29]; hiçbir şey okumayanlar bile vardı aralarında. İçlerinde öyle tembel olanlar vardı ki bunlar ancak tekme tokatla yerlerinden oynatılabilirlerdi; kimilerini ise bu da etkilemez, ne yapılsa yan gelip yatmaktan vazgeçmezlerdi. Dış görünüşlerine gelince, yüzlerinden kan damlardı, aralarında verem nedir bilen yoktu. Yalnız kaldıkları mahrem anlarında karıları kendilerine "balkabağım", "tombalağım", "göbüşkom", "koçum", "kara böceğim" diye seslenirlerdi. Genel olarak hepsi konuksever, iyi insanlardı; onlarla bir kez tuz ekmek bölüşen ya da bir vhist masasında birkaç saat geçiren birini hemen dostları bilirlerdi; hele Çiçikov gibi beğenilmenin, sevilmenin sırrına ermiş, nice büyüleyici niteliği olan biri için bu haydi haydi böyleydi. Onu o denli sevmişlerdi ki kentten ayrılmak için ne bahane öne süreceğini bilemiyordu Çiçikov. Ne zaman

gitmekten söz edecek olsa, “Lütfen Pavel İvanoviç, lütfen bir haftacık daha kalın bizimle!” diyorlardı. Kısacası sürekli el üstünde tutuluyordu. Ama asıl şaşırtıcı olan, Çiçikov’un kadınlar üzerindeki etkisiydi. Bu gerçekten akla zarar etkiyi birazcık olsun açıklayabilmek için her şeyden önce söz konusu kadınlardan, onların birbirleriyle ilişkilerinden söz etmemiz, ruhsal özelliklerini canlı renklerle dile getirmemiz gerekir ki bu da yazarın altından kolayca kalkabileceği bir iş değildir. Burada yazarı hem yüksek memurların eşlerine duyduğu derin saygı engelliyor, hem de... bu işin zordan da öte bir iş olması... N kenti kadınları... Yok, hayır, elimde değil, yapamayacağım... Nedense bir çekingenlik duyuyorum. N kenti kadınlarının en ilginç özellikleri... gerçekten çok tuhaf: Kurşun gibi ağırlaşmış durumda kalemim, öylece duruyor, ilerlemiyor kâğıt üzerinde. Yapacak bir şey yok. Bura kadınlarının karakterlerini anlatma işini paletleri daha zengin ve daha canlı renklerle dolu olanlara bırakalım ve biz yalnızca dış görünüşleri üstüne, o da sadece üstünkörü bir iki şey söylemekle yetinelim. N kenti kadınları, bütün kadınlara örnek gösterilebilecek, prezantabl diye adlandırılan kadınlardandı. Davranışları, konuşmaları, ilişkilerdeki inceliklere özen gösterişleri, hele hele modayı izlemede gösterdikleri titizlik açısından Petersburg ve Moskovalı kadınları geride bıraktıkları bile söylenebilirdi. Son derece zevkli giyinirler, artlarında son modaya uygun sırmalı üniforma giymiş uşakları olduğu halde arabalarıyla kentte dolaşırlardı. Kimin kimi ne zaman ziyaret edeceğiyle ilgili bilgiler sinek ikilisi ya da karo ası arkasına da yazılmış olsa, kutsallığı olan bir şeydi. Birbirine çok yakın, hatta akraba olan iki kadın bu yüzden tartışmış, selamı sabahı kesmişlerdi. Daha doğrusu kadınlardan biri ziyareti iade görevini ihmal etmişti. Kocalar, akrabalar ne kadar uğraştılarsa da barıştıramadılar kadınları; böylece şu dünyada her şeyin olabileceği, ama ziyareti iade görevinin ihmali yüzünden küsüşmüş iki kadının asla barışmayacağı gerçeği ortaya çıkmış oldu. Böylece bu iki kadın, kent

sosyetesinin deyişiyle, karşılıklı olarak birbirlerine artık sevecenlik duymaz oldular. Ayrıca protokolde ilk sırayı alma yüzünden, kocalara şövalyelik yapma duyguları ilham eden çok hareketli sahneler de yaşandı. Hepsi de yüksek dereceli devlet memuru oldukları için kuşkusuz düello gibi şeyler olmazdı aralarında, ama birbirlerine çamur atar, sonuçları bazen her türlü düellodan çok daha ağır olabilen çeşitli kötülükler yaparlardı. Ahlak açısından da N kenti kadınlarının üzerine yoktu: Ahlaksızlık sayılabilecek her davranışa ve baştan çıkarmanın her türlüsüne karşı soylu bir öfke duygusuyla doluydular; bu konuda gösterilebilecek en ufak bir zayıflığa karşı alabildiğine acımasızdılar. Aralarında gönül macerası denen türden şeyler yaşayan olursa bu kesinlikle gizli tutulur, hiçbir şekilde dışarı sızdırılmazdı. Bu konuda herkes tam bir erdem anıtı olurdu; olup bitenlere kendisi bir şekilde tanık olan ya da bunları birilerinden duyan koca bile, her zaman kısa, özlü, sağduyu dolu bir karşılık verirdi: “İki dost oturmuş konuşmuşsa, bundan üçüncüye ne?” Bunun dışında, N’li kadınlar, konuşurken kimi şeyleri söylemekten şiddetle kaçınırlar, tıpkı Petersburglu hemcinsleri gibi “sümkürdüm”, tükürdüm”, “terledim”e benzer sözcükleri ağızlarına almazlar, bunların yerine “burnumu rahatlattım”, “mendilime gereksinim duydum” falan derlerdi. Yine N’li bir kadına “bu bardak ya da tabak kokuyor” gibi bir sözü kimse söyletemezdi. Böyle bir sözü söylemek şöyle dursun, anıştırmazlardı bile N’li kadınlar. Bunun yerine “bu bardak hiç terbiyeli değil” türünden bir şeyler söylerlerdi. Daha soylu, incelikli bir Rusça uğruna, sözcüklerin belki yarısı dilden atılmıştı, o yüzden de sık sık Fransızcaya başvurmaları gerekiyordu. İş Fransızcaya gelip dayanınca da durum tümüyle değişiyordu. Öyle Fransızca sözcükler kullanıyorlardı ki çirkin diye kullanmaktan kaçındıkları Rusçaları bunların yanında sütten çıkmış ak kaşık kalırdı. N kenti kadınları için yüzeysel olarak söyleyebileceklerimizin hepsi bu. Ama yüzeysel değil de, olaya derinlemesine bakacak olursak, önümüze pek çok

başka şey açılacaktır. Ama malum, kadın kalbinin derinlerine inmek hiç tekin bir iş sayılmaz. O bakımdan biz de yüzeysel bir bakışla yetinip kaldığımız yerden devam edelim. N kentinin kadınları, Çiçikov'u tam bir sosyete insanı gibi görmekle birlikte, kendisinden uzun boylu söz etmemişlerdi. Ama kentte onun milyonları olduğuna ilişkin söylentiler yayılmaya başlayınca, yeni ve üstün birtakım özellikler daha buldular onda. Aslında paragöz oldukları söylenemezdi kadınların, bütün suç "milyoner" sözcüğündeydi; çünkü bilindiği gibi bu sözcük yalnızca sesiyle bile, para dolu çuvalları hatıra getirmesi bir yana, alçağı, yükseği, orta hallisiyle... her tür insanı etkileyen güce sahiptir. Bu sözcüğün bir yararı da bu noktada ortaya çıkar: Bir milyoner, adiliği, hiçbir çıkara dayanmayan, en saf, en yalın haliyle görebilir: Çünkü pek çok insan böyle bir şeye hiç hakkı olmadığından, dolayısıyla ondan hiçbir şey elde edemeyeceğini çok iyi bilmesine karşın, milyonerin ardı sıra koşturur, yüzüne güler, önünde eğilir, şapka çıkarır, onun çağrıldığını öğrendiği yemeğe kendini de davet ettirmenin yollarını arar. N'li kadınların da "hassas adilik" olarak tanımlanabilecek böylesi bir ruh halinde olduklarını söyleyecek değiliz, ancak pek çok salonda Çiçikov için, "Elbet erkek güzeli sayılmaz, ama yine de erkek gibi erkek... ancak daha fazla kilo almaması gerek... şişmanlarsa hiç hoş olmaz..." türünden sözler edilmeye başlanmıştı. Zayıf erkekler için de "Ne o öyle, kürdan gibi!" denir olmuştu. Öyle çöp gibi erkek mi olurdu! O arada kadınların giyim kuşamlarına yeni birtakım eklentiler yaptıkları görüldü. Çarşıda neredeyse izdiham denilebilecek bir canlanma oldu, arabalar üst üsteydi, gezinti yerine dönmüştü çarşı. Panayırdan getirip de fiyatı pahalı geldiği için bir türlü satamadıkları birkaç top kumaşın bir anda kapışıldığını gören manifaturacılar şaşkınlıktan küçük dillerini yutacaklardı. Bir ayin sırasında kadınlardan birinin eteği kumaş topu gibi açıldıkça açılıp, kilisenin nerdeyse yarısını kapladı; bunun üzerine orada bulunan komiser, kimse

yanlışlıkla hanımefendinin tuvaletine basıp zarar vermesin diye, herkesin eşiğe doğru gerilemesini istedi. Çiçikov da sonunda kendisine yönelik bu olağanüstü ilginin farkına vardı. Bir gün oteline dönünce masasının üzerinde bir mektup buldu, kimden geldiği belli değildi. Otel görevlisi delikanlı da mektubu getirenin kim olduğunu söylemediğini belirtti. Mektup şöyle bir kesin cümleyle başlıyordu: "Hayır, artık sana yazmak zorundayım!" Sonra ruhlarının birbirini gizlice onayladıklarından söz ediliyor ve bu gerçek yan yana çok sayıda noktanın satırın yarısına dek uzatılmasıyla iyice berkitiliyordu. Bunu gerçeğe uygunluklarıyla dikkat çeken bazı düşünceler izliyordu, bu yüzden de buraya almak zorunluluğu duyuyoruz: "Hayat nedir? Acılar vadisi. Dünya nedir? Hissiz insan kalabalığı." Mektup yazarı hanım daha sonra, yirmi beş yıl önce yitirdiği sevgili annesinin mektuplarındaki her satırı gözyaşlarıyla ıslattığından söz ediyor, Çiçikov'u insanların kendi elleriyle yükselttikleri duvarlar arasında boğuldukları kentlerden kaçıp çöllere çekilmeye çağırıyordu. Mektup umutsuzluk içinde, şu satırlarla sona eriyordu:

İki kumru gösterecek
Sana soğumuş cesedimi
Anlatacak kederli ötüşleri
Nasıl ağlaya ağlaya öldüğümü

Son dizede ölçü bozuluyordu, ama hiç önemi yoktu bunun: Bir dönemin ruhunu yansıtıyordu mektup. Ne imza, hatta ne de tarih vardı. Yalnız postscriptum'da, Çiçikov'un kalbinin mektubu yazanı hissedeceğinden ve mektup sahibinin valinin yarınki balosunda bulunacağından söz ediliyordu.

Mektup bayağı ilgisini çekti Çiçikov'un. İmzasız mektupta öyle gönül çelici, öyle merak uyandırıcı, kışkırtıcı sözler vardı ki mektubu ikinci, hatta üçüncü kez okuduktan sonra, "Böyle bir mektubu kimin yazdığını bilmek ilginç olurdu,"

dedi. Kısacası, iş sanki gitgide ciddileşiyor gibiydi. Bir saatten fazla hep bu konuyu düşündü, sonunda ellerini iki yana açıp başını eğerek: “Çok tumturaklı bir dille kaleme alınmış!” dedi. Sonra kendiliğinden anlaşılacağı gibi, mektup katlanıp, yedi yıldır aynı yerde duran bir düğün davetiyesiyle bir afişe komşuluk etmek üzere küçük tahta sandığa kaldırıldı. Az sonra da gerçekten valinin vereceği balonun davetiyesi geldi: Bütün taşra illeri için olağan karşılanması gereken bir durumdur bu: Vali olan yerde balo da olur, yoksa soylular valiye duymaları gereken sevgi ve saygıyı duyamazlar.

Bir anda bütün öteki işler ötelendi, ertelendi; pür dikkat balo hazırlıkları başladı. Yeterince haklı nedenleri vardı bunun. Dünya var olalıberi kimseler giyim kuşama bu kadar zaman harcamamıştır herhalde. Yalnızca aynada yüzün incelenmesi için koca bir saat gitti. Ayrı ayrı pek çok ifade verilmeye çalışıldı yüze: Ağırbaşlı, vakur, saygın (ama hafif güler yüzlü), saygın (ama gülümsemeden, ciddi). Hiç Fransızca bilinmemesine karşın Fransızcayı andıran bir şeyler mırıldanarak aynaya karşı birkaç selam da verildi. O arada kendine hoş sürprizler yapmayı da ihmal etmedi: Kaşlarını kaldırdı, dudaklarını büzdü, hatta dilini bile çıkardı: Kısacası, keyfi yerinde birinin, gözetlenmediğinden emin bir şekilde, yalnız kaldığında yapabileceği her şeyi yaptı. Sonunda çenesine bir fiske atıp, “Şirin şey!” dedi. Giyinirken keyfine diyecek yoktu: Pantolon askılarını takarken ya da kravatını bağlarken reveranslar yaptı, selamlar verdi, hatta hayatında hiç dans etmemiş olmasına karşın, havaya sıçrayıp ayaklarını birkaç kez birbirine çarpma hareketini yaptı. Bu figür masum bir kazayla sonuçlandı: Komodin sallandı, masanın üzerindeki fırça yere düştü.

Baloda daha göründüğü anda müthiş bir ilginin odağı oldu. Herkes onu karşılamak için atıldı: Kiminin elinde oyun kâğıtları vardı, kimi de konuşmasını en heyecanlı yerinde

kesti: “... ve bir alt mahkemenin buna verdiği karşılık...” Ancak, bir alt mahkemenin ne karşılık verdiği öğrenilemedi, çünkü olayın anlatıcısı, kahramanımızı gördüğü anda her şeyi unuttu, selamlamak için ona doğru atıldı: “Pavel İvanoviç! Aman Tanrım, Pavel İvanoviç! Sevgili Pavel İvanoviç! Saygıdeğer Pavel İvanoviç! Ruhum Pavel İvanoviç! Geldiniz ha Pavel İvanoviç! İşte o, ta kendisi, bizim Pavel İvanoviç! İzin verin de sizi bir bağrıma basayım Pavel İvanoviç! Buraya yollasanıza onu, sımsıkı bir sarılıp öpeyim şöyle sevgili Pavel İvanoviç’imi!” Çiçikov aynı anda birkaç kişi tarafından kucaklanmış buldu kendini: Daha yargıcın kollarından kurtulmadan, bir baktı emniyet müdürünün de kolları arasındaydı; emniyet müdüründen sağlık bakanlığı müfettişine, müfettişten mültezime, mültezimden mimara geçmişti ki bir elinde şeker kâğıdı, öbür elinde finosu, kadınlarla konuşmakta olan vali gördü kendisini, gördüğü anda da elindekileri yere attı; kısacası, yere atılan finonun ciyak ciyak bağırması sayılmazsa, gelişi genel bir sevinç yarattı. Herkesin yüzünde ya doğrudan hoşnutluk ya da da genel hoşnutluğun yansıması okunuyordu. Odalarına büyük bir amir gelen memurların yüzlerinde de rastlanır aynı şeye. İlk tedirginlik, ilk korkular geçmiş ve amir de bazı şeyleri beğenmişse, üstüne bir de şaka yapmış, yani gülümseyerek hoş bir şeyler söylemişse, amirin hemen yakınındaki memurlar ondan iki kat fazla gülerler; amirin sözlerini pek iyi duyamayan biraz uzaktaki memurlar da yine içten bir neşeyle gülerler; uzakta, ta kapının orada duran ve hayatında bir kez bile gülmemiş, hatta az önce kapı önündeki halka yumruk sallamış olan polisin bile, değişmez yansıma yasası gereğince, sert bir enfiyeden sonra aksırmaya hazırlanan birinin buruşturduğu yüzünü andıran bir gülümseme belirir yüzünde.

Kahramanımız herkesle tek tek selamlaştı, herkesin tek tek hatırını sordu; müthiş rahat, becerikli hissediyordu kendini; her zamanki alışkanlığıyla hafif yan dönerek, ama son

derece serbest, rahat bir biçimde, bir sağa bir sola selam verdi... ve herkesi büyüledi. Kadınlar, birbirinden değişik, birbirinden hoş koku bulutlarıyla yüklü bir çiçek çemberi gibi çevresini sardılar: Kimi gül kokuları, kimi menekşe ve bahar kokuları saçıyordu, bir üçüncüsü ise baştan aşağı muhabbet çiçeği esansı sürünmüştü. Çiçikov yalnızca burnunu hafifçe yukarı kaldırıp havayı kokluyordu. Hanımların giyim kuşam zevklerine de diyecek yoktu: Muslinler, satenler, hepsi modaya uygun soluk renklerdeydi; öyle ki bunlara ayrıca birer ad vermeye hiç gerek yoktu, zevk inceliğinde bu noktaya ulaşılmıştı. Giysilerin orasına burasına gelişigüzel, hatta savrukça, ama uyumlu, ustalıklı bir savrukluk içinde çeşitli kurdeleler, bantlar, çiçekler tutturulmuştu. Bu savrukluğu yaratabilmek için, hiç de savruk olmayan, tam tersine, çok akıllı kafaların hesaba kitaba dayanan zorlu bir uğraş verdikleri hemen belli oluyordu. Çok hafif, yalnızca kulakların belli belirsiz tuttuğu bir başlık sanki, “Heey, ben uçuyorum, şu güzeli de yanım sıra uçuramayışım ne yazık!” der gibiydi. İyice sıkılmış beller göze en hoş görünecek biçimdeydi. Bu arada N’li kadınların etine dolgun, hatta şişman olduklarını belirtmemiz gerekir, ama hem bellerini öyle ustaca sıkarlardı, hem de kendileri o kadar kibardılar ki şişmanlıklarını anlamak mümkün değildi. Giyip kuşandıkları her şey inceden inceye düşünülüp tasarlanmıştı: Boyunlar, omuzlar ne kadar gerekiyorsa –ne bir milim bile fazla ne bir milim eksik– tam o kadar açık bırakılmıştı. Sahip olunan zenginliklerin, kişisel deneyimlere ve inanışlara göre, ne kadarı bir erkeğin aklını başından almaya yeterse, o kadarı açıkta bırakılmıştı. Geri kalan her yer son derece zevkli bir şekilde kapatılırdı: Ya adına “öpücük” denilen bir bant ya da eşarp, boynu adeta hava gibi varla yok arası sarar ya da omuz bölümlerinde, giysinin altından “edep” adı verilen incecik bir patiska fırfır görülürdü. “Edep” ve “öpücük” bir yandan erkeğin aklını başını almakta işe yaramayacak yerleri hem önden hem arkadan kapatırlarken, bir yandan da asıl can alıcı yerler tam da buralar mı yoksa kuşkusu

uyandırırlardı. Uzun eldivenler giysinin kol ucuna dek çekilmez, kolların dirsek üzerinde kalan en kışkırtıcı –ve hepsinde de epeyce dolgun olan– bölümü bilerek çıplak bırakılırdı. İyice yukarı çekmeye çalıştıkları için kimilerinin glase eldivenleri patlamıştı. Kısacası, her şeyin üzerinde sanki, “Burası taşra falan değil, resmen başkent, hatta Paris’in ta kendisi,” yazılıydı. Yalnız, bazen dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş, modaya tümüyle aykırı, yalnızca kişisel beğeniyi yansıtan bir başlığa ya da bir tavus tüyüne rastlanabilirdi. Ama o kadar olsun artık, taşra kentlerinin olmazsa olmaz özelliğidir bu: Ne yapıp eder bir şeyler bir yerlerden başını uzatır, ben buradayım der! Çiçikov anlattığımız bu bayanların önlerinde dururken “Mektubu yazan hangisi acaba?” diye düşünüyor ve sanki aradığını öyle bulacakmış gibi burnunu ileri doğru uzatıyordu. Vay sen misin böyle yapan: Bir yığın dirsek sürtündü burnuna, kollar, etekler, sallanan kurdele uçları, birbirinden değişik kokan bluzlar sürtündü. Müthiş bir hareketlilik, hatta koşuşturma başladı konuklar arasında: Posta müdürünün karısı, emniyet müdürü, mavi tüylü bir kadın, beyaz tüylü bir kadın, Gürcü Prens Çiphayhilidzev, Petersburglu bir memur, Moskovalı bir memur, Fransız Kuku, Perhunovskiy, Verebendovskiy, hepsi yerlerinden kalkıp, kimi o yana, kimi bu yana seğirtti.

Olduğu yerde bir iki adım gerileyen Çiçikov:

— Al sana taşra! –diye mırıldandı. Kadınlar yeniden yerlerine oturur oturmaz da yeniden onları süzmeye başladı: Yüz ifadelerinden ve gözlerinden mektubu hangisinin yazdığını anlamaya çalışıyordu. Ama ne mümkün! Bütün yüzlerde öyle zor yakalanır bir incelik vardı ki... “Yok,” dedi kendi kendine, “kadınlar öyle varlıklar ki...” burada elini salladı, “hiçbir şey söylenemez onlara dair! Gel de yüzlerinde görünüp yiten anlamları, imaları, ışıkları anlat! Anlatamazsın! Yalnızca gözleri bile öyle uçsuz bucaksız bir ülkedir ki adım atmaya kalkanın vay haline! Hiçbir şekilde

bulup çıkaramazsın onu oradan. Yalnızca yüzlerindeki ışıltıyı anlatmak bile ne zor! Nemlisi, kadife gibisi, şekerlisi... ve Tanrı bilir daha kaç türlüsü!.. Ayrıca serti var, yumuşağı var, hatta süzgünü, mahmuru, rehavet içinde olanı var... ama rehavet içinde bile olsa, o ışıltı insanın yüreğine bir kanca attı mı, ruhunun üzerinde keman yayı gibi gidip gelmeye başlar. Yok, hayır! Uygun sözcüğü bulabilmek... kadınları anlatabilmek zor! İnsan soyunun latif yarısıdır vesselam, kadın milleti."

Lütfen bağışlansın: Sıradan bir sokak sözü kaçtı galiba kahramanımızın ağzından. Ama yapacak bir şey yok! Rusya'da yazarın hali budur. Yine de kitaba bir sokak sözü girebildiyse eğer, bunun suçlusu yazar değil, okurlardır, özellikle de toplumun yüksek tabakalarından olan okurlar: Bunlardan doğru dürüst Rusça bir şey duymayız; duyduğumuz hep Fransızca, Almanca ve İngilizcedir; üstelik ne de özenlidirler bu dilleri konuşurken: Fransızcayı r'leri burundan söyleyerek, genizden konuşurlar, İngilizceyi ağızlarını yüzlerini kuşlara benzeterek konuşur, böyle konuşmayanlarla alay ederler. Rusçayla, Rus olanla alışverişleri yoktur, bir tek daçalarında –o da milliyetçiliklerinden olsa gerek– Rus zevkine uygun bir kulübe yaptırırlar. Yüksek tabakadan okurların –ve kendilerini yüksek tabakadan sayanların da– hali pür melali budur işte. Üstüne üstlük öyle de titizdirler, öyle de zor beğenirler ki! Okuyacakları şeylerin kurallara, kalıplara uygun, son derece arı, duru, soylu bir dille yazılmasını isterler! Kısacası, istedikleri, iyice işlenip damaklarına uygun hale getirilmiş Rusçanın bulutlardan tam ağızlarının içine düşmesidir. Armut piş, ağzıma düş peşindedirler yani. İnsan türünde, malum, kadınlar daha zekidir; ancak üst tabakadan okurların onlardan da zeki olduklarını kabul etmek gerekir.

Bu arada, kadınlardan hangisinin mektubun yazarı olduğu konusunda Çiçikov'un kafası iyice karışmıştı. Bakışlarını

hangisinin üzerinde yoğunlaştırsa, zavallı bir ölümlünün yüreğine hem umut hem de tatlı bir acı veren bakışlarla karşılaşınca, “Yok,” dedi, “asla anlayamayacağım kimin yazdığını!” Ancak bu saptama keyfini hiç mi hiç kaçırmadı. Hanımlarla alabildiğine rahat, tatlı tatlı söyleşti. Topukları biraz yüksek ayakkabılar giyen ve kadınlar arasında kısa, kesik adımlarla dolaşan küçümen ihtiyarlar gibi bir o gruba, bir bu gruba sokuluyordu. Böylece her yönde bir süre hızla dolandıktan sonra, topuklarını hafifçe birbirine vurup, virgüle benzer minik bir kuyruk yaparak kadınları topluca selamladı. Kadınların pek hoşuna gitti bu; Çiçikov’u pek sevimli, hoş buldukları gibi, ayrıca yüzünde azametli, kadınların hoşlarına giden askerce birtakım ifadeler keşfettiler. Hatta bu yüzden aralarında bir gerginlik de yaşandı: Kahramanımızın genellikle kapıya yakın oturduğunu fark edince, ona en yakın sandalyeyi kapma yarışı başladı; içlerinden yalnızca biri bunu başardığı için az kalsın pek tatsız bir kavga çıkacaktı aralarında; aynı şeyi yapmak isteyen öbür kadınlara tam bir küstahlık, iğrençlik gibi göründü bu davranış.

Çiçikov hanımlarla konuşmaya öyle dalmış, daha doğrusu hanımlar birbirinden ilginç, dolambaçlı, çift anlamlı sözleriyle kendisini öyle sıkıştırmışlardı ki bu yüzden alnında nohut gibi ter damlaları biriken kahramanımız, nezaket gereği, herkesten önce ev sahibi hanımın yanına uğraması gerektiğini bile unutmuştu. Bunu ancak, birkaç dakikadır karşısında durmuş kendisine bakmakta olan ev sahibesinin sesini duyunca hatırlayabildi. Valinin karısı sevecen, tatlı bir sesle ve başını da hoş bir şekilde sallayarak, “Demek böyle Pavel İvanoviç?” dedi. Valinin karısının söylediklerini olduğu gibi yazamam, şu kadarını söyleyeyim ki bunlar tam bir sevecenlikle söylenmiş, hoş sözlerdi: Üst tabakanın salonlarını anlatmaya pek hevesli, onların kendi aralarındaki konuşmaları iyi bilmekle övünen sosyetik yazarlarımızın romanlarındaki kadınlarla kavalyelerinin konuştukları

biçimde, “Demek kalbiniz o denli fethedildi ki, acımasızca unuttuğunuz birileri için minnacık olsun bir yer kalmadı orada...” türünden sözlerdi bunlar. Kahramanımız hemen valinin karısına döndü, tam moda romanlardaki Zvonski, Linski, Lidin, Gremin türünden çapkın subaylarınkini aratmayacak bir yanıt vermeye hazırlanırken... şöyle bir gözlerini kaldırmasıyla vurgun yemiş gibi kalakaldı.

Valinin karısı yalnız değildi, on altı yaşlarında gösteren, sarışın, tazecik bir kız vardı yanında. Son derece kibar, ince çizgileri olan yüzünün büyüleyici ovalliğini ressamlar Madonna resimleri için model alabilirlerdi, küçücük, sivrimsi bir çenesi vardı. Dağlardan ormanlara ve bozkırlara, yüzlerden dudaklara, ellerden ayaklara, her şeyin kocaman kocaman olduğu Rusya’da pek sık rastlanmayan bir inceliği vardı kızın. Nozdrev’in çiftliğinden ayrıldıktan sonra, artık arabacıların mı, yoksa atların mı şaşkınlığından, karşı yönden gelen arabanın atlarıyla onun arabasının atları birbirine girmişlerdi de, Mityay ve Minyay dayılar atları ve dolanan koşumları birbirinden ayırırken, karşı arabada oturan bir kız görmüştü; bu kız işte o kızdı. Kahramanımız öyle şaşırdı ki anlaşılır tek bir sözcük çıkmadı ağzından, anlamsızca bir şeyler mırıldandı, bunların neler olduğunu bilmesek de, Gremin, Lidin ya da Zvonski’nin söyleyebileceği sözler olmadıkları kesindi.

— Kızımla tanışmamıştınız, –dedi valinin karısı.– Enstitüyü yeni bitirdi.

Talihsiz bir rastlantıyla tanışma mutluluğunu daha önce yaşadığını söyledi Çiçikov; bu sözlerine bir şeyler daha eklemek istediyse de, ağzından anlaşılır bir söz çıkmadı. Valinin karısı bir iki cümle daha söyledikten sonra kızını da alarak salonun bir başka köşesine, başka konukların yanına seğirtti. Çiçikov ise olduğu yerde öylece kalakaldı: Güzel bir gezinti yapmak için neşeyle dışarı çıkan, gözleri her gördüğü güzellikten hoşlanmaya hazır birinin birden bir şey

unuttuğunu hatırlayarak çakılmışçasına olduğu yerde kalakalması gibi tıpkı... öyle saçma, öyle aptalca bir durumdur ki bu, böyle birinin yüzündeki mutlu hava birden uçar gider, unuttuğu şeyi hatırlamaya çalışır: Mendilini mi unutmuştur acaba? Ama mendil cebindedir, sakın cüzdanı olmasın? Ama o da iç cebinde. Unutulmuş bir şey yok gibidir sanki, yine de gizemli bir ses kulağına bir şey unuttuğunu fısıldar durur. Önünden geçen insanlara, hızla geçen arabalara bakar şaşkınca; az ötede yürüyen alayın askerlerinin kocaman şapkalarına, tüfeklerine, sonra tabelalara görmeyen gözlerle bakar. Tıpkı bunun gibi, Çiçikov da çevresinde olup bitenlere karşı yabancılaşıvermişti. Oysa bu sırada kadınların hoş kokulu dudaklarından sevecenlik dolu, incelik dolu, her anlama gelebilecek ne sözler, ne sorular dökülüyordu! “Şu dünyanın zavallıları olan bizler acaba hangi hayallere dalıp gittiğinizi sormak cesaretini gösterebilir miyiz?” – “Düşüncelerinizin şu anda hangi kutlu yerde kanat çırptığını ve sizi bu tatlı düşüncelere sürükleyen kadının kim olduğunu sorabilir miyiz acaba?” Ama Çiçikov bu sorulara tam bir dalgınlık, kayıtsızlık içinde, baştan savma yanıtlar verdi ve havaya uçup giden bu güzelim sorulara yazık oldu. Hatta kabalığını o denli ileri götürdü ki kadınları oracıkta bırakıp, valinin karısıyla kızının ne yana gittiklerini görebilmek için ötelere yürüdü. Ama anlaşılan hanımlar onu bu kadar kolay bırakmak niyetinde değillerdi: Her biri, içinden, biz erkekler için tehlikeli bir silahını devreye sokmaya karar verdi: Her biri en güzel yanını ileri sürecekti. Şunu da şuracıkta belirtmemizde yarar var: Kimi kadınların, kimi diyoruz, bütün kadınların değil, şöyle küçük bir zayıflıkları vardır: Bir yerlerinin –alınları da olabilir bu, ağızları, kolları, omuzları da olabilir– güzel olduğuna karar verdiler mi, kendilerini gören birinin gözüne ilkin o en güzel yerlerinin çarpacağını düşünürler. Sanki herkes bir ağızdan bağırmaya başlayacaktır: “Bakın, bakın! Ne güzel bir burnu var, tam Yunan burnu!” Ya da: “Ah, ne kadar düzgün, büyüleyici bir

alın!” Kimin omuzları güzelse, tüm genç erkeklerin omuzlarına hayran olacağından ve kendisi önlerinden geçerken ikide bir “Ah, ne harika omuzlar!” diyeceklerinden neredeyse emindir; kimse omuzları dışında bir yerine, yüzüne, saçlarına, burnuna bakmayacak, baksa bile öylesine bakacaktır. Kimi kadınlarımız işte böyle düşünürler.

Dans ederken de olabildiğince büyüleyici görünmeye ve en güzel olduğuna inandıkları yerlerini en çekici biçimde göstermeye yemin etmiş gibiydiler kadınlar. Örneğin posta müdürünün karısı vals sırasında başını öyle süzgün bir şekilde yana eğiyordu ki gerçekten de dünyevi olmayan, göksel bir varlığı andırıyordu bu haliyle. Sağ ayağında kendisinin incommodité dediği, nohut görünümünde bir sivilce çıktığı için kadife ayakkabılar giymek zorunda kalan, bu yüzden de baloda dans etmesi mümkün olmayan pek sevimli bir hanım bile, salt posta müdürünün karısı kendini bir şey sanmasın diye kalkıp pistte birkaç tur atmaktan kendini alamadı.

Bütün bunların Çiçikov üzerinde beklenen etkiyi yarattığı söylenemezdi. Çevresini saran kadınlara baktığı bile yoktu kahramanımızın. Sürekli ayak uçları üzerinde yükselip dans edenlerin başları üzerinden sarışın genç kızı görmeye çalışıyor, onun nereye kaybolduğunu araştırıyordu. Kimi zaman da başını eğip omuzların, sırtların arasından bakınıyordu çevresine. Sonunda gördü kızı: Başında dalga dalga, göz alıcı, doğu işi bir tüylü türban bulunan annesinin yanında oturuyordu. Hücuma kalkmış gibi o yana atıldı Çiçikov. Başına bahar mı vurmuştu, yoksa arkadan biri mi itekliyordu, ama kahramanımız hiçbir engel karşısında yılmadan azimle ilerliyordu; örneğin mültezime öyle bir omuz attı ki adam tek ayağının üzerinde güçlükle durabildi, az kalsın kendisiyle birlikte bir dizi insanı da devirecekti. Hemen ardından sıra posta müdürüne gelecekti ki adam gerileyip hafif alaycı, şaşkınca bir bakışla yol verdi

kendisine. Ama Çiçikov kimseyi görecek halde değildi; onun tek gördüğü, az ötede uzun eldivenlerini giymekte olan, ışıltılı parkeler üzerinde uçma arzusuyla yanıp tutuştuğu besbelli sarışın genç kızdı. Bu yanda ise dört çift, topuklarıyla parkeleri şiddetle döverek mazurka yapıyordu; hele içlerinden bir piyade yüzbaşı, bedeniyle, ruhuyla, kolları, bacaklarıyla kendini dansa öyle kaptırmıştı ki insanın düşünde göremeyeceği figürler yapıyordu. Çiçi-kov, mazurkacılara sürünerek, neredeyse yeri döven topukların dibinden geçip valinin karısıyla kızının oturdukları yere ulaştı. Ancak oraya vardığında üzerine de bir ürkeklik gelmişti; bacaklarını demin olduğu gibi gözü pek, cesur, kendine güvenle hareket ettiremiyordu; hatta ikircikli, şaşkın bir hava gelmişti üzerine.

Kahramanımızda gerçekten de bir aşk duygusu uyandığını söyleyemeyiz; hatta bu türden ne zayıf ne de şişman olan tiplerin âşık olabilecekleri bile kuşkuludur. Ama yine de burada, kahramanımızın bile kendine açıklamakta zorlandığı tuhaf bir durum vardı. Daha sonra da itiraf edeceği gibi konuşmalarıyla, gürültüsüyle, bütün balo bir an için sanki uzaklaşıvermişti: Kemanlar, borular, dağların gerisinden çalınıyor gibiydiler; her şey üstünkörü yapılıvermiş bir kır tablosu gibi sisler içindeydi. Bu ince toz perdesi içindeki resimde yalnızca çekici genç kızın ince çizgileri belirgindi: Yuvarlacık değirmi yüzü, genç kızlarda ancak enstitüyü bitirdiklerinin ilk aylarında görülen o incecik endamı ve körpe, düzgün yuvarlaklarını hafifçe, ama ustalıkla örten, alabildiğine sade, bembeyaz giysisiyle, genç kız gerçekten de fildişinden oyulmuş bir oyuncağa benziyordu. Bu karmakarışık kalabalık içinde bir tek o olanca ışığı, saydamlığıyla öne çıkıyordu.

Dünyanın akıl ermez halleri! Görüldüğü gibi Çiçikovlar bile hayatlarının bir anında ozan olabiliyorlar! Ozan sözcüğü biraz aşırı oldu galiba. O zaman şöyle söyleyelim: En

azından, genç, neredeyse bir hassa alayı süvarisi gibi görüyorlar kendilerini. Hanımların yanında boş bir sandalye görünce hemen kendini oraya attı. Önce pek konuşma havasına giremedi. Ama sonra sonra açıldı, hatta epeyce bir cesaretlendi. Ne var ki... daha doğrusu ne yazık ki, burada belirtmemiz gereken bir durum var: Bilindiği gibi bütün mevki sahibi, önemli insanlar kadınlarla konuşurken biraz ağırdan alırlar. Teğmenler, bilemediniz yüzbaşı rütbesine kadar olan subaylar kadınlarla konuşma işinin büyük ustasıdırlar. Ne yaptıklarını, ne dediklerini Tanrı bilir; ama sanki pek de zekice şeyler değildir söyledikleri, yine de genç kızlar gülmekten sallanır dururlar sandalyelerinde. Gel gelelim, adam eğer devlet danışmanıysa, kim bilir neler yumurtlar! Ya Rusya'nın büyüklüğünden dem vurur ya da bir iltifatta bulunur, elbette zekicedir iltifatı, ama ne yazık pek kitabidir. Gülünç bir şey söylemeye kalktığında da kendisi karşısındakinden daha çok güler. Sarışın genç kızın kahramanımızı dinlerken neden esnemeye başladığı anlaşılsın diye anlatıyorum bütün bunları. Ancak, durumun farkına varmayan kahramanımız bu tür durumlarda hep anlattığı hoş öyküleri birbiri ardınca sıralamaya devam ediyordu. Nerelerde, kimlere anlatmamıştı ki bu öyküleri! Örneğin Simbirsk'te, Sofran İvanoviç Bezpeçnıy'ın evinde Sofran İvanoviç'in kızı Adelaida Sofro-novna ile üç görümcesine, Marya Gavrilovna, Aleksandra Gavrilovna ve Adelgeyda Gavrilovna'ya anlatmıştı; sonra Ryazan'da Fyodor Fyodoroviç Perekroyev'lerde; Penzan'da Frol Vasilyeviç Pobedonosnıy ile erkek kardeşi Pyotr Vasilyeviç'e ve baldızı Katerina Mihaylovna ile onun yeğen kızları Rosa Fyodorovna ve Emilya Fyodorovna'ya anlatmıştı; Vyatka'da Pyotr Varsonoviç'in gelininin kız kardeşi Pelageya Yegorova ile yeğeni Sofya Rosislavna ve onun yeğeninin iki üvey kız kardeşi Sofya Aleksandrovna ile Maklatura Aleksandrovna'ya... ve daha kim bilir nerelerde, kimlere anlatmıştı!

Çiçikov'un bu davranışı hanımların hiç hoşlarına gitmemişti... Hatta kendisine bunu hissettirmek için, kadınlardan biri kalkıp özellikle kahramanımızın önünden geçtiği gibi, elbisesinin kalın bir rulo halindeki eteğini oldukça kaba denebilecek bir biçimde sarışın kıza sürttü, bu da yetmedi, boynunda uçuşan eşarbın ucunu ne yaptı etti, bir şekilde kızın yüzüne dokundurdu. O arada, hemen arkadaki hanım ağızlarından birinden menekşe kokularıyla birlikte iğneleyici, zehir gibi acı bir söz de döküldü. Ama Çiçikov bunu ya gerçekten duymadı ya da duymamışlığa vurdu; ne olursa olsun yaptığı hiç hoş değildi, çünkü kadınların görüşlerine değer vermek gerekir. Pişman oldu bu yaptığına gerçi, ama iş işten geçtikten sonra.

Yüzler öfke doluydu, haksız da sayılmazlardı. Çiçikov istediği kadar toplumda ağırlığı olan biri olsun, istediği kadar milyoner diye bilinsin, yüzünde istediği kadar azamet, ağırbaşlılık, hatta kahramanca, askerce anlamlar bulunsun, öyle yanlışlar vardır ki kadınlar bunları hiç kimsede, hiçbir şekilde bağışlamazlar: Bu yanlışları yapan kim olursa olsun, hapı yuttu demektir. Öte yandan, evet, kadınlar huy yönünden erkeklerden daha zayıf, daha güçsüzdürler, ama kimi durumlarda yalnızca erkeklerden değil, dünyadaki her varlıktan daha güçlü oluverdiklerini de unutmamak gerekir. Çiçikov'un düşüncesizce denilebilecek küçümser davranışı, sandalye kapma yarışı yüzünden neredeyse yok olmanın eşiğine gelmiş bulunan hanımlar arası dayanışmanın yeniden kurulmasını sağlayıverdi. Çiçikov'un düşünmeden, öylesine söyleyiverdiği bazı sözlerde iğneli anıştırmalar bulup çıkarıverdi kadınlar. Ve kahramanımızın yıkımını tamamlayan son olay, gençlerden birinin, dans edenler üzerine, taşra balolarının olmazsa olmazı, yergi niteliğinde dizeler yazmasıyla gerçekleşti. Bu dizeler hemen Çiçikov'a uyarlandı. Kahramanımıza duyulan öfke giderek büyüyordu; kadınlar değişik köşelerde toplanıp onun üzerine hiç hoş olmayan bir biçimde konuşuyorlardı. Zavallı enstitülüye

gelince, kızcağızın üzeri tümüyle çizilmiş, mahkûmiyet kararı imzalanmıştı.

O arada kahramanımız için hiç beklenmedik, tatsızın tatsızı bir olay daha başlamak üzereydi. Sarışın kız esniyor, Çiçikov ise ona dereden tepeden birtakım öyküler anlatıp duruyordu, hatta sözü tam Yunan filozofu Diyojen'e getirmek üzereydi ki... salona Nozdrev'in girdiği görüldü. Yemek salonundan mı geliyordu, yoksa vhistten daha büyük oyunların oynandığı küçük salondan mı? Oyun salonundan geliyorsa oradan kendi isteğiyle mi ayrılmıştı, yoksa kapı dışarı mı edilmişti? Buralarını bilemeyeceğiz; yalnız alabildiğine neşeli, keyifli olduğu görülüyordu, savcının koluna girmişti ve adamcağızı epeydir esir aldığı belliydi, çünkü zavallı savcı bu zoraki dostça gezintiden nasıl kurtulabileceğini düşünerek gür kaşlarını dört bir yana oynatıp duruyordu. Gerçekten kolay dayanılabilir bir durum değildi bu. İki fincan bol romlu çay içen Nozdrev, acımasızca palavra atmaya başlamıştı. Onu uzaktan gördüğü anda bu karşılaşmanın hiç iyiye işaret olmadığını anlayan Çiçikov, herkesin imrendiği olağanüstü yerini müthiş bir özveriyle bırakıp oradan hemen uzaklaşmayı düşündüyse de, birden, "Sonunda sizi bulabildim Pavel İvanoviç!" diyerek sevinç gösterileriyle vali çıkageldi ve kendisini durdurup, kadınlarda aşkın süresi konusunda iki hanımla girdiği tartışmada hakem olmasını rica etti. O arada Nozdrev de kendisini fark etmiş ve hemen yanında bitmişti.

Çiçikov'a doğru yürürken, ilkyaz gülleri gibi diri, kırmızı yanaklarını titreten kahkahalar atıyordu:

— O, Hersonlu çiftlik sahibi de buradaymış! E, söyle bakalım, çok ölü toplayabildin mi bari? –Sonra birden valiye dönerek sürdürdü sözlerini:– Siz onu bilmezsiniz ekselansları! Ölüleri satın alır bu adam! Yemin ederim! Dinle Çiçikov! Sen var ya sen... Bak, dostça söylüyorum sana...

Burada hepimiz dostunuz senin, bak ekselansları da burada... seni asmalı, gerçekten asmalı!

Bozguna uğrayan Çiçikov ne yapacağını bilemiyordu.

— İnanır mısınız ekselansları, –diye sürdürdü Nozdrev,– “Ölü canlarını bana satar mısın?” dediğinde gülmekten yıkılacaktım. Derken buraya geldim; “Başka yere yerleştirmek üzere Çiçikov üç milyonluk köylü satın aldı,” dediler. Ne yerleştirmesi, kim yerleştiriliyor? Adam ölüleri topluyor! Dinle Çiçikov: Sen bir hayvansın! Yemin olsun hayvansın! Bak, ekselansları da burada... öyle değil mi savcı?

Ama savcı da, Çiçikov da, vali de öyle şaşırmış durumdaydılar ki üçü de ne yanıt vereceklerini bilemediler. Bütün bunları umursamayan Nozdrev ise sarhoş sayıklamasını andırır söylevini sürdürüyordu:

— Sen var ya kardeş sen... ölü canları niye topladığını öğrenmeden şuradan şuraya gitmem! Bak Çiçikov: Bu yaptığın gerçekten çok ayıp! Sen de biliyorsun ki benden daha iyi bir dostun yok şu dünyada! Bak, ekselansları da burada, öyle değil mi savcı? İnanmazsınız ekselansları, öyle birbirine sadık, öyle iyi dostuzdur ki! Yani deseniz ki bana, şimdi ben karşınızda duruyorum, değil mi, deseniz ki bana: “Nozdrev, elini vicdanına koy ve söyle, deseniz: Baban mı daha değerlidir senin için, yoksa Çiçikov mu?” Gerçekten, Çiçikov derim! Canım benim... izin ver de bir öpeyim seni! İzniniz olursa ekselansları, kendisini öpmek istiyorum. Evet, Çiçikov, hiç boşuna direnme, o kar gibi apak yanağına bir öpücük konduracağım!

Nozdrev öpücüğüyle birlikte öyle bir itildi ki az kalsın yere yuvarlanacaktı. Herkes çevresinden kaçıştı, kendisini dinleyen kimse kalmadı. Yine de ölü canlar ticaretine ilişkin sözler öyle sıtma görmemiş bir sesle ve çınlayan kahkahalarla söylenmişti ki salonun en uzak köşelerinde

bulunanların bile dikkatini çekti bunlar ve herkesçe pek garip bulunan bu haber üzerine yüzlerde soru dolu, şaşkınca, anlamazca ifadeler belirdi. Çiçikov kadınlardan bazılarının birbirleriyle anlamlı anlamlı bakıştıklarını fark etti: Bu alay dolu, iğneleyici bakışlar, yüzlerdeki her anlama gelebilecek şaşkınlığı daha da artırmış gibiydi. Nozdrev'in nasıl bir palavracı olduğunu kuşkusuz herkes biliyordu; ondan son derece anlamsız, saçma sapan şeyler duymanın da şaşırtıcı bir yanı yoktu. Yine de... insanoğlunu anlamak hiç kolay değil: Ne kadar saçma bir şey olursa olsun, duyduğunu gider, ille bir başkasına anlatır, hem de salt "Ne yalanlar uyduruyor şu insanlar!" demek için. O bir başkası da daha sonra, "Haklısın, bayağının bayağısı bir yalan, dinlemeye bile değmez!" demek için kulağını ötekinin ağzına yapıştırır, hemen ardından da "o bayağı yalan"ı anlatmak için bir üçüncüyü arar, sonra da ikisi birlikte asil bir öfkeyle, "Ne bayağı yalanlar uyduruyor şu insanlar!" diye gürlerler. Ve böyle böyle bütün kenti dolaşır bu yalan, herkes bıkıp usanmadan bu yalanı konuşur, ardından da, bunun, üzerinde tek kelime edilmeye değmeyecek, bayağının bayağısı bir yalan olduğunu söylerler.

Ne var ki bu saçma olay kahramanımızın keyfini epeyce kaçırmışa benziyordu. Bir ahmağın sözleri ne kadar ahmakça olursa olsun, kimi zaman akıllı insanların kafalarını karıştırmaya yetebilir. Kahramanımız da bu olaydan sonra kendini bayağı tedirgin hissetmeye başladı. Işıl ışıl bir çizme iğrenç bir çirkef çukuruna dalıp çıkmıştı sanki! Hiç hoş bir durum değildi kısacası. Üzerinde durmamaya, düşünmemeye çalıştı; kafasını dağıtmak için vhist masasına oturdu, ama hep ters gitti işleri: Başka renkten kâğıdı almaya kalktı, elini açıp bütün kâğıtlarını gösterdi, öyle şaşkın durumdaydı ki pot üstüne pot kırdı durdu. Yargıç, bu oyunu tüm incelikleriyle bilen ve çok iyi oynayan Pavel İvanoviç'in nasıl olup da böyle saçma yanlışlar yapabildiğini, hatta kendi deyişiyle, Tanrıya güvenir gibi güvendiği maça

papazını yedirecek kadar boş bulunmasını bir türlü anlayamıyordu. Posta müdürü, yargıç, emniyet müdürü, hep yaptıkları gibi kahramanımızla yine şakalaştılar kuşkusuz: Âşık falan olmasındı sakın Pavel İvanoviç; bir okla yaralanmışa benziyordu kalbi ve onlar elbette biliyorlardı kimin attığını bu oku... vb. vb. Ama bütün bu şakalar hiç avutmadı kahramanımızı, gülümsemediği gibi, karşılık verme girişiminde bile bulunmadı. Yemek masasında da hiç havasında değildi; oysa herkes kendisine çok nazik davranıyordu, üstelik “kotilion” yapılırken piste oturan ve dans eden kadınların eteklerini çekiştiren, bu “skandalöz davranış”larıyla da artık bardağı taşıran Nozdrev’i hanımlar çoktan kovmuşlardı. Yemek çok neşeli geçiyordu: Üç kollu şamdanlar, çiçekler, konfetiler, şişeler arasında görülen yüzler neşeyle ışıldıyordu. Subaylar, hanımlar, fraklı beyler yapmacık denebilecek kadar sevimli, kibardılar. Beyler yerlerinden fırlayıp uşakların ellerinden tabakları alıyor ve artistik jestlerle onları hanımlara sunuyorlardı. Albayın biri kınından sıyırdığı kılıcının ucuyla bir hanıma sos kâsesini uzattı. Aralarında Çiçikov’un da bulunduğu yaşı kemale ermiş beyler, arada bolca hardala bulanmış dana eti ya da balık atıştırarak yüksek sesle tartışıyorlardı ve tartıştıkları şeyler de kendisinin çok ilgi duyduğu konulardı. Ama o şu anda uzun bir yolculuktan bitkin düşmüş biri gibi hissediyordu kendini, hiçbir konuya ilgi duyamıyor, kafasına hiçbir şey girmiyordu. Hatta yemeğin sonunu bile beklemeyip her zamankinden çok erken döndü oteline.

Okurun da çok iyi bildiği, bir kapısı komodinle kapatılmış, orasından burasından hamam böceklerinin hızla geçiverdiği o odada düşünceleri de, ruhu da, tıpkı oturmakta olduğu sandalye gibi hiç rahat değildi. Kahredici bir ezilme, ağır bir boşluk duyuyordu yüreğinde. “Şu balo denen şeyi icat edenlere lanet olsun!..” diye söyleniyordu içinden. “Nedir yani bu salakça neşe? Bölge kıtlıktan kırılıyor, fiyatlar almış başını gitmiş, bunlar balo düzenliyor! Ya kadınların hali

neydi öyle: Sürmüş sürüştürmüş, takmış takıştırmışlar! Hele birinin üstündekiler en az bin ruble tutardı! Nereden geliyor bu değirmenin suyu? Ya köylülerden toplanan haksız vergilerden ya da daha kötüsü, vicdanların satılmasından! Rüşvetler alınıyor, vicdanlar satılığa çıkarılıyor... niçin? Karısına bir şal ya da... neydi adı?.. Lanet olsun, ne saçma sapan adlar takarlar!.. Bilmem ne satın almak için! Sidorovna diye bir hanım, “Posta müdürünün karısı benden daha şık,” demesin diye! Evet, salt bu yüzden bin rubleyi çula çaputa sayıyorlar! Neymiş? Baloymuş, eğlenceymiş! Balonuz başınıza çalınsın! Rus ruhuna, ruh naturasına hiç uymayan bir iğrençlik balo denilen şey! Yaşını başını almış koskoca adam, kapkara giysiler geçirip üzerine, iki dirhem bir çekirdek ortaya çıkıyor, başlıyor oynamaya! Kimi kez de bir kadınla dans ederken, tutup bir başkasıyla ciddi işler konuşur, ama o arada da bacaklarını keçi yavrusu gibi sağa sola savurur durur! Maymunluk! Hiç başka bir şey değil! Fransızlar kırk yaşındayken de on beş yaşındaki çocuk mu oluyor, hadi biz de olalım! Hayır! Ben doğrusu her gittiğim balodan sonra kendimi bir günah işlemişim gibi hissetmişimdir, bir daha asla hatırlamak istemem o baloyu. Nasıl sosyeteden biriyle konuştuktan sonra insanın aklında bir şey kalmazsa, tıpkı onun gibi. Konuşur da konuşur adam, kitaplardan öğrendiklerini sayar döker; güzel, renkli şeylerdir anlattıkları aslında; ama kendine bile bir hayrı olmadığını görürsün bütün bunların. Öte yandan basit bir tüccarla, bildiği tek şey işi olan, ama bu bildiğini deneyimleriyle, sağlam, köklü bir şekilde öğrenmiş olan bir tüccarla konuşmak, böylesi gereksiz konuşmalardan çok daha iyidir. Şimdi şu balodan ne çıkabilir? Diyelim bir yazar bu baloyu yazmaya kalktı, ne yazacak? Gerçek hayattaki ne kadar saçmaysa, kitaptaki de o kadar saçma, anlamsız olacaktır! Ahlaki mi olacak o kitaptaki balo, yoksa ahlak dışı mı? Ne olduğunu şeytan bilir! Tükürür kapatır insan böyle bir kitabı!”

Böylece, balolar üzerine hiç de hoş sayılmayacak şeyler düşündü durdu Çiçikov, ama sanki kızgınlığı asıl bir başka nedenden kaynaklanıyordu. Canını sıkan balo değil, baloda kendisinin herkesin karşısında kim bilir hangi anlamlara çekilebilecek sıkıntılı, tuhaf bir duruma düşmesiydi. Gerçi olup bitenlere aklı başında bir insan olarak, soğukkanlılıkla baktığında bütün bunların son derece saçma olduğunu, budalaca bir sözün hiç önemi olmayacağını görüyordu; hele satışla ilgili bütün işlemler usulüne uygun biçimde bitirilmiş, bu konuda hiçbir sorun kalmamışsa. Ama işte insanoğlu tuhaf yaratıktır: Az önce giyim kuşamlarını, davranışlarını küçük gördüğü, acımasızca eleştirdiği insanlar üzerinde sevimsiz etkiler bıraktığı için kendine kızıyordu. Olayı daha derinlemesine irdelediğinde bütün bunlarda kendisinin de önemli bir payının olduğunu görmesi can sıkıntısını daha da artırıyordu. Ancak kendine kızamıyordu ve bunda da hiç haksız sayılmazdı; çünkü herkeste kendini hoş görmek, kendine acımak gibi bir zayıflık vardır. Suçu yakınımızdaki birinin üzerine yüklemeye çalışırız: Hizmetçiye, astımız olan bir memura, karımıza ya da hatta bir sandalyeye; kapıya doğru fırlatıp attığımız sandalyenin kolluğu, arkalığı paramparça olurmuş, olsun varsın, olsun ki öfke nasıl olurmuş herkes görsün! Çiçikov’un da öfkesini çıkarmak için seçtiği kişi Nozdrev oldu; üstelik ondan öfkesini öyle bir çıkardı ki bu kadarı ancak görmüş geçirmiş bir yüzbaşının ya da –karşısındakine yüklenmek için klasikleşmiş deyişlerin dışında, kimselerin bilmediği özel buluşları olan– bir generalin hışmına uğramış üçkâğıtçı bir muhtar ya da arabacının başına gelebilir. Beşiktekinden başlanıp en eskilerine dek Nozdrev’in soyunda elden geçmeyen kimse kalmadı; en ağırı da eskilerin payına düştü.

Kafası binbir kaygı verici düşünceyle dolu Çiçikov, üzerinde biriken kurumdan fitili şapkaya dönüşen ve her an sönme tehditleri savurarak yanan kandilin ışığında sert koltuğuna oturmuş, uykusuzluktan bitkin bir halde olmasına karşın,

Nozdrev'in yedi sülalesine ikramlarda bulunurken, dışarıda, yaklaşan şafağın ışıklarıyla ağarmaya hazırlanan gecede uzak horoz ötüşleri duyulur ve uykulu kentin karanlık sokaklarında hangi sınıftan, hangi rütbeden olduğu anlaşılmayan, ancak doludizgin sefahat hayatı yolcularının çok iyi bildikleri ve çokça aşındırdıkları bir yola sapan bir zavallı, yalpalayarak ilerlemeye çalışırken, kentin bir başka köşesinde kahramanımızın durumunu daha da kötüleştirecek bir olay gelişiyordu. Kentin uzak ve ıssız sokaklarından birinde tuhaf bir araba taşlı yolda sarsıla sarsıla ilerliyordu. Bu dört tekerlek üzerine kondurulmuş kocaman bir karpuzu andıran araba briçkaya da, kolyaskaya da, kupa veya tarantasa da benzemiyordu. Karpuzun sarı boya izleri görülen yanakları, yani arabanın iki yan kapısı, kilitler ve kapı kolları çalışmadığı için arabaya iple tutturulmuştu. Karpuzun içi yuvarlak, silindir ya da kese biçiminde çeşitli yastık ve minderlerle doluydu; ayrıca içlerine ekmek, çörek, haşlanmış yumurta doldurulmuş çuvallar vardı. En üste de turşulu, tavuklu, balıklı böreklerle doldurulmuş torbalar konulmuştu. Arabanın arkasında, üzerinde artık kumaşlardan dikilmiş ev işi bir ceket bulunan, kır sakalları uzamış bir uşak duruyordu. Arabanın paslı menteşelerinden, gevşemiş vidalarından yükselen kulak tırmalayıcı gıcırtı, kentin öbür ucundaki bir bekçiyi uykusundan uyandırdı; mızrağını kaldıran bekçi, “Kimdir o?” diye bağırdı, baktı, gelen giden kimse yoktu; duyduğu gıcırtıların çok uzaktan geldiğini anlayan bekçi, yakasında bulduğu bir böceği fener ışığına götürüp baktı ve oracıkta iki tırnağı arasında işini bitirdi; sonra da mızrağını yerine dikip, görev ve sorumluluğunun gereğini yerine getirmek üzere yeniden uykuya daldı. Nallanmamış atlar kent yollarına da pek alışkın olmadıkları için ikide bir tökezliyor, yere kapaklanacak gibi oluyorlardı. Külüstür araba, o sokaktan bu sokağa epeyce bir dolaştıktan sonra, küçük bir kilisenin önündeki kavşaktan sapıp başpapazın karısına ait evin önünde durdu. Arabadan kalın gocuk giymiş, başı atkıyla

sarılı bir köylü kızı indi ve iki yumruğuyla birden kapıya öyle güçlü vurdu ki erkek olsa ancak bu kadar vurabilirdi (Sırtında ev işi alacalı ceket bulunan uşak, arabanın arkasındaki uşak yerinde ölü gibi uyumakta olduğu için, daha sonra ayağından çekilerek aşağı indirildi). Sonunda köpek havlamaları eşliğinde avlu kapısının kanatları ardına kadar açıldı ve bu biçimsiz yolculuk nesnesi güçlükle içeri girebildi. Dar bir avluydu arabanın girdiği yer: Odunlarla, kümeslerle ve kafes benzeri küçük yapılarla doluydu. Arabadan bir hanım indi: Onuncu dereceden bir devlet memurunun dul eşi, çiftlik sahibi Koroboçka'ydı bu. Çiçikov'un ayrılmasından sonra, aldatılmış olabileceği kuşkusuyla uykuyu durağı yitiren yaşlı kadın, geçirdiği üç uykusuz geceden sonra dayanamamış ve atları da nallanmamış olmasına karşın, ölü canların kaç paradan alınıp satıldığını, canlarını kim bilir kaç kat ucuza kapatıp, Tanrı saklasın, kendisini aldatıp aldatmadıklarını öğrenmek için kente inmeye karar vermişti. Çiftlik sahibi Koroboçka'nın kente gelişinin sonuçlarını okur iki hanım arasında geçen konuşmadan öğrenecek. Gerçekte bu konuşma... ama gelin hanımlar arasındaki bu konuşmayı bir sonraki bölüme bırakalım.

Dokuzuncu Bölüm

O sabah, N kentinde ziyaret için erken sayılacak bir saatte, sarı aşı boyalı, mavi sütunlu, ahşap, asma katlı bir evden telaşla bir hanım çıktı. Üzerinde kareli, şık bir manto bulunan hanımın yanında pelerinli, başında sırma şeritli silindir şapka bulunan uşağı da vardı. Hanım, evin önünde beklemekte olan arabanın indirilmiş basamağına basarak yine öyle telaşla geçip yerine oturunca, faytonun kapısını kapatıp basamağı da kaldıran uşak, arabanın arkasındaki kayışa tutunup arabacıya “Çek!” diye bağırdı. Kulağına yeni ulaşan bir haberi birileriyle paylaşma telaşı içindeki kadının heyecandan içi içini yiyordu. Durmadan dışarı bakıyor ve her bakışında dehşetli bir can sıkıntısıyla yolun daha yarısına bile gelmemiş olduklarını görüyordu. Önünden geçtikleri her ev, her zamankinden çok daha uzun, büyük gibi geliyordu; hele güçsüzler yurdunun beyaz, taş binası, minicik pencereleriyle büsbütün bitmez tükenmez görünmüştü gözüne: “Ne lanet bina bu böyle, git git bitmek bilmiyor!” diye söylendi öfkeyle. Arabacıya da birkaç kez, “Daha çabuk Andryuşa! Ne oldu sana bugün böyle, uzatıp duruyorsun yolu!” diye çıkıştı. Ama sonunda varacakları yere vardılar; araba kafesli pencerelerinin üstünde beyaz kabartmalar bulunan, tek katlı, külrengi, ahşap bir evin önünde durdu. Tahta perdeyle çevrili küçücük bahçedeki birkaç cılız ağaç, kentin hiç eksilmeyen tozundan bembeyazdılar. Camlarda saksılar ve bir kuş kafesi görülüyordu; kafeste, gagasıyla tutunduğu halkada sallanan bir papağan vardı; kapı önünde güneşin vurduğu yerde iki küçük köpek uyukluyordu. Konuk hanımın çok yakın bir dostu oturuyordu bu evde. Yazar, daha önce olduğu gibi, kendisine yine kızılabileceğinden çekindiği için bu iki hanıma birer ad vermeye korkmuştur. Uydurma bir soyadının büyük sakıncaları vardır. Nasıl bir ad uydurursanız uydurun, gerçekten büyük ülkemizin bir köşesinde ille de o adı taşıyan biri çıkar ve öyle şakacıktan

falan değil, size korkunç bir şekilde içerler, yazarı oralara gizlice gelip kendilerini izlemekle, sevgili karısı Agrafena İvanovna'nın en çok hangi yemekleri yapmaktan hoşlandığını öğrenmekle suçlar. Bir unvan uydurmanın da – Tanrı korusun!– büyük sakıncaları vardır. Bizde artık her toplumsal katmandan her unvan sahibi öyle alıngandır ki yazdığınız her şeyi kişiliklerine saldırı gibi görürler. Genel ruh durumları böyledir. Kentin birinde aptal bir adam yaşardı diye yazacak olsanız, bunu hemen kendi kişiliğine yönelik bir saldırı olarak gören bir saygıdeğer yurttaş öfkeyle yerinden fırlayıp, "Ben de bir adam olduğuma göre, ben de bir aptal mıyım yani?" diye terslenir. Yani bir anda işin özünü kavrar. İşte bütün bu olumsuzluklardan kaçınmak için ev sahibi hanımı, hemen bütün N kentinde kendisinin adlandırıldığı şekilde, "her bakımdan hoş hanım" diye adlandıracağım. Kendisinin bu adı hak ettiğini ve her bakımdan hoş olabilmek için hiçbir özveriden kaçınmadığını da belirtmeliyim. Gerçi, hoş oluşun ardında kadın karakterine ilişkin nelerin gizlendiğini de, yine hoş kadın olarak kendisinin her hoş sözünün ne kadar dikenli olduğunu da bilenler bilirdi! Hoşlukta birinciliğe oynamaya kalkışacak bir başka kadının başına kim bilir neler gelirdi? Şu var ki taşra kentlerinde görülebilecek en ince mondenlik şeklinde ifade edilmekteydi bu. Kendisinin her hareketi her zaman incelikliydi; şiir severdi, hatta zaman zaman hayallere dalıp gitmiş gibi başını şöyle hafifçe yana eğmeyi iyi bilirdi. Herkes ona "her bakımdan hoş kadın" demekte ağız birliği içindeydi. Ziyaretçi hanıma ise, karakter yönünden arkadaşı kadar çok yönlü olmadığı için "hoş hanım" demekle yetineceğiz. Eve konuk gelmesi, güneşte uyuyan köpekçikleri, uzun tüylü Adel'le uzun bacak Popuri'yi uyandırdı. Köpekler yukarı diktikleri kuyruklarını sallayarak eve doğru konuğu izlediler; konuk mantosunu çıkarınca, yerlerde sürünen uzun eteğiyle, rengi ve işlemeleriyle son moda giysisi göründü; bütün odayı yasemin kokusu doldurdu. Her bakımdan hoş hanım,

yalnızca hoş hanımın ziyaretine geldiğini öğrenince hemen karşılamaya koştu. İki kadın, okullarını bitiren enstitülü kızların, anneleri kendilerine daha falanca kızın babasının onun babasından hem daha yoksul, hem unvanca daha düşük olduğunu söylemeye fırsat bulamadan önce öpüştükleri gibi el ele tutuşup bağrışarak öpüştüler. Bu arada yeniden havlamaya başlayan köpeklere mendilleriyle vurur gibi yapıp salona geçtiler: Kuşkusuz mavi renk hâkimdi salona, ayrıca bir divan, oval bir masa ve üzeri sarmaşıklarla süslü paravanalar göze çarpıyordu. Uzun tüylü Adel'le uzun bacak Popuri de onları izledi. Ev sahibesi, "Şuraya, şuraya buyurun!" diyerek konuğunu divana yöneltti, sonra kanaviçe işlemeli bir yastık uzattı kendisine: "İşte böyle! Şu yastığı da arkanıza alın! Hah! Şimdi oldu! Ah, nasıl sevindim gelmenize, bilemezsiniz... Baktım, bir gelen var... Kim olabilir dedim, böyle erken erken. Paraşa da, "Vali yardımcısının karısıdır," deyince nasıl korktum, anlatamam! Hiç dayanamam onun gevezeliklerine! "Evde olmadığımı söyleyin!" dedim.

Konuk, bir an önce vereceği habere gelmek için sabırsızlanıyordu, ama her bakımdan hoş hanımın küçük çığlıklar atarak söylediği sözler konuşmayı bir başka yana kaydırdı:

— Ay bu ne cıvıl cıvıl bir kumaş böyle! –dedi her bakımdan hoş hanım, yalnızca hoş hanımın giysisine bakarak ve bir çığlık attı.

— Gerçekten öyle. Ama Praskovya Fyodorovna, "Ekoseler daha küçük, benekler de kahve değil mavi olsalar, çok daha güzel olurdu," diyor. Kendisinin kız kardeşine bir kumaş göndermişler ki ben ne diyeyim size! Mavi bir fon üzerinde, varla yok arası, incecik çizgiler... aralarda da gözler-patiler, gözler-patiler, gözler-patiler... Kısacası, dünyada bir benzerini daha göremezsiniz!

— Ama tatlım, biraz fazla karışık değil mi?

— Hayır, hiç değil.

— Ah hayır, karışık bence.

Belirtmemiz gerekir ki her bakımdan hoş hanım biraz fazla kuşkucuydu ve ilk karşılaştığı şeylere karşı yadsıyıcı bir tutum alırdı.

Yalnızca hoş hanım, kumaşın desenlerinin hiç karışık olmadığını açıkladıktan sonra bir çığlık atarak:

— Kutlarım sizi! –dedi.– Fırfır artık kalktı giysilerden!

— Nasıl kalktı?

— Onun yerini fisto aldı!

— Ama fisto fırfırın yerini tutmaz ki!

— Tutar, tutmaz... ama fisto her yerde artık: Pelerinler fistolu, kol ağızları fistolu, apoletler fistolu, nereye baksanız hep fisto!

— Ama her yerde hep fisto olması hiç hoş değil Sofya İvanovna!

— Ama öyle hoş, öyle sevimli duruyor ki Anna Grigoryevna, anlatamam size! İki sıra halinde dikiliyor: Biri kol ağzına, biri onun hemen üstüne. Gördüğünüzde eminim siz de beğeneceksiniz. Sonra sutyene destek oluyor, ön balenleri büsbütün çıkık gösteriyor. Etek için de öyle... eskiden takılan çemberin işini şimdi fisto görüyor. Hatta tam bel-fam[30] bir hava elde etmek için arkadan da biraz pamukla destekleniyor.

Her bakımdan hoş hanım, başını gururla havaya kaldırdı:

— Ama bu kadarı da artık biraz fazla basit olmuyor mu?

— Öyle, biraz fazla basit! –dedi, yalnızca hoş hanım.

— Doğrusu siz ne derseniz deyin, ama ben uygulamam bunu.

— Aslında benim de hiç niyetim yok. Moda bazen öylesine alıp başını gidiyor ki akıl sır erecek gibi değil! Salt matraklık için kız kardeşimden patronunu istedim, benim Melania da hemen başladı dikmeye.

Her bakımdan hoş hanım büyük bir coşkuyla atıldı:

— Yani şimdi sizde patronu var mı o giysinin?

— Olmaz mı? Kız kardeşim getirdi.

— Ah, canım benim! Tanrı aşkına bana da verir misiniz patronu?

— Daha önce Praskovya Fyodorovna'ya sözüm var. Ancak ondan sonra verebilirim size.

— Aşk olsun! Praskovya Fyodorovna'dan sonra kim giyer ayol o kıyafeti? Öte yandan sizi de anlayamıyorum yani: Dostlarınıza kimleri yeğliyorsunuz!

— Ama kendisi benim teyze kızı sayılır.

— Daha neler! Erkek tarafından teyze kızı mı olurmuş! Hayır, Sofya İvanovna, keşke bütün bunları hiç duymamış olsaydım sizden! Resmen aşağılıyorsunuz beni... ve anlaşılan artık dostluğuma ihtiyacınız yok?

Zavallı Sofya İvanovna ne yapacağını şaşırmıştı. Kendi elleriyle iki ateş arasına atmıştı kendini. Olur olmaz yerde övünmeye kalkışırsan olacağı budur! Şu aptal diline iğneler batırabilirdi bu yüzden!

Her bakımdan hoş hanım birden:

— Yakışıklıdan bir haber var mı? –dedi.

— Aman Tanrım! Niçin geldiğimi unuttum, boş boş konuşup duruyorum karşınızda! Hayret! Aslında size niye geldim, biliyor musunuz Anna Grigoryevna? –Burada konuğun soluğu tutulur gibi oldu, sözcükler avın üzerine atılan birer atmaca gibi fırlıyordu ağzından; böylesine coşkulu bir konuşmayı ancak çok acımasız bir arkadaş kesebilirdi.

Ev sahibi hanım, her zaman olduğundan da heyecanla atılarak:

— Doğrusu, –dedi,– siz istediğiniz kadar övün, göklere çıkarın onu. Ben yine de onun bir sahtekâr olduğunu söyleyeceğim. Bunu onun gözünün içine bakarak da söyleyebilirim! Sahtekârın biri o adam! Sahtekâr! Sahtekâr!

— Siz hele bir söyleyeceklerimi dinleyin...

— Bir laf çıkardılar: Neymiş, pek hoşmuş... hadi canım, hiç de öyle değil! Hele burnu!.. Gördüğüm en iğrenç burun!

— Canım Anna Grigoryevna, izin verin de bir anlatayım, lütfen izin verin, anlatayım... çünkü olup bitenler bildiğiniz gibi değil. Bu olanlar, bu... skonapel histuar...”[31] Konuk bunları neredeyse umutsuzluk içinde ve yalvarırcasına söyledi. Bu arada belirtmemiz gerekir ki iki hanımın konuşmalarına pek çok yabancı sözcük, hatta kimi zaman eksiksiz, uzun Fransızca cümleler de karışıyordu. Yazar, Fransızcanın Rusya’mıza sağladığı sayısız yararlara ve sosyetemizin hiç kuşkusuz derin yurt sevgisiyle günün her saatinde Fransızca konuşmasına karşı her zaman saygı ve hayranlık duymaktaysa da, yine de Rus dilinde yazmakta olduğu bu romanın satırları arasına herhangi bir yabancı dil karıştırmaya cesaret edemeyecektir... Bu yüzden sözlerimize Rusça olarak devam edelim.

— Neymiş olanlar?

— Ah, neler olduğunu bir bilseniz Anna Grigoryevna, bir bilseniz! Düşünün: Başpapaz Peder Kiril'in karısından duydum bunları. Bizim yere bakan yürek yakan meğer ne anasının gözüymüş!

— Yoksa başpapazın karısına da mı cour?[32]

— Keşke öyle olsaydı, o hiç kalır bunun yanında! Başpapazın karısı neler anlattı neler! Koroboçka diye çiftlik sahibesi bir tanıdıkları gelmiş; dehşet içindeymiş kadın, yüzü kâğıt gibi bembeyazmış! Ve öyle şeyler anlatmış, öyle şeyler anlatmış ki... tam bir roman! Gecenin bir vakti, çiftlikte herkesler uykudayken kapı güm güm vurulmuş. "Açın, yoksa kırarız!" diye bağırmış biri. Düşünebiliyor musunuz? Yakışıklıymış! Bu mu yakışıklı, incelikli adam? Bu mu, sorarım size!

— Peki bu Koroboçka dediğiniz çiftlik sahibesi genç ve güzel biri mi bari?

— Ne gezer! Yaşlı bir kadın!

— Pes doğrusu! Demek bir kocakarıya ha!.. İşte böyle bir tip için ölüp diriliyor bizim hanımlar! Zevkleri bu!

— Hayır, Anna Grigoryevna, sandığınız gibi değil! Düşünün: Rinaldo Rinaldini[33] gibi tepeden tırnağa silahlı bir tip kapınıza dayanıyor ve "Ölü canlarını bana satacaksın!" diyor. Tabii çiftlik sahibi hanım böyle bir şeyi yapamayacağını söylüyor, "Çünkü," diyor, "onlar ölü." – "Hayır," diyor beriki, "ölü falan değil onlar, kimin ölü kimin diri olduğunu benden iyi mi bileceksin?" diyor ve başlıyor bağırmaya: "Ölü değil onlar! Ölü değil diyorum! Ölü değil!" Kısacası, tam bir iskandal çıkarmış! Bütün köy uyanmış, çocuklar ağlaşmaya, millet bağrışmaya başlamış. Öyle bir durum ki her kafadan bir ses çıkıyor, kimse kimsenin dediğini anlamıyor! Yani resmen orrör, orrör, orrör!..[34] Bütün bunları duyunca nasıl heyecanlandım, nasıl

heyecanlandım, anlatamam! Benim Maşka, “Ah, hanımcığım, yüzünüz kâğıt gibi oldu, bir aynaya baksanıza!” dedi. “Aynaya falan bakacak zamanım yok Maşka!” dedim. “Gidip bir an önce arkadaşım Anna Grigoryevna’ya anlatmalıyım bunları!” Hemen arabayı hazırlamalarını emrettim. Arabacı Andryuşa, “Nereye hanımefendi?” diye soruyor, ama ben öylece adamın yüzüne bakıyormuşum, herhalde deli olduğumu düşünmüştür Andryuşa!.. Ah, Anna Grigoryevna, nasıl heyecanlandığımı imkânı yok anlatamam size!

— Doğrusu çok tuhaf! –dedi her bakımdan hoş hanım.– Bu ölü canlar da ne demek oluyor acaba? Doğrusu ben bu işten bir şey anlamadım. İkinci kezdir duyuyorum ölü canlardan söz edilişini; Nozdrev yalan söylüyor diyordu kocam, besbelli söyledikleri arasında doğrular da var.

— Siz asıl bunları duyunca benim ne hale geldiğimi düşünsenize Anna Grigoryevna! Bayan Koroboçka da, “Ne yapacağımı bilemiyorum anam babam,” demiş. “Bana sahte birtakım kâğıtlar imzalattı, önüme de on beş kâğıt ruble fırlattı... Ben dünya işlerini bilmeyen, zavallı bir dulum!” demiş. İşte olay bu. Ama siz asıl benim ne hale geldiğimi düşünün!

— Sizin fikriniz nedir, bilmem. Ama bence bu iş ölü canlar işi falan değil. Bu işin içinde başka bir iş var.

— Bence de, –dedi konuk hanım, ama “bu işin içinde iş var” sözü kendisini çok heyecanlandırmıştı ve “işin içindeki iş”in ne olduğunu öğrenmek için can atıyordu. Nitekim dayanamayıp:– Kuzum Anna Grigoryevna, sizce ne olabilir bu işin gerisinde? –diye sordu.

— Sizce ne olabilir?

— Bence... Ah, öyle şaşkın durumdayım ki, doğrusu ne düşüneceğimi bilemiyorum.

— Yine de bu işin size ne düşündürdüğünü söyleyebilirsiniz, değil mi?

Yalnızca hoş hanım söyleyecek bir şey bulamadı. Sürekli kaygılanıyor, ama işlek bir zekânın ürünü olabilecek bir şey bulup söyleyemiyordu. Aslında kendisinin şu anda her şeyden çok sevilmeye, anlaşılmaya, şefkate ihtiyacı vardı.

Her bakımdan hoş hanım:

— Bakın bu ölü canlardan ne anladığımı anlatayım size... –dedi.

Bu sözler üzerine konuk hanım kulak kesildi; hem öylesine ki yerinde hafif doğruldu, bedence biraz ağır olmasına karşın, kendini bir tüy gibi hafiflemiş hissetti; hatta pencereden gelen esintiyle hafifçe havalanarak, koltuğa oturmadan öylece havada kaldı.

Tazılarıyla ava çıkmış bir Rus soylusu da, köylülerin sürdükleri tavşanın koruluktan fırlayıp çıkmasını böyle bekler: Kımıltısız bakışları puslu havaya saplanmış ve kendisi havaya kaldırdığı uzun kamçısıyla atının üzerinde donup kalmıştır adeta; ağzına, bıyıklarına, gözlerine, kaşlarına ve kunduz kürkü şapkasına gümüş yıldızlar serpen karlı bozkır ne yaparsa yapsın, o avını usandıracak ve kesinlikle ele geçirecektir.

— Ölü canlar... –dedi, her bakımdan hoş hanım.

— Evet, ölü canlar?.. –diye atıldı konuk.

— Ölü canlar!..

— Ah, devam edin, Tanrı aşkına!

— Asıl amacı gizleyen bir perde yalnızca ölü canlar. Onun asıl amacı, valinin kızını kaçırmak!

Öylesine beklenmedik ve sıra dışı bir şeydi ki bu söylenen, yalnızca hoş hanım adeta taş kesildi, yüzü kâğıt gibi oldu ve gerçekten müthiş bir heyecanla:

— Aman Tanrım! –diye haykırdı, ellerini çırptı:– Kırk yıl düşünsem aklıma gelmezdi!

— Oysa ben, siz daha olayı anlatmaya başladığınızda anladım bunu... –dedi, her bakımdan hoş hanım.

— Enstitü eğitimi demek, masumiyet demekti eskiden; gelin de artık inanın buna Anna Grigoryevna!

— Masumiyet ha? Ne masumiyeti! O kızın ağzından duyduklarımı bu yaşımda burada yüzüm kızarmadan yineleyemem!

— Ahlaksızlık demek gelip buralara dayandı ha!.. Pes doğrusu!

— Erkekler deli oluyorlar o kız için... Bence hiçbir özelliği yok. Katlanılmaz bir tip!

— Ah hayatım, resmen bir heykel! Yüzünde ifade diye bir şey yok!

— O cilveler! O kırıtmalar! O ne yapmacık haller! Tanrım! Ben hayatımda öyle kırıtkan, cilveli, yapmacık bir kız görmedim!

— Tam bir heykel, hayatım! Ve yüzü de nasıl solgun, sanki ölü yüzü!

— Yanılıyorsunuz Sofya İvanovna, öyle edepsizce kırmızıydı ki yüzü!

— Ne diyorsunuz Anna Grigoryevna, inanın tebeşir gibiydi. Tebeşir gibi bembeyaz!

— Tatlım, ben hemen yanında oturuyordum: Kıpkırmızıydı yüzü, sürüp sürüştürdükleri bir parmak kalınlığında vardı ve

sıva gibi dökülüyordu yüzünden. Anası olacak yosma öğretmiştir ona bütün bunları, ama o yosmalıkta anasını da geçecek, göreceksin!

— Ne derseniz deyin, hatta isterseniz yemin edin, ben yüzünde tek bir damla allık, kırmızılık, hatta kırmızılığın gölgesi bile olmadığına istediğiniz yemini edebilirim: Bir daha çocuklarımın, kocamın yüzlerini görmek nasip olmasın ki hiçbir kırmızılık yoktu yüzünde!

Her bakımdan hoş hanım ellerini çırparak:

— Ah, neler söylüyorsunuz böyle Sofya İvanovna! –dedi.

Yalnızca hoş hanım da:

— Asıl siz, Anna Grigoryevna! Doğrusu beni çok şaşırtıyorsunuz! –dedi ve o da ellerini çırptı.

Her iki kadının da aynı anda gördükleri bir şey üzerinde apayrı düşünceleri savunmasını okur herhalde tuhaf bulmamıştır. Bazı nesnelerin özelliği gereği, sıkça rastlanan bir durumdur bu: Bu nesnelere bir hanım bakar, gözü yalnızca beyaz bir şeyler görür, bir başkası bakar, yabanmersini gibi kıpkırmızı şeyler görür.

Yalnızca hoş hanım:

— Yüzünün solgun olduğuna ilişkin olarak alın size bir kanıt daha, –dedi.– Şimdiki gibi aklımda: Manilov oturuyordu yanımda, “Bakın, yüzü ne kadar solgun!” dedim kendisine. Gerçekten de, ancak bizim erkeklerimiz gibi et kafalılar hayran olabilir böyle birine. Bizim yakışıklıya gelince... Ah, bana nasıl iğrenç göründüğünü anlatamam! Gerçekten de, gözüme nasıl, ama nasıl iğrenç göründü, anlatabilmem çok zor Anna Grigoryevna!

— Haklısınız, ama kendisine karşı hiç de kayıtsız olmayan hanımlarımıza ne diyeceksiniz?

— Beni mi kastediyorsunuz Anna Grigoryevna? Bana böyle bir şey söyleyemezsiniz! Asla, ama asla söyleyemezsiniz!

— Sizden söz etmiyorum canım, gerçi sizden başka da pek kimse yoktu ama...

— Asla, asla Anna Grigoryevna! Bilmenizi isterim ki ben kendini çok iyi bilen biriyimdir ve erişilmez kadın rolü oynamayı seven başka birileri gibi değilimdir!

— Özür dilerim Sofya İvanovna, ama müsaadenizle size bildirmek zorundayım ki ben bu türden iskandallere neden olmuş biri değilimdir! Başka birileri birtakım iskandallerin kahramanı oldularsa, onu bilemeyeceğim!

— Siz şimdi niye alındınız ki? Orada başka kadınlar da vardı ve bunlardan bazılarının onun yanında oturabilmek için herkesten önce sandalye kapmaya koşturduklarını da biliyoruz.

Konuk hanımın bu sözleri üzerine bir fırtınanın kopması kaçınılmazdı, ancak şaşılacak şey, her iki hanım da sessizleştiler ve korkulan olmadı. Her bakımdan hoş hanım, o moda giysinin patronunu henüz elde edememiş olduğunu anımsadı; yalnızca hoş hanım da arkadaşının şu önemli keşfine ilişkin olarak henüz hiçbir ayrıntıyı öğrenemediğini, ağzından alacağı daha çok laf olduğunu düşündü, böylece de hemen barış sağlandı aralarında. Aslında her iki hanımın da huy olarak kötü yürekli, geçimsiz, tatsızlıklardan yana insanlar oldukları söylenemezdi; tartışmanın heyecanı içinde hiç farkına varmadan birbirlerini birazcık iğnelemek, belki birbirlerine biraz laf sokuşturmak istemişlerdi, hepsi bu! Erkek olsun, kadın olsun, insan yüreğinin gereksinimleri çok çeşitli olabiliyor!

Yalnızca hoş hanım:

— Yine de, –dedi,– Çiçikov gibi kentin yabancısı olan birinin, böylesine netameli bir işe kalkışabilmiş olmasını anlayamıyorum doğrusu! Acaba kendisine bir yardım eden mi vardı?

— Olmaz olur mu?

— Kim sizce?

— Hiç kimse değilse, Nozdrev.

— Nozdrev mi?

— Hiç kuşkunuz olmasın. Tam ona göre bir iş. Öz babasını bile satar o, daha doğrusu kumarda pey olarak sürer!

— Tanrım, ne ilginç şeyler öğreniyorum sizden! Doğrusu Nozdrev'in bu olaya karışmış olabileceği kırk yıl düşünsem aklıma gelmezdi!

— Benimse hemen ve ilk o gelir aklıma.

— Şaşılacak şey doğrusu! Neler oluyor şu dünyada! Çiçikov kentimizde göründüğünde böyle birtakım gelişmelere neden olabileceği kimin aklına gelirdi? Ah, Anna Grigoryevna, başpapazın evinde olayı ilk duyduğumda nasıl, ama nasıl korktuğumu anlatamam! Sizin dostluğunuz, temiz kalbiniz olmasaydı!.. Bilmem ama, sanki ölümün kıyısından döndüm... Benim Maşka rengimin attığını görünce, "Canım hanımım, ölü yüzüne döndü yüzünüz: Renk diye bir şey kalmadı!" dedi, ben de, "Aman Maşka, boş ver sen şimdi yüzümü falan!" dedim. Bak sen! Nozdrev de işin içinde ha! Akıl alır gibi değil!

Yalnızca hoş hanım, enstitülü kızın kaçırılma olayıyla ilgili ayrıntıları, yani kızın nereden, nasıl, saat kaçta kaçırılacağını öğrenmek için can atıyordu, ama hevesi kursağında kaldı. Her bakımdan hoş hanım bu ayrıntılar konusunda bir şey bilmediğini söyledi. Kendisi yalan nedir bilmezdi; birtakım

varsayımlarda bulunabilirdi kuşkusuz, ama ancak içinde uyanan güçlü inançlara dayanmak koşuluyla. Varsayımları bir kez bu güçlü iç inançlara dayandı mı, artık bunlardan asla vazgeçmez, karşısındakileri dize getirmekte ün salmış, işinin ehli bir avukat gibi işi sonuna dek izlerdi.

Her iki hanımın başlangıçta yalnızca varsayım olan bir şeye sonunda kesin olarak inanmaya başlamalarında şaşılacak bir yan yok. Bizim akıllı insanlarımızda da sık görülen bir durumdur bu. Başlangıçta son derece ihtiyatla, ürkekçe yaklaşır, alabildiğine masum sorular sorarlar: Acaba oradan olabilir mi? Falanca ülkenin adı acaba oradan geliyor olabilir mi? Ya da: Bu belge acaba biraz daha geç bir döneme ait olamaz mı? Ya da: Bu halkın kökenindeki falanca belirtiler, aslında falanca halka ait belirtilerle aynı değil mi? Bunun ardından hemen eski yazarlardan, düşünürlerden alıntılar yaparlar ve varsayımlarını doğrulayan bir belirti ya da kendilerine belirtiymiş gibi gelen bir şey buldular mı, artık tutmayın onları: Öyle bir yüreklenir, öyle bir tırısa kalkarlar ki eski yazarlarla sohbet etmeye başlarlar, onlara teklifsizce sorular sorar, başlangıçta işe nasıl ihtiyatlı bir varsayımla başladıklarını unutup, sordukları sorulara yine kendileri yanıtlar verirler: Artık her şeyi apaçık görüyorlardır, işin hiçbir gizlisi saklısı kalmamıştır; “Bu, kesinlikle oradan geliyor. Bu halkın kökeni falanca halka dayanıyor. Bu konuya şu açıdan bakılması gerekir.” Bütün bu görüşler bir bilim kürsüsünden yayıldığı için de çok geçmeden yeni bilimsel gerçek, kendine yeni yandaşlar ve hayranlar bularak dünyayı dolaşmaya başlar.

İki hanım zekice çözümledikleri bu karmaşık sorunu başarıyla tartışırlarken, salona gür kaşları, kımıltısız yüzüyle savcı bey girdi; tek gözünü hep yaptığı gibi sürekli kırpıyordu. Kadınlar ona ölü canlar ticaretinden, valinin kızını kaçırma niyetlerine dek her şeyi anlattılar. Savcının kafası öyle bir karıştı ki olduğu yerde öylece kalakaldı; bir

yandan sol gözünü kırpıştırıp duruyor, bir yandan da mendiliyle, sakalına takılan enfiye kırıntılarını temizliyordu, ama anlatılanlardan tek kelime bir şey anlamamıştı. Hanımlara gelince, adamcağızı oracıkta öylece bırakıp, kenti ayaklandırmak için zaman yitirmeden iki ayrı yöne doğru yola koyuldular. Ve yarım saatten biraz fazla bir sürede işlerini bitirdiler, kentin altını üstüne getirdiler; üstelik ne olup bittiğini anlayan tek bir Tanrının kulu yoktu. Hanımlar kafaları öyle karıştırdılar ki herkes, özellikle de kafaları zaten allak bullak olan memurlar epeyce bir süre şaşkın bir halde oldukları yerde kalakaldılar. Yatılı okul öğrencilerinin durumuna benziyordu durumları. Hani erken kalkan öğrenciler hüsar adını verdikleri, içine tütün doldurulmuş, incecik bir kâğıt boruyu uyumakta olan arkadaşlarının burunlarına sokarlar. Uykulu uykulu kâğıttaki bütün tütünü içine çeken öğrenci uyanır, yerinden doğrulur, gözlerini belertip şaşkın şaşkın çevresine bakınır: Nerede olduğunu, başına ne geldiğini anlayamaz; giderek, duvarlara düşen gün ışığını görür, oraya buraya gizlenmiş arkadaşlarının kikirdemelerini duyar; pencereden bakınca bütün görkemiyle ışıyan sabahı, uyanan ormanı, ötüşen kuşları, sazların arasında kıvrıla kıvrıla akan ışıltılı dereyi, derede yıkanan çocukların neşeli bağırışlarını... ayırt eder, derken burnundaki “hüsar”ın farkına varır. Söylentileri duyan kent halkıyla memurların durumları da aynen böyleydi işte. Herkes gözlerini belertip koyun gibi boş boş çevresine bakınıyordu. Ölü canlar, valinin kızı ve Çiçikov kafalarında tuhaf bir şekilde birbirine girmişti. İlk şaşkınlıkları geçince, bunları birbirinden özenle ayırmaya ve her biriyle ilgili akla yakın bir açıklama elde etmeye çalıştılar, ama akla yakını şöyle dursun, en küçük bir açıklamaya bile ulaşamayınca kızıp öfkelendiler. Nasıl bir gizemli işti bu ölü canlar işi? Ölü canların satın alınmasında hiçbir mantık yoktu! Hangi ahmak, niçin girişsindi böyle bir işe? Ölü can satın almak için kim para savururdu? Satın alsan bile, ne işe yarardı bu ölü can dediğin adamlar? Öte yandan, valinin kızının burada

ne işi vardı? Adamın niyeti valinin kızını kaçırmaksa, niye ölü can satın alıyordu? Yok niyeti ölü can satın almaksa, valinin kızını kaçırmasına ne gerek vardı? Yoksa valinin kızına bu ölü canları armağan etmek miydi niyeti? Nerden, nasıl çıkmıştı bütün kenti hop oturtup hop kaldıran bu saçmalık? Bir anlamsız hikâye ki neresinden tutacağını bilemiyor insan! Beri yandan, insan ateş olmayan yerden duman çıkmaz diye de düşünüyor! Vardır yani bir nedeni... vardır da, ölü can satın almanın ne nedeni olabilir? Yok canım, nedeni medeni yok! Saçma bir iş bu! Hem de saçmanın saçması! Böyle bir işte neden falan aranır mı? Sözün kısası, ölü canlar ve valinin kızı, Çiçikov ve ölü canlar, valinin kızı ve Çiçikov üzerine öyle söylentiler alıp yürüdü ki kentte, toz dumana karıştı. Sanki o güne dek uyuklamakta olan kent bir kasırgaya tutuldu. Kimi çizmesini dar diktiği için çizmecisine, kimi aynı nedenle terzisine, kimi de sarhoş diye arabacasına içerleyip evlerine kapanmış, sırtlarında hırkalarıyla yıllardır oturdukları köşeden dışarı adım atmamış, pineklemekte olan ne kadar miskin varsa, hepsi başlarını deliklerinden dışarı çıkardı. O güne dek hiç ortaya çıkmayan, tanışmayan, Rusya'mızda Devrilipuyuroğulları ve Yangeliryataroğulları biçimindeki yaygın adlarla bilinen ve sırtüstü ya da yan yatar durumdayken, gırtlaktan ya da burundan, ıslıklı, düz ya da daha pek çok başka biçimde horlayan; ne iki arşın uzunluğundaki çoka balığı etinden yapılmış balık çorbasıyla ne de ağızda dağılan nice böreklerin bulunduğu en görkemli ziyafet davetleriyle bile evden çıkmaları sağlanamayan nice insan dışarı uğradı, böylelikle de kentin yeterince büyük ve kalabalık bir kent olduğu ortaya çıktı. Daha önce kimselerin duymadığı Sissoi Pafnutiyeviç ve Makdonald Karloviç gibi adları olan kişiler bile çıktı ortaya; salonlarda kolunda yara izi olan, çok uzun boylu, o güne dek görülmemiş ölçüde uzun boylu bir adama rastlamaya başladılar; sokaklar briçkalar, kolyaskalar, faytonlar, landonlar ve kimselerin daha önce görmediği, bilmediği modellerde başka birtakım arabalarla dolup taştı;

nereye bakılsa görülen tek şey telaş ve kargaşaydı. Bir başka zamanda ve başka koşullar altında olsa, kimsenin ilgisini çekmezdi bu türden söylentiler. Ama N kentinde ne zamandır tek bir yeni haber duyulmamıştı; hatta üç aydır, başkentlerde komeraj[35] adı verilen ve bilindiği gibi, bir kente gereksindiği gıdanın zamanında yetiştirilmesi kadar önemli olan küçük dedikodulardan bile yoksundu N halkı. Sonuçta, birbirine taban tabana ters iki ayrı görüş ortaya çıktı; bu iki görüş çevresinde de kadınlar partisi ve erkekler partisi diye iki düşman parti oluştu. Erkekler partisi aptalca bir tutum benimseyerek yalnızca ölü canlarla ilgilendi; buna karşılık kadınlar partisi, valinin kızının kaçırılması konusunda yoğunlaştı. Hakkaniyet adına belirtmemiz gerekir ki kadınlar partisi rakiplerinden çok daha düzenli, disiplinli çalışıyordu. İyi ev hanımları olmalarından, evlerini başarıyla çekip çevirmelerinden kaynaklanan bir durumdu belki bu. Onlarda her şey çabucak belirsizlikten kurtuldu; açık, anlaşılır, canlı bir görünüme büründü, son ve kesin biçimini aldı. Buna göre: Çiçikov ne zamandır valinin kızına âşıktı, aylı bir gece parkta buluşmuşlukları bile vardı; aslında vali de kızını Çiçikov'a vermeye gönüllüydü, çünkü adam bir Yahudi kadar zengindi; ama işte Çiçikov'un boşandığı karısı, ortadaki tek engeldi (Çiçikov'un evli olduğunu nereden, nasıl öğrendikleri tam bir gizdi, çünkü kimsede böyle bir bilgi yoktu); kadın eski kocasına duyduğu umutsuz aşkın acısıyla valiye çok dokunaklı bir mektup yazınca, Çiçikov vali ve karısının kendisine kızlarını asla vermeyecekleri sonucuna varmış ve kızı kaçırmaya karar vermişti. Başka bazı evlerde ise olay biraz daha farklı anlatılıyordu: Çiçikov evli falan değildi, ince işlerde incelikli hareket etmeyi bilen ince bir insan olarak, kıza ulaşabilmek için işe anneden başlamış, onunla gizli bir gönül ilişkisi kurduktan sonra kızını istemişti; ancak bunun din dışı, büyük bir günah olacağından korkan ve vicdan azabına kapılan kadın bu isteği kesin bir dille geri çevirince Çiçikov da kızı kaçırmaya

karar vermişti. Söylentiler kentin en ıssız köşelerine dek yayıldıkça, elbette bütün bunlara pek çok başka açıklamalar, düzeltmeler de eklenmişti. Rusya'mızda toplumun alt kesimleri üst tabakalarda olup bitenlere ilişkin dedikoduları pek sever, o yüzden de bir süre sonra bütün bunlar Çiçikov'u hayatlarında hiç görmemiş insanların evlerinde de konuşulmaya başlandı, üstelik nice yenilikler ve eklentilerle. Konu her dakika biraz daha renkleniyor, ilginçleşiyor, resim her gün biraz daha netleşiyordu; sonunda bir gün en gelişmiş, tamamlanmış, eksiksiz biçimiyle valinin sayın eşinin kulağına dek ulaştı. Valinin karısı kentin bir numaralı kadını olarak, bir aile annesi olarak ve nihayet bu türden suçlamalarla hiçbir zaman ilgisi olmamış bir kadın olarak kendini son derece aşağılanmış hissetti ve nerden bakılırsa bakılsın, haklı bir öfkeye kapıldı. Zavallı sarışın enstitülü, on altı yaşında bir kız için düşünülebilecek en tatsız biçimde tête-à-tête[36] sorguya çekildi. Bir sağanak halinde dökülen sorgu, sual, sitem, ima, tehdit ve daha neler neler üzerine kızcağız gözyaşlarına boğuldu, hüngür hüngür ağladı ve söylenenlerden tek kelime bir şey anlamadı. Sonuçta, Çiçikov'u her ne olursa olsun eve almaması için kapıcı çok sıkı bir biçimde uyarıldı.

Valinin karısıyla ilgili olarak işlerini böylece tamamlayan kadınlar, düşüncelerini çelmek için bu kez erkekler partisine yüklenmeye başladılar: Ölü canlar işi kız kaçırma işini perdelemeye, doğabilecek kuşkuları dağıtmaya yönelik bir operasyondu; yoksa asıl iş valinin kızının kaçırılmasıydı. Erkekler-den buna aklı yatanlar ve kadınlar partisine geçenler oldu, tabii bu yüzden kendi partilerinden gelen ve bilindiği gibi, erkekler için oldukça ağır suçlamalar olan, "etekli", "karısının kuzusu" gibi suçlamalara göğüs germeleri gerekti.

Ama erkekler ne kadar direnirlerse direnşinler, partilerinde kadınların partisinde görülen düzen ve disiplin yoktu. Her

şeyleri dağınık, düzensiz, tutarsız, rastgele, çelişik, iğretiydi; kafaları alabildiğine karışıktı, her hallerinde erkeklere özgü kabalık, hantallık, özlü bir içerikten yoksunluk görülüyordu; güvensiz, çekingen, kuşkulu ve pısırıktılar. Valinin kızının kaçırılması hikâyesi tam bir saçmalıktı, çünkü bu sivil birinden çok, bir süvari subayının yapabileceği bir işti; kadınlar üçü beşten atıyorlardı; zaten kadın kısmı çuvala benzerdi, içine ne koysan alırdı; burada üzerinde durulması gereken asıl iş ölü canlar işiydi; altında bir pislik yatıyordu bu işin, ama bunun ne olduğunu ancak şeytan bilirdi. Erkeklere bu işin altında bir pislik varmış gibi gelmesinin nedenini şimdi öğreneceğiz. O aralar yeni bir genel vali atanmıştı vilayetin başına; bilindiği gibi memur kısmını çokça heyecanlandıran bir gelişmedir bu. Çünkü yeni vali, amirler arasında herhalde birtakım görev degişiklikleri, haşlamalar, soruşturmalar yapacaktı; amirler de elbette kaşıklamaları için önlerine konulan bu çorba tasını memurlarının önüne süreceklerdi. Memurlar kendi aralarında, “Genel vali kentimizde dolaşan şu deli saçması söylentileri bir duyacak olursa, işimiz bitik demektir!” diyorlardı. Aklına artık her ne geldiyse, sağlık müfettişinin yüzü bir anda kireç gibi olmuştu: Sakın şu “ölü canlar” sözüyle, gereken önlemlerin alınmamış olması yüzünden kitleler halinde ölen köylüler kastediliyor olmasındı? Öte yandan, Çiçikov da ön soruşturma yapması için genel valinin gizlice gönderdiği bir görevli olabilirdi pekâlâ? Bu düşüncesini mahkeme başkanına açtı, başkan bu düşünceyi ilkin “Saçma!” diye karşıladıysa da, sonra birden yüzü kül gibi oldu: Ya Çiçikov’un satın aldığı canlar gerçekten de ölüyse? Bunlar canlılarmış gibi satış işlemlerini yapmış, bununla da kalmayıp bir de satış işleminde Plyuşkin’in vekili olmuştu... bütün bunlar genel valinin kulağına gidecek olursa ne olurdu? Bu düşüncesini birkaç kişiye açtı, o birkaç kişide de yargıcın dediklerini duyar duymaz hemen bet beniz attı. Bulaşıcılıkta korku, vebadan beterdir; herkes kendinde olmayan birtakım eksikler, kusurlar bulmaya

başladı bir anda. “Ölü canlar” sözüne daha önce kimsenin aklından geçmeyen birtakım anlamlar yüklenmeye başlandı: Bununla sakın geçenlerde olan iki olay ve bu olaylarda ölen iki kişinin çabucak gömülmeleri kastediliyor olmasındı? Bu olaylardan ilki panayır sırasında olmuştu: Solvıçegodsklu tüccarlardan bazıları, satışlarını bitirdikten sonra bazı Ustsısolskolu tüccarlara Rus usulü, ama Alman yemeklerinin sunulduğu, arşadların, punçların, likörlerin su gibi aktığı dört dörtlük bir yemek vermişlerdi; yemek sonunda da hep olduğu gibi müthiş bir kavga çıkmıştı. Solvıçegodsklu tüccarlar, Ustsısolskolu tüccarlara ölümüne girişmişlerdi. Gerçi kavgada Solvıçegodsklulardan da kemikleri kırılmacasına sırtlarına, böğürlerine yumruk yiyenler olmuştu, hatta birinin –kavgacıların deyişiyle– tulumbası dümdüz olmuştu (yani adamın burnu tümüyle ezilmişti) ki bu da ölen Ustsısolskoluların yumruklarının büyüklüğü ve gücü hakkında fikir veriyordu. Dava açılınca bu taraf suçunu gizlememiş, “Evet, biraz yaramazlık yaptık, ama biz aslında şakalaşıyorduk,” diye savunmuşlardı kendilerini. Öte yandan, suçlarını itiraf etmelerine karşın bu işten yakayı sıyırmaları, kavgaya karışan kişi başına yüklüce bir rüşvet yedirmelerine bağlanmıştı. Kısacası, oldukça karışık, karanlık bir işti bu. Soruşturmada ölümlerin kömür gazı zehirlenmesinden olduğu sonucuna varılmış, gömülme işlemleri de buna göre yapılmıştı. Öbür olaysa, Borovka ve Zadiraylova köylüleriyle bir olan Vşivoyspes köylülerinin bir polisi temizlemeleriyle ilgiliydi. Gerekçe, Drobyaşkin adındaki polisin bunların köylerine dadanıp karılarına kızlarına sarkıntılık etmesiydi. Adamın bu tavrı köylülerde genel bir öfke kabarmasına neden olmuştu, kendisini uyarmışlar, “etme eyleme” demişlerdi; hatta bir kez bir kulübeden don paça kovalamışlardı, ama adam ortalıkta mart kedisi gibi dolaşmayı sürdürmüştü. Polis, yaptıklarından dolayı hiç kuşkusuz cezalandırılmayı hak etmişti; ama gerçekten öldürme işine katıldılarsa, gerek Vşivoyspes gerekse Zadiraylova köylülerinin de adamı keyfi

bir biçimde cezalandırdıkları için haklı görülmeleri mümkün değildi. Bu olayın da karanlık yanları vardı: Polisi bir yol kenarında bulmuşlardı, üniforması ve üzerindeki tüm giysileri paçavraya dönmüştü, adamın yüzü gözü de tanınmayacak haldeydi. Soruşturma, kovuşturma derken, iş mahkemeye geldi: Öldürme işine hangi köylülerin katıldıkları belli olmadığından ve köylülerinin tümünün bu işle suçlanması da mümkün olmadığından, öte yandan polis memuru Drobyajkin ölmüş olduğu için bu davada yararına bir karar verilse bile bundan yararlanamayacağından; yine öte yandan köylüler henüz sağ olduklarından ve davanın yararlarına sonuçlanmasının onlar için önemi yadsınamayacağından, polis memuru Drobyajkin'in Vşivoyspes ve Zadiraylova köylülerine sürekli baskı uyguladığı için, başına gelenlere kendisinin sebep olduğuna, kızakla köyden dönerken inme inerek öldüğüne ve ölüsünün bu şekilde kızakta bulunduğuna karar verildi. Bu dava da görülmüş, dosya kapatılmıştı, ama N kenti memurları nedense, sözü edilip duran ölü canların bu olaylardaki ölü canlar olduğunu ve bu davaların dosyalarının yeniden açılacağını düşünüyorlardı. Memurlar böylesine tedirginken, tersliğe bakın ki valiye aynı anda iki resmi yazı birden geldi. Bu yazılardan ilkinde, farklı adlar altında gizlenen bir kalpazanın onların ilinde olduğuna ilişkin ihbarlar alınmıştı, adamın yakalanması için sıkı önlemler alınması emrediliyordu. Komşu ilden gelen öbür yazıda ise bir kanun kaçağının onların ilinde bulunması olasılığından söz edilerek, kimlik belgelerini gösteremeyen şüpheli kişilerin derhal tutuklanması isteniyordu. Bu iki yazı memurların kafalarını iyice karıştırdı, daha önce ulaştıkları sonuçlar, vardıkları yargılar yerle bir oldu. Bu yazılarda kastedilen kişinin Çiçikov olduğunu söylemek olanaksızdı kuşkusuz, ama yine de hemen her memur oturup kendi yönünden bir kez daha düşünmeye başladı: Kimdi gerçekten de bu Çiçikov? Kimsenin doğru dürüst bir bilgisi yoktu. Adamın kendine ilişkin olarak verdiği bilgiler de açık seçik olmaktan

uzaktı: Görevini yaparken gerçekleri savunmasından dolayı başına çok şeyler geldiğini, canına kasteden düşmanlar kazandığını anlatmıştı. Yeterince açık olmayan bu sözler şimdi memurları derin derin düşündürüyordu. Demek yaşamı tehlikedeymiş, demek kendisini izliyorlarmış, o zaman o da bir şeyler yapmış olmalı... yoksa ne diye?.. Sahi, kim bu adam? Kuşkusuz, sahte para bastığı, hele hele haydut falan olduğu düşünülemez: Dış görünüşü olumlu bir izlenim bırakıyor, ama yine de, yine... kim... kim bu adam? Ve işte memur beyler kendilerine ta baştan, yani romanımızın en başında sormaları gereken soruları şu anda soruyorlardı. Çiçikov'a can satanlar arasında bir soruşturma yapılmasına karar verildi sonunda: Böylece hiç değilse bu alışverişin tam olarak neyi kapsadığı, ölü canlar sözüyle ne kastedildiği anlaşılacak, bu arada gerçek niyetinin ne olduğuna ve kimliğine ilişkin birilerine açıklamada bulunup bulunmadığı, belki ağzından bir şey kaçırıp kaçırmadığı öğrenilmeye çalışılacaktı. Bu yolda önce Koroboçka'ya başvurdular, ancak kendisinden pek bir şey elde edemediler. Canlarını on beşer rubleden almış, o arada devlet için kuştüyü ve içyağı gibi daha pek çok şey alacağını söylemiş, herhalde sahtekârın tekiymiş, çünkü biri varmış bunun gibi, o da böyle kuştüyü, içyağı falan demiş, ama herkesi dolandırmış, başpapazın karısının da yüz rubleden fazla parasını çarpmış. Koroboçka anlattı da anlattı, ama bütün anlattıkları başta söylediği bir iki şeyin yinelenmesinden başka bir şey değildi, bu yüzden memurlar onun ahmak bir kocakarı olduğuna karar verdiler. Manilov, Pavel İvanoviç'i kendi gibi bildiğini, onun niteliklerinin yüzde birine sahip olabilmek için bütün servetini vermeye hazır olduğunu söyledi, alabildiğine övücü sözler sıraladı onun için ve konuşmasını bu kez artık gözlerini de yumarak, dostluk üzerine çektiği kısa bir söylevle bitirdi. Dile getirdiği bütün bu düşünceler, onun nasıl da sevgi dolu bir kalbi olduğunu olanca inandırıcılığıyla açıklasa da, içinde bulunulan karmaşık durumu aydınlatmaktan uzaktı. Sobakeviç, Çiçikov'u iyi bir insan

olarak bildiğini, ona sattığı canlarınsa, her açıdan canlı ve seçme kişiler olduklarını söyledi; ancak ileride olabileceklerden, yeni bölgelerine giderken yolda başlarına gelebilecek şeylerden sorumlu tutulamayacağını, her şeyin Tanrının takdirine bağlı olduğunu, dünyada sıtma gibi nice ölümcül hastalık olduğunu ve bu hastalıklar nedeniyle bütün bir köyün öbür dünyayı boylaması gibi örnekler bulunduğunun unutulmaması gerektiğini söyledi. Memur beyler bunun üzerine son bir yola daha başvurdular: Uşaklar arası dostluktan yararlanarak, Çiçikov'un adamlarının ağzını aramak diyebileceğimiz, pek de onaylanmayacak bir yoldu bu. Efendilerinin eski yaşamı üzerine ne bildiklerini sorduklarında, Petruşka'dan tek alabildikleri yaşadığı yerin pis kokusu oldu; Selifan'dan ise efendisinin eskiden devlete hizmet ettiğini, gümrüklerde çalıştığını öğrenebildiler, hepsi bu. Uşak takımının tuhaf bir özelliği vardır: Bir şey açıkça sorulduğunda "hatırlamıyorum" der, asla kafasını toparlayamaz, hiçbir şey hatırlayamaz, hatta tutar "bilmiyorum" der. Ama aynı soru, sanki bir başka şey soruluyormuş gibi sorulduğunda, size hiç gerekmeyen birtakım ayrıntılarına varana dek anlatır da anlatır. Yürüttükleri bütün soruşturmalardan memurların öğrendikleri tek şey, Çiçikov'un kim olduğunu hiç bilmedikleri oldu; ama yine öğrendiler ki Çiçikov herhalde biriydi, kesinlikle biri olmalıydı. Sonunda bu konuda yorumlar yapmaya, tahminlerde bulunmaya bir son verdiler ve ne yapacaklarını, ne gibi önlemler almaları gerektiğini kararlaştırmak, özellikle de Çiçikov'un neyin nesi bir tip olduğunu anlamak, yani kötü biri olduğu gerekçesiyle tutuklamaları gereken biri midir, yoksa kötü niyetli oldukları gerekçesiyle onları tutuklattırabilecek biri midir, bu konuda bir karara varabilmek için okurlarımızın da bildiği bir kişinin, kentin velinimeti, babası ve iyilikler dağıtıcısının, emniyet müdürünün evinde toplanmaya karar verdiler.

Onuncu Bölüm

Kentin babası ve velinimeti emniyet müdürünün evinde toplanan memurlar, son zamanlarda sürdürdükleri stresli, kaygı dolu yaşamın kendilerini nasıl zayıflattığını görme fırsatı buldular. Gerçekten de yeni bir genel valinin atanması, alınan son derece ciddi içerikli iki yazı ve nereden kaynaklandığı belirsiz bütün bu söylentiler hepsinin üzerinde belirgin izler bırakmıştı: Çoğunun frakı üzerine bol geliyordu. Hemen hepsi zayıflamıştı: Mahkeme başkanı zayıflamıştı, sağlık müfettişi zayıflamıştı, savcı zayıflamıştı, hiçbir zaman soyadı söylenmeyen, işaretparmağındaki yüzüğünü sürekli kadınlara gösterip duran Semyon İvanoviç diye biri vardı, o bile zayıflamıştı! Her yerde hep olduğu gibi burada da kendini kapıp koyuvermemiş yürekli birileri çıktı, ama sayıları pek azdı. Daha doğrusu yalnızca posta müdürü. Bir tek o hiç değişmemişti, böyle durumlarda hep yaptığı gibi yine şöyle dedi: “Biz genel valileri iyi biliriz! Biri gider, biri gelir... Ama ben otuz yıldır burada, yerimde oturup duruyorum!” Onun bu sözü üzerine ötekilerin söyledikleri şu oldu: “Helal olsun, şprehen zi deyiç İvan Andreyiç, seninkisi posta işi: Mektup topla-mektup dağıt. Canın isterse, daireni bir saat önce kapat, gönderisini geciktirmiş tüccardan teslim zamanını belirtmeden gönderi alırsın, hiç gönderilmeyecek yerlere hiç gönderilmeyecek mektupları gönderirsin... Yanlış anlama, bir şey dediğimiz yok. Ama işte şeytan sana uğramayı alışkanlık haline getirmiş! Biliyoruz, sen istemiyorsun, zorla orana burana sıkıştırıyorlar senin. Şunun şurasında bir oğulcuğun var, ama Praskovya Fyodorovna’ya Tanrıdan bir bereket gelip de her yıl ya bir Praskuşka ya bir Petruşka sökün ettirse ne olurdu halin?” Memurların söyledikleri bunlardı. İyi güzel de, şeytana karşı koyabilmek gerçekten de mümkün müdür? Bu konuda bir yargıda bulunmak yazarın işi değildir. Sıradan halkın fikir feraset dediği ve böylesi topluluklar için zorunlu olan şeyden eser

yoktu burada. Gösterişli toplantılar pek bize göre değil gibi sanki. Sıradan köylülerin düzenledikleri toplantılardan bilginlerin toplantılarına dek, herkesi yöneten bir baş yoksa eğer, toplantıya müthiş bir kargaşa egemen olur. Bunun neden böyle olduğunu söyleyebilmek pek kolay değil. Herhalde halkımız böyle bir halk. Bir tek yemeli içmeli, şu Almanlarınkine benzer, kulüp işi sazlı sözlü toplantılar başarıya ulaşır bizde. Rusya'da herkes her an toplantı yapmaya hazırdır. Aklımıza eser, hemen bir hayır derneği kurarız! Ya da yardım ve yaşatma derneği! Ya da kim bilir ne derneği... Amaç güzel olmaya güzeldir de hiçbir sonuç vermez. Bunun da nedeni daha baştan tatmin olmamız, girişimimizi yeterli bularak, amaca ulaştığımızı, her şeyin yapılmış olduğunu düşünmemizdir. Örneğin, yoksullar için bir hayır kurumu kurduk ve buraya yüklüce de bir yardım topladık; bu hayırlı girişimi kutlamak için hemen kentimizin büyüklerine bir yemek veririz, toplanan paranın da yarısı böylece uçar gider. Paranın kalan yarısıyla da kurduğumuz hayır derneği için gösterişli bir daire kiralarız, buranın ısıtması, dayanıp döşenmesi için paralar harcar, başına da bir bekçi dikeriz; geriye yoksullara dağıtmak için beş buçuk ruble kalır, burada da bu paranın yoksullara nasıl dağıtılacağıyla ilgili olarak üyeler arasında kavga çıkar, kimi vaftiz anasını, kimi de başka bir yakınını aday gösterir. Sözünü ettiğimiz toplantı, kesinlikle bu türden bir toplantı değildi. Bir zorunluluk sonucu toplanmışlardı memurlar; yoksullara yardım türünden yabancı birileriyle ilgili değildi toplantı, doğrudan memurların kendilerini, tek tek her birini ilgilendiren bir durum vardı ortada. Bir felaket, büyük bir tehlike söz konusuydu ve hepsini aynı ölçüde tehdit ediyordu bu tehlike; dolayısıyla isteseler de istemeseler de birlikte olmak, birbirine sımsıkı kenetlenmek zorundaydılar. Gel gelelim anlaşılmaz bir durum çıkmıştı yine de ortaya. Bu tür toplantılarda her zaman rastlanılan görüş ayrılıklarından söz etmiyoruz; toplantıya katılanlarda tuhaf, anlaşılmaz bir kararsızlık gözleniyordu: Örneğin biri çıkıp sahte para basan

kişinin Çiçikov olabileceğini söyledikten hemen sonra, “Ama belki de o basmamıştır,” diyebiliyordu; bir başkası çıkıp Çiçikov’un yeni genel valinin özel bürosundan bir görevli olabileceğini söylüyor, hemen ardından da: “Yine de şeytan bilir neyin nesi olduğunu! Kavun değil ki dibini koklayasın!” diye ekliyordu. Çiçikov kılık kıyafet değiştirmiş bir haydut olabilir mi sorusuna ise herkesin verdiği yanıt aynıydı: Hayır, olamazdı; çünkü ilk bakışta iyi niyetli bir insan olduğu anlaşılıyordu, ayrıca konuşmalarının da hiç öyle hayduta benzer bir yanı yoktu. Bir süredir derin düşüncelere dalmış gibi duran posta müdürü, birden içine bir şey mi doğdu, yoksa bambaşka bir şeylerin etkisiyle mi:

— Çiçikov kim biliyor musunuz baylar? –diye bağırdı.

Sesi öyle etkileyiciydi ki herkes hep bir ağızdan:

— Kim? –diye sordu.

— Ey memur kardeşçeğizlerim benim, Çiçikov, Yüzbaşı Kopeykin’in ta kendisidir!

Herkes yine hep bir ağızdan: “Peki Yüzbaşı Kopeykin kim?” diye sorunca, posta müdürü:

— Demek Yüzbaşı Kopeykin’in kim olduğunu bilmiyorsunuz? –dedi.

Hayır, hiç kimse bilmiyordu.

— Yüzbaşı Kopeykin, –dedi posta müdürü, cebinden tabakasını çıkarıp hep yaptığı gibi kapağını hafifçecik araladı; böyle yapmasının nedeni, yanında oturanlardan birinin temiz olup olmadığı belli olmayan parmaklarını tabakaya daldırmasıydı. Böyle durumlarda “Kim bilir nelere, nerelere dokundunuz siz o parmaklarla!.. Oysa enfiye çok temiz olmalıdır baylar!” demeyi severdi.– Yüzbaşı Kopeykin, –dedi, enfiyesinden bir tutam çektikten sonra,– bir yazar için

belki de roman konusu olabilecek, alabildiğine ilginç bir öyküdür.

Hazır bulunanların hepsi öyküyü ya da posta müdürünün deyişiyle bir yazar için roman konusu olabilecek alabildiğine ilginç öyküyü dinlemek istediklerini söyleyince posta müdürü anlatmaya başladı:

YÜZBAŞI KOPEYKİN’İN ÖYKÜSÜ

“Sekiz yüz on iki savaşından sonra, kardeşime söyleyeyim... –Odada altı kişi olmasına karşın, sanki tek kişiye anlatıyormuş gibi başlamıştı öyküsüne posta müdürü– ...cephe gerisine gönderilen yaralılar arasında Yüzbaşı Kopeykin de vardı. Gönderilme nedeni, Krasnıy ya da Leipzig dolaylarında kolunu ve bacağını kaybetmesiydi. O sıralar savaşta yaralananlarla ilgili düzenlemeler yoktu daha. Malul gazi merkezlerinin falan kurulması epey sonradır. Yüzbaşı Kopeykin çalışmak istiyordu, ama nasıl çalışacak: Bir tek sol kolu vardı! O da gidip babasına akıl danışmaya karar verdi. ‘Ben kendimi zor besliyorum,’ oldu babasının yanıtı, ‘sana verecek fazladan tek bir lokmam yok!’ Bunun üzerine Yüzbaşı Kopeykin ne yapsın, Petersburg’a gidip hükümdardan yardım istemeye karar verdi. Anlatacaktı: ‘Böyleyken böyle oldu... şöyle kanımızı döktük, böyle kolumuzu bacağımızı yitirdik...’ falan. Yük arabaları, köylü arabaları, devletin bilmem ne arabaları falan derken, bizim yüzbaşı sonunda Petersburg’a ulaştı. Petersburg deyip geçmeyeceksin, dünyada eşi benzeri olmayan bir kent! Birdenbire ışıklı, görkemli, Şehrazat’ın Binbir Gece Masalları’na yakışır bir yerde buluverdi kendini. Bir baktı, Nevskiy Prospekt diye bir yerde yürüyor ya da bir baktı, Gorohovaya diye bir yerde! Derken, Liteynaya’da! Vay babam vay! Havaya kalem gibi yükseldikçe yükselen çan kuleleri... Köprüler dersen ayrı bir âlem: Babil’in asma bahçeleri sanki, öyle havada asılı durur gibiler! Bir ev tutmaya kalktı, vay sen misin bu işe kalkışan! Evlerin yanına yanaşmak ne mümkün: Halılar hep İran işi, perdeler bilmem ne, yüzbaşıya göre değil hiçbiri, çuvalla para gerek! Zaten Petersburg’un yollarında yürürken, her yanda çuvallar dolusu banknot varmış gibi para kokusu gelir insanın burnuna. Bizim zavallı yüzbaşının cebindeyse o çuval dolusu banknotlardan yalnızca birkaç tane mavi on rublelik vardı!

Çaresiz, geceliği bir rubleden, Revel’de lokantası da olan bir otele sığındı; yemek olarak verilen, lahana çorbasıyla biraz sığır etiydi. Bu işin böyle süremeyeceği ortadaydı. Sordu, soruşturdu, nereye başvurabileceğini araştırdı. Birileri bir yüksek komisyondan söz etti, yani bir kurum mu ne varmış, başında da falanca general, oraya bir git dediler buna. Oysa düşünün ki hükümdarımız o sırada başkentte bile değil, ordu dersen daha Paris’ten dönmemiş, anlayacağınız herkes yurtdışında. Zavallı Kopeykin ne yapsın, sabah erkenden kalkıp sol eliyle sakalını kazıdı... tabii ki berbere gitmek iyi kötü para gerektirir. Üniformasını üzerine geçirdi, tahta bacağını da takıp komisyonun başındaki en büyük yetkiliyi görmeye gitti. Evini sorunca, ‘Aha şurası!’ deyip sarayın da bulunduğu Naberejnaya caddesinde bir binayı gösterdiler. Köylü kulübesi sanmayın ha gösterilen yeri: Kocaman pencereler, yerden tavana aynalar, vazolar, her şey dışardan elini uzatsan değebilirmişsin gibi görünüyor... duvarlarda mermerler, metal süsler, hele o ışıl ışıl kapı tokmakları... ucuzundan bir kalıp sabunla bir iki saat boyunca ellerini güzelce ovmadan insan onlara dokunamazmış gibi sanki... her yer lake, ışıl ışıl... Kapıda beyaz yakalıklı, sırmalar içinde, besili, yağlı bir kapıcı, elinde ışıl ışıl bir asa, kapıcı değil, sanki kont! Benim garip Kopeykin’im tahta bacağıyla güç bela kabul salonuna kadar çıktı, orada artık ben diyeyim Amerikan, sen de Hint işi, altın süslemeli bir vazoyu falan düşürür kırarım korkusuyla bir köşeye sindi. E tabii orada epeyce bir beklemesi gerekti, çünkü general hazretleri yatağından henüz kalkmıştı ve elini yüzünü yıkaması için oda hizmetkârı kendisine gümüş bir leğen falan getirmişti. Bir yaver ya da neyse işte bu türden bir görevli kabul salonunun kapısından girip de, ‘General az sonra kabul salonunda olacak!’ dediğinde Yüzbaşı Kopeykin tam dört saattir beklemekteydi. O arada kabul salonu da bakla tabağına dönmüştü. Salonu dolduranların da öyle bizim yüzbaşı gibi ufak memur takımından olduğu söylenemezdi; dördüncü, beşinci dereceden yüksek memurlar, albaylar

falan vardı; hatta kimilerinin apoletlerinde burmalar, sırmalar ışıldıyordu, general falandı bunlar besbelli. Birden sanki ince bir esinti gibi belli belirsiz bir dalgalanma oldu salonda. Orada burada ‘Susss susss!’ sesleri duyuldu. Ve korkunç bir sessizlik egemen oldu salona. Büyük adam geliyordu. Yani gözünüzün önüne getirmeniz zor tabii... devlet adamı bu! Yani... unvanı gibi yüce biri... tabii rütbesi çok yüksek olduğu için... öyle bir yüz ifadesi vardı ki anlatmak zor... Salondaki herkes donup kalmıştı... bir bakıma alın yazılarını belirleyecek kararı beklerken titriyorlardı. Bakan ya da general, neyse işte, devlet büyüğü, salondakilerden önce birine, sonra bir başkasına yaklaşıyor ve soruyordu: ‘Niçin geldiniz? Siz niçin gelmiştiniz? Siz ne istiyorsunuz? Sizin ne işiniz vardı?’ Neyse, sonunda sıra Kopeykin’e geldi. Kopeykin cesaretini topladı ve ‘Sayın efendim, ekselansları...’ dedi. ‘Vatanım için kan döktüm, kolumu ve bacağımı kaybettim. Çalışamıyorum. Devletimizin yardımını diliyorum.’ Beriki şöyle bir baktı: Adamın bir bacağı tahta, ceketinin sağ kolu boş, üniformasına tutturulmuş. ‘Pekâlâ,’ dedi, ‘birkaç gün sonra uğrayın bana.’ Bunun üzerine Kopeykin sevinçten kanatlanmış olarak çıktı; nasıl sevinmesin: Devlet büyüğü kendisini huzuruna kabul etmişti, bu bir; ikincisi de emekli aylığı gibi bir şey bağlanacaktı galiba kendisine. İçi içine sığmıyor, kaldırımda yürürken ikide bir havaya zıplıyordu. Bir Palkin meyhanesine dalıp bir kadeh votka içti, sonra Restoran Londra’ya gidip kaparili köfte, bol baharatlı tavuk ve bir şişe de şarap söyledi kendine. Akşam da bir tiyatroya gitti. Sözün kısası, felekten bir gün çaldı. Restorandan çıkınca bir baktı, kaldırımda kuğu gibi bir İngiliz dilber yürüyor, ama nasıl bir dilber! Kopeykin’imin anında kanı köpürdü, tahta bacağıyla tak-tuk kadının arkasından gidecek oldu, ama sonra caydı: ‘Bunu da sonraya bırakalım,’ dedi kendi kendine, ‘aylık bağlanınca... zaten bugün epey açıldım.’ Üç dört gün sonra Kopeykin yeniden bakana yollandı. Girişte bir süre beklettiler kendisini. Sonra, ‘Böyleyken böyle efendim,’ dedi,

‘hastalandım, sakatlandım, bu durumumla ilgili olarak vereceğiniz yüksek buyruğu duymaya geldim...’ Yani gerektiği gibi, resmi bir üslupla diyeceklerini dedi. Buna karşılık, büyük devlet yetkilisi görür görmez tanıdı Kopeykin’imi, ‘Evet,’ dedi, ‘yani size şimdilik söyleyebileceğim tek şey, majestelerinin gelişini beklemeniz gerektiğidir; savaşta yaralananlarla ilgili bir düzenleme o zaman yapılacak. Majesteleri gelmeden, yani benim kendi başıma yapabileceğim bir şey maalesef yok. Size iyi günler dilerim,’ vs. Tam bir kafa karışıklığı içinde ve ne yapacağını bilmez bir halde çıktı Kopeykin bakanın huzurundan. Oysa bugün değilse yarın kendisine para verileceğini düşünüyordu: ‘Al sana para, kardeş! Dilediğince ye, iç, eğlen!’ Bunun yerine beklemesini söylemişlerdi kendisine, üstelik ne kadar bekleyeceği bile belli değildi. Aşçının üzerine bir kova su boca ettiği bir köpek gibi, kuyruğu bacaklarının arasında, kulakları düşmüş, süklüm püklüm çıktı kapıdan. ‘Olmaz böyle şey,’ diye geçirdi içinden, ‘yine geleceğim buraya, yiyecek tek lokmamın kalmadığını söyleyeceğim, yardım etmezseniz açlıktan ölürüm diyeceğim.’ Sözün kısası, yeniden Dvortsovaya Naberejnaya caddesinin yolunu tuttu. ‘Bugün olmaz, yarın gelin,’ dediler. Ertesi gün yine aynısı. Kapıcı, gönül indirip yüzüne bile bakmıyordu. O arada mavi banknotlardan cebinde kala kala bir tanecik kalmıştı. Lahana çorbasıyla dana eti artık geçmişe ait bir güzellikti; şimdi tuzlu ringa veya hıyar turşusuyla ekmeğe talim ediyordu. Resmen aç geziyordu, öte yandan iştahına diyecek yoktu. Bir lokantanın önünden geçerken içeri bakıyordu: Yabancıya benzeyen, galiba Fransız, semiz yüzlü, akça pakça bir aşçı, önünde Hollanda keteninden bembeyaz önlük, domalan mantarlı köfte yapıyor, yani sizin anlayacağınız, öyle lezzetli bir yemek ki yeme yanında yat! Milyutinskiy Çıkmazı’ndaki dükkânların önünden geçerken camlardan içeri bir göz atıyordu: Som balıkları, tanesi beş ruble; vitrinde gösterişli bir yaylı araba gibi duran ve yüz ruble verip alacak bir ahmak bekleyen nah

bu büyüklükte karpuzlar... Kısacası, adım başı insanı ayartan bir şey! Öyle ki sürekli ağzının suyu akıyordu Kopeykin'in. Oysa kendisine 'bugün git, yarın gel'den başka bir şey söylenmiyordu. Ama artık dayanacak hali kalmamıştı, 'Yanına gireceğim!' dedi, 'Ne pahasına olursa olsun içeri girip konuşacağım!' Kapıda beklemeye başladı. İçeri alınan biri olursa onunla birlikte girecekti. Generalin biri içeri girerken, bizimki de tahta bacağını takırdatarak usulca içeri süzülüverdi. Devlet büyüğü her zamanki kabul salonuna girince sıradan sormaya başladı insanlara: 'Siz niçin gelmiştiniz? Sizin isteğiniz neydi?' Kopeykin'i görünce: 'A-a!' dedi. 'Ama ben size hakkınızda verilecek kararı beklemeniz gerektiğini söylememiş miydim?' – 'Acıyın ekselansları! İnanın yiyecek bir lokma ekmeğim yok...' – 'İyi ama ben ne yapabilirim! Kendiniz bir çare bulmalısınız!' – 'Ama yüce efendim, ne kolum ne bacağım var, ben nasıl bir çare bulabilirim?' – 'Kabul edin ki size kendi hesabımdan bir destekte bulunabilmem olanaksız. Sizin gibi başvuruda bulunmuş öyle çok yaralı var ki! Herkesin eşit hakka sahip olduğunu unutmamalısınız! Hemen salıvermeyin kendinizi, dirençli, sabırlı olun biraz. Hele bir hükümdarımız gelsin, size söz veriyorum, elinizden tutacak, sizden yardımını esirgemeyecektir.' Kopeykin, 'Ama yüce ekselansları,' dedi, 'benim bekleyecek halim yok.' Bunu biraz da kabaca söyledi galiba. Devlet büyüğünün canı sıkıldı. Kendisini bekleyen generaller var, atacağı imzalar, vereceği emirler, alacağı kararlar var! Pek çok önemli sorunu çözecek, pek çok ivedi devlet işini yoluna koyacak! Ama adamın biri ayağına dolanıp duruyor. Olacak şey mi! 'Kusura bakmayın,' dedi, 'hiç vaktim yok... sizinkinden çok daha önemli işler beni bekliyor.' Yani incelikle, 'anla artık, gitmen gerek' demek istemişti. Ama benim Kopeykin, biraz da açlığın da dürtüklemesiyle, 'Nasıl isterseniz ekselansları,' dedi, 'yalnız, sorunumu çözecek karar çıkana dek bendeniz buradan bir yere ayrılmayacağım!' Eh yani... durumu gözünüzde canlandırabiliyor musunuz? Tek bir sözüyle seni un ufak

edecek bir devlet büyüğüne de böyle şey söylenir mi! Bizim memur arkadaşlardan birine kendinden bir derece düşük bir memurun böyle kaba bir karşılık verdiğini düşünün! Bir de onların arasındaki farkı düşünün! En yüksek rütbeden bir generalle Yüzbaşı Kopeykin diye neyin nesi olduğu belirsiz biri! Biri dağ, biri çakıl bile değil! General tabii hiçbir şey yapmadı buna, sadece şöyle bir baktı... ama nasıl bir bakış, bir çift ateşli silah namlusuna dönmüş gözleriyle insanın dizlerinin bağını çözecek bir bakış! Ne var ki bizim Kopeykin'den tık yok! Çakılmış gibi kımıltısız duruyordu yerinde! 'Ama siz hâlâ duruyorsunuz!' deyip elini bizimkinin omzunun arkasına koydu general. Doğrusunu söylemek gerekirse, hâlâ şefkatli, anlayışlı davranıyordu. Başkası olsa aklını başından alır, feleğini şaşırtırdı. Generalin ise bütün dediği şu oldu: 'Pekâlâ, madem burada yaşayacak paranız yok ve başkentte oturup hakkınızda verilecek kararı sakince bekleyemiyorsunuz, o zaman bu işi devlet hesabına yapalım. Postayı çağırın da kendisini götürsün!' Eh yani, gelen postayı nasıl anlatayım ben size şimdi!.. Üç arşın boyunda bir adam azmanı... Elleri doğuştan arabacı eli... kürek gibi! İşte benim Tanrı kulu Kopeykin'imi bu postayla birlikte açık bir at arabasına bindirdiler. 'Hiç değilse yolu bedavaya getirdik, buna da şükür!' diye düşündü Kopeykin. Tabii postayla giderken tek düşündüğü bu olmadı, başka şeyler de düşündü: 'General kendiniz bir çare bulmalısınız derken haklıydı... doğru söze ne denir! Ben de bir çare bulacağım!' Onu nereye götürüp bıraktıkları bilinmiyor. Yüzbaşı Kopeykin adı bir daha hiç duyulmadı, ozanların unutuluşun ırmakları dedikleri sularda yitip gitti. Ama izninizle sayın baylar, olayın düğümlendiği ve asıl öykünün başladığı yer de tam burası! Kopeykin nerelere yitti gitti, belli değil; ama düşünün ki aradan iki ay geçti geçmedi, Ryazan ormanlarında bir haydut çetesi türedi ve bu çetenin de reisi..."

Emniyet müdürü:

— Ama müsaade buyurun İvan Andreyeviç, –diyerek posta müdürünün sözünü kesti,– Yüzbaşı Kopeykin'in bir koluyla bacağının olmadığını siz kendiniz söylediniz, Çiçikov'unsa...

Burada posta müdürü bir çığlık atıp "ne büyük aptallık!" gibisinden, elini şak diye alnına vurdu. Öykünün en başında bunu akıl edememiş olmasına şaştı ve "Rus'un aklı sonradan gelir" sözünün ne kadar yerinde olduğunu teslim etti. Hemen ardından da gafını düzeltmek için bir manevra yapmaya kalkıştı: Güya İngiltere bu takma bacak işinde o kadar ilerlemiş ki gazetelerin yazdığına göre, tahta bacağın bir yerine gizlenmiş bir yaya dokundun muydu adamı kimselerin bulamayacağı bir yerlere alıp götüren bacak bile yapmışlar. Ne kadar arasan bulamıyormuşsun artık o adamı.

Ama hemen hiç kimse inanmadı Yüzbaşı Kopeykin'in Çiçikov olduğuna; posta müdürü bu kez abartmada ölçüyü kaçırmıştı sanki. Bu böyle olmakla birlikte, öbürlerinin varsayımlarının da Yüzbaşı Kopeykin varsayımından kalır yanı yoktu, hatta bunların çok daha uçuk şeyler oldukları söylenebilirdi. Bu son derece gözü pek varsayımlar içinde şöyle olanlar bile vardı (burada yinelemesi bile tuhaf geliyor insana!): Çiçikov belki de kılık değiştirmiş Napolyon'du. İngiliz öteden beri Rusya'nın uçsuz bucaksız topraklarını kıskanır durur, hatta bu konuda yayınlanmış karikatürler bile vardır: Bir Rus'la bir İngiliz konuşuyorlar. İngiliz, arkasındaki bir köpeğin ipini tutuyor. Köpek burada elbette Napolyon'dan başkası değil. İngiliz Rus'a şöyle diyor: "Bak, dediğimi yapmazsan, köpeği üzerine salarım!" Şimdi anlaşılan Sainte-Héléne adasından serbest bırakmışlardı Napolyon'u ve güya Çiçikov'muş gibi Rusya'ya girmişti, ama aslında elbette Çiçikov değil, Napolyon'du.

Memurlar, kuşkusuz, bu varsayımı da pek inandırıcı bulmadılar, ama yine de biraz düşününce buna yakın fikirler öne sürenler oldu: Çiçikov yüzünü hafif yan döndüğünde gerçekten de Napolyon'u andırmıyor muydu? 1812 savaşına

da katılan ve Napolyon'u gözleriyle gören emniyet müdürüne göre, Napolyon boy olarak kesinlikle Çiçikov'dan daha uzun değildi; beden yapısı olarak da tıknazdı, yani ne fazla şişmandı, ne de fazla zayıf. Bütün bunları gerçeğe uygun bulmayan okurlar olacaktır; yazar da bu okurlarla aynı düşüncede olduğunu bildirmeye hazırdır, ancak ne yazık ki her şey tam da burada anlatıldığı gibi olup bitmiştir. İşin belki daha da şaşırtıcı yanı, olayların geçtiği kentin, öyle Rusya'nın derinlerinde falan değil, her iki başkentimize de yakın sayılabilecek bir yerde bulunmasıydı. Öte yandan hatırlatmamız gerekir ki bütün bunlar Fransızların topraklarımızdan kovulmalarından hemen sonra oluyordu. O sıralar memlekette ne kadar çiftlik sahibi, memur, tüccar, tezgâhtar, bekçi, ayakçı varsa, biraz okuma yazma bilen herkes, hatta hiç okuması yazması olmayanlar, en az bir sekiz yıl boyunca başımıza politikacı kesildiler; "Moskova Haberleri", "Anayurdun Oğlu" gibi gazeteler ellerden düşürülmedi, okunmaktan lime lime oldular. "Yulafın ölçeği kaçtan gidiyor be hısım?" – "Dün düşen kar bir işe yarar mı ki?" sorularının yerini, "Gazeteler ne yazıyor, yine mi salıvermişler Napolyon'u adadan?" gibi sorular aldı. Tüccarlar bu olasılıktan dehşetli korkuyorlardı, çünkü üç yıldır yatmakta olduğu zindandan salıverilen bir yalancı peygamberin söylediklerine körü körüne inanmışlardı. Nereden geldiği bile belli değildi adamın; ayaklarında huşağacı kabuğundan çarıklar, sırtında iğrenç balık kokuları yayan ham deriden bir kepenek vardı ve Napolyon'un Deccal olduğunu, yedi deniz ötesinde, altı kat kale duvarı gerisinde zincire vurulmuş olarak tutulduğunu, ama bir gün zincirlerini kırıp buradan kurtulacağını ve dünyayı ele geçireceğini söylüyordu. Yüreklere korku salan bu sözlerinden dolayı tabii ki yalancı peygamberi hemen çalyaka edip yeniden zindana attılar, ama beri yandan da adam yapacağını yapmış, tüccar takımının yüreğine büyük korku salmıştı. Yaptıkları iyi bir alışverişten sonra başarılarını kutlamak için çay içmeye lokantalara giden tüccarlar uzunca

bir süre daha hep Deccal konusunu konuştular. Yalnız tüccarlar da değil, pek çok memur ve soylu arasında da konuşmalar hep bu konu çevresinde döndü, o sıralar bilindiği gibi çılgınca bir modaya dönüşmüş olan gizemcilik akımının da etkisiyle, "Napolyon" sözcüğünü oluşturan her harfte özel birtakım anlamlar bulundu, hatta aralarında bu harfleri apokaliptik sayılarla özdeşleştirenler bile çıktı.[37] Yani memurların bu konu üzerinde bu türden düşünceler üretmelerinde şaşılacak bir yan yoktu; ancak bir süre sonra, düş güçlerini galiba biraz fazla tırısa kaldırmış olduklarını fark ettiler: Yani işler onların düşündüğü gibi değildi. Düşündüler, taşındılar, doluya koydular olmadı, boşa koydular dolmadı, sonunda Nozdrev'i bir kez daha şöyle esaslı bir şekilde sorgulamaya karar verdiler. Mademki ölü canlar sözünü ilk ortaya atan oydu ve Çiçikov'la da samimi diye nitelenebilecek bir ilişkisi vardı, o zaman onun yaşamına ilişkin ayrıntılı, elle tutulur bilgilere sahip olması de gerekirdi; bir kez daha deneyeceklerdi Nozdrev'le konuşmayı, bakalım neler anlatacaktı.

Doğrusu tuhaf insanlar şu memur beyler... yalnız onlar da değil, öbür unvanlılar da: Nozdrev'in büyük bir yalancı olduğunu, tek bir sözüne bile inanılamayacağını hepsi biliyordu, yine de dönüp dolaşıp ona başvuruyorlardı. Gel de şu insanoğlunu anla! Tanrıya inanmaz, ama burun kökü kaşınırsa öleceğine inanır; bir ozanın yalınlığın yüce bilgeliğini yansıttığı, baştan sona uyum içindeki yapıtını es geçer, bir gözü karanın eğip bozduğu, iğdiş ettiği bir tuhaf yapıt üzerine, "İşte yüreklerin gizinin bilgisi! İşte gerçek yapıt" diye haykırır. Ömrü boyunca doktorları küçümser, sonunda çaresiz, tuh tuh diye insanın yüzüne tüküren üfürükçü kocakarılara başvurmak zorunda kalır, hatta bunun da ötesine geçip kendisi ne idüğü belirsiz birtakım otlar kaynatır ve nedense özellikle bu karışımın hastalığına iyi geleceğine inanır. Durumlarının zorluğu nedeniyle memurlar bir ölçüde bağışlanabilir. Boğulan adam suyun üzerindeki bir

yongaya bile tutunmaya çabalarmış. O anda anlaşılan bilincini yitiriyor insan ve yonganın üzerinde ancak bir sineğin yüzebileceğini, kendisininse nereden baksan, beş pud demeyelim ama dört pud çektiğini düşünemiyor. Bizim memur beyler de işte tıpkı bu şekilde Nozdrev'e sarılmışlardı. Emniyet müdürü hemen Nozdrev'i akşam yemeğine çağıran bir pusula yazıp, al yanaklı, süvari çizmeli bir bekçiyle gönderdi. Nozdrev çok önemli bir işle meşguldü ve dört gündür odasından dışarı çıkmamış, kimseyi odasına almamıştı; yemeklerini bile küçük servis penceresinden vermişlerdi kendisine, hatta bu yüzden zayıflamış, yüzünün rengi yeşile çalmıştı. Aşırı özen, titizlik, dikkat istiyordu uğraştığı iş: Düzinelerce iskambil destesinden seçtiği kâğıtlar üzerinde çalışarak, sıkı bir dosta güvenir gibi güvenebileceği, kusursuz işaretlenmiş bir iskambil destesi hazırlıyordu. En azından iki haftalık daha işi vardı; bu süre içinde Porfiri köpeğini günde üç kez sabunla yıkamak ve özel bir fırçayla fırçalamak zorundaydı. Bu son derece duyarlı çalışması sırasında kendisini rahatsız ettikleri için çok kızdı Nozdrev. Kılıcını tuta tuta kendisine pusulayı getiren bekçiye önce epeyce bir kızıp söylendi, ama sonra pusulayı okuyup da yemekte acemi bir oyuncunun da bulunacağını öğrenince, bu işten kazançlı çıkabileceğini düşünerek yumuşadı; kapısını kapatıp eline ilk geçen giysiyi üzerine geçirdi ve doğruca çağrıldığı adrese yollandı. Nozdrev'in anlattıkları, tanıklığı ve varsayımları, memur beylerin düşündüklerine öylesine aykırıydı ki adamcağızların kafası büsbütün karıştı. Son derece kesin konuşuyordu Nozdrev, anlattıklarında en ufak bir kuşku, belirsizlik yoktu. Memur beyler düşüncelerinde ne kadar kararsız, ürkekseler, Nozdrev o kadar kararlı, sarsılmazdı. Sorulara en ufak bir duraksama göstermeden, tam bir güvenle karşılık veriyordu. Çiçikov'un birkaç bin ölü can almış olabileceğini, ona kendisinin de ölü can sattığını, çünkü satmaması için ortada bir neden bulunmadığını açıkladı. Çiçikov casus olabilir mi, araştırdığı, öğrenmeye çalıştığı bir şeyler var mı sorusuna

karşılık olarak da Nozdrev ilköğretim yıllarını birlikte geçirdiklerini ve onun okul yıllarındayken de ispiyonculuk yaptığını, bu yüzden kendisine “curnalci” dediklerini anlattı. Hatta curnalciliği yüzünden arkadaşları kendisini sıkı bir şekilde dövmüşlerdi ve doğrusu Nozdrev de dövenler arasında yer almıştı; dayak faslından sonra yalnızca şakaklarına iki yüz kırk sülük yapıştırmak zorunda kalmışlardı, yani aslında yapıştırdıkları kırk sülüktü de, nasıl olduysa, kendiliğinden, bir de iki yüz sözcüğü dökülüvermişti ağzından. Çiçikov’un sahte para basıp basmadığıyla ilgili soruya ise, para sahteciliği konusunda bir numara olduğunu söyledi. Hatta bir seferinde evinde iki milyon tutarında sahte banknot bulunduğu haber alınınca, ev mühürlenip her kapısına silahlı iki asker dikilmiş, ama yine de Çiçikov bir gece içinde bütün sahte paraları değiştirmeyi başardığı için ertesi gün mühürler sökülüp de bakıldığında bir tek sahte banknot bulunamamıştı. Çiçikov’un valinin kızını kaçırmasına ve bu işte kendisinin de ona yardım etmesine ilişkin soruya ise Nozdrev, evet, yardım ettiğini, zaten kendisi olmasa onun tek başına bir şey başaramayacağını söyledi. Sonra birden aklı başına gelip, bu gereksiz yalanıyla başını derde sokabileceğini düşündüyse de, dilini tutmayı başaramadı. Aslında bu o kadar da kolay değildi, çünkü insanı alıp götüren, son derece ilginç ayrıntılar dökülüyordu ağzından: Nikâhın kıyılacağı kilisenin bulunduğu köyün ve papazın adını bile verdi: Truhmaçevka köyünde Peder Sidor kıyacaktı nikâhı. Papazın nikâh için yetmiş beş rubleye razı olması da Nozdrev sayesindeydi: Zahire tüccarı Mihail ile çocuğunun vaftiz anası arasındaki nikâh yasalara aykırıydı; Nozdrev’in Peder Sidor’u bu yasa dışı işlem yüzünden hükümete ihbar etme tehdidi üzerine korkan papaz işi yetmiş beş rubleye bitirmekle kalmayıp, kendi arabasını bile emirlerine vermiş, hatta her menzil istasyonunda atların değiştirilmesini de üstlenmişti. Nozdrev işi arabacıların adlarını vermeye kadar götürdü. Napolyon konusunu açacak oldular, ama Nozdrev onları açtıklarına

açacaklarına pişman etti, çünkü öyle uçuk kaçık şeyler anlatmaya başladı ki memurcağızlar göğüs geçirip her biri bir yana dağıldı; bir tek emniyet müdürü uzunca bir süre daha dinledi Nozdrev'i, hani acaba bir şekilde anlamlı bir şeyler yakalayabilir miyim diye, ama sonunda olur şey değil deyip o da pes etti. Ne yaparsan yap, ne kadar uğraşırsan uğraş, öküzden tek damla süt çıkmayacağı gerçeğinin bir kez daha doğrulandığını gören memur beyler eskisinden de kötü bir durumdaydılar: Çiçikov'un kim olduğunu, nasıl biri olduğunu öğrenme umutları bile kalmamıştı artık. Şu insanoğlu ne biçim bir yaratıktı! Kendisi değil de başkaları söz konusuysa eğer, sözleri dinlenir bulunuyor, her konuda akıllıca, bilgece laflar ettiği düşünülüyordu. Yaşamın zorlukları karşısında ne kadar ihtiyatlı olduğu, yerli yerinde davrandığı, sağlam bir tutum aldığı konuşuluyordu. "Gördün mü hünerli adamı!" deniliyordu. "Ne kadar tutarlı! Sağlam karakter diye buna derim ben!" Ama başı derde girmeye görsün, o hünerli, tutarlı, sağlam karakterli adam gidiyor, yerine acınası bir korkak, bir zavallı, hatta Nozdrev'in deyişiyle sünepenin, mıymıntının teki geliyordu.

Tüm bu söylentiler, dedikodular, fısıltılar nedense en çok zavallı savcıyı etkilemişti. O denli derinden etkilenmişti ki savcı, evine dönünce düşünmeye başlamış, düşünmüş, düşünmüş, sonra da birdenbire ölüvermişti. İnme mi inmişti, yoksa başka bir şey mi olmuştu, bilinmez, ama sandalyesinde oturmaktayken birden yüzüstü yere kapaklanmıştı. Evdekiler bağrışmaya başlamış, hep olduğu gibi, ellerini çırpıp "Aman Tanrım!" falan diye haykırmışlardı; hatta biraz kan falan alsın diye doktora adam bile göndermişlerdi, ama sonra savcının ruhunu teslim ettiğini görmüşlerdi. Savcının bir ruhu olduğunu, ancak alçakgönüllülüğünden bunu hiç göstermediğini de ancak o zaman üzüntüyle fark etmişlerdi. Malum, ölüm ister önemli birine gelsin, ister önemsiz birine, aynı ölçüde korkunçtur: Az önce yürüyen, konuşan, iskambil oynayan, masasında

çeşitli kâğıtları imzalayan, kırpıştırıp durduğu tek gözü ve gür kaşlarıyla memurlar arasında dolaşıp duran adam, bir anda yemek masasının üzerine uzatılmış, cansız yatmaktaydı: Sol gözü artık hiç kırpılmıyordu, ama kaşlarından biri, sorduğu soruya yanıt bekler gibi havaya kalkmıştı. Rahmetlinin sorduğu soru neydi, niçin ölmüştü, niçin yaşamıştı, bunlar artık yanıtlarını yalnızca Tanrının verebileceği sorulardı.

İyi de, bir tutarsızlık, mantıksızlık yok mu bütün bunlarda? Memurlar nasıl böylesine korkabilirler? Küçük bir çocuk için bile alabildiğine açık ve anlaşılır bir duruma ilişkin olarak kendi yarattığın bir saçmalığa saplanıp kalmak ve gerçeklikten bu denli kopmak, olacak şey mi? Pek çok okur herhalde böyle diyecek, böylesine tutarsızlaşabildiği için yazara verip veriştirecek ya da zavallı memurcağızları aptal olmakla suçlayacaktır; çünkü aptal sözcüğünü pek sever ve cömertçe kullanırız: Yakınları için günde yirmi kez bu sözcüğü kullanmaya hazır olanlar vardır. On özelliğimizden dokuzunun iyi, birinin aptalca olması, aptal diye adlandırılmamıza yeter. Tabii okurlar için durum kolay: Yücelerde, dingin bir köşeleri var onların, önleri ufka kadar göz alabildiğine açık Ama ya aşağılarda, kimsenin en yakınındakinden başkasını göremediği diplerde neler olup bitiyor? İnsanlık tarihinde gereksizliklerinden dolayı keşke hiç olmasalardı denecek, silinip yok edilmek istenecek kim bilir kaç koca yüzyıl vardır? Dünyada kafa karışıklığıyla, şaşkınlıkla kotarılmış, bugün bir çocuğun bile yapmayacağı ne çok şey vardır! Sonsuz gerçeğe ulaşma hevesiyle insanlık, önünde onu görkemli tapınağa, hükümdar sarayına götüren dolambaçsız, açık, aydınlık bir yol dururken, kim bilir hangi cehennemlere uzanan ne ıssız, dar, karanlık, çapraşık yollara sapmıştır! Bütün öbür yollardan daha geniş, daha güzel, gündüz güneşle, geceleri ışıklarla aydınlanmış pırıl pırıl bir yol dururken, insanlar sağır karanlıklara akmayı yeğlediler. Ve kaç kez gökten inen anlamı yitirdiler,

uzaklaştılar ondan, yalpaladılar ve güpegündüz kendilerini yeniden yolun izin belli olmadığı sarp yerlere attılar, gözleri kör eden dumanlar içinde bıraktılar birbirlerini, bataklık ışıklarının ardına düşüp de kendilerini uçurum kıyılarında bulduklarında dehşet içinde sordular birbirlerine: “Nasıl çıkacağız? Yol nerede?” Bugünkü kuşaklar her şeyi daha açık görüyor; atalarının akılsızlıklarına şaşırıyor, şaşkınlıklarına gülüyorlar. Boşuna mı göksel ateşle yazıldı bu tarih? Boşuna mı her harf haykırır durur onda? Ve her yandan bütün parmakların doğrudan bu kuşağa yönelmesi boşuna mı? Ama bu kuşak gülüyor ve kendine güvenerek, gururla bir dizi yeni yanılgıya düşüyor: Sonraki kuşakların gülecekleri yanılgılara.

Bütün bu olup bitenlerden Çiçikov’un hiç haberi yoktu. Aksi gibi o gün hafif soğuk almış, boğazı şişmişti. Taşra illerimizin çoğunun iklimi bu açıdan son derece cömerttir. Döl döş bırakmadan –Tanrı korusun– öbür dünyanın yolunu tutmamak için üç gün evden dışarı çıkmadı, bu süre içinde sütte incir kaynatıp, incirini yedi, sütüyle gargara yaptı, yanaklarına da sürekli papatya ve kâfur tamponu uyguladı. Zaman öldürmek için, satın aldığı köylülerin yeni ve ayrıntılı listelerini çıkardı, hatta bavulunda bulduğu Kontes Lavalier diye bır kitabı okudu, küçük tahta sandığındaki nesneleri bir kez daha gözden geçirdi, pusulaları, bazı kâğıtları yeniden okudu ve bütün bunlardan müthiş sıkıldı. Sağlığını sormak için memurlardan hiçbirinin kendisine uğramayışını bir türlü anlayamıyordu; oysa daha düne kadar otelin önünde posta müdürü, savcı, yargıç, birinden birinin arabası eksik olmazdı. Durumu bir türlü anlayamıyor, odasında aşağı yukarı dolaşıp duruyordu. Sonunda bir gün kendini daha iyi hissetti, temiz havaya çıkabileceğine karar verdi. Zaman yitirmeden hazırlanmaya başladı. Tıraş fırçasını, sabununu çıkardı, bir bardağa sıcak su duldurdu, tıraş olmaya başladı. Epeydir tıraş olmadığı için çoktan vakti gelmişti. Eliyle yüzünü yoklayıp, aynaya bir göz attı: “Orman olmuş!” dedi. Belki

orman diye adlandırılamazdı, ama tüm boynu ve çenesi bayağı gür bir bitki örtüsüyle kaplıydı. Tıraşı bitince canlı, enerjik hareketlerle giyinmeye başladı, biraz aşırı gitmiş olacak ki pantolonu giyerken iki bacağını bir paçaya soktu. En son kolonya süründü, paltosunu giydi, önlem olarak boynunu sıkıca sardı ve çıktı. Sokağa çıkmak, hastalıktan kalkan her insan gibi, onun için de bir şenlik oldu. Karşılaştığı her şey, yapılar bile, sanki ona gülümsüyorlardı; karşılaştığı insanlardan kiminin yüzü oldukça ciddiydi ve onu gördüklerinde eğilip yanındakinin kulağına bir şeyler fısıldamışlardı. İlk ziyaretini valiye yapmak niyetindeydi, yol boyu neler neler geldi aklına, kafasında sürekli sarışın kız dönüp duruyordu, hayal gücü hafiften azıtmaya başlayınca kendi kendisiyle dalga bile geçti. Valinin kapısına da böyle bir ruh hali içinde geldi. Sofadaydı ve üzerinden kaputunu çıkarmak üzereydi ki kapıcıdan kendisini son derece şaşırtan şu sözleri duydu:

— İçeri girmenize izin vermemem emredildi!

— Ne? Nasıl? Ne diyorsun sen? Beni tanımadın herhalde? Yaklaş da yüzüme daha dikkatle bak!

— Tanımaz olur muyum sizi? İlk kez görmüyorum ya! –dedi kapıcı.– Ama bir tek size izin vermemem emredildi. Başka herkes girebilir.

— Ya! Peki hangi nedenle, niçin?

— Emir böyle! Böyle gerekiyor! –dedi kapıcı ve son sözüne içinden bir de “evet” ekledi. Eskiden paltosunu almaya koştururkenki sevecenliğinden eser yoktu üzerinde. İçinden şöyle bir şey düşünüyor gibiydi: “Efendilerim seni kapılarının eşiğinden içeri sokmadıklarına göre sersemin teki olmalısın!”

“Anlaşılır gibi değil!” diye geçirdi içinden Çiçikov ve doğruca mahkeme başkanının yolunu tuttu. Ancak başkan onu görünce öyle şaşırdı ki iki sözü bir araya getirmekte

zorlandı, saçma sapan şeyler geveledi, sonuçta ikisi de acınası bir halde öylece kalakaldılar. Başkanın yanından ayrılan Çiçikov yolda adamın kem küm söylediklerini düşünüp bunlarla ne demek istemiş olabileceğine epeyce bir kafa yorduysa da hiçbir sonuca ulaşamadı. Sonra sırayla ötekilere uğradı: Emniyet müdürüne, vali yardımcısına, posta müdürüne, ama çoğu ya onu kabul etmediler ya da kabul ettiler ama öylesine yapay, zorlamalı bir halleri vardı, sözleri öylesine dağınık, birbiriyle ilintisiz, anlaşılmazdı ve sonuçta öyle anlamsız, saçma bir noktaya ulaştılar ki Çiçikov hepsinin akıl sağlığından kuşkulandı. Hiç değilse bütün bu tuhaflıkların nedenini öğrenebilmek için birkaç kişiye daha uğradıysa da hiçbir şey öğrenemedi. Amaçsızca dolaşmaya başladı kentte, kafası iyice karışmıştı: Kendisi miydi kafayı oynatan, yoksa memurlar mı? Düş müydü bütün bunlar, yoksa gerçek mi? Sabah şen şakrak bir havayla çıktığı otele geç vakit, hava karardıktan sonra döndü; can sıkıntısından, çay hazırlamalarını söyledi kendisine. İçinde bulunduğu durumun tuhaflığı üzerine dalgın dalgın düşünürken bir yandan da çayını dolduruyordu ki birden oda kapısı açıldı ve içeri Nozdrev daldı.

Kasketini çıkarırken:

— Dostu dosttan ayıracak uzaklık yoktur! –dedi.– Geçiyordum, bir baktım pencerende ışık var, “hadi dostuma bir uğrayayım, umarım yatmamıştır daha,” dedim. A, ne güzel, çay içiyorsun ha? Ben de içerim bir fincan. Bugün öğle yemeğinde öyle abur cubur şeyler tıkındım ki eminim az sonra midemde hareketlenme başlar. Söyle de bana bir pipo doldursunlar! Pipon nerede?

— Ben pipo içmem, –dedi Çiçikov, soğukça.

— Hadi oradan! Sanki ben bilmiyorum nasıl bir tiryaki olduğunu! Hey, kimse yok mu? Neydi uşağının adı? Hey, Vahramey, bak bakayım buraya!

— Vahramey değil, Petruşka!

— Yok canım! Vahramey’di senin uşağının adı!

— Hiçbir zaman Vahramey adında bir uşağım olmadı!

— A, öyle ya, Derebin’in uşağının adı Vahramey’di! Fakat ne ballı adam şu Derebin! Bir köylü kızıyla evlendi diye oğluna kızan halası, bütün topraklarını, çiftliğini, nesi var nesi yoksa hepsini Derebin’in üzerine yaptı. Oldu mu böyle bir halan olacak şu dünyada! Neyse onu bırak da, sen niye böyle birdenbire ortalıktan çekiliverdin kardeş? Hiçbir yerde görünmüyorsun? Biliyorum, bilimsel çalışmaların var, okumayı da seversin (Nozdrev kahramanımızın bilimsel çalışmaları olduğunu ve okumayı sevdiğini nereden çıkarmıştı, belli değil; Çiçikov da herhalde bilmiyordu bunun yanıtını). Ah kardeşim Çiçikov, yani tam senin satirik ve ironik zekâna gıda olacak bir durumdu! (Çiçikov’un zekâsı neden satirik ve ironik oluyordu, bu da belli değildi). Düşünebiliyor musun: Tüccar Lihaçov’da bayağı büyük bir oyun oynandı, gülünüp eğlenildi, Perependev vardı yanımda, “Şimdi Çiçikov olmalıydı burada!” dedi. Tam senlik bir ortammış! (Çiçikov hayatında Perependev diye birini tanımamıştı). “Fakat kabul et be kardeşlik, geçen sefer bana karşı çok alçakça davrandın... hani dama oynuyorduk da ben kazanmıştım... Evet kardeş, resmen salağa getirdin beni. Ama huyum kurusun, ben öyle kolay kolay kızmam kimseye. Mesela geçenlerde mahkeme başkanıyla... Ah, aklıma geldi! Bak kardeş, demedi deme: Kentte herkes sana karşı! Senin sahte para bastığını düşünüyorlar, gelip benim ağzımı aradılar, ama ben aslan gibi arka çıktım sana: Seni ta ilkokul yıllarından bildiğimi, babanı tanıdığımı söyledim. Sözün kısası ağızlarının payını verdim!

Çiçikov oturduğu yerden fırlayarak:

— Ben mi sahte para basıyormuşum? –dedi.

— Nasıl oldu da bu kadar korkuttun bu adamları? Korkudan altlarına edecekler nerdeyse! Ne haydutluğun kaldı, ne casusluğun! Savcı korkusundan sizlere ömür! Yarın toprağa verilecek. Gelmeyecek misin cenazesine? Aslında yeni gelecek genel vali de korkutuyor onları, yani senin yüzünden bir mesele çıkabileceği... Genel vali konusunda benim ne düşündüğümü soracak olursan... burnu büyük biriyse ve kurumlanmaya kalkarsa, kendisi için iyi olmaz, soylular dirsek gösteriverirler... güler yüz, şenlik, şamata ister çünkü soylular. Elbette günlerini çalışma odasında geçirip baloları falan küçük görebilir, tek bir balo bile düzenlemeyebilir, ama bu yolla kazanabileceği hiçbir şey olamaz. Fakat birader sen de az değilsin ha!.. Niyetlendiğin iş çok tehlikeli!

Çiçikov tedirginlikle:

— Ne işi? Ne tehlikesi? –diye sordu.

— Canım, şu valinin kızını kaçırma işinden söz ediyorum! Aslında ben böyle bir şey bekliyordum senden. Baloda seni valinin kızıyla görünce, “Eh,” dedim kendi kendime, “Çiçikov’un buraya niye geldiği şimdi anlaşıldı!” Fakat kardeş, bence hiç yerinde bir seçim değil. Ne buldun o kızda bilmem! Ben sana başka bir kız söyleyeyim: Bikusov’un da yeğeni olur; kız kardeşinin kızı... kız diye ona derim! Bakmaya doyamazsın!

Çiçikov gözlerini belerterek:

— Neler söylüyorsun sen yahu? –dedi.– Valinin kızını nasıl kaçırırım ben? Nereden çıkıyor bütün bunlar?

— Hadi oradan! Ne kapalı kutu olduğunu bilmiyoruz sanki! Aslında sana geliş nedenim de bu işle ilgili: Yani iznin olursa eğer sana yardım edeceğim. Teklifim şu: Nikâh, araba, atlar, bunlarla ilgili tüm giderleri ben üstleniyorum, sen de bana

üç bin ruble borç veriyorsun: Bildiğin gibi değil kardeş, felaket sıkışmış durumdayım!

Nozdrev'in gevezeliklerini dinlerken kuşkuya düşen Çiçikov düşte mi gerçeklikte mi olduğunu anlamak için birkaç kez gözlerini ovuşturdu. Sahte para basmak, valinin kızını kaçırmak, savcının ölümüne neden olmak, yeni bir genel valinin gelişi... bütün bunlar kahramanımızı bayağı korkuttu. "İşler gelip buralara dayandıysa, bir an önce tası tarağı toplamalı," diye düşündü.

Bir yolunu bulup Nozdrev'i başından savdı ve hemen Selifan'ı çağırdı. Ertesi sabah altıda yola çıkmak için şafakta kalkmasını, arabanın bakımını yapıp bütün hazırlıkları görmesini emretti. "Başüstüne Pavel İvanoviç!" dedi Selifan, ama çıkıp gitmedi, kapının önünde bir süre, ikircikli, öylece durdu. Çiçikov daha sonra Petruşka'ya seslenip yatağın altından bavulunu getirmesini istedi. Üstü bir parmak toz bağlamış bavulu açıp Petruşka'yla birlikte eşyalarını özensizce içine atmaya başladı: Çoraplar, gömlekler, temiz mi kirli mi olduklarına bakılmaksızın iç çamaşırları, ayakkabı kalıpları, takvim... hepsi rastgele dolduruldu bavula. Ertesi sabah gecikmesine yol açabilecek herhangi bir iş kalmaması için her şeyin akşamdan hazır olmasını istiyordu. İki dakikadır kapının önünde dikilmekte olan Selifan sonunda ağır ağır odadan çıktı, yine öyle ağır ağır, ama düşünülebilecek en yavaş hareketlerle merdivenleri indi; aşınmış basamaklarda ıslak çizmelerinin izi kalıyordu; sonra uzun uzun ensesini kaşıdı. Bu kaşıma ne anlama geliyor, neyi anlatıyordu? Ham deriden uzun gocuğunu bir kuşakla belinden bağlayan dostla yarınki meyhane buluşmalarının gerçekleşemeyecek olmasından duyduğu can sıkıntısını mı? Yoksa yeni bir de sevgili bulduğu bu yeni yeri, burada, avlu kapısı önündeki akşam buluşmalarını ve kentin üzerine usuldan alacakaranlık çökerken kırmızı gömlekli genç irisi, karşısında toplanan hizmetçi kalabalığına balalaykasını

tıngırdatırken, günlük işlerini bitirmiş insanlar da kendi aralarında sessizce konuşurken sevgilisinin minik beyaz elceğizini tutmayı artık unutması gerektiğini mi? Yoksa başka hiçbir şeyi değil de sadece hizmetçiler mutfağında, ocağın dibinde, uzun gocuğunun altında ısıttığı köşeciğinden ve buranın kent işi yumuşacık börekleriyle lahana çorbasından ayrılıp, yeniden yağmur, çamur demeden yollara düşecek oluşuna yazıklanmasını mı anlatıyordu? Bir tek Tanrı bilir bunu. Rus halkında ense kaşımanın öyle çok anlamı vardır ki!..

On Birinci Bölüm

Ancak hiçbir şey Çiçikov'un öngördüğü gibi olmadı. İlkin, tasarladığından daha geç uyandı; bu ilk tatsızlıktı. Kalkar kalkmaz, arabanın hazır olup olmadığını, öbür hazırlıkların tamamlanıp tamamlanmadığını öğrenmek için birini yolladı; hayır, ne araba hazırdı ne öbür işler görülmüştü. Bu ikinci tatsızlıktı. Tepesi atan Çiçikov, bir güzel kalaylamak için Selifan'ı çağırdı ve kendini haklı çıkarmak için neler söyleyeceğini merakla beklemeye başladı. Az sonra kapıda görünen Selifan, hemen yola çıkmak istediklerini bildiren efendilerin uşaklarından hep dinlemeye alıştıkları beylik gerekçeleri sayıp dökmeye başladı.

— Daha atlar bile nallanmadı Pavel İvanoviç!

— Dangalak herif! Neden daha önce söylemedin bunu? Zamanın mı yoktu?

— Zamanım vardı da... aslında bir tekerleğin çemberi de iyice gevşemiş durumda, sıkılanması gerek, yollar bozuk, eskisi dayanmaz. Müsaadenizle briçkanın durumunun da pek iyi olmadığını bildirmek zorundayım, her yeri sallanıyor, ikinci menzil istasyonuna dek zor dayanır!

Çiçikov ellerini çırparak:

— Alçak, aşağılık herif! –diye bağırdı ve Selifan'a o kadar yaklaştı ki efendisinden sertçe bir armağan alacağından korkan Selifan bir iki adım gerileyip başını yana eğerek kendini sakındı.– Niyetin öldürmek mi beni? Ha? Temize havale etmek mi istiyorsun beni? Yolda işimi bitiriverecektin demek? Haydut herif! Melun seni! Canavar! Üç hafta yan gel yat... tam yola çıkacakken hık mık kekelemeye başla!.. Son anda aklına geliyor beyefendinin! Tek bir gün, tek bir kez hazırlıklı oldun mu: Hiç şu arabaya atlar atlamaz yola çıktığımız oldu mu? Ha, söylesene! Gelip son anda

söylediğin her şeyi önceden biliyordun, değil mi? Söyle, biliyordun, değil mi? Söyle! Biliyordun! Cevap versene, biliyordum desene!

Selifan başını önüne eğerek:

— Biliyordum, –dedi.

— Biliyordun da niçin daha önce söylemedin?

Selifan bu soruya yanıt vermedi, ama başını önüne eğince kendi kendine sanki şöyle bir şeyler mırıldandı: “Doğru söze ne denir: Hem biliyorum, hem söylemiyorum!”

— Doğruca demirciye git, iki saat içinde araba tamam olsun! Anladın mı? İki saat içinde bu iş bitmezse ben seni bitiririm!

Kahramanımız çileden çıkmış gibiydi.

Emirleri yerine getirmek için hemen harekete geçen Selifan kapıda durdu ve:

— Şu Benekli’yi, efendim... –dedi,– satsanız iyi olur... öyle sahtekâr ki bir bela getirmesin başımıza!

— Emredersin, hemen götürür satarım at pazarında!

— Gerçekten efendim, hep arabayı çeker gibi yapıyor... öyle kurnaz ki! Ben ömrümde böyle at...

— Bana bak dangalak herif! Ne zaman istersem o zaman satarım atımı, anladın mı? Geçmiş karşıma akıllar veriyor! Gidip hemen bir demirci getirmezsen ve iki saat içinde her şey hazır olmazsa, sana öyle bir girişirim ki feleğini şaşırırsın! Yıkıl karşımdan!

Selifan çıktı.

Dehşetli canı sıkılan Çiçikov kılıcını yere fırlattı; oysa karşısındakilerde gereğince korku yaratması için yolda hep

üzerinde taşırdı kılıcını. Çeyrek saati aşkın bir süre demircilerle pazarlık etti; çünkü hep olduğu gibi sıfır numara alçaktılar, işin acele olduğunu anladıkları için dudak uçuklatıcı bir ücret istiyorlardı. Müthiş öfkelendi, sövdü saydı adamlara: Ne üçkâğıtçılıklarını, ne eşkıyalıklarını bıraktı; hatta mahşer gününden bile söz etti. Ama demirciler verdikleri fiyattan hiç aşağı inmedikleri gibi, arabanın işini de iki saatte değil, beş buçuk saatte ancak bitirebildiler. Bu beş buçuk saat içinde Çiçikov da bir yolculuğa çıkmak üzere olan herkesin başından geçen hoşlukları yaşama fırsatı buldu: Hani bavullar, denkler hazırlanmış, her şey yerine yerleştirilmiştir; ortalıkta yalnızca birtakım kâğıt parçaları, ipler ve başka birtakım ıvır zıvır kalmıştır; insanın ne yola ne de buraya ait olduğu bir zamandır bu; pencereye yaklaşıp dışarı bakan yolcu dışarıda aylak aylak dolaşanları görür, bunlardan kimileri gözlerini kaldırıp aptalca bir merakla ona bakar, sonra yeniden yollarına devam ederler; bir türlü yola revan olamamış zavallı yolcu daha da tedirgin olur bu bakışlarla. Tam penceresinin karşısındaki dükkânı, karşı evde yaşayan ve kısacık perdeli penceresinden ona bakan yaşlı kadını ve camdan baktığında gözüne ilişen her şeyi tiksinç bulmasına karşın, pencerenin önünden bir türlü ayrılamaz. Bazen dalgın dalgın, bazen belli belirsiz bir dikkatle, önünde hareket eden etmeyen her şeye bakar, bu sırada cama çılgın gibi çarparak vızıldayan bir sineği parmağıyla ezip öldürür. Ama işte her şeyin bir sonu vardır. Çiçikov için de beklenen an geldi: Arabanın ön bölümü onarılmış, tekerleklerin çemberleri yenilenmiş, atlar suvarılmıştı. Demirci olacak sahtekârlar paralarını birkaç kez saydıktan sonra iyi yolculuklar dileyerek gitmişlerdi. Denkler arabaya yüklendi, fırından sıcacık iki ekmek alındı, Selifan arabacı yerinden aldığı bir şeyi cebine sokuşturdu, en sonunda da kahramanımız, yine aynı keten giysisiyle oracıkta duran otel görevlisini ve ne zaman bir bey yola çıkacak olsa aptal aptal kendisine bakmak için oraya toplanan arabacı ve uşak takımını şapkasıyla selamlayarak arabasına bindi ve bu

kentte uzun sayılabilecek bir süre kalan, okurlarımızın da belki artık bıktıkları bekâr erkeklere özgü yaylı sonunda otelin önünden ayrıldı. Çiçikov haç çıkardı ve “Çok şükür!” diye geçirdi içinden. Selifan kamçısını şaklattı, bir süre basamakta giden Petruşka da az sonra geçip onun yanına oturdu. Gürcü işi küçük halıya iyice yerleşen kahramanımız sırtını meşin yastığa dayadı, sıcak ekmekleri yan tarafa koydu; bozuk yolda hoplaya zıplaya ilerlemeye başladılar. İçinde anlatılmaz bir duyguyla, ters yönde, ağır ağır uzaklaşan evlere, duvarlara, çitlere baktı Çiçikov; sanki onlar da hoplaya zıplaya geri gidiyorlardı. Acaba bir kez daha yolu buralara düşecek, bir kez daha görebilecek miydi buraları? Bir dönemeçte upuzun bir cenaze alayıyla karşılaşınca durup beklemek zorunda kaldılar. Başını pencereden uzatan ve Petruşka’dan kimin cenazesi olduğunu öğrenmesini isteyen Çiçikov, cenazenin savcının olduğunu öğrenince tedirgin oldu, tatsız duygular kapladı içini, köşeye büzülüp üzerine deri örtüyü çekti, perdeleri kapattı. Selifan’la Petruşka ise şapkalarını saygıyla çıkarıp cenaze alayını izlediler; kaç kişinin yaya, kaç kişinin arabalı olduğunu saydılar. Çiçikov adamlarına uşakların ve arabacıların hiçbirine tanışlık vermemelerini, hiçbiriyle selamlaşmamalarını emretti, kendisi de ürkek ürkek meşin perdelerin gerisinden alayı izledi: Bütün memurlar oradaydı, şapkalarını çıkarmışlar, cenazenin ardından yürüyorlardı. İçlerinden arabasını tanıyan birinin çıkabileceğinden korktuysa da, memurlar pek oralı değil gibiydiler. Genelde cenaze ardından yürürken gündelik şeylerden söz eder insanlar, bunlarınsa böyle şeylerden bile konuştukları yoktu. Çünkü bu anda hepsi kendi derdindeydi: Yeni genel valinin nasıl biri olduğunu, nasıl bir yönetim biçimi olacağını ve onlara nasıl davranacağını düşünüyorlardı. Cenaze ardından yürüyen memurları arabalar izliyordu; arabalarda başlarına siyah yas tülleri takmış kadınlar vardı. El ve dudak hareketlerinden canlı bir konuşma tutturmuş oldukları anlaşılıyordu; belki onlar da yeni atanan genel validen, onun

vereceği baloların kim bilir nasıl olacağından ve fisto, farbala gibi, değişmeyen ve hiçbir zaman bitmeyen konularından söz ediyorlardı. Hanımların arabalarını bir dizi boş araba izledi, onlar da geçtikten sonra yol boşaldı ve kahramanımızın arabası hareket edebildi. Arabanın deri perdelerini açan Pavel İvanoviç derin bir göğüs geçirdi: “Eh be savcı kardeş! Yaşadın, yaşadın ve öldün! Şimdi gazeteler yazarlar da yazarlar artık: Maiyetindeki memurları ve tüm insanlığı büyük acılar içinde bırakarak aramızdan ayrılan saygıdeğer yurttaş, eşi bulunmaz baba, örnek eş ve daha kim bilir neler neler... Ayrıca ardından dul eşinin ve çocuklarının nasıl gözyaşı döktüklerini de eklerler. Oysa şöyle gerçekçi bir değerlendirme yapılacak olursa, senin başkalarından tek farkın gür kaşların olması.” Selifan’a daha hızlı sürmesini söyledikten sonra şöyle düşündü: “Cenaze alayına rastladığımız iyi oldu, ölü görmek iyiye işarettir derler.”

Yollar gitgide ıssızlaştı; çok geçmeden kentin dışına çıkıldığının belirtisi olan uzun tahta çitler göründü; derken kaldırımlar sona erdi, kent girişindeki bariyeri geride bıraktılar. Artık kent geride kalmıştı ve o yeniden yollardaydı. Yeniden versta taşları, menzil istasyonları, buralardaki görevliler, kuyular, yük arabaları; semaverleriyle, kadınlarıyla külrengi köyler; handan kucağında bir demet yulafla koşarak çıkan sakallı, sağlıklı han sahibi; ayağında yırtık çarıklarla sekiz yüz versta yol tepmiş bir yaya; evleri, dükkânları, un fıçıları, huş kabuğundan çarıkları ve kalaçlarıyla küçük kasabalar; bariyerler, onarım görmüş köprüler, göz alabildiğine uzanan tarlalar, bey arabaları; kucağında falanca batarya yazılı yeşil bir cephane sandığı taşıyan atlı bir asker; yeşilli, sarılı tarlaların yanında kararan yeni sürülmüş tarlalar, ötelerde göz kırpan bozkır, uzaktan uzağa duyulan şarkılar, tepeleri sis içinde belirsizleşmiş çamlar; yitik, belli belirsiz çan sesleri, bitmez tükenmez karga sürüleri ve sonsuz bir ufuk...

Rusya! Rusya! Bulunduğum şu büyülü, güzel uzaklıktan da görebiliyorum seni: Yoksulsun, fırlatılıp atılmışsın, sahipsizsin. Sanat harikalarıyla taçlanmış, gözü pek, olağanüstü bir doğan, sarp kayalıklar üzerine kurulmuş, çok pencereli yüksek sarayları olan kentlerin, güzel ağaçlar ve sarmaşıklarla çevrili evlerin, köpükler saçarak kükreyen çağlayanların yok ki görenin korkudan dudağı uçuklasın ya da her baktığında sevinçlere boğulsun; bu suların üzerinde başını alıp göklere doğru gitmiş, görmek için başını şöyle geriye atman gereken kaya kütlelerin, asmalarla, sarmaşıklarla ve milyonlarca yabanıl gülle sarılmış yıkık kemerlerin gerisinde gümüşsü gökyüzüne doğru yükselen ışıl ışıl dağların yok. Her şey apaçık, bomboş ve dümdüz sende. Göz alabildiğine uzanan düzlüklerinde kurulmuş alçacık kentlerin bir nokta ya da benek gibi; insanı büyüleyen, göz alan, el edip yanına çağıran hiçbir şey yok sende. Yine de hangi gizemli, anlaşılmaz güç çekiyor beni sana? Bir ucundan öbür ucuna, bir denizinden öbürüne uzanan bu kederli şarkın neden sürekli çınlayıp duruyor kulaklarımda? Ne var bu şarkıda? Bu hıçkıran, haykıran, yürek paralayan şarkıda? Neden acıyla ruhumu sarıyor bu ezgiler? Benden ne istiyorsun ey Rusya? Aramızda hangi anlaşılmaz bağlar var? Neden bana böyle bakıyorsun? Ve neden sendeki her şey umut dolu bakışlarını bana yöneltmiş? Senin genişliğin karşısında dilim tutulmuş, hiçbir şey anlamadan, kımıltısız kalakalmışken, yağmur yüklü tehditkâr bir bulut gelmiş başımın üzerinde dikilip duruyor. Senin bu uçsuz bucaksız genişliklerin neyin habercisi? Sende, senin gibi uçsuz bucaksız bir yerde doğmaz da nerede doğar sınırsız düşünceler? Dilediklerince gelişip serpilebilecekleri şu enginlik dururken başka nerede var olabilir kahramanlar? Güçlü genişliğin, içimde, derinlerimde korkunç bir güçle yansılanarak adeta tehditkâr bir şekilde sarıp sarmalıyor beni; gözlerim doğaüstü ışıklarla aydınlanıyor: Ah, nasıl da ışıltılı, tuhaf, anlaşılmaz bir ülkesin Rusya!

— Dur! Dikkat et! Aptal! –diye bağırdı Çiçikov, Selifan'a.

Karşıdan rüzgâr gibi gelen troykanın pos bıyıklı, üniformalı sürücüsü:

— Leşini sererim senin! Görmüyor musun, resmi araba geliyor! –diye bağırdı ve tozu dumana katarak bir hayalet gibi yitip gitti.

Nasıl da tuhaf, gönül çelen, insanı alıp götüren harika bir sözcüktür şu yol sözcüğü!.. Ve yol denen şeyin kendisi, nasıl da büyüleyici, göz kamaştırıcıdır! Işıl ışıl bir gün, her yanda güz yaprakları, hava epey serin... paltonuza daha sıkı sarınır, şapkanızı kulaklara kadar çeker, briçkanın en dip köşesine rahatça yerleşirsiniz. Bedendeki son ürperişler yerini tatlı bir sıcaklığa bırakmaya başlar. Atlar adeta uçurmaktadır arabayı. Tatlı bir uyuşukluk bastırır usuldan, gözlere bir ağırlık çöker... "Değildi, beyaz değildi karlar" ...atların burun çalmaları, tekerlek tıkırtıları iyice uzaklaşır... işte köşedeki yol arkadaşının üzerine doğru kayıp horlamaya başladınız bile. Uyanırsınız ki çoktan beş menzil istasyonunu geride bırakmışsınız; tepede ışıl ışıl bir ay; eski, ahşap kubbeli kiliseleriyle bilmediğiniz bir kentten geçmektesiniz; kütük evlerin karaltısı, taş evlerin ağartısı... Ay ışığının düştüğü duvarlar ve kaldırımlar beyaz çarşaf gerilmişçesine ışıl ışıl, apak; bu aklık arada bir kalın, kara gölgelerle bölünüyor. Işığı yandan alan ahşap çatılarda metalik ışıltılar, kimsecikler yok, herkes derin uykuda. Ya çizmesini onaran birine ya da sabah hazırlığına girişmiş fırıncıya ait tek tük birkaç pencerede cılız ışıklar titreşiyor. Bir şeyden haberi olmayan, kendi hallerinde insanlar. Peki ama şu geceye, şu göksel güçlere ne demeli! Neler oluyor, nasıl bir gece kotarılıyor şu anda yukarılarda! Ah, şu hava, şu sema, en yukarılar, uçsuz bucaksız ve ulaşılmaz derinlikler, şu yüksek, tertemiz, ışıklı boşluk!.. Yüzünüzde gecenin serin, tazecik soluğunun ninniyi andıran, sevecen okşayışları, yeniden uyuklamaya başlarsınız. Üzerinde ağırlığınızı hisseden

zavallı yol arkadaşınız kendisini iyice köşeye sıkıştırdığınız için hafiften söylenir. Derken bir daha uyanırsınız, dört yanda göz alabildiğine bozkır uzanıyor... ıssızlık! Arada bir gözünüze çarpan versta taşları... Ufukta belli belirsiz bir ağartı, soluk, altınsı birkaç çizgi... Şafağın ilk belirtileri... Rüzgâr daha bir sert, ısırıcı: Paltonuza daha bir sıkı sarınırsınız. Ah, ne hoş bir serinlik bu! Yeniden kollarında eridiğin şu uyku gibisi var mı! Derken bir sarsıntı ve yeniden uyanırsınız! Güneş epey yükselmiş! “Yavaş! Daha yavaş!” diye bir ses çalınır kulağınıza. Bayır aşağı bir yük arabası inmektedir. Aşağıda büyükçe bir bent ve gerisinde bakırsı ışıklar yansıtan geniş, duru bir göl görürsünüz. Sonra yamaç boyuna serpilmiş kulübeleriyle köy, tepesindeki haçı yıldız gibi parlayan kilise, gülüşen, konuşan köylüler... birden nasıl acıktığınızı hissedersiniz.

Ah, siz, sonsuzcasına uzanan yollar! Ne güzelsiniz! Kaç kez boğulmak, yok olmak üzereyken sizlere sarıldım, sonsuz cömertliğinizle çekip çıkardınız, kurtardınız beni! Bütün o büyüleyici düşlerimi, ozanca hayallerimi hep sizlerleyken yaşadım!

Ne var ki dostumuz Çiçikov’un şu anda pek de şiirsel duygular içinde olduğu söylenemezdi. Gelin bir bakalım içinden neler geçtiğine. Başlangıçta hissettiği hiçbir şey yoktu; yalnız ikide bir ardına bakıyor, kenti gerçekten arkalarında bıraktıklarından emin olmak istiyordu. Ama kent dışındaki demirhaneler ve değirmenlerle birlikte ak taştan yapılma kilisenin çan kulesinin bile çoktan gözden yittiğini görünce, artık yalnızca yolla ilgilenmeye ve sağına soluna bakınmaya başladı; N kenti sanki çok çok eskiden, çocukluğunda geçtiği bir kentmiş gibi belleğinden silinip gitti. Bir süre sonra yol da ilgisini çekmemeye başladı, başını yastığa dayadı, gözlerini yumdu. Kahramanından söz etme fırsatı verdiği için yazar bu uyuklamaya sevindiğini itiraf eder. Çünkü bu ana dek Nozdrev’di, balolardı, hanımlardı,

kent dedikodularıydı ve son olarak ancak kitaba girdiklerinde ayrıntı oldukları anlaşılan, toplumsal yaşamda ise pek önemsenen pek çok başka ayrıntı, kahramanımızdan söz etmemize engel olmuştu. Şimdi her şeyi bir yana bırakıyor, asıl işimize dönüyoruz.

Kitabımız için seçtiğimiz kahramanı okurların sevdiklerinden kuşkuluyum. Kadın okurlara ilişkin olarak kesin konuşabilirim: Sevmemişlerdir, çünkü kadınlar kahramanların kusursuz olmalarını, mükemmel olmalarını isterler. Bir kahramanın ruhsal ya da bedensel ufacık bir lekesi oldu mu, hapı yuttu demektir! Yazar ayrıntılı ruhsal çözümlemeler yapsa, onu bir aynanın gösterdiği gibi gözler önüne serse de, hiç umursamazlar bunları. Her şey bir yana, Çiçikov’un artık genç sayılamayacak bir yaşta ve topluca biri olması bile yeterince aleyhindedir onun. Kahramanın şişmanlığı asla bağışlanacak bir kusur değildir. Pek çok kadın başını çevirip, “Öğğ, ne iğrenç!” diyecektir. Heyhat! Bütün bunlar yazarın bildiği şeyler! Yine de o kendine kahraman olarak erdemli birini seçmedi... ama kim bilir, bizim öykümüzde de belki bugüne dek görülmemiş bir şey olarak, ilahi birtakım erdemlere sahip, Rus ruhunun eşsiz zenginliğini yansıtan bir erkek ya da en yüce ideallerle, özverilerle donanmış, dünyada eşi benzeri olmayan, kadın ruhunun tüm yüceliklerine sahip olağanüstü bir Rus kızı ortaya çıkabilir. O zaman öbür bütün halkların erdemli insanları bu kahramanların yanında sönük birer gölge olarak kalacaklardır, tıpkı canlı bir söz karşısında kitabın adeta ölü olması gibi. Büyük bir Rus hareketinin gerçekleşmesiyle, başka halkların ruhlarına şöylece bir dokunup geçen özelliklerin Rus ruhuna nasıl da derinden işlemiş olduğu görülecektir. Ama daha sonrasına ait şeylerden şu anda söz etmenin ne gereği var? Yazar gibi yaşını başını almış, iç disiplinini kurmuş, yalnız yaşamanın zihinsel duruluğuna erişmiş bir insana, delikanlılar gibi kendinden geçmenin hiç yakışmayacağı açıktır. Her işin bir yeri, zamanı var. Evet, her

şeye karşın romanımıza kahraman olarak erdemli bir insan seçilmemiştir. Bunun nedenini de açıklayabilirim. Çünkü bırakalım da şu zavallı erdemli insan bir rahat soluk alsın artık. Çünkü olur olmaz herkesin ağzında bir erdemli insandır gidiyor. Çünkü adeta bir beygire döndürüldü erdemli insan: Üzerine binip, kıçına sopayı basmayan yazar kalmadı. Çünkü erdemli insanın anasından emdiği süt burnundan getirildi ve onda artık ne erdemin e'si, ne de kemik üzerine gerilmiş bir deriden başka bir beden kaldı. Çünkü erdemli insana hep ikiyüzlü davranıldı. Çünkü erdemli insana hiç saygı duyulmadı. Yeter artık! Sıra alçakları arabaya koşmada! Öyleyse biz de bizim alçağımızı koşalım arabaya!

Kahramanımızın biraz gösterişsiz, biraz da karanlık bir geçmişi var. Soylu bir ana babaya sahipti, ama kuşaklarca geçmişe giden bir soyluluk muydu bu, yoksa bireysel olarak edinilmiş bir soyluluk mu, orasını Tanrı bilir. Tipi de ana babasına benzemezdi. En azından, doğumunda hazır bulunan, cüce denilebilecek kadar kısa boylu bir akraba kadının bebeği kollarına alıp şöyle dediği biliniyor: "Hiç umduğum gibi çıkmadı bu oğlan! Büyükannesine benzese iyi olurdu, ama olmadı; atasözümüzde denildiği gibi: Kime niyet, kime kısmet! Ne anaya çekmiş ne babaya... buradan geçen pehlivana çekmiş bu oğlan!" Başlangıçta yaşam küçük çocuğun yüzüne pek gülmedi; önüne kar yığılı bir pencerenin soğuk, bulanık görüntüsünü andırıyordu hayat: Tek bir arkadaşı olmadan geçti bütün çocukluğu. Küçücük pencereleri yaz kış kapalı bir oda, sırtında kuzu postu uzun bir hırka, çıplak ayaklarında örme terlikler, inleyerek odada dolaşan ve ikide bir gidip köşedeki tükürük hokkasına tüküren hastalıklı bir baba... ve kendisi: Elleri, hatta dudakları bile mürekkebe bulanmış, gözlerini yazdığı yazıdan ayırmadan sürekli sedirde oturuyor: "Yalan söyleme, büyüklerin sözlerini dinle, erdemli ol!" diye yazıyor defterine. Odada sürekli şıpıdık şıpıdık terlik sesi ve bıktırıcı

ödevinden sıkılan çocuğun yazdığı harflerin kimine bir kuyruk çektiğini, kiminin de içini doldurduğunu gördüğünde, babanın her zamanki bildik, sert sesi: “Yine mi haylazlık!” Bu uyarının ardından da kulakmemesinin iki uzun tırnak arasında sıkıştırılmasından duyduğu her zamanki tatsız duygu: Hayal meyal hatırladığı berbat çocukluk yılları böyleydi işte Çiçikov’un. Ama kara gün kararıp kalmaz demişler; hayatta her şey çabucak değişiverir: Karların eriyip su taşkınlarının başladığı, güneşin ışıdığı güzel bir ilkbahar günü babası oğlunu alıp, at cambazlarının “Saksağan” diye adlandırdıkları benekli bir atın çektiği arabalarına bindirdi; arabacı, babasının sahip olduğu tek köleydi; ailesiyle birlikte evin bütün işlerine koşan kısa boylu, kambur bir adamdı. Saksağan’ın çektiği arabalarıyla yolculukları bir buçuk gün sürdü; bu süre içinde yolda bir gece geçirdiler, bir ırmağı geçtiler, soğuk börekle kızarmış koyun eti yediler ve ancak üçüncü gün sabahında kente ulaştılar. Kent yollarının ışıltılı güzelliği karşısında büyülenen çocuğun ağzı bir süre açık kaldı. Ne var ki sarp, çamurlu, dar bir sokağın girişinde Saksağan ardındaki arabayla birlikte bir çukura saplanıverdi. Bir yandan kamburun, bir yandan babasının, gayrete getirmek için çabaladığı Saksağan sonunda tepinmekten vıcık vıcık ettiği çamur çukurundan arabayı çekip çıkardı; yokuşun başında, çiçeklenmiş iki elma ağacının süslediği küçük bir avluya girip, alçacık, eski bir evin önünde durdular; evin arkasında bir iki üvez ve mürver ağacından oluşan küçük bir bahçe, bahçenin içinde de dışarıdan zor görülen, çatısı lata tahtalarıyla çırpıştırılmış, buzlu camlı bir kulübe vardı. Akrabaları olan yaşlı bir kadın oturuyordu burada; pek düşkün durumda olmasına karşın, kadın her gün pazara gider, dönüşünde de ıslak çoraplarını semaver önünde kuruturdu. Çocuğun tombul yanakları pek hoşuna gitmiş olacak ki birkaç kez okşadı onları yaşlı kadın. Çocuk bundan böyle burada kalacak ve kentteki okula gidecekti. Babası o gece orada kaldı, ertesi gün dönüş için yola düştü.

Ayrılırlarken babanın gözünde yaş yoktu; yalnız oğluna bakır bir elli kopeklik ile yiyecek bir şeyler verdi, ama verdiği en önemli şey şu akıllıca öğütlerdi: “Bak Pavelciğim, derslerine çalış, yaramazlık yapma, en önemlisi de öğretmenlerinin ve okul yönetiminin gözüne gir. Yönetimin gözüne girdin mi derslerinde başarısız da olsan, Tanrı akıldan, bilimden yana yüzüne gülmemiş de olsa, işlerin yine de yolunda gider. Sınıf arkadaşlarınla pek düşüp kalkma, onlardan sana hayır gelmez; ille arkadaş olacaksan zengin çocuklarıyla arkadaş ol, gerektiğinde sana bir yardımı dokunsun. Kimseye bir şeyini verme, öyle bir tutum içinde ol ki başkaları sana bir şeylerini versinler; paranın değerini bil, her meteliğin üzerine titre: Para dünyada en güvenilir şeydir. Arkadaş, dost dediğin insanlar seni kazıklar ve sıkıyı gördüler mi hemen seni ele verirler; paraya gelince, başın ne büyük dertlere girerse girsin, o seni asla ele vermez. Dünyada parayla aşamayacağın hiçbir engel yoktur.” Oğluna bu öğütleri veren baba, yeniden Saksağan’ın çektiği arabasına bindi ve gitti; çocuğun babasını son görüşü oldu bu, ama babasının öğütlerini ömrü boyunca unutmadı.

Pavluşka hemen ertesi gün okula başladı. Derslerin herhangi birinde öyle özel bir başarısı, yeteneği yoktu; daha çok gayretli ve terbiyeli oluşuyla dikkat çekiyordu. Öte yandan, bulunmaz bir pratik zekâya sahip olduğu ortaya çıkmıştı. Durumu bir anda kavrıyor ve arkadaşlarına karşı öyle bir tutum içinde oluyordu ki bunun sonucunda kendisi onlara hiç ikramda bulunmadığı gibi, her zaman onlardan ikram görüyor, hatta zaman zaman da bu ikramlardan sakladıklarını yeniden arkadaşlarına satıyordu. Daha çocuk yaşlarından isteklerine gem vurmayı öğrenmişti; babasının verdiği bakır elliliğin tek bir kopekini harcamadığı gibi, yıl sonuna dek inanılmaz bir beceriklilikle parasını çoğaltmayı bile başarmıştı. Balmumundan yaptığı bir şakrak kuşunu boyayıp iyi bir fiyata arkadaşlarına sattı. Bunun ardından akıllıca başka birtakım işler daha yaptı. Örneğin, pazardan

yiyecek ufak tefek şeyler alıyor, sonra sınıfta zengin çocuklarının yanına oturup, yemek saatine doğru, iyice acıktıkları bir sırada, sanki tesadüfenmiş gibi sıranın altından böreğin ya da çöreğin ucunu gösteriyor, açlığını iyice kızıştırdığı çocuktan açlık durumuna göre para alıyordu. Evde iki ay uğraşıp tahta bir kafes içinde tuttuğu küçük bir fareyi eğitti: Ona art ayakları üzerinde dikilmeyi, yat deyince yatıp, kalk deyince kalkmayı öğretti, sonra da çok iyi bir fiyata sattı. Parası beş rubleye ulaşınca, bunları kendi eliyle diktiği bir keseye koyup kaldırdı, ardından ikinci bir kese doldurmaya girişti.

Öğretmenlerine, okul yönetimine karşı daha da saygılı olmuştu. Sınıfta ondan uslusu yoktu. Şunu da belirtmek gerekir ki öğretmen sınıfta tam bir sessizlik istiyor, kendisiyle alay edebileceklerinden çekindiği için zeki, sivri öğrencilere hiç katlanamıyordu. Zeki, esprili olmak ya da dalgınlıkla kaşını oynatmak, hafifçe kımıldamak bile öğretmenin hışmına uğramaya yetiyordu; öğrenciyi hemen sınıftan kovan ve acımasızca cezalandıran öğretmen, “Senin gibileri muma çevirmeyi iyi bilirim ben,” diyordu. “Seni senden daha iyi tanıdığımı da unutma! Diz çök bakayım önümde! Yemek yemeyi de yasaklıyorum sana!” Zavallı çocuk, ne yapıp da böyle bir cezayı hak ettiğini bile anlamadan diz çöker, günlerce aç kalırdı. “Ben öyle Tanrı vergisiymiş, üstün yetenekmiş anlamam!” diyordu öğretmen. “Saçma, bunların hepsi! Ben yalnızca davranışa bakarım. Davranışını beğendiğim bir öğrenciye, tek kelime bir şey bilmediği bir dersten bile tam not veririm. Bilgisiyle Solon’u cebinden çıkarsa da, terbiyesiz ve alaycı öğrenciye ise sıfırı basarım!” – “Şarkı söylemeyi iş görmeye yeğlerim,” dediği için Krılov’dan nefret ederdi öğretmen. Yüzünde, gözlerinde özlem dolu bir hazla, eskiden çalıştığı bir okulun ne kadar sessiz olduğunu anlatırdı: Öyle sessizmiş ki sınıflar, sinek uçsa duyulurmuş; bütün bir yıl boyunca sınıfta öğrenciler ne öksürmüşler ne sümkürmüşler; zil çalana dek o

sınıfta birileri var mı, yok mu hiç anlaşılmazmış. Öğretmeninin ruh halini kavrayan Çiçikov, sınıfta nasıl olması gerektiğini anlamıştı. Kımıldamak şöyle dursun, kaşını gözünü bile oynatmaz, arkadaşları çaktırmadan kendisini çimdiklediklerinde bile hiç istifini bozmazdı. Paydos zili çaldı mı, yerinden ok gibi fırlayıp öğretmenine sürekli giydiği kulaklıklı şapkasını uzatır, daha sonra da ne yapıp edip en az üç kez öğretmenin yoluna çıkmayı başarır, şapkasını eline alarak kendisini saygılı bir şekilde selamlardı. Tam bir başarı oldu bu çabalarının karşılığı. Okul yaşamı boyunca bütün derslerden pekiyi aldı, okulu da aynı şekilde pekiyi ile bitirdi. Diplomasının yanında kendisine bir de kitap armağan edildi; kitabın üzerine yaldızlı bir yazıyla, çalışkanlığı ve terbiyesiyle örnek bir öğrenci olduğu belirtilmişti.

Okulunu bitirdiğinde artık çekici sayılabilecek bir delikanlıydı; çenesinde biten sakalları da tıraş etmeye başlamıştı. O arada babası öldü ve ona ahı gitmiş vahı kalmış dört kazakla, iki koyun postu gocuk, önemsiz bir miktar da para bıraktı. Herkese durmadan para biriktirme öğütleri veren babası, anlaşılan kendisi hiç tutmamıştı öğüdünü. Babadan kalan eski evle ufacık toprağı bin rubleye satan Çiçikov, tek kölesini de ailesiyle birlikte alıp devlet memuriyetine girme umuduyla kente taşındı. O arada sessiz, uslu öğrencileri seven öğretmeni ahmaklığından ya da başka bir suçu nedeniyle öğretmenlikten atılmış, kederinden kendini içkiye vermişti. Sonunda bir gün içecek parası da kalmayınca, hasta ve bir lokma ekmeğe muhtaç durumda, yıkık dökük, buz gibi bir kulübeye sığındı. Eski öğrencileri, özellikle de zeki ve sivri oldukları için hep hışmına uğramış olanlar, öğretmenlerinin durumunu öğrenince aralarında para topladılar, bu amaçla kendilerine gerekli birtakım eşyalarını satanlar bile oldu. Bir tek Pavluşa Çiçikov parası olmadığını öne sürerek yardımda bulunmayı reddetti ve yalnızca bir gümüş beşlik verdi, arkadaşları da “Seni cimri!”

diyerek parasını yüzüne fırlattılar. Eski öğrencilerinin kendisi için yaptıklarını öğrenen zavallı öğretmen elleriyle yüzünü kapadı, kimsesiz bir çocuk gibi ağladı, artık bütün canlılığını yitirmiş gözlerinden yaşlar boşandı. “Tanrı ölümüme ağlayasınız diye gönderdi sizi buraya,” dedi duyulur duyulmaz bir sesle, Çiçikov’un yaptığını öğrenince de derin bir göğüs geçirerek, “Eh, Pavluşa!” dedi. “İnsan nasıl da değişiyor! Yaramazlık nedir bilmeyen, ipek gibi bir çocuktun sen! Kötü aldattın beni!”

Bununla birlikte kahramanımızın sevecenlikten, acıma duygusundan yoksun, taş yürekli biri olduğunu düşünmek de hiç doğru olmaz; bu duyguların her ikisi de vardı onda, hatta öğretmenine yardım etmek de istiyordu, ama miktarın yüklü olmaması koşuluyla, çünkü asla dokunmaması gereken paraları vardı ve bunlara dokunamazdı. Kısacası, tutumlu olmaya, para biriktirmeye ilişkin baba öğüdü geçerliğini sürdürüyordu. Paraya düşkünlüğü “para paradır” düşüncesinden dolayı değildi; cimri olduğu bile söylenemezdi. Bolluk içinde, gönençli bir yaşam düşlüyordu kendine: Harika eşyaları olan güzel bir ev, arabalar, güzel yemekler gibi şeylerdi hep düşledikleri. Bir gün bütün bunlara ulaşabilmek için biriktirip duruyor, o gün gelene dek kendi için de, başkaları için de metelik harcamak istemiyordu. Koşumları pahalı, cins atların eşkin yürüyüşle çekip götürdüğü, zengin birine ait gösterişli bir araba gördü mü, olduğu yerde zınk diye duruyor, uzun bir uykudan uyanmış gibi içinden: “Belki de dün bir devlet dairesinde kalem memuruydu!” diye geçiriyordu. Bolluk, gönenç, varsıllık belirtisi olan ne görse, kendisinin de anlayamadığı birtakım duygular doğardı içinde. Bir an önce bir işe girip para kazanmaya başlama duygusu o kadar güçlüydü ki okulu bitirince kendine soluklanma fırsatı bile tanımadı. Ne var ki okulunu dereceyle bitirdiğini gösteren bir diploması olmasına karşın, küçük bir memuriyete girene kadar çekmediği kalmadı. Uzak taşrada bile torpil gerekiyordu

böyle işler için. Yıllık otuz kırk ruble geliri olan, önemsiz bir işti bu. Ama önüne çıkan her engeli aşarak büyük bir heves ve tutkuyla çalışmaya başladı ve gerçekten de büyük bir özveri ve sabırla bütün yoksunluklara katlandı. Sabahın köründen akşamın geç saatlerine dek, ruhsal ya da bedensel yorgunluk nedir bilmeden, yazılar yazarak, kayıtlar tutarak kalemdeki dosyalar arasına gömüldü, kimi geceler evine bile gitmedi, kalemdeki masaların üzerinde yattı, yemeklerini odacılarla birlikte yedi, yine de üstüne başına hep dikkat etti, yüzünde hep hoş bir ifade, hatta davranışlarında soylu denebilecek bir hava oldu. O arada iş yerindeki öbür memurların alabildiğine kaba, çirkin kimseler olduğunu belirtmemiz gerek. Çoğunun yüzü yanık ekmeği andırıyordu: Bir yanak şiş, çene bir yana çarpılmış, üst dudak hem şişmiş hem çatlamış; kısacası dağınık, sevimsiz bir surat! İnsanlarla alabildiğine kaba, sanki onları dövecekmiş gibi konuşurlardı; Slav ırkında paganizme ilişkin pek çok şeyin hâlâ yaşadığını kanıtlamak ister gibi, Bacchus’a olan saygılarını göstermeyi hiç aksatmıyorlardı. Dahası, ayakta duramayacak bir durumda işe geldikleri oluyor, aromatik sayılamayacak bir kokuyla dolan kalem odasında soluk almak güçleşiyordu. Böylesi memurların arasında, ağzına içki sürmemesi, tatlı sesi, güler yüzüyle Çiçikov’un ayırt edilmemesi olanaksızdı kuşkusuz. Yine de önündeki yol bayağı çetindi; hiçbir yüz ifadesi olmayan, taş gibi duygusuz, çok yaşlı bir masa şefine düşmüştü. Yüzünde hiçbir zaman bir gülümsemenin gölgesi bile görülmemiş, ne selam vermiş ne kendisine verilen selamları almış, mahkeme duvarı gibi bir adamdı bu. Sokakta ya da evinde onu şu anlattığımızdan başka biçimde gören yoktu: Örneğin, bir şeye ilgi duyduğunu, içtiğini ve sarhoş olup güldüğünü, sarhoş olmuş haydutlarınkine benzer yabanıl bir neşeye olsun kapıldığını, hatta bu neşenin en uzak ve silik bir gölgesinin bile yüzünden geçtiğini gören yoktu. Onda hiçbir şey yoktu: Kötülük de, iyilik de; bu nedenle de yokluğun, yoksunluğun korkunçluğu okunurdu yüzünde. Bir mermeri andıran, hiç kimseye ve

hiçbir şeye benzemeyen ve kendi içinde müthiş bir uyumluluk gösteren yüz çizgileri son derece düzgündü. Bu yüzün tek kusuru, baştan sona çiçek bozuğu içinde olmasıydı; halkın "gece şeytan gelip nohut dövmüş" dediği yüzlerdendi. Böyle birinin sevecenliğini kazanmak olanaksız gibiydi, ama Çiçikov şansını denedi. Başlangıçta, ayırdına zor varılır birtakım ayrıntılara özen göstererek gözüne girmeye çalıştı. Yazdığı tüy kalemlere dikkat etti, uçlarını aynı şekilde açtığı kalemleri hokkasının yanına koydu. Masasının üzerindeki kurutma kumu kalıntılarıyla enfiye döküntülerini üfleyerek temizledi. Masasına damlayacak mürekkebi temizlemesi için yeni bezler getirdi. Onun iğrençlikte dünyada herhalde eşi benzeri olmayan şapkasını arayıp buluyor ve iş çıkışına bir dakika kala getirip elinin altına bırakıyordu. Duvara sürünmüş ve redingotuna kireç bulaşmışsa fırçalayıp temizliyordu. Ama bu yaptıklarının hiçbiri fark edilmedi. Derken, özel yaşamına ilişkin bazı bilgilere ulaştı ve adamın tıpkı kendisi gibi, şeytanların gece yüzünde nohut dövdükleri, evde kalmış bir kızı olduğunu öğrendi. Bir de bu yönden saldırmayı deneyecekti. Pazar günleri kızın hangi kiliseye gittiğini öğrendi. İki dirhem bir çekirdek giyinip, kolalı, tiril tiril yakalığını takıyor ve sürekli kızın karşısına çıkıyordu. Sonunda bu çabaları başarıya ulaştı, direnci kırılan şef kendisini çaya çağırdı. Kalemdeki öbür memurlar bir de baktılar ki Çiçikov şef için gerekliden de öte, vazgeçilmez biri olmuş, evine gidip geliyor, undu, şekerdi alışverişlerini yapıyor, kıza nişanlısı gibi davranıyor, şefe de babacığım deyip elini öpüyor! Hiç akılları ermedi işlerin ne zaman ve nasıl bu duruma geldiğine! Şubat sonlarında, büyük perhizden hemen önce düğün bekleniyordu artık. Çiçikov'un burnundan kıl aldırmaz şefi, onun için gerekli yerlere girişimlerde bulundu, bir süre sonra boşalan şeflik kadrolarından birine atanan Çiçikov da masa şefi oldu. Eski şefiyle ilişkisinin amacı bu hedefe ulaşmak olmalı ki hemen ertesi gün sandığını kimseye sezdirmeden alıp bir başka eve taşındı. Eski şefine artık ne babacığım

diyor, ne de elini öpüyordu; düğün işine gelince, sanki böyle bir şey hiç söz konusu olmamış gibi tavsadı gitti. Yine de eski şefiyle her karşılaşmasında güler yüzle elini sıkıyor, onu masasına çay içmeye çağırıyordu; eski şefi bütün o kayıtsız, duyarsız görünüşüne karşın, başını sallıyor ve ağzının içinden “Nasıl da kandırdı beni şeytanın dölü!” diyordu.

Çiçikov’un aşması gereken en zor eşikti bu. Artık önü açıktı ve başarılar onu bekliyordu. Sıradan bir memur olmaktan çıkmış, önemli biri olmuştu. Böylesi bir dünya için gerekli olan özelliklere sahip olduğu da ortaya çıktı: Konuş-ması, davranışları hoştu; işle ilgili alınacak karar ve atılacak adımlarda becerikli, gözü karaydı. Tüm bu yetenekleriyle bir süre için ek kazançlar sağlayacak kapılar araladı kendine ve harika bir şekilde yararlandı bundan. Bu arada hatırlatmamızda yarar var: Dönem her türlü rüşvet iddiasının titizlikle kovuşturulduğu bir dönemdi; ancak bu durum onu hiç yıldırmadığı gibi, hatta başı sıkışan Rus insanına özgü yaratıcılıkla bundan yararlanmanın yolunu bile buldu. Şöyle yapıyordu: İşi olan biri elini cebine atıp da yeşil, mavi, kırmızı renkte olabilen şu ünlü tavsiye mektuplarından bir tane çıkaracak gibi oldu mu, hemen atılıp adamın elini tutuyor ve gülümseyerek, “Yoo, lütfen!” diyordu. “Siz beni... şey sandınız galiba? Asla olmaz! İşinizi yapmak bizim görevimiz, sorumluluğumuz! Hiçbir karşılık alamayız bunun için. İçiniz rahat olsun, yarına işiniz tamam! Adresinizi verin lütfen bana, buraya kadar yeniden zahmet etmenize de gerek yok, dosyanızı yarın evinize biz yollarız.” Şaşkınlığından ağzı dili tutulan vatandaş, evine dönerken büyük bir hayranlık içinde: “İşte sonunda bu ülkeye gerekli namuslu memur! Memur değil, gerçek bir elmas!” diye geçirirdi içinden. Ertesi gün, sonraki gün, daha sonraki gün bekleyip de hiçbir ses çıkmayınca doğruca kaleme gider bakardı ki dosyasına daha el sürülmemiş! Tabii soluğu gerçek elmasın yanında alırdı. Çiçikov iki eliyle birden adamın eline sarılıp son derece kibar bir şekilde: “Ah, lütfen

bağışlayın beni!” derdi. “İnanın başımızı kaşıyacak vaktimiz yok! Ama yarına kesinlikle hallolur sizin iş! İnanın benim de içime hiç sinmiyor bu durum ve vicdanımı sızlatıyor!” Bu sözlerine hayranlık verici birtakım el kol hareketleri de eşlik ederdi. Bu sırada istemeden eteği açılacak olursa, hemen eliyle tutup düzeltirdi. Ancak günler birbirini izleyip de eve dosya falan gelmeyince iş sahibinin aklı başına gelir, sorar soruşturur, sonuçta memurları görmek gerektiğini öğrenirdi. “Görürüz elbet, niye görmeyelim!” derdi. “Bir çeyrek ruble veririm, hatta iki çeyrek.” – “Çeyrek falan olmaz, adam başına birer beyaz!” – “Ne, yazıcılara birer beyaz ha!” – “Canım şaşacak ne var bunda? Bir beyazdan yazıcılara kalacak olan yalnızca birer çeyrek rubledir, üstü amirlere gider!” – “Ah benim akılsız başım!” diyerek alnına vuran iş sahibi, bu yeni düzene de, rüşvet kovuşturmalarına da, kibarca konuşan memurlara da basardı küfrü: “Eskiden insan hiç değilse ne yapacağını bilirdi. Amirlerle bir işin varsa bir kırmızıya[38] işin çantada keklikti, şimdiyse hem adam başına birer beyaz gerekiyor, hem de işin nasıl bitirileceğini öğrenmek bir haftasını alıyor insanın. Lanet olsun böyle özverili, zarif memura da memurluğa da!” İş sahibi yurttaşa kim haksız diyebilir? Ancak unutmamak gerekir ki günümüzde artık rüşvet diye bir şey kalmamıştır: Bütün yöneticiler, amirler son derece soylu, temiz insanlar çok şükür; üçkâğıtçılık yapanlar yalnız evrak memurları, bir de şu kâtip midir nedir, onlar.

Bir süre sonra Çiçikov’un önünde çok daha geniş, verimli bir alan açıldı. Yaptırılacak çok büyük bir devlet binasıyla ilgili olarak kurulan komisyona onu da üye yaptılar, üstelik en gayretli üye de o oldu. Komisyon hiç zaman yitirmeden işe girişti. Ama altı yıl geçmesine karşın, artık iklimden mi, topraktan mı, malzemeden mi, her nedense, devlet binası atılan temeliyle öylece kaldı; kentin öteki ucunda ise her komisyon üyesinin resmi devlet yapılarına hiç benzemeyen, sivil mimari örneği harika birer evi oldu, anlaşılan, kentin o

bölgesinde toprak, yapı yapmaya daha uygunmuş. Komisyon üyelerinin bir eli yağda, bir eli baldaydı; içlerinde evlenip kendine yuva kuranlar bile oldu. Çiçikov da işte ancak burada hem yasaların hem de yaşamın tatlarından geri durma konusunda kendine koyduğu katı kalıpların dışına az da olsa çıkabildi. Nicedir kaskatı biçimde uyguladığı perhizi biraz yumuşattı; böylece dünya zevklerine hiç de yabancı olmadığı ortaya çıktı. Kimsenin kendine hâkim olamadığı o ateşli gençlik yıllarında bile tam bir disiplinle bu zevklerden geri durmuştu. Ancak bu kez de galiba biraz aşırıya kaçtı: Kendine iyi bir aşçı tuttu, Hollanda keteninden gömlekler diktirdi; koca eyalette kimsenin üzerinde görülmemiş, içinde kıvılcımların tutuştuğu parlak kırmızı ve kahverengi kumaşlardan giysiler diktirdi; güzel bir çift at satın aldı: Arada bir dizginlerden tekini o tutuyor ve içteki atı olduğu yerde döndürerek arabaya daire çizdiriyordu; artık kibarlar gibi kolonyalı suya batırdığı süngerle siliniyor, cildinin düzgün ve parlak olması için pahalı sabunlar kullanıyordu.

Derken, önceki uyuşuk amirin yerine, rüşvete ve yanlış hiçbir şeye göz yummayan, sert bir asker geldi ve daha geldiğinin ertesi günü herkesin gözünü müthiş korkuttu; dosyaları isteyip bütün hesapları tek tek inceledi, açıkları, yanlışları yakaladı, sivil mimari örneği o güzelim evleri de fark etmekte gecikmedi ve derhal bir temizlik hareketine girişti. Memurların işlerine son verildi, sivil mimari örneği evler kantonist çocuklarına okul yapılmak ya da hayır işlerinde kullanılmak üzere hazineye devredildi. Herkesin elinde avucunda ne varsa gitti; Çiçikov en çok zarara uğrayanlardan biriydi. Gerçi hiç nedensiz de olduğu olur, ama hoş da bir yüzü olmasına karşın, Tanrı bilir neden, adam Çiçikov'un yüzünden hoşlanmadı; dahası müthiş bir nefret duydu ona karşı. Acımasızdı ve herkese karşı son derece sertti, ama önünde sonunda bir askerdi ve sivil işlerin inceliklerinden habersizdi; bundan dolayı da bir süre sonra doğrucu ve işten anlar görünen, gerçekteyse sıfır numara

üçkâğıtçı olan başka birtakım memurların eline düştü; ama kendisi durumun hiç farkında olmadığı gibi, en sonunda yetenekli ve dürüst insanları çevresinde toplayabilmiş olmaktan dolayı pek mutluydu, ciddi ciddi bu konuda sezgisinin çok güçlü olduğunu söyleyerek övünüyordu. Memurlar onun huyunu suyunu pek çabuk kavradılar; hepsi yanlışların amansız takipçisi olmuşlardı; her yerde, her işte bir yanlış arıyorlardı: Elde zıpkın, kocaman bir mersin balığını izleyen balıkçı gibiydiler ve bu izleme işinde öylesine başarılı oldular ki kısa sürede her birinin birkaç bin rublelik bir serveti oldu. O arada işlerine son verilen memurların çoğu hakikat yoluna dönmüşler ve yeniden memurluğa alınmışlardı. Ama nice çabaladıysa da Çiçikov için bu mümkün olmadı. Generalin ipini eline geçirdiği bilinen sekreterine kırmızı, mavi, yeşil renkli tavsiye mektuplarından vermesi de hiçbir işe yaramadı. General her ne kadar burnundan çekilip yedilen biriyse de –gerçi o bunun farkında bile değildi ama– yine de kafasını bir şeye taktı mı, resmen çakılmış bir çiviye dönerdi bu onda ve hiçbir güç bu çiviyi yerinden oynatamazdı. Kendisine renk renk tavsiye mektupları verilen akıllı sekreterin de onca uğraşısıyla elde edebildiği tek şey, Çiçikov'un bozuk sicilini ortadan kaldırmak oldu, bunu da generali Çiçikov'un ailesine acındırarak başardı, oysa Çiçikov'un ailesi falan yoktu, iyi ki de yoktu.

"Olan oldu, elden ne gelir!" dedi Çiçikov. "Dönüp arkaya bakmanın, acı acı ağlamanın bir yararı yok! Yeniden kolları sıvamak gerek!" Her şeye sıfırdan başlayacak, daha önce olduğu gibi yine çok sabırlı olacak, özgür ve ferah yaşamanın tadını tatmış da olsa kendini yine her şeyden yoksun bırakacaktı. Bir başka kente gidecek, orada her şeye sıfırdan başlayacaktı. Nedense olmamıştı bu kez. Kısa sürede iki üç görev değişikliği yaşamıştı. İşleri hep pisti, bayağıydı. Bilinmeliydi ki Çiçikov dünyada bugüne dek görülmüş en yüksek duyguların insanıydı. Evet, yaşamının bir döneminde

temiz olmaktan uzak birtakım çevrelerde sürünmek zorunda kalmıştı; ama ruhunda soylu temizliğini hep korumuştu; kalemdeki masaların cilalı, düzenli, pırıl pırıl olmasını istemişti hep, her zaman her şeyde asillik, mertlik aramıştı. Konuşurken tek bir kez bile ağzından çirkin söz çıkmadığı gibi, birinin ağzından da karşısındakinin rütbesine, mevkiine uymayacak saygısızca bir söz duyduğunda hep gönlü kırılmış, incinmişti. İki günde bir iç çamaşırı değiştirdiğini öğrenmek sanırım okurlarımın hoşuna gidecektir. Sıcak yaz günlerindeyse bu işi her gün yapardı: Çünkü hayatta en dayanamadığı şey pis kokuydu. Bu yüzden de Petruşka soyunmasına ya da çizmelerini çıkarmasına yardım ederken, burun deliklerini bir tamponla tıkardı; bu açıdan sinirleri bir genç kızınki kadar hassastı. Bu yüzden davranışları falan bayağı alt tabaka arasına yeniden dönmek çok ağır gelecekti kendisine. Ruhsal açıdan kendini ne kadar sağlam tutmaya çalışırsa çalışsın, yaşadığı tüm bu sıkıntılar onu zayıflatmış, yüzünde renk diye bir şey kalmamıştı. Ama sonra yavaş yavaş yeniden toparlanarak eski bedenine, okurlarımızın kendisini ilk tanıdığı andaki o sevimli, toparlak, aynalarla barışık haline döndü. O eski güzel günlerde gözü ne zaman aynaya ilişse, aklına evleneceği kadın, ondan sahip olacağı çocuklar gibi hoş şeyler gelir, yüzüne tatlı bir gülümseme yayılırdı. Şimdiyse istemeden gözü aynaya ilişti mi, çığlığı basacak gibi oluyordu: “Aman Tanrım! Bu iğrenç yaratık ben miyim?” Ve uzunca bir süre aynalarla ilişkisini kesiyordu. Ama bütün bunları atlattı kahramanımız; nice güçlüğe göğüs gerdi ve sonunda gümrüklerde bir memuriyete girdi. Şunu hemen belirtelim ki kahramanımızın en içrek düşlerini süsleyen bir görevdi gümrük memurluğu. Gümrük memurlarının vaftiz analarına, babalarına, eşlerine, dostlarına birbirinden güzel ve değerli porselenler, kumaşlar gibi yabancı malı şık şeyler yolladıklarını fark etmişti. Ne zamandır göğüs geçirip şöyle söylerdi: “İşte asıl kapılanacak yer! Hem sınıra yakın olmak, görgülü insanların arasında çalışmak, hem de incecik Hollanda keteninden gömlekler

giymek... gel keyfim gel!” Bu arada cilde ışıltı, yanaklara tazelik veren –adını bilmediği, ama sınırda bulabileceğinden kesinlikle emin olduğu– özel bir tür Fransız sabununun hayalini kurduğunu da eklememiz gerek. Sonuç olarak gümrükler nicedir gönlünden geçirdiği bir işti; ama inşaat komisyonu üyeliğindeki çıkarları kendisini alıkoymuştu gümrüklere geçmekten. Gerçekten de eğri oturup doğru konuşmalı: Her ne kadar daha ballı görünse de gümrük gökte uçan kaz, komisyon üyeliği ise tenceredeki tavuktu ve eldeki tavuk havadaki kaza her zaman yeğlenirdi. Ama bu kez var gücünü harcayacaktı gümrüğe girmek için. Girdi de. İnanılmaz bir titizlikle sarıldı yeni işine. Sanki gümrükçü olmak için yaratılmıştı. Görülmemiş bir çalışkanlık, dikkat, sezgi ve uyanıklık içindeydi. Üç dört hafta boyunca öyle kendinden geçercesine çalıştı ki yeni işinin bütün inceliklerini öğrendi. Eline herhangi bir ölçü aleti almadan, yalnızca faturasına bakarak, topta kaç arşın yün kumaş olduğunu, balyanın kaç funt geldiğini şıp diye anlıyordu. Üst ve eşya aramalarında ise, arkadaşlarının deyişiyle, köpek gibi koku alıyordu: Giysinin bir düğmesini yoklarken bile nasıl büyük bir sabır, soğukkanlılık ve akıl almaz bir nezaket içinde olduğunu görüp de şaşmamak elde değildi. Aramadan geçirilen kişilerin cinleri tepesine çıkıp da, onun ışıltılı suratına bir tane indirmek arzusuyla yandıklarında, ne yüzünde, ne söz ve davranışlarındaki incelikte hiçbir değişiklik olmadan yalnızca şöyle derdi: “Sizi rahatsız edeceğim, ama lütfen birazcık doğrulabilir misiniz acaba?” Ya da: “Bağışlayın hanımefendi, acaba sizi şöyle yan odaya alabilir miyiz? Orada memur arkadaşlarımızdan birinin eşi sizinle biraz görüşecek?” Ya da: “Acaba bıçağımın ucuyla paltonuzun astarcığını birazcık açabilir miyim?” Ardından da kendi çantasından çıkarır gibi, alabildiğine soğukkanlı, başlıyordu adamın paltosunun içinden birtakım şallar, eşarplar çıkarmaya. Müdürler bile “İnsan değil, şeytan bu adam!” diyorlardı onun için. Arabaların tekerleklerine, oklarına, atların kulaklarının içine bile bakıyor, hiçbir yazarın

aklına gelemeyecek, belki ancak gümrük memurlarının bakmayı düşünebilecekleri yerlere gizlenmiş şeyleri bulup çıkarıyordu. Sınır kapısından geçen ve bu sırada terden sırılsıklam olan zavallı yolcu uzunca bir süre daha kendine gelemiyor, sonra haç çıkarıp kendi kendine, “Aman Tanrım, inanılır gibi değil!” diye söyleniyordu. Öğretmenin öğüt vermek için çağırdığı, ama sonra beklemedikleri bir anda sopayı basması üzerine neye uğradıklarını şaşırarak ceza odasından fırlayan öğrencilerin durumunu andırıyordu yolcuların hali. Böylece bir süre için canlarından bezdirdi kaçakçıları. Özellikle de Polonyalı Yahudi tüccarlar için tam bir tehdit, umutsuzluk kaynağı oldu. Dürüstlüğü, satın alınamazlığı başa çıkılır gibi değildi, hani neredeyse anormal, doğaüstü bir dürüstlüktü bu. El konulan bazı eşyalardan ve gereksiz yazışmalara yol açmamak için hazine hesabına alınmayan ufak tefek şeylerden doğan haklarıyla küçük de olsa bir birikim sahibi olabilecekken, bu olanağı bile elinin tersiyle itti. Görevini bu denli titizlikle, özveriyle yürüten birinin önce genel bir şaşkınlık, ardından da amirlerin kulağına kadar ulaşan bir haber ve bilgi konusu olmaması olanaksızdı. Görev unvanıyla aylığı yükseltildi, bunun üzerine kaçakçılığa bütünüyle son verecek ve tüm kaçakçıların yakalanmasını sağlayacak bir proje sundu amirlerine: Yeter ki projesini bizzat uygulayabilmesi için kendisine olanak sağlansındı. İsteği hemen yerine getirildi: Hem emrine bir ekip verildi, hem de dilediği gibi arama yapabilmesi konusunda sınırsız yetkiyle donatıldı. Onun istediği de buydu! O aralar kaçakçılar da planlı, açık vermeden çalışan, güçlü, gözü kara bir çete oluşturmuşlardı; milyonlar aktığı söyleniyordu çetenin kasasına. Çeteden ne zamandır haberi vardı Çiçikov’un; hatta anlaşmak için yolladıkları bir haberciyi gayet soğuk karşılamış ve “Henüz zamanı değil,” diyerek geri çevirmişti. İsteklerine kavuşur kavuşmaz çeteye haber yolladı: “Şimdi zamanı!” Gerçekten de son derece doğruydu hesabı. Gecesini gündüzüne katarak yirmi yılda kazanamayacağını burada bir yılda

kazanabilecekti. Daha önce çeteyle ilişkiye girmek istememişti, çünkü o sıralar sıradan biriydi, yalnızca bir piyondu, kendisine herhalde pek az bir şeyler verirlerdi; oysa şimdi... şimdi ipler onun elindeydi, istediği her koşulu dayatabilirdi. Ne olur ne olmaz, işlerin kolay yürümesi için, saçlarına ak düşmüş olmasına karşın, zenginliğin ayartıcılığına karşı koyamayan bir memur arkadaşını da işe ortak etti. Koşullar üzerinde görüşüldü, anlaşmaya varıldı ve çete çalışmaya başladı. Dört dörtlük bir başlangıç yaptılar; bir zamanlar çok sözü edildiği için, okurlarımız çift postlu İspanyol koyunlarıyla yapılan kaçakçılığı hatırlayacaklardır: Sınırdan iki koyun postu arasında Brabant dantellerinin geçirilmesiyle gerçekleştirilen milyonluk vurgun Çiçikov'un gümrüklerde görevli olduğu döneme rastlıyordu. Dünyada hiç kimsenin, hatta yeryüzünün bütün Yahudileri bir araya gelseler onların bile beceremeyeceği bir işti bu. Çift postlu koyunların sınırdan üç dört kez geçirilmesiyle her iki memurun dörder yüz bin ruble dolayında servetleri oldu. Hatta daha atak, gözü pek olduğu için Çiçikov'un servetinin beş yüz bin rubleyi aştığı da söyleniyordu. İşin içine kör şeytan karışmasaydı bu bolluğun, bereketin sonu hangi dudak uçuklatıcı miktarlara ulaşırdı Tanrı bilir! Ama işte iki memuru şeytan şaşırttı ve hiç yoktan tartışmaya başladılar. Belki azıcık içtikleri için tartışmaları biraz heyecanlı geçiyordu; Çiçikov öbür memura bir ara "Papaz oğlu!" dedi; öbür memur da gerçekten bir papazın oğlu olmasına karşın, kim bilir neden, pek alındı bu söze ve sert bir karşılık verdi: "Yalan! Ben papaz oğlu değilim! Beşinci dereceden devlet memuruyum! Papaz oğlu olan asıl sensin!" Sonra daha da büyük bir öfkeyle "Sen hatta bilmem nesin!" diye bir şeyler daha ekledi. Bu "bilmem nesin" sözüyle arkadaşını esaslı bir şekilde aşağılamış olmasına karşın, kendisine bu kadarı yetmemiş olacak ki tuttu bir de onu ihbar etti. Aslında anlatılanlara bakılırsa daha önce de tatsız bir olay geçmişti aralarında ve bir kadın –gümrükçü deyişiyle "körpe bir şalgam"– yüzünden kavga etmişlerdi; hatta bu yüzden hava

karardığında bir çıkmaz sokakta kahramanımızı dövmeleri için adamlar bile tutulmuştu... ama sonuçta körpe şalgam, her iki memuru da atlatan Şamşarev adlı bir üsteğmenin olmuştu. Aslında olay biraz karışık; onun için meraklı okurlar kendileri araştırıp eksiğini tamamlasınlar öykünün. Burada önemli olan, kaçakçılarla kurdukları gizli ilişkinin de bu vesileyle ortaya çıkmış olmasıydı. Beşinci dereceden memur, kendini mahvettiği gibi arkadaşını da ardı sıra sürükledi. İkisi de mahkemeye verildi, ikisinin de tüm servetine el konuldu. Gelişmeler öyle ani oldu ki ne olup bittiğini bile anlayamadılar. Neden sonra akılları başlarına geldiğinde ne büyük bir yanlış yaptıklarını anladılar. Beşinci dereceden memur, tipik bir Rus davranışıyla kendini içkiye çaldı, altıncı dereceden memur ise kendini koyuvermedi. Evini aramaya gelen görevlilerin para kokusu alma duyuları çok gelişmiş olmasına karşın, yine de bir miktar parasını gizlemeyi başardı. İnsanları çok iyi tanıyan, çok deneyimli biri olarak en ince zekâ oyunlarına başvurdu, konuşma ve davranışlarıyla alabildiğine hoş bir etki yarattı, bazen dokunaklı, içe işleyen bir biçemle, bazen dalkavukça konuştu ve bir şekilde işin içinden sıyrılmayı başardı, en azından arkadaşı gibi onuru lekelenmedi, yargıdan da yakayı sıyırmayı bildi. Ama elinde ne o büyük serveti kaldı, ne de gümrükten sağlanan, yabancı malı o güzel eşyacıkları. Bütün bunlar başka avcıların eline geçti. Ona kala kala yalnızca kara gün için sakladığı bir on bin rublecik ile iki düzine kadar Hollanda keteninden gömlek, bekâr erkeklerin kullandıkları türden küçük bir yaylı araba ile arabacısı Selifan ve uşağı Petruşka kaldı; bir de gerçek birer gönül adamı olan gümrükçülerin, yanakları tazeliğini ve ışıltısını hiç yitirmesin diye kendisine bıraktıkları beş altı kalıp sabun, hepsi bu!

Kahramanımız bir kez daha büyük bir yıkımla karşı karşıyaydı! O buna devlet hizmetinde dürüstlükten şaşmamanın bedeli diyordu. Şimdi, yaşadığı bütün bu

fırtınalardan, başına gelen bütün bu yıkımlardan, kaderin ona oynadığı bütün bu acı oyunlardan sonra, anasının ak sütü gibi helal son on bin rubleciğiyle, küçük, sakin, sessiz bir taşra kentine çekilir, üzerinde uzun, kapitone hırkası, alçacık evinin pencereciğinde durup, sokakta kavga eden iki köylüden hangisinin haklı olduğunu anlamaya çalışır ya da hem biraz hava almak için, hem de bir değişiklik olsun diye kümesine gidip, akşama çorba tenceresine girecek tavuğu elceğiziyle seçer ve böylece de gürültü patırtıdan uzak, sakin, huzurlu, ama büsbütün de anlamsız, yararsız sayılamayacak bir yaşam sürerek ömrünün kalan günlerini tamamlar... diye düşünülebilirdi; ama o hiç böyle yapmadı. Boyun eğmek nedir bilmeyen güçlü kişiliğinin hakkını vermek gerek. Belki bir insanı öldürecek düzeyde şeyler değildi yaşadıkları, ama başkası olsa en azından yaşama küser, uslanıp her şeyden el etek çekerdi; ne ki Çiçikov'un tutkularında hiçbir değişiklik olmadı, yine öyle dizginlenemez, yine öyle coşkuluydu. Üzgün olmasına üzgündü, acılıydı, tüm dünyaya karşı öfke doluydu, yaşadıklarındaki haksızlığa, insanların nankörlüğüne kızıyor, söyleniyordu, ama yine de yeni girişimlerde bulunmaktan geri kalmıyordu. Kısacası, Çiçikov'un sabrı yanında, kanı damarlarında akayım mı akmayayım mı der gibi tembelce devinen bir Alman'ın odunla simgelenen sabrı hiç kalırdı. Tersine, Çiçikov'un kanı damarlarında öylesine delice akıyordu ki içinde baş kaldıran, dışarıya, özgürlüğe kavuşmak isteyen tutkuları dizginlemek için müthiş bir zekâ ve irade gerekiyordu. Düşünüyordu Çiçikov ve bazı düşüncelerinde hiç de haksız sayılmazdı: "Neden ben? Neden benim başıma geldi bütün bu felaketler? Memur olup da aval aval etrafına bakınan mı var: Herkes kesesini doldurmanın peşinde değil mi? Sonra kime ne yaptım ben: Dul bir kadının en küçük bir şeyini mi aldım? Tek bir insanı zor durumda mı bıraktım? Hayır, kimseyi zor durumda bırakmadım! Bol bol olan şeylerden yararlandım sadece; yerimde olan herkesin yapacağı şeyi yaptım; ben

yararlanmamış olsam başkaları yararlanacaktı! Başkaları neden gönenç içinde yaşıyor da ben böyle tepetaklak düştüm? Kimim ben şimdi, neyim, ne işe yararım? Herhangi bir saygın aile babasının yüzüne nasıl bakarım artık? Şu dünyayı boşuna çiğnediğini düşünen bir insan, çocuklarının ileride ‘Babamız hayvanın tekiydi, bize hiçbir şey bırakmadı!’ diyeceklerinden emin olan bir insan, vicdan azabına nasıl dayanabilir?”

Görüldüğü gibi, kahramanımız kendisinden yürüyecek kuşaklar konusunda son derece duyarlıydı. Böylesi bir konuda insan nasıl duyarlı olmaz! Nereden, nasıl çıkıp geldiğini Tanrı bilir, ama insanın aklına kendiliğinden gelen “Çocuklar ne der?” sorusu olmasa, insanlar belki çalışma konusunda bu denli bir çaba içinde olmazlardı. İşte bizim gelecekte kendisinden bir soy yürüyecek olan müstakbel aile babası da, bir yandan göz ucuyla sahibini kollarken, bir yandan da sabun, mum, yağ, kanarya... hiçbir şey kaçırmadan, elinin altındaki her şeyi torbaya dolduran dikkatli bir kedi gibiydi. Sızlanıyor, ağlıyor, inliyor, ama zihni sürekli yeni işler üzerine çalışıyor, sürekli planlar yapıyordu.

Bir kez daha kendini her şeyden yoksun bıraktı; güzel, temiz şeyler giymek, iyi yaşamak... bütün bunlardan vazgeçti. Gelecek güzel günler uğruna çiftlik sahiplerinin iş takipçiliğine bile razı oldu. O yıllarda hor görülen bir işti vekillik; kentli ayrıcalıklarından yoksun oldukları gibi, herkesin, hatta kendisine vekâlet verenlerin bile aşağıladıkları, itip kaktıkları insanlardı vekiller. Ama içine düştüğü koşullar onu böyle bir işi bile üstlenmek zorunda bırakmıştı. Bir gün çiftlik sahibi, kendisini vesayet kurumuna gidip topraklarına bağlı birkaç yüz canı rehin ettirmekle görevlendirdi. Çiftlik perişan durumdaydı. Bir yandan hayvanlar hastalıktan kırılmış, bir yandan çiftlik işlerine bakan görevlilerin çoğu hırsız, üçkâğıtçı çıktıkları için doğru dürüst ürün alınamamıştı; öte yandan en iyi, en çalışkan

köylüler de salgın hastalıktan ölmüşlerdi. Çiftlik sahibine gelince, öyle düşüncesiz bir adamdı ki bütün parasını Moskova'da yaptırdığı son moda, gösterişli bir eve harcamış, elinde avucunda hiçbir şeyi kalmayıp karnını bile doyuramaz hale gelince de son varlığı olan çiftliğini rehin bırakmak zorunda kalmıştı. O zamanlar hazineden rehin karşılığı borç almak yeni başlamıştı, o nedenle de herkesin kolay cesaret edemediği, biraz korkulan bir uygulamaydı. Çiftlik sahibinin vekili olarak Çiçikov'un her şeyden önce ilgili memurların sempatisini kazanması gerekiyordu (bilindiği gibi, bizde devlet dairelerinde en basit bir soruya yanıt alabilmek bile, ilgili memurlara birer şişe Madera şarabı sunmadan mümkün değildir). Karşılıklı sempati işi çözümlenince durumu güzelce açıkladı, sonra da ileride bir sorun çıkmaması için, rehin bırakılacak canların yarısının ölü olduğunu belirtti.

Memur:

— Sayım listelerinde görünüyorlar mı bunlar? –diye sordu.

— Görünüyorlar, –dedi Çiçikov.

— O zaman niye çekiniyorsunuz? –dedi memur.– Kimi gelir, kimi gider; denge dediğin de böyle sürer!

Görüldüğü gibi uyaklı da konuşabiliyordu memurumuz. Bu arada kahramanımızın kafasında, bugüne dek insanoğlunun gördüğü göreceği en yaratıcı düşüncenin doğmasına da bu uyaklı sözler neden oldu. "Ben de az salaklardan değilmişim hani!" diye düşündü Çiçikov kendi kendine. "Eldivenler elimde dururken ben çıkmış eldiven arıyorum! Yeni yapılacak sayımdan önce... diyelim bin kadar ölü can satın alsam... sonra da bunların rehini karşılığında her biri için hazineden iki yüz ruble borç istesem... al sana bir anda iki yüz bin ruble para! Üstelik bu iş için en uygun zaman! Şu son salgın çok şükür kırdı geçirdi ortalığı; yığınla köylü öldü. Çiftlik sahipleri dersen, kumarda, içki masalarında neleri var, neleri yoksa yiyip bitirdiler. Herkes devlette bir görev

kapabilmek için Petersburg'un yolunu tuttu; çiftlikler yüzüstü bırakıldı, kimsenin ilgilendiği yok; vergileri ödemek her yıl biraz daha zorlaşıyor. Sadece ödedikleri can vergisinden kurtulmak için bile ölmüş köylülerini bana seve seve devredeceklerdir. Hatta bakarsın kimilerinden üste para bile alırım. Kuşkusuz, kolay iş değil, oldukça uğraştırıcı, hatta tehlikeli de; kim bilir ne işler açar insanın başına. Ama akıl da bunun için verilmiş insana. En güzel yanı böyle bir alışverişin kimseye inandırıcı gelmeyecek olması. Hiç kimse inanmayacaktır. Aslında toprağın olmadan ne can alabilirsin, ne de rehine koyabilirsin. Ama ben onları başka bir yere yerleştirmek için satın alacağım. Tavrik ve Herson illerinde toprağı bedava veriyorlar, yeter ki git yerleş oralara! Ben de götürür hepsini oralara yerleştiririm! Herson ve Tavrik'de yaşar giderler. Yalnız bu yeni yere yerleştirme işi mahkeme yoluyla ve yasalara uygun olmalı. Varlıklarından emin olmak, köylüleri yoklamak isterlerse? 'Hayhay, buyurun,' derim, neden olmasın? Polis komiserinin kendi eliyle yazıp imzaladığı belgeyi, satış sözleşmesini gösteririm onlara. Köye ad olarak ya Çiçikovka deriz, ya da vaftiz adımı veririz: Pavlovskoye!"

Bu tuhaf düşünce kahramanımızın zihninde işte böyle doğup gelişti. Okurlar bu düşünceyi nasıl buldular, beğendiler mi, beğenmediler mi bilemem; ama yazar kahramanına karşı gönül borcu duymaktadır, çünkü onun bu tasarısı olmasaydı, elinizdeki roman da olmazdı.

Rus geleneğince haç çıkarıp harekete geçti Çiçikov. Bazen yerleşeceği bir yer arıyormuş bahanesiyle, bazen de başka birtakım bahanelerle ülkenin değişik yerlerinde dolaşmaya başladı; gereksindiği insanları en uygun koşullarla ve en ucuza alabilmek için de daha çok kıtlık, salgın hastalık gibi felaketlerin ezip geçtiği bölgeleri gezdi. Karşısına çıkan her çiftlik sahibiyle görüşmedi; kafasından geçirdiği alışverişte kendisine fazla güçlük çıkarmayacağını düşündüğü toprak

sahipleriyle görüşmeyi yeğledi; bunlarla da alışverişten önce tanışıp dost olmanın yolunu aradı; amacı yakınlıklarını kazanarak ölü canları kendisine para bile almadan, bedava devretmelerini sağlamaktı. Buraya kadar tanıdığı kişiler hoşuna gitmediyse eğer, okur bu yüzden yazarı suçlamaya kalkışmamalıdır; çünkü bunun tek suçlusu, buranın tek sözü geçeni, tek efendisi Çiçikov! Hepimizi ardı sıra sürükleyip götüren de ondan başkası değil! Bu arada bize de yöneltilen, birtakım karakterlerin yeterince belirgin olmadıkları; silik, soluk tipler oldukları gibi bir suçlama varsa eğer, buna yanıt olarak söyleyeceğimiz yalnızca şudur: Başlangıçta hiçbir şey bütün genişliği, kapsamıyla anlaşılamaz. Herhangi bir kente girdiğinizde, bu isterse bir başkent olsun, her şey size önce belirsiz gelir: Sanki her şey soluk, külrengi, tekdüzedir; git git bitmez fabrika duvarları, tüten bacalar görürsünüz; derken bir yerlerde beş altı katlı yapılar ortaya çıkar, sonra mağazalar, tabelalar, geniş caddeler, sütunlar, çan kuleleri, anıtlar, yontular, kentin ışıltısı, uğultusu, insan elinin ve zekâsının yarattığı daha nice şey bir mucize gibi önünüzde geçit yapmaya başlar. Kahramanımızın ölü canlar satın almaya ilişkin ilk girişimlerinin nasıl olduğunu okur biliyor. İşlerin bundan sonra nasıl gelişeceğini, kahramanımızın ne gibi başarılar ya da başarısızlıklar yaşayacağını, başına neler geleceğini, karşılaşacağı çok daha büyük engellerin üstesinden nasıl geleceğini, çok daha kapsamlı olaylar örgüsü içindeki gizemli birtakım çarkların, manivelaların nasıl hareket ettiklerini, öykünün nasıl çok daha görkemli ve lirik bir akışa kavuşacağını daha sonra göreceğiz. Önümüzde uzun bir yol ve bu yolu aşacak bir de ekip var: Orta yaşlarda bir bey, Rusya’da daha çok bekâr erkeklerin bindiği bir briçka, uşak Petruşka, arabacı Selifan ve Üye’sinden aşağılık Benekli’sine kadar adlarını bile bildiğimiz üç de at! İşte kahramanımız... her şeyiyle karşınızda! “İyi, anladık, ama son tahlilde kimdir bu adam, ahlaken nereye kondurulabilir?” diyebilecek olanlara da yanıtım şudur: Kendisinin bir kahraman olmadığı, erdemli ve mükemmel bir

insan olmadığı belli. Peki, neyin nesi? Bir alçak mı? Alçak? İyi ama ille de böyle sert mi olmalı insanlara karşı yargılarımız? Hem bilinmiyor mu ki bizde artık alçaklar falan yok, yalnızca iyi niyetli, sevimli insanlar var; herkesin içinde aşağılanan, yüzlerine tükürülen insanlar bile iki üçten fazla değildir, ki şimdi artık onlar bile erdemden söz eder oldular. Galiba en doğrusu ona “efendi” ya da “sahip” demek. Çünkü bütün suç sahiplenmede. Temiz bulunmayan işler hep sahip olma arzusundan kaynaklanıyor. Öte yandan böyle bir kişiliğin itici bir yanının olduğu da doğru. Hayatın içinde böyle biriyle karşılaşan okur, onunla tuz ekmek paylaşır, hatta hoşça zaman bile geçirir; ama aynı tip, bir romanın kahramanı olarak bir kitapta karşısına çıktığında ona yan gözle ve kuşkuyla bakar. Aklı başında bir insan kimseden nefret etmez, bunun yerine karşısındakini dikkatle inceler, tüm varlığını derinlemesine kavramaya çalışır. İnsanda her şey öyle büyük bir hızla değişir, dönüşür ki ne olduğunu anlamadan bir bakar, karşı konulmaz biçimde bütün yaşam özsuyunu emen bir kurt büyüyüvermiş içinde. Ve pek çok kez yalnızca büyük tutkular değil, değersiz, önemsiz şeylere karşı duyulan istekler bile, büyük utkular için doğmuş bir insanda büyüyüp dal budak salarak ona en yüce, en kutsal yükümlülüklerini unutturacak bir güce ulaşabilir. Denizde kum, insanoğlunda tutku! Üstelik hiçbiri birbirine benzemez! İyisi kötüsü, sıradanı soylusu, başlangıçta hepsi insana boyun eğer gibidir, ama sonra zorbaca ona boyun eğdirir, onun hâkimi olurlar. Bunca tutkudan kendine en iyilerini seçebilmiş olanlara ne mutlu! Esenliği, gönenci her an daha da büyüyen ve ruhlarının engin cennetinin derinliklerinde yaşayan insanlardır bunlar. Ama öyle tutkular vardır ki insan onları kendisi seçmez. Doğarken onlarla doğar ve onlardan kurtulma gücüne sahip değildir. Üstün birtakım güçlerin yönettiği bu tutkular ölene dek insana rahat yüzü göstermez. İster karanlıklara bürünmüş olarak, isterse dünyaya sevinçler getiren göz kamaştırıcı bir ışık şeklinde görünsünler, her iki durumda da insanın mahiyetini

bilemediği esenlikli bir yaşam alanı gerçekleştirmek için vardırlar. Çiçikov'u ardı sıra sürüyüp götüren tutku da belki kendisinden kaynaklanmayan, böyle ondan bağımsız bir tutkuydu ve belki onun soğuk varlığında bir gün onu yok edecek ve göklerin bilgeliği önünde diz çöktürecek bir şeyler vardı?.. Alın bir giz daha size: Bu tipin bir başka yerde değil de bizim öykümüzde ortaya çıkmasının nedeni nedir?

Ama burada yazara ağır gelen, kahramanının beğenilmemesi değil, tam tersine Çiçikov'un okurlarca beğenileceğinden neredeyse emin olmasıdır. Yazar eğer onun ruhuna biraz derince girmemiş olsaydı, kahramanının ilk bakışta görünmeyen, gölgede kalan yanlarını, onun hiç kimselere açmadığı, açamayacağı en içrek, en özel düşüncelerini ortaya çıkarmamış olsaydı ve onu, onun kendini Manilov'a ve bütün kente gösterdiği gibi gösterseydi, herkes herhalde büyük bir sevinçle bağrına basardı bu ilginç insanı! Ne yüzü ne de tüm varlığı gözlerde canlanırdı o zaman; kitap okunup bittikten sonra yüreklerde en ufak bir kaygı duyulmaz; Rusya'mızın tek avuncu olan iskambil masasına dönerdi yine herkes. Evet, benim iyi yürekli okurlarım, insanın sefil hallerinin gözler önüne serilmesini hiç istemezsiniz siz. "Canım ne yapalım biz onları?" dersiniz. "Biz bilmiyor muyuz sanki hayatta ne bayağılıklar, aptallıklar olduğunu? Sen olmadan da çevremizin nice iç karartıcı şeylerle dolu olduğunu görüp duruyoruz! Sen bize ruhumuzu okşayacak, güzel, çekici bir şeyler göster Tanrı aşkına! Göster ki sıkıntılarımızı unutalım!" Tıpkı kâhyasına çıkışan çiftlik sahibi gibi: "Ne diye çiftlikte işlerin berbat olduğunu söyleyip duruyorsun bana? Ben bunu sensiz de biliyorum. Başka söz bilmez misin sen? Bana benim unutmak istediklerimi, hatırlatıyorsun! Ben bu açıkladığın şeyleri bilmediğim zaman mutluyum!" Ve çiftlikteki sorunların biraz da olsa giderilmesini sağlayabilecek para, çiftlik sahibinin bu sorunları unutması için harcanıyor. Belki de bir anda büyük kaynaklar

yaratabilecek, kurtarıcı çözümler bulacak akıl, uyuşmuş durumda. Çiftlik açık artırmada kapanın elinde kalmış, çiftlik sahibi kendini içkiye çalmış, daha önce aklına geldikçe dehşete kapılmasına yol açan alçaklıklardan çok daha beterlerine yuvarlanacak duruma gelmiş.

Yazara suçlama yöneltecek bir kesim daha var: Çekildikleri köşelerinde başkalarının sırtından para kazanmak gibi işlerle uğraşan, ama herhangi bir şey olduğunda, örneğin acı gerçekleri dile getiren –ama onlara göre ülkemizi aşağılayan– bir kitap yayınlandığında ağına bir sinek düşen örümcek gibi gizlendiği yerden fırlayıp ortaya çıkan ve çığlık çığlığa bağırarak kitabın yazarını suçlamaya başlayan tiplerdir bunlar: “Ne gereği vardı şimdi bunları ortaya çıkarmanın? Kol kırılır yen içinde kalır! İç sorunlar böyle uluorta açıklanır mı? Yabancılar ne der sonra bize? Ülkesi ve halkı hakkında kötü şeyler duymaktan zevk mi alıyor bunlar? Hiç mi acı duymuyorlar? Bizim sanki umurumuzda değil bu dertler, biz sanki yurtsever değiliz!” Bu akıllıca görüşler, özellikle de yabancıların ne diyeceği konusundaki bilgece uyarılar karşısında ne diyeceğimi bilemiyorum doğrusu. Ama belki de biliyorum. Şu öyküyü anlatabilirim örneğin:

Efendim, Rusya’nın uzak bir köşesinde yaşayan iki kişi vardı. Bunlardan biri Kifa Mokiyeviç adında, zamanının çoğunu sırtında hırkasıyla evinde geçiren, uysal, kendi halinde bir aile babasıydı. Ancak ailesiyle pek ilgilenmeyen bir aile babasıydı; ilgisi daha çok zihinsel, kendi deyişiyle felsefi bir soruna yönelikti: “Hayvanlar neden çıplak doğarlar da,” derdi, odasında bir aşağı bir yukarı dolaşırken, “örneğin, kuşlar gibi yumurtadan çıkmazlar? Evet, neden? Biraz derinleşeyim dedin mi, doğa nasıl da karmaşıklaşıveriyor!” İşte böyle şeyler düşünürdü Kifa Mokiyeviç. Ama önemli olan bu değil. Sözünü ettiğimiz öbür kişi, Kifa Mokiyeviç’in oğlu Mokiy Kifoviç’ti. Rusların bahadır dedikleri, tuttuğunu

koparan, vurduğu yerden ses getiren tiplerdendi Moki Kifoviç. Babası hayvanların dünyaya gelişleri konusuna kafa yorarken, yirmili yaşlarını süren delikanlının içi içine sığmıyordu. Hareketleri müthiş sertti. Kiminin kolunu çatırdatır, kiminin burnuna fiske atardı. Evde olsun, bir komşuluğa gittiklerinde olsun, hizmetçi kızlardan köpeklere kadar, onu gören herkes çil yavrusu gibi kaçışırdı. Yatak odasında kendi yattığı karyolayı bile paramparça etmişti. İşte böyleydi Mokiy Kifoviç, çok iyi yürekli biriydi. Ama önemli olan bu da değil. Önemli olan, gerek kendi hizmetkârlarının, gerekse başka hizmetkârların babaya gelip, "İnsaf edin babamız, insaf edin beyefendi hazretleri, nedir bu oğlunuz Mokiy Kifoviç'ten çektiğimiz? Tam bir haydut! Kimseye huzur vermiyor!" demeleriydi. Baba şöyle bir karşılık verdi bu yakınmalara: "Evet, evet, biraz yaramaz kendisi. Ama ne gelir elden? Dövülecek yaşı da geçti. Üstelik herkes beni acımasızlıkla suçlar. Sonra onuruna pek düşkün bir çocuk; kendisine başkalarının yanında çıkışıldı mı, kuzuya döner; gel gelelim bu işin açık açık yapılması bir felaket! O zaman bütün kent durumu öğrenir ve ona köpek demeye başlar. Sanki ben üzülmüyorum... sanki ben bir baba değilim! Evet, felsefeyle uğraşıyorum ve evet bazen hiç boş zamanım olmuyor, ama olsun, yine de bir babayım ben! 'Hayır, baba değilsin sen! Şeytan alsın senin gibi babayı!' deniliyor bana. Oysa Mokiy Kifoviç benim şuramda, yüreğimdedir!" Burada Kifa Mokiyeviç müthiş bir coşkuya kapılarak göğsünü şiddetle yumrukladı. "Kendisi bir köpek de olsa, kimse bunu benden duymayacak, onu ele veren ben olmayacağım." Bu babaca duygularla, Mokiy Kifoviç'i vurduğu yerden ses getirmeye devam etmesi için kendi haline bıraktı; kendisi de sevgili felsefesine dönerek şu türden soruların içine gömüldü: "Fil yumurtadan çıkacak olsaydı, kim bilir yumurtasının kabuğu ne kadar kalın olurdu? Topla bile kırılmayacak kalınlıktaki bu yumurta için herhalde yeni bir ateşli silah icat etmek gerekirdi?" Rusya'mızın uzak ve sakin bir köşesindeki bu iki insan işte

böyle yaşayıp gidiyorlardı ki birden, romanımızın artık iyice sonuna gelmişken, bu ana dek ya sessizce birtakım felsefelerle ya da pek sevdikleri yurtlarının paralarını keselerine doldurmakla uğraşmakta olan, kötü bir şey yapmamaya değil, kötü bir şey yaptıklarının söylenmemesine önem veren kimi ateşli yurtseverlerin yönelttikleri bir suçlamaya alçakgönüllüce bir yanıt verebilmek için, pencereden bakarcasına, kendilerine şöylece bir göz attık. Ama hayır, yurtseverlik değil, başka bir şeyler gizliydi suçlamalarının altında. Gizlimiz saklımız yok bizim. Kutsal gerçeği bir yazar da söylemeyecekse kim söyleyecek? Üzerinize derinlemesine saplanıp kalmış bakışlardan da, bakışlarınızı derinlemesine bir şeye saplamaktan da korkuyor, hiçbir yere dikkatle yönelmeyen, bomboş bakışları seviyor olabilirsiniz. Hatta belki Çiçikov'a içtenlikle gülüyor da olabilirsiniz. “Ustaca yakaladığı bazı şeyler var... neşeli bir adam olmalı,” türünden bir şeyler söyleyerek yazarı bile övüyor olabilirsiniz. Bundan sonra bir kat daha gururla kendinize dönüyor ve hoşnut bir gülümsemeyle, “Kabul etmek gerekir ki memleketimizin bazı köşelerinde pek tuhaf ve pek gülünç insanlar var... Ancak alçaklar da hiç az değil!” Peki, gerçek bir Hıristiyan boyun eğerliğine sahip olup da, bir başına kaldığı ve kendi içinin derinlerine daldığı anlarda, “Bende de biraz Çiçikovluk yok mu?” şeklindeki o kolay katlanılmaz soruyu kendine sormayan tek kişi çıkar mı acaba aranızdan? Çıkmaz olur mu! Ama o anda oradan unvanca kendinden fazla yüksek de alçak da olmayan bir tanıdığı geçecek olsa, yanındaki arkadaşını dirseğiyle dürtüp kıkırdayarak, “Bak bak! Çiçikov! Çiçikov geçiyor!” der. Sonra da yaşına başına bakmadan, olduğu yerde çocuk gibi zıplayarak, geçen adamın ardı sıra, “Çiçikov! Çiçikov! Çiçikov!” diye bağırır.

Ama yaşam öyküsünü anlattığımız süre boyunca uyuyan kahramanımızın uyandığını ve sıkça yineleyip durduğumuz adını duyabileceğini unutup sesimizi biraz fazla yükselttik

sanırım. Alıngan biri olduğu için kendisinden saygısız bir dille söz edilmesine içerleyebilir. Çiçikov'un kendisine içerleyip içerlemeyeceği okurun umurunda olmayabilir, ama bu açıdan yazarın durumu farklıdır, kahramanıyla tartışmaması gerekir: Birlikte aşacakları çok uzun bir yol var önlerinde: Kolay değil, iki uzun bölüm daha!

— Hey! Hey! N'apıyorsun öyle? N'apıyorsun? –diye seslendi Çiçikov.

Selifan uyuşukça:

— N'aptım ki? –dedi.

— Bir de soruyor kaz kafalı! Bu nasıl araba sürmek böyle? Hızlansana biraz!

Gerçekten de Selifan'ın gözleri ne zamandır çizgi gibi olmuştu, atlar bile Selifan'ın arada bir uykulu uykulu silkelediği dizginler sağrılarına dokununca gözlerini açıyorlardı. Kim bilir nerelerde başından kasketi uçan Petruşka'ya gelince, oturduğu yerde iyice geriye kaykılıp başını Çiçikov'un dizlerine koymuş, o da sonunda bir şaplak atarak kendisine haddini bildirmek zorunda kalmıştı. Canlanan Selifan, Benekli'ye birkaç kırbaç savurdu; Benekli tırısa kalkınca kırbacını öbür atların üzerinde havaya kaldırdı, ama bir yandan da usulca, "Yalandan kaldırıyorum, korkmayın!" dedi. Canlanan atlar briçkayı uçurmaya başladılar. Düzleşen yolda kuş gibi uçmaya başlayan yaylının iniş çıkışlardaki yükselip alçalışına uygun bir biçimde arabacı yerinde ritmik bir şekilde sallanan Selifan kırbacını havada sallayarak, "Deh! Deeh!" diye bağırıyordu. Oturduğu deri minder üzerinde ileri geri sallanan Çiçikov'un yüzüne bir gülümseme yayılmıştı, hızla giden arabayı severdi çünkü. Hangi Rus sevmez ki arabada uçarcasına gitmeyi? Baş döndürücü bir hıza ulaşmış arabasından inmeyi hiç istemeyen ve "Böyle uçup gitmekten başka her şey yalan!" diye mırıldanan Rus mu sevmeyecek hızlı

gitmeyi? Hız sevilmez olur mu? Hızda büyüleyici bir şey vardır; adeta bilinmeyen bir güç seni kanatlarına alır, uçurur. Evet, uçarsın... Her şey seninle beraber uçar... Verstalar uçar, karşıdan gelen üstü tenteli kibitkasında oturan tüccarlar uçar, iki yanda sıram sıram uzanan ve derinlerinden balta sesleriyle, karga bağırışlarının duyulduğu çam ormanları uçar... Hatta uzaklarda kim bilir nerelere doğru gözden yitip giden yollar bile seninle birlikte uçar. Bir an görünen nesnelerin, daha ne oldukları anlaşılmadan bir anda gözden yitişlerinde korkunç bir şey vardır... Bu hızlı değişim içinde değişmeden duran tek şey, sanki yalnızca başının üzerindeki gökyüzü, hafif birkaç bulut ve bulutlar arasında kayan aydır. Ah be troyka! Kuş musun mübarek? Kim icat etti seni? Ancak canlı, atak, gözü kara bir ulusta doğabilirdin sen; şaka yapmayı sevmeyen, fersahlarca uzanarak dünyanın yarısını kaplayan dümdüz bir ülkede! Öyle karmaşık, çetrefil bir şey de değilsin hani; demirlerle, cıvatalarla falan işin yoktur; Yaroslavl'dan becerikli bir köylü bir keser, bir de oyma kalemiyle yapıvermiştir seni. Alman süvari çizmeli bir sürücün de yoktur; sakallı, torba eldivenli, arabacı yeri diye çulun çuvalın üstüne oturan köylüler sürer seni. Ama yerinden hafifçe doğrulan arabacın kırbacını sanki vuracakmış gibi kaldırıp bir de türkü tutturmaya görsün... atların ok gibi ileri atılır, tekerlek parmakları hızdan görünmez olur, yol olduğu yerde şöyle bir titrer, orada dalgın durmakta olan bir yaya korkuyla bağırır: Kanatlanmanla uçup gözden yitmen bir olur! Görülen tek şey ta ötelerde burgaçlanan bir toz bulutudur.

Öyle değil mi ey Rusya, rüzgâr kanatlı, gözü kara troykana atlamış, uçup gitmiyor musun sen de? Altında yol toz duman içinde, köprüler yalnızca bir gıcırtı... Her şey bir anda geride kalıyor... İzledikleri ilahi mucizeyle sarsılan insanlar da dehşetle bakakalıyorlar ardından: Bu da ne böyle? Göklerden fırlatılmış bir şimşek mi? İnsanı dehşet içinde bırakan bu hız da neyin nesi? Ya atların görülmemiş gücüne

ne demeli? Hey be atlar, canım atlar! Görkemli yelelerinizde kasırgalar mı gizli? Damarlarınızda duyarlı kulaklar mı var? Göklerden bildik bir ezgi duydunuz da ondan mı hepiniz aynı anda bakır göğüslerinizi gerip, toynaklarınızla neredeyse yere bile dokunmadan, ilahi bir esinle adeta kanatlandınız? Ey Rusya, yanıt ver bana, nereye uçup gidiyorsun böyle?

Susuyor Rusya, yanıt vermiyor.

Troykanın çıngıraklarından yükselen büyüleyici ses duyuluyor yalnızca; önünde yarılarak parçalara ayrılan hava uğultulu bir rüzgâra dönüşürken, troyka yeryüzünde var olan her şeyi geride bırakarak uçuyor... başka ülkeler, halklar korkuyla iki yana açılıp yol veriyorlar ona.

İKİNCİ CİLT

İkinci Ciltten Önce

“Manik depresif psikoz” diye adlandırılan bir hastalığı vardı Gogol’ün; hayatı boyunca çekti büyük yazar bu hastalıktan. Manik durumdayken müthiş enerjik oluyordu; sanat gücü, yaratıcı düşünceleri doruğa ulaşıyordu. Ama sarkaç öbür tarafa geçtiğinde her şey kararıyordu. O dönemlerde hekimler bu hastalığa doğru tanı koyamadıkları için, doğal olarak doğru bir tedavi de uygulayamıyorlardı. Yazarı sürekli ıslak çarşaflara sarıyorlardı örneğin. Tedavinin ruhsal yanını üstlenen papaz ise insafsız bir oruç uyguluyordu. Kuşkusuz, hastanın ruhsal acılarına son vermekten uzak tedavi yöntemleriydi bunlar.

Yazar, ilk krizini 1840 yılında, 31 yaşındayken Roma’da yaşadı. 1846 yılında durumu öylesine ağırlaştı ki, kendini asmak ya da göle atlayıp boğulmak biricik çıkar yol gibi görünmeye başladı gözüne. Zamanla nöbetler hem sıklaştı hem şiddetlendi.

İkinci önemli krizi 1842’de yaşadı. Şöyle anlatıyordu bunu: “Alışılmış (artık “alışılmış” diyordu hastalığına), dönemsel hastalığımın tutsağıyım yine: İki üç hafta boyunca odamda kımıltısız kalıyorum. Kafam odunlaşıyor. Dünyayla bütün bağlarım kopuyor.”

Son krizini 1851 yılı Aralık ayı ile 1852 yılının Ocak ve Şubat aylarında yaşadı. İki gün boyunca ağzına tek lokma bir şey koymadan, kutsal tasvirlerin önünde diz çökmüş olarak durdu. Üzerinde uzun süredir çalıştığı büyük romanı Ölü Canlar’ın ikinci cildi kendisini dehşetli rahatsız ediyordu. İlk cildinde birbiri ardınca olumsuz tipler sergilediği romanının ikinci cildinde olumlu tipler sergilemeyi ve sevgili Rusya’sının geleceğine umutla bakılabileceğini göstermeyi umuyordu. Ama bulamadı romanına koyacak olumlu Rus tiplerini. Hem ruhsal sıkıntılarına deva bulma hem de artık

bir işkenceye dönüşen Ölü Canlar'ın ikinci cildiyle ilgili kilitlenmişliğini aşmasına katkısı olur umuduyla hacca bile gitti, ancak bu da tam bir hayal kırıklığıyla sonuçlandı: Yıllarca dolaşıp durduğu Avrupa kaplıcalarından bedenine nasıl şifa bulamadıysa, kutsal topraklardan da ruhuna şifa bulamadı.

11-12 Şubat günü, üzerinde on yıldır çalıştığı ikinci cilde ait bütün el yazmalarını ateşe attı. Yanıp yok olan romanıyla birlikte yaşamın anlamı da yok oldu Gogol için. Uzunca bir süredir yaşamakta olduğu dinsel-ruhsal bunalım sonucunda, özkıyım gibi bir ölümle dünyadan ayrıldı: Son on gününü hiçbir şey yemeden, kimselerle tek kelime konuşmadan, gözlerini kımıltısızca boşluğa dikerek geçirdi; adeta ağır ağır söndü. Resmi belgelere göre, kendini aç bırakarak öldürmüştür. Fanatik bir Hıristiyan olarak, canına kıymaya yönelik açık, bilinçli bir eylemde bulunamayacağını bildiği için seçtiği bir yoldu bu kuşkusuz. Mektuplarındaki şu satırlar anlamlı: "Ölmem gerek. Hazırım da buna."

İşte yazarın ateşe attığı ikinci ciltten kurtarılan sayfalar. Yanan ve tümüyle okunmaz hale gelen kimi sözcükler ve satırlar, cümlenin gelişi, metnin öncesi ve sonrası düşünülerek Rusça basım editörlerince tamamlanmıştır.

Mazlum Beyhan

Birinci Bölüm

Niçin hep ülkemizin uzak, ıssız yerlerinden birilerini buluyor ve hayatımızın yalnızca yoksulluklarını, yoksunluklarını, kusurlarını yazıp duruyorum? Yazarın böyle bir özelliği ya da kusuru varsa ve kendisinin bütün yeteneği ıssız, uzak yurt köşelerinden bulup çıkardığı insanlar üzerinden hayatımızın yoksul, sefil yanlarını sergilemekten ibaretse, elden ne gelir!

Buyurun, yine kuş uçmaz kervan geçmez bir yerlerdeyiz.

Hem de ne yerler!

Aşağıda göz alabildiğine uzayıp giden ovanın üzerinde kale burçlarını ve mazgallarını andırır biçimde, binlerce versta boyunca kıvrıla büküle uzanan yüce dağ dorukları. Yer yer derin yarlar ve uçurumlarla parçalanmış dağlar. Koyun postunu andırır parçacıklar halinde yemyeşil otlarla kaplı çıkıntılar, kesilmiş ağaçların diplerinden fışkıran çalı sürgünleri ya da hangi mucizeyle baltadan kurtuldukları meçhul, koyu yeşil ormanlar. Dirsekler yaparak bir süre kendi yatağında akan, derken çayırlara yayılıp, güneş altında göz kamaştırıcı ışıklar saçtıktan sonra kayın, akkavak ve kızılağaç koruları arasında gözden yiten, sonra yeniden, ama bu kez her kıvrımında ardına köprüler, değirmenler, bentler takmış olarak görkemle ortaya çıkan bir ırmak.

Sarp dağ yamaçları bazı yerlerde daha gür, koyu, dalgalı bir yeşille kaplı. Burada uygun bir dikim ve inişli çıkışlı derin bir dere yatağının da yardımıyla kuzeyin ve güneyin ağaçları birbirine karışmış durumda. Meşeler, çamlar, ahlatlar, akçaağaçlar, vişneler, çakal erikleri, üvezler, her yandan kendilerini saran şerbetçi otları içinde, bazen birbirinin büyümesine yardım ederek bazen birbirini boğarak dağın yamacı boyunca yukarı tırmanmaya çalışıyorlar. Tepede,

ağaçların yeşiline bey evinin kırmızı çatısı karışıyor. Evin üst katında oymalı balkon, kemerli kocaman pencereler, daha gerilerde köylü kulübeleri seçiliyor. Bütün bu ağaç ve çatı toplamının üzerinde ise yaldızlı kubbeleriyle eski köy kilisesi göz alıyor. Kubbelerin üzerindeki altın haçlar ve bağlı oldukları altın zincirler öyle göz kamaştırıcı bir ışıltı yayıyorlar ki uzaktan bakıldığında haçlar boşlukta asılı duruyormuş gibi görünüyor. Ve tüm bu görüntü, kıyısında kof gövdeli salkım söğütlerin dizildiği nehrin sularına eşsiz bir güzellik olarak yansıyor; salkım söğütlerden bazıları damların ve haçların ters dönmüş olarak yer aldığı bu soluk kesici görüntüyü daha yakından izlemek istercesine dallarını ve yapraklarını suda belli belirsiz salınan nilüferlerin arasına salıvermişler gibi.

Gerçekten de pek hoştu görüntü, ancak yukarının manzarası daha da etkileyiciydi. Hiçbir konuğun bey evinin ikinci kat balkonundan gördüğü manzara karşısında kayıtsız kalması mümkün değildi. Hayranlıktan insanın soluğu tutulur gibi olur ve ancak bir çığlık kopardı göğsünden: “Tanrım! İşte sonsuzluk!” Gözlerinin önünde açılan uçsuz bucaksız manzara karşısında koparırdı bu çığlığı. Yer yer küçük koruluklarını ve su değirmenlerinin serpildiği engin kırların gerisinde kuşaklar halinde ormanlar yer alıyordu; ormanların gerisinde belli belirsiz sisler içinde sararan bir bozkır başlıyor, sonra yine deniz gibi mavi, engin ormanlar geliyordu; ormanları ilkinden daha soluk olmakla birlikte yine sararan bozkır izliyordu. En gerilerde kapalı havalarda bile güneş vuruyormuş gibi ak ak ağaran kireçli dağ sırtları seçiliyordu. Bu göz alıcı beyazlık içinde eteklerde seçilen belli belirsiz, sisli, mavimsi lekeler, gözle görülemeyecek denli uzaklardaki köylerin belirtisiydi. Yalnız altın kilise kubbelerinin yarattığı yansımalar buraların insanların yaşadığı büyük yerleşim yerleri olduğunu gösteriyordu. Gökyüzünün şen şarkıcılarının cıvıltılarından kulağa erişebilen yankılar bile bu büyüklük içinde eriyip gittiği için,

göz alabildiğine uzanan bu alan kaskatı bir sessizlik içindeydi. Balkondan bu manzarayı izleyen konuğun, iki saatlik bir seyrin sonunda bile, “Tanrım! İşte sonsuzluk!”tan başka bir şey duyulmazdı ağzından.

Peki ele geçirilmez bir kaleyi andıran bu evin, bu köyün sahibi kimdi? Eve bu yandan ulaşmak olanaksız olduğu için öbür yandan, sevimli meşe dallarının kucaklamak için açılmış dost kolları gibi uzanarak konukları karşıladıkları ve şu ana dek yalnızca çatısını arkadan gördüğümüz eve kadar da eşlik ettikleri yoldan gitmek gerekirdi. Buradan gidildiğinde önce evin bütün önyüzü, hemen ardından da bir yanda köylü kulübeleri, öbür yanda ise haçları havada asılı gibi duran kilise kubbeleriyle karşılaşılırdı. Kimindi, hangi mutlular mutlusunundu acep bu sessiz köşe?

Tremalahan ilçesi çiftlik sahiplerinden, otuz üç yaşında, mutlu bir genç olan Andrey İvanoviç Tentetnikov’undu buralar.

Şimdi bayan okurlarımdan, “Peki nasıl biriydi bu Andrey İvanoviç Tentetnikov, kişiliği, huyu, özellikleri nasıldı,” diye soracak olanlara vereceğim yanıt, bu sorunun, Tentetnikov’un komşularından birine sorulması gerektiği şeklinde olacaktır. Hizmette olduğu yıllarda bir itfaiye gemisinde görev yapan, soyu tükenmiş insanlardan, emekli deniz albayı komşu bu soruya kısa ve özlü bir yanıt veriyordu: “Hayvanın önde gidenidir!” On versta kadar ötede çiftliği olan general komşunun yanıtı ise şöyleydi: “Genç bir arkadaş, aptal da sayılmaz, ama kafası biraz karışık. Oysa kendisine yararım dokunabilirdi, çünkü Petersburg’da etkili dostlarım olduğu gibi, hatta...” General sözünü bitirmezdi. Bağlı oldukları ilin emniyet müdürüne sorulduğunda ise alınan yanıt şuydu: “Rütbesi uyduruk; rütbeden bile sayılmaz! Ödenmemiş vergi borcu olduğu için de yarın kendisini ziyaret etmeyi düşünüyorum.” – “Efendin nasıl biridir,” diye sorulan bir köylüsünden hiç yanıt

alınamamasına bakılırsa, köylülerinin onun hakkındaki düşünceleri, olumlu olmaktan çok, olumsuzdu.

Yan tutmadan konuşmak gerekirse, Andrey İvanoviç ne iyi ne de kötü bir adamdı; yalnızca aylağın tekiydi. Az mıdır şu dünyada kimseciklere tek bir yararı dokunmadan, tek bir yararlı iş yapmadan aylak aylak yaşayıp giden insan? Öyleyse niye Andrey İvanoviç de böyle yaşamasın? Sözü uzatmaya gerek yok: Bütün günleri birbirine benzediği için, ben en iyisi bir gününü nasıl geçirdiğini anlatayım, onun nasıl biri olduğuna ve çevresindeki doğal güzelliklerle uyumlu bir hayat sürüp sürmediğine okur kendi karar versin!

Sabahları çok geç kalkar, uyandıktan sonra uzunca bir süre yatağında oturup gözlerini ovuştururdu. İşin kötüsü, gözleri pek ufak olduğu için bu ovuşturma işi çok uzun sürerdi; bu sırada Mihail, elinde su dolu küçük küvet ve havluyla kapıda beklerdi. Zavallı Mihail önce bir saat, üzerine bir saat daha bekledikten sonra mutfağa giderdi; bir süre sonra dönüp geldiğinde beyin hâlâ yatağında oturmuş gözlerini ovuşturmakta olduğunu görürdü. Sonunda yatağından kalkar, yıkanır, hırkasını giyer, salona geçerdi; burada çayını, kahvesini, kakaosunu, hatta sıcak sütünü, her birinden birer ikişer yudum olmak üzere içer, o arada da her yeri ekmek kırıntısı ve pipo külü içinde bırakırdı. Böylece kahvaltı masasında iki saati geçerdi, ama bu kadarla bitmezdi kahvaltısı: Soğumuş çaydan bir fincan daha alıp avluya bakan pencereye giderdi.

Aşağıda kilere de bakan kapı görevlisi Grigoriy ile ortalığa bakan Perfilyevna arasında her gün hiç değişmeden şu sahne geçerdi.

— Kes artık dırlanmayı, iğrenç yaratık! Kafa beyin bırakmadın!

İğrenç yaratık ya da Perfilyevna, başparmağını işaretparmağıyla ortaparmağı arasından göstererek:

— İstediğin bu, değil mi? –diye bağırırdı.

Kilit altında tuttuğu kuru üzüm, pestil türünden tatlıları pek sevmesine karşın, Perfilyevna’nın konuşma ve davranışlarının pek tatlı olduğu söylenemezdi.

— Kâhya ile kapışıp duruyorsun, değil mi, ambar faresi seni!

— Kâhya dediğin de senin gibi hırsızın teki! Beyin haberi yok sanıyorsunuz, değil mi yaptıklarınızdan? Oysa kendisi şu anda burada ve her şeyi duyuyor!

— Hani, nerede?

— Orada! Pencerenin önünde oturuyor ve her şeyi görüyor!

Gerçekten de pencerenin önünde oturur ve her şeyi görürdü bey. Derken, manzara yeterince tantanalı değilmiş gibi, anasından esaslı bir şaplak yiyen bir hizmetçi bebesi ciyaklamaya, beride aşçının üzerine boca ettiği kaynar sudan yanan bir köpek toprağa kıç üstü oturup viyaklamaya başlardı. Tüm bu itiş kakışı, bağrışmaları pencereden izleyen bey, sesler ancak kendisini hiçbir şeyle ilgilenemez hale getirince, daha az gürültü etmeleri için aşağıya birini yollardı.

Öğle yemeğine iki saat kala çalışma odasına giderdi. Çok ciddi bir kitap yazmaya başlamıştı: Siyasal, sosyal, dinsel, düşünsel alanlarda, zamanın getirip ülkesinin karşısına diktiği tüm çetin sorunları ele almayı, bu sorunlara çözümler önermeyi ve ülkesinin göz kamaştırıcı geleceğini tasarımlamayı düşündüğü çok ciddi bir çalışmaydı bu. Kısacası, çağdaş her insanın ilgilendiği, çözümlemekle kendini yükümlü saydığı sorulara yanıtlar arıyordu. Ne var ki bu devasa yapıt bir türlü tasarı aşamasından ileri gidemiyordu: Kâğıt üzerinde sürekli oynamasına karşın, kaleminin birtakım resimler çiziktirmekten başka bir şey

yaptığı yoktu. Daha sonra bu kâğıdı bir yana atıp eline bir kitap alıyor, öğle yemeğine dek aralıksız okuyordu. Sofrada yemeğini yerken bile ara vermiyordu okumaya: Çorbasını içerken, böreğini yerken, hatta salçalı, soslu, terbiyeli yemekler servis edildiğinde bile bırakmıyordu kitabını; bu yüzden kimi yemekler tabağında soğuyor, kimileri de hiç dokunulmadan öylece kalıyordu. Sonra pipo, kahve ve kendi kendine satranca geliyordu sıra; bundan sonra akşam yemeğine kadar ne yaptığını söylemek zordu. Galiba hiçbir şey yapmıyordu.

Gencecik, otuz iki yaşında bir adam, boynuna bir kravat bile bağlamadan, üzerinde bir hırkayla, günlerini böyle yapayalnız, bomboş geçiriyordu. Evden dışarı adım atmaz, hiçbir yere gitmezdi; dahası üst kata çıkmak, içeri temiz hava girmesi için pencereyi açmak bile gelmezdi içinden. Eve gelen herkesi kendine hayran bırakan o harika manzara bile ev sahibi için sanki hiç yoktu.

Okur, bütün bu anlatılanlardan Andrey İvanoviç Tentetnikov’un Rusya’mızda hiçbir zaman eksikliğini yaşamadığımız, kendilerine eskiden tembel, uyuşuk, miskin gibi adlar verilen –bugün ne denildiğini bilmiyorum– insanlardan olduğunu anlamış olsa gerek. Bunlar doğuştan mı böyledirler, yoksa içinde bulundukları üzücü, sert koşullar mı onları sonradan bu hale getirir? Soruyu onun çocukluğunu ve ilk eğitim yıllarını anlatarak yanıtlamaya çalışalım.

Her şey sanki “bu çocuk adam olur” dedirtecek yöndeydi. Müdürü o zamanlar için tuhaf sayılabilecek bir adam olan ilçe okuluna yazdırıldığında on iki yaşında, akıllı, biraz dalgın, kolayca hasta olan bir çocuktu. Öğrencisi, öğretmeni, müdür yardımcısıyla okuldaki herkesin hayranlığını kazanmış, eşsiz bir yönetici olan Aleksandr Petroviç’in sezgileri öylesine güçlüydü ki insan ruhunu kitap gibi okurdu. Rus insanını avucunun içi gibi bilirdi! Öğrencilerini

de öyle. Yöneticilik onun işiydi! Yaramazlık yapan bir öğrenci kendi ayağıyla müdüre gider ve yaptığı yaramazlığı yine kendisi anlatırdı. Sertçe azarlanmasına karşın, çocuk müdür odasından süklüm püklüm değil, başı dik çıkardı. “Evet, düştün, ama hemen doğrul ve ileri atıl!” diyerek yüreklendirirdi sanki çocuğu. Terbiyeli olmak, iyi ahlak sahibi olmak üzerine hiçbir şey söylemezdi öğrencilere. Şöyle şeyler söylerdi:

“Sizden istediğim tek bir şey var: Akıllı olmanız! Akıllı olmayı kafasına koyan bir çocuk yaramazlık yapmaya zaman bulamaz, yaramazlık da kendiliğinden yok olur gider.” Gerçekten de yaramazlık kendiliğinden yok oluyordu. En iyi olmaya çalışmayanlar arkadaşlarınca küçümseniyordu. Büyük sınıflardan eşekler ve aptallar, küçüklerin onlara aşağılayıcı seslenişlerine katlanmak zorundaydılar; fiske bile vuramazlardı küçüklere. “Bu kadarı da fazla artık! Sizin akıllılar bu gidişle edepsizin dik âlâsı olacaklar!” diyenler olurdu müdüre, ama o, “Hayır, bu kadarı da fazla değil!” derdi. “Yeteneksiz öğrenciyle işim olmaz benim, bir yıl tutarım onları okulumda; akıllı öğrencilere gelince, onlar için özel bir sınıfım daha var.” Gerçekten de bütün yetenekliler bir başka sınıfa geçiyorlardı. Çocukların yaramazlıklarının onların ruhsal özelliklerindeki değişimleri, gelişimleri gözleme fırsatı verdiğini, hastanın içinde gerçekte neler olup bittiğini anlamak isteyen bir hekim için derideki döküntüler neyse, bunların da kendisi için aynı şey olduğunu söyleyerek, durduğu yerde duramayan, hareketli çocuklara engel olmazdı.

Bütün çocuklar nasıl da severlerdi kendisini! Belki ana babalarına duydukları bağlılıktan bile daha güçlü bir bağlılıktı bu. En çılgın yıllarındaki en çılgınca gönül akışları bile ona duydukları tutku kadar güçlü olmamıştı herhalde. Nicedir dünyamızda olmayan öğretmenine karşı her zaman gönül borcu duyan Andrey İvanoviç Tentetnikov, vefalı bir

öğrenci olarak, ömrünün sonuna dek öğretmeni için ölüm yıldönümlerinde kadeh kaldırdı, gözlerini yumup bir süre öylece durdu ve onun için gözyaşı döktü. Onun küçücük bir cesaretlendirme sözü yüreklerinde nasıl bir çarpıntı, bir sevinç dalgalanması yaratırdı, herkesi geride bırakmak için nasıl da bencilce bir arzuyla yanardı içleri. Yetenekleri sınırlı olanları fazla tutmazdı okulda; onlar için kısaltılmış bir eğitim programı uygulardı. Yeteneklilere ise, tersine ağır ve uzun bir program uygulardı. Yalnızca seçilmişlerin okuduğu son sınıftaki eğitim, ülkenin öbür okullarındaki eğitime benzemezdi. Başkalarının pek de akıllıca sayılmayacak bir tutumla bütün çocuklardan istedikleri şeyleri o yalnızca seçilmişlerden oluşan son sınıf öğrencilerinden isterdi, çünkü ancak yüksek bir zekânın uygulayabileceği şeylerdi bunlar: Kimseyle alay etmemek, ama her türlü alaya katlanmak; aptal biriyle hiç uğraşmamak ve onu kendi haline bırakmak; asla kendini kaybetmemek, asla öç peşinde koşmamak; sakin ama gururlu bir şekilde sükûnetini korumak. Tuttuğunu koparan, yaman bir erkek olabilmek için gerekli her şey burada uygulamaya geçirilmiş durumdaydı ve o durmamacasına yeni deneyler yaparak bu uygulamanın içinde yer alırdı. Ah, nasıl da hayatı kavramış bir insandı!

Okulunda fazla öğretmen yoktu; derslerin çoğuna kendisi girerdi. Bilgiçlik taslamadan, süslü sözler etmeden, arı duru bir dille anlatırdı anlatacağını; yalnızca öze yer verirdi. Küçük çocuklar bile kolayca anlardı anlattıklarını. İnsanı toprağının yurttaşı yapan bilgiler verirdi yalnızca öğrencilerine. Derslerde hemen hep gençleri ileride nelerin beklediğini anlatır ve tabloyu öyle açık, belirgin bir biçimde çizerdi ki gençler daha okul sıralarındayken düşünceleri ve ruhlarıyla kendilerini hayata atılmış gibi hissederlerdi. Hiçbir şey gizlemezdi onlardan: Hayat yolunda karşılarına çıkacak bütün engelleri, ayartmaları, aldatmaları olanca çıplaklığıyla anlatırdı. Her görevde bulunmuş, her rütbeden geçmişçesine biliyordu anlattıklarını. Çocuklar onurlarına çok düşkün

yetiştirilmiş olduklarından mı, yoksa bu olağanüstü öğretmen Rus insanının duyarlı yüreğinde mucizeler yaratan şu ünlü “İleri!” sözcüğünü çocuklara bakışlarıyla söylerdi de ondan mı, gençler okulu bitirir bitirmez nerede engel, zorluk varsa onu arar, nerede büyük ruh gücü isteyen bir iş varsa doğruca onun üzerine giderlerdi. Bu özel sınıfa pek az öğrenci kabul ettiği için, buradan çıkanların sayısı da pek azdı, ama tümünün burnu barut yanığıydı bu öğrencilerin. Nice akıllı, çok başarılı öğrenci, üstelik de son derece hafif görevlerde çalışırken bile sudan bahaneler öne sürerek veya yaşadıkları kişisel tatsızlıkları gerekçe göstererek ya işlerini bırakır ya tembelleşir ya da aptallaşıp rüşvetçilerin oyuncağı haline gelirken, Aleksandr Petroviç’in eğitiminden geçenler hem hayatı hem de insan ruhunu tanıdıklarından, en ağır, zorlu işlerde yakınmadan çalıştıkları gibi, rüşvetçi ve ahlaksız insanlar üzerinde de olumlu etkilerde bulunurlardı.

Bir gün bu özel sınıfa kabul edilebileceğini düşünmek bile, ünlü biri olma tutkusuyla yanıp tutuşan Tentetnikov’un yüreğinin heyecanla çarpmasına neden olurdu. Onun için öğretmeninden daha değerli biri yoktu şu dünyada. Ama işe bakın ki tam özel sınıfa seçileceği sırada bu olağanüstü insan ölüverdi. Ne büyük bir darbe, ne korkunç bir kayıptı bu! Okulda her şey değişti. Aleksandr Petroviç’in yerine Fyodor İvanoviç diye biri geldi. İyi yürekli, gayretli bir insandı belki, ama dünyaya bakışı çok farklıydı. Gelir gelmez birtakım değişiklikler yaptı: Öğrencilerden ancak yetişkinlerden istenebilecek şeyler istemeye başladı. Çocukların rahatlığını, davranışlarındaki serbestliği, azgınlık, disiplinsizlik gibi gördü. Tuhaf şeyler istedi çocuklardan: Öncelikle okulda çıt çıkarmadan duracaklardı; sınıflara girip çıkarken ikişerli sıra olacaklardı. Hatta eline cetvel alıp sıralar arasındaki uzaklığı ölçmeye bile kalktı. Yemekhanede, masalardaki oturuş düzenini de değiştirdi: Böyle daha güzel görünüyor diyerek herkesi boy sırasına göre dağıttı masalara. Böylece de kimi çalışkan öğrenciler aç kalırken,

kimi hayta öğrencilere yemeğin en iyi parçaları düştü. Sanki salt önceline inat olsun diye, kendisi için zekânın da başarının da önemli olmadığını söyledi; onun için önemli olan çocukların nasıl oturup kalktıkları, terbiyeli, disiplinli olup olmadıklarıydı. Dersleri kötü de olsa, davranışları iyi olan öğrencileri çalışkan, başarılı öğrencilerden üstün tutuyordu. Ama tuhaftır: Çocukların terbiyeli, uslu olmalarını sağlayamadı yeni müdür. Gizli gizli yaramazlıklar yapıldı. Bilindiği gibi, gizli yapılan yaramazlıklar açık açık yapılanlardan çok daha tehlikelidir. Gündüzleri herkes mum gibiydi, ama geceleri içki âlemleri bile düzenleniyor, tam anlamıyla kuduruluyordu.

Dersler konusunda da tam bir altüst oluş yaşandı. Belki çok iyi niyetlerle yeni birtakım yöntemler uygulanmak istendi, ama sonuç beklenenin tam tersi oldu Yeni öğretmenler geldi; yeni öğretmenlerin yeni görüşleri, kendilerine özgü, değişik bakış açıları vardı. Öğrencilerin bilmediği pek çok terim ve sözcük kullanıyor, derslerde sürekli kendi ilgilerini, yönelişlerini öne çıkarıyorlardı, ama ne yazık ki hayat yoktu anlattıklarında. Ne öğretmenlerde hayat vardı, ne anlattıkları şeylerde. Kısacası, her şey tepetaklaktı okulda. Kimse okul yönetimine saygı duymuyordu. Öğretmenlerle, yöneticilerle dalga geçiyorlardı. Müdüre “Avanak”, “Somun Kafa” gibi adlar takıldı. Birçok öğrencinin okulla ilişiğinin kesilmesini gerektirecek olaylar yaşandı. İki yıl içinde okul tanınmayacak hale geldi.

Andrey İvanoviç sakin, kendi halinde biriydi. Okulda uygulanan sıkı denetime karşın, arkadaşlarının geceleyin kadın da getirerek –sekiz kişiye tek kadın– düzenledikleri çılgın âlemlerden uzak durduğu gibi, salt müdür kendilerinden kiliseye daha sık gitmelerini istedi diye, dini ve kutsallığı ayaklar altına almaya kadar vardırılan çılgınlıkların hiçbirine katılmadı. Ama bezgindi, umutsuzluk içindeydi. Öne çıkmak, parlamak için müthiş istek

duyuyordu, ama bunun için kendini gösterebileceği bir alan yoktu. Böyle bir istek hiç doğmasaydı içinde çok daha iyiydi. Kürsüde büyük bir coşkuyla konuşan öğretmenlerini dinlerken, hiç böyle coşmayan, ama son derece sakin, açık, anlaşılır bir şekilde anlatan eski öğretmenini özlüyordu. Kimya, hukuk felsefesi, genel tarih, siyasi tarih... bütün dersleri dinliyordu, ama öğretmen özellikle de genel tarihte öyle ayrıntılara girmişti ki üç yılda ancak bazı Alman kentlerinde komünlerin kurulmasına gelebilmişlerdi. Bütün bunlardan bölük pörçük bir şeyler kalmıştı kafasında. Doğuştan zeki olduğu için bütün bu derslerin böyle verilmemesi gerektiğini anlıyor, ama nasıl verileceğini bilmiyordu. Sık sık Aleksandr Petroviç'i hatırlıyor ve duyduğu derin kederden ne yapacağını bilemiyordu.

Ama gençliğin güzel yanı geleceğinin olmasıdır. Son sınıfa gelip de okulu bitirme günleri yaklaştıkça yüreği heyecanla çarpıyor, kendi kendine şöyle diyordu: “Bu daha yaşamak değil, bu yalnızca prova, yaşamaya hazırlık evresi. Asıl yaşam memuriyete girince başlayacak. Ve zaferleri o zaman tadacağım.” Ve her gelen konuğa parmak ısırtan olağanüstü bir doğal güzellik içindeki evine dönüp bir kez olsun bakmadan, anasının babasının mezarlarını ziyaret etmeden, devlette çalışmak, göze girmek, mevki sahibi olmak, böylelikle parlayıp öne çıkarak toplumumuzdaki sahte, aldatıcı yapılanışın renksiz, buz gibi soğuk doruklarında kendine bir yer edinebilmek hırsı ve umuduyla Rusya'nın her yanından başkente doğru atılan bütün ateşli gençlerimizin yaptığını yaptı, Petersburg'un yolunu tuttu. Bununla birlikte belirtmemiz gerekir ki Andrey İvanoviç'e ün ve mevki hırsını aşılayan kişi, amcası, beşinci dereceden devlet danışmanı Onufriy İvanoviç'ti. Amca bey, bu işlerde en önemli özelliğin güzel bir el yazısı olduğunu, bakanlık, müsteşarlık gibi yüksek görevlerin yolunun güzel el yazısından geçtiğini, güzel yazı yazamayana burada ikbal de istikbal de olamayacağını söylemişti. Bu arada Tentetnikov'un yazısı

için insanların, “Bunu bir insan değil, ancak kırkayak yazmış olabilir” dediklerini de anımsatalım.

İki aylık bir el yazısı kursundan sonra, büyük güçlüklerle ve elbet amcasının da torpiliyle bir devlet dairesinin evrak kopyalama bölümünde işe girebildi. Göz kamaştırıcı bir ışıltı içindeki masalara oturmuş, başları hafifçe yana eğik yazıcı beylerin tüy kalemlerini gıcırdatarak yazı yazdıkları kocaman, aydınlık, tıpkı devlet büyüklerinin ülke yönetimiyle ilgili kararlar almak için toplandıkları görkemli salonlar gibi bir salona aldılar onu, cilalı bir masaya oturtup kopya etmesi için önüne bir yazı koydular. Bu anda içinde nasıl tuhaf bir duygunun kabardığını anlatmak çok zor! Sanki ilkokuldaydı ve bir kabahati yüzünden bir alt sınıfa düşürülmüştü ve ceza olarak yeniden alfabe öğrenecekti. Çevresinde oturmakta olan öbür efendiler de okul arkadaşlarıydı: Bunlardan kiminin önlerindeki dosyayla ilgileniyorlarmış gibi yaparak kabarık kâğıtlar arasına gizledikleri ucuz çeviri romanlar okumaları ve müdürün her içeri girişinde ürpererek kitabı gizlemeleri, alt sınıfa düşürülmüş cezalı öğrenci benzetmesini tamamlıyordu. Birden, yitirdiği ve bir daha da asla geri kavuşamayacağı bir cennet gibi göründü gözüne okul yılları. Birden, şurada yapılmakta olan beş paralık yazı kopyalama işinden kat kat daha ciddi ve önemli göründü gözüne orada gördüğü dersler. Tıpkı memuriyete hazırlık evresinin şu anda ona memuriyetin kendisinden daha önemli görünmesi gibi. Ve birden, kimselere benzemeyen, yerini kimselerin dolduramayacağı öğretmenler öğretmeni, harika insan Aleksandr Petroviç canlandı gözünde ve yanaklarından aşağı üç damla gözyaşı yuvarlandı. Gözü karardı, salon dönmeye, masalar, memurlar birbirine karışmaya başladı, az kalsın düşüp bayılacaktı. Kendine gelince, “Hayır,” dedi, “başlangıçta ne kadar önemsiz, değersiz görünürse görünsün, dört elle sarılacağım işime!” Öyle bir çalışacaktı ki öbür memurlara da örnek göstereceklerdi onu.

Keyfin, eğlencenin olmadığı yer mi var? Sert, asık yüzlü Petersburg'da bile keyifli anlar yaşayabilir insan. Otuz derecelik soğukta buzlar öfkeyle çatırdar, insanların ve hayvanların yüzlerini gözlerini pudralayan tipi uğursuz uğultusuyla sokaklarda fır dönerken, bir yerlerde, hatta bir dördüncü katta, bir mumun sarı sıcak ışığıyla aydınlanan rahat, lütufkâr bir odada, semaver fıkırtıları eşliğinde insanın yüreğini, ruhunu ısıtan bir sohbet koyulaşır, Tanrının sevgili Rusya'sına ödülü olan esin dolu ozanlardan birinin büyülü dizeleriyle, genç, ateşli bir yürek, dünyanın başka hiçbir köşesinde, hatta görkemli bir güneşin ısıttığı masmavi bir gökyüzü altında bile benzeri görülemeyecek bir coşkuyla kanatlanır.

Çok geçmeden işine alıştı Tentetnikov, ancak durum pek de başlangıçta öngördüğüne benzemiyordu: İşi artık hayatta birincil amacı değildi, önceliğini yitirmişti. Hatta gününü bölmekten, böylece de daire dışındaki zamanını daha da değerli kılmaktan başka bir işe yaramıyordu. Beşinci dereceden danışman amca, sonunda yeğeninin ona birtakım yararlarının dokunabileceği günlerin geldiğini düşünmeye başlamışken, yeğen bir anda her şeyi mahvetti. Andrey İvanoviç'in oldukça kalabalık olan arkadaş grubuna iki sıkıntılı tip katıldı o ara. Bunlar yalnızca adaletsizliklere değil, onlar için adaletsizlik anlamına gelebilecek her şeye başkaldıran, hiçbir aykırılığa kayıtsız kalamayan, tedirgin, tuhaf, neşesi kaçmış tiplerdi. Aslında iyi insandılar, ama biraz tutarsızdılar; kendileri söz konusu olduğunda hoşgörü bekledikleri bir şeyde onlar başkalarına asla hoşgörü göstermiyor, hiç kimseye, hiçbir şeye katlanamıyorlardı. Ateşli konuşmaları ve topluma yönelik öfkeleri Tentetnikov'u çok etkiledi. Onda öyle bir duyarlık uyandırdılar ki daha önce dikkatini bile çekmeyen pek çok ayrıntıyı fark etmeye başladı. Çalıştığı bölümün müdürü Fyodor Fyodoroviç Lenitsın, dış görünüş olarak son derece sevimli de bir adam olmasına karşın, sinirine dokunmaya, adamda birtakım

eksikler aramaya başladı, çok geçmeden de buldu aradığını: Kendinden yüksek rütbedeki kişilerle konuşurken reçel gibi tatlılaşan yüzü, kendinden alt rütbede birine döndüğünde birden sirkeleşiyordu; bu yüzden adamdan şiddetle nefret etti. "Yüzü bu denli çabuk değişmeseydi bağışlayabilirdim belki onu," diyordu Tentetnikov. "Ama gözümün önünde, demin şeker gibi olan yüz, bir anda sirkeye dönmüyor mu, dayanamıyorum!" O günden sonra büyük bir dikkatle izlemeye başladı müdürünü ve çok geçmeden küçük amirlere özgü pek çok başka kusurunu fark etti: Bir kez aşırı kurumlanıyordu Fyodor Fyodoroviç, sonra yortu günleri kendisini kutlamaya gelmeyenlerden, –kapıcıdaki ziyaretçi defterinde adları olmayanları saptayarak– öç alıyordu. Bunlara benzer daha ne kusurlar, günahlar buldu adamda. Bunlar öyle kusurlardı ki iyi insanların da, kötü insanların da bu günahlardan herhangi birini işlemeden parmağını bile oynatabilmesi mümkün değildi. Adama karşı duyduğu tiksinti bir süre sonra takıntıya dönüştü. Şeytanın da sürekli dürtüklemesiyle adamın çok ağırına gidecek bir şey yapmak için dayanılmaz bir istek duymaya başladı. Bir gün aradığı fırsat eline geçti ve büyük bir hazla isteğini gerçekleştirdi. O denli ağır şeyler söyledi ki adama sonunda makamdan ya özür dilemesi ya da istifa etmesi gerektiği bildirildi kendisine. Hiç düşünmeden istifasını verdi. Beşinci dereceden danışman amca dehşete kapılmış bir durumda soluğu yeğeninin yanında aldı ve yalvarmaya başladı:

— Tanrı aşkına Andrey İvanoviç, ne yaptığının farkında mısın? Müdür hoşuna gitmedi diye böyle güzel bir iş bırakılır mı? Olacak şey mi? Herkes senin gibi düşünse tek memur kalmazdı dairelerde! Aklını başını topla! Henüz vakit geçmemişken gururu, kibiri bir yana bırak ve git, özür dile!

— Sorun o değil amcacığım, –dedi yeğen.– Bu işte gerçekten suçlu olduğum için bana hiç zor gelmez gidip özür dilemek. O benim amirim, ona asla öyle şeyler

söylememem gerekirdi. Ama burada unuttuğunuz şey şu: Benim bir başka işim var, asıl işim ve ben onu tümüyle yüzüstü bıraktım. Üç yüz canı olan çiftliğim, kâhyam salağın teki olduğu için perişan durumda. Yazıları kopya ettirmek için kaleme benim yerime bir başkasını oturtursa devletin bu işten fazla zararı olmaz, ama üç yüz canın vergisinden yoksun kalmak devlet için büyük zarardır. Ben toprak sahibiyim. Toprak sahipliği boş gezenin kalfalığı değildir, hakkını vermem gerek unvanımın. Eğer bana emanet edilmiş olan insanları korur, durumlarını düzeltir, daha da iyileştirirsem ve devlete de üç yüz çalışkan, içki içmeyen, yasalara saygılı vergi mükellefi kazandırırsam, Lenitsın gibi bir sersemin müdür olduğu bir dairede memur olmaktan daha mı kötü bir iş yapmış olurum?

Beşinci dereceden danışman, ağzı açık, öylece kalakaldı. Yeğeninden böylesi bir söz sağanağı hiç beklemiyordu. Bir süre düşündükten sonra, sözlerine şöyle başladı:

— İyi söylüyorsun, güzel söylüyorsun, ama... yine de... yani kendini köye kapatmak mı niyetin? Mujikler arasında ne yapacaksın yahu? Burada hiç değilse dışarı çıktın mı yolda bir generalle ya da prensle karşılaşırsın, öyle değil mi? Canın çekti mi geçer güzel bir yapıyı, Neva üzerindeki sarayları, Avrupa işi gaz lambalarını seyredersin... orada ise... ne yana baksan sakalı göğsünde mujikler ya da onların karıları! Neden gidip kara cahil bir yaşama mahkûm etmek istiyorsun kendini?

Beşinci dereceden devlet danışmanı amca aynen bunları söyledi. Oysa kendisi yaşamı boyunca evinden işine giden yoldan başka bir yol bilmiyordu, o yol üzerinde de ne bir saray, ne de başka herhangi güzel bir yapı vardı. Hayatı boyunca yolda ne bir generalle, ne de prensle karşılaşmıştı; başkentte bir şeylere düşkün olan insanların heves ve arzularını kamçılayacak neler olduğunu dünya gözüyle tek bir kez görmediği gibi, hayatında bir kez olsun tiyatroya bile

gitmişliği yoktu. Bütün bunları söylemekten amacı, yeğenindeki kibiri yok etmek, onun hayal gücünü etkilemekti. Ancak amacına ulaşamadı, bu sözlerin yeğen üzerinde hiçbir etkisi olmadı; Tentetnikov tutumunda ayak diredi. Başkentten de, oradaki devlet dairelerinden de korkunç sıkılmıştı. Köyü yararlı eylemlerde bulunulabilecek biricik yer, insanın duygu ve düşüncelerini kanatlandıran, huzur dolu, esin dolu, özgürlüğün bağrındaki tek sığınak gibi görünmeye başlamıştı gözüne

Bu konuşmadan iki hafta sonra yola çıktı. Ata yurduna, çocukluğunun geçtiği yerlere yaklaştıkça anılar gözünde canlanmaya başladı, yüreğinin vuruşları sıklaştı. Geçen zaman içinde pek çok yeri unuttuğunu fark etti; sanki buralara ilk kez geliyormuş gibi büyük bir ilgiyle izliyordu iki yanındaki eşsiz görüntüyü. Karanlık bir ormanın sık ağaçları arasında dar bir dere yatağında ilerlerken, gövdelerini üç kişinin güçlükle sarabileceği, üç yüz yaşında meşeler çekti dikkatini; aralarda gökyüzüne sere serpe uzanan ladinler, karaağaçlar, kavaklarla renkleniyordu orman. “Kimin bu güzel orman?” diye sorduğunda, aldığı yanıt “Tentetnikov’un,” oldu. Ormandan çıkan yol, karakavak, söğüt, sorkun gibi ağaçlarla çevrili çayırlıklar boyunca ilerledikten sonra, köprüler aracılığıyla geçtiği ırmağı bazen sağda, bazen solda bırakarak göz alabildiğine uzayıp gidiyordu. “Bu sular, bu sularla iç içe çayırlar kimin?” diye sordu, yine “Tentetnikov’un” yanıtını aldı. Yamaç boyunca yükselen yol daha sonra bir düzlüğe vardı: Düzlüğün bir yanında buğday, arpa, çavdar gibi tahıl tarlaları göze çarpıyordu, öbür yanında ise, bir manzara resmindeki uzak ufukları andırırcasına, deminden beri geçip geldiği yerler görülüyordu. Yol yeniden gür ağaçların oluşturduğu loş bir ormana daldı, hemen ardından da önce köylülere ait tahta evler, sonra toprak sahibine ait kırmızı kiremitli taş yapılar, derken altın kuleleriyle kilise, en sonra da bütün köy çıkıverdi karşısına. Yüreği deli gibi çarpmaya başladı. Yol

boyunca içinde birikip duran izlenimler, sonunda dudaklarından şu sözlerle döküldü: “Ne aptallık etmişim bugüne dek! Tanrı bana yeryüzünden bir cennet bağışlamış, ben gidip kendimi bir kalem odasına yazıcı olarak zincirlemişim! Okumuş, aydınlanmış, onca eğitim almış ve özellikle de insan yönetimi için, koca bir bölgenin geliştirilmesi için, bir toprak sahibinin hakemlik, yöneticilik, düzen koruyuculuğu gibi çok yönlü görevlerini yerine getirebilmesi için gerekli onca bilgiyi edinmişim, sonra da bütün bu eğitimleri almamış birinin belki benden daha güzel yerine getirebileceği evrak kopyalamak gibi sıradan bir işe kapılanıp şu güzelim yerleri salak bir kâhyaya teslim etmişim!” Ve Andrey İvanoviç Tentetnikov bugüne dek yapıp eyledikleri için bir kez daha aynı sözcükleri kullandı: “Ne aptallık!

Bu sırada kendisini bekleyen bir sürpriz daha vardı. Efendilerinin geleceğini öğrenen köy halkı bey evinin merdivenlerinin önünde toplanmıştı. Renk renk başörtüleri, eşarplar, atkılar, kuşaklar; kumaş, keçe, kürk şapkalar; gocuklar, hırkalar; yakasız, uzun cüppeler ve akla gelebilecek her çeşit sakal: Kürek sakal, kalem sakal, çatal sakal, kızıl, kumral ve ak sakallar avluyu doldurmuştu. “Babamız gelmiş! Hoş gelmişsin! Biliyorduk geleceğini!” diye bağrıştı köylüler. Kadınlar ayrıca: “Altın yüreklimiz gelmiş!” diye bağrıştılar. Bu arada geride kalanların öne geçmek için kalabalığı yarmaya çalıştıkları görüldü. Yüzü kuru eriğe dönmüş minnacık bir nine, insanların bacakları arasından geçerek beye yaklaştı ve ellerini çırpıp incecik sesiyle, “Aman da kim gelmiş! Gelmiş ama, neler yapmış o şehirli lanetler benim oğluma!” diye bağırdı. Bazı kürek sakallarla, çatal sakallar, “Nerden çıktın be kocakarı!” diye çıkıştılar ona. “Kuruyup gitmişsin, ama hiçbir yerden de geri kalmazsın!” Hatta kalabalıktan biri ninecik için öyle bir laf söyledi ki, az önce kalabalıktan yaşlı birkaç köylünün, babasını ve dedesini anarak ağlamaları kendisinin de

gözlerinin yaşarmasına neden olmuşken, bu kez de yaşlı nine için söylenen ve hiçbir Rus mujiğinin gülmeden edemeyeceği bu söz karşısında kendini tutamayıp Tentetnikov da güldü. Çok etkilenmişti köylülerinin kendisini karşılayışlarından. “Bu ne müthiş sevgi böyle!” diye düşündü. “Üstelik ne tek bir gün ziyaretlerine geldim ne kendileriyle herhangi bir şekilde ilgilendim. Ama sözüm söz: Bundan böyle işim gücüm siz olacaksınız! İçinizdeki doğal cevherin gösterdiği yönde yücelmeniz için varımı yoğumu harcayacağım, bana olan sevginizin boşuna olmadığını, gerçekten babanız olduğumu göstereceğim size!”

Tentetnikov gerçekten de var gücüyle işlere verdi kendini. Kâhyanın her açıdan tam bir dangalak ve kocakarı ruhlu biri olduğunu işlerin içine girer girmez kendi gözleriyle görüp anladı. Adam köylü kadınların getirdiği tavuk ve yumurtalarla, iplik ve dokumaların hesabını çok iyi tutuyor, ama tahıl ekiminden, ekinlerin toplanmasından hiçbir şey anlamıyordu. Ayrıca köylülerin kendisini öldürmek istedikleri şeklinde de bir takıntısı vardı. Hemen işine son verdi bu salak kâhyanın ve yerine ateş gibi birini getirdi. Önemsiz ayrıntıları bir yana bıraktı, bütün dikkatini önemli konulara yöneltti: Ürünlerden aldığı bey hakkını düşürdü, köylülerin bey için çalıştıkları zamanı kısaltıp bu süreyi onların kendileri için çalıştıkları zamana ekledi. “Bundan böyle her şey harika olacak,” diye düşünüyordu. Her yere girip çıkmaya, işlerle doğrudan kendisi ilgilenmeye başladı: Tarlalara, harman yerine, ambarlara, değirmenlere gidiyor, iskeleye inip mavnaların, kayıkların yüklenmesine, boşaltılmasına nezaret ediyordu. “Tanrı esirgesin, doğrusu ateş gibi bizim bey!” diyordu köylüler, hatta biraz şaşırarak enselerini kaşıyorlardı, çünkü eski kâhyanın kocakarı yönetimi onları ne de olsa tembelleştirmişti. Ama fazla uzun sürmedi bu durum. Rus köylüsü anasının gözüdür, beyin işlere dört elle sarıldığını ve her işle doğrudan kendisinin ilgilenmek istediğini anlamışlardı, ama bu işi nasıl

yapacağını bilmediğini de anlamışlardı. Bir kez çok kitabi ve ağdalı bir dille konuşuyordu; köylüye lafı bin kez yinelemenin, bilimsel konuşmanın hiçbir yararı yoktur. Çok geçmeden beyle köylülerin birbirlerini anlamak şöyle dursun, bambaşka tellerden bambaşka havalar çalmakta oldukları ortaya çıktı. Tentetnikov ilkin, kendi tarlalarındaki durumun köylülerin tarlalarından daha kötü olduğunu fark etti. Onun tarlaları daha erken ekilmesine karşın, tohum daha geç göveriyordu. Oysa köylüler gayet iyi çalışıyor gibiydiler. Kendisi de onların arasında olduğu için her şeye doğrudan tanıktı. Hatta özverili çabalarını ödüllendirmek için hepsine birer maşrapa votka verilmesini bile emretmişti. Köylülerin çavdarları başak bağlamış, yulafları tanelenmiş, darıları iyice boylanmışken, onun tarlalarında filizler topraktan iğne ucu gibi yeni yeni kendilerini gösteriyorlardı. Sözün özü, bey sağladığı onca iyileştirmelere karşın, köylülerin dürüst olmadıklarını fark etmeye başladı. Bu yaptığınız dürüstlükle bağdaşmaz diyecek olduysa da ona şu karşılığı verdiler: “Olur mu hiç beyim? Kendi ürünümüzle sizinkinden nasıl daha iyi ilgileniriz? Tarlaları sürerken, ekerken nasıl özveriyle çalıştığımızı kendi gözlerinizle görmediniz mi? Bu yüzden hepimizi birer maşrapa votkayla ödüllendiren de siz değil misiniz?” Ne diyebilirdi bu sözler karşısında? “İyi de, bu sonuç ne peki? Niye hiç ürün alamadık?” diye üstelediğinde de şöyle diyorlardı: “Kim bilir? Alttan kurt yemiş olabilir kökleri? Sonra unutmayın ki felaket bir yaz geçirdik: Tek damla yağmur yağmadı!” Şurası açıktı ki köylülerin ekinlerinin köklerini alttan kurtlar yemiyordu ve yağmur da tuhaf bir şekilde onların oraya yağarken bu yana yağmıyordu.

En zoru da köylü kadınlarla anlaşabilmekti. Angaryanın ağır geldiğinden yakınarak ne zaman bey için çalışacak olsalar, izin istiyorlardı. Doğrusu anlaşılır gibi değildi! Keten bezi, çilek, mantar, ceviz yükümlülüklerini tümüyle kaldırmış, öbür işlerini de yarı yarıya azaltmıştı; böylece ev

işlerine daha çok zaman ayırsınlar, kocalarına üst baş diksinler, bahçeyle bostanla daha çok ilgilensinler istemişti. Ama ne gezer! Boş zamanları artan kadınlar arasında kavgalar, dedikodular aldı başını gitti. O kadar ki kocaları gelip yalvarmaya başladılar: “Beyim, benim cinli karı kudurdu sanki! Şunun gözünü bir korkutsan! Yoksa hayatı zindan edecek bana!” Birkaç kez, gözünü karartıp sert davranacak oldu, ama bu o kadar kolay değildi. Kadın öyle sızlanarak, öyle perişan bir halde, nereden bulduğunu Tanrı bilir, öyle paçavralara sarınmış olarak geliyordu ki yanına... Zavallı Tentetnikov, “Tanrı seni bildiği gibi yapsın e mi! Git çabuk! Git, görünme gözüme!” diyordu kadına. Ama o hasta, o perişan kadının, daha kapıdan çıkmasıyla, bir kök şalgam yüzünden komşusu kadınla nasıl şiddetli bir kavgaya tutuştuğunu, ona nasıl sağlıklı bir erkeğin bile vuramayacağı şiddette yumruklar indirdiğini görerek küçük dilini yutacak gibi oluyordu.

Köylüler için bir okul açma gibi bir şeye de niyetlendi, ama niyetlendiğine niyetleneceğine pişman oldu! Kimsenin zamanı yoktu ki okul için! Çocuklar on yaşından sonra ana babalarına yardım etmeye başlıyorlar ve orada, iş içinde eğitiliyorlardı.

Okulda hukuk konusunda felsefe öğretmenlerinin öğrettiği bütün incelikler, hakemlik, soruşturma işlerinden de bir sonuç alamadı. Bu taraf da yalan söylüyordu, öbür taraf da; gel de doğruyu kimin söylediğini anla! Bunun üzerine, insana dair bir şeyler bilmenin felsefe bilmekten de, hukuk bilmekten de çok daha önemli olduğunu anladı. Ve her şeyden önemlisi, kendisinde ne olduğunu tam bilemediği bir eksik olduğunu hissediyordu. Sonuçta da hep olan şey bir kez daha oluyordu: Bey köylüyü tanımıyordu, köylü de beyi. Köylü de kötü oluyordu, bey de. Sonuçta bey gitgide işlerden soğudu; yalnız çiftlik işlerinden de değil, yargıcılık işlerinden de soğudu, bütün işlerden soğudu. Çalışan köylülerin yanına

gittiğinde, bomboş, ilgisiz gözlerle izliyordu onları. Kafası bambaşka yerlerdeydi, gözleri de daha ilgiye değer şeyler arıyordu. Tırpanların hışırtısını duymuyor, tınazlar düzgün mü değil mi, ambarlarda durum nedir, şu önünde duran köylüler ne yapıyorlar, hiç ilgilenmiyordu. Bunun yerine, ötelere, nehrin dirsek yaptığı yerlere bakıyordu: İşte kırmızı ayaklı, kırmızı gagalı bir martı, yakaladığı balığı ağzında yan tutuyor ve sanki yesem mi, yemesem mi diye düşünüyordu; nehir boyunu dikkatle tarayan gözleri daha ileride bir başka martı daha görüyor: Bu henüz bir balık yakalayamamış ve ağzında balık olan martıya bakıyordu dikkatle. Ürünlerin toplanması sırasında harmanın nasıl yapıldığıyla, harman yerinin iyi süpürülüp süpürülmediğiyle, ürünün nasıl yüklenip götürüldüğüyle de hiç ilgilenmedi. Bunun yerine, gözlerini yumup başını havaya dikiyor, kırların, tarlaların kokusunu derin derin içine çekiyordu. Sonra göklerin şarkıcılarının, yerdeki hemcinsleriyle birlikte tutturdukları uyumlu ezgilere kulak kabartıyordu. Bıldırcınlar çavdarların arasında, keten kuşları yüksek otların içinde, serçeler bir orada bir burada, tarla kuşları her yanda, ötede bir çulluk, tepede turna katarının zarif üçgeni... İş eğer hemen yakınlarında bir yerlerdeyse, onun dikkati ve bakışları hemen uzaklara yöneliyordu; iş eğer uzaklardaysa, bakışları yakınlarda ilgilenecek bir şeyler arayıp buluyordu. Gözleri kitabında olan, ama kitabının arasına arkadaşlarının çizdiği, işaretparmağıyla ortaparmak arasından ucu görünen başparmak resmi dışında, kitapta yazan hiçbir şeyi görmeyen dalgın bir öğrenci gibiydi Sonunda işlerle bütün ilgisini kesti, hakemlik işlerine de bir son verdi, odasına kapandı ve rapor vermeye gelen kâhyayı bile kabul etmez oldu.

Komşularından ikisi zaman zaman ziyaretine geliyordu: Üstü başı tütün kokan, pipo tiryakisi bir emekli hassa teğmeniyle, hemen her konuda söyleyecek sözü olan, gerçek bir konuşma ustası, itfaiye gemisinden emekli bir

albay. Ama söylediklerini fazla yüzeysel bulmaya başladığı için çok geçmeden bu iki komşusundan da sıkıldı Tentetnikov. Avrupalılar gibi senlibenli bir havayla, dizlerine vurarak canlı, atak konuşmalarını, aşırı yakınlık göstermelerini rahatsız edici buldu; onlarla bir daha görüşmemeye karar verdi ve kararının uygulamasında da galiba biraz aşırıya kaçtı. Bir gün itfaiye gemilerinden emekli albayların temsilcisi, her konuda bir türlü derinleşemeyen yüzeysel konuşmalar ustası Varvard Nikolayiç Vişnepokromov siyaset, felsefe, edebiyat, ahlak, hatta İngiltere'nin finansal durumu üzerine doyasıya söyleşmek için ziyaretine geldi, Tentetnikov kendisine yok dedirtti, ama öte yandan da pencereden adama görünme ihtiyatsızlığında bulundu. Ev sahibiyle konuk göz göze geldiler, biri dişlerinin arasından "Hayvan!" diye tıslarken, ötekinin buna yanıtı olasılıkla "Domuz!" oldu. Böylelikle ilişkileri bitti. O günden sonra Tentetnikov'un geleni gideni kalmadı. Kaskatı bir yalnızlık hüküm sürmeye başladı evde. Evinden dışarı adım atmayan, sırtında hırkası, bedenini tam bir tembelliğe teslim eden ev sahibi, zihniyle ise Rusya üzerine yazacağı büyük kitabıyla meşguldü. Bu meşguliyetin nasıl olduğunu okurlarımız daha önce gördüler. Günler tekdüze bir biçimde birbirini izleyip duruyordu. Bununla birlikte Tentetnikov'un arada bir bu düşten uyanır gibi olduğu anların hiç bulunmadığını da söyleyemeyiz. Postanın geldiği günler kitap, gazete ve dergilere göz gezdirip de eski okul arkadaşlarından devlet adamı olmuş ya da bilim, eğitim alanlarında dünya çapında ses getiren çalışmalar yapmış birilerinin adlarına rastladığında yüreğinde usuldan bir sızı duyuyor, sürdürdüğü yararsız, bomboş hayattan dolayı sessiz şikâyetler yükseliyordu içinde. Böyle durumlarda hayatı iğrenç görünüyordu gözüne. Çok gerilerde kalan okul yılları ve Aleksey Petroviç canlanıyordu hayalinde ve artık gözyaşlarını daha fazla tutamıyor, hıçkırıkları gün boyu kesilmiyordu.

Nasıl anlamak gerekirdi bu gözyaşlarını? Yaralı bir ruh hep kanayan yarasına ilişkin gizleri mi açığa vuruyordu böylece? Yoksa içinde başlayan başarılı insan oluşumunu sürdürememiş olmasına... çocuk yaşlarından başlayarak, başarısızlıklarla mücadele ede ede zorluklar karşısında yılmayan bir kişilik geliştirememiş olmasına... erimiş bir çeliğe benzeyen zengin iç güçlerine son suyunu verememiş olduğu için şimdi iradesinin yeterli sertlikten yoksun olmasına... olağanüstü öğretmeni çok erken öldüğü için bir o yana bir bu yana salınıp duran ve kendi başlarına doğrulacak güçleri olmayan kararsızları uyandırıp ayaklandıracak, her sınıftan, her katmandan, her unvandan, her meslekten Rus insanının duymak için yanıp kavrulduğu o ilahi “İleri!” gürleyişini olanca canlılığı ve gümbür gümbürlüğüyle yükseltecek kimsenin kalmamış olmasına mı gözyaşı döküyordu?

Şu her şeye gücü yeten “İleri!” sözcüğünü Rus ruhunun dilinde haykıracak adam nerede? Nerede, hani Rus insanının gücünü, özelliklerini, doğasını bütün derinliğiyle kavramış ve büyülü bir sözle insanımızın bakışlarını yüce bir yaşama odaklayacak adam? Ah, nasıl da gözyaşları dökerek gönül borçlusu olur ve ne büyük bir sevgiyle karşılık verirdi ona Rus insanı! Ama yüzyıllar yüzyılları kovalıyor, yüz binlerce tembel, uyuşuk, sefil insan derin bir uykuda pinekliyor ve Rus yurdunda bu güçlü, büyülü kelimeyi söyleyecek adam gibi bir adam bir türlü çıkmıyor, çıkamıyor!

Bir olay az kalsın uyandıracaktı Tentetnikov’u, hatta onun için belki de bir devrim olacaktı bu. Aşka benzer bir gelişme oldu bir ara yaşamında, ancak sonuca ulaşmadan kaldı. On versta kadar ötede, daha önce söz ettiğimiz ve onun hakkında hiç de iyi şeyler düşünmediğini bildiğimiz generalin çiftliği vardı. General tam bir general gibi yaşardı; tuz ekmek paylaşmayı sever, evine gelen giden eksik olmasın, ziyaretçileri ona saygılarını sunsunlar isterdi. Ama

kendisi kimsenin ziyaretine gitmezdi. Kısık sesle konuşur, kitap okurdu. Bir kızı vardı, oldukça tuhaf, hatta bayağı tuhaf bir kızdı bu, gerçeklikle pek örtüşmeyen, hayal gibi bir şeydi. Hani bazen bir düş görür insan, ondan sonraki hayatı boyunca bu düş gözünün önünden gitmez, gerçeklik onun için sonsuzcasına yok olur, ne yapsanız boşunadır artık; böyle biriydi işte Ulinka. Aldığı eğitim de bir tuhaftı. Tek kelime bile Rusça bilmeyen bir İngiliz dadı yetiştirmişti kendisini. Annesini pek küçükken yitirmişti. Babasınınsa hiç vakti yoktu onunla ilgilenmeye. Ancak kızını deli gibi sevdiği için, tek yapabildiği, onu müthiş bir şekilde şımartmak olmuştu. Ulinka'nın bir portresini çizebilmek hiç kolay değil. Hayat dolu, hayatın kendisi gibi bir kızdı. Güzel olmaktan çok tatlı, hoş bir kızdı. Çok akıllıydı. Vücudu düzgündü, havalıydı, klasik bir kızdı. Ona hangi ülkenin damgasını vurduğunu söyleyebilmek de zordu, çünkü antik yontular dışında bir başka yerde rastlanamayacak bir yüzü vardı. Tümüyle özgür yetiştirilmiş olduğu için son derece kendine özgüydü. Ani bir öfkeyle güzel yüzünün nasıl allak bullak olduğunu ve babasıyla nasıl sert, ateşli bir tartışmaya girdiğini gören biri, herhalde çok kaprisli biri, diye düşünürdü onun için. Ama yalnızca haksızlıklar karşısında öfkelenirdi, bir de kimden gelirse gelsin, sert bir davranışla karşılaştığında. Hiçbir zaman kendisiyle ilgili bir konuda öfkelenmez, kendini haklı çıkarmaya çalışmazdı. Kendisini öfkelendiren kişinin yüzünde mutsuz bir ifade gördüğü anda bütün öfkesi geçer giderdi. Zor durumda olup da kendisinden yardım isteyen birine, içinde ne kadar para olduğuna bakmadan ve başka hiçbir şey düşünmeden para kesesini olduğu gibi uzatır, eğer karşısındaki yaralıysa, hemen sargı yapmak üzere elbisesini yırtmaya başlardı. Gözü kara, tutkulu, tüm varlığıyla düşüncesine kilitlenen, onunla bütünleşen biriydi. Konuşurken yüzünün anlamı, konuşma biçimi, el kol hareketleri, hatta giysisinin kıvrımları, sanki ağzından çıkan sözcüklerle aynı yöne doğru yönelir, onların ardı sıra havalanıp uçacakmış gibi olurdu. Gizlisi

saklısı yoktu. Kimseden çekinmez, eğer düşüncelerini açıklamak istiyorsa, hiçbir güç onu bundan alıkoyamazdı. Son derece özellikli ve yalnızca ona özgü bir yürüyüşü vardı; bu öyle özgür, öyle etkileyici, büyüleyici, bir bakıma gözü kara bir yürüyüştü ki ister istemez önünde herkes açılır, ona yol verirdi. Kötü yürekliler onun önünde şaşırır, kekelemeye başlardı; iyi yürekli, temiz insanlarsa, isterse son derece sıkılgan olsunlar, onunla konuşurken hayatta hiç kimseyle olmadığı kadar rahat hissederlerdi kendilerini ve konuşmanın ilk anlarında onu sanki bir yerlerden tanıyorlarmış gibi gelirdi. Sanki yıllar önce, küçücük birer çocukken, bir sürü başka çocukla birlikte oyunlar oynayarak unutulmaz güzellikte bir akşam geçirmişler, ama sonra aradan uzun yıllar geçmiş, büyümüşler, aklı başında, sıkıcı birer yetişkin olmuşlardı.

Andrey İvanoviç Tentetnikov'a da aynı şey oldu: İlk anda, sanki yıllar öncesinden tanıyormuş gibi geldi Ulinka'yı. Açıklanması zor bir duyguydu hissettiği. Sıkıcı yaşamı bir an için ışığa kesti sanki. Hırkası bir süre dokunulmadan hep asılı olduğu çivide kaldı. Uyandıktan sonra yatağında uzun süre miskince zaman öldürmeler de, Mihaylo'nun elinde su ve havluyla kapıda beklemeleri de sona erdi. Pencereleri ardına kadar açılıp odalar havalandırıldı, cennet köşesini andıran çiftliğin ağaçlıklı yollarında ve göz erimine dek uzanan büyüleyici manzara karşısında uzun saatler geçirildi.

General önce güler yüzle ve çok iyi karşıladı Tentetnikov'u, ama pek de iyi anlaştıkları söylenemezdi. Konuşmaları hep tartışmayla ve iki taraf için de buruk, tatsız denilebilecek bir duyguyla sonuçlandı. General hiç anlamadığı konularda bile konuşmayı sever, ancak sözlerine itiraz edilmesinden pek hoşlanmazdı. Öte yandan Tentetnikov da kendine göre duyarlıkları olan bir insandı. Kızın hatırına babanın ona ters gelen pek çok davranışını hoş karşılıyordu. Aralarındaki bu zorlamalı barış, akrabaları

Kontes Boldireva ile Prenses Yüzkina'nın generali ziyaretlerine kadar sürdü. Bu iki fraulein'ın ikisi de eski zaman kadınıydı: Biri duldu, öbürü evde kalmış yaşlı bir kız; ikisi de geveze, dedikoducuydu. Kendilerine ayılıp bayıldığından değil, ama her ikisinin de Petersburg'la ilişkileri az da olsa devam ettiğinden ve bu ilişkiler kendisi açısından önemli olduğundan, hanımlara saygıda kusur etmeyen generalin biraz dalkavukluk ettiği bile söylenebilirdi. Hanımların gelişinden sonra general kendisine daha soğuk davranmaya başlamış gibi geldi Tentetnikov'a. Onu hiç fark etmiyordu sanki ve ona adıyla sanıyla değil, yukarıdan ve sanki küçük bir memura seslenir gibi sesleniyordu. Kardeş diye seslendi bir kez, cancağızım dedi bir başka kez, hatta bir kez sen diye bile seslendi. Andrey İvanoviç'in kanının tepesine sıçramasına yetti bu kadarı. Yüzünü allar basmasına ve içi içini yemesine karşın, dişini sıktı, terbiyesini bozmadı, son derece yumuşak bir sesle ve kibar bir tavırla:

— Gösterdiğiniz güler yüz ve yakınlık için minnettarınızım general. Beni evinize çağırdığınız yetmezmiş gibi, bir de bana yakın dostlar arasında kullanılan sen sözcüğüyle seslenerek, beni de size sen diye seslenmek zorunda bırakıyorsunuz. Ancak izin verirseniz belirtmek isterim ki yaşlarımız arasında benim size böyle samimi seslenmemi engelleyecek büyüklükte bir fark bulunuyor.

General bozuldu, kafasını ve diyeceklerini toparlamaya çalışırken kem küm bir şeyler söyledi. Yaşlıların gençlere seslenirken bazen kendilerinde sen deme hakkını gördüklerini, ancak kendi seslenişinin bununla bir ilgisi olmadığını söyledi (o arada büyük bir nezaket göstererek kendi rütbesinden hiç söz etmedi).

Kuşkusuz, bu son görüşmeleri oldu, bir olasılık olarak beliren aşk da daha başlamadan bitti. Gözünü kamaştıran ışık sönünce genç adam eskisinden de yoğun bir karanlığın

içine yuvarlandı. Hırka askıdan indi, yeniden uyuşuk, tembel bir yaşam başladı. Evi resmen pislik götürüyordu. Süpürge odanın ortasına yığılmış çöp yığınının içinde duruyordu. Pantolonlar konuk odasında geziyor, divanın önündeki şık masanın üzerinde sanki konuklara ikram edilmek için oraya konulmuş yağlı pantolon askıları görülüyordu. Genç adamın hayatı öylesine anlamsız, önemsiz, uyuşuk bir hal almıştı ki, yanında çalışan adamlarının kendisini hiç umursamamaları bir yana, tavuklar bile gelip orasını burasını gagalamaya başladılar. Elinde kalem kâğıt, saatlerce evler, kulübeler, arabalar, troykalar çiziyor ya da "Saygıdeğer büyüğüm!" diye yazıyor, sonra da bunun her yanını inceli kalınlı, büyüklü küçüklü soru ve ünlem işaretleriyle dolduruyordu. Bazen, tümüyle kendinden geçer gibi olduğu anlarda, kalemi kâğıt üzerinde adeta kendi kendine gidip gelmeye başlıyor ve incecik çizgileriyle küçücük bir baş beliriyordu kâğıt üzerinde: Delici bakışlar, tutturulduğu taraktan kurtulmuş ipeksi saçları tutmak için adeta bir kuş gibi havalanmış küçücük, zarif bir el... hiçbir ünlü ressamın çizemeyeceği güzellikteki portreye kendi elinden çıktığını fark etmeden hayretle bakan Andrey İvanoviç, dünyada mutluluk diye bir şey olmadığını, kendisinin de ne yazık ki böyle bir yazgısı olduğunu düşünerek büsbütün içine kapanıyordu.

Bir sabah hep yaptığı gibi fincanı ve piposuyla pencerenin önüne gittiğinde avludaki hareketlilik dikkatini çekti. Aşçı kadınla ortalıkçı kadın telaşla avlu kapısını açıyorlardı; açılan kapıdan içeri bir araba girdi: Arabanın atları, tıpkı zafer taklarına işlenen at başlarını andırıyordu: Sağa bakan bir at başı, sola bakan bir at başı ve ortada bir at başı. Yukarıda, sürücü yerinde bir arabacı ve üzerine bol gelen redingotuyla bir uşak vardı. Arkada ise kasketli, rengârenk atkılı, paltolu bir yolcu oturuyordu. Atlar ilerleyip de araba eve biraz daha yaklaşınca Tentetnikov bunun yaylı, hafif bir briçka olduğunu gördü. Araba evin merdivenleri önünde

durunca, atkılı, paltolu, kibar görünüşlü yolcu, asker çevikliğiyle arabadan aşağı atladı.

Birden yüreğini bir korku aldı Tentetnikov'un. Sakın bir hükümet adamı olmasındı bu? Gençlik yıllarında saçma sapan bir olay geçmişti başından. Hüsar alayından felsefe meraklısı iki subay, okulunu bitirmemiş edebiyat meraklısı bir üniversite öğrencisi ve müflis bir kumarbaz, ağzından bal damlayan, yaşlı –aynı zamanda sahtekâr, ayyaş ve kumarbaz– bir farmasonun önderliğinde hayır amaçlı bir dernek kurmuşlardı. Temza kıyılarından Kamçatka'ya kadar herkese, tüm insanlığa esenlik getirmek gibi çok yüce bir amacı vardı derneklerinin. Kuşkusuz, böylesi bir amacı gerçekleştirebilmek için büyük para gerekiyordu; bereket versin üyeler yardımda çok cömert davrandılar. Bu kadar paranın nereye gittiğini bilen tek kişi derneğin başkanıydı. İki küskün, tedirgin arkadaşı sokmuştu Tentetnikov'u bu gruba: İkisi de çok iyi yürekliydi, ama bilim, eğitim ve ilerleme uğruna ikide bir kadeh kaldırmaktan ayyaş olmuşlardı. Bereket, Tentetnikov çabuk uyandı ve gruptan ayrıldı. Bir süre sonra da dernek aklı başında insanlara yakışmayacak birtakım pis işlere bulaştığından karakolluk oldu. İnsanlığa esenlik getiricilerin arasından çok erken ayrılmasına ve bu hayırseverlerle her türlü ilişkisini kesmesine karşın, Tentetnikov'un içi hiç rahat değildi. O nedenle şu anda da ardına kadar açılan avlu kapısından içeri dalan yabancı araba ve çevik bir hareketle arabadan atlayan yabancı onu çok tedirgin etmişti.

Ancak kendisini son derece zarif bir hareketle selamlayan konuğun başını da yine pek zarif ve saygılı bir biçimde hafif yana eğdiğini ve öylece eğik tuttuğunu görünce korkusu bir anda geçti. Hem kişisel birtakım nedenlerle, hem de merakından, uzunca bir zamandır Rusya'yı dolaştığını açıkladı konuk. Devletimiz ne kadar ilginçti, ülkemizde ne güzel yerler, ne ilginç zanaatlar ve ne zengin bir toprak

çeşitliliği vardı! Cennetten bir köşeyi andıran onun köyünün manzarasına da hayran kaldığını söylemeden edemeyecekti... ancak bu hayranlığına karşın, arabasında onun demircilerinin hünerli ellerinin değmesini gerektiren bir arıza olmasaydı yine de onu rahatsız etmek gibi bir küstahlıkta bulunması elbette söz konusu olamazdı... bununla birlikte, düşünüyordu da, arabasında bir arıza olmasaydı bile, kendini ona saygılarını sunma zevkinden yoksun bırakması da herhalde pek mümkün olmayacaktı.

Büyülenmişlik üzerine bu etkileyici söylevden sonra sedef düğmeli rugan potinlerinin topuklarını birbirine vuran konuk, biraz tombalakça olmasına karşın lastik bir top hafifliğiyle sıçrayarak geri çekildi.

Andrey İvanoviç, karşısındakinin değişik bitki ve toprak örnekleri toplamak amacıyla Rusya'yı dolaşan sevimli profesörlerden biri olduğunu düşünerek rahatladı; arabasının onarılması için tekerlek ustalarıyla demircilerinin emrinde olduğunu, evini kendi evi gibi görmesini söyleyerek oturması için bir Voltaire koltuğu gösterdi; kendisi de bir koltuğa oturup doğa ve bilim üzerine anlatacaklarını dinlemek için hazırlandı.

Ancak konuk sanki daha çok ruh dünyası üzerine konuşuyor gibiydi; alın yazısının cilvelerinden söz ediyor, kendi hayatını fırtınaya tutulmuş, dalgalar arasında savrulan bir gemiye benzetiyordu. Hakikati savunmanın bedeli olarak çekmediği kalmamış, pek çok iş değiştirmek zorunda kalmıştı. Hatta düşmanları birkaç kez hayatına bile kastetmişlerdi. Tentetnikov bu yolda böyle başka şeyler daha anlatan konuğunun pratiğe daha yakın biri olduğu sonucuna vardı. Konuk, sözlerinin sonunda kocaman bir beyaz mendil çıkarıp öyle müthiş bir gürültüyle sümkürdü ki Andrey İvanoviç böylesini daha önce hiç duymamıştı. Hani bando takımında anasının gözü bir çalgıcı borusuna öyle bir üfler ki sesin orkestradan değil, kulağınızın içinden geldiğini

sanırsınız; uyuklayan evde tam öyle bir gürültü kopardı bu sümkürme, ardından da büyük patiska mendilin görülmemiş bir ustalıkla silkelenmesiyle her yanı çok hoş bir kolonya kokusu kapladı.

Okur, konuğun uzun zaman önce ayrıldığımız, eski dost, saygıdeğer Pavel İvanoviç Çiçikov'tan başkası olmadığını herhalde çoktan anlamıştır. Ayrıldığımızdan bu yana hayat kendisi için pek kolay geçmemiş olmalı ki biraz yaşlanmış gibiydi. Frakı bile hafiften parlamış, eprimişti; atlar, araba, koşum takımları, arabacı ve uşak da pek iyi durumda değillerdi. Para durumunun pek parlak olmadığı apaçık ortadaydı. Ama yüzünün ifadesi, davranışları eskisi gibi incelikliydi. Hatta belki daha bile incelikliydi: Sözleri, konuşması, koltuğa otururken bacak bacak üstüne atışı, konuşurken seçtiği sözcükler, genel olarak hali, havası eskisinden çok daha ustacaydı, incelikliydi, kendine güven doluydu. Yakalığı ve göğüslüğü kar gibiydi. Yoldan henüz gelmiş olmasına karşın frakında ne toz, ne bir tüy vardı! Sanki çıkıp bir isim günü yemeğine gidecekti! Özene bezene tıraş edilmiş yanaklarıyla çenesinin ışıltılı yuvarlaklığının ne kadar güzel olduğunu görmemek için kör olmak gerekirdi.

Konuğun gelişiyle evde ciddi birtakım değişiklikler oldu. Panjurları hep kapalı olduğu için evin karanlık olan yarısı birden aydınlandı, ışıkla dolan odalar havalandırıldı, temizlendi. Briçkadan indirilen denkler içeri taşındı ve çok geçmeden evin bu yarısı şöyle bir görünüm aldı: Yatak odasına gece tuvaletiyle ilgili eşyalar taşındı. Çalışma odasına gelince... ama daha önce bu odada üç tane masa bulunduğunu söylememiz gerekiyor: Biri divanın önünde duran yazı masası, öbürü iki pencere arasında duran çuha kaplı oyun masası, üçüncüsü ise yatak odasına açılan kapı ile kullanılmayan eşyaların durduğu odaya açılan kapı arasında duran köşe masası. Bu sonuncu masa üzerine valizden çıkarılan birtakım giysiler atılmıştı: Bir frak

pantolonu, bir redingot pantolonu, bir gri pantolon, iki kadife yelek, iki saten yelek, iki frak, bir ceket. Beyaz pike bir yelekle, yazlık bir pantolon komodinde iç çamaşırların bulunduğu göze konulmuştu. Bütün bu giysiler düzenli bir şekilde üst üste yığılmış, üzerleri beyaz, ipekli bir örtüyle örtülmüştü. Pencereyle kapı arasındaki öbür köşeye ise çizmeler dizilmişti: Pek yeni gibi görünmeyen çizmelerle, yepyeni çizmeler, kundura kısmı değiştirilmiş çizmeler ve rugan yarım potinler... Bunların da üzerleri sanki ayıplı şeylermiş gibi, ipek bir örtüyle sıkı sıkıya örtülmüştü; orada hiç yoktular sanki! İki pencere arasındaki masaya sandık konulmuştu. Divanın önündeki yazı masasında ise yol çantası, kolonya, diş fırçası, o yılın takvimi ile iki ayrı romanın ikinci ciltleri göze çarpıyordu. Temiz iç çamaşırları yatak odasındaki şifoniyerlere yerleştirilmişti, yıkanması gereken çamaşırlarsa bohça içinde yatağın altına sürülmüştü. Boşalan bavulun da yeri burasıydı. Arabada hırsızlara gözdağı vermek için bulundurulan kılıç, yatak odasına getirilmiş ve yatağın yanında bir çiviye asılmıştı. Her iki oda da olağanüstü temiz, düzenliydi; tek bir kâğıt parçası, tüy, ıvır zıvır görünmüyordu. Konuğun gelişiyle odaların havası bütünüyle değişti; iç çamaşırları üzerine yapışıp kalmayan, her pazar banyoda ıslak süngerle silinen, sağlıklı, temiz bir erkeğin hoş kokusuydu artık yeni kokusu odaların. Bir ara Çiçikov'un bölümüne girişteki küçük odaya Petruşka'nın kokusu sinecek gibi olduysa da, hemen gereği yapıldı ve Petruşka mutfak bölümüne, öbür uşakların oraya kaydırıldı.

İlk günler Andrey İvanoviç, konuğun bir şekilde elini kolunu bağlayacağını, yaşam biçiminde ister istemez birtakım değişiklikler olacağını, nice çabayla yerleştirdiği düzeninin bozulacağını ve rahatının kaçacağını düşünerek korktuysa da, korktuğu başına gelmedi. Dostumuz Pavel İvanoviç olağanüstü bir esneklikle her şeye müthiş bir uyum gösterdi. Sürdürdüğü filozoflara özgü sessiz, yalnız yaşamın

ona yüzyıllık bir ömür vaat ettiğini söyleyerek başladı. Yalnızlığı yücelttikçe yüceltti, gerçek mutluluğun yalnızlıkta olduğunu ve insana yüce düşünceleri ancak yalnızlığın ilham ettiğini söyledi. Kitaplığını gördükten sonra da, insanı boşluktan kurtaran yapıtlarla dolu bir kitaplığı olduğu için ev sahibini bir kez daha övdü. Kısacası, az konuştu, ama özlü, önemli şeyler söyledi. Davranışlarındaki yerindelik, sözlerinden de fazlaydı. Görüneceği zamanı da, kaybolacağı zamanı da biliyordu; ev sahibini kendi içine gömüldüğü saatlerde gereksiz sorularla bunaltmıyordu; büyük bir zevkle onunla satranç oynuyor, büyük bir zevkle onunla birlikte susuyordu. Biri kıvrım kıvrım pipo dumanları savururken, öbürü piposunu yakmaktan kaçınıyor, ama yine de ilkinin davranışına uygun bir davranış sergiliyordu. Örneğin, ya sol elinin iki parmağı arasına sıkıştırdığı üzeri siyah işli gümüş tabakasını, sağ elinin parmaklarıyla kendi ekseni çevresinde dönen yer küre gibi çeviriyor ya da ıslıkla uyduruk bir şey çalıp, tabaka üzerinde parmaklarıyla tempo tutuyordu. Ev sahibini asla sıkmıyor, varlığıyla rahatsız etmiyordu. “Ömrümde ilk kez birlikte yaşanabilecek bir insan görüyorum,” diyordu Tentetnikov içinden. “Fazla sık rastlanır bir şey değildir bu bizde. Pek çok akıllı insan vardır toplumumuzda, eğitimli, iyi yürekli, temiz insan vardır; ama her zaman hoş, her zaman nasılsa öyle olan, yıllarca birlikte olup hiç tartışmayacağın adam yoktur. Böyle birine ilk kez rastlıyorum.” Tentetnikov’un konuğu için düşündükleri bunlardı işte.

Bir süre için böyle barışçıl, dingin birinin evinde konuk olabileceği için Çiçikov da kendi yönünden pek sevinçliydi. Sürekli konup göçmekten bıkmıştı. Böyle güzel, manzaralı bir yerde, ilkbaharın coşturduğu yemyeşil kırlarda bir ay kadar dinlenmek basuruna da iyi gelecekti. Dinlenmek için buradan iyi yer bulabilmesi zordu. İlkbahar muhteşem güzelliğiyle her yanda egemenliğini ilan etmişti. Bir türlü sonu gelmeyen soğuklar yüzünden geciken ilkbahar birden

bütün göz kamaştırıcılığıyla bastırıvermişti. Yeşile kesen doğada karahindibalar ilk yapraklarını vermiş, anemonlar pembe, mor, narin başlarını eğmişti, her türden minik böcek ve sinek sürüleri bataklığı kaplamıştı, su örümcekleri onları avlama derdindeydi; örümcekleri kollayan kuşlarsa az ötede, kuru sazlıkta toplanmışlardı. Herkes birbirini yakından izlemek için bir araya gelmişti! Toprak canlanmış, kırlar, tarlalar uyanmıştı. Köyün her yanında şarkılar söyleniyor, oyunlar oynanıyordu. Yeşillerin yeşili, havanın tazeliği, diriliği anlatılır gibi değildi. Hele bahçelerdeki kuş sesleri!.. Cennetten bir köşeyi andıran köy adeta bir düğün eviydi; her yandan şen şarkılar yükseliyordu.

Bol bol dolaşıyordu Çiçikov. Aşağılarında hâlâ taşkınlardan kalma gölcüklerin bulunduğu tepelerde ya da korulukta, henüz yapraklanan dalları kuş yuvalarıyla dolu ağaçların arasında dolaşıyordu: Gökyüzünü neredeyse örtercesine uçuşan karakargalar, ekin kargaları ve kuzgunlar, bir yandan da kulakları sağır eden bir cayırtı koparıyorlardı. Kimi kez de aşağılara iniyor, değirmenlerin kulakları uğuldatan bir gürültüyle dönen çarklarını ya da iyice aşağılara, iskeleye inip, sonunda buzları çözülen ve geçit veren sularda tahıl yüklü teknelerin ilk seferlerine çıkışlarını izliyordu. İlkbahar çalışmalarının başladığı tarlalara gittiği de oluyordu. Yeşillikler arasında uzanan simsiyah toprak şeritlerine bakıyor, göğsüne astığı sepetten avuçladığı tohumları sürülmüş toprağa savuran adamın çalışmasını izliyordu: Adam sağa sola tek bir tane kaçırmadan, büyük bir özenle çalışıyordu. Gitmediği yer, konuşmadığı kimse kalmadı. Kâhyayla, köylülerle, değirmendekilerle söyleşti; ne, nasıl yapılıyordu, sürüm işleri nasıl gidiyordu, bu yıl nasıl bir ürün bekleniyordu, buğday kaçtan gidiyordu, değirmende baharın kaça, güzün kaça öğütülüyordu buğday; sonra tek tek her köylünün adını, kimin kimle akraba olduğunu, ineğini nereden aldığını, domuzunu neyle beslediğini sordu; sormadığı bir şey kalmadı. Ölen köylüler hakkında da bilgi

aldı: Fazla değildi ölüm olayları. Zeki bir insan olan Çiçikov, Andrey İvanoviç'in çiftliğinde işlerin pek de öyle ahım şahım gitmediğini hemen anladı. Savrukluk, savsaklık, sarhoşluk, hatta hırsızlık alıp başını gitmişti. Haklı öfkesini tutamayıp sık sık şöyle mırıldanıyordu: "Dangalağın önde gideni şu Tentetnikov! Nereden baksan yılda elli bin ruble getirecek böyle bir çiftliği yüzüstü bırakmak!.. Salak herif!" Hatta birkaç kez yineledi: "Salak! Resmen salak bu herif!" Bu tür yürüyüşlerinde kim bilir kaç kez kendisinin de böyle sakin, huzur içinde yaşayacağı bir çiftliği, "bir yuvası" olacağını düşündü: "Elbet hemen değil, önemli birkaç işi hayırlısıyla tamamladıktan ve gerekli mali güce kavuştuktan sonra." İş buraya gelince, kendine akça pakça bir de eş düşünüyordu: Şöyle genç, sağlıklı, güzel bir tüccar kızı ya da bir toprak sahibinin müzikten falan da anlayan kızı... aslında müzik olmasa da olurdu, ama bu işler madem böyle yürüyordu, varsın müzik de olsundu! Ne diye genel eğilime karşı çıkacaktı ki? Adını sonsuza dek sürdürecek genç kuşakları da unutmuyordu elbet: Şöyle cin gibi bir oğlanla, güzeller güzeli bir kız ya da daha iyisi iki oğlanla iki, hatta üç kız... böylece onun şu dünyadan bir gölge, soluk bir hayal gibi geçip gitmediğini, gerçekten var olduğunu, gürül gürül yaşadığını anlarlar, onun da yurdu, ülkesi karşısında yüzü yere geçmemiş olurdu. Bu arada, unvanında da hafiften bir yükselme düşlerdi: Şöyle devlet danışmanlığı falan gibi saygın bir unvan fena mı olurdu yani? Ah, bu can sıkıntısından çıkılan tek başına yürüyüşler! Sıkıcı bugünü unutturan, düşleri kamçılayan, asla gerçekleşmeyeceklerini kendisinin de bildiği birbirinden uçuk, gönül çelici hayallerle nasıl da sersemleşirdi insanın kafası!

Pavel İvanoviç'in adamları da çok sevdiler Tentetni-kov'un köyünü. Özellikle de Petruşka'yla büfeci Grigoriy başlangıçta birbirlerine epeyce bir büyüklük taslayıp karşılıklı sinir oldularsa da, çok geçmeden ayrılmaz iki dost oldular. Petruşka, Kostroma, Yaroslavl, Nijniy, hatta Moskova'yı

gördüğünü söyleyerek Grigoriy'e hava atacak olduysa da, Grigoriy altta kalmadı ve Petruşka'nın hiç görmediği bir kent olan Petersburg'la karşılık verdi ona. Bunun üzerine Petruşka gelip geçtiği en uzak kentleri sayıp dökmeye başladı, ama Grigoriy bunun da altında kalmadı ve ona otuz bin küsur versta uzaklarda bulunan ve hiçbir haritada bulunmayan öyle bir kent adı söyledi ki Petruşka gözlerini belertip ağzı bir karış açık kalakaldı. Bütün hizmetkârlar gülmekten yerlere yattı onun bu haline. Ancak Petruşka'yla Grigoriy sonunda etle tırnak gibi oldular; bütün günlerini kel Pimen dayının köyün dışındaki "Akulka" adlı meyhanesinde geçirmeye başladılar. Gide gele meyhanenin iki gediklisi ve birbirlerinin sıkı dostu oldular.

Selifan'sa bambaşka taraklarda bez dokuyordu. Akşam olmaya görsün, köyün dört yanında kızlı erkekli gruplar toplanıyor, baharı karşılamak için şarkılar söylenip oyunlar oynanıyordu. Bir başka yerde benzerlerinin bulunması çok zor, boylu boslu, güçlü kuvvetli, her yanlarından sağlık, güzellik fışkıran kızlar birbiri ardınca çıkıp dans ediyorlardı, Selifan da gece yarılarına dek ağaç oluyordu kızlara bakacağım diye. Hangisinin daha güzel olduğuna karar verebilmek o kadar zordu ki!.. Tümü de ak göğüslü, badem gözlü, kuğu süzülüşlü, servi boylu, saçları topuklarını döven, süzgün bakışlı kızlardı. Selifancık, avuçlarının içinde kızların küçücük ak elleri, topluca dans ederken ya da erkekler hep birlikte bir duvar gibi kızlara doğru yürürken kızların şen şakrak gülüşerek söyledikleri "Gelin burada, güveyi nerede?" şarkısının son ezgileri nehrin oralarda, sönen akşam kızıltıları içinde erirken, kendisine neler olduğunu kendi de bilmezdi. Daha sonra da uzunca bir süre, gece ya da gündüz, uyurken ya da uyanıkken avuçlarının içinde hep o küçük ak elleri hisseder, şarkılar eşliğinde dans ettiğini sanırdı. Kendini bu durumda yakalayınca elini sallayıp öfkeyle: "Kahrolmaya-sıcalar!" derdi.

Çiçikov'un atları da beğendiler yeni yerlerini. Ortaya koşulan at da, kahverengi donlu Üye de ve Selifan'ın "Sen at değil, baş belası bir lanetsin!" dediği Benekli de, Tentetnikov'un çiftliğindeki konukluklarından hoşnuttular; yulaflar lezzetli, ahırsa bir harikaydı. Her atın duracağı yer bölmelerle ayrılmışsa da, bölmeler üzerinden öbür atları görebiliyordun; böylece de en uzaktaki arkadaşın bile aklına gelebilecek olan herhangi bir kişneme fantezisine gecikmeden karşılık verebilmek mümkündü.

Sözün özü, kendi evlerinde gibiydiler. Kahramanımızın kısaca ölü canlar diye adlandırabileceğimiz şu malum konuyu hiç açmamış olması okuru şaşırtmış olabilir. Hiç şaşırtmasın! Çiçikov bu konuda son derece dikkatliydi. Karşısındaki çiftlik sahibi su katılmamış bir budala bile olsa, öyle cumburlop dalmıyordu konuya. Hele Tentetnikov gibi, kitap okuyan, felsefe yapan, her şeyin aslını esasını merak eden birinin karşısında bir kat daha dikkatli olması gerektiğini çok iyi biliyordu. "Lanet olsun! Çok zor bir durum! Dolambaçlı yollardan başlamalıyım!" diyordu kendi kendine. Tentetnikov'un adamları arasında yürüttüğü soruşturmada beyin eskiden komşusu bir generale sık gidip geldiğini, generalin bir kızı olduğunu, kızla beyin birbirlerinde gönülleri olduğunu, ama sonra her ne olduysa görüşmemeye başladıklarını öğrenmişti. Bu arada kendisi de Andrey İvanoviç'in zaman zaman kâğıtlara birbirinin aynı kadın başları çizdiğini fark etmişti.

Bir gün öğle yemeğinden sonra, hep yaptığı gibi gümüş tabakasını kendi ekseni etrafında çevirirken:

— Tek bir şey dışında hiçbir eksiğiniz yok Andrey İvanoviç, –dedi.

— Eksiğim neymiş? –dedi Tentetnikov, kıvrım kıvrım bir duman bulutu salarak.

— Hayat arkadaşı, –dedi Çiçikov.

Andrey İvanoviç karşılık vermedi. Konu da böylece kapandı.

Ancak Çiçikov pes etmedi, bir başka gün, bu kez akşam yemeğinden önce, şundan bundan konuşurken, birden:

— Sahi, Andrey İvanoviç, evlilik çok yakışırdı size! –deyiverdi.

Hoşlanmadığı bir konuda söz açılmış gibi Tentetnikov gene sessiz kaldı.

Çiçikov yılmadı. Üçüncü bir kez daha denedi şansını. Akşam yemeğinden sonraydı:

— Durumunuzu düşünüyorum da, –dedi,– bir an önce evlenmeliymişsiniz gibi geliyor bana; yoksa üzüntülü, kuruntulu bir tip olup çıkacaksınız.

Bu kez Çiçikov’un sözleri mi daha inandırıcıydı, yoksa Andrey İvanoviç mi dertleşme ihtiyacı duydu bilinmez, ama derin bir göğüs geçirip, ardından da piposunun dumanlarını yukarı doğru üfleyerek:

— Kısmet, Pavel İvanoviç! –dedi.– Her işin başı kısmet!

Ve generalle arasında geçenleri, sonunda neden ayrıldıklarını anlattı.

Çiçikov her şeyin bir tek sen sözcüğünden çıktığını anlayınca müthiş şaşırdı. Bir süre gözlerini dikip Tentetnikov’a baktı: “Su katılmamış bir ahmak bu herif!” diye geçirdi içinden. Sonra onun elini ellerinin arasına alıp:

— Eh, yani Andrey İvanoviç, ne diyeyim size! –dedi.– Neresinde aşağılama var bu sözün? Sen demenin aşağılamayla ne ilgisi var?

— Aslında sözcüğün kendisinde, evet, aşağılama falan yok, –dedi Tentetnikov da.– Ama söylenişteki eda, sesin tınısı...

işte bunlarda vardı aşağılama. Sen diyerek söylenilmek istenen şey şuydu: “Benim gözümde bir hiçsin sen, bunu unutma! Seni burada kabul ettiğime bakıp da kendini bir şey sanma! Daha iyi birileri olmadığı için girip çıkıyorsun evime! Ama Prenses Yüzyakina geldikten sonra yerini bil, kapı eşiğinden öteye geçme!”

Sakin, yumuşak başlı bir adam olan Tentetnikov’un bu sözleri söylerken gözleri kor gibi yanmış, sesinde aşağılanmışlığın öfkesi çınlamıştı.

— Söylediğiniz anlamda bile olsa yine bir şey yok ki! –dedi Çiçikov.

— Nasıl? –dedi Tentetnikov, gözlerini Çiçikov’un gözlerine dikerek.– Yani size göre, böyle bir davranışın üzerine yine de gidip gelmeli miydim onlara?

— Canım, ne davranışı? Davranış falan yok ki ortada!

“Doğrusu çok tuhaf bir adam bu Çiçikov!” diye geçirdi içinden Tentetnikov.

“Doğrusu çok tuhaf bir adam bu Tentetnikov!” diye geçirdi içinden Çiçikov.

— Ortada davranış falan yok Andrey İvanoviç. Generallerde bir alışkanlıktır bu: Herkesle sen diye konuşurlar. Kaldı ki o yaşa, o rütbeye gelmiş saygıdeğer bir insanın karşısındakine sen demesinde bir şey yok ki!

— O başka tabii, –dedi Tentetnikov.– Karşımdaki gururlu, kibirli bir general değil de, yoksul, sıradan bir yaşlı olsaydı bana sen diye seslenmesinden aşağılanmaz, hatta bunu saygıyla karşılardım.

“Su katılmamış bir ahmak, bu herif!” diye geçirdi içinden Çiçikov.– “Yoksul, sıradan biri diyebilirmiş, ama general diyemezmiş!..” Sonra da yüksek sesle şunları söyledi:

— Pekâlâ, diyelim ki sizi aşağıladı, ama siz de altta kalmamışsınız, karşılığını vermişsiniz! İnsaf yani... bu kadar küçük bir şey yüzünden sonsuza dek küsüp görüşmemek olur mu! Üstelik henüz başlamış çok güzel bir şey var ortada? İnsanın bir hedefi varsa, önüne ardına bakmadan hedefin üstüne üstüne yürümesi gerekmez mi? O arada kim ne demiş, bakılmaz ki! İnsanlar her zaman sap yer saman tükürürler! Tükürürlerse tükürsünler, ne olmuş yani!

Tentetnikov'u iyiden şaşırttı bu sözler; duyduklarına inanamıyormuş gibi bakakaldı Çiçikov'un gözlerine: "Doğrusu çok, ama çok tuhaf bir adam bu Çiçikov!" diye geçirdi içinden.

O arada Çiçikov da, "Amma garip adam şu Tentetni-kov!" diye geçirdi içinden. Ama yüksek sesle söyledikleri şunlar oldu:

— İzin verin, düzelteyim şu işi. Yarın ekselanslarına kadar bir uzanayım ve kendilerine her şeyin sebebinin sizin gençliğinizden, tecrübesizliğinizden kaynaklanan bir yanlış anlama olduğunu açıklayayım.

Tentetnikov ateşli bir şekilde:

— Karşısında ne alttan alırım ne de dalkavukluk ederim! –dedi.– Sizden de böyle bir şey isteyemem!

— Tanrı korusun! –dedi Çiçikov, haç çıkararak.– Nereden çıkartıyorsunuz öyle şeyleri? Aklı başında bir aracı olarak ancak öğütlerim, önerilerim olabilir, ama dalkavukluk, Tanrı yazdıysa bozsun! Bağışlayın Andrey İvanoviç, ama iyi niyetle söylediğim sözlerden böylesine yanlış sonuçlar çıkarabilmenize doğrusu çok şaşırdım!

— Bağışlayın Pavel İvanoviç, suçluyum! –dedi Tentetnikov; Çiçikov'un her iki elini birden tutup şükranla göğsüne bastırdı.– İnanın, gösterdiğiniz ilgi ve yakınlığı çok

önemsiyorum, bunlar benim için değerli şeyler. Bu konuyu hemen şimdi kapatalım ve bir daha da hiç açmayalım.

— O zaman ben de generale öylesine bir ziyarette bulunurum.

— İyi ama niçin?

— Kendilerine saygılarımı sunmak için.

“Doğrusu tuhaf adam şu Çiçikov!” diye geçirdi içinden Tentetnikov.

“Doğrusu tuhaf adam şu Tentetnikov!” diye geçirdi içinden Çiçikov.

— Benim briçkanın onarımı henüz bitmediği için, izin verirseniz sizin kolyaskayı alayım, –dedi Çiçikov.– Yarın sabah onda çıkayım diyorum yola.

— Aman efendim, rica ne demek! Ev sizin! Her şey emrinizde, neyi istiyorsanız alabilirsiniz!

Her ikisinin de kafasında karşısındakinin tuhaf biri olduğu düşüncesi, birbirlerine iyi geceler dileyip uyumaya çekildiler.

Gel de şu dünyanın işlerine akıl erdir! Ertesi gün yeni frakının içine beyaz yeleğini giyip beyaz kravatını da takan Çiçikov, generale saygılarını sunmak üzere Tentetnikov’un yağız atlar koşulu kolyaskasına neredeyse bir asker çevikliğiyle atlarken, Tentetnikov da o güne dek duymadığı bir heyecan içindeydi. Nicedir uyuşmuş, handiyse paslanmış düşünceleri bir canlanış, tedirginlik içindeydi. Bugüne dek tam bir miskinlik içinde uyuşmuş kalmış duyguları uyarılmış, canlanmış, gerilmişti. Bir divana oturuyor, bir kalkıp pencerenin önüne gidiyor, bir eline kitap alıyordu; bazen düşünmek istiyordu; ama olacak şey değildi: Düşünecek tek şey gelmiyordu aklına. Bazen düşünmek istemiyordu; bu da olacak şey değildi: Dört bir yandan düşünceye benzer kopuk

kopuk bir şeyler, birtakım düşünce kırıntıları, kalıntıları üşüşüyordu kafasına! Sonunda, “Tuhaf, çok tuhaf!” diye mırıldanarak yola bakmak için pencerenin önüne gitti: Kolyaskanın kaldırdığı toz bulutu, meşe korusundan geçen yolun sonunda hâlâ dalgalanıyordu. Ama biz şimdi Tentetnikov’u kendi haline bırakalım ve Çiçikov’un ardından gidelim.

İkinci Bölüm

Tentetnikov’un sağlıklı, güçlü atlarının çektiği kolyaska, önce meşe koruluğundan, sonra yeşermeye başlamış ekin tarlalarının arasından, en sonra da göz erimine doğru engin kırların görünüp yittiği tepeler arasından geçerek, iki yanı ıhlamurlu geniş yolu da geride bırakıp Çiçikov’u generalin çiftliğine ulaştırdı; on versta yarım saatten biraz fazla sürdü ve köye yaklaşırken iki yanı ıhlamurlu yol sağa doğru kıvrılıp alt bölümleri sazlarla sepet gibi örülmüş servili bir yola dönüştü ve gidip büyük bir dökme demir kapının önünde durdu; kapının nakışlarından generalin sekiz Korint sütunlu evinin göz alıcı ahşap oymalarla süslü ön cephesi görünüyordu. Hiçbir şeyin eskimesine fırsat tanımayan, her şeyi durmamacasına yenileyen yağlıboya kokuyordu her yan. Tertemiz avlu, parke kaplı bir salonu andırıyordu. Evin merdivenlerine yanaşan arabadan çevik ama saygılı bir tavırla inen Çiçikov, gelişinin generale bildirilmesini istedi, onu doğruca generalin çalışma odasına aldılar.

General yapılı bir adamdı ve bu Çiçikov’u şaşırttı. Ahududu rengi, siyaha çalan koyu kırmızı saten bir robdöşambr giymişti üzerine. Aydınlık, yiğit bir yüzü, hafif ağarmış uzun bıyık ve favorileri vardı. Saçları kısa, hele ensesinde büsbütün kısa kesilmişti. Üç kattı ensesi; üç kalın, yatay kırmadan oluşuyordu! Boynu geniş ve kalındı, kısacası uzun hizmet yıllarının bütün görkemini üzerinde taşıyan, ense kulak yerinde denilen adamlardandı. Sesi bas ve hafif kısıktı. Hali, hareketleri tam generalceydi. General Betrişçev’in bütün günahkârlar gibi, hepimiz gibi hem üstünlükleri hem de eksikleri vardı. Rus insanında hemen hep olduğu gibi tam bir gelişigüzellik, rastgelelik içindeydi bu özellikler onda. Gönlü yücelik, fedakârlık, cömertlik, zekâ, zor anlarda cesaret, gözü karalık gibi üstün birtakım özellikler, bencillik, aşırı özsaygı, gurur, kibir, mevki ve ün düşkünlüğü gibi

hemen herkeste bulunabilecek birtakım eksiklerle iç içeydi. Askerlik hizmetinde onu geride bırakanları sevmez, onlardan iğneleyici, alaycı, zehirli bir dille söz ederdi. Bu konuda payına en acımasız eleştirilerin düştüğü kişi, akıl ve yetenek yönünden kendisinden aşağı gördüğü, ama rütbece onu geride bıraktığı gibi, ayrıca iki ilin birden valiliğine atanan eski silah arkadaşlarından biriydi; üstelik tersliğe bakın ki onun köyünün bağlı olduğu il de bu iki ilden biriydi, böylece o da kendini bir anda bu yeteneksiz silah arkadaşının yönetimi altında buluvermişti. Bunun öcünü almak için her fırsatta onu iğneliyor, onunla alay ediyor, yayınladığı her emri eleştiriyor, her uygulamasını aptalca buluyordu. İyi yürekli, ama alaycı bir adamdı general. Yarışmayı, yarışta kazanmayı, parlamayı, parmakla gösterilmeyi, zekâsının övülmesini, başkalarının bilmediği şeyleri bilmeyi sever, kendisinin bilmediği şeyleri bilenleri sevmezdi. Kısmen yabancı bir eğitim alarak yetişmişti, ama tam bir Rus beyzadesi rolü oynamak isterdi. Karakterindeki bu inişler çıkışlar, bu apaçık karşıtlıklar nedeniyle görevi sırasında kaçınılmaz olarak pek çok tatsızlıkla karşılaşmış, bir kez bile kabahati kendinde arama olgunluğunu göstermeden hep karşıtları olarak gördüğü birilerini suçlamış, sonuçta da emekliliğini isteyip ordudan ayrılmıştı. O burnundan kıl aldırmaz, azametli havalarını emekli olduktan sonra da sürdürmüştü. Üzerinde ister redingot, ister frak, ister robdöşambr olsun duruşunda, tutumunda hiçbir değişiklik olmazdı. Sesinden bedeninin en küçük hareketlerine dek her halinde, karşısındakilerde saygı değilse de en azından ürkeklik yaratan buyurgan bir hava vardı.

Çiçikov saygıyı da ürkekliği de, her ikisini de duydu. Başını saygıyla yana eğip fincan dolu bir tepsiyi kaldırmak isteyen bir garson gibi kollarını genişçe iki yana açtı, öne doğru ustaca eğilerek sözlerine şöyle başladı:

— Ekselanslarına kendimi takdim etmeyi, savaş alanlarında yurdumuzu kurtaran kahramanlıklarına duyduğum saygıyı huzurlarına bizzat çıkarak ifade etmeyi görevim bildim.

Generalin hoşuna gitmemesi olanaksızdı böyle bir girişin, görüldüğü kadarıyla gitmişti de.

— Tanıştığımıza çok sevindim. Lütfen şöyle buyurun. Nerede görev yapmıştınız acaba?

Çiçikov koltuğa oturmak yerine ucuna hafifçe ilişti, eliyle koltuğun kolluğunu belli belirsiz tutarak:

— Bendeniz çalışmaya ekselansları, –dedi,– her ne kadar maliye teşkilatında başladımsa da, sonraki süreçte muhtelif kuruluşlarda, o arada adalet teşkilatında, inşaat emlak dairesinde ve gümrüklerde hizmet etme fırsat ve imkânı buldum. Yaşamım dalgalar arasında savrulan bir gemiye benzetilebilir ekselansları. Diyebilirim ki sabırla büyüdüm, sabırla yetiştim, sabırla olgunlaştım, kısaca ete kemiğe bürünmüş sabırdan başka bir şey olmadığımı bile söyleyebilirim. Düşmanlarımdan çektiklerimi ise ne sözcükler ne de en usta ressamların fırçaları anlatabilir. Yollara düşüp ömrün kalan birkaç gününü geçirecek asude bir köşe aramaktayken, ekselanslarının yakın bir komşusunun konukseverliğinden yararlanma şansım oldu...

— Yakın komşum?

— Tentetnikov, ekselansları!..

Generalin yüzü asıldı.

— Size saygıda kusur ettiği için nasıl pişman olduğunu anlatamam ekselansları!

— Saygıda kusur?..

— Memleket için yaptığınız hizmetlere saygıda kusur! Pişmanlığını anlatacak söz bulamıyor. Kaç kez kendi kendine

şöyle söylenirken duydum: “Ben ki ülkemizin kurtarıcılarının yiğitliklerini değerlendirebilen biriyim, nasıl bu kadar duyarsız olabildim!”

General yumuşamış gibiydi:

— Canım olur mu? Nereden çıkarıyor bunları? Kendisine kızmış falan değilim. Aslında ben kendisini severim ve ileride yurduna yararlı bir insan olacağından da hiç kuşkum yok...

— Hakkıaliniz var ekselansları, ne kadar doğru söylediniz: Yurduna yararlı bir insan! Üstelik hem kalemi kuvvetli, hem de konuşma sanatında...

— Uyduruk bir şeyler yazıyor galiba... manzume falan?..

— Uyduruk şeyler değil ekselansları...

— Ne ya peki?

— Şey ekselansları... tarih!

— Tarih mi? Ne tarihi?

— Şey tarihi... –Karşısında bir general olduğundan mı, yoksa konuya daha bir önem vermek istediğinden mi, nedense artık: “Generaller tarihi!” deyiverdi Çiçikov.– Evet, generaller tarihi ekselansları!

— Nasıl yani? Hangi generallerin tarihiymiş bu?

— Genel olarak generallerin, ekselansları. Genel bir generaller tarihi. Ama genel derken elbet ülkemizle sınırlı.

Çiçikov ipin ucunu hepten kaçırmıştı. “Tanrım, yine neler saçmalıyorum ben!” diye geçirdi içinden.

— Bağışlayın, ama tam anlayamadım. Yani burada amaç, belli bir dönemin tarihini mi yansıtmak, yoksa ayrı ayrı özyaşamöyküleri mi vermek. Ve eğer söz konusu olan bu

ikincisiyse bütün generaller mi girecek kitaba, yoksa yalnızca 1812 savaşına katılanlar mı?

— Tam buyurduğunuz gibi ekselansları: 1812 savaşına katılanlar. –Sözlerini tamamlayınca, “Bu sözler gerçekten benim mi ağzımdan çıkıyor?” diye geçirdi içinden.

— Madem öyle neden buraya, bana gelmiyor? Pek çok ilginç malzemeye ulaşmasında yardımcı olabilirdim kendisine.

— Çekiniyor ekselansları.

— Canım olur mu öyle saçmalık! Bir iki tatsız söz yüzünden olacak şey mi? Ben başkalarına benzemem: Kalkar ona giderim, haberi olsun!

— Buna elbette izin vermez ekselansları... kendisi buraya gelir, –dedi Çiçikov; kendini toparlamış, cesareti yerine gelmişti. “İyi ki şu generaller tarihini akıl ettim!” diye düşündü. “Dilim yüzünden bir gün başım esaslı belaya girecek ya dur bakalım!”

Bu sırada hafif bir tıkırtı duyuldu. İşlemeli ceviz kapı aralandı, kapı aralığında bir eli kapının pirinç topuzunda, bir genç kız göründü. Eğer loş odaya arkadan güçlü lambalarla aydınlatılan ışıl ışıl bir tablo birdenbire sokuluvermiş olsaydı, ancak bu kadar etki yaratabilirdi. Onunla birlikte sanki güneş doldu odaya, generalin asık yüzlü odasının birden yüzü gülüverdi. Çiçikov önce anlayamadı karşısında duranı: Ancak antik heykellerde görülebilecek temiz, soylu yüz çizgilerine sahip bu yaratık kimdi, neydi, nasıl bir toprağın yetiştirmesiydi? İncecik bedeni, upuzun boyuyla tıpkı bir ok gibi, hedefine yönelmiş, hafif, uçucu, çevresindeki her şeyin üzerine yükseliyor gibiydi. Oysa o kadar uzun boylu değildi. Bedeninin bütün parçalarının birbiriyle eşsiz bir uyum içinde oluşundan kaynaklanan bir göz yanılmasıydı bu. Üzerinde giysisinin öyle bir duruşu vardı ki, sanki dünyanın en iyi

terzileri onu en güzel nasıl giydirebiliriz diye kafa kafaya vermişlerdi. Ama burada da bir hayal oyunu söz konusuydu. Üzerindeki giysiyi kendisi hazırlamış ve giymişti: Tek parça bir kumaş hiç kesilmeden bir iki yerinden iğneyle tutturulmuştu, o kadar. Kumaş, bedenin üzerinde öyle kıvrımlar yapıyordu ki bütün bu ayrıntılar onunla birlikte bir tuvale yansıtılacak olsa, modaya uygun giyinmiş bütün genç kızlar onun önünde alaca bulaca görüntüleriyle pek acınası kalırlardı. Üzerindeki kışkırtıcı giysi tüm kıvrımlarıyla, dökülüşleriyle mermere olduğu gibi yansıtılabilseydi, ortaya dahice diye adlandırılabilecek bir başyapıt çıkardı.

— Sizi sevgili şımarığımla tanıştırayım, –dedi general.– Ama daha adınızı bile bilmiyorum.

Çiçikov başını mazlumca yana eğerek:

— Savaş alanlarında yiğitlik göstererek parlayamamış birinin adını bilip de ne olacak ekselansları? –dedi.

— Yine de bilsem iyi olurdu.

Çiçikov önce lastik bir top yumuşaklığıyla geriye sıçradı, sonra bir asker çevikliğiyle derin bir reverans yaparak:

— Pavel İvanoviç, ekselansları! –dedi.

General, kızına dönerek:

— Ulinka’cığım! –dedi.– Pavel İvanoviç o kadar ilginç bir şey söyledi ki az önce! Komşumuz Tentetnikov var ya, meğer bizim sandığımız gibi budalanın teki değilmiş. 1812 harekâtına katılan generallerin yaşam öykülerini yazıyormuş. Doğrusu son derece saygıdeğer bir iş!

Ulinka çabuk çabuk:

— Kim onun budala olduğunu söyledi ki? –dedi.– Senin her sözüne inandığın, gerçekteyse hem bir salak hem de bir alçak olan Vişnepokromov’dan başka?

— Tamam biraz boş bir adamdır, ama alçaklığını nereden çıkardın?

— Yalnızca boş değil, alçak, aşağılık, iğrenç bir adam! Kendi kardeşlerinin kalbini kıran, kız kardeşini evinden kovan bir adam iğrençtir!

— Ama hayatım bunların hepsi birer söylenti.

— Böyle şeyler laf olsun diye söylenmez. Doğrusu anlayamıyorum baba, sen ki bu kadar temiz yürekli bir insansın, kişiliği senin tam tersin olan, üstelik budalanın teki olduğunu da bildiğin birini buraya, evine nasıl kabul edebildiğini anlayamıyorum.

General, Çiçikov'a dönüp, gülümseyerek:

— Gördüğünüz gibi, –dedi,– sürekli tartışırız biz Ulinka'yla. –Sonra yeniden kızına döndü:– Ama bir tanem, adamı evimden kovacak halim de yok herhalde.

— Hiç hak etmediği ilgiyi, sevgiyi göstermezsen, kovmana gerek kalmaz.

Bu noktada kendisinin de bir şeyler söylemesi gerektiğini düşünen Çiçikov:

— Dinimiz bizden özellikle de böylelerini sevmemizi istiyor hanımefendi, –dedi. Sonra generale döndü, yüzünde hafifçe yaltak bir gülümsemeyle:– "Sen bizim karamızı sev, akımızı seven nasılsa bulunur" sözünü ve bunun nasıl bir olay üzerine söylendiğini herhalde duymuşsunuzdur ekselansları? –diye ekledi.

— Hayır, duymadım.

Çiçikov, yüzünde yine o hafif yaltak gülümsemeyle:

— Pek enteresan ve pek girift bir olay ve hakikaten ibretlik bir öyküdür ekselansları! –dedi.– Prens Hukzovskiy'nin

çiftliğinin... ekselansları herhalde tanıyorlardır prens hazretlerini?

— Hayır, tanımıyorum.

— ...Alman kökenli, çok genç bir kâhyası varmış çiftliğin. Çiftlikteki canlardan askere gideceklerin listelerini adliyeye vermek ve başka birkaç işi için kente gitmesi gerekmiş ve tabii yargıçlara bol bol yağ çekmiş. –Çiçikov burada “yargıçlara herkes yağ çeker, bilirsiniz” demek ister gibi göz kırptı.– Yargıçlar da genç kâhyayı sevmişler, ikramlarda bulunmuşlar. Bir içki sofrasında “Bir gün de bana, prensin çiftliğine beklerim baylar,” demiş kâhya. “Geliriz tabii, niye gelmeyelim,” diye karşılık vermiş yargıçlar. Çok geçmeden yargıçların bir keşif için o taraflara gitmeleri gerekmiş... Kont Trehmetev’in köylerinden birindeki bir olay dolayısıyla... Ekselansları hiç şüphesiz tanıyorlardır Kont Trehmetev’i?..

— Hayır, tanımıyorum.

— Keşiflerini yapıp bitiren yargıçlar kontun yaşlı kâhyasının alçakgönüllü sofrasına buyur edilmişler. Tam üç gün üç gece hiç uyumamış yargıçlar, ara vermeksizin iskambil oynamışlar; punç kâsesiyle semaver hiç inmemiş masadan. Yaşlı kâhya yaka silkmiş; yargıçlardan bir şekilde kurtulabilmek için, “Prensin Alman kâhyasına uğrarsanız o da pek sevinir baylar; buraya pek yakındırlar; zaten kendisi de sizi bekliyor,” demiş. Kafaları dumanlı, üç gündür tıraş olmadıklarından sakalları uzamış, gözlerinden uyku akan yargıçlar, “Gerçekten de,” demişler ve masadan kalktıkları gibi, o halleriyle arabaya binmişler. Sözün burasında, ekselanslarına bir ayrıntıyı arz etmeliyim: Bizim genç Alman kâhya da meğer tam o günlerde, enstitüyü yeni bitirmiş çıtı pıtı bir kızla evlenmiş –çıtı pıtı kızların nasıl olduklarını göstermek ister gibi Çiçikov son sözlerini dudaklarını büzerek söylemişti– genç karısıyla birlikte, akıllarında kötü hiçbir şey olmadan çay masasında oturuyorlarmış. Birden

kapı ardına dek açılmış ve uykusuz, tıraşsız, sarhoş yargıçlar paldır küldür dalmışlar içeri.

General gülümseyerek:

— Harika! –dedi.– Gözümün önüne getirebiliyorum!

— Genç kâhya ürkmüş, şaşkın: “Buyurun, ne istemiştiniz?” demiş. “Ya,” demiş berikiler, “Demek ne istemiştik, öyle mi? Demek böyle olduk artık! Pekâlâ! Görürsün sen!” Ve bir anda bütün yüz ifadeleri değişmiş... “Hadi, iş başına arkadaşlar!” demişler. “Ne kadar şarap elde edildi geçen yıl bu topraklarda? Şunların belgelerini bir görelim hele!” Şunun belgesini görelim, bunun belgesini görelim. Zavallı kâhya bir oraya bir buraya seğirtmiş. “Seni bizi bilmez seni!” Elini kolunu bağlatıp mevcutlu olarak kente yolladıkları kâhyayı çarçabuk yargılayıp bir buçuk yıla mahkûm etmişler ve hapse atmışlar.

— Vay be! –dedi general.

Ulinka acıyla ellerini çırptı.

Çiçikov öyküyü sürdürdü:

— Enstitülü taze bir o yana, bir bu yana atmış kendini. Ama bir yeni gelinin, tazecik bir kızcağızın elinden ne gelebilir ki! Bereket iyi birkaç insan çıkmış, “İşi tatlıya bağla, gönül hoşluğuyla uzlaş,” falan demişler. Neyse, uzatmayayım ekselansları. Genç kâhya iki bin ruble para cezası ve bir de esaslı bir ziyafet masasıyla kurtulmuş. Yemekte herkesin kafayı bulduğu bir sırada, “Ayıp değil mi bize öyle davranman?” demişler çocuğa. “Bizi ille de iki dirhem bir çekirdek mi göreceksin, fraklarımızı çekmiş, sinekkaydı tıraş olmuş durumda? Olur mu öyle şey? Sen bizim karamızı sev, akımızı seven nasılsa bulunur.”

General güldü. Ulinka acı çekiyormuş gibi inledi.

— Nasıl gülebildiğini anlayamıyorum baba! –dedi çabuk çabuk. Öfkeden alnına kan oturmuştu.– Öyle onursuz bir şey ki yaptıkları... en uzak yerlere sürülmeleri gerekir bu yüzden...

— Canım kızım, onları hiç onayladığım yok! –dedi general.– Ama ne dersen de, olay çok gülünç. Nasıldı, hele: Sen bizim akımızı sev?..

— Karamızı, ekselansları, –diye atıldı Çiçikov.

— Karamızı sev sen bizim, akımızı herkes sever. Ha-ha-ha!

Gülmekten bütün bedeni sarsılıyordu generalin. Bir zamanlar ağır apoletler taşıyan omuzları, şu anda da sanki yine öyle ağırlık altındalarmış gibi titriyordu.

Bu kahkahalara katılmasının yerinde olacağını düşünen Çiçikov da gülmeye başladı, ama generale duyduğu saygıdan, kapalı bir “e” sesi çıkararak, “e-he-he-he!” diye pek kibarca güldü. Gülerken onun da bedeni titriyordu, ama hayatında hiç ağır apoletler taşımadığı için olsa gerek omuzlarında bir oynama yoktu.

General bir yandan gülmeye devam ederken:

— Günlerdir tıraş olmamış bir yargıç yüzünün nasıl olacağını gözümün önüne getiriyorum da... –dedi.

Çiçikov da tıpkı general gibi gülerek:

— Evet, ekselansları, dedi.– Buna ek olarak o yüzün üç gündür uykusuz olduğunu da düşünün... koskoca bir yargıç... perişan!

Ulinka yığılırcasına bir koltuğa oturdu, incecik elleriyle güzel gözlerini kapadı, öfkesini paylaşabileceği kimsenin olmayışının verdiği kederle:

— Anlayamıyorum... hiç anlayamıyorum, –dedi.– Oysa böylesi bir onursuzluğun bende yarattığı tek etki: Üzüntü, bezginlik ve öfke!

Gerçekten de, aynı öykünün, söyleşiye katılan üç kişide yarattığı duyguların bu denli çelişik olması dikkat çekiciydi. Biri ansızın bastıran güruh karşısında Alman'ın apışıp kalmasını gülünç bulurken, bir başkası düzenbazların işin içinden sıyrılışlarını gülünç buluyordu; üçüncüsü ise yapılan bir haksızlığın cezasız kalmasına kahroluyor, üzülüyor, öfkeleniyordu. Kiminde kahkaha, kiminde hüzün yaratan sözler üzerinde düşünecek bir dördüncü kişi daha olsaydı keşke, ama yoktu. Yine de insan merak ediyor: Düşmüş birinin o düşkünlüğünde, kirlenmişliğinde bile sevilmek istemesi nereden kaynaklanıyor olabilir? Hayvansı bir dürtü mü yoksa bu? Ya da alçakça tutkuların ağır boyunduruğu altında boğulan ruhun cılız çığlığı ve utanmazlığın manda gönüne dönmüş kabuğundan yine de dışarıya ulaşabilen "Kurtarın beni kardeşler!" haykırışı mı? Kardeşinin ruhsal mahvoluşu kendisine her şeyden daha ağır gelecek bir dördüncü kişi, ah olsaydı, ama yoktu.

— Anlamıyorum, –dedi Ulinka elini gözlerinden çekerek.– Bende yarattığı tek duygu, üzüntü, öfke.

— Ama lütfen bize kızma, –dedi general.– Bizim burada zerre kadar suçumuz yok. –Çiçikov'a döndü:– Öyle değil mi ama? –Sonra kızına döndü,– Hadi, öp beni ve odana git. Ben de üzerimi değişeceğim, sonra yemeğe geçeceğiz. –Yeniden Çiçikov'a dönüp, gözlerinin içine bakarak:– Sen de... yemeğe kalıyorsun herhalde? –dedi.

— Ekselansları öyle uygun gördülerse...

— Bırak bu resmi ağızları! Çok şükür konuklarımıza verecek bir tas lahana çorbamız bulunur.

Çiçikov, iki kolunu artistik bir biçimde iki yana açarak saygıyla ve minnetle öne eğildi ve bu şekilde öyle uzun durdu ki bir süre potinlerinin burunları dışında gözleri hiçbir şey görmedi. Bu saygı duruşuna son verip de başını yeniden kaldırdığında Ulinka'yı odada göremedi. O gitmiş, yerine generalin kara bıyıklı, favorili, dev yapılı oda hizmetlisi gelmişti; adamın elinde gümüş bir ibrikle bir leğen vardı.

— Senin yanında üstümü değiştirmemin bir sakıncası yoktur umarım? –dedi general, robdöşambrını omuzlarından sıyırıp, gömleğinin kollarını sıvarken; kolları güçlü, kuvvetliydi.

— Ekselansları yanımda yalnızca üst değiştirmek değil, uygun görecekleri her şeyi yapabilirler!

General, dudaklarından ve burnundan komik sesler çıkararak, ördek gibi çevresine sular sıçratarak yıkanmaya başladı; çok geçmeden odanın her yanı sabunlu su serpintileri içinde kaldı.

— Nasıldı hele? –dedi, kalın boynunu kurularken:– Beyazımızı sev bizim?..

— Karamızı, ekselansları.

— Karamızı sev bizim, akımızı nasılsa seven bulunur! Harika doğrusu! Harika!

Çiçikov kendini olağanüstü bir ruh halinde hissediyordu. Bir esinle kanatlanmıştı sanki:

— Ekselansları! –dedi.

— Evet? –diye karşılık verdi general.

— Bir öykü daha var.

— Anlatsana.

— Yine gülünç bir öykü, ama benim adıma gülünç olduğu pek söylenemez. Hatta eğer ekselansları şey olmuş olsaydı...

— Ne olmuş olsaydı? Anlamadım.

— Yani şey demek istiyorum ekselansları... –Çiçikov iki yanına bakındı, leğen ve ibrik tutan oda hizmetçisinin çıktığını görünce, sözlerini şöyle sürdürdü:– Ahı gitmiş vahı kalmış bir amcam var ekselansları. Kendisinin üç yüz canı var ve benden başka da mirasçısı yok. Çok yaşlı, çökmüş olduğu için topraklarını yönetemiyor, ama bana devretmeye de yanaşmıyor. Bunun için gerekçesi de çok tuhaf. “Yeğen meğen anlamam” diyor. “Belki de savurganın tekidir? Güvenilir biri olduğunu kanıtlasın önce. Kendisi üç yüz can sahibi olup bunu bana gösterirse, ona üç yüz canımı ancak o zaman bırakırım.”

— Ne aptallık!

— İsabet buyurdunuz ekselansları. Durumumu gözünüzde canlandırabiliyor musunuz? –Çiçikov sır verir gibi sesini kıstı:– Evinde bir kâhya kadın var, kadının da bir sürü çocuğu... Her şeyi onlar üzerlerine geçirecekler korkarım.

— Senin moruk oynatmış! –dedi general ve ekledi:– İyi ama benim nasıl bir yardımım olabilir ki bu işte sana?

— Ben şöyle bir çözüm düşündüm ekselansları: Son sayımdan bu yana yeni bir can sayımı yapılmadı bildiğim kadarıyla. Bölgedeki büyük toprak sahiplerinin çoğunun öldüğü halde yaşıyormuş gibi görünen, kayıttan düşmemiş canları vardır. Ekselansları bana böyle canlarını sanki yaşıyorlarmış gibi bir satış sözleşmesiyle devrederlerse, ben de bu devir sözleşmelerini moruğa gösterir, karşılığında da mirasın sahibi olurdum.

General birden öyle gülmeye başladı ki koltuğundan yere yıkıldı; katılırcasına gülüyor, güçlükle soluk alabiliyordu.

Evdeki herkes telaşlandı. Oda hizmetçisi koşarak geldi. Kızı büyük bir telaşla yetişti.

— Baba! Babacığım, bir şey mi oldu?

— Hayır canım! Ha-ha-ha! Hadi odana git. Az sonra biz de yemeğe geliyoruz. Ha-ha-ha.

Yeniden o güçlü, general kahkahalarıyla gülmeye başladı; kocaman evin girişinden en son ve en uzak odasına kadar her yerden duyulan kahkahalardı bunlar; yine birkaç kez soluğu tutulur gibi oldu, boğuluyormuş gibi sesler çıkardı.

Çiçikov benzerine kolay kolay rastlanamayacak bu ilginç gülüşün sona ermesini tedirgince bekledi.

— Eh be kardeş! Pes yani! Şeytanın bile aklına gelmeyecek bir şey bu! Ha-ha-ha! Ölüleri canlıymış gibi yutturacaksın ha moruğa? Ha-ha-ha! Vay amca, vay! Adamı işte böyle dangalak yerine koyarlar! Ha-ha-ha!

Çiçikov biraz ayıplı bir durumdaydı: Oda hizmetçisi, ağzı bir karış, gözlerini belertmiş orada duruyordu.

— Ekselanslarını anlıyorum: Güleriz ağlanacak halimize demek istiyorlar.

— Bağışla be kardeşlik! Ay, öleceğim! Ölü canların satış sözleşmelerini burnuna dayadığında amcanın halini görmek için neler vermezdim! Çok mu yaşlı kendisi? Kaç yaşında?

— Seksen yaşında ekselansları. Yalnız burada... biraz mahrem... yani size özel... –Çiçikov generalin gözlerinin içine anlamlı anlamlı baktı, aynı anda da göz ucuyla oda hizmetlisine bir bakış fırlattı.

General oda hizmetlisine dönerek:

— Sen gidebilirsin kardeş, –dedi.– Sonra gelirsin... ben haber veririm sana.

Kara bıyıklı, uzun favorili hizmetli uzaklaştı.

— Evet ekselansları... Yani ekselansları, bu öyle bir iş ki bunun biraz aramızda kalmasını rica edeceğim...

— Canım, elbette! Seni çok iyi anlıyorum! Ne salak ihtiyarmış şu amcan yahu! Seksen yaşında moruğun aklına gelen şeye bak! Görünüşü nasıl bari? Dinç mi? Bacakları üzerinde durabiliyor mu?

— Durmasına duruyor da, büyük zorlukla!

— Aptal şey! Diş var mı ağzında?

— Hepi topu iki diş ekselansları!

— Ah, eşek herif! Lütfen darılma kardeş... ama tam eşekmiş amcan!

— Tümüyle haklısınız ekselansları! Gerçi akrabamdır kendisi ve böyle bir şeyi kabul etmek de hiç kolay değil, ama bu yargınızda tümüyle haklısınız: Gerçekten de tam bir eşek!

Okurun da kendiliğinden anlayacağı gibi, böyle bir şeyi itiraf etmek Çiçikov için hiç de zor değildi, zaten bir amcasının olduğu da son derece kuşkuluydu.

— Yani ekselansları eğer lütfederler ve bendenize bunları...

— Ölü canları devretmem konusunda mı? Yahu bu buluşun için onları sana işledikleri toprakları ve evleriyle birlikte vermeye hazırım! Bütün mezarlık senin! Ha-ha-ha! Fakat ne ihtiyarmış be, aşk olsun doğrusu! Ha-ha-ha! Ama işte adama külahını böyle ters giydirirler işte! Ha-ha-ha!

General evinin kocaman odaları yeniden general kahkahalarıyla çınladı.[39]

Üçüncü Bölüm

“Yok, ben böyle yapmam!” diye geçirdi içinden Çiçikov; yeniden açık arazide, bozkırın ortasındaydı. “Ben asla böyle yapmam. İşler yolunda gider ve Tanrının izniyle yüklüce bir para yapabilirsem, ben asla böyle yapmam: Elbet aşçım da olur, evim de, ama topraklarımda yürütülen tarımsal çalışmalar da tam gerektiği gibi olur. Her şey ucu ucuna denk getirilir; sonra Tanrı doğurgan bir eş nasip ederse eğer, gelecek kuşaklar için her yıl bir miktar birikim yapılır...”

— Hey sen, salak! Salakların en salağı!

Selifan’la Petruşka, her ikisi birden, oturmakta oldukları arabacı yerinden dönüp arkalarına baktılar.

— Nereye gidiyorsun?

— Albay Koşkarev’e gidilecek diye emir buyurmuştunuz Pavel İvanoviç! –dedi Selifan.

— Peki yolu sorup öğrendin mi?

— Efendim, bendeniz bildiğiniz gibi hep generalimizin ahırlarında, arabanın onarımına yardımcı oluyordum... Ama Petruşka arabacının birine bir şeyler soruyordu...

— Beni delirtme salak! Kaç kez söyledim sana Petruşka’ya güvenme diye! Odun kafalının tekidir Petruşka dediğin adam!

Efendisine göz ucuyla kaçamak bir bakış fırlatan Petruşka:

— Öyle içinden çıkılmayacak, karmaşık bir durum yok ki ortada, –dedi.– Şu tepeyi indikten sonra dümdüz gideceğiz, hepsi bu!

— Sen hele hiç ağzını açma! Sorsam tek damla bile içmedim dersin, ama kim bilir ne kadar içtin şu berbat ev

votkasından? Şu anda da ayakta duramayacak kadar sarhoş olduğunu biliyorum!

Baktı ki konu bambaşka yerlere çekiliyor, Petruşka önüne döndü. Kimseye sorulacak bir şey olmadığını söylemek istemişti o, ayıptı artık bu kadar çocuk oyuncağı bir adresi sormak!

— Araba harika oldu efendim! –dedi Selifan, arkaya yarım dönerek.

— Ne?

— Arabanız, diyordum Pavel İvanoviç, kolyaska değil, sanki briçka! Yağ gibi akıp gidiyor! En ufak bir sarsıntı yok!

— İşine baksana sen! Arabayı soran mı oldu sana?

Selifan kırbacını yan atın sağrısına hafifçe dokundurup Petruşka'ya döndü:

— Barin Koşkarev, köylülerini Almanlar gibi giydiriyor diyorlar: Uzaktan hiç anlamıyormuşsun, Alman zannediyormuşsun. Kadınlar da öyle bizim eşarplardan, atkılardan falan bağlamıyorlarmış başlarına, "kapor" dedikleri Alman işi başlıklar giyiyorlarmış. Yani bu "kapor" Almancası oluyor.

Selifan'a takılmak isteyen Petruşka:

— Seni de Almanlar gibi kuşandırıp başına da şu kaporlardan bir tane giydirsek ne yakışırdı ama! –deyip burnundan kıh kıh güldü. Ancak bu gülüş sırasında yüzü hapşırmak isteyip de hapşıramadan kalakalmış nezleli birinin yüzü gibi donakaldı adeta.

Çiçikov, bu ikisinin neler çevirdiğini anlamak için aşağıdan uzanıp Petruşka'nın yüzüne baktı: "Adama bak, kendine hayran! Nasıl da yakışıklıymış gibi pozlar veriyor!" diye düşündü. Şunu da belirtmemiz gerekir ki Pavel İvanoviç'in

Petruşka’nın kendi güzelliğine hayran olduğundan hiç kuşkusu yoktu. Oysa Petruşka’nın hele şu son sıralarda bir suratı olup olmadığını bile unuttuğu zamanlar oluyordu.

Oturduğu yerden yarım geriye dönen Selifan:

— Ah, Pavel İvanoviç, Andrey İvanoviç’ten Benekli yerine bir at isteseydiniz, dostluğunuz hatırına muhakkak verirdi size. Çünkü Benekli olacak bu melun, at değil tam bir baş belası!

— İşine bak, işine bak! Gevezelik etme! –dedi Çiçikov, sonra da içinden “Gerçekten de, niye akıl edemedim ben bunu?” diye düşündü.

Hafif bir tırısla yol alıyordu araba. Yolun pek düzgün olmamasına karşın, yokuşları çıkarken de, inerken de yağ gibi gidiyordu. Tepeyi aştılar, bir derenin kıvrımlarını izleyerek, değirmenlerin hemen önünden, çayırlar arasında gitmeye başladılar. İleride görünüp yiten bir kumluk var gibiydi. Tablo güzelliğindeki söğüt korulukları birbiri ardınca geride kalıyor, sorkunların, kızılağaçların, gümüşsü akkavakların aşağı sarkan dallarına çarpmamak için, arabacı yerinde oturmakta olan Selifan’la Petruşka başlarını eğiyorlardı. Dalların şapkasını ikide bir düşürmesinden bıkan Petruşka, pek ciddi bir yüzle yerinden fırlıyor, elini kolunu sallayarak aptal ağaca da, onu oraya diken sahibine de verip veriştiriyor, ama şapkasını bağlayacağına ya da hiç değilse eliyle tutacağına, bir daha olmaz umuduyla yeniden yerine oturuyordu. Ağaçlar giderek daha da sıklaştı, çamlara ve söğütlere kayınlar da eklendi, çok geçmeden de güneş ışığı görünmez oldu, ortalık iyice karardı. Derken, birdenbire ağaçların arasından hızla bir ışık kaydı, bunun ardından da sanki oraya buraya aynalar yerleştirilmiş gibi birtakım ışık çakışları göz aldı. Orman ışımaya, aydınlanmaya başladı; ağaçlar giderek seyrekleşti; birtakım bağırışlar duyuldu ve birdenbire tüm göz alıcılığıyla bir göl çıkıverdi karşılarına.

Çevresi ağaçlıklı, gerisinde bir köy bulunan, dört versta genişliğinde bir göldü bu. Yirmi kadar adam, kimi beline, kimi omuzlarına, kimi de boğazına kadar suyun içinde, ağır olduğu anlaşılan bir ağı zorlanarak karaya çekmeye çalışıyorlardı. Orta yerde de eni boyuna eşit, karpuz gibi tostoparlak bir adam ha bire bağırıyor, el kol işaretleri yapıyordu. Bu yapısından dolayı suya batması olanaksızdı, kendisi batmak istese de su onu muhakkak yukarı çıkarırdı. Hatta üzerine irikıyım iki adam oturtsalar bile, inatçı bir hava kabarcığı gibi gene yukarı yükselir, olsa olsa adamların ağırlığından biraz oflar puflar, o arada da ağzından burnundan biraz su fışkırırdı.

Selifan geriye doğru yarım dönerek:

— Efendim, işte aradığımız Albay Koşkarev. –dedi.

— Bak sen! Nereden anladın?

— Arz edeyim efendim: Öncelikle teni ötekilerden daha beyaz; sonra da halinde havasında ben beyim diyen bir saygınlık var.

O arada sesler yaklaştı, daha duyulur oldu. Karpuzu andıran bey, telaşla bağırdı:

— Denis! Ağın ucunu Kuzma’ya ver! Kuzma! Denis’in uzattığı uçtan tut! Büyük Foma, Küçük Foma’nın oraya! Sağa geç, sağa geç! Sallanma! Dur, Tanrı cezanızı versin! Sersemler, beni de doladınız ağa! Beni de ağa doladınız diyorum, sersemler!

Ağın sağ ucunu çekenler durdular, çünkü gerçekten de efendileri ağa dolanmıştı.

— A-aa, şuraya bak, beylerini balık gibi ağla çekiyorlar! –dedi Selifan, Petruşka’ya.

Ağdan kurtulmak isterken sağa sola yalpalayan bey sırtüstü devrildi; kocaman göbeği duba gibi suyun üzerindeydi, ama bacaklarıyla ağa iyice dolanmıştı. Ağı kopartmaktan korktuğu için yakalanan balıklarla birlikte hafif hafif yüzüyor, adamlarına telaşla kendisini iple yandan çekmelerini emrediyordu. Bedenine bir halat sarıp, halatın ucunu kıyıya attılar. Kıyıda duran yirmi kadar balıkçı, hep birlikte tuttukları halatı ağır ağır çektiler. Suyun derin olmayan yerine gelince bey ayaklarını yere bastı, yazın file eldiven takan güzel hanımların kolları gibi üzeri ağla kaplıydı. Başını kaldırınca kıyıya inen arabayı ve arabadaki yolcuyu gördü. Başıyla Çiçikov'u selamladı. Çiçikov da şapkasını çıkarıp, arabadan selama karşılık verdi.

Ardı sıra ağa yakalanmış balıkları da sürükleyerek karaya doğru yürürken bir yandan da banyodan çıkan Medici Venüsü gibi, bir elini gözüne götürüp güneşe karşı siper yaparak:

— Yemeğinizi yediniz mi? –diye sordu.

— Hayır! –dedi Çiçikov.

— Tanrının sevgili kuluymuşsunuz!

Çiçikov, başından çıkardığı şapkası hâlâ elinde:

— O niye? –diye sordu.

— İşte bunun için! –dedi bey; ayağının dibinde bir arşın havaya zıplayan balıklar vardı.– Ama siz bunları boş verin... asıl ganimet arkada! Bakın! Hey, Büyük Foma! Göstersene şu mersin balığını! –İki güçlü kuvvetli köylü binbir zorlukla arkadaki bir fıçının içinden bir heyulayı kaldırdılar.– Nasıl ama! Nehirde buldum bu prensi!

— Gerçekten de bir prens bu! –dedi Çiçikov.

— Hadi siz önden gidin, ben de ardınızdan geliyorum! Arabacı! Şu az aşağıdaki bostanı görüyor musun, işte oradaki yoldan gideceksin kardeş... Hey, Küçük Foma, koş, bostanın çitini kaldır! Ben de hemen arkanızdan geliyorum.

"Biraz tuhaf bir adam albay," diye düşündü Çiçikov, sonunda gölü arkalarında bırakıp, kimi kaz sürüsü gibi hep bir örnek dağın yamacına dağılmış, kimi aşağıdaki sulu çayırlıkta kalın kazıkların üzerinde balıkçıl kuşları gibi duran evlere doğru yaklaşırlarken. Bütün evlerin önünde, bahçelerde, çitlerde ağlar asılıydı. Küçük Foma bostanın kapı işlevi gören çitini kaldırdı, bostana giren kolyaska çok geçmeden eski ahşap kilisenin önündeki küçük meydana ulaştı. Az ileride, kilisenin arkasında bey evinin çatısı görülüyordu.

"İşte geldim bile!" diye bir ses duyan Çiçikov çevresine bakınınca albayı gördü: Giyinip kuşanmış, yaylısıyla hemen öteden geçiyordu. Üzerinde sarı bir pantolonla yeşil bir ceket vardı. Kravat takmamıştı, Aşk Tanrısı gibi yaramaz çocuk havalarındaydı... Arabasında hafif yanlamasına oturmuş, her yeri kaplamıştı. Çiçikov kendisine bir şey söyleyecek olduysa da, şiş göbek bir anda gözden yitip gitti. Yaylı, ağların çekildiği yerdeydi şimdi ve beyin sesi duyuluyordu: "Turnayla sazanları aşçıya götürün, mersin balığını da buraya, yaylıya koyun." Sonra daha yüksekten çınladı sesi: "Büyük Foma! Küçük Foma! Kuzma! Denis!" Çiçikov, bey evinin merdivenlerinin önüne vardığında büyük bir şaşkınlıkla, şiş göbek beyin kollarını açmış kendisini kucaklamaya hazırlandığını gördü. Ne zaman gelivermişti gölün oradan buraya, anlaşılır gibi değildi. Kucaklaşıp üç kez öpüştüler.

— Ekselanslarının selamlarını getirdim size!

— Hangi ekselanslarının?

— Akrabanız General Aleksandr Dmitriyeviç'in!

— Aleksandr Dmitriyeviç mi? O kim?

Çiçikov, şaşırmış:

— General Betrişçev! –dedi.

— Özür dilerim, tanımıyorum.

Çiçikov iyiden şaşırdı.

— Ama nasıl olur? Bana hiç değilse şu anda kendisiyle konuşmak şerefine nail olduğum kişinin Albay Koşkarev olmadığını söylemeyin!

— Bendeniz Pyotr Petroviç Petuh, efendim! Petuh, Pyotr Petroviç! –dedi ev sahibi.

Kafası büsbütün karışan Çiçikov, ağzı açık kalakaldı.

Biri yukarıda, arabacı yerinde, öbürü aşağıda kapının önünde, gözleri hayretten fırlamış, ağızları açık duran Selifan'la Petruşka'ya doğru dönerek:

— Sizi ahmaklar! –dedi.– Nasıl böyle bir şey yaparsınız? Ben size Albay Koşkarev'e gideceğiz demedim mi? Oysa siz ne yaptınız: Pyotr Petroviç Petuh'a getirdiniz beni!

— Ellerine sağlık, çok da iyi yaptılar! –dedi Pyotr Petroviç, sonra Selifan'la Petruşka'ya döndü:– Ödül olarak sizlere birer maşrapa votka çocuklar! Mutfağa gidin ve votkanızı devirin! Üzerine de birer dilim balıklı börek! Afiyet şeker olsun! Hadi bakalım, atları arabadan ayırıp ahıra götürün, sonra da doğruca mutfağa!

— Bu beklenmedik yanlıştan dolayı lütfen üzüntülerimi kabul edin! –dedi Çiçikov.

— Ne yanlışı! –dedi coşkuyla, Pyotr Petroviç Petuh,– Yanlış falan yok ortada! Önce sizin için hazırlanan yemeği bir yiyin, sonra yeniden değerlendirirsiniz ortada bir yanlış olup

olmadığını! –Sonra Çiçikov'un koluna girerek:– Lütfen, şöyle buyursunlar efendim! –diyerek kendisini evin içine götürdü.

Çiçikov, kapıdan ev sahibinin de kendisiyle birlikte geçmesi için hafif yan döndü, ama olmayacak bir şeydi bu. Hem zaten ev sahibinin de ortalıkta gözüktüğü yoktu, yine bir anda gözden yitivermişti. Avludan sesi geliyordu: "Sana söylüyorum Büyük Foma! Neden hâlâ getirilmedi o buraya? Hey, alık Yemelyan, fırla hemen, aşçıya git ve mersin balığını bir an önce temizlemesini söyle. Sütü, havyarı ve işkembesi balık çorbasına konacak! Çapakbalıkları da çorbaya! Sazanlar soslu olacak! Yengeçler! Yengeçleri ne yaptınız? Ah seni Küçük Foma olacak alık... yengeçler nerede? Yengeçler diyorum... yengeçler!" Epey sürdü yengeçlerin hesabının sorulması.

"Zavallı adamcağız, perişan oldu bağırıp çağırmaktan!" diye geçirdi içinden Çiçikov, kendini bir koltuğa atarken.

— İşte huzurlarınızdayım! –dedi ev sahibi; rüzgâr gibi dalıvermişti içeri; üzerlerinde yazlık ceketler bulunan iki de delikanlı geliyordu ardı sıra. İncecik, söğüt dalı gibiydi oğlanlar ve babalarından neredeyse bir arşın daha uzundular.

— Oğullarım! –dedi Pyotr Petroviç.– İkisi de lisede. Okulları tatile girince buraya geldiler. Nikolaşa, sen konuğumuzla ilgilen! Aleksaşa, sen de benimle gel!

Ve Pyotr Petroviç Petuh yeniden gözden kayboldu.

Çiçikov, Nikolaşa'yla ilgilendi. Konuşkan bir çocuktu Nikolaşa. Okudukları lisenin pek iyi olmadığını söyledi: Kimin annesi daha pahalı armağanlar gönderirse, o öğrencilere daha çok güler yüz gösteriliyordu okulda; kentlerinde İngermanland'dan[40] gelen bir hassa alayı konaklıyordu; bölük komutanı Vetvitskiy'nin atı albayın atından daha iyiydi.

— Babanın topraklarından, çiftliğinden söz et biraz Nikolaşa! –dedi Çiçikov.

— Her şey ipotekli! –Yeniden salonda beliriveren baba söylemişti bunu.– Evet, her şey ipotek altında!

İşleri sarpa saran, daha doğrusu tepetaklak gitmeye başlayan insanların dudaklarındaki kımıltıların aynısı görüldü Çiçikov'un da dudaklarında.

— Neden ipotek ettirdiniz?

— Herkes toprağını ipotek ettiriyordu, ben de ettirdim. Onlara uymuş olmak için. Çıkarımıza imiş arazimizin ipotekli olması. Sonra ömrümüz buralarda geçti, gidip biraz da Moskova'larda yaşasak fena olmaz diye düşündük.

"Su katılmamış bir sersem bu adam! Her şeyini kaybedecek, çocuklarını da mahvedecek. Şu güzelim köy bırakılır mı: Sıcak ahır, sallama yem!"

— Ne düşündüğünüzü söyleyeyim mi? –dedi Petuh.

Çiçikov şaşırdı:

— Söyleyin.

— "Ne sersem bir adam şu Petuh," diye düşündünüz. "Hem yemeğe çağırdı hem de hâlâ yemek falan görünmüyor ortalıkta!" Ama inanın çoğu gitti azı kaldı: Kel kız saçlarını örmeden yemek önümüzde olacak!

O sırada Aleksaşa pencereden bakarak:

— Baba! Platon Mihalıç geliyor! –diye bağırdı.

Nikolaşa pencereden sarktı:

— Evet, doru atının sırtında! –dedi, sonra kardeşine döndü:– Sence bizim kara kısraktan daha mı iyi onun dorusu?

— Aslında daha iyi değil... ama bana sorarsan birbirine hiç benzemeyen iki at onlar.

Çocuklar doruyla karanın benzerliklerini, ayrılıklarını tartışırlarken, odaya uzun boylu, sarı kıvırcık saçlı, kara gözlü, gerçekten yakışıklı bir adam girdi. Ardında tasmasını şakırdatıp duran, ağzı yüzü korkunç bir köpek vardı.

— Yemeğinizi yediniz mi? –diye sordu Pyotr Petroviç Petuh konuğa.

— Yedim, –dedi konuk.

— Ne yani, buraya benimle alay etmeye mi geldiniz o zaman? –İçerlemişti Petuh.– Yemeğimi de yemeyecekseniz eğer, ne yapayım ben sizi?

— O zaman Pyotr Petroviç, –dedi konuk gülümseyerek,– içiniz rahat etsin: Yemekte hiçbir şey yemedim, iştahım yoktu.

— Öyle bir mersin balığı şereflendirdi ki ağımızı!.. Kadife sazanları hiç saymıyorum!

— Doğrusu sizi kıskançlıkla izliyorum! –dedi konuk.– Nasıl böyle neşeli olabildiğinizi bana da öğretir misiniz? Hiç mi canınız sıkılmaz sizin?

— Niye canım sıkılsın ki? İnsaf edin!

— Niye mi canınız sıkılsın? Her şey can sıkıcı da ondan!

— Bence az yemek yediğiniz için canınız sıkılıyor sizin. Lezzetli şeylerden bol bol yiyin bakalım canınız sıkılıyor mu? Bu canı sıkılmalar falan hep yeni çıktı, eskiden kimse böyle şeyler bilmezdi!

— Canım yapmayın! Sanki sizin hiç mi sıkılmıyor canınız?

— Hiç! Zamanım yok ki canımın sıkılmasına. Sabah uyandın, çayını içeceksin... kâhya gelmiş beklemektedir...

ötede balık ağı seni bekler... derken öğle yemeği hazırdır, seni bekler. Öğle yemeğinden sonra doğru dürüst bir şekerleme bile yapamadan, bir bakarsın, akşam yemeğin hazırlanmış, seni bekler durur! Derken aşçı gelir tepene dikilir, yarın pişirilecek yemekleri sorar. Hani nerede can sıkılmasına zaman?

Bu konuşmalar sırasında Çiçikov dikkatle konuğu inceliyordu.

Platon Mihalıç Platonov'un, Akhilleus ve Paris karışımı bir tip olduğu söylenebilirdi. Dal gibi uzun ve inceydi, yakışıklıydı, sağlıklıydı. Bütün olumlu özellikleri üzerinde toplamış gibiydi. Hafif bir alay hissedilen uçuk bir gülümsemesi vardı ki gerçekten pek hoştu ve yakışıklılığını da büsbütün artırıyordu. Ama bütün bunlara karşın bir tür dalgınlık, uykululuk diye tanımlanacak bir hali de vardı. Tutkular, üzüntüler, her gün yaşanan nice ruhsal dalgalanmalar güzel, temiz, diri, sağlıklı yüzünde hiçbir kırışıklık yaratamamıştı, ama öte yandan bu yüze o uykulu havasını giderecek bir canlılık da katamamışlardı.

— Haddini bilmezlik olarak nitelendirmezseniz eğer, –diye başladı Çiçikov,– hele sizin görünüşünüze sahip birinin nasıl olup da sıkılabildiğini anlamak doğrusu benim için de pek kolay değil. Kuşkusuz başka birtakım nedenler de olabilir: Ne bileyim, para sıkıntısı çekmeniz ya da birtakım düşmanlarınızın olması gibi, ki malum, bunlar bazen insanın canına bile kastederler...

— Sorun da burada işte, –dedi Platonov.– Bunların hiçbiri yok hayatımda! İnanır mısınız, bazen birtakım kaygılarım, heyecanlarım, telaşım falan olsun istiyorum. Hiç değilse biri çıkıp tepemi attırsa! Ama ne gezer! Varsa yoksa can sıkıntısı!

— Doğrusu anlayamıyorum! Acaba topraklarınız ve köylüleriniz mi yeterli değil?

— Hiç ilgisi yok! Kardeşimle benim on bin desyatin[41] toprağımız ve bu topraklarda çalışan bin köylümüz var!

— Ve siz yine de sıkılıyorsunuz, öyle mi? Doğrusu anlaşılır gibi değil! Topraklarınızla gereğince ilgilenilmediği için az ürün alınıyor olmasın? Belki de köylülerinizden çok ölen vardır?

— Tam tersine, kardeşim harika bir çiftçidir, topraklarımızla yakından ilgilenir ve biz her zaman en yüksek ürünü alırız.

— Hiç anlamıyorum! –dedi Çiçikov, omuzlarını hafif yukarı kaldırarak.

Ev sahibi:

— Şimdi bütün sıkıntılarımız sona erecek! –dedi.– Aleksaşa, fırla hemen, aşçıya balıklı böreği göndermesini söyle! Hımbıl Yemelyan'la hırsız Antoşka hangi cehennemdeler? Mezeler neden getirilip şimdiden masaya yerleştirilmiyor?

Tam bu sırada kapı açıldı ve hımbıl Yemelyan'la hırsız Antoşka ellerinde masa örtüsü ve peçetelerle girdiler, masayı hazırlamaya başladılar; bir tepsi içinde hepsi başka renk altı sürahi likör getirdiler. Çok geçmeden de tepsinin ve sürahilerin çevresine tabak tabak havyarlar, peynirler, türlü türlü mantar turşuları, altından tereyağ cızırtıları ve kokuları duyulan kapaklı birtakım sahanlar getirilip bir gerdanlık gibi dizildi. Hımbıl Yemelyan'la hırsız Antoşka'nın ateş gibi, çalışkan ve iyi çocuklar oldukları görülüyordu. Ev sahibi sıkıcılığa, yavanlığa karşı adamlarına bu türden kamçılayıcı adlar takıyordu; yoksa kendisi iyi yürekli, temiz bir insandı, şu var ki biraz baharat düşkünüydü. Rus insanı, malum, midesi kaynadığında bir bardak votka yuvarlar da kendine gelir; baharatlı takma adları da böyle görmek gerek. Adamları asla alınıp gücenmezlerdi onlara taktığı bu adlardan dolayı.

Mezeleri asıl yemekler izledi. Ev sahibi de işte bu fasılda tam zorbalaştı. Kimin tabağında tek bir parça kaldığını görse, hemen yanına bir parça daha koyuyordu: “Yanında bir eşi olmadan ne insan, ne kuş, dünyada hiçbir varlık yaşayamaz!” diyordu. Tabakta eğer iki parça görürse, “Hoppala!” diyordu. “İki de nereden çıktı? Tanrının hakkı üçtür!” Konuğun tabağında üç parça bir şey varsa: “Etmeyin, eylemeyin... üç tekerlekli araba mı olur? Üç köşeli ev yapan gördünüz mü hiç?” diyor ve hemen dördüncü parçayı ekliyordu. Beş parça için de, altı parça için de deyişleri vardı. Tabağı on iki kez dolup boşalan Çiçikov, “Herhal-de artık bir şey vermez,” diye düşünüyordu. Ne gezer! Ev sahibi herhangi bir şey söyleme gereği bile duymadan, uzanıp Çiçikov’un tabağına nar gibi kızarmış kocaman bir dana biftekle birkaç da böbreği boca ediverdi. Ama dana da danaydı hani!

— İki yıl sütle besledim ben bu danayı. Oğlum gibi baktım ona.

— Kusura bakmayın ama yiyemeyeceğim! –dedi Çiçikov.

— Önce bir lokma alın, bakın, sonra “yiyemeyeceğim” dersiniz!

— Mümkün değil! Hiç boş yer kalmadı!

— Canım olur mu? Kilisede de artık doldu, iğne atsan yere düşmez derler, belediye başkanı gelir, hemen yer bulunur. Siz şu tabağınıza koyduğum parçanın tadına bir bakın: Kilisedeki herhangi biri değil, belediye başkanıdır kendisi!

Çiçikov bir lokma aldı etten: Gerçekten de belediye başkanı olduğu anlaşılıyordu, hiç yer yok dediği midede hemen yerini buldu.

Şaraplarla ilgili olarak da benzer şeyler yaşandı. Rehin sandığından eline yüklüce para geçen Pyotr Petroviç,

kendine ve ailesine belki on yıl yetecek yiyecek içecek depolamıştı. Hiç ara vermeden, boşalan bardakları dolduruyor, konuklar geri çevirdikleri zaman, oğulları Aleksaşa ile Nikolaşa'nın bardaklarına yöneliyordu; delikanlılara da diyecek yoktu, dolan bardakları birbiri ardınca deviriyorlardı. Masadan kalkarlarken ikisinin de bir şeyciği yoktu, sanki yemek boyunca birer bardak sudan başka bir şey içmemişlerdi. Ama konuklar için aynı şey söylenemezdi: Balkona çıkıp oradaki koltuklara oturana kadar akla karayı seçtiler. Ev sahibi dört kişinin sığabileceği koltuğuna oturur oturmaz uyuklamaya başladı. Dev boyutlu bir demirci körüğüne dönen bedeninde ağzından ve burun deliklerinden, şu yeni tür müziklerde bile bulunmayan sesler çıkıyordu: Davul sesi de vardı bunlar arasında, flüt sesi de, yavru bir köpeğin inleyişini andırır ıslıksı birtakım sesler de.

— Amma öttürüyor ha! –dedi Platonov.

Çiçikov gülümsedi.

Platonov sürdürdü:

— Böyle yemek yiyen adam elbet sıkıntı nedir bilmez: Yemeği bitti mi uykusu geliyor!

— Evet, –dedi tembel tembel Çiçikov; gözleri neredeyse kapanmak üzereydi.– Bağışlayın ama ben yine de nasıl olup da sıkılabildiğinizi anlayamıyorum. Zira öyle çok şey var ki sıkılmanızı önleyecek!..

— Neler var?

— Genç bir insan için hiç de azımsanmayacak şeyler. Örneğin dans edebilirsiniz, herhangi bir çalgı çalabilirsiniz... hadi bunların hiçbirini yapmadınız, evlenebilirsiniz.

— Kiminle? Söyleyin.

— Yok mu yani çevrenizde genç, varsıl bir kız?

— Yok!

— O zaman yollara düşüp başka yerlerde aramak gerek. – Burada Çiçikov'un aklına harika bir fikir geldi, gözleri irileşti, parlamaya başladı.– Alın size harika bir uğraş daha! –dedi Platonov'un gözlerinin içine bakarak.

— Ne uğraşı?

— Seyahat!

— Nereye?

— Sizi alıkoyan bir şey yoksa, buyurun benimle gelin! –dedi Çiçikov ve Platonov'un gözünün içine bakarken kendi kendine şöyle düşündü: "Doğrusu hiç fena olmazdı bu: Harcamaları yarı yarıya bölüşürdük; arabanın onarım giderlerini ise olduğu gibi ona yüklerdim!"

— Peki siz nereye gidiyorsunuz?

— Bunu size nasıl söylesem? Şimdilik kendi istediğim bir yere değil, birinin rica ettiği bir yere gidiyorum. Yakın dostum ve... büyük hayırsever General Betrişçev akrabalarını ziyaret etmemi rica etti benden... Ama bir yandan da kendim için dolaşıyorum elbette: Dünyayı görmek, insanları tanımak bildiğiniz gibi canlı bir kitap, ikinci bir bilim yerine geçer.

Platonov düşünüyordu.

Çiçikov da düşünüyordu: "Gerçekten çok iyi olur bu. Hatta bütün harcamaları ona yüklerim, neden olmasın? Arabaya da onun atlarını koşarız, benimkiler de onun köyünde biraz dinlenir, beslenirler.

O arada Platonov da, "Gerçekten de, niye bir yolculuğa çıkmayayım ki?" diye düşünüyordu. "Bakarsın keyifli de olabilir? Nasılsa çiftlikte yapacak hiçbir işim yok, kardeşim

her şeyle ilgileniyor. Yokluğum hiç kimseye ve hiçbir şeye bir zarar vermez. Çıkayım en iyisi şu yolculuğa."

Sonra yüksek sesle:

— Peki, kardeşime iki güncük konuk olmaya var mısınız? –diye sordu Çiçikov'a.– Yoksa bırakmaz beni.

— Seve seve! –dedi Çiçikov.– Üç gün bile kalırım!

— Madem öyle, bu işi oldu bilin! –İyiden canlanmıştı Platonov.– Gelin el sıkışalım!

— Bravo! –dedi Çiçikov ve Platonov'un elini şaklatarak tutup sıktı.– Gidiyoruz!

— Gidiyoruz! –dedi Platonov.

— Hop! Hop! Nereye? –Ev sahibi uyanmış, gözlerini onlara dikmişti.– Bayım, bir yere gidemezsiniz, çünkü adamlarıma arabanızın tekerini sökmelerini emrettim. Sizin de, Platon Mihaylıç, doru kısrağınız şu anda buradan on beş versta ötelerde bulunuyor. Bu gece ikiniz de buradasınız, yarın öğle yemeğinden sonra nereye isterseniz gidebilirsiniz.

"Gördün mü belayı!" dedi içinden Çiçikov. Platonov'sa hiçbir şey söylemedi, çünkü Petuh'un nasıl dediğim dedikçi olduğunu çok iyi biliyordu. Kalmaktan başka çareleri yoktu.

Ancak harika bir ilkyaz akşamı geçirdiler. Ev sahibi şahane bir nehir gezintisi düzenledi. On iki kürekçinin şarkılar söyleyerek çektiği yirmi dört kürek, suları bir aynayı andıran gölde kuş gibi uçurdu sandalı. Gölden her iki kıyısı da meyilli ırmağa geçtiler. Sular kıpırtısızdı. Çay içip çörekler yediler sandalda; balık avlamak için ırmağın üzerine gerilmiş iplerin altından geçtiler sık sık. Çaydan önce kaşla göz arasında soyunan ev sahibi suya atladı, birkaç saat evvel balıkçılarla birlikte debelendiği, Büyük Foma ile Kuzma'ya bağırıp durduğu yerlerdeydiler tam; yine sularda çırpındı,

debelendi, çığlıklar attı, sonunda sandala çıktığında öyle acıkmış ve susamıştı ki içtiği çayları, yediği çörekleri görüp de iştahını kıskanmamak elde değildi. O arada güneş alçaldı; hava aydınlık, dupduruydu. Sesler daha bir duyulur olmuştu. Kıyıyı bir sürü çocuk doldurmuştu, bağıra çağıra ırmağa giriyor, sularda oynuyorlardı. Yirmi dört küreğin hep birlikte kalkıp hep birlikte suya dalmasıyla, kayık adeta şahlanırcasına atılıyor, aynayı andıran suda kuş gibi uçuyordu. Dümenden sonra üçüncü sırada oturan sağlıklı, hoş bir genç irisi çınlayan, duru bir sesle bir şarkıya başladı, önce beş kişi, sonra kalan altı kişi daha katıldı ona ve Rusya gibi geniş, engin, sonsuz bir şarkı kapladı her yanı; şarkıyı söyleyenler bile bu enginlikte yitip gitmişler gibi bir ellerini kulaklarına atmışlardı. Koronun gücünün yetmediği yerlerde Petuh şöyle bir silkinip şarkıya destek oldu; Çiçikov kendini bir Rus gibi hissetti şarkı boyunca; bir tek Platonov, "İnsanın içini büsbütün karartan bu hüzünlü şarkılarda ne buluyorlar hiç anlamıyorum!" diye düşündü.

Dönüş yolunu tuttuklarında ortalık kararmak üzereydi. Artık gökyüzünü yansıtmayan durgun su yüzeyine hızla inip kalkıyordu kürekler. Uzakta, göl kıyısında yakılan ateşler belli belirsiz seçiliyordu. Kıyıya vardıklarında ay iyice yükselmişti. Kıyıda yakılan ateşlerde balık çorbaları pişiriliyordu. Kazlar, tavuklar, inekler, koyunlar, keçiler yerlerine sokulmuşlar, havaya kaldırdıkları toz çoktan dinmişti. İşleri biten çobanlar süt kovalarının verilmesini ve balık çorbasına çağrılmayı bekliyorlardı. Sağdan soldan konuşma sesleri, uzak köpek havlamaları duyuluyordu. Ay iyice yükseldi, ortalık ışığa kesti: Göl, köylü kulübeleri ışıl ışıl oldu, kıyıdaki ateşler sönükleşti, bacalardan ay ışığıyla gümüşlenen dumanlar yükseldi. Nikolaşa ile Aleksaşa iki yavuz kısrağa atlamışlar, tozu dumana katarak birbirleriyle yarışıyorlardı; koyun sürüsünün kaldırdığı tozu andırıyordu arkalarındaki toz. "Bir gün benim de böyle bir köyüm

olacak!” diye geçirdi içinden Çiçikov. Karısı, küçük Çiçikovlar geldi gözünün önüne. Kimin içini ısıtmaz böyle akşamlar!..

Akşam yine tıka basa yemek yediler. Çiçikov kendisine ayrılan odaya gidip de yatağına yatınca eliyle göbeğine bastırdı: “Davula döndü mübarek!” dedi kendi kendine. “En hatırlı belediye başkanına bile yer yok artık!” Bu arada ev sahibinin odasının Çiçikov’un odasının bitişiğinde olduğunu belirtelim; duvar ince olduğundan oradaki konuşmalar buradan rahatça duyulabiliyordu. Ev sahibi aşçıya güya sabah kahvaltısı için talimat veriyordu, ama dört dörtlük bir öğle yemeğini bile aşan şeylerdi söyledikleri. Üstelik ölünün ağzını sulandıracak bir iştahla sıralıyordu isteklerini. Dilini damağında şaklatıyor, dudaklarından öpme sesine benzer ıslıksı sesler çıkartıyor, arada da “Şöyle iyice kızarsın, dinlensin, demlensin,” gibi sözler duyuluyordu. Aşçı ise durmadan, “Emredersiniz efendim... başüstüne efendim... anlaşıldı efendim... tabii, öyle de olabilir efendim...” diye yineliyordu.

— Balıklı börek dört köşe olsun. Bir köşesine mersin balığının yanak etleriyle jölesinden doldurursun; öbür köşelerine karabuğday lapası, taze mantar, yeşil soğan, süt, kaymak, beyin... bak işte, güzel gideceğini düşündüğün başka ne varsa, çekinme, bol bol koy...

— Başüstüne efendim. Hayhay efendim. Emriniz olur efendim.

— Bırak, bir yüzü iyice kızarsın, ama öbür yüzü pembeleşsin, yeter! Böylece, içi iyice özlenir, demlenirken dışı çıtır çıtır olur; dikkat edeceğin şey, ne fazla sulu ne de fazla kuru olmasın; ağızda dağılıp giden bir kıvam tutturmalısın. Börek dediğin ağza atıldı mı erimeli!

“Lanet olsun! Uyutmayacak bu herif beni!” diye geçirdi içinden Çiçikov.

— Şirden dolması da pişir. Yalnız güzelce şişmesi için geceden buza sarıp sabaha kadar beklet şirdeni. Mersin balığının da garnitürü bol olsun, garnitür ne kadar çok olursa o kadar lezzetli olur. Haşlanmış yengeç ve kızartılmış küçük balıklarla süsle çevresini... turp, acırga, havuç, baklayı esirgeme...

— Şalgamla pancarımız da var efendim...

— Tamam, şalgamla pancar da koy... Şimdi buraya dikkat: Sıcakların yanında, özellikle istediğim...

“Gitti! Uyku diye bir şey kalmadı!” diye söylenen Çiçikov, sesleri duymamak için o yandan bu yana döndü, başını yastığın altına soktu, yorganı başına çekti, ama hiç yararı olmadı, yorganın aralıklarından ince bir mırıltı halinde sesler geliyordu: “İyice kızarsın... güzelce demlensin... kendi suyunda pişsin... fırında çok tutma...” Çiçikov nihayet uykuya daldığında ev sahibi heyecanla bir hindi tarifi veriyordu.

Ertesi gün konuklar o kadar çok yemek yedi ki, Platonov atına binmekte zorlanınca, Çiçikov’un kolyaskasına geçti, kısrağı Petuh’un adamlarından biri götürdü. Koca suratlı köpek bile o kadar çok yemişti ki arabayı izlemekte zorlanacağa benziyordu.

— Bu kadarı da fazla artık! –dedi Çiçikov, araba avludan çıkarken.– Bu kadarına resmen domuz gibi yiyip içmek denir! Siz kendinizi nasıl hissediyorsunuz Platon Mihalıç? Kolyaska ne kadar rahattı, şimdi birdenbire rahat edememeye başladım. Petruşka, gereksiz bir şeyler mi doldurdun sen bu arabaya? Her yer birtakım paketlerle, kutularla dolu sanki?

Platon gülümsedi:

— Bunu ben açıklayayım size... Pyotr Petroviç'in koyduğu yolluklar onlar!

Arabacı yerinden geriye dönen Selifan:

— Evet, Pavel İvanoviç, –dedi,– son derece neşeli, iyi yürekli bir bey! Ben ömrümde böyle konuksever bir çiftlik sahibi görmedim! Bizi bile birer kadeh şampanyayla uğurladı! Masadaki yiyeceklerden verdi, son derece lezzetli, nefis şeylerdi! Gerçekten ben böyle harika bir çiftlik sahibi görmedim!

— Görüyor musunuz, –dedi Platonov,– herkesin gönlünü kazanmış? Neyse, ben size bir şey sormak istiyorum: Buradan on versta kadar uzakta bir köyde kız kardeşimle eniştem oturuyorlar; kendileriyle vedalaşmak istiyorum, benimle oraya kadar gelir misiniz?

— Hem de büyük bir zevkle! –dedi Çiçikov.

— Kararınızdan dolayı hiç zararlı çıkmayacaksınız: Eniştem harika bir insandır!

— Ne bakımdan?

— Rusya topraklarının görüp göreceği en harika çiftlik sahibidir. On yıl kadar önce perişan durumda bir çiftliği satın aldı, yılda binbir güçlükle yirmi bin ruble getiren çiftliğin şimdi iki yüz bin ruble geliri var!

— Bravo doğrusu! Hayatın herkese örnek olması için yarattığı insanlardan demek ki kendisi! Onunla tanışmaktan büyük şeref duyacağım. Soyadı neydi acaba?

— Kostanjoglo.[42]

— Ya adı ve baba adı?

— Konstantin Fyodoroviç.

— Konstantin Fyodoroviç Kostanjoglo. Ne güzel! Böyle biriyle tanışmak herhalde bir kitap okumak kadar yararlıdır!

Çiçikov, Platonov'u soru yağmuruna tutarak pek çok şey öğrendi eniştesi hakkında. Son derece ilginç şeylerdi bunlar.

Platonov pencereden kırları göstererek:

— Buralardan başlıyor toprakları, –dedi.– Dikkat ederseniz, öbür topraklardan tümüyle farklı. Arabacı! Buradan sola dönüyorsun. Şu genç ormanı görüyor musunuz? Kendisi yetiştirdi bunu. Bir başkası on beş yılda yapamaz böyle bir ormanı, o sekiz yılda yaptı. Bakın orman bitti ve hemen buğday tarlaları başladı. Elli desyatin kadar bu böyle sürecek, sonra yine orman, sonra yine tarlalar, sonra... Şu ekine bir bakın... ne kadar gür, başaklar ne kadar ağır!

— Görüyorum... Peki ama nasıl beceriyor bütün bunları?

— Az sonra kendisine sorarsınız bunu, o zaman göreceksiniz ki...[43] Tarım, toprak konusunda ondan daha bilgilisi yoktur. Hangi bitkinin hangi toprağı istediğini bildiği gibi, hangi bitkilerin birbirine komşu olması gerektiğini, hangi tür ormanın yakınına hangi tahılın ekilmesi gerektiğini de çok iyi bilir. Bölgemizde bütün topraklar kuraklıktan çatır çatır çatlamıştır, onun topraklarının tek bir karışında bile bunu göremezsiniz. Ektiklerine ne kadar nem gerektiğini hesaplar ve ormanlarını ona göre yetiştirir. Her şeyin birkaç işlevi vardır onda: Örneğin orman yalnızca orman değildir, aynı zamanda gübre, gölge ve nem kaynağıdır. Bu her şeyde böyledir.

— Şaşılacak bir insan doğrusu! –dedi Çiçikov ve tarlalara bakmaya başladı.

Her yanda olağanüstü bir düzen vardı. Ormanların çevresi çitle çevrilmişti; her yanda büyükbaş hayvan barınakları görülüyordu: Bunların da buralara laf olsun diye

yapılmadıkları imrenilecek bir görüntü içinde olmalarından belliydi. Tahıl ambarlarının büyüklüğü göz kamaştırıcıydı. Her yerden bereket fışkırıyordu. Buraların, işini çok iyi bilen bir toprak sahibine ait olduğu hemen anlaşılıyordu. Bir tepeye çıkınca iki yamaca dağılmış evleriyle büyükçe bir köy gördüler. Nereye bakılsa bir zenginlik, bolluk izi görülüyordu. Geniş, düzgün yollar, sağlam, kunt köylü kulübeleri, kulübelerin önünde sağlam, yeni arabalar, bakımlı, besili, iyi huylu atlar, yine bakımlı, gösterişli büyükbaş hayvanlar, her şey seçme, kaliteli, göz alıcıydı. Köylülerin domuzları bile bey domuzlarından farksızdı. Burada, bir halk şarkısında geçtiği gibi, gümüşü çuvala kürekle dolduranların yaşadığı belliydi. İngiliz usulü parklar, çim alanlar, pergolalar, süs köprüleri yoktu. Köylü kulübelerinden bey konağına dek uzanan büyük alan, yalnızca iş işlemek için ayrılmıştı. Bey konağının çatısına süs olsun diye değil, kim nerede ne işliyor görmek için kocaman bir fener yerleştirilmişti..

Evin önüne geldiler. Ev sahibi yoktu; eşi Bayan Platonova karşıladı onları: Sarışın, ak yüzlü, tıpkı Platonov gibi boylu boslu, çok güzel bir kadındı ve yine Platonov gibi yarı uykulu bir hali vardı. Ya insanların didinip durdukları şeyler onu o kadar ilgilendirmiyordu ya kocasının hemen her alanı bütün ayrıntılarıyla kapsayan sonsuz koşuşturmalarından ona pek bir şey kalmıyordu ya da duygudan, düşünceden, akıldan yana hiç de nasipsiz olmadığı halde, bunların tümünü değil, belki ancak yarısını kullanmakla yetinen, hayatı bile yarı açık gözlerle izleyen ve insanların o soluk soluğa savaşımları, koşuşturmaları karşısında, “Nasıl da yırtınıyor budalalar! Beter olsunlar!” diyen şu yaradılıştan filozof dedikleri tiplerden biriydi.

— Günaydın kız kardeşçiğim! –dedi Platonov.– Konstantin nerede?

— Bilmem. Çoktan burada olması gerekirdi. Gene bir yerlerde kendini işlere kaptırmıştır!

Çiçikov ev sahibesine dikkat etmedi; kocasının, şu yılda iki yüz bin ruble kazanan olağanüstü adamın yaşadığı yer onun için çok daha ilginçti: Burada onu tanımlayan, ona ilişkin kafasındaki imgeyi bütünleyebilecek birtakım özellikler bulabileceğini ya da şu baktığı kavkının içinde nasıl bir istiridye bulunabileceğini anlamayı umuyordu, ama umduğunu bulamadı. Hiçbir özelliği olmayan, sıradan odalardı gördüğü. Yalnızca geniş ve ferahtılar. Ne duvarlarda freskler ve tablolar, ne masaların üzerinde bronz biblolar, ne üzerlerinde göz alıcı porselenlerin sergilendiği birtakım etajerler, ne vazolar, çiçekler, heykelcikler, biblolar... hiçbir şey yoktu, çırılçıplaktı ev. Bildik mobilyalara ek olarak bir köşede bir piyano duruyordu, o da toz içindeydi: Ev sahibesinin kapağını pek sık kaldırmadığı belliydi. Salonda [açık duran bir kapıdan beyin çalışma odasına geçiliyordu] [44], ama oranın da son derece sade ve neredeyse bomboş olduğu görülüyordu. Beyin eve yaşamak için değil, yalnızca dinlenmek için döndüğü ve o ilginç buluşların, planların da şöminenin karşısındaki yaylı koltuğuna kurulmuş hayal kurarken değil, tarlalarda, işliklerde çalışırken aklına geldiği belliydi. Çalışırken, uygulama içinde birdenbire doğuyordu düşünceler ve kâğıda geçirmeye gerek kalmadan hemen uygulamaya geçiriliyordu. Çiçikov koca evde yalnızca kadınlara özgü bir hazzın izlerini görebildi: Masaların üzerine yerleştirilmiş ıhlamur tahtaları üzerinde birtakım otlar, çiçekler kurutuluyordu.

— Bu pis şeyler de ne? –dedi Platonov, kız kardeşine.

— Pis şeyler olur mu? –dedi kardeşi.– Sıtmaya birebirdir bunlar. Geçen yıl köylülerimizi hep bunlarla iyileştirdik. Şundan şurup yaparız, şunlardan reçel! Bizim reçel, turşu yapmamıza gülersiniz, ama yerken de parmağınızı yer, övgüler düzersiniz!

Platonov piyanonun başına gidip tuşlara dokundu:

— Bu külüstür de ne böyle? Hiç yakışıyor mu sana böyle bir piyano?

— Doğrusu ne zamandır müzikle uğraşmaya hiç zaman bulamıyorum. Eğitimiyle uğraşmam gereken bir kızım var. Piyano çalmama zaman kalsın diye onu yabancı mürebbiyelerin eline bırakmak, bilmiyorum ama, hiç doğru olmaz diye düşünüyorum.

— İyiden çekilmez biri olmuşsun! –dedi Platonov ve pencereye doğru yürüdü, sonra:– A! İşte o! Geliyor! –dedi.

Çiçikov da pencerenin önüne gitti. Kırk yaşlarında gösteren, yağız biri canlı, çevik adımlarla evin kapısına doğru yürümekteydi. Başında yünlü, havlı bir şapka vardı. İki yanında, şapkaları ellerinde iki kişi yürüyor ve ona bir şeyler anlatıyorlardı. Bunlardan biri sıradan bir köylü, öbürü kısa mavi kabanlı, anasının gözü bir kulaktı. Eve gelince merdivenlerin önünde durdular. Köylü heyecanla bir şeyler anlatıyordu beye, konuşmalar içeriye kadar ulaşıyordu.

— Bence şöyle yapalım: Siz beyinize hakkı olan parayı ödeyip özgürlüğünüze kavuşun, bunun için ben size borç veririm, ondan sonra gelip benim yanımda çalışın.

— Yok, Konstantin Fyodoroviç, özgürlüğümüzü satın almaya ne gerek var. Siz bizi kabul edin. Çok kısa bir sürede hepimizi yetiştirirsiniz. Sizin gibi akıllı bir insan daha dünyaya gelmemiştir. Bizim kendimizi korumamız nasıl güçleşti, bilemezsiniz. Meyhaneciler öyle içkiler yapıyorlar ki bir kadeh içtin mi ciğerin, bağrın yanıyor, kova kova su içsen, nafile, yangının sönmüyor. Olduğun yere yığılıp kalıyorsun. Bizi ayartacak öyle çok şey var ki... Gerçekten dünya ne hale geldi, anlamak zor! Her yerde mujiklerin aklını çelecek, onları baştan çıkaracak bir şeyler var. Yoksa dünyaya şeytan mı hükmediyor? Nereye baksan köylünün

kafasını karıştıracak, onu yoldan çıkaracak bir şey görüyorsun: Tütün desen öyle, votka desen öyle... Elden ne gelir Konstantin Fyodoroviç, insan kendini tutamıyor.

— Şimdi bana iyi kulak ver. Bende de serbest olmayan köylüler var. Buraya gelir gelmez bir ineğinin, bir de atının olacağı doğru. Ancak ben köylülerimden, hiç kimsenin istemediği kadar çok çalışmalarını bekler ve isterim. Benim için önemli olan köylünün çalışmasıdır: İster benim için çalışsın, ister kendisi için çalışsın, fark etmez. Kimsenin yan gelip yatmasına izin vermem. Çünkü kendim de eşek gibi çalışırım. Köylülerim de benim gibi çalışırlar. Çünkü kötülük denen şey çalışmayıp boş durmaktan doğar; pis işler, çalışmayan adamın kafasına gelir. Kendi aranızda güzelce danışın, görüşün, kararınızı verip öyle gelin yanıma.

— Biz konuşacağımızı konuştuk Konstantin Fyodoroviç. Bizim yaşlılar söylediler bize bütün bunları. Her şey ortada: Sizin köylülerinizin hepsi varsıl; elbet bunu çalışarak hak etmişler. Papazlarınız da sevecen, iyi kalpliler. Bizde cenazemizi bile kaldıracak papaz kalmadı.

— Olsun, sen yine de git ve herkesin fikrini al.

— Emredersiniz efendim.

Köylü çekilince mavi gocuklu kulak başladı:

— Fiyatı biraz kırsanız Konstantin Fyodoroviç.

— Sana daha önce de söylemiştim: Ben pazarlık yapmaktan hoşlanmam. Şimdi bir kez daha söylüyorum: Tam ipotek borçlarını geri ödeme tarihlerinde yanlarına gittiğin öbür toprak sahiplerine benzemem ben. Sizin gibileri çok iyi bilirim! Kimin ne kadar borcu olduğunu ve borçların son ödeme tarihlerini en ince ayrıntısıyla bilirsiniz, bunların listesini tutarsınız, sonra da gider tepelerine dikilirsiniz. Adam sıkışmış, çaresiz, ne yapsın, yarı fiyatına verir malını.

Ama bana sökmez bunlar! Benim malım isterse üç yıl yatsın ambarda, umurumda değil! İpotek ödemem falan yok çok şükür!

— Olur mu Konstantin Fyodoroviç, biz burada gerçek iş yapıyoruz. Ben, yani, gelecekte de sizinle bu ilişkiyi sürdürmeyi düşündüğüm için, efendim... Kaparo olarak lütfen şu üç bini kabul edin...

Kulak, elini koynuna sokup bir deste banknot çıkardı, uzattı; Kostanjoglo rastgele bir şeymiş gibi aldığı parayı saymadan, cebine attı.

— Vay anasına! –dedi Çiçikov.– Sanki burnunu sildiği mendil! Parayı öyle attı cebine!

Az sonra salon kapısında göründü Kostanjoglo.

— Oo, kardeş... burada, bizdesin ha?.. –dedi Platonov'u görünce. Kucaklaştılar, öpüştüler. Platonov, Çiçikov'u tanıttı. Çiçikov saygıyla ev sahibine yaklaştı, öpüştüler.

Son derece ilginç bir yüzü vardı Kostanjoglo'nun. Güneyli gibiydi sanki. Saçları, kaşları gür ve esmerdi, gözleri kor gibi yanıyordu. Yüzü anlam yüklüydü ve kesinlikle uykulu denebilecek bir hali yoktu. Ama sinirli, gergin bir şeyler de seçiliyordu. Hangi ulustandı acaba? Ruslar arasında başka halklarla karışmış öyle çok insan vardı ki!.. Ancak Kostanjoglo tam bir Rus ruhuna sahipti. Yine de kendisi bu köken konusuyla hiç ilgilenmiyor ve bunun yürütmekte olduğu çiftçilik işlerini hiç mi hiç etkilemeyecek bir konu olduğunu söylüyordu. Rus olduğuna emindi; zaten Rusçadan başka dil de bilmiyordu.

— Biliyor musun, ne yapacağım Konstantin? –dedi Platonov.

— Ne?

— Bütün Rusya'yı il il dolaşacağım. Bu belki can sıkıntıma iyi gelir?

— Bakarsın hem de çok iyi gelir!

— Pavel İvanoviç'le birlikte yolculuk edeceğiz.

— Harika! –dedi Kostanjoglo, sonra incelikle Çiçikov'a doğru döndü:– Nerelerden başlamayı düşünüyorsunuz?

— Doğrusunu isterseniz, –dedi Çiçikov, başını yana eğmiş, eliyle de koltuğun kolluğunu tutuyordu zarif bir şekilde,– şu anda bir başkasının isteklerini karşılamaya yönelik bir gezi yapıyorum. Yakın dostum, hayırsever insan General Betrişçev akrabalarını ziyaret etmemi rica etti benden. Tabii dostumun akrabalarını dolaşma işi var, ama öte yandan kendim için de gezdiğimi söyleyebilirim, çünkü bildiğiniz gibi basura çok iyi gelir gezip dolaşmak. Ayrıca dünyayı görmek, tüm renkleriyle insanları tanımak, nasıl söyleyeyim, canlı bir kitap ya da bilim gibi bir şeydir.

— Evet, yaşadığınız yerden başka yerleri dolaşmak fena fikir değil.

— Fena fikir değil: Ne güzel ifade ettiniz! –dedi Çiçikov.– Görmediğiniz şeyler görür, tanımadığınız insanlar tanırsınız. İki çift laf etmenin altın değerinde olduğu sizin gibi insanlar vardır. Kimileriyle konuşmak altın değerindedir, tıpkı şu anda, benim yaşamakta olduğum şu fırsatta olduğu gibi. İşte size doğru koşuyorum saygıdeğer Konstantin Fyodoroviç: Öğretin bize, yetiştirin bizi. Gerçeklere duyduğum susuzluğumu giderin! Sizin tatlı sözlerinizi bir ilaç gibi bekliyorum.

Kostanjoglo şaşırdı.

— İyi de... ne öğretebilirim ki ben size? Yoksul bir ailenin çocuğu olarak doğru dürüst bir eğitim bile alamadım ben.

— Bilgeliğiniz, Konstantin Fyodoroviç, bilgeliğiniz yeter sizin! Çiftliğinizi yönetişinizdeki bilgeliğiniz, helal para kazanma konusundaki bilgeliğiniz, hayallere bile sığmayacak bir mal varlığı edinmeniz, en önemlisi de bütün bunları gerçekleştirmekle bir yurttaş olarak herkesin saygısını kazanmanız!

Kostanjoglo, Çiçikov'un yüzüne düşünceli düşünceli baktı:

— Bakın ne yapalım -dedi.– Bu gece burada kalın. Size çiftliği gezdireyim, her şeyi anlatayım, bu işte bilgelik falan olmadığını anlayacaksınız.

Ev sahibesi de kardeşine dönerek:

— Gerçekten de bugün bizde kalsanıza, –dedi.

— Benim için hava hoş, –dedi Platonov, kayıtsızlıkla.– Önemli olan, Pavel İvanoviç'in ne diyeceği.

— Bundan büyük onur duyarım, –dedi Çiçikov.– Ah şu işim olmasaydı... General Betrişçev'in yakınlarını ziyaret etme zorunluluğum... Albay Koşkarev diye birini ziyaret etmek zorundayım.

— Ama o... nasıl desem... sersemin... delinin tekidir!

— Bunu ben de duydum. Aslında benim kişisel olarak kendisiyle bir işim yok. Ama General Betrişçev, yakın dostum, büyük hayırsever... ona karşı hoş olmaz.

— O zaman şöyle yapalım, –dedi Kostanjoglo.– Önce ona gidin. On versta bile değil buraya çiftliği. Arabam hazır; sizi hemen götürür, çay saatine de buraya yetiştirir.

Çiçikov sevinçle kabul etti öneriyi. Ev sahibinin arabası yarım saatte götürdü onu albayın oraya. Burada karşılaştığı görüntü Çiçikov'u müthiş şaşırttı. Her yer karmakarışıktı. Her yanda yarım kalmış bir yapı görülüyordu; tuğlalar, kireç yığınları, keresteler oraya buraya saçılmıştı. Bazı yapılar

resmi binaları andırıyordu. Bunların üzerinde yaldızlı harflerle yazılmış "Tarım Aletleri Deposu", "Hesap İşleri Başkanlığı", "Tarımsal İşler Komitesi", "Köylüler İçin Normal Eğitim Kurumu" gibi tuhaf tabelalar göze çarpıyordu. Çok sert, yüzü gülmez, kalkık burunlu bir adamdı albay, üçgen biçimli yüzü pek ciddiydi. Favorileri yanaklarına iki ince yol gibi iniyordu; saçları, burnu, dudakları, çenesi, üzerlerinde bir baskı varmış da bundan şimdi kurtulmuşlar gibiydi. İşlerden çok iyi anlarmış edasıyla konuşuyordu. Sözlerine çevredeki çiftlik sahiplerinin çok cahil olduklarını belirterek başladı; üstesinden gelmesi gereken işlerin çokluğundan söz etti. Çiçikov'u güler yüzle, sevecenlikle karşıladı albay ve ona çiftliğini bugünkü bayındır düzeyine getirebilmek için ne kadar çok çalıştığını büyük bir zevkle anlattı. Bazı şeyleri köylülere açıklayabilmek nasıl da zor oluyordu: İnsanı kanatlandıran, ilerlemesini, gelişmesini sağlayan sanat gibi, kültür, eğitim gibi yücelikleri asla kavrayamıyorlardı. Rus köylüsünün gırtlağına kadar gömüldüğü cehaletle mücadele edebilmek, Tanrım, nasıl da zordu! Örneğin onlara Alman pantolonları giydirmeyi ve böylece kendilerini biraz da olsa insan onuruna sahip bireyler gibi hissetmelerini sağlamayı onca uğraşına karşın başaramamıştı; tıpkı kadınlara korse giydirmeyi başaramadığı gibi. Oysa kendisi 1814 yılında birliğiyle Almanya'da bulunmuştu ve orada değirmencinin kızının piyano çaldığına, Fransızca konuştuğuna ve kniksen[45] yaptığına bizzat tanık olmuştu. Komşu çiftlik sahiplerinin nasıl zırcahil olduklarını adeta kahrolarak anlattı; sorumlu oldukları onca insanı hiç umursamıyorlardı. Hatta çiftlik yönetimi açısından, birtakım çalıp çırpmaların önüne geçebilmek için bir yazı işleri bürosunun, değişik komisyonların ve hatta komitelerin bulunması gerektiğinden, yazıcı, muhasebeci ve kâhya gibi personelin rastgele kişilerden değil, üniversite eğitimi almış kişiler arasından seçilmesi gerektiğinden söz ettiğinde kendisiyle nasıl dalga geçmişlerdi; çift süren her köylünün pulluğun

ardında yürürken bir yandan da su taşkınları ve benzeri doğal afetler konusunda bir kitap okumasının çiftlikler için ne büyük yararı olacağını da komşu toprak sahiplerinden hiçbirine anlatmayı başaramamıştı.

Bu sözler üzerine Çiçikov'un aklından şunlar geçti: "Böyle bir zamanın geleceğini hiç sanmam. Ben o kadar okumuş bir adamım, ama kim bilir ne zaman okumaya başladığım "Kontes la Vallière"i hâlâ bitiremedim.

— Sözün kısası, cahillik diz boyu! –diyerek tamamladı konuşmasını Albay Koşkarev.– Tam bir ortaçağ karanlığı ve bundan çıkışın bir yolu da yok. İnanın, yok! Ben aslında herkesin yardımına koşmaya hazırım... ve bir çıkış yolu da biliyorum... hem de esaslı bir yol!

— Ne yapılması gerekiyor?

— Rusya'da herkesin Almanlar gibi giyinmesini sağlamak gerekiyor. Yapılması gereken tek şey bu. İnanın bana, gerisi tereyağından kıl çeker gibi kendiliğinden hallolacaktır: Bilim gelişecek, ticaret canlanacak ve Rusya altın çağını yaşayacak!

Çiçikov gözlerini dikip uzun uzun baktı albaya: "Bu herife karşı nazik olmaya falan hiç gerek yok!" Ve işi daha fazla uzatmadan hemen konuya girdi: Böyleyken böyleydi, kendisine ölü canlar gerekiyordu; bunların ona devredilmeleriyle ilgili bir satış sözleşmesi imzalamalarını öneriyordu.

Albay öneri karşısında en ufak bir şaşkınlık göstermeden:

— Sözlerinizden anlayabildiğim kadarıyla benden bir dilekte bulunuyorsunuz? –dedi.

— Çok doğru!

— O zaman yazılı başvuruda bulunun, başvurunuz Genel Dilekçe Komisyonu'nda değerlendirildikten sonra bana iletilir. Benden sonra Tarımsal İşler Komitesi'ne gider, orada gerekli incelemeler yapılır ve Genel Başkanlık, kendine bağlı büronun görüş ve değerlendirmelerini de göz önünde bulundurarak son kararı verir.

Çiçikov adeta panik içinde:

— Müsaade buyurun! –dedi.– Böyle bu iş çok sürer!

Albay gülümsedi:

— A! İşleri kâğıda dökmenin yararı burada işte! Evet, gerçi iş biraz uzar ama, gözden kaçan bir şey olmaz: Her şey ayna gibi ortada olur!

— Müsaade buyurun! Yani bu işi yazıya dökmek ne kadar uygun olur? Zira... bu canlar... ne de olsa... ölü!

— İyi ya, siz de aynen öyle yazın: "Bu canlar ne de olsa ölü," deyin!

— Yani nasıl ölü? Yazılır mı öyle şey? Ölü olsalar da, sözleşmede canlı gibi görünüyor olmaları gerek onların.

— Çok güzel! Aynen dediğiniz gibi yazın siz de: "Her ne kadar vesaire vesaire iseler de, canlı gibi görünüyor olmaları gerek," deyin!

Albaya bakakaldı Çiçikov; sonunda gidip adamın komisyon ve komite dediği şeylerin ne olduğunu kendi gözleriyle görmeye karar verdi ve öyle şeylere tanık oldu ki yalnızca şaşırmakla kalmadı, gördüklerini aklı da almadı. Genel dilekçe komisyonunun yalnızca adı vardı; beyin eski oda hizmetçisi olan komisyon başkanı, yeni kurulan Köy İnşaat Komitesi'ne atanmıştı. Onun yerine büro memuru Timoşka bakıyordu, ama o da kâhya ve tam bir sahtekâr olan muhtarın işlediği, başta sarhoşluk olmak üzere çeşitli suçları

araştırma göreviyle başka yere yollanmıştı. Hiçbir yerde memur yoktu.

Müthiş şaşıran Çiçikov, yol göstermesi için albayın yanına kattığı görevliye:

— İyi ama biz buradan... bir şey öğrenemeyecek gibiyiz. –dedi.

— Çok haklısınız. Bizde işler hep böyledir, karmaşa hüküm sürer. Siz de herhalde fark ettiniz, İnşaat Komisyonu ne derse o olur; herkesi çalışmakta olduğu işinden alır, aklına esen bambaşka bir yere yollar. Astığı astık kestiği kestiktir. –Adam İnşaat Komisyonu'ndan hiç memnun değil gibiydi.– Beyin arkasından ne numaralar çeviriyorlar! O her işin yolunda gittiğini sanıyor, ama gerçekte hiç de öyle değil.

"O zaman bunu beye söylemek gerek," diye düşündü Çiçikov ve albayın oraya döndüklerinde, işlerin nasıl karmakarışık olduğunu, bu karışıklıktan yararlı bir şey elde edebilmenin olanaksız olduğunu ve İnşaat Komisyonu'nun insafsızca çalıp çırptığını anlattı.

Duydukları albayın kanını tepesine sıçrattı. Hemen kaleme kâğıda sarılıp İnşaat Komisyonu'na sekiz sert soru yöneltti: İnşaat Komisyonu hangi hakla yönetimi altında olmayan memurları aklına estiği gibi oradan oraya yollayabiliyordu? Baş yönetici, komisyon başkanının, yerine bir vekil bırakmadan, soruşturma yapmak için de olsa bir başka yere gitmesine nasıl göz yumabilmişti? Köy İşleri Komitesi, Dilekçe Komisyonu'nun ortada olmayışını nasıl kayıtsızlıkla karşılayabilmişti?

"Burada at izi eşek izine karışmış" diye düşündü Çiçikov ve gitmek için izin istedi.

— Dünyada bırakmam! –dedi albay.– Çok değil, iki saat içinde sorununuz çözümlenecek ve buradan tümüyle tatmin

olmuş olarak ayrılacaksınız. Sizin işinizi üniversiteyi yeni bitirmiş çok özel birine havale ediyorum. Lütfen şöyle buyurun, kitaplığa geçelim, size gerekli olabilecek her şey var orada: Kitap, kâğıt, kalem, hokka... her şey. Her şeyden dilediğinizce yararlanabilirsiniz; kendi evinizdeymiş gibi rahat olun. Aydınlanma herkese açık olmalı, herkes ona erişebilmelidir.

Bunları söyleyerek Çiçikov'u yerden tavana kadar bütün duvarları kitapla dolu kocaman bir salona götürdü. Bazı raflarda içleri samanla doldurulmuş hayvanlar bile vardı. Ormancılıktan domuz yetiştiriciliğine, hayvancılıktan bahçeciliğe kadar her konuda kitaplarla ve at yetiştiriciliğinden doğa bilimlerindeki son gelişmelere kadar çok sayıda yeni dergiyle doluydu kitaplık. "Bir Bilim Olarak Domuz Yetiştiriciliği" adını taşıyan bir kitap bile gördü Çiçikov. Bu bölümdeki kitapların zaman öldürmeye pek elverişli şeyler olmadığını düşünerek bir başka bölüme yöneldi. Ama o da ne! Yağmurdan kaçarken doluya tutulmuştu! Felsefe kitaplarıyla doluydu bu bölümdeki raflar. "Bilim Olarak Felsefe" genel başlığı altında altı kalın ciltlik bir felsefe dizisi, şu alt başlığı taşıyordu: "Düşünce kuramlarına bütünsel ve genel giriş ve bunların organik temellerindeki rasyonalite pratiği ile toplumsal üretkenlik pratiğindeki ikili bölümlenişleri". Çiçikov kalın ciltlerin hangi sayfasını açsa, tezahür, gelişme, soyut, ardışık, bütünleşik gibi akıl ermez lakırdılarla karşılaşıyordu. "Hiç bana göre şeyler değil!" diye söylenerek daha çok sanat kitaplarının yer aldığı bir sonraki bölüme yöneldi. Mitolojiden, biraz açık saçık, ama görkemli, göz kamaştırıcı bazı sahnelerin canlandırıldığı kalın bir cilt alıp karıştırmaya başladı. İşte bu kitap ona göreydi; orta yaşlardaki bekâr erkeklerin hoşlandığı türden bir kitaptı bu. İleri yaşlarında baleye merak salıp ince bir bale zevki edinmeye başlayan ihtiyarların da hoşlandıkları söyleniyordu bu tür kitaplardan. Yüzyılımızın insanı biraz sert, keskin, hoş kokulu şeylere

düşkün olduysa, ne gelir elden? Elindeki kitabın son sayfasına dek bakan Çiçikov bir sonraki cilde uzanmak üzereyken birden Albay Koşkarev göründü: Yüzü ışıl ışıldı, elinde bir kâğıt vardı.

— Sorun kalmadı. Her şey harika bir şekilde çözüme kavuşturuldu. Dediğim gibi; bu adam eşsiz, bu adam bir harika, bu adamın elinden gelmeyecek iş yok. Bu yüzden de onu herkesin tepesine getireceğim. Kuracağım yeni ve en üst, en özel yönetim biriminin başkanı yapacağım onu. Bakar mısınız neler yazmış...

"Tanrım! Çok şükür!" diye geçirdi içinden Çiçikov ve dinlemeye hazırlandı. Albay, elindeki kâğıttan okumaya başladı:

— Ekselanslarının bana tevdi ettikleri göreve ilişkin olarak aşağıdaki görüş ve düşüncelerimi sunmaktan şeref duyarım: 1) Müşavir unvanlı ve nişan sahibi Pavel İvanoviç Çiçikov'un dilekçesinde anlaşılmaz bazı noktalar bulunmaktadır. Sanırım bir dikkatsizlik sonucu olarak, sayım listelerinde adları bulunan canlardan ölü olarak söz edilmiştir. Dilekçe sahibi bu ifadeyle ölmüşleri değil, herhalde ölmeye yaklaşmış canları kastetmiş olsa gerektir. Çünkü ölüler ne alınabilir, ne satılabilir, ne de alım satıma, dolayısıyla sahipliğe konu olabilirler. Bir şey yoksa, ona sahip de olunamaz. Dolayısıyla, olmayan bir şeye sahip olunamayacağı mantığın doğal sonucudur. Dil ve deyiş açısından da söz konusu ifadenin sakatlığı ortadadır... –Koşkarev bir an durdu, bakışlarını elindeki kâğıttan Çiçikov'a yöneltti:– Yaman herif, yaman! Burada size biraz dokunduruyor... ama kabul edin ki çok kıvrak bir kalemi var! Bunlar ancak bir devlet şurası üyesinin kaleminden çıkabilecek şeyler... oysa üniversiteden üçüncü yılında ayrıldı, bitirmedi bile... –Sonra kâğıttan okumayı sürdürdü:– ...dil ve deyiş açısından da söz konusu ifadenin sakatlığı ortadadır, çünkü canlardan ölü diye söz edilmekte, böylece

de insan bilimlerinden nasibini almış herkesin çok iyi bildiği, ruhun ölümsüz olduğu bilimsel gerçeğine ters düşülmektedir.[46] 2) Kaldı ki bizde ölüme yakın olsun, uzak olsun ya da kendilerinin yanlış ifadesiyle ölü olsun, rehin altında olmayan tek bir can bile bulunmamaktadır. Çiftlik sahibi Predişçev'le aranızda sürtüşme konusu olan küçük Gurmaylovka köyündeki canlar bunun tek istisnasını oluşturmaktadır, onların dışında bütün köylerimizdeki canlar, ilk rehinlerine ek olarak, her biri için yüz ellişer ruble karşılığında bir kez daha rehin edilmişlerdir, bundan dolayı da kendilerini satmak da, rehin etmek de mümkün değildir.

Çiçikov, içerlemiş:

— İyi de bunu bana neden daha önce söylemediniz? – dedi.– Neden gereksiz yere onca zamanımı aldınız?

— İyi ama bunu daha önce ben de bilemezdim ki... İşleri yazıya, kâğıda dökmenin yararı işte burada! Bakın her şey nasıl ayna gibi ortaya çıktı!

Çiçikov kendi kendisine, “Geri zekâlılığına doyma!” diye söylendi. Bütün nezaket kurallarına boş verip, şapkasını aldığı gibi evden çıktı. Arabacı hazır, atlar arabaya koşuluydu. Çünkü atlara yem verilmesi için dilekçe gerektiğinden, ne kadar yulaf verileceğinin de yarından önce sonuçlandırılması mümkün olmadığından atlar arabadan hiç çözülmemişlerdi. Çiçikov'un onca kaba, saygısız davranışlarına karşın Koşkarev son derece nazik, sevecen uğurladı onu. Zorla uzanıp aldığı elini sıktı, kalbine bastırdı ve çiftliğinde işlerin ne durumda olduğunu görmesi olanağını yarattığı için ona teşekkür etti. Yanlışların, tersliklerin üzerine üzerine gitmek gerekti, yoksa işler yavaşlar, yönetim yayları paslanırdı; bu vesileyle aklına harika bir fikir gelmişti: “İnşaat Komisyo-nunu Kontrol Komisyonu” diye yeni bir komisyon kuracak, böylelikle de her türlü hırsızlığın önüne geçecekti.

“Eşek! Ahmak!” diye söylendi durdu Çiçikov yol boyunca.

Çiftliğe vardığında hava kararmış, bey konağında ışıklar yakılmıştı. Giriş kapısına yaklaştığında içeride sofranın hazırlanmış olduğunu gördü.

— Nerede kaldınız? –diye karşıladı kendisini Kostanjoglo.

— Ne konuştunuz bu kadar uzun böyle? –dedi Platonov da.

— Mahvetti beni! –dedi Çiçikov.– Hayatımda böyle ahmak birini daha görmedim!

— Aslında o kadar da kötü sayılmaz, –dedi Kostanjoglo.– Hatta insanın içine su serptiğini bile söyleyebiliriz. Çünkü ülkemizin akıldanelerini görünür kılan bir tip o. Bunların kendi ülkelerinden zerre kadar haberleri yoktur, dışarıda gördükleri her budalalığı alıp uygulama hevesindedirler. Birbirinden tuhaf çiftlik sahipleri türedi ülkemizde: Komisyonlar, komiteler, bürolar, işlikler, fabrikalar, okullar ve daha neler, ne saçmalıklar kuruyorlar! Sanırsınız ki başka bir devlette yaşıyorlar! 1812 savaşından sonra düzelir gibi olmuşlar, hale yola girmişlerdi, ama şimdi sanki yeniden şirazeden çıktılar. Fransızlardan daha beter kötülük yapıyorlar memlekete, o kadar ki Pyotr Petroviç Petuh gibi biri bile onların yanında iyi bir çiftlik sahibi kalıyor! Tarıma elverişli toprakları olan, hatta elinde bu toprakları işlemeye yetecek sayıda adamı olmayan bir çiftlik sahibi tutuyor mum fabrikası kuruyor, Londra’dan mum ustaları getirtiyor, çiftçiyken imalatçı, tüccar oluyor! Bir başkası daha da büyük bir ahmaklık yapıyor ve şapka fabrikası kuruyor! Bir Rus soylusunun, toprak sahibinin imalathane kurup kentli yosmalara tüller, kurdeleler dokuması ne acı!

— Senin de imalathanelerin var, –dedi Platonov.

— Var, evet. Ama ben mi kurdum onları? Kendiliklerin-den oluştular. Yünler elde kaldı, birikti, birikti, sonunda çuha

üretmeye, yünlü kumaş dokumaya başladık. Kumaş-lar kötü, kalın, uyduruktu, ama ucuzdu ve bizim buradaki köylü pazarlarında talep gördü, insanlar satın aldılar onları. Sanayiciler altı yıl boyunca balık derilerini, pullarını benim sahillerime attılar, ne yapacağımı şaşırdım, derken bu pisliği kaynatıp tutkal yapmaya başladım ve yılda kırk bin ruble de buradan kazandım. Benim her işim böyledir!

Çiçikov, ev sahibinin gözlerinin içine bakarak:

“Şeytan herif! Çöpten bile para kazanmanın yolunu bulmuş!.. Pes doğrusu!” diye geçirdi içinden.

— Ben gösterişli yapılar, öyle sütunlu, alınlıklı konaklar yaptırmıyorum! Yurtdışından ustalar getirtmiyorum. Köylü-yü tarımdan asla kopartmıyorum. Tarımı boşlayan toprak sahipleri yüzünden açların sayısı o kadar çoğaldı ki, işliklerimizde, fabrikalarımızda çalışanlar yalnızca bir lokma ekmek peşinde dolaşan yoksul, aç köylülerdir; onların da karınları buralardan doyuyor. Ve işliklerimin sayısı sürekli artıyor. Çevrene şöyle alıcı gözle baktın mı paçavra diye, çerçöp diye burun kıvırdığın şeylerin ne çok yarar sağlayacağını anlarsın!

— Çok ilginç doğrusu! –dedi Çiçikov.– En ilginci de, çerçöpten bile para kazanmanın bir yolunu bulmanız!

— Ama işte olay o kadar basit değil! –dedi Kostanjoglo; sözlerini henüz bitirmemişti, komşusu çiftlik sahiplerine karşı müthiş öfkeli olduğu ve onlara biraz veriştirmek istediği anlaşılıyordu.– Yine bir aklıevvelimiz tuttu, dünyanın parasını harcayıp taştan bir hayır kurumu yaptırdı köyünde! Ne o, ne kadar iyi bir Hıristiyan olduğunu gösterecek! Yahu sen adama yardım etmek istiyorsan, onun kendi işinde çalışmasını sağla... ki oğul, yaşlı ve hasta babasını ısıtabilsin; onu aforoz etme, işine yabancılaştırma, ona kardeşlerini, yakınlarını barındırabileceği, besleyip doyurabileceği olanaklar ver. Yoksa adam hepten

Hıristiyanlıktan yüz çevirir. Herkes her konuda Don Kişot'luk yapma hevesinde. Benim on adama iş sağlayacağım parayla adam tutuyor ne kadar iyi bir Hıristiyan olduğunu göstermek için sözde hayır kurumu yaptırıyor!

Kostanjoglo öfkeyle yere tükürdü.

Çiçikov hayır işleriyle hiç ilgili değildi. Çerçöpten nasıl para kazanıldığı çekiyordu onun ilgisini. Ne var ki öfkesi tepesine sıçrayan Kostanjoglo kimseye söz fırsatı tanımadan konuşuyor da konuşuyordu:

— Bir başka Don Kişot'luğu da eğitim alanında görüyoruz. Adam tutup okul açıyor. İyi, güzel! Bir insanın okuma yazma bilmesinden daha güzel ne olabilir, değil mi? Fakat sonuç ne oluyor? Okul yaptırılan köyün köylüleri bana gelip, "Nedir bu başımıza gelen beyim!" diyorlar. "Çocuklarımız hepten elimizden kayıp gitti! Hiçbir işin ucundan tutmuyor, bize hiç yardım etmiyorlar. Hepsinin tek istediği kâtip olmak, oysa tek bir kâtibe ihtiyaç var!" İşte aklıevvellerin okullarının verdiği sonuç: Köye de yaramayan, kente de yaramayan insanlar yetiştirmek!

Çiçikov'un da umurunda değildi okul falan, ama bu kez de Platonov konuyu sürdürdü:

— Canım şimdi kâtibi kim ne yapsın!.. Belki daha sonranın işi onlar!.. Şimdilik, gelecek kuşaklar için çalışmak gerek!

— Kardeş, hiç değilse sen böyle konuşma! Hiç değilse senden akıllıca bir şeyler duyalım! Ne gelecek kuşakları yahu? Herkes kendini Büyük Petro sanıyor! Sen önce dön bir kendine bak, gelecek kuşakları sonra düşünürsün! Sen köylüye iş ver, aş ver, eli para görsün, varlığı artsın ve biraz boş zamanı kalsın, bak o zaman senin eline sopayı alıp "Oku!" demene gerek kalmadan, kendiliğinden nasıl okuyor! Şimdi olaya bir de şu açıdan bakın... –Kostanjoglo burada, söyleyeceklerini daha bir can kulağıyla dinlemesi için

Çiçikov’a rampa etti, parmağını onun frakının iliğine soktu:– Şimdi, köylün var, değil mi? Ne yapman gerekir? Onun o köylü yaşamını kanatların altına alman, koruman gerekir! Köylü nasıl var olur? Yani köylünün uğraşı nedir? Ekmek, biçmek, yediğimiz ekmeği üretmek, değil mi? O halde yapılacak şey, onun toprağı iyi süren, iyi eken, iyi biçen biri olmasını sağlamaktır. Bu yeterince açık değil mi? Ama bazı aklıevveller çıkıyor ve “Köylüyü içinde bulunduğu bu durumdan çıkarmak gerek,” diyorlar. “Köylünün hali hal değil... çok kaba, ilkel bir yaşam sürüyor; köylünün güzel, şık şeylerle tanışmasını sağlamak gerek,” diyorlar. Oysa o güzel, şık dedikleri şeyler kendilerini insanlıktan çıkarıp, bir paçavraya çevirmiş, bundan haberleri yok! Bana bu takımdan on sekiz yaşında bir delikanlı gösterin ki binbir hastalıkla boğuşmamış olsun, ağzında dişleri tam olsun! Şimdi aynı şeyleri köylülere de bulaştırmak istiyorlar! Tanrıya şükürler olsun ki maymun iştahıyla böylesi heveslere kapılmamış sağlıklı bir sınıf var toplumumuzda! Bunun için gerçekten Tanrıya şükretmeliyiz. Benim gözümde, toprakla uğraşan, eken biçen insanlar herkesten daha saygındır. Tanrı herkese toprak adamı olmayı nasip etsin!

— Yani toprakla uğraşmaktan daha kazançlısı yoktur mu demek istiyorsunuz? –dedi Çiçikov.

— En kazançlı olan değil, en dürüstçe olan. “Alın terinle ıslatacaksın toprağı” denilmesi boşuna değildir. Yüzyılların deneyimlerinden görüyoruz ki toprakla uğraşan insanlar daha temiz, daha ahlaklıdır. Hangi toplumun temelinde toprakla uğraşanlar ağırlıklı yer tutuyorsa, o toplumda bolluk, bereket vardır. Yoksulluk yoktur, lüks, şık şeyler yoktur, ama bolluk, hoşnutluk vardır. Toprağı işle, çalış, çabala diyorsun insana. Burada ne kurnazlığı yapacaksın? Ben köylüye diyorum ki: “Kime çalışırsan çalış: İster bana çalış, ister kendine çalış, ister komşuna çalış... ama çalış! Çalışırsan senin en birinci yardımcın benim. Hayvanın mı

yok, al sana at, inek! Al sana araba! Gerek duyduğun her şeyi vereceğim sana. Yeter ki çalış. Senin bağını bahçeni bakımsız, yıkık, viran görmek, benim için ölüm demektir. Avarelik en katlanamadığım şeydir. Tepende dikilmemin nedeni, çalışman içindir!" – "İyi ama," diyor kimileri, "fabrikalar kurarsak gelir artar." Yahu, sen önce topraklarındaki köylülerinin durumunu iyileştir, ellerinin para görmesini sağla, bak bakalım o zaman fabrikaya ya da birtakım aptallıklara yönelme gereği duyuluyor mu? Ben elbette tarım dışında bir şeyle uğraşılmasın demiyorum, ama asıl olan topraktır. Fabrika-lar insanların gereksinimlerine yönelik ve orada üretilmekte olan şeylerle ilgili olarak kendiliklerinden kurulurlar. Yoksa insanların ahlakını bozan, onları zayıf düşüren şeyler üreten fabrikalar değildir burada sözü edilen. Ben örneğin, sonuçta milyonlar kaybedeceğimi bilsem de, ne tütün ne de şeker işleyen fabrikalar kurarım! Eğer ahlak ille de bozulacaksa bu benim elimle olmasın!

— Ah, Konstantin Fyodoroviç, –dedi Çiçikov,– inanın, dinledikçe dinleyesi geliyor insanın sizi! Söyleyin saygıdeğer Konstantin Fyodoroviç, diyelim ki ben burada, sizin ilinizde çiftlik sahibi olmaya karar verdim, en çok neye dikkat etmem gerekir? Yurttaşlık görevlerimi bir an önce ve gereğince yerine getirebilmemi sağlayacak bir servete fazla uzun olmayacak bir sürede sahip olmamın yolu nedir?

— Zengin olmak için ne yapmanız mı gerekir? –dedi Kostanjoglo.– Şimdi, öncelikle dikkat etmeniz gereken şey...

Bu sırada yerinden kalkıp odanın ortasına ilerleyen ev sahibesi, üşüyen genç omuzlarını şalıyla sararken:

— Hadi artık yemeğe geçelim, –dedi.

Çiçikov bir asker çevikliğiyle yerinden fırladı, yüzünde yumuşacık bir gülümsemeyle kolunu büküp ev sahibesine doğru uzattı ve biraz da gösterişli, törensel bir edayla, başını hep hafifçe yana eğik tutarak yemek salonuna dek ona eşlik

etti. Çorba çanağının kapağı açık olduğu için baharın taze otlarıyla ve körpecik köklerle pişen çorbanın nefis kokusu doldurmuştu odayı. Herkes yerine oturdu. Hizmetçiler çabucak öbür yemekleri de getirip koydular masaya, sonra da çıkıp gittiler. Kostanjoglo, yemek sırasında hizmetçilerin orada dikilip kendilerini izlemesinden hiç hoşlanmıyordu.

Çorba bittikten, üzerine de nefis birer kadeh likör yuvarladıktan sonra, Çiçikov ev sahibine dönerek:

— Saygıdeğer Konstantin Fyodoroviç, –dedi,– izin verirseniz deminki çok hoş konumuza döneceğim. Fazla uzun olmayan bir sürede zengin olabilmek için işe nereden başlamak... nasıl bir yol tutturmak...[47]

....

— ...doğrusu o topraklara kırk bin ruble bile istese, hiç düşünmez, alırdım!

Çiçikov'u düşündürdü bu sözler.

— Hmm! O zaman siz neden almıyorsunuz?

— İnsanın sınırını bilmesi gerek. Şu anki topraklarımın bile işleriyle baş etmekte zorlanıyorum. Öte yandan, yöredeki tüm soyluların zaten boy hedefi olmuş durumdayım: Zor durumda olmalarından yararlanarak topraklarını yok pahasına ellerinden almakla suçluyorlar beni. Bıktım artık bu tür suçlamalardan!

— Şu soyluların da ağızlarından hiç iyi laf çıkmaz!.. –dedi Çiçikov.

— Hele bizim buralarda! Benim için neler dediklerini bir bilseniz! Ne açgözlülüğümü bırakıyorlar, ne cimriliğimi. Kendilerini ise sütten çıkma ak kaşık görüyorlar! "Evet, iflas ettim, çünkü yüksek standartta bir yaşam sürdüm. Çünkü bana kitaplar gerekti, lüks nesneler gerekti, sanayinin

gelişmesini sağlamak için lüks yaşamam gerekti; elbette iflasla sonuçlanmayacak bir hayatınız da olabilir: Kostanjoglo örneği domuz gibi bir yaşam sürerseniz neden olmasın!” Söyledikleri, bu!

— Ah bir de ben böyle domuz gibi yaşayabilseydim! –dedi Çiçikov.

— Yemekler vermediğim, böyle şeylere para harcamadığım için domuz gibi yaşadığımı söylüyorlar. Yemek vermiyorum, çünkü böyle şeylerden müthiş sıkılıyorum; alışkın değilim. Evime isteyen buyursun, başımın üstünde yeri var; ben ne yiyorsam birlikte yiyelim! Kimseye borç da vermem, son derece saçma bir şey bu. Gerçekten ihtiyaç sahibi biri gelse ve benden aldığı parayla ne yapacağını ayrıntısıyla anlatsa, açıklamalarını inandırıcı bulur ve vereceğim paranın ona kazanç getireceğine aklım yatarsa, ona borç vereceğim gibi üstelik faiz de istemem.

“Bunu aklımızın bir köşesine yazalım,” diye geçirdi içinden Çiçikov.

— Ama kim beni neyle suçlarsa suçlasın, paramı rüzgâra savuramam, –diye sürdürdü Kostanjoglo.– Adam benden aldığı borçla yosmasına gösteriş yapacak, ziyafetler verecek, şuna buna su gibi para harcayacak, evini saçma sapan mobilyalarla dolduracak... yağma yok!

Kostanjoglo tükürdü, az kalsın karısının önünde kötü bir söz çıkacaktı ağzından. Müthiş gerilmişti, yüzü morarmış, alnında derin kırışıklar ortaya çıkmıştı, içinin derin bir acıyla kavrulduğu belliydi.

Çiçikov pek beğendiği koyu kırmızı likörden bir kadeh daha içtikten sonra:

— İzninizle saygıdeğer Konstantin Fyodoroviç, –dedi,– yeniden yarım kalan konumuza dönmek istiyorum: Demin

işaret buyurduğunuz çiftliği satın aldım diyelim; bu takdirde ne zaman zengin olabilirim, daha doğrusu, zengin olabileceğim en kısa süre nedir?

Hâlâ deminki konuşmanın heyecanı içinde olan Konstanjoglo, Çiçikov'un sözünü sertçe kesti:

— Hemen zengin olmak isterseniz, asla zengin olamazsınız; ama ne zaman zengin olacağınızı önemsemezseniz, hemen zengin olursunuz!

— Demek öyle?.. –dedi Çiçikov.

— Öyle ya! –dedi Kostanjoglo sertçe; sanki kızgınlığı Çiçikov'a yönelmişti.– Önce çalışma sevgisi olmalı insanda. Bu olmadı mı hiçbir şey olmaz. Toprağınızı, köyünüzü sevmelisiniz. İnanın o kadar sıkıcı bir şey değil bu. Köyde yaşamın sıkıcı olduğu söylenir hep. Oysa asıl ben kentte onlarınki gibi bir gün geçirsem herhalde sıkıntıdan ölürdüm. Toprak sahibinin canının sıkılmasına zamanı yoktur. Onun hayatında hiç boşluk yoktur, her zaman doludur toprakla uğraşan insanın hayatı. Yıl boyunca, değişen zamanlarda sürekli değişik işler yapması gerekir. Çeşitlilikleri bir yana, bunlar gerçekten ruhu da yücelten işlerdir. Doğayla, yılın mevsimleri, aylarıyla iç içe, olup biten her şeyin hem izleyicisi hem katılımcısı olarak yaşar insan. Daha ilkbahar gelmeden çalışmalar başlar: Yollar kapalı olduğu için taşınamayan şeyler getirilir, ambarlarda tohumlar hazırlanır, ölçülür, havalandırılır; tarlaları sürecek yeni hayvanlar belirlenir. Buzlar çözülüp ırmaklar akmaya başladı mı, işten başını kaşıyacak zamanın olmaz: Orada tekneler yüklenir, burada ormana göre fidan ayrımları yapılır, bahçe fidanları dikilir, toprakla boğuşma başlar. Bağda, bahçede, tarlada, bostanda çapalar, kürekler, tırmıklar, sabanlar çalışmaya başlar. Sonra ekimlere, dikimlere sıra gelir. Önemsiz işlermiş! Boş şeylermiş! Yarınki rızkını toprağın kollarına bırakıyorsun! Yaz geldi mi hasat işleri başlar. Çiftçinin bayram ettiği

zaman! Önemsiz işler ha! Bir hasadı bir başkası izler. Çavdarı buğday, arpayı yulaf izler; beride kendir, kenevir sırasını beklemektedir. Ot tınazları, ekin tınazları derken, bir bakmışsınız ağustosu yarılamışsınız bile. Harman yerlerinde bir koşuşturmadır gider. Güz gelir, kışlık ekim yapılacaktır, tarlalarda yeniden koşuşturma başlar. Kaldırılan ürün için ambarlar, ahırlar, samanlıklar, kurutma yerleri, depolar onarılır, temizlenir, hazırlanır. Dibeklerde tokmaklar iner kalkar, değirmenlerin yolu tutulur. Sonra kış gelip kapıya dayanır. Ama işler hiç hız kesmez. Ürünlerin arabalara yüklenip kente taşınması, değirmenlerdeki koşuşturma, avludaki çalışmalar, ormanda inip kalkan baltalar, durmaksızın gidip gelen bıçkılar, ilkbaharda başlayacak yapım işleri için tuğlalar getirtilmesi... yirmi elin olsa yetişemezsin işlerin tümüne. O kadar çok ve çeşitli iş vardır. O kadar çok çeşitli şeyle ilgilenmek gerekir: Değirmen, avlu, işlikler, harman yerleri! Köylülerin çalışmalarının denetlenmesi... Önemsiz işler ha! Keserini hünerle kullanan bir dülgeri izlemek büyük bir zevktir benim için: Durup iki saat izleyebilirim onu. Çalışma, ruhumu şeneltir benim. Hele bir de bütün bu koşuşturmaların ne amaçla olduğunu, çevrende nelerin nasıl değiştiğini, çoğaldığını, arttığını, büyüdüğünü, sonuçta da sana yepyeni kazançlar olarak döndüğünü gördüğünde keyfine ölçü yoktur! Bunun ne büyük bir kıvanç olduğunu anlatmaya gücüm yetmez. Gelirinizi artırdığınız, para kazandığınız için değil –çünkü sonuçta para yalnızca paradır– bütün bunların sizin elinizden çıktığını, bütün bunlara sizin sebep olduğunuzu, bütün bunları bir büyücü gibi sizin yarattığınızı, her yana iyilik, bolluk, bereket yağdırdığınızı bilmekten kaynaklanan bir mutluluktur bu. Söyleyin bana, böylesi bir hazzı başka nerede bulabilirsiniz? –Bunu söylerken yüzünü yukarı kaldırdı; alnındaki kırışıklar kaybolmuştu. En kutlu gününü yaşayan, taç giyme törenindeki bir kraldı sanki, öyle ışımıştı yüzü.– Gerçekten, dünyanın altını üstüne getirseniz, buna eşdeğer bir haz daha bulamazsınız! İnsanın Tanrıya

öykündüğü biricik alandır bu: Yaratmayı en yüce haz olarak kendine ayıran Tanrının insanoğlundan da talebi, onun esenlik yaratması, gönenç yaratmasıdır!.. Böyle bir şey nasıl sıkıcı bulunabilir?

Ev sahibinin kulağa cennet kuşlarının ezgileri kadar hoş gelen sözlerini arada bir usulca yutkunarak dinleyen Çiçikov kendinden geçmiş gibiydi: Gözleri süzülmüş, yüzünde tatlı bir anlam belirmişti. Konuşma sabaha kadar sürse, yine dinleyebilirdi.

Ev sahibesi iskemlesinden kalkarak:

— Konstantin! Artık salona geçelim! –dedi. Platonov'la Kostanjoglo da yerlerinden kalkınca, deminki konuşmayı sabaha dek dinlemeye hazır Çiçikov da istemeye istemeye yerinden kalktı ve koşup ev sahibesine salona dek eşlik etmek üzere kolunu uzattı. Ama bu kez başını her zamanki nezaketi ve sevecenliğiyle yana eğememişti; konuşmanın etkisiyle derin düşüncelere daldığı için daha önceki çevikliğinden de eser yoktu.

En arkadan gelen Platonov:

— Ne dersen de, her şey yine de son derece sıkıcı! –dedi.

"Bu konuk hiç de aptal birine benzemiyor," diye düşünüyordu Kostanjoglo da. "Az konuşuyor, ne dediğini biliyor." Böyle düşününce de neşesi büsbütün yerine geldi: Sonunda o akıllı öğütlerini can kulağıyla dinleyecek birini bulabilmişti!

Mumların aydınlattığı o sıcak, sevimli, küçük salona geçip de bahçeye bakan camlı balkon kapısının karşısına yerleştiklerinde Çiçikov içinin nicedir hiç duymadığı bir rahatlık, esenlik duygusuyla dolduğunu hissetti. Uzun yolculuklardan sonra nihayet sığınacağı yuvayı bulmuştu. Sonunda bütün o dolaşıp durmalar amacına ulaşmış ve o da

her şeyi bir yana atıp göçebe hayatına bir nokta koymuştu: “Artık yeter!” Ev sahibinin yaptığı o çok akıllıca konuşma böylesi büyüleyici bir etki yaratmıştı ruhunda. Her insanın kendine daha yakın bulduğu bir konuşma türü vardır. İnsan hiç beklenmedik bir anda, ıssız, kimsesiz bir yerde biriyle karşılaşır ve onunla yaptığı iç ısıtan sıcacık söyleşi, yolculuklarında başından geçen bütün tatsızlıkları, geçit vermeyen yolları, geceyi geçirebileceği bir yerinin olmadığı anların tedirginliğini, insanların yalancılıklarını, düzenbazlıkları unutturuverir; o akşam o söyleşi bir daha hiç çıkmayacak biçimde zihnine kazınır. Sadakatli bellek o akşam olan her şeyi bütün ayrıntılarıyla saklar: Başka kimler vardı orada, kim nerede oturuyordu, o unutulmaz sözleri söyleyenin elinde ne vardı, odanın duvarları, köşeleri nasıldı... ve daha nice önemsiz ayrıntı.

Çiçikov için de bu gece öyleydi: Şu küçük, alabildiğine yalın döşenmiş oda, ev sahibinin yüzündeki samimi, sevecen anlatım, Platonov’un kehribar uçlu piposunu tüttürüşü ve köpeği Yarb’ın kocaman suratına doğru üflediği dumanlar, Yarb’ın rahatsız olması üzerine sevimli ev sahibesinin gülümseyerek, “Eziyet etmesen olmaz şu hayvana!” diye çıkışmaları, sıcak, sevimli mumlar, köşedeki çekirge, camlı kapı, bülbüllerin şakıyıp durduğu korulukta sanki ağaçların tepelerine kollarını dayamış onlara bakan bol yıldızlı ilkyaz gecesi... unutulacak gibi değildi.

— Saygıdeğer Konstantin Fyodoroviç, sözlerinizin bana ne büyük zevk verdiğini anlatamam, –dedi Çiçikov.– Koca Rusya’da sizin kadar akıllı birini daha görmedim.

Ev sahibi gülümsedi.

— Olur mu hiç Pavel İvanoviç, –dedi,– akıllı birini arıyorsanız, benim yanında hiç kalacağım, gerçekten “akıllı bir insan” var!

— Kim? –dedi Çiçikov merakla.

— Devlet adına bölgenin vergilerini toplayan mültezim Murazov.

— İkidir duyuyorum bu adı, –dedi Çiçikov.

— Çiftliğini çok iyi yönetmek bir yana, bütün devleti aynı başarıyla yönetebilir. Elimde yetki olsa, düşünmeden maliye bakanı yapardım onu!

— Akıl almaz bir serveti olduğunu duymuştum. On milyonun üzerinde olduğu söyleniyor servetinin...

— Ne onu! Kırk milyonu aşkındır! Bu gidişle yakında Rusya'nın yarısı onun eline geçer!..

Çiçikov küçük dilini yutacaktı:

— Ne diyorsunuz? –dedi çığlık atar gibi.

— Hiç kuşkunuz olmasın! Akıl almaz bir hızla büyüyor serveti. Bilinen şeydir: Yüz bin rublesi olan yavaş yavaş zenginleşir; ama milyonları olan için ölçüler farklıdır. Her yatırdığı iki üç kat fazlasıyla geri döner. Yatırım alanı sınırsızdır. Rakibi de yoktur. Kimse boy ölçüşemez onunla. Neye ne fiyat biçerse, onun fiyatı odur: Bunu değiştirmek kimsenin elinde değildir.

Çiçikov'un gözleri yuvalarından uğramış, ağzı açık kalmıştı. Soluk almakta zorlanıyor gibiydi. Bakışları Konstanjoglo'nun gözlerine çivilenmişti.

Biraz kendine gelir gibi olunca:

— Akıl alır gibi değil! –dedi.– İnsanın kafası duruyor, kavramakta zorlanıyor! Bilimin börtü böcek üzerine incelemelerini şaşırtıcı buluyor insanlar... bence bir ölümlünün elinde nasıl olup da bu kadar büyük bir servetin birikebildiğidir asıl şaşırtıcı olan! İzin verirseniz bir noktayı aydınlığa kavuşturmanızı rica edeceğim: Bu müthiş servetin temelinde hiç mi haksızlık, haram yok?

— Bundan hiç kuşkunuz olmasın! Hiçbir kirli yola başvurulmadan, yasalara ve ahlaka uygun bir şekilde kazanılmış bir servettir.

— Saygıdeğer Konstantin Fyodoroviç, özür dilerim ama benden buna inanmamı beklemeyin! Binlerle ifade edilen bir servetten söz ediyor olsaydık belki inanabilirdim, ama milyonlar... kusura bakmayın!

— Asıl binleri temiz yoldan, günahsız kazanmak zordur. Milyoncuklar söz konusu oldu mu eğri büğrü yollara girmeye hiç gerek yoktur. Dürüst, açık bir yola gir ve orada dümdüz yürü, önüne çıkanı da topla. Kimse seninle yarışamaz. Kimse sana karşı koyamaz.

— Akıl alır gibi değil! En anlaşılmaz olanı da işe sıfırdan başlanmış olması!

— Bunda şaşacak bir şey yok! –dedi Kostanjoglo.– Eşyanın doğası gereği bunun tam da böyle olması gerek Gözünü binlerin içinde açan, binlerin içinde yetişen biri bu serveti artıramaz: İstediği her şeye sahip olduğu için, yalnızca birtakım kaprislerin, saçma birtakım heveslerin ardından koşar. Bir işe ortasından başlanmaz; en başından başlanır. Böylece hayatı tanırsın, sonradan kendini sakınacağın insanları tanırsın. Her şeyi kendi üzerinde sınar, tek bir meteliğin bile ne ağır bedeller ödenerek kazanıldığını yaşayarak öğrenirsin. Adımlarını dikkatle atman, tökezlemeden ilerleyebilmen ancak bu çileli evreden sonra mümkündür. Sözlerimde hiçbir abartma olmadığına emin olabilirsiniz. Unutmayın: Başlayacaksanız, baştan başlayacaksınız; ortadan değil! “Bir yüz binim olsa hemen zengin olurum!” diyene asla inanmam. Kesinlikle başarısız olur. İşe her zaman en başından, kopeklerle başlamak gerek!

— O zaman ben de zengin olacağım demektir! –diye atıldı Çiçikov.– Çünkü her şeye bir bakıma sıfırdan başlıyorum.

Sahibi olduğu ölü canları –artık dünyamızdaki varlıkları bir sıfır olan canlarını– düşünerek söylemişti bunu.

— Konstantin! Yetmez mi artık! –dedi ev sahibesi.– Susmak bilmiyorsun! Pavel İvanoviç yorgundur, yakasını bırak da yatıp dinlensin!

Kostanjoglo karısını duymadı bile:

— Kesinlikle zengin olursunuz! –dedi.– Irmaklar gibi altın akacak, göreceksiniz! Paraları nereye koyacağınızı bilemeyeceksiniz!

Pavel İvanoviç'in başı dönüyordu. Irmaklar gibi akacak altınlar hayaliyle büyülenmişti sanki.

— Konstantin, lütfen! Bırakalım da uyusun Pavel İvanoviç!

— Canım sana ne oluyor? Çok istiyorsan sen git yat!

Ama ev sahibi yine de sustu, çünkü bir anda bütün odayı bir horultu kaplamıştı. Platonov bir yandan, köpeği Yarb bir yandan müthiş bir horultu tutturmuşlardı. Gece bekçisinin demir levhaya vurmasından yükselen sesler geliyordu uzaktan. Vakit gece yarısını geçmişti. Gerçekten de yatma saatinin çoktan gelmiş olduğunu anlayan Kostanjoglo, Platonov'a dönerek:

— Hey, yeter horladığın! –dedi.

Herkes birbirine iyi geceler diledi, odasına çekildi, yatıp uyudu.

Bir tek Çiçikov'u uyku tutmadı; bütün duyuları, düşünceleri ayakta, zihni müthiş bir çeviklik içindeydi. Kostanjoglo gibi bir çiftlik sahibi olmanın hayalleriyle doluydu. Ev sahibiyle şu konuşmasından sonra her şey zihninde açık, somut bir nitelik almış ve zengin olmak hiçbir zaman olmadığı kadar yakın bir olasılık olarak görünmüştü gözüne. Ağır çiftlik işlerini altından kolayca kalkabileceği kadar hafif, anlaşılır,

tam kendine göre işler gibi görmeye başlamıştı. Bir çiftlik sahibi olmayı artık yalnızca hayal etmiyor, gerçekten istiyordu. Mülkiyetindeki hayali canları ipotek ederek sahip olacağı parayla, hiç de hayali olmayan, gerçek bir çiftlik edinecekti. Kendini tıpkı demin Kostanjoglo'nun anlattığı gibi çiftliğini yönetirken, çalışırken düşlüyordu. Dikkatli, özenli, her yeniliğin peşinden koşmayan, eskiye asla boş vermeyen, her işi kendi izleyen, gören, öğrenen; adamlarını çok iyi tanıyan, gereksiz her şeyden uzak duran, işinden başka bir şey düşünmeyen, çalışkan bir çiftlik sahibi! Saat gibi tıkır tıkır işleyen, her çarkın önceden tasarlandığı gibi birbirini döndürdüğü mükemmel bir çiftliğin vereceği büyük hazzı şimdiden yaşıyordu. Hızlı ve düzenli çalışan bir değirmende tanelerin una dönüşmesi gibi, onun çiftliğinde de çerçöp paraya dönüşecek, çil çil altın olacaktı. Olağanüstü bir insan olarak nitelediği ev sahibinin hayali gözünün önünden hiç gitmiyordu. Şu koca Rusya'da şahsen saygı duyduğu ilk ve tek insandı o. Bugüne dek insanlara rütbeleri, unvanları, servetleri için saygı duymuştu; salt zekâsı için saygı duyduğu tek insan oydu. Bir ilkti Konstanjoglo. Böyle birine ölü canlardan falan bahsedemeyeceğini çok iyi anlıyordu Çiçikov; kesinlikle, kesinlikle açamazdı ona bu konuyu. Şimdi başka bir şey tasarlıyordu: Hlobuyev'in çiftliğini satın alacaktı. Elinde on bin rublesi vardı; ikinci on bin rubleyi Kostanjonglo'dan borç almayı düşünüyordu: Çünkü işinin gücünün başında alın teri döküp çalışarak zengin olmak isteyen herkese yardım edebileceğini kendi ağzıyla söylemişti. Üçüncü on bini ise daha sonra, elindeki canların ipoteği karşılığı sağlamak niyetindeydi. Elinde hiç toprak yokken satın aldığı ölü canların hepsini birden ipotek edemezdi; çünkü bu canların yerleştikleri bir de toprak göstermesi gerekti hazineye. Gerçi herkese Herson ilinde topraklarının olduğunu anlatıp duruyordu, ama gerçek olmaktan çok, hoş bir tasarıdan ibaretti şimdilik o topraklar. Aslında Herson'da toprak edinme niyetinden hâlâ vazgeçmiş değildi, çünkü insanların

gelip oralara yerleşmesini teşvik için toprak orada çok ucuzdu, hatta bedava veriliyordu. Yine de biraz daha kaçak ya da ölü can almakta acele etmesi gerekiyordu, çünkü çiftlik sahipleri topraklarını ipotek ettirmede neredeyse yarış halindeydiler ve böyle giderse bütün Rusya'da hazineye ipotek ettirilmemiş tek karış toprak bulmak olanaksızlaşacaktı. İşte kafasını hıncahınç dolduran bu ve benzeri düşünceler Pavel İvanoviç'in gözünü bile kırpmasına engel oluyordu. Neredeyse dört saattir bütün evi kolları arasına almış olan uykuya Çiçikov da daha fazla direnemedi ve sonunda o da kendini onun yumuşak kollarına bıraktı, her şeyin silinip gittiği deliksiz bir uykuya daldı.

Dördüncü Bölüm

Ertesi gün her şey harika başladı, öyle de gitti. Kostanjog-lo seve seve on bin ruble verdi: Adi bir makbuz karşılığında, kefilsiz ve faizsiz!.. Mal mülk edinmeyi, zengin olmayı kafasına koymuş herkese yardım etmeye hazırdı o. Bu yetmezmiş gibi, toprakları ona göstermek, gerekli açıklamalarda bulunmak için Hlobuyev'in çiftliğine dek Çiçikov'a eşlik etti. Güzel bir kahvaltıdan sonra üçü birlikte Çiçikov'un arabasına bindiler, Kostanjoglo'nun hafif yaylısı da boş olarak arkadan onları izledi. Yarb, kuşları kaçıra kaçıra önden koşuyordu. On beş versta boyunca iki yanda Kostanjog-lo'nun ormanlarının, tarlalarının arasında uzanan bir yoldan gittiler. Ormanları otlaklar izliyor, sonra yeniden ormanlar başlıyordu. Hiçbir şey rastgele değildi burada, ne yana baksan cennet bahçelerini andırıyordu. Ama Hlobuyev'in toprakları başlayınca hepsini bir sessizlik aldı. Hayvanların yağmaladığı ormanlar kel çalılıklara dönmüştü, tarlalarda hastalığın kırdığı cılız çavdarlar seçiliyordu. Derken çevrelerinde çit bile olmayan iki ev gördüler: Biri büyük ve yeniydi, ama tamamlanmamıştı, malzeme yokluğundan samanla kapatılmış çatısıyla birkaç yıldır yarım durduğu belliydi. Öbürü küçük ve eski bir evdi. Ev sahibi henüz uyanmış gibiydi, gözleri uykulu, üstü başı yağlı, yırtık, ayağındaki çizmeler delikti.

Koşarak, yıllardır görmediği kardeşini karşılar gibi sevinçle karşıladı konuklarını. Neden sevindiği belli değildi.

— Şeref verdiniz Konstantin Fyodoroviç! Platon Mihayloviç, babacığım! Gözlerime inanamıyorum, benim buralara artık tek bir Tanrının kulu uğramaz diye düşünüyordum. Vebalıymışım gibi herkes kaçıyor benden. Kendilerinden borç isteyeceğimi sanıyorlar. Ah, ne kadar zor durumdayım Konstantin Fyodoroviç! Biliyorum, bütün suç bende! Neylersin, tam bir domuz gibi yaşadım! Sizi böyle bir üst

başla karşıladığım için özür dilerim: Çizmelerim, gördüğünüz gibi delik. Emredin, ne ikram edeyim size?

— Lütfen birbirimizi ağırlamayı bırakalım, –dedi Kostanjoglo.– Açık konuşacağım: Buraya iş için geldik. Topraklarınızı almak isteyen Pavel İvanoviç Çiçikov'la tanıştırmak isterim sizi!

— Çok sevindim tanıştığımıza. Verin elinizi sıkayım.

Çiçikov iki elini birden uzattı.

— Bendenize ait bu güzel ve dikkate değer toprakları size gezdirmeyi çok isterim saygıdeğer Pavel İvanoviç... evet baylar, bu arada karnınız nasıl, yemek yediniz mi?

Konstanjoglo kestirip attı:

— Karnımız falan tok! Hiç uzatmadan hemen çiftliği görelim!

— O zaman buyurun!

Hlobuyev kasketini eline aldı. Konuklar şapkalarını giydiler, hep birlikte yürüyerek köyü dolaşmaya başladılar.

Hlobuyev:

— Buyurun baylar, –dedi,– benim yolsuz, çamurlu, berbat köyümü görün bakalım! Yemeğinizi yemekle aslında çok iyi etmişsiniz. İnanır mısınız Konstantin Fyodoroviç, evde tavuk bile yok, durumumun perişanlığını anlayın. Resmen bir domuz yaşamı sürüyorum!

Derin derin göğüs geçirdi, Konstantin Fyodoroviç'in katı biri olduğunu, onda acıma duyguları uyandıramayacağını anlayınca, Platonov'un koluna girdi, kolunu göğsüne bastırarak onunla yürümeye başladı. Kostanjoglo'yla Çiçikov geriden onları izliyorlardı.

Hlobuyev, Platonov'a yakınmaya başladı:

— Ah, ne kadar zor durumda olduğumu mümkün değil gözünüzde canlandıramazsınız Platon Mihalıç, mümkün değil! Para yok, yiyecek yok, giyecek yok! Biraz genç ve yalnız başıma olsaydım vız gelir tırıs giderdi bütün bunlar. Ama bütün bu yıkımlarla insan yaşlandığında, üstelik başında karısı ve beş çocuğu varken karşılaşırsa, hepten ne yapacağını şaşırıyor. İster istemez derin bir kedere gömülüyor insan.

Platonov'un yüreği sızladı.

— Köyünüzü satarsanız belki her şey düzelir?

Hlobuyev elini salladı:

— Hiçbir şey düzelmez! Satıştan alacağım para olduğu gibi borçlarıma gidecek, bana kalacak para bin rubleyi bile bulmaz.

— Ne yapacaksınız peki?

Hlobuyev omuz silkti:

— Bir bilebilsem!

— Canım olur mu? İnsan böyle bir duruma düşer de, çıkış için bir çare düşünmez mi?

— Ne çaresi düşüneceğim?

— Yani hiç çare yok mu?

— Ne çare var?

— Devlet dairelerinden birinde bir işe girin!

— Vilayette kâtiplik kadrosundaydım. Nasıl bir iş verebilirler ki bana? Verecekleri maaş bahşiş gibi. Karım, beş çocuğum, kime yetecek bu para?..

— Özel bir iş yapsanız? Kâhyalık falan?

— Kendi çiftliğini batırmış birine kim çiftliğini emanet eder?

— İyi ama bir insan açlıkla, ölümle karşı karşıyaysa birtakım önlemler alır, almalıdır. Kardeşime bir sorayım, kentte bir iş bulmanıza yardımcı olabilir mi?

Hlobuyev içini çekip, Platonov’un kolunu göğsüne bastırarak:

— Yok, Platon Mihayloviç, –dedi.– Benden artık hiçbir şey olmaz. İhtiyarlamadan bittim ben. Gençliğin günahları şimdi bir bir çıkıyor: Belim, böbreklerim perişan, omuzlarım romatizmadan sızım sızım sızlıyor. Benden ne köy olur ne kasaba! Devlet benim gibi birine niye para versin? Hem zaten iyi memuriyetler hep kapışılmış durumda. Salt benim gibi birine maaş verebilmek için devletin yoksulun sırtındaki vergiyi artırmasını istemem. İnsanlar zaten geçim sıkıntısı içindeler. Yok, Platon Mihayloviç!

“Hale bak!” diye düşündü Platonov. “Benim uyuşukluğumdan da beter bir durum bu!

O arada arkadan gelen Çiçikov’la Kostanjoglo da kendi aralarında konuşuyorlardı.

— Köylülerinin ne halde olduğunu görüyor musunuz? –dedi Kostanjoglo, parmağıyla çevredeki insanları göstererek.– Ne kadar yoksul herkes! Ne at ne araba var! Mujik dediğin hayvansız olur mu? Gerekirse neyin var neyin yok satıp köylüye hayvan alacaksın. Çünkü tek bir gün bile işsiz kalmaması gerek köylünün. Hemen tembelleşir, işi sarhoşluğa, avareliğe vurur. Sonra bir yıl uğraşsan düzeltemezsin.

— Desenize satın almak için pek de uygun olmayan, berbat bir çiftlik burası? –dedi Çiçikov.

Burada Kostanjoglo, Çiçikov'a, "Ne biçim adam bu böyle?" der gibi baktı; "her şeyi sıfırdan başlayıp anlatmak gerek sanki?"

— Berbat mı? Ben üç yıl sonra bu çiftlikten yıllık yirmi bin ruble gelir elde etmeye başlarım. Böyle bir berbat çiftlik burası! Şu toprağın güzelliğine bakın. Bütün arazi sulak. Keten diksen, yılda beş bin ruble yalnızca ketenden alırsın. Şalgamdan bir dört bin alırsın. Şu yamaçtaki çavdarlara bakın... Geçen senenin çavdarından dökülen tohumlardan çıkmış! Çünkü bu yıl, biliyorum, hiç tahıl ekmedi. Şu vadide ne güzel ormanlar yetiştirilir! Su içinde kırk, hatta elli bin ruble eder bu çiftlik!

Hlobuyev rakamı duymasın diye Çiçikov adımlarını yavaşlattı.

— Bomboş bıraktığı topraklara bakar mısınız şunun! –dedi Kostanjoglo, öfkeyle.– Böyle güzel, bereketli bir toprak ekilmeden bırakılır mı hiç? Hadi atın araban yok, sürüp ekemiyorsun, bari bostan yap. Meyve sebze üret. Karınla, çocuklarınla, hizmetçilerinle çalış! Yeter ki çalış! Domuz gibi tıkınarak öleceğine, çalışarak öl! –Kostanjoglo öfkeyle tükürdü, kızgınlığından yüzü allak bullak olmuştu.

Dikenlerle kaplı bir yamacın başına geldiler. Ötelerde kıvrılarak uzanan bir ırmağın parıltısı ve bu ırmağın gölgeler arasında kalan bir kolu seçiliyordu; daha ötelerde, yeşillikler arasında General Betrişçev'in evi, en gerilerde ise, Çiçikov'un Tentetnikov'un yeri olabileceğini düşündüğü sisli tepeler görülüyordu.

— Buralarda da orman yetiştirilecek olursa manzara büsbütün doyumsuz olur! –dedi Çiçikov.

Kostanjoglo dönüp Çiçikov'a ters ters bakarak:

— Biraz fazla manzara düşkünüsünüz galiba? –dedi.– Bu kadar çok manzara düşkünü olursanız, sonra hem aç hem de manzarasız kalırsınız! Güzelliği değil, yiyeceğiniz ekmeği, kazanacağınız parayı düşünün. Bunu sağlarsanız, güzellik arkadan kendiliğinden gelir. Bunun en güzel kanıtı kendiliğinden yapılan kentlerdir. Buralarda her şey insanların kişisel gereksinimlerine, beğenilerine göre yapılmıştır. Oysa ip gibi sıraya dizilmiş bir örnek yapılardan oluşan kentler ne kadar sıkıcıdır! Önce güzelliğin değil, gereksinimlerinin ardına düşmeli ve onları karşılamalı insan!

— Her şeyin gönlümce bir görünüm aldığını görebilmek için çok beklemem gerekecek anlaşılan?

— Ne yani, yirmi beş yaşında bir delikanlı mısınız siz? Ya da Petersburglu züppe bir memur mu? Tuhaf doğrusu! Sabretmelisiniz. Altı yıl aralıksız çalışın; bir an bile dinlenmeden toprağı sürün, kazın, ayıklayın, temizleyin, ekin, işleyin, yetiştirin... Zor iştir bu. Çok zor iştir. Ama toprak hale yola geldi mi, bu kez o size vermeye başlayacaktır. Yani öyle milyonlar falan beklemeyin, ama çalışan yetmiş kolunuz varsa, bilin ki gerçekte bunun on kat fazlasına sahipsinizdir: Yedi yüz kol çalışıyordur sizin için. Benim şu anda parmağımı bile oynatmama gerek yok, her şey kendiliğinden olur topraklarımda. Doğa sabrı sever, sabrı ve sabırlı olanları seven Tanrı, doğaya da bu özelliği vermiş!

— Sizi dinledikçe gücünün arttığını hissediyor insan; hevesi, coşkusu artıyor!

Karşı yamacı gösteren Kostanjoglo, derin bir acıyla:

— Şuraya bakın, ne biçim sürmüşler toprağı! –dedi.– Daha fazla kalamam burada! Bu boş vermişliğe, bu perişanlığa tanık olmaya daha fazla dayanamam! Artık bensiz de bitirebilirsiniz işinizi. Bu hazineyi bu salağın elinden hemen alın ki Tanrının şu güzel bağışının daha fazla içine etmesin!

Kostanjoglo’nun yüzü allak bullaktı. Çiçikov’la vedalaştı, sonra Hlobuyev’e yetişip onunla vedalaştı.

— Ama olur mu Konstantin Fyodoroviç, –dedi ev sahibi,– daha yeni geldiniz... Niye hemen dönüyorsunuz?

Kostanjoglo:

— Kalamayacağım... evde acele işim var, –dedi, vedalaştı ve kendi arabasına binip gitti.

Hlobuyev onun tez ayrılmasının nedenini anlamış gibiydi:

— Dayanamadı Konstantin Fyodoroviç, –dedi.– Kolay değil tabii, onun gibi bir çiftlik sahibinin benim buradaki perişanlığa katlanabilmesi! İnanın Pavel İvanoviç, bu yıl hiç tahıl ekemedim. Toprağı süremedik bile. Gerçi sürseydik de bir işe yaramazdı, çünkü ekecek tohumluk buğdayımız yoktu. Kardeşinizin, Platon Mihaylıç, olağanüstü bir çiftçi olduğunu duydum... Konstantin Fyodoroviç’e gelince, o zaten bir tür Napolyon olarak kabul ediliyor çiftlik sahipleri arasında. Bilir misiniz, sık sık ne düşünürüm: Bir insana bu kadar akıl veriliyor da neden hiç değilse evimin ocağımın dağılmaması için benim kafacığıma da bunun bir damlası verilmiyor? Elinden hiçbir iş gelmeyen, o yüzden de elinde avucunda hiçbir şey kalmamış bir insanım! Ah, Pavel İvanoviç, alın buraları benden! En çok da köylülerime acıyorum. Ne verirseniz verin, hiç öyle yüksek bir fiyat söylemeyeceğim size. Ben kendim böylesine savruk bir insan olmuşken, onlara düzeni, disiplini nasıl öğreteceğim? Aslında onlara özgürlüklerini hemen verirdim, ama acıyorum, çünkü önce nasıl yaşayabileceklerini öğretmek gerek onlara. Onlarla birlikte yaşayacak, kendi yaşamıyla onlara örnek olup onları yönetecek birine ihtiyaçları var. Malum, Rus insanı kendini sıkıştıracak birine ihtiyaç duyar her zaman, yoksa anında miskinleşir, uyuşur.

— Gerçekten de pek tuhaf bir durum bu! –dedi Platonov.– Neden biz böyleyiz? Sıradan insanımızın üzerinden gözünü bir an bile ayıracak olsan, hemen işi sarhoşluğa döker, pisliğin teki olur?

— Eğitimsizlik bunun nedeni, –dedi Çiçikov.

— Nedenin ne olduğunu Tanrı bilir! Bizi alalım, eğitimli insanlarız, ama bilmem ki ne işe yararız? Üniversitede hemen her dersi okuttular bize; belki de kendimize nasıl bir yaşam kuracağımızdan çok, hayattaki incelikler için, yenilikler için, konfor için ve başka bir yığın saçma sapan şey için nasıl para harcanacağını öğrettiler. Acaba biz mi daha çok para harcamayla ilgili derslerle ilgilendik? Ya da acaba ben mi tembel bir öğrenciydim de bütün bunlar böyle oldu? Sanmam. Öbür arkadaşların da durumları hiç farklı değil! Belki birkaç kişi kendine gerçek bir yarar sağlayabildi okuldan, onlar da zaten akıllıydılar; geri kalan herkes yalnızca sağlığını nasıl berbat edeceğini, bir de kimden nasıl para sızdırabileceğini öğrendi. Kimileyin Rus insanı ziyan olmuş, bitmiş, tükenmiş bir insan gibi gelir bana! Her şeyi yapmak istersin, ama hiçbir şey yapamazsın. “Yarın yepyeni bir hayatım olacak, yarından sonra yediğime içtiğime dikkat edeceğim,” diyorsun, değişen hiçbir şey olmuyor. O akşam yine öyle bir yiyor içiyorsun ki yalnızca gözlerini kırpıştırabiliyorsun, başka hiçbir yerin, hatta ağzında dilin bile oynamıyor, baykuş gibi kımıltısız oturup bön bön çevrene bakınıyorsun.

Çiçikov gülümseyerek:

— Doğru, –dedi,– bazen aynen öyle olur.

— Sağduyu denen şeyden nasipsiz olduğumuzu söyleyeceğim. Doğrusu ben hem Rus hem de sağduyulu olunabileceğine inanamıyorum. İyi bir yaşam süren ve para biriktiren birini gördüğümde gözlerime inanamıyorum. Yaşlandığında onun da yoldan çıkacağına, onca yıl

biriktirdiği parasının altından girip üstünden çıkacağına eminim. Cahili de böyle, okumuşu da. Eksik olan bir şey var bizde, ama nedir, ben de bilmiyorum! Örneğin sıfırdan yüz bin ruble yapmış akıllı birinden söz ettiklerini anımsıyorum. Bu kadar akıllı, becerikli bir adamın yüz bini görünce aklına ilk gelen şey ne oluyor dersiniz? Şampanya banyosu yapmak!

Konuşa konuşa köylü kulübelerini geride bıraktılar, sonra yaylıya binip kırlara doğru açıldılar. Koruları kesilmemiş olsa çok güzel olabilecek yerlerdi. Genel olarak her yan açıklıktı, bir yanda Çiçikov'un az önce gezindiği tepelikler seçiliyordu, ama ne Tentetnikov'un ne de Betrişçev'in yurtlukları görülüyordu. Onlar besbelli tepelerin ardında kalmışlardı. Aşağıya, büyük ağaçların kesildiği, yalnızca cılız söğütlerle bodur kavakların bulunduğu çayırlıklara inince bir su değirmeniyle büyükçe bir ırmak gördüler; çevrede kesilecek ağaç olsa, ırmak büyük tomrukların yüzdürülebileceği büyüklükteydi. Otlayan tek tük cılız hayvanlar görülüyordu. Arabadan inmeden çevreye şöyle bir göz attıktan sonra köye geri döndüler. Dönüşte yine hiç iç açıcı şeyler görmediler. Yağlı, pis birtakım çuval parçaları içindeki sarhoş bir kadın küçük bir kızı evire çevire dövüyor, ötede iki mujik durumu kayıtsızca izliyordu. Mujiklerden biri sırtının en aşağılarını hart hart kaşırken, öbürü öyle tuhaf sesler çıkararak esniyordu ki çıkardığı sesten oracıktaki hindi bile ürktü. Bu köyde aslında her şey esniyor, uyuyor gibiydi. Yapılar, çatılar bile. Bunlara bakarken Platonov da esnedi. Çiçikov köylülerin halini görünce, "Gele-cekteki servetim bunlar!" diye geçirdi içinden. Kulübenin birinin üzerine dam niyetine bir kapı atılmış, bir pencere boşluğu, bey ambarından sökülmüş iki tahtayla kapatılmıştı. Bir delik, başka bir delik açılarak kapatılıyor, çiftlikte işler "Trişkin'in kaftanı" yöntemiyle yürütülüyor gibiydi: Dirsekleri yamamak için eteklerle kol kapakları kesiliyordu.

Hlobuyev:

— Çiftliğimin durumu bu! –dedi.– Hadi şimdi de evime gidelim.

Ev Çiçikov'u şaşırttı: Yoksulluk ile lüks sayılabilecek ışıltılı birtakım nesneler iç içeydi. Yırtık, kırık dökük birtakım mobilyaların yanında yepyeni bronz biblolar, bir hokka kapağında minik bir Shakespeare heykelciği görülüyordu. Masanın üzerinde fildişi saplı çok şık bir sırt kaşıma tarağı vardı. Hlobuyev konuklarını karısıyla tanıştırdı. Modaya uygun, şık bir giysi vardı ev sahibesinin üzerinde. Kentten, oradaki yaşamın güzelliğinden, tiyatrolardan falan konuşmayı seviyordu. Kocası gibi köyü sevmediği ve yalnız kaldığında Platonov'dan daha az esnemediği ortadaydı. Az sonra içerisi kızlı oğlanlı beş çocukla doldu. Altıncısı henüz kucaktaydı. Çocukların hepsi de bakanın gözünü ayıramayacağı kadar sevimliydi. Son derece hoş, zevkli giysiler vardı üzerlerinde, zeki, neşeli çocuklardı. Bu da bir bakıma hüzün veriyordu insana; keşke üzerlerinde böyle şık, zevkli şeyler değil, köylü çocuklarından ayırt edilemeyecekleri, basit gömlekler, entariler olsa, sokakta köylü çocuklarıyla koşup oynasalardı diye geçiyordu insanın içinden. Ev sahibesine bir arkadaşı konuk geldi. Hanımlar evin öbür bölümüne çekildiler. Çocuklar da onları izledi. Böylece erkekler baş başa kaldılar.

Artık alışverişe başlama zamanının geldiğini düşünen Çiçikov bütün alıcıların yaptığı gibi, alacağı malı iyice bir kötüledikten sonra:

— Ne istiyorsunuz çiftliğinize? –dedi.– Yalnız lütfen son fiyatınız neyse onu söyleyin, çünkü çiftlik beklediğimden de kötü çıktı.

— Kötü az gelir Pavel İvanoviç, çiftlik değil, bir enkaz! –dedi Hlobuyev.– Hatta dahası da var: Son sayımda kayıtlara geçen yüz köylüden yalnızca ellisi sağ, geri kalanları

koleraya kurban gitti. Sağ kalanlar da benim iznimi, kimlik belgelerini falan almadan çekip gittiler, onları da ölmüş sayabilirsiniz. O bakımdan sizden fazla bir şey istemeyeceğim: Otuz beş bin!

Çiçikov tabii hemen pazarlığa başladı:

— Pes doğrusu! Köylüleri ölmüş ya da kaçmış, bomboş bir köye, otuz beş bin ruble istiyorsunuz! Yirmi beş bin diyelim şuna!

— Hazineye ipotek edecek olsam da alırım yirmi beş bini Pavel İvanoviç! Hem yirmi beş bini alırım hem de çiftliğimin mülkiyeti bende kalır. Satmamın tek nedeni bana hemen para gerekmesi; ipotek dairesinde hem işler uzun sürüyor hem de harçlar çok tutuyor; bunlar için de verecek meteliğim yok.

— Siz yine de yirmi beşe evet deyin bence!

Platonov'un yüreği sızlamıştı.

— Verin istenen parayı Pavel İvanoviç, –dedi.– Bu çiftlik her zaman bu fiyat eder! Siz almazsanız, kardeşimle otuz beş bini denkler ve biz alırız.

Çiçikov birden korktu.

— Pekâlâ, –dedi,– otuz bin veriyorum! Hemen iki bin ruble avans size! Sekiz bin ruble bir hafta sonra, kalan yirmi bini de bir ay sonra takdim edeceğim.

— Yok, Pavel İvanoviç, para hemen gerek bana. Şimdi hiç değilse bir on beş bin verin, kalanına da en geç iki hafta süre tanıyabilirim...

— Canım, yanımda on beş bin yok diyorum size, olsa vermez miyim? Şu anda yanımda on bin ruble var. Kalanı toparlamam için zaman verin biraz.

Yalan söylüyordu Çiçikov: Kostanjoglo'dan aldığı da katılırsa yirmi bin ruble vardı şu anda yanında, ama bir çırpıda bu kadar parayı vermeye kıyamıyordu.

— Yok, Pavel İvanoviç, bana hemen on beş bin gerek diyorum size.

— Canım, gerçekten beş binim çıkışmıyor, nereden bulabileceğimi de bilemiyorum.

Platonov:

— Ben size beş bin borç veririm, –dedi.

— O zaman olur, –dedi Çiçikov; sonra içinden şöyle geçirdi: "Bak bu borç çok iyi oldu!" Arabadan sandık getirtildi, içinden on bin ruble alınıp Hlobuyev'e verildi, kalan beş binin de yarın getirileceği sözü verildi. Tabii yalnızca sözü verildi, yoksa kafada üç bin getirme niyeti vardı, kalanı iki, üç gün, hatta mümkünse biraz daha fazla geciktirilerek getirilecekti. Pavel İvanoviç para vermeyi hiç sevmezdi. İlle de vermesi gerekiyorsa, bugün değil yarın vermek isterdi. Yani bu konuda hepimiz gibiydi. Alacaklımıza bugün git yarın gel demeyi, onu kapıda bekletmeyi ne kadar severiz hepimiz! Adamın ivedi işi varmış, zor durumdaymış, umurumuzda mı? "Kardeş, sen en iyisi yarın bir uğra, bugün halimi görüyorsun, hiç bu işle uğraşacak durumda değilim!"

Platonov, Hlobuyev'e sevecenlikle:

— Peki, –dedi,– bundan sonra ne yapacak, nerede yaşayacaksınız? Bir köyünüz daha var mı?

— Bir köyüm daha yok. Kente taşınmayı düşünüyoruz. Çünkü önünde sonunda yapmamız gereken bir iş bu: Çocuklar için. Din öğretmeni, müzik, dans öğretmenleri gerek yavrulara. Burada nereden bulacağız?

“Yiyecek bir lokma ekmeği yok, çocuklarına dans öğretmeni tutmanın peşinde!” diye geçirdi içinden Çiçikov.

“Tuhaf,” diye düşündü Platonov da.

— E, baylar, herhalde kutlamamız gerek alışverişimizi! –dedi Hlobuyev.– Hey, Kiryuşka, bize bir şişe şampanya getirsene kardeş!

“Yiyecek ekmek yok, ama şampanya var,” diye düşündü Çiçikov.

Şampanyayı aslında zorunluluktan almıştı Hlobuyev. Canı içki çekmişti; kentte kimse veresiye kvas vermiyordu; Fransızın teki Petersburg’dan bir sürü içki getirmişti ve herkese veresiye veriyordu. Çaresizlikten o da bir şişe şampanya almıştı.

Şampanya geldi. Üçer kadeh içtiler, neşelendiler. Hlobuyev açıldı, zeki, sevimli oldu. Art arda espriler patlatıyor, fıkralar anlatıyordu. Meğer insanları, dünyayı nasıl da iyi tanıyormuş! Pek çok şeyi ve o arada komşu çiftlik sahiplerini kısa birkaç sözle öyle doğru değerlendiriyor, herkesin eksik, yanlış yanlarını, iflas eden toprak sahiplerinin öykülerini, neden, nasıl iflas ettiklerini, onların küçücük alışkanlıklarına varana dek yaşamlarının ayrıntılarını öyle özgün, öyle can alıcı biçimde dile getiriyordu ki kendisini hayranlıkla dinleyen Platonov da, Çiçikov da onu dünyanın en akıllı adamı ilan etmeye hazırdılar.

— Baksanıza, –dedi, onu kolundan tutarak Platonov,– bu kadar zekisiniz, hayatı bunca iyi tanımışsınız, bunca deneyim kazanmışsınız... peki nasıl oldu da içinde bulunduğunuz zor durumdan bir çıkış yolu bulamadınız?

— Yol olmaz olur mu, vardı kuşkusuz, hem de pek çok yol vardı, –dedi Hlobuyev ve onlara projelerini anlatmaya başladı. Ancak bunların hepsi öyle tuhaf, öyle saçma,

öylesine insanı, dünyayı, hayatı hiç tanımamış birinin kafasından çıkabilecek şeylerdi ki insan, “Ah Tanrım, hayatı tanımakla, ondan yararlanmayı bilmek arasında bu kadar mı büyük bir uçurum var?” diye düşünmekten kendini alamıyordu. Projelerinin tümü, bir yerlerden eline geçecek (nasıl geçecekse!) yüz, iki yüz bin rubleye dayanıyordu. Bu para eline bir geçse işler yoluna girecek, borçlar kapatılacak, gelirler dört kat artırılacaktı.– Neylersiniz ki, –diye tamamladı sözlerini,– iki yüzden geçtik, yüz bin ruble bile verecek iyiliksever biri çıkmadı karşıma. Kim bilir, Tanrı böyle istedi belki de!

“Daha neler!” diye düşündü Çiçikov. “Hiç işi yoktu da senin gibi bir dangalağa iki yüz bin ruble gönderecekti Tanrı!

— Üç milyonu olan bir halam var, –dedi Hlobuyev,– dindar bir bunak; kiliselere, manastırlara yardım ederken cömerttir, ama yakınlarına karşı müthiş eli sıkıdır. Çok ilginç bir kadındır. Tam eski zaman insanlarından. Evinde dört yüz kanarya, bir yığın köpek ve sayısını kendisinin de bilmediği kadar hizmetçisi var Hizmetçilerin en genci herhalde altmışında vardır, ama kendisi onlara hep, “Hey, küçük!” diye seslenir. Yemeğe çağırdığı birinin yanlış bir davranışını görürse, hizmetçilerine ona yemek verilmemesini emreder. Hizmetçiler de yasaklı konuğa gerçekten servis yapmazlar!

Platonov gülümsedi.

Çiçikov’un ilgisini çekmişti hala:

— Adı ne halanızın? Nerede oturuyor? –diye sordu.

— Burada, bizim kentte yaşıyor. Aleksandra İvanovna Hanasarova.

Ev sahibine acıyan Platonov:

— Neden halanızdan yardım istemediniz? –diye sordu.– Ailenizin durumunu bilse, ne kadar eli sıkı olursa olsun,

herhalde size de yardım ederdi.

— Hayır, etmezdi! Öldürseniz bildiğinden döndüremezsiniz onu! Ayrıca, Platon Mihailıç, son derece taş yürekli bir kadındır. Sonra bir ben değilim ki, gözüne girip para sızdırmaya çalışan yığınla insan var çevresinde. Gözü valilik koltuğunda olan biri bile var aralarında. Israrla akrabası olduğunu öne sürüyor. Sahi! Bakarsınız, amacına ulaşır da adam! Ben eskiden de yaklaşamamıştım yanına, şimdi hele hiç yaklaşamam! Bana ne, ne halleri varsa görsünler!

“Salak bu herif!” diye geçirdi içinden Çiçikov. “Benim öyle halam olsa, dadısı olurum onun, bir bebeğe bakar gibi bakarım ona!

— Ne bu böyle kuru kuru konuşup duruyoruz! –dedi Hlobuyev.– Hey, Kiryuşka, getir bakalım oradan bir şişe şampanya daha!

— Hayır, hayır, ben başka içmem! –dedi Platonov.

— Ben de, –dedi Çiçikov da. Her ikisi de bir yudum daha içmeyeceklerini kesin bir dille yinelediler.

— O zaman, –dedi Hlobuyev,– 8 Haziran’da kentteki evimde vereceğim yemeğe geleceğinize söz verin. Kentimizin yüksek dereceli sivil ve askeri memurlarına bir yemek veriyorum.

— İnsaf edin! –dedi Platonov hafif bir çığlık atar gibi.– Hem batmış durumdasınız, hem de böyle gösterişli, kalabalık yemekler?

— Yapacak bir şey yok! Bu bir tür borç! Onlar da beni çağırıp ağırladılar kaç kez...

Platonov’un aklı almıyordu. Şu Rusya denen gizemler ülkesinin Moskova’sında ya da başka kentlerinde nice insanın ne yaşamlar sürdürdüğünden hiç haberi yoktu.

Gırtlağına kadar borç içinde olan biri hiçbir yerden metelik geliri olmamasına karşın, yine de gösterişli bir davet düzenler! Davetliler bunun onun son daveti olduğunu, çünkü kendisinin yarın herhalde borçları yüzünden hapse düşeceğini konuşurlar. Aradan on yıl geçer, değişen fazlaca bir şey olmaz; bizimki eskisinden daha da borçlanmış olarak sosyetede boy göstermeye devam eder, hatta o perişan haliyle kente gelen artistlerin koruyuculuğunu yapar, onları evinde barındırır; davetler vermeyi, tuz ekmek paylaşmayı sürdürür, konuklar da bunun onun son daveti olduğunu konuşurlar. Hlobuyev de tam bu tiplerden biriydi. Yalnızca Rusya denen topraklarda var olabilecek insanlardır bunlar. Hlobuyev'in kentteki evine şöyle bir göz atan biri, burada ev sahibinin kim olduğunu dünyada anlayamazdı. Bir bakarsınız papazın teki cüppesini sırtına geçirmiş, bir ayin yönetiyor; ertesi gün Fransız oyuncular akşamki gösterilerinin provasını yapıyorlar! Bir gün bir bakarsınız, evde kimsenin tanımadığı biri salona yerleşmiş, hatta orayı çalışma odasına çevirmiş, elinde birtakım kâğıtlar bir şeyler yapıyor! Bu durum evde kimseyi şaşırtmaz, rahatsız etmez, olağan karşılanırdı. Bazen evde yiyecek bir lokma bir şey bulunmazken, bazen en incelmiş damak tadına sahip bir gastronomun bile dudağını uçuklatacak zenginlikte ziyafetler verilirdi. Ev sahibi çoğu zaman, yaşamı bolluk içinde geçen varlıklı biriymiş gibi neşeli, hercai bir havayla dolaşırdı evde. Ama bazen de öyle ağır bir duruma düşüldüğü olurdu ki onun yerinde bir başkası olsa ya kendini asar ya da başına kurşunu sıkardı. Ama Hlobuyev hercai mizacı ve sürdürdüğü ahlaksızca yaşamıyla tuhaf bir uyum içinde olan din duygusu sayesinde kendini kurtarırdı. Böyle sıkıntılı günlerinde, din uğruna acılar çekerek nefislerini terbiye etmiş çilekeşlerin yaşamlarını anlatan kitaplar okur, yüreği sevgiyle kabarırken gözleri yaşla dolardı. Ve tuhaf şey! Hemen hep hiç beklenmedik bir yerden bir yardım gelirdi kendisine! Ya eski arkadaşlarından biri onu hatırlar ve para yollardı ya da illerinden geçen ve onun hakkında bir

şeyler duyan hiç tanımadığı bir kadın, kadın ruhuna özgü gönlü yücelikle kendisine yüklüce bir yardımda bulunurdu veya bir yerlerde, açıldığından bile haberinin olmadığı bir dava lehine sonuçlanıverirdi. Tanrının sonsuz merhametiyle kavuştuğu bu yardımlar karşısında minnet duyar, şükürler eder, sonra yeniden eski gamsız, ahlaksız yaşayışına dönerdi.

Platonov:

— Acıyorum ona, –dedi Çiçikov'a; Hlobuyev'le vedalaşıp yola çıkmışlardı.

— Ahlaksızın teki! –dedi Çiçikov.– Öylesine acınmaz!

Bir süre sonra unutup gittiler Hlobuyev'i. Platonov'un unutmasının nedeni insanlara da tüm dünyaya olduğu gibi ilgisiz, kayıtsız, yarı uykulu bakmasıydı. Acı çeken insanlar gördüğünde yüreği sızlardı, ama bu ruhunda derin bir iz bırakmazdı. Hlobuyev'i artık düşünmüyordu, çünkü kendini de düşünen biri değildi ki o. Çiçikov'a gelince, onun Hlobuyev'i düşünmemesinin nedeni zihninin tümüyle yeni alışverişiyle meşgul olmasıydı. Çeşitli varsayımlar, karmaşık düşünceler yüzüne ister istemez ciddi, ağırbaşlı bir hava vermişti. "Sabır! Çalışma! Bunlar benim için o kadar zor şeyler değil... Çocukluğumdan bu yana sabrı da, çalışmayı da yakından biliyorum, ancak acaba bu yaşımda da gençliğimde olduğu kadar sabırlı olabilir miyim?" Kafasında sürekli eviriyor çeviriyor ve satın aldığı çiftlikten ne kadar kazanç sağlamış olabileceğini hesaplamaya çalışıyordu. Olaya neresinden bakılırsa bakılsın, kazançlı olduğu su götürmezdi. Çiftliği ipotek ettirebileceği gibi, çiftliği değil, yalnızca ölü canlarla kaçak köylülerini ipotek ettirebilirdi; çiftliğin güzel topraklarını parça parça sattıktan sonra, geri kalanını ipotek ettirebilirdi; çiftlik işleriyle bizzat uğraşabilir, komşusu ve velinimeti Kostanjoglo'nun öğütlerine uyarak onun gibi başarılı bir çiftçi olabilirdi... çiftçilik yapmak

istemezse çiftliği başkalarına satabilir ve kendine yalnızca ölü canlarla kaçak köylüleri ayırabilirdi... Bu durumda bir başka kazanç kapısı daha açılmış oluyordu: Çiftliği satar satmaz buralardan sıvışıp gitmek ve Kostanjoglo'ya borcunu ödememek... Tuhaf bir düşünce! Çiçikov bilerek düşünmüş değildi bunu, durup dururken, kendiliğinden gelmişti aklına. Gülümsemiş, göz kırpmış, kışkırtıp durmuştu onu... iğrenç şey! Pis şey! Bu birdenbire akla geliveren düşünceler nerden çıkıyordu, kimin işiydi bunlar, Tanrı aşkına! Keyfine diyecek yoktu: Hayali değil, gerçek bir toprak beyiydi artık; toprakları, koruları, canları, hepsi gerçekti. Yavaş yavaş oturduğu yerde kıpırdanmaya, ellerini ovuşturmaya başladı... kendi kendine göz kırpıyor, elini ağzında boru yapıp marş temposunda birtakım sesler çıkarıyordu, hatta "yaman horoz", "tombul yanak" gibi kendi kendini coşturacak sözler bile söyledi: Sonra birden yalnız olmadığını hatırladı, sustu, taşkın sevincini bastırmaya çalıştı, hatta Platonov onun çıkardığı tuhaf seslerle kendisine seslendiğini sanıp, "Efendim?" diye sorduğunda da, "Yok bir şey!" dedi.

Neden sonra çevresine bakındığında, çok güzel bir koruluktan geçmekte olduklarını gördü. Yolun iki yanında kayın ağaçları olanca ışıltıları, sevimlilikleriyle uzayıp gidiyorlardı. Kabukları soyulmuş akçaağaç ve kayın tomrukları henüz yeşillenmekte olan tazecik yapraklar arasında dümdüz uzanan kar kümeleri gibiydiler. Bülbül sesleri duyuluyordu. Orada burada sarı sarı açmış orman laleleri görülüyordu. Az önce çıplak yerlerde yol almaktayken bu cennet köşesine ne zaman, nasıl geldiklerini anlayamıyordu. Ağaçların arasından beyaz, taş bir kilisenin ağartısı seçiliyordu. Az daha gidince karşılarından gelen kasketli birini gördüler; elinde budaklı, kalınca bir sopa olan adamın önünde ince, uzun bacaklı bir İngiliz av köpeği koşturuyordu.

— Arabacı, dur! –diye bağıran Platonov arabadan yere atladı.

Çiçikov da arabadan atladı. İngiliz köpeğinin coşkulu yalamaları karşısında Yarb'ın kayıtsızlıkla duruşuna bakılırsa ikisinin nicedir arkadaş oldukları anlaşılıyordu. Adı Azor olan İngiliz köpeği Yarb'ı bir güzel yaladıktan sonra Platonov'a koştu, durduğu yerde duramayan diliyle onun ellerini yalamaya başladı, sonra Çiçikov'a yöneldi ve dudaklarını yalamak için bir sıçrayışta ellerini Çiçikov'un göğsüne dayadı, ama hem istediği noktaya ulaşamadığı hem de itilip uzaklaştırıldığı için yeniden Platonov'a yöneldi ve hiç değilse onun kulaklarını yalamaya çalıştı.

Platon'la yabancı adam sarılıp öpüştüler:

— Ah be Platon, nedir bu yaptığın senin kardeşim? –dedi adam Platon'a heyecanla.

— Ne oldu ki? –dedi Platon umursamazca.

— Olacak şey mi şu yaptığın: Üç gündür hiç haber alamıyoruz senden! Ne bir ses ne bir nefes! Bizim seyis, Petuh'un köyünden senin aygırı ve "bir beyin arabasına binip gittiğin" haberini getirdi. İnsan nereye gittiğini, kaç günlüğüne gittiğini bildirmez mi? Bağışlanır şey mi şu yaptığın? İnsanın aklına neler geliyor!

— Ne bileyim, düşünemedim! Konstantin Fyodoroviç'e uğradık. Onun da, kız kardeşimizin de selamları var sana. Seni Pavel İvanoviç Çiçikov'la tanıştırayım. Pavel İvanoviç, kardeşim Vasiliy! Pavel İvanoviç'i beni sevdiğin gibi sevmeni istiyorum kardeşim senden.

Vasiliy ile Çiçikov, şapkalarını çıkarıp öpüştüler.

"Nereden çıktı bu Çiçikov şimdi?" diye düşündü Vasiliy. "Şu Platon da önüne gelenle tanışıp dost olur. Tanrı bilir doğru dürüst tanımıyordur bile şu Çiçikov denen adamı." İncelik

sınırlarını aşmamaya özen göstererek bakışlarını Çiçikov'un üzerinde gezdirdi ve başını hafif yana eğik tuttuğunu ve bu sırada yüzüne hoş bir ifade takındığını fark etti.

Çiçikov da kendi yönünden, yine nezaket sınırları içinde kalmaya özen göstererek Platon'un kardeşini inceledi. Boyu Platon'dan daha kısa, saçları da daha koyucaydı; onun gibi yakışıklı değildi açıkçası, ama yüzünde bir cana yakınlık, coşku vardı; her şeyden önce Platon gibi uyuşuk olmadığı belliydi.

— Biliyor musun neye karar verdim Vasiliy? –dedi Platon.

— Neye?

— Pavel İvanoviç'le birlikte kutsal Rusya'mızı dolaşmaya! Bakarsın bu beni can sıkıntılarından ve uyuşukluğumdan kurtarır?

— Canım böyle birdenbire olur mu? –dedi Vasiliy; kardeşinin kararı onu çok şaşırtmıştı, az kalsın "Üstelik de yeni tanıştığın ve neyin nesi olduğunu bilmediğin biriyle?.." diye ekleyecekti. Büyük bir kuşkuya kapılarak Çiçikov'u göz ucuyla süzdü: O, başı hâlâ zarifçe yana eğik, saygılı, aydınlık bir yüzle duruyordu; neyin nesi bir tip olduğu hiç anlaşılmıyordu. Sessizce yürümeye başladılar; sol kolda, ağaçların arasından kilise daha da görünür olmuştu, sağ kolda ise bey konağının yapıları seçilmeye başlamıştı. Derken kocaman bir kapıdan eski ve yüksek bir yapı olan konağın avlusuna girdiler. Orta yerdeki iki kocaman ıhlamurun gölgesi neredeyse avlunun yarısını kaplıyordu. Ihlamurların alt dallarının arasından gerideki konağın duvarları seçiliyordu. Ihlamurların altında uzun birkaç bank vardı. Platonov'un kardeşi Çiçikov'dan oturmasını rica etti. Çiçikov oturdu. Platonov da oturdu. Avlunun dört yanını gerdanlık gibi çevreleyen ve kayın ağacından sevimli çiti tümüyle örten, çiçeğe durmuş leylaklarla kuş kirazlarından baygın bir koku yükseliyordu.

Kaba pamukludan kırmızı gömlek giymiş, on yedi yaşlarında becerikli bir delikanlı, kimi tereyağı gibi kıvamlı, kimi tıslayarak hava kabarcıkları salan renk renk kvaslarla dolu sürahiler getirip önlerine bıraktı, sonra da ağaca dayalı küreğini alıp bahçeye gitti. Platon'la kardeşinin çiftliğinde herkes bağda bahçede çalışırdı, bütün hizmetliler bahçıvandı, daha doğrusu hizmetli falan yoktu da, bazı bahçıvanlar gerektiğinde o görevi görürlerdi. Vasiliy her zaman insanların hizmetçisiz de yapabileceğini savunurdu. Örneğin yemek servisini herkes yapabilirdi; bunun için özel bir hizmetçi sınıfına hiç gerek yoktu. Rus insanı ancak yakasız gömleği ve kaftanı içindeyken iyi, güzel, cana yakın ve çalışkandı; ama üzerine Alman frakını geçirdi mi beceriksiz, hantal, çirkin, tembel bir şey olup çıkıyordu. Temizlik açısından da uzun, yakasız Rus gömleği ve kaftan Alman frakından çok üstündü; insanlar Alman giysisi giydiler mi bir daha ne gömleklerini ne ceketlerini üzerlerinden çıkarıyorlar, banyoyu tümden unutuyorlar, giysileriyle uyuyorlardı; o nedenle de avuç avuç bit, pire çıkıyordu üzerlerinden. Bunda belki de haklıydı. İki kardeşin köyünde insanlar başka yerlerdeki köylülerle karşılaştırılamayacak kadar şık, zevkli giyimliydiler.

— Soğuk bir şeyler içmez miydiniz? –dedi Vasiliy, Çiçikov'a sürahileri göstererek.– Kvaslarımızın üzerine yoktur! Hepsini kendi ellerimizle yaparız!

Çiçikov ilk sürahiden bardağını doldurdu. Gerçekten müthişti! Bir zamanlar Polonya'da içtiği ıhlamur şerbetini andırıyordu; şampanya gibi küçük hava kabarcıklarından, ağza ve burna hoş hışırtılarla nefis bir koku yükseliyordu.

— Nektar! –dedi Çiçikov. Başka renkte bir sürahiden bir bardak daha doldurdu kendine,– Bu daha da hoşmuş! Ah, şu içkiler, içecekler! Saygıdeğer enişteniz Konstantin Fyodoroviçlerde nefis bir likör içmiştim, şimdi de sizde eşsiz bir kvasla damağımız bayram ediyor!

— Likör de bizim işimiz. Kız kardeşimiz öğretti onlara likör yapmayı. Annemiz Küçük Rusyalıydı, Poltava taraflarından... Şimdi artık kimse evinde bir şey üretmiyor, her şey dışardan alınıyor! Yapacağınız gezide daha çok ne taraflara gitmeyi düşünüyorsunuz?

Çiçikov, başı hep olduğu gibi hafif yana eğik, bir yandan avucuyla dizini ovalarken bir yandan da bedenini hafifçe sallayarak:

— Kendi ihtiyaçlarımdan çok bir başkası için yaptığımı söyleyebilirim bu geziyi, –dedi.– Her ne kadar yakın dostum, can kardeşim General Betrişçev benden akrabalarına ziyaretlerde bulunmamı rica ettiyse de, bu geziyi galiba daha çok kendim için yapıyorum; çünkü malum, bu işin basura yararı var, ama bu da bir yana, dünyayı ve çeşitli insanları görüp tanımak, bildiğiniz gibi kendi başına bir bilimdir ve cilt cilt kitap okumaya bedeldir!

Vasiliy düşünceye daldı: "Gösterişli bir dili var adamın, ama söylediklerinde gerçeklik payı da yok değil," diye aklından geçiriyordu. "Platon insanları, hayatı, dünyayı yeterince tanımıyor." Bir süre daha sessiz kaldıktan sonra:

— Düşünüyorum da, Platon, –dedi,– böyle bir gezi gerçekten de sana iyi gelebilir. Edineceğin canlı izlenimler ve duygular içinde bulunduğun uyuşukluğa son verebilir. Benim içinse durum tam tersi: Olup biten her şeyden böylesine bire bir etkilenmeyi, her şeyi yüreğimin en derinlerinde hissetmeyi istemezdim doğrusu.

— Olmasalar bile sen kendin arayıp buluyorsun seni üzecek, kaygılandıracak şeyleri.

— Arayıp bulmaya gerek yok ki! Her yan zaten bir sürü terslikle dolu! –dedi Vasiliy.– Sen yokken Lenitsın'ın ne yaptığını biliyor musun? Adam tuttu bizim köylülerin bayram yeri olarak kullandıkları boş araziyi işgal etti!

— Bilmediği için yapmıştır, –dedi Platon.– Petersburg'dan daha yeni geldi. Kendisine anlatmak, oranın bizim için, köylülerimiz için önemini açıklamak gerek...

— Her şeyi biliyor. Kendisine açıklamada bulunması için birini yolladım, çok kaba bir karşılıkla geri yolladı adamı.

— Kendin gidip konuşmalıydın.

— Adam zaten kendini dev aynasında görüyor! Gidip de havasına hava katamam! Çok istiyorsan sen git.

— Hiç anlamam ki bu işlerden... hem adam beni kandırabilir!

— Siz de uygun görürseniz, ben gidebilirim, –dedi Çiçikov.

Vasiliy onun yüzüne baktı ve "Amma da istekli gitmeye," diye düşündü.

— Bana karşımdakinin nasıl biri olduğunu, bir de şu aranızdaki sorunun aslını esasını iyice bir anlatın.

— Böylesine tatsız bir işi üstlenmenize gönlüm razı olmaz. Çünkü böyle biriyle karşı karşıya gelip konuşmak gerçek bir tatsızlık yaşamak demektir. Bizim buraların fazla zengin olmayan ailelerinden birinin üyesidir. Petersburg'da bir süre devlet hizmetinde bulunmuş, oradan birinin evlilik dışı kızıyla evlenmiş ve... burnu büyümüş, kendini dev aynasında görmeye başlamış. Buralarda hava atabileceğini sanıyor. Bereket versin kentimizin insanı akıllıdır: Modayı Tanrının emri, Petersburg'u kutsal hac yeri gibi gören takımından değildir.

— Anlıyorum, –dedi Çiçikov.– Peki şu sorun tam olarak neden kaynaklanıyor?

— Aslına bakarsanız, saçmalıktan başka bir şey değil! Adamın yeterli toprağı yok, onun için başkasına ait boş araziyi işgal ediyor; daha doğrusu onun karşı tarafa gerekli

olmadığını, hatta belki de sahiplerinin o araziyi unutup gittiklerini düşünüyor. Oysa unutmak şöyle dursun, orası bizim köylülerimizin yüz yıllardır toplanıp bayramları kutladıkları yerdir. O bakımdan en güzel topraklarımdan bile vazgeçerim, ama oradan asla! Gelenek benim için en kutsal değerlerin başında gelir.

— O zaman siz oranın karşılığında bir başka yerden toprak vermeye hazırsınız?

— Yani eğer en başta bana karşı böyle davranmamış olsaydı, verebilirdim başka yerden bir arazi. Ama anladığım kadarıyla mahkemede görmek istiyor hesabı. Hayhay! Mahkemede ne olacağını hep birlikte göreceğiz. Kadastro kayıtları fazla açık olmasa da, tanıklar var, geçmişi bilen, hatırlayan yaşlılar var.

Çiçikov, "İkisi fena kapışmışlar... öyle anlaşılıyor," diye düşündü, sonra yüksek sesle:

— Bana kalırsa bu işin tatlı tatlı konuşularak çözülmeyecek bir yanı yok, –dedi.– Bütün iş nasıl bir aracının görevlendirildiğinde. Ben daha önce de bu türden görevlerin altından başarıyla kalktım. Nitekim General Betrişçev'in de..."[48]

....

— ...ve özellikle de gizliliğe önem vermek gerek, –dedi Çiçikov[49],– çünkü eylemin suç teşkil eder nitelikte olmasından çok, baştan çıkarıcılığı önemli burada...

Lenitsın başını yana eğerek:

— Haklısınız, –dedi,– çok haklısınız.

— İnsanın aynı düşünceleri paylaştığı biriyle oturup konuşması ne hoş! –dedi Çiçikov.– Benim de bir yanıyla yasal, bir yanıyla yasal çerçevenin dışına taşar gibi görünen

bir projem var. Üstünkörü bakıldığında yasadışıymış gibi görünüyor, oysa işin özüne baktığınızda tümüyle yasal. Hazineden ipotek karşılığı para almak istiyorum, ama elindeki canını bana iki ruble karşılığı devretmesini isteyerek kimseyi tehlikeye atmamın doğru olmayacağını da biliyorum. O bakımdan kimsenin başının ağrımaması için, kaçak ve ölü olup da henüz sayım listelerinden adları silinmemiş canları satın alarak hem dinimize hizmet etmiş oluyorum hem de yoksullaşmış çiftlik sahiplerimizi gereksiz bir vergi yükünden kurtarmış oluyorum. Yaptığımız tek şey, bu canlar sanki ölü değillermiş gibi aramızda yasal bir satış sözleşmesi düzenlemek, hepsi bu.

Lenitsın:

“Öyle... ama... doğrusu çok... çok tuhaf bir iş bu!” diye düşündü ve sandalyesiyle birlikte biraz geriledi, sonra da:

— Aslında... bu iş... yani bilemiyorum, ama... –diye başladı.

— Kimse için de yoldan çıkarıcı bir örnek olmayacak, –dedi Çiçikov,– çünkü her şey iki aklı başında ve iyi niyetli insan arasında olup bitecek ve gizli kalacak.

— Ama yine de... yani nasıl söylemeli... bu iş...

— Hiçbir tehlikesi yok! –diye yineledi Çiçikov.– Bu tümüyle ciddi, aklı başında, iyi niyetli, ayrıca unvan sahibi iki insan arasında, üstelik de gizlice gerçekleştirilecek bir iş olacak ve öyle kalacak. O bakımdan, beni geri çevirmeyeceğinizden eminim.

Lenitsın kendini zor durumda kalmış hissediyordu. Az önce duyduklarının böyle birdenbire uygulamaya döküleceğini hiç öngörememişti. Bir anda hiç ama hiç beklemediği bir öneriyle karşı karşıya kalıvermişti. Aslında yapılacak işten kimse bir zarar görmeyecek gibiydi. Toprak sahipleri bu canları da yaşayanlarla birlikte hazineye zaten rehine

bırakıyorlardı, dolayısıyla hazinenin bu işten zararı yoktu; aradaki tek fark bu canların tümünün daha önce başka başka ellerdeyken, şimdi aynı elde bulunacak olmasıydı. Ne olursa olsun, zor bir durumla karşı karşıyaydı. Hep yasalara uygun iş gören bir adam olmuştu kendisi. Geçmişteki memuriyet hayatında da hiçbir zaman rüşvet ve benzeri yollarla hakkaniyet dışı bir uygulaması olmamıştı. Ama şimdi kendisinden beklenen işi nasıl niteleyeceğini bilemiyordu: Doğru bir iş mi olacaktı bu, yoksa yanlış bir iş mi? Kendisine Çiçikov değil de bir başkası böyle bir öneriyle gelseydi, “Saçmalık bu!” derdi. “Hem de çok büyük bir saçmalık! Kukla oynatmıyoruz burada! Ciddi olalım lütfen!” Ama bu konuk öyle hoşuna gitmiş, onunla bilim ve eğitim alanında kazanılan başarılar gibi öyle çok konuda, öyle güzel anlaşmışlardı ki, şimdi nasıl geri çevirebilecekti kendisini? Gerçekten, hiç olmadığı kadar zor durumda hissediyordu kendini Lenitsın.

Ama tam bu sırada talih Çiçikov’un yüzüne güldü: Kapı açıldı, zayıf, solgun, kısa boylu, bütün Petersburglular gibi çok zevkli şeyler giyinmiş genç, güzel ev sahibesi girdi içeri. Hemen ardından, nikâhları yeni kıyılan çiftin zarif aşkının ilk meyvesini taşıyan dadı geliyordu. Çiçikov tabii hemen kadınlara doğru atıldı, onları selamlayışındaki kibarlık falan bir yana, yalnızca başını büyük bir zarafetle yana eğişiyle bile Petersburglu hanımın gözünde hoş bir yer edindi kendine. Sonra bebeğe yöneldi. Bebek tam ağlamaya başlayacaktı ki Çiçikov “Agu, agu, canım benim!” diyerek, parmaklarını şaklatarak, akik taşlı saatini göstererek bebeği kucağına almayı başardı. Kollarında yukarı, başının üzerine kaldırınca bebek güldü, bu da anne-babayı çok sevindirdi.

Ama keyfinden mi, yoksa başka bir şey oldu da ondan mı, bebek birden kötü bir şey yaptı. Lenitsın’ın karısı:

— Ah, Tanrım! –diye bağırdı.– Frakınızı berbat etti!

Çiçikov baktı: Yepyeni frakının kolu berbat olmuştu. “Lanet olasıca velet! Şeytanlar götürsün senin gibi bebeği, e mi!” dedi içinden.

Ev sahibi, karısı, dadı, hep birlikte kolonyayla frakı silip temizlemeye giriştiler.

— Yok bir şey! Yok bir şey! Hiç önemli değil! –diyordu Çiçikov, elinden geldiğince neşeli bir ifadeyle.– Böyle masum ve güzel bir bebek ne yapabilir ki insana zaten? –İçinden de şöyle düşünüyordu: “Senin gibi bebeğin e mi! Lanet şey, tam da yerine nişan almış sanki!” Kolunun temizlenmesi bitince, yüzünde yine aydınlık bir gülümsemeyle:– Eh, tam altın çağında! Yapmayıp da ne yapacak! –dedi.

— Gerçekten de öyle! –dedi ev sahibi de, yüzünde içten, aydınlık bir gülümsemeyle.– Çocukluk çağlarımız değil midir en kıskanılacak yaşlarımız: Ne gelecek derdi ne başka herhangi bir tasa, üzüntü!..

— Ağlarken bir anda gülmek... ve gülerken bir anda ağlamaya başlamak!

Ama galiba ikisi de esaslı bir şekilde atıyordu: Şu anda ikisine de o çağlarınıza dönmek ister misiniz deseler, herhalde usulca bahçeye doğru sıvışırlardı. Dadının kucağında dertop durmanın ve arada bir de frak kolu kirletmenin ne keyfi olabilirdi ki!

Genç ev sahibesi ve kucağında bebekle dadı, kendi bölümlerine çekildiler; çünkü Çiçikov’u ödüllendirirken kendini de unutmamıştı bebecik, onun da altının temizlenmesi gerekiyordu.

Bu önemsiz olay ev sahibini, Çiçikov’un önerisini yerine getirme yönünde esaslı bir şekilde etkilemişe benziyordu. Gerçekten de, onun bebeciğine karşı böylesine sevecen

davranan ve kirlenen frakıyla bu sevgisi için ağır bir de bedel ödeyen böyle bir konuğu nasıl geri çevirebilirdi. Lenitsın şöyle düşünüyordu: “Gerçekten de hiç de yerine getirilmeyecek bir şey değil benden istediği...” Kötü örnek olmamak için işi gizli tutmaya karar verdiler; çünkü işin kendisinin hiç önemi yoktu, başkalarının da öykünecekleri, yoldan çıkarıcı bir örnek oluşturmasındı yeter ki.

— Benim için bu yaptıklarınıza karşılık ben de size bir iyilikte bulunmak istiyorum, –dedi Çiçikov.– Platonov kardeşlerle aranızdaki sorunu çözümlemenizde aracı olabilirim. Anlayabildiğim kadarıyla size arazi gerek, öyle değil mi?..[50]

Son Bölümlerden Biri

Çiçikov, sırtında sırma işlemeli yepyeni bir İran hırkası, divana yarı uzanmış, Alman aksanlı Yahudi kaçakçılarla pazarlık ediyordu; önünde satın aldığı Hollanda işi birinci sınıf gömleklik keten topu ile daha önceki gümrükçülük yaşamında bile sahip olamadığı birinci sınıf iki kutu sabun duruyordu: Bu sabunlar gerçekten de yanaklara inanılmaz bir yumuşaklık ve beyazlık veriyordu. Tam bu “her uygar insana gerekli nesneler”in alışverişini bitirmişti ki yaklaşan bir arabanın gürültüsü duyuldu, pencereler, duvarlar ince ince titredi, az sonra da kapıda Aleksey İvanoviç Lenitsın göründü.

O arada başına çok hoş sırma işlerle süslü bir de takke geçiren ve azametli bir İran şahına dönüşen Çiçikov, Lenitsın’a:

— Yüksek görüşlerinize arz ederim ekselansları! –dedi.– Gömleklik keten ve tuvalet sabunları!

Ama “ekselansları”nın yüzü allak bullaktı; söylenen söze karşılık verecek yerde, canı sıkkın bir havayla:

— Konuşmamız gerek! –dedi.

Gerçekten yüzünden düşen bin parçaydı Lenitsın'ın. Alman aksanlı kaçakçı tüccar hemen odadan çıkarıldı, ikisi baş başa kaldılar.

— Çok büyük bir tatsızlıkla karşı karşıyayız. Kocakarının bir vasiyetnamesi daha ortaya çıktı! Beş yıl önce düzenlemiş... Buna göre, varlığının yarısını manastıra, öbür yarısını da evindeki iki yetiştirmesine bırakıyor. Başka kimseye zırnık yok!

Çiçikov şaşırdı:

— Saçmalık bu! Hiçbir geçerliği yok o vasiyetnamenin! Sonraki vasiyetname öncekini hükümsüz kılar!

— Ama ikinci vasiyetnamede böyle bir hükme yer verilmiyor; yani bu vasiyetnamenin ilkini hükümsüz kıldığına ilişkin bir vurgulama yok.

— Hiç gerek yok ki buna! Bu zaten kendiliğinden böyledir! Bir sonraki, bir öncekinin geçerliğini kaldırır. Bu durumda ilk vasiyetname geçersizdir! Bir kez ben rahmetlinin ne düşündüğünü, ne istediğini çok iyi biliyorum. Kendisinin yanı başındaydım. Kim imzalamış o vasiyetnameyi, tanıklar kimmiş?

— Doğrusu her şey kitabına uygun: Mahkemede düzenlenmiş, tanıklar huzurunda. Tanıklar da eski yargıçlar Burmilov'la Havanov.

"İşte bu kötü!" diye düşündü Çiçikov. "Havanov'un dürüst biri olduğunu söylerler hep. Burmilov'a gelince, yalancı sofunun tekidir. Yortularda kilise kilise dolaşıp apostol okur." Sonra yüksek sesle:

— Saçmalık bu! –dedi ve kararlılıkla yineledi:– Saçmalık! O kadar! Bunun böyle olduğunu söylemeye en yetkili kişiyim

dünyada! Son nefesini verirken rahmetli kadıncağızın baş ucundaydım. Dolayısıyla en sağlıklı, en sağlam bilgi bende. Bunu mahkeme önünde yeminle doğrulamaya hazırım!

Çiçikov'un bu sözleri ve kararlılığı Lenitsın'ı bir an için rahatlattı. Çünkü gelişmeler kendisini çok heyecanlandırmış ve vasiyetnameye ilişkin olarak, "Acaba Çiçikov'un düzenlediği bir sahte belgeyle mi karşı karşıyayız?" diye endişelenmeye başlamıştı. Şimdi salak gibi böyle şeyleri aklından geçirebildiği için kendine kızıyordu. Yeminli ifade vermeye hazır olduğunu açıkça söylemesi, Çiçikov'un suçsuzluğunun açık kanıtıydı. Tabii kutsal şeyler üzerine yemin etmeye cesaret edebilecek miydi, belli değildi, ama yemin edebileceğini söylemeye cesareti yetmişti.

— İçiniz rahat olsun. Konuyu hukukçu arkadaşlarla görüşeceğim. Sizi hiçbir şeyle suçlayamazlar! Benim durumum da daha belirgin oldu: Artık istediğim kadar kalabilirim bu kentte.

Çiçikov hemen arabasının getirilmesini buyurdu ve doğruca hukuk danışmanına gitti. Son derece deneyimli bir hukukçuydu bu. On beş yıldır yargılanmasına karşın, görevinden alınmamıştı. Herkes tanırdı kendisini; yapıp ettikleri yüzünden altı kez bir köye sürgün edilmişti. Herkesin kuşkulandığı bir tipti, bütün gözler üzerindeydi, yine de açık, yadsınmaz bir kanıt ele geçirilememişti aleyhinde. Şu anlattığımız olaylar insanlığın cahil olduğu eski zamanlarında olup bitiyor olsaydı, bu hukuk danışmanına büyücü dememiz işten bile değildi! Salondaki maun mobilyalar, cam bir fanus içindeki altın saat, tavanda tülbent bir kılıfla örtülmüş kristal avize ve Avrupai bir yaşamın göstergesi sayılabilecek bütün öbür eşyayla tam bir aykırılık oluşturan eski, yağlanmış bir hırka vardı sırtında.

Hukuk danışmanının yüzündeki kuşkucu ifade üzerinde hiç durmadı Çiçikov; konunun hassas bazı yerlerine değindi,

davaya gösterdiği ilgi ve öğütleri için peşin teşekkürlerini bir kez daha iletti.

Danışman bu sözlere dünyevi olan her şeyin aldatıcı olduğunu söyleyerek karşılık vermekle birlikte, büyük bir incelikle, avucundaki iskete kuşunu gökte uçan kaza tercih ettiğini hissettirmekten de geri durmadı.

Yapacak bir şey yoktu: İskete kuşunu eline vermek gerekiyordu. Filozofumuzun kuşkucu soğukluğu bir anda kayboldu. Meğer ne iyi yürekli, ne konuşkan, ne hoş bir adammış... konuşurken biçem ustalığında Çiçikov'dan bile kalır yanının olmadığı da ortaya çıkıvermişti.

— Davaya konu olan uzun ve karmaşık sorunu ele alacak değilim şimdi... ama sanırım siz vasiyetnameyi dikkatli incelemediniz? Orada küçük bir çıkma olacak... bir eklenti... bir not... Vasiyetnameyi bir süreliğine yanınıza alın. Kuşkusuz böyle şeylerin alınıp eve götürülmesine izin verilmez, ama memurlardan yolunca istemeyi bilirseniz buna izin vereceklerinden eminim... Ben de bu arada kendi yönümden yardımcı olurum.

— Orada dediğiniz gibi bir çıkma olup olmadığını anımsayamıyorum, sanki vasiyetnameyi kendi elleriyle yazan ben değilmişim gibi!..

— Siz en iyisi dikkatle bir gözden geçirin vasiyetnameyi, – dedi sevecenlikle.– Burada en önemli şey hiç heyecanlanmamanızdır... hiçbir şey sizi şaşırtmamalı... olabileceklerin en kötüsü de olsa şaşırmamalısınız. Asla umutsuzluğa kapılmayın. Düzeltilemeyecek hiçbir şey yoktur. Bana bakın: Ne kadar sakinim! Hakkımda açılmış ve açılacak davaların sayısını ben bile bilmiyorum; ama bu benim sükûnetimi hiç bozmuyor!

Gerçekten de filozof hukuk danışmanının yüzü inanılmaz derecede sakindi, o kadar ki Çiçikov...[51]

— Kuşkusuz çok önemli bu söyledikleriniz, –dedi Çiçikov.– Ama kabul edin ki gerek düşmanların iftiraları, gerekse durumu güçleştiren başka birtakım gelişmeler insanda huzur diye bir şey bırakmıyor!..

Filozof hukuk danışmanı alabildiğine sakin, alabildiğine sevecen:

— İnanın bana korkaklıktan başka bir şey değil bu, –dedi.– Dikkat etmeniz gereken bir şey de davanın bütün gelişmelerinin söze değil, yazılı belgeye dayanması. Davanın sonuca doğru gittiğini, artık karar aşamasına gelinmek üzere olduğunu anladığınızda da, kendinizi savunmaya, aklamaya çalışmak yerine, davaya yakın, onunla ilgili konuları kapsayan başka ve yepyeni birtakım maddelerden söz edin.

— Yani, şey için mi?..

— Karıştırmak, yalnızca kafaları karıştırmak amacımız, başka bir şey değil! –dedi filozof.– Bu davaya başka kişileri ve olayları da karıştırmak ve davayı içinden çıkılmaz hale getirmek... buna çalışacağız! Petersburg'dan gönderilen memur hadi çıksın bakalım nasıl çıkacaksa bu işin içinden! Çıksın... çıksın da görelim! –diye kendinden hoşnut, Çiçikov'un gözlerinin içine muzip bir gülümsemeyle bakarak birkaç kez yineledi: Bakışları, Rusça dilbilgisinin inceliklerle dolu, keyifli bir kuralını öğrencisine açıklayan bir öğretmenin bakışlarıydı.

— Dava, kafaları karmakarışık edecek bir noktaya sürüklenebilirse çok iyi olur tabii, –dedi Çiçikov, öğretmeninin anlattığı incelikli dilbilgisi kuralını anlamış öğrencinin hoşnut bakışlarıyla.

— İnanın bana, kafaları karıştırmak hiç zor değil! Durmadan egzersiz yapan kafanın buluşçuluğu da artıyor! Bir kez şunu aklınızdan hiç çıkarmayın: Size yardım edilecek! Davanın çetrefilleşmesinin büyük yararı var. Ne

kadar çok memur, o kadar çok maaş... davaya olabildiğince çok kişinin karışmasını sağlamalıyız. Kimileri boş yere ceza alacak diye bir şey de yok. Onların temize çıkmaları hiç zor değil ki! Olmadı, rüşvetle hallolur işleri. İnanın bana: Olayların gidişi kritik bir hal alırsa, yapılacak tek şey davayı iyice karıştırmak, kimsenin içinden çıkamayacağı bir hale getirmek! Ben niye bu kadar sakinim? Çünkü şunu biliyorum: Benim işim varsın kötüye gitsin, hatta tepetaklak olsun... nasılsa herkesi bu pis işin içine karıştıracağım: Valiyi, vali yardımcısını, emniyet müdürünü, mal müdürünü... herkesi sokacağım işin içine! Hepsinin durumunu biliyorum: Kim kime diş biliyor, kim kimi bir karış suda boğmaya hazır, kim kimle küs. Varsın iyice bir dolansınlar şu işe, onlar dolandıkça başkaları kurtulacaktır. Malum: Balık en iyi bulanık suda avlanır. Yapılacak tek şey işlerin karışmasını beklemek. –Sözünün burasında filozof hukukçu, öğrencisine Rus dilinin incelikli ve keyifli bir gramer kuralını açıklayan öğretmenin gözleriyle yeniden Çiçikov’un gözlerinin içine baktı: Ancak bu defaki kural öncekinden de incelikli ve keyifli gibiydi.

“Yok, bu herif gerçekten işinin ustası!” diye geçirdi içinden Çiçikov ve hukuk danışmanının yanından harika bir ruh haliyle, sevincinden içi içine sığmayarak ayrıldı.

İçi rahatlayıp cesareti de yerine gelince, kolyaskanın yastığına doğru kendini biraz özensizce bırakıverdi, Selifan’a arabanın körüğünü indirebileceğini söyledi (hukuk danışmanına giderken körük kalkık, yandaki deri perdeler de kapalıydı) ve arka koltukta öyle bir poz aldı ki, görenler kendisini emekli bir süvari albayı ya da kulaklarına doğru hafifçe eğdiği yeni ipek şapkasının altından karşılayıcılarına hoşgörülü ve sevecen bir gülümseyişin aydınlattığı bir yüzle bakan Vişnepokromov sanabilirlerdi! Selifan’a arabayı çarşıya doğru sürmesini emretti. Dükkânlarının önünde dikilen ve saygıyla şapkalarını çıkarıp kendisini selamlayan

yerli ve yabancı tüccar takımı ile her dilden, her milletten insana, biraz çalımlı, ama alabildiğine kendine güvenen bir edayla şapkasını çıkararak o da selamlar verdi. Bütün bu tüccarlardan pek çoğu artık tanışı sayılırdı; başka topraklardan, başka dillerden gelen öbürleri ise, yabancı da olsalar, duruşuna, edasına hayran oldukları bu beyi bir büyülenmişlik duygusu içinde, tanıdıkları biriymiş gibi selamlıyorlardı. Panayır henüz bitmemişti. Panayırın köylüler ve atlarla ilgili bölümü bitmiş, toplumun eğitimli üst kesimi için güzel, şık şeylerin satıldığı bölümü başlamıştı. Panayıra kolyaskayla gelen tüccarların hayali, buradan geriye kızakla dönmekti.

Bir önceki panayırda daha çok at, büyükbaş hayvan, koşum gereçleri gibi, tüccarlarca satın alınan şeyler sergilenmişti. Başlayacak olan bu panayırsa, tüccarların Nijnıynov-gorod panayırından satın aldıkları eşyaları satışa sunacakları bir panayır olacaktı. Fransız mösyöler ve madamlar çeşit çeşit kremler ve binbir türlü şapkalarıyla gelmişlerdi. Rus para keselerinin can düşmanları, kanlı terler dökerek kazanılmış paraların yok edicileri, Kostanjoglo'nun deyişiyle her şeyi soğururcasına yiyip bitirdikten sonra, bir de giderken toprağın içine yumurtalarını bırakan çöl çekirgeleriydi bunlar.

Tüccarlar, tezgâhtarlar şapkalarını incelikle çıkarıp alışverişe çağırıyorlardı. Kürk başlıklı, saçı sakalına karışmış Rus tipi tüccara çok az rastlanıyordu. Herkesin Avrupai bir görünüşü vardı, herkes tıraşlıydı, sıskaydı, çürük dişliydi.

— Buyursunlar efendim! Buyursunlar! –diye bağırıyordu kumaşçı dükkânının önünde bir satıcı: Üzerinde Moskova işi bir Alman redingotu, başı açık, şapkası elinde, iki parmağıyla tıraşlı, parlak çenesinden hafifçe tutmuş, yüzünde eğitimli olmanın inceliği.

Çiçikov dükkândan içeri girdi:

— Gösterin bakalım cancağızım, ne tür kumaşlar var elinizde!

Tezgâhın ara tahtasını ustaca yukarı kaldırıp öbür yana geçen ve sırtını yerden tavana kadar kumaş topları dizili raflara, yüzünü müşterisine dönen zarif tüccar hâlâ elinde tuttuğu şapkasını başına geçirdi, iki eliyle tutup hafifçe yana eğdi, ağırlığını tezgâh üstünde birleştirdiği ellerine verip, hafif öne eğik, ileri geri sallanırken Alman aksanıyla:

— Nasıl bir şey istemiştiniz? –diye sordu.– İngiliz mi yoksa yerli dokumaları mı tercih ediyorsunuz?

— Yerli dokumalar, –dedi Çiçikov.– Yalnız, lütfen en iyi kalitesinden, hani şu... “yerli İngiliz” denilenlerden.

Satıcı, hâlâ tezgâha dayalı duran birbirine kenetli elleri üzerinde tatlı tatlı yaylanmayı sürdürerek:

— Hangi rengi uygun bulduğunuzu sorabilir miyim? –dedi.

— Koyuca bir renk olsun: Su yeşili ya da zeytuni yeşil; ama içinde yabanmersini kızılı çakıntılar olacak.

— Efendim, dükkânımızdan alacağınız kumaş, her iki başkentte bile daha iyilerini bulamayacağınız kalitede bir kumaştır, –diyen satıcı, arkasını döndü ve yukarı raflardan bir top kumaş indirip tezgâhın üstüne yaydı.

Kumaşı parmaklarının arasında hafifçe okşayan Çiçikov:

— Güzel kumaş, –dedi,– ama isterseniz dostum, göstermek için en sona sakladığınız kumaşı hemen gösterin bana. Çünkü gümrüklerde çalıştım ben, iyi kumaştan anlarım. Kırmızı noktacıkları yabanmersininin kırmızısına yakın bir kumaş benim istediğim.

— Anlıyorum efendim. Tam şu sıralar Petersburg’da moda olan kumaşı istiyorsunuz! Var, istediğiniz gibi bir kumaşım

var. Yalnız demedi demeyin, biraz yüksekçedir fiyatı, ama kalitesi de ona göredir!

— Gösterin hemen!

Fiyat diye bir şey konuşulmadı bile!

Avrupalı satıcı raftan bir kumaş topu aldı, kendinin artık yeni kuşak temsilcisi olduğunu unutup, eski kuşaklara özgü bir hünerle topu açtı ve "İşte size kumaş!" diyerek topu tezgâhın üzerine atıp öyle bir çevirdi, açılan kumaşı uzatıp Çiçikov'un burnunun dibine öyle bir dayadı ki, ışıltılı, ipeksi kumaşı yalnız okşamak değil, koklamak zorunda da kaldı Çiçikov. Kumaşın rengi daha iyi görünsün diye kalkıp dükkânın dışına çıkan satıcı, ışıktan kamaşan gözlerini kırpıştırarak:

— Harika bir rengi var! –dedi.– Alevli duman rengi... üstelik alevlerin kırmızısı fazla cart da değil!

Kumaşı beğendi Çiçikov. Satıcı fiyatın "son" olduğunu söylemesine karşın pazarlık edildi, anlaşma sağlandı; kumaş bir anda saltanat asasını andırır demir arşının büyüsüyle Çiçikov için nefis bir fraka dönüştü; sonra her iki elin giriştiği inanılmaz bir hüner sergilendi, kesilen kumaş Ruslara özgü bir çabuklukla kâğıda sarıldı, sicimle bağlandı, hafif, şık, heyecan verici bir düğüm atıldı üzerine, sicimin fazlası makasla kesildi, paket müşterinin arabasına götürüldü. Çiçikov tam elini cebine sokmak üzereydi ki, beline birinin kibarca dokunmakta olduğunu hissetti:

— Neler satın alıyorsunuz böyle üstat? –diye bir ses duydu Çiçikov, kulağının dibinde.

— A, ne hoş bir rastlantı!

— Ne hoş bir çatışma! –dedi, belindeki elin sahibi. Vişnepokromov'du bu.– Şöyle bir dolaşayım diye çıkmıştım, bir de baktım, tanıdığım biri, kendimi mahrum eder miyim

hiç onunla birlikte olmanın büyük hazzından! Gerçekten harika bir kumaş! Bu yıl kumaşlar geçen yıllara göre çok, çok güzel! Ne var ki ben bir türlü bulamadım aradığım gibisini. Otuz, hatta kırk rublemi al, hatta elli rublemi al kardeşim, yeter ki bana iyi kumaş ver! Benim için, oldu mu ya en iyisi olacak ya da hiç! Haklı değil miyim?

— Yüzde yüz katılıyorum size! Bir şey en iyisi değilse, ona ne diye sahip olmalı ki?

Arkadan bir ses duyuldu:

— Fiyatı pek yüksek olmayan kumaşlarınızdan gösterir misiniz lütfen?

Ses tanıdık gibi geldi Çiçikov'a. Döndü: Hlobuyev'ti. Kumaşı maymun iştahından dolayı almadığı belliydi, çünkü üzerindeki elbisenin iler tutar yeri kalmamıştı.

— Ah, Pavel İvanoviç, sonunda sizi bulabildim. Bir iki şey söylememe izin verin lütfen. Aramadığım yer kalmadı sizi... işe bakın, burada bulacakmışım!

— İnanın, saygıdeğer bayım, sizinle oturup konuşmayı ben de çok isterdim, ama şu sıralar... –dedi Çiçikov adamın elini sıkarken, bir yandan da açıklama yapmaktan kurtuluş yolu arar gibi sağına soluna bakınmaya başladı, birden Afanasiy Vasilyeviç Murazov'un girdiğini gördü dükkâna,– Aman Tanrım, rastlantı diye buna denir! Afanasiy Vasilye-viç! Nasılsınız efendim? –diye atıldı.

Çiçikov'un ardından Vişnepokromov da selamladı Murazov'u:

— Afanasiy Vasilyeviç!

Hlobuyev de aynı şeyi yaptı:

— Afanasiy Vasilyeviç!

Son olarak da başından şapkasını alıp kollarını açabildiği kadar açan satıcı, öne eğilerek yerden bir reveransla ve köpeksi bir yılışmayla:

— Afanasiy Vasilyeviç, en derin saygılarımızla efendim! –dedi.

Yaşlı adam şapkasını çıkararak herkesin selamını aldı:

— Sağ olun efendim, bendeniz çok iyiyim, sizler nasılsınız?

— Belim ağrıyor... sonra, uykusuzluk da var, –dedi Çiçikov.– Anlamıyorum, az hareket ettiğim için herhalde?

Ama Murazov, Çiçikov'un sağlık yakınmaları üzerinde derinleşecek yerde Hlobuyev'e dönmeyi tercih etti:

— Dükkâna girdiğinizi görünce arkanızdan geldim ve sizi rahatsız etmeye cesaret ettim, Semyon Semyonıç. Evim şuracıkta, sizin de boş zamanınız varsa, lütfen bana kadar gidebilir miyiz? Sizinle konuşacaklarım var.

— Elbette Afanasiy Vasilyeviç! –dedi Hlobuyev.

— Hava bugün ne kadar güzel, değil mi Afanasiy Vasilyeviç? –dedi Çiçikov.

Öteden Vişnepokromov atıldı:

— Havanın bu kadar güzel olması biraz acaip değil mi sizce de Afanasiy Vasilyeviç?

— Tanrının işi, vardır bir hikmeti elbet! Yalnız ekincikler için biraz yağmur yağsa hiç fena olmazdı!

— Ya!.. Bir yağmur şimdi ne güzel olurdu! –dedi Çiçikov; gerçekte yağmur umurunda bile değildi... Onun için önemli olan milyoncukları olan adamı onaylamaktı.

Yaşlı adam yeniden herkesi tek tek selamladıktan sonra dükkândan çıktı.

— Bu adamın on milyonu olduğu aklıma geldikçe başım dönüyor! –dedi Çiçikov.– Akıl alır gibi değil!

— Bana pek yasalara uygun gibi gelmiyor, –dedi Vişnepokromov.– Sermaye birkaç elde toplanmamalı. Bu, bugün bütün Avrupa'da kabul edilen bir görüş. Paran mı var, herkese duyur, balolar ver, esnafa, sanatkâra, ustalara, işçilere ekmek kapısı olacak hayırlı şeyler üret.

— Hayır, anlayamıyorum yani... –dedi Çiçikov.– Hem bu kadar paran olacak hem de bir köylü gibi yaşacaksın! Şu on milyonla kim bilir neler yapılırdı! Prensler, generaller gibi yaşayabilir insan bu parayla!

— Aslında, –dedi satıcı,– bütün saygıdeğer niteliklerine karşın Afanasiy Vasilyeviç'in bağışlanamaz bir kusuru var: Yeterli eğitimden yoksundur kendileri. Diyeceksiniz ki, ama saygıdeğer bir tüccardır; efendim, kendileri tüccar olmaktan ziyade toptancıdırlar. Hem tiyatroda loca tutacağım hem de kızımı basit bir albaya vereceğim! Yook, olmaz öyle şey! Generalden aşağısına vermem. Albay neymiş? Beni yemeğe götürdü mü, aşçı dükkânına değil, restorana götürmeli!

— On milyondan konuşuyoruz burada! –dedi Vişnepokromov.– Bir on milyonum olsa neler yapmazdım!

— Yok, –dedi Çiçikov,– fazla akıllıca şeyler yapamazsın on milyonla. Asıl bende olacak ki o para, görün ne yararlı şeyler yapıyorum!

"Yaşadığım şu korkunç deneyimlerden sonra," diye düşündü Hlobuyev, "bende olaydı şu on milyon, herhalde eskiden olduğu gibi har vurup harman savurmazdım. Her kopekin değerini insan deneyimlerle öğreniyor." Bir süre durdu, sonra kendi kendine şu soruyu sordu: "Gerçekten de şimdi daha daha akıllıca mı harcardım o parayı?" Sonra, boş ver der gibi elini sallayıp, "Bugün de eskiden nasıl

harcarsam öyle harcardım herhalde!” dedi ve Murazov’un ne diyeceğini şiddetle merak ederek, dükkândan çıktı.

— Sizi bekliyordum Pyotr Petroviç, –dedi Murazov kapıyı açarken.

Ve Hlobuyev’i yılda yedi yüz ruble maaşı olan bir memurunkinden bile alçakgönüllü, küçük bir odaya soktu.

— Anlatın bakalım, ne durumdasınız? Daha iyi olduğunuzu düşünüyorum, çünkü halanızdan herhalde size de bir şeyler düşmüştür?

— Doğrusu, bilmem ki nasıl söylesem Afanasiy Vasilyeviç? Durumum eskiye göre daha mı iyi, yoksa daha mı kötü, ben de bilmiyorum. Hepi topu elli canla otuz bin ruble düştü bana. Para borçlarımın bir bölümünü kapatmaya gitti, ben yine beş parasız kaldım. Fakat her şeyden önemlisi, bu vasiyetnameyle ilgili durumun çok pis bir hal alması. İşin içinde, Afanasiy Vasilyeviç, birtakım üçkâğıtçılıklar var. Şimdi bunların neler olduğunu anlattığımda öyle bir şaşıracaksınız ki! Şu Çiçikov var ya...

— Müsaade buyurun Semyon Semyonıç, şimdi Çiçikov’dan konuşmaya başlamadan önce sizin durumunuzu konuşalım. İçinde bulunduğunuz bu sıkıntılı durumdan bütünüyle kurtulabilmeniz için size gereken miktar tam olarak ne kadar, bana bunu söyler misiniz?

— Durumum bildiğiniz gibi değil... çok zor! –dedi Hlobuyev.– Bütün borçlarımı ödeyip, son derece alçakgönüllü bir yaşam kurabilmem için en az bir yüz bine ihtiyacım var, bunu da bulabilmem olanaksız!

— Yani bunu sağlayabilseydiniz, kendinize nasıl bir yaşam kurardınız?

— Bir ev kiralardım, çocuklara dadı tutardım. Kendimi hiç düşünmezdim. Benim için artık çalışma hayatı diye bir şey

olamaz. Hiçbir şey olmaz benden!

— Niye sizden bir şey olmayacağını söylüyorsunuz?

— Benden ne olur, kendiniz bir düşünün! Kalem memurluğundan işe başlayamam ya! Sonra bir ailem olduğunu unutuyorsunuz! Kırkımdayım. Artık romatizmalar, bel ağrıları daha sık konuklarım olmaya başladılar. Üstüne üstlük iyice uyuşuklaştım! Bana iyi bir koltuk vermezler. Hazine açısından akıllıca bir hareket olmaz bu. Aslında size olanca içtenliğimle itiraf etmek isterim ki iyi bir koltuğu verseler bile ben almam zaten! Bana beş paralık bir adam olduğumu, kumarbazın teki olduğumu söyleyebilirsiniz, ama rüşvetçi diyemezsiniz; asla rüşvet almam! Ne kendim alırım, ne alınmasına göz yumarım! Öyle ipek mendiller, müzik kutuları falan bana uymaz!

— Doğrusu sizi anlamakta zorlanıyorum! Yol olmadan olur mu? Yolsuz yapılır mı? Yol olmazsa, nerede yürüyeceksiniz? Ayağının altında toprak yoksa neyin üstünde gideceksin, kayığın altında su yoksa neyin üstünde yüzecek? Yaşam yolculuk demek. Özür dilerim Pyotr Petroviç, o sözünü ettiğiniz arkadaşlar öyle ya da böyle çalışıyorlar, bir yerde bir işleri var. Her günahkârın başına geleceği gibi diyelim ki yoldan çıktılar, ama bir gün akıllarının başlarına gelebileceğine, yeniden doğru yola döneceklerine dair bir umut vardır. Zaten yola çıkan öyle ya da böyle varır varacağı yere. Ama boş duranı, avare yaşayanı nasıl edip de bir yolun yolcusu eylemeli? Öyle ya... yol bana gelmeyeceğine göre?

— İnanın, Afanasiy Vasilyeviç, size, bütün söylediklerinize sonuna kadar hak veriyorum. Ama benim içim kurudu, gücüm kalmadı. Dünyada yararlı olabileceğim hiçbir alan yok... Kimseye beş paralık hayrım olmaz benim! Kendimi tam bir kütük gibi hissediyorum. Eskiden, gençken yani, her şeyin başı para diye düşünürdüm. Örneğin yüz bin rublem olsa çok kişiyi mutlu ederdim: Yoksul sanatçılara yardım

ederdim, kitaplıklar kurardım, yararlı kurumlar açardım, koleksiyonlar yapardım. Zevksiz biri olduğumu sanmayın, zenginim diye havasından geçilmeyenlerin çoğundan çok daha iyi anlarım ince işlerden. Ama şimdi anlıyorum ki bütün bunların da hiçbir yararı yokmuş. Yok, Afanasiy Vasilyeviç, hiçbir işe yaramam ben, hiçbir işe! Hiçbir işte en ufak bir yeteneğim yok!

Murazov gözlerini bir an bile oynatmadan dimdik Hlobuyev'in gözlerine bakıyordu, ama zavallı Hlobuyev hiçbir yanıt veremiyor, öylece duruyordu. Murazov bu kez acımaya başladı ona.

— Bakın Semyon Semyonoviç, dini bütün olduğunuzu, kiliseye gittiğinizi, sabah ayinlerini de akşam ayinlerini de kaçırmadığınızı biliyorum. Erken kalkmayı sevmeseniz de herkesin horul horul uyuduğu sabahın dördünde kalkıyor ve kilisenin yolunu tutuyorsunuz.

— O başka Afanasiy Vasilyeviç. Ben onu herhangi bir insan için değil, ruhumun kurtuluşu için, avare geçen yıllarımın diyeti olarak yapıyorum. Duanın Tanrı indinde bir değeri olduğunu anladım. Hatta size şunu söyleyeyim, ben inanmadan dua ediyorum, ama dua ediyorum.

— Demek ki siz ruhunuzu kurtarmak için, duanızı yönelttiğinizin hoşuna gidecek bir şey yapmış olmak için dua ediyorsunuz? Bu size güç veriyor, böylece de sabah erkenden kalkıyorsunuz... İnanın bana, duanızı yönelttiğiniz uğruna şöyle sıkı bir çalışmaya girseniz başınızı kaşıyacak zamanınız olmaz, kimse de sizi insanlardan soğutamazdı.

— Afanasiy Vasilyeviç, bakın yeniden söylüyorum. Bu başka şey. Ben dua ederken, bir şey yapıyormuş gibi görüyorum kendimi. Bakın size açık söylüyorum: Bir manastıra kapanmaya ve verilecek en ağır görevleri yerine getirmeye hazırım. Yoksa memuriyete girip, "Şuna şu kadar vergi cezası kes!" diye birtakım emirlere boyun eğmek bana

göre değil. Ben orada Tanrıya boyun eğiyorum ve kime boyun eğdiğimi biliyorum.

— Neden dünya işlerinde de böyle olabileceğini düşünmüyorsunuz? Dünyada Tanrıya, yalnızca Tanrıya hizmet etmeliyiz. Eğer başka birine hizmet ediyorsak, Tanrının öyle buyurduğundan emin olduğumuz için yapıyoruzdur bunu. Yoksa hiç kimse hiçbir iş yapamazdı. Neden herkesin değişik işlerde yeteneği var? Bizim duamız da böyle: Kimi sözle dua eder, kimi işle. Manastıra kapanmanız hiç doğru olmaz, siz dünyaya bağlısınız: Bir aileniz var.

Murazov sustu. Hlobuyev de susuyordu.

— Elinizde iki yüz bin rubleniz olsa, bunu eskisinden daha akıllıca kullanabilir miydiniz?

— En azından çocukların eğitimine harcardım, onlara çok iyi hocalar tutardım.

— O zaman iki yıla kalmadan yine gırtlağınıza kadar borca batardınız!

Hlobuyev bir an sustu, sonra tane tane:

— Yok, –dedi,– yaşadığım onca deneyimden sonra...

— Ne deneyimi! –dedi Murazov.– Ben sizi bilirim. Siz çok iyi yürekli bir insansınız: Bir arkadaşınız gelir, sizden borç ister, dayanamaz verirsiniz. Yoksul birini görürsünüz, yardım etmek istersiniz. Konuğunuz gelir, onu iyi ağırlamak istersiniz. Ve izninizle size şunu bile söyleyeceğim: Siz çocuklarınızın eğitimini bile üstlenebilecek durumda değilsiniz. Çocuklarını ancak kendi görevini yerine getiren babalar eğitebilir. Eşiniz de çok iyi yürekli bir kadın. Çocuk eğitmeye pek uygun değil. Hatta özür dilerim ama Pyotr Petroviç, itiraf ederim ki zaman zaman çocukların sizinle kalmasının zararlı olabileceğini bile düşündüğüm oluyor.

Hlobuyev düşünceye daldı, her şeyi enine boyuna düşündü, sonunda Murazov’un hiç de haksız sayılmayacağını kabul etti.

— Biliyor musunuz Pyotr Petroviç, –dedi Murazov,– çocuklarınızı ve ailenizi bana teslim edin. Ben onları korurum. Bunu yapmazsanız, hepiniz açlıktan öleceksiniz. Hemen şimdi bir karar vermek durumundasınız. İvan Potapıç’ı tanır mısınız?

— Tanırım ve çok da saygı duyarım kendisine.

— Çok iyi bir ticaret adamıydı, yarım milyonu vardı. Elini attığı her işten para kazandı, bu da onu biraz şımarttı. Prensler gibi yaşamaya başladı: Oğluna Fransız öğretmenler tuttu, kızını bir generalle evlendirdi. Sabah akşam dostlarıyla gezdi tozdu. Dükkânına da, borsa caddesine de uğramaz oldu. Sonunda bir gün battı. Bir de Tanrı başına büyük bir felaket gönderdi, oğlunu kaybetti. Gümüş yemek takımlarından, toprak çorba kâsesine geçmek çok zor geldi kendisine tabii. Eline hiçbir iş yakışmaz, elinden hiçbir iş gelmez derken, her şeye sıfırdan başladı ve işlerini düzeltti; o kadar ki bugün istese yeniden gümüş yemek takımlarında yiyebilir yemeğini. Ama kendisi istemiyor, “Yok, Afanasiy Vasilyeviç,” diyor, “ben kendime çalışmıyorum, kendim için de çalışmıyorum; Tanrının iradesi böyle istediği için çalışıyorum ben. Ben kendi irademle hiçbir şey yapmak istemiyorum. Sizi dinliyorum, çünkü insanları değil, Tanrıyı duymak, dinlemek istiyorum ve Tanrının yalnızca en temiz insanların ağzıyla konuştuğunu biliyorum. Siz benden daha akıllısınız, onun için sorumlu olan da sizsiniz, ben değilim.” İşte aynen bunları söyledi İvan Potapıç. Doğrusunu söylemek gerekirse, kendisi benden çok daha akıllıydı.

— Afanasiy Vasilyeviç! Nasıl diyorsanız öyle olsun. Size boyun eğiyorum; bundan böyle benden ne isterseniz yerine getireceğim. Kendimi olduğum gibi ellerinize bırakıyorum.

Ama gücümü aşan iş vermeyin bana: Ben Potapıç değilim ve inanın benden adam olmaz!

— Ben size bir iş yüklüyor değilim Pyotr Petroviç! Hayırlı bir işin ucundan tutabileceğinizi siz kendiniz söylediniz. Dindar insanların gönüllü yardımlarıyla bir kilise yapılıyor. Ama para yetmedi. Yardım toplanması gerekiyor. Çekin üzerinize basit bir köylü gocuğu, çünkü siz artık iflas etmiş bir soylu olarak basit bir insansınız, bir dilenci: Bunda sıkılacak, utanacak bir şey yok. Elinizde bir defter, basit bir yük arabasıyla köyden köye dolaşıp duracaksınız. Başkeşişin hayır duasını alın, defterinizi de alın, Tanrının izniyle yola koyulun!

Yeni görevi çok şaşırtmıştı Pyotr Petroviç'i. Kendisi gibi bir soylunun elinde kiliseye yardım defteriyle köy köy dolaşıp ondan bundan para istemesi?.. Bir de bütün bu yolculukları tangır tungur bir yük arabasıyla yapacak olması? Yine de yan çizmesi, işten kaytarması mümkün değildi, çünkü Tanrının rızası için yapılan hayırlı bir işti bu.

— İyice düşündünüz mü? –dedi Murazov.– Burada siz iki iş birden yapmış olacaksınız. Biri Tanrıya hizmet. Öbürü bana.

— Size nasıl hizmet edeceğim?

— Benim hiç gitmediğim köylere, beldelere düşecek yolunuz. Köylülerin nasıl yaşadıklarını yerinde gözlemleyeceksiniz: Kimler daha iyice durumda, kimler perişan? Belki ben de köylü kökenli olduğum için bu kadar seviyorum köylüleri. Ama sorun şurada ki köylüler arasına pislik bulaştırmaya çalışanlar var. Raskolnikler[52] ve bir sürü başka serseri, onları düzene, yönetime karşı ayaklanmaya kışkırtıyorlar. Bir insan zor durumdaysa, eziliyorsa, bu tür kışkırtmalara çabuk kapılır. Siz akıllı bir insansınız: Kim başkalarının baskısından dolayı huzursuz, kim huyu öyle olduğu için huzursuz, bakın, kavrayın ve daha sonra bana ayrıntılarıyla anlatın. Hiçbir suçu günahı olmadığı halde

yoksulluk çekenlere dağıtmanız için yanınıza bir miktar para da vereceğim. Tabii onlara öğütler vermeniz ve teselli etmeniz de gerekecek: Tanrının bizden hiç yakınmadan boyun eğmemizi ve mutsuz olduğumuzda dua etmemizi istediğini, asla başkaldırmamamız ve hakkımızı kendi başımıza aramaya kalkışmamamız gerektiğini açıklamalısınız onlara. Kısacası, onları kinlenip başkaldırmaya değil, boyun eğmeye yönlendirecek şeyler olmalı söyleyecekleriniz. Tek bir kişinin bile birilerinden nefret ettiğini, birilerine öfkelenip kin bağladığını görürseniz, kendisini hemen sakinleştirmeye çalışın ve bu uğurda bütün gücünüzü harcayın.

— Afanasiy Vasilyeviç, bana verdiğiniz bu görev, kutsal bir görev! Ama böylesine duyarlı bir görevi kimin omuzlarına yüklediğinizi hatırlatmak isterim size. Böyle bir görev ancak kendisi bağışlayabilecek bir konuma gelmiş olan ve kutsal denebilecek bir hayat süren ulu kişilere verilebilir.

— Söylediklerimin hepsini yerine getirmek zorunda değilsiniz, elinizden ne geliyorsa, onları yerine getirin yeter. Burada önemli olan, gezip gördüğünüz yerlere ilişkin olarak edineceğiniz izlenimler: İnsanları tanıyacaksınız, halkın ne durumda olduğunu öğreneceksiniz. Devletin memuru asla halktan kişilerle karşı karşıya gelmez, gelse bile köylüler onların karşısında açılmazlar. Sizse kiliseye yardım isterken gözünüzü dört açacaksınız: Yalnız köylüyü değil, esnafın, tüccarın durumunu da anlamaya çalışın, merak ettiğiniz her şeyi sorun; size yanıt vereceklerdir. Genel valimizin şu aralar en gereksindiği bilgileri toplamak gibi bir görevi yerine getireceksiniz, dolayısıyla da her türlü kalem memurluğunun ve unvanın ötesinde, size, “hayatımı boşa geçirmedim” dedirtecek bir iş olacak bu.

— Deneyeceğim, gücümün yettiğince çaba göstereceğim, – dedi Hlobuyev; sesine dinçlik, kararlılık gelmiş gibiydi; kamburu gitmiş, önünde bir umut ışığı belirmiş insanlarınki

gibi başı dikleşmişti.– Çünkü şunu görüyorum ki Tanrı sizi bizlerden daha akıllı yaratmış, pek çok şeyi bizim gibi dar görüşlü insanlardan çok daha iyi biliyorsunuz.

— Şimdi, izninizle Çiçikov'u soracağım size, –dedi Murazov.– Ne olmuş Çiçikov'a ve nasıl bir sorun söz konusu onunla ilgili olarak?

— Çiçikov'la ilgili olarak anlatacaklarım duyulmuş, görülmüş şeyler değil! Bilseniz Afanasiy Vasilyeviç, öyle işler yapıyor ki... Vasiyetnamenin sahte olduğunu biliyor muydunuz? Gerçek vasiyetname bulundu: Bütün çiftlik iki evlatlığa bırakılmış!

— Ne diyorsunuz? Peki sahte vasiyetnameyi kim düzenlemiş?

— Olaydaki bütün iğrençlik de burada zaten! Ölümden sonra düzenlenmiş vasiyetname. Çiçikov bir kadın bulmuş, bu kadın rahmetlinin yerine geçmiş ve düzenlenen sahte vasiyetnameyi imzalamış. Müthiş ilginç bir durum! Dediklerine göre dilekçe yağıyormuş mahkemeye. Dört bir yandan, kimsenin bilmediği, yepyeni birtakım akrabalar çıkıyormuş! Mariya Yeremeyeva'ya talip olan olana! Hatta iki memur onun yüzünden kapışmış! Görüyor musunuz, olaylar nerelere dayanmış durumda Afanasiy Vasilyeviç!

— İnanır mısınız, hiç haberim yok bütün bunlardan! Haklısınız... Pek temiz olduğu söylenemez durumun. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu Pavel İvanoviç Çiçikov son derece gizemli biri.

— Ben de kendi adıma bir dilekçe verdim: Rahmetlinin en yakın akrabası, dolayısıyla mirasçısı olduğum kayıtlara geçsin diye.

"Afanasiy Vasilyeviç akıllı adam," diye düşündü Hlobuyev, Murazov'un yanından çıkmış, yolda yürüyordu. "Önünü

sonunu iyice hesapladıktan sonra vermiştir herhalde bana bu görevi? Görevini yerine getir, gerisine karışma!” Hlobuyev yolların, yolculukların hayaline dalarken, Murazov da son cümlesini yineleyip duruyordu: “Bu Pavel İvanoviç Çiçikov son derece gizemli biri! Ah, bu azim, bu irade hayırlı bir işe yöneltilebilse!

Fakat biz şimdi Hlobuyev’le Murazov’u kendi hallerine bırakalım, Çiçikov neler yapıyor ona bakalım

Mahkemeye gerçekten de dilekçe yağıyordu; kimselerin duymadığı birtakım akrabalar ortaya çıkıyor, yaşlı kadının bıraktığı müthiş servete akbabaların leşe saldırdığı gibi saldırıyorlardı. Çiçikov’la ilgili ihbarlar, son vasiyetnamenin sahte olduğuyla ilgili ihbarlar, son vasiyetnamenin değil, asıl ilk vasiyetnamenin sahte olduğuyla ilgili ihbarlar, hırsızlık iddiaları, paraların bir bölümünün saklandığıyla ilgili iddialar... birbirini izliyordu. Çiçikov’un ölü canlar ticareti yaptığıyla ve gümrüklerde çalıştığı yıllarda kaçakçılık olaylarına karıştığıyla ilgili birtakım kanıtlar ortaya çıktı. O arada geçmişi didik edilmiş, önceki marifetleri öğrenilmişti. Bütün bunların kokusunu nasıl aldıklarını, bunca şeyi nasıl öğrendiklerini Tanrı bilirdi! Çiçikov’un aklından geçirdiği, kendisiyle dört duvardan başka kimseciklerin bilmediği tasarılarla ilgili olarak bile kanıtlar bulunmuştu. Tüm bunlar şimdilik yalnızca mahkemenin bildiği gizlerdi, Çiçikov’un hiçbir şeyden haberi yoktu; aslında hukuk danışmanından aldığı bir pusuladan anladığı kadarıyla işler karışmaya başlamıştı. Çok kısa bir pusulaydı bu: “Size işlerin berbat bir hal almaya başladığını söylemek zorundayım. Ama unutmayın: Telaşa kapılmak yok! Burada en önemli şey sizin sakin olmanız! Bu işin altından kalkacağız.” Pusula içini rahatlattı Çiçikov’un, “Bu adam gerçek bir dâhi!” diye düşündü.

Keyfinin dört dörtlük olması için bir o eksikmiş gibi, terzi de diktiği yeni frakıyla çıkıp gelmesin mi! Kendini alevli duman

rengi frakının içinde görmek için sabırsızlanan Çiçikov, hemen frakın pantolonunu giydi: Üzerine sıkıca oturuyordu; butları, baldırları gergince ortaya çıkmıştı; kumaşın özelliğinden olacak, gerginlik sanki bir kat daha artmış gibiydi. Pantolon askılarını bağlayınca göbeği davul gibi ortaya çıktı. Fırçayla göbeğine hafifçe vurup, “Aptal şey!” dedi. “Ama yine de güzelsin!” Frak sanki pantolondan da güzel dikilmiş gibiydi: Tek bir pot yoktu; üzerine tam oturuyordu. Çiçikov sağ koltuk altının biraz dar gibi olduğunu söyledi, ama bu durum belin oturuşunun güzelliğini daha bir ortaya çıkarıyordu. Zafer kazanmış bir kumandan edasıyla bir kenarda dikilen terzinin söylediği tek söz şu oldu: “Daha iyisini ancak Petersburglu terzilerin dikebileceğinden emin olabilirsiniz efendim.” Terzi, Petersburgluydu ve tabelasında “Paris’ten ve Londra’dan Yabancı Terzi” diye yazıyordu. Şakadan hiç hoşlanmazdı: Bu iki kenti öne sürerek çıkabilecek bütün rakiplerinin bir çırpıda ellerini kollarını bağlamış ve bu kentlerin adlarının kullanılmasını engellemiş oluyordu. Kent mi yoktu: Onlar da Karlsruhe, Kopenhag gibi kentlerin adlarını alsınlardı!

Terzinin ücretini cömertçe ödeyen Çiçikov, aynada kendini estetik duygularla ve con amore[53] izleyen bir artist gibi, can sıkıntısından aynada kendine bakmaya başladı. Sanki işler daha bir yolunda gibiydi: Yanakları daha da güzelleşmiş, çenesi iyiden çekici bir hal almıştı; beyaz yakalığı yüzüne, mavi atlas kravatı beyaz yakalığına, yeni moda kırmalarla süslü plastronu atlas kravatına, göz alıcı kadife yeleği, plastronuna renk veriyordu; alevli duman rengi frakı ise, kıpkırmızı çakıntıları ve ipeksi ışıltılarıyla bütün hepsine renk veriyordu. Sağa döndü – güzel! Sola döndü – daha da güzel! Bir teşrifatçı hareketi yaptı – güzel! Pililer o kadar harikaydı ki gerçek bir Fransız’ı bile kıskandırabilecek şekilde Fransızlar gibi kaşınabilen, kızıp kendinden geçtiği zaman bile Rusça bir şeyler söyleyerek kendi kendini yerin dibine geçireceğinden korkan, hatta

belki Rusça sövmeyi de beceremeyen, bu yüzden tepesini attıran kişiyi bile Fransız aksanıyla paylayan (Tanrım, ne büyük incelik!) bir beyin hareketlerini yaptığında bile frakı bana mısın demedi! Başını yana eğip son derece eğitimli, orta yaşlardan bir hanımı selamlama pozu aldı: Tek kelimeyle tablo gibiydi! Hey, ressam! Al fırçanı, göster hünerini! Keyfinden havaya sıçradı, antraşa'yı[54] andırır hafiflikte bir sıçramaydı bu, ama yine de komodin sallandı, üzerindeki kolonya şişesi yere düştü. Aldırmadı bile buna. Tam da ondan beklendiği gibi “Aptal şişe!” diye söylendi, sonra “Acaba kimden başlasam ziyaretlere?..” diye düşünmeye başlamıştı ki...

Birden ön tarafta mahmuz şakırtılarıyla karışık bir gürültü oldu ve son derece ürkünç, tepeden tırnağa silahlı bir jandarma ortaya çıkıverdi. “Derhal genel valinin huzuruna çıkmanız gerekiyor!” dedi jandarma. Çiçikov'un bir anda ağzı dili kurudu. Başında at kuyruğu, göğsünde çapraz kayışları, belinde upuzun süvari kılıcı, öbür yanında tüfek mi ne olduğu belirsiz bir başka silah asılıydı jandarmanın ve tek başına bir orduyu andırıyordu. Çiçikov itiraz makamından biraz hık mık eder gibi olunca, adam son derece kaba bir biçimde: “Bana hemen şu anda getireceksin diye emredildi!” dedi. Kapının gerisinde, sofada irikıyım bir başka silahlı adam daha görülüyordu. Camdan baktı: Dışarıda da bir araba bekliyordu. Yapabileceği bir şey yoktu. Gidecekti. Üstündeki ateşli duman rengi yepyeni frakıyla tir tir titreyerek arabaya binecek ve askerlerle birlikte genel valinin huzuruna çıkacaktı.

Valiliğe varınca kendini toparlamasına bile izin vermediler. “Çabuk olun, prensi bekletmeyin!” dediler. Çevresine bakındı, pek çok kurye, memur vardı; evraklar, paketler elden ele geçiyordu. Onu büyükçe bir salondan geçirirlerken aklında tek bir şey vardı: “Ellerindeyim artık... ne mahkeme ne bir şey, doğruca Sibirya'ya yollayacaklar! –Yüreği öyle bir

atıyordu ki en kıskanç aşığın yürek atışı hiç kalırdı yanında! Sonunda kapılar açıldı ve çantalar, kitaplar, dolaplarla dolu geniş odaya girdi. Prens müthiş öfkeliydi.

“Mahvedecek beni!” diye düşündü Çiçikov. “Ruhumu yok edecek, kurdun kuzuyu parçalaması gibi parça parça edecek beni!

— Hapse atılmanız gerektiği halde acıdım size ve kentte kalmanıza izin verdim! Ama siz ne yaptınız: Yeniden onurunuzu ayaklar altına aldınız, kendinizi kimsenin hayaline bile gelmeyecek bir düzenbazlıkla yeniden beş paralık ettiniz!

Öfkesinden dudakları titriyordu prensin.

Bütün bedeni korkudan zangır zangır titreyen Çiçikov:

— Nasıl yani, efendimiz, düzenbazlık? –dedi.

Vali, birkaç adım yaklaşıp Çiçikov’un gözlerinin içine bakarak:

— Kendisine sahte vasiyetname yazdırdığınız kadın yakalandı, –dedi.– Sizinle yüzleştirilecek.

Çiçikov’un yüzü kireç gibi oldu.

— Efendimiz! Her şeyi açıklayacağım. Suçluyum. Gerçekten suçluyum. Ama bildiğiniz gibi değil. Düşmanlarımın oyununa geldim.

— Sizi kimse oyuna getiremez! Hiç kimse alçaklıkta elinize su dökemez! En müthiş düzenbaza bile pabucunu ters giydirirsiniz siz! Hayatınız boyunca dürüst tek bir iş yapmadığınızdan eminim. Elde ettiğiniz her kopeki onursuzca, çalıp çırparak elde ettiniz; kırbaçlanmanızı ve derhal Sibirya’ya sürülmenizi gerektirecek suçlar bunlar. Ama artık yeter. Hemen şimdi hapse atılacaksın ve orada en azılı haydutlarla birlikte alın yazının belirlenmesini

bekleyeceksin. Aslında bu bile bir nimet sayılır senin için, çünkü sen oradaki adamların hepsinden daha alçaksın! Onlarda üst baş perişan, ama sende...

Vali, Çiçikov'un alevli duman rengi frakına baktı, sonra uzanıp çıngırağın ipini çekti.

— Efendimiz! Acıyın! –diye haykırdı Çiçikov.– Siz de bir aile babasısınız! Bana değil, yaşlı anacığıma acıyın!

— Yalan söyleme! –diye bağırdı öfkeyle prens.– Geçen sefer çocuklarım, ailem deyip aldatmıştın beni, şimdi de yaşlı anama acıyın diyorsun!

— Efendimiz! Ben dünyanın en alçak, en aşağılık insanıyım! Kabul ediyorum! –dedi Çiçikov .... bir sesle.[55] Evet, gerçekten yalan söyledim: Ne çocuklarım ne de bir ailem var. Ama Tanrı şahidimdir, hep bir karım olsun istedim; bir insan ve yurttaş olarak üzerime düşenleri yerine getirmek, böylelikle büyüklerimizin ve yurttaşların sevgisini, saygısını kazanmak istedim. Ama hayat, koşullar bir lokma ekmeğin bedelini öyle ağır ödetti ki! Kan oldu bazen bu bedel! Öte yandan, attığı her adımda insanı ayartan, baştan çıkaran birileri, bir şeyler... düşmanlar, hırsızlar, uğursuzlar... Tüm hayatım fırtınalar arasında kalmış, kaderi rüzgârın elinde olan bir gemi gibi geçti. Ben de bir insanım efendimiz!

Birden sel gibi yaşlar boşandı gözlerinden. Olduğu gibi, üzerinde alevli duman rengi frakı, kadife yeleği, atlas kravatı, yeni pantolonu ve taranmış saçlarıyla, ardında kolonya kokuları bırakarak prensin ayaklarına attı kendini.

— Uzak dur benden! Asker çağırın, alıp götürsünler bunu buradan!

— Efendimiz! –diye haykırdı Çiçikov ve iki koluyla birden prensin çizmelerine sarıldı.

Prensin tüm bedeninde bir ürperti dolaştı.

Çizmelerini Çiçikov'un kollarından kurtarmaya çalışarak:

— Çekilin! Uzak durun benden! –diye bağırdı.

— Efendimiz! Bağışlandığımı duyuncaya kadar kalkmayacağım yerden! –diye bağırdı Çiçikov ve prensin çizmelerini sımsıkı kavrayan kollarını gevşetmediği için, prens bacaklarını çektikçe alevli duman rengi frakıyla yerde sürünmeye başladı.

— Bırakın diyorum size! –diyordu prens, iğrenç bir böceği üzerine basıp ezecek cesareti olmayanların yüz ifadesiyle. Sonra ayağını öyle bir silkeledi ki, Çiçikov burnunda, dudaklarında ve yuvarlak çenesinde darbeler hissetti; yine de çizmeleri bırakacağı yerde daha bir kuvvetle sarıldı. Sonunda çam yarması iki jandarma iki kolundan tutup onu yerden kaldırdılar, odadan çıkardılar. Yüzünde renk diye bir şey kalmamıştı; ölü gibiydi: Karşısında zebella gibi ölümün karartısını gören biri ancak böyle insan doğasına aykırı bir dehşete kapılabilirdi.

Merdiven başında Murazov'u gördü. Birden bir umut ışığı yandı içinde. Doğaüstü bir güçle jandarmaların elinden sıyrıldı, Murazov'a doğru koştu, yaşlı adamı şaşkınlık içinde bırakarak ayaklarına kapandı.

— Pavel İvanoviç... neyiniz var azizim? –diye sordu Murazov.

— Kurtarın! Hapse atacaklar! Öldürecekler!

Jandarmalar sözünü tamamlamasına fırsat vermeden çekip götürdüler.

Askerlerin keskin ayak kokusuyla dolu bodrumda ıslak, loş bir yere kapattılar onu; boyasız bir masa, iki iğrenç sandalye, parmaklıklı bir pencere, kendini ısıtmaktan aciz,

deliklerinden duman salan, ahı gitmiş vahı kalmış bir çürük soba vardı içeride; alevli duman rengi yeni frakıyla tam insanların dikkatlerini çekmeye ve yaşamın tadını çıkarmaya başlamışken kahramanımız işte böyle bir yere kapatılmıştı. Zorunlu şeylerini, örneğin içinde paralarının da olduğu tahta kutusunu bile yanına almasına izin vermemişlerdi. Bütün belgeleri, ölü canların satış sözleşmeleri hepsi memurların elindeydi! Yere yığıldı, acının ve umutsuzluğun etobur kurdu, tümüyle korunmasız yüreğini artan bir iştahla kemirmeye başlamıştı. Çok değil, bunun gibi bir gün daha geçirse, belki Çiçikov diye biri kalmazdı dünyada. Ama işte acı çekenlere uzanan bir el çok geçmeden ona da uzandı. Bir saat kadar sonra hücresinin kapısı açıldı, Murazov girdi içeri.

Cehennemi bir sıcakta ağzı dili kurumuş, yüzü gözü toz toprak içinde yerde yarı baygın yatan bir yolcunun dudaklarından içeri serin pınar sularının dökülmesi bile o yolcuyu zavallı Çiçikov'un Murazov'u gördüğü anda canlandığı kadar canlandıramazdı.

— Kurtarıcım! –diye atıldı Çiçikov ve Murazov'un elini yakalayıp önce dudaklarına, sonra kalbine götürdü.– Bu bahtsızın ziyaretine geldiğiniz için Tanrı yüzünüze gülecektir!

Gözyaşlarına boğuldu.

Yaşlı adam ona derin bir keder ve acıyla baktı, sonra:

— Ah, Pavel İvanoviç, Pavel İvanoviç! Ne yaptınız?

— Evet, alçağım! Suçluyum! Suç işledim! Ama insaf edin, insaf edin, böyle mi davranılmalıydı bana? Bir soyluyum ben. Sorgusuz sualsiz hapse atıldım, varıma yoğuma el konuldu; eşyalarıma, tahta sandığıma: Param, servetim, varım yoğum her şeyim o sandıktaydı benim! Afanasiy Vasilyeviç, o serveti dişimle tırnağımla, terime kanımı katarak yaptım ben!

Yaşadığı derin acı ve heyecana daha fazla dayanamayıp, hücrenin kalın duvarlarından geçerek ötelerde boğuk boğuk yankılanan hüngürtülerle ağlamaya başladı; atlas kravatını çekip kopardı, alevli duman rengi frakını yakasından tuttuğu gibi eteğine kadar yırttı.

— Pavel İvanoviç, ne fark eder! Siz artık servet gibi şeylerle, hatta dünyada var olan her şeyle vedalaşmalısınız. Siz insan elinden çıkmayan, acımasız bir yasanın pençesine düştünüz!

— Kendi kendimi mahvettim! Vaktinde durmayı bilemedim! İyi ama neden bu kadar ağır bir ceza Afanasiy Vasilyeviç! Eşkıya mıyım, haydut muyum, tek bir insan benim yüzümden zarara mı uğramış, mutsuz mu olmuş? Terime kanımı katarak, dişimle tırnağımla kazandım, sahip olduğum her kopeki! Peki neden kazandım o kopekleri? Ömrümün kalanını bolluk ve gönenç içinde geçirmek ve yurdumun esenliği adına, yurduma hizmet adına sahip olmayı düşündüğüm çocuklarıma bir şeyler bırakmak için! Bazen yoldan çıktığım oldu, inkâr etmiyorum: Yoldan çıktım! Ama yapabileceğim başka bir şey yoktu! Doğru yoldan gidersem bir yere varamayacağımı gördüm ve kestirme yola saptım! Ama çalıştım, eşek gibi çalıştım! Peki, bu alçaklar? Bu hazine yağmacıları? Cebinde meteliği olmayan insanları soyanlar? Afanasiy Vasilyeviç! Ben kaç kez sahip olduğum her şeyi kaybettim. Buna karşın kendimi içkiye vermedim. Benim yerimde başkası olsa meyhane köşelerinde ölür giderdi. Ben öyle yapmadım. Çok çalıştım, çok sabrettim! Sahip olduğum her kopekin diyetini en korkunç acılarla ödedim. Benim bütün hayatım mücadeleyle geçti: Dalgalar arasında savruldum durdum... ve kaybedildi Afanasiy Vasilyeviç, düşünebiliyor musunuz: Böylesine korkunç ve akıl almaz bir mücadeleyle kazanılan her şey... kaybedildi!..

Sözlerini tamamlayamadı, yüreğini sıkıştıran acıya daha fazla dayanamayıp böğürürcesine ağlamaya başladı, kendini

bir sandalyeye bıraktı; üzerinden sarkan giysi parçalarını koparıp koparıp atmaya başladı; iki elini birden daldırıp, sağlamlıklarını daha önce de kontrol ettiği saçlarını koparırcasına çekiştirdi: Saçlarından yükselen acının içindeki derin acıyı az da olsa bastırması ona haz veriyordu.

Düne kadar ortalıkta itibarlı biri gibi dolaşan, şu anda ise karşısında yırtık frakı, düğmeleri açık pantolonu, kanlı elleriyle perişan bir şekilde duran Çiçikov'a kederli gözlerle bakıp başını acı acı sallayan Murazov:

— Ah, Pavel İvanoviç, Pavel İvanoviç! –dedi.– Düşünüyorum da, bütün bu azim ve hırsınızı iyi amaçlar uğruna harcamış olsaydınız kim bilir neler olurdu! İyiliksever insanlarımız da keşke sevdikleri o iyilik uğruna, sizin kopek üstüne kopek koyabilmek için gösterdiğiniz olağanüstü çabaya benzer bir çaba gösterebilselerdi! Siz kopek üstüne kopek koyabilmek için kendinize nasıl acımadınızsa, onlar da kendilerine öyle acımasız davranıp iyilik uğruna özsaygılarından, kibirlerinden özveride bulunabilselerdi!

Murazov'un iki eline birden yapışan Çiçikov:

— Afanasiy Vasilyeviç! –dedi– Eğer şuradan kurtulabilirsem ve eğer servetim de bana geri verilirse, size ant içerim ki bambaşka bir hayata başlayacağım! Kurtarın beni ey iyiliksever insan, kurtarın!

— Bir şey gelmez ki elimden! Yasalarla savaşmam gerekir. Bunu göze alsam bile, prens adalet konusunda ödünsüzdür, tek adım geri atmaz!

— Velinimetim! Sizin elinizden her şey gelir! Beni korkutan yasalar değil. Yasalara karşı bir yol bulurum ben; ama suçsuz yere hapse atılmak, buralarda böyle köpek gibi ölüp gitmek, servetim, sözleşmelerim, kâğıtlarım, tahta sandığım... kurtarın!

Murazov’un ayaklarına kapandı, gözyaşlarıyla çizmelerini ıslattı.

— Ah, Pavel İvanoviç, Pavel İvanoviç! –dedi yaşlı adam, başını ağır ağır sallayarak.– Nasıl kör etti gözünüzü böyle bu para hırsı sizin? Bu yüzden içinizdeki sesi bile duymaz olmuşsunuz?

— Söz! İçimdeki sesi de duyacağım bundan sonra... ama önce kurtarın!

— Pavel İvanoviç, –dedi Murazov, biraz bekledi, sonra:– Sizi kurtarmak benim elimde olan bir şey değil, –dedi,– bunu siz de biliyorsunuz. Ama size biraz daha insaflı davranılması için elimden geleni yapacağım. Başarabilir miyim bilmiyorum, hiç umudum da yok, ama olur da salıverilmenizi sağlarsam, o zaman sizden bu çabamın karşılığını isterim: Mal mülk edinmek için bundan böyle yanlış yollara sapmayacaksınız! Ben eğer bütün servetimi kaybedecek olsaydım, ki benim servetim sizinkinden çok daha büyüktür, yemin ederim, tek damla gözyaşı dökmezdim. İnanın, elinizden alınabilir servet hiçbir şeydir! Kimsenin alamayacağı, çalamayacağı, el koyamayacağı servetinizdir asıl önemli olan! Yaşayaca-ğınız kadar yaşadınız şu dünyada... yaşamınızın dalgalar arasında savrulan bir gemiye benzediğini söylediniz. Artık ömrünüzün kalanını adayacağınız bir şeyiniz var. Yakınında kilise olan, temiz insanların yaşadığı bir köşe bulun kendinize, çoluk çocuğum da olsun diye şiddetli bir arzu duyuyorsanız, fazla varlıklı olmayan, ölçülü, basit yaşamı küçümsemeyen iyi bir kızla evlenin. Bu gürültülü, hareketli dünyayı ve onda sizin başınızı döndüren bütün o ayartıcı, gönül çelici, baştan çıkarıcı şeyleri unutun. Siz o ayartıcı dünyayı unutun, o da sizi unutsun. Çünkü o dünyada teselli bulamazsınız. Siz de görüyorsunuz: Düşmanlıklarla, hainliklerle, insanı baştan çıkaran şeylerle dolu bir dünya bu.

Çiçikov düşünceye daldı. Daha önce hiç bilmediği, açıklayamadığı, tuhaf birtakım duygularla doldu içi: Çocukluğundaki katı, baskıcı eğitim, yaşadığı evin tenhalığı, ailesiz, kimsesiz geçen çocukluğu, yoksulluk, kendisine hep tipinin taşıdığı karlarla örtülmüş asık yüzlü, soğuk bir kış penceresinden bakan alın yazısı... bu türden duyguların baskı altına aldığı bir şeyler uyanmak ister gibiydi içinde.

— Kurtarın beni Afanasiy Vasilyeviç! –dedi, çığlık atar gibi.– Öğütlerinizi tutacağım ve kendime bambaşka bir yaşam kuracağım! Size söz veriyorum!

— Bakın, sözünüzden dönmek yok Pavel İvanoviç! –dedi Murazov, uzanıp onun ellerini tutarak.

Zavallı Çiçikov derin bir göğüs geçirdikten sonra:

— Böylesine korkunç bir ders almamış olsaydım, belki dönebilirdim sözümden, –dedi.– Ama ders ağır oldu, çok ağır, çok, çok, çok ağır... Afanasiy Vasilyeviç!

— İyi ki ağır oldu. Bunun için Tanrıya şükretmelisiniz. Sizin için bir şeyler yapmaya çalışacağım. Ne yapabilirim ben de bilmiyorum, ama elimden geleni yapacağımdan emin olabilirsiniz.

Bunları söyledi ve çıktı.

Çiçikov artık ne frakını, ne böğürürcesine ağlayarak gırtlağını paralıyordu; sakinleşmişti.

“Yo, yeter artık!” diye geçirdi içinden. “Başka, bambaşka bir hayat gerek bana! Artık aklımı başıma toplamam gerek! Şu işten bir sıyrılayım, küçük bir sermayeyle uzaklarda bir yere... iyi ama ya satın aldığım canlar?.. Onca emekle bu hale getirdiğim bir işi niye bırakayım ki? Tamam, başka can satın almam, ama aldıklarımı hazineye rehine bırakırım. Hiç kolay sahip olmadım ben onlara! Onları rehin edeceğim, elime geçecek parayla da çiftliğimi satın alacağım. Toprak

sahibi olacağım. Çünkü bir toprak sahibinin yapabileceği öyle güzel şeyler var ki!” Kostanjoglo’nun oradayken kapıldığı duygular yeniden uyandı içinde: O sıcak, sevimli akşam ışığında ev sahibinin çiftlik yaşamının yararları, topraktan nasıl yüksek verim alınacağı üzerine tatlı tatlı anlattıkları geldi aklına. Sanki kır yaşamının bütün güzelliklerini olanca derinliğiyle kavrayabilirmiş gibi, gözünde kır yaşamından nefis sahneler canlandı. “Aptalız biz, hep bir telaş, koşuşturma içindeyiz! Hep boş durmaktan! Aslında her şey elimizin altında, ama biz onları fersah fersah uzaklarda arıyoruz. İnsan gerçek hazzı ancak çalışmakta bulabilir. Kendi elinle yetiştirdiğin bir üründen daha tatlı bir şey olabilir mi? Yok, hayır! Çalışacağım ben! Köye yerleşeceğim, başkalarına örnek olacak, onlar üzerinde olumlu etkiler yaratacak dürüst, onurlu bir yaşam süreceğim. Ne yani, elimden gelmez mi benim bütün bunlar? Bu işlere karşı belli ölçüde yeteneğim var, özenliyim, becerikliyim, sağduyuluyum, tutarlıyım, inatçıyım... iş karar vermekte! Şu anda toprakla ilgili, o toprağın bulunduğu yerden ayrılmadan, orada çalışarak yerine getireceğim bir görevim olduğunu gerçekten ve çok açık olarak hissedebiliyorum.”

Ve kentlerin gürültüsünden uzak, boş durmaktan insanın kafasına takılan o saçma ve ayartıcı şeylerden uzak, çalışmayla dolu dolu geçen bir yaşam canlandı gözünde; öylesine canlı ve çekiciydi ki hayalleri, ne denli tatsız bir durum içinde bulunduğunu neredeyse unuttu; buradan kurtulabilse ve servetinin de hiç değilse bir kısmını kendine geri verseler, bu ağır dersi Tanrının bir lütfu olarak görmeye ve bu nedenle Tanrıya şükretmeye hazır olduğunu düşünüyordu ki... uğursuz hücresinin tek kanatlı kapısı aralandı, memur kılıklı biri girdi içeri: Samosvistov’du bu, iriyarı, harika bir arkadaştı Samosvistov; içki masalarının aranan adamıydı, dünyaya Epikürcü açıdan bakan, arkadaşlarının deyişiyle “anasının gözü” bir tipti. Savaş

zamanı olsa harikalar yaratabilirdi: Örneğin onu en ulaşılmaz, geçit vermez yerlere yollayacaktınız, hatta düşmanın burnunun dibinden topunu çalmasını isteyecektiniz, bunun bile üstesinden gelirdi, hatta bu tam ona göre bir iş olurdu. Askeri alanda çalışmış olsaydı herhalde dürüst bir asker olurdu, ama ne yazık ki asker değildi, o yüzden de gırtlağına kadar pisliğe batmıştı. Anlaşılır gibi değil, ama arkadaşlarına karşı çok iyiydi, hiçbirini satmamıştı, verdiği sözleri hep tutmuştu; ama kendinden yükseklere, amirlerine karşı düşmanca denebilecek duygularla doluydu; onları en küçük yanlışlarından, ihmallerinden yararlanarak vurulmaları gereken düşmanları olarak görürdü.

Kapının ardından sımsıkı kapandığına iyice aklı yattıktan sonra:

— Bütün olup bitenleri biliyoruz, –dedi.– Ama bunların hiç önemi yok, hiç! Korkmayın. Her şey yoluna girecek. Herkes sizi ve... hizmetkârlarınızı kurtarmak için çalışıyor. Her şey için otuz bin ruble! Hepsi bu kadar!

— Sahi mi? –dedi Çiçikov, çığlık atar gibi.– Tümüyle temize çıkacak mıyım?

— Tümüyle! Uğradığınız zarar ziyan da tazmin edilecek!

— Peki bu zahmetinize karşılık benden istediğiniz?

— Otuz bin! Ama her şey bunun içinde: Bizim payımız, valilik görevlilerinin ve sekreterin payları...

— İyi ama nasıl yapacağız bu işi? Tahta sandığıma, bütün eşyalarıma el kondu?

— Bir saat içinde her şeyinize kavuşacaksınız. El sıkışıyor muyuz?

Çiçikov elini uzattı. Kalbi deli gibi çarpıyordu. Olup bitenlere inanmakta zorlanıyordu.

— Şimdilik hoşça kalın! Ayrıca ortak dostumuzun size iletmemi istediği bir şey var: En önemlisi sakin olmanız ve moralinizi bozmamanızmış!

“Hmm, anlıyorum, hukuk danışmanı!” diye geçirdi Çiçikov içinden.

Samosvistov çıkıp da Çiçikov yalnız kalınca bir kez daha düşündü kendisine söylenenleri: İnanamıyordu duyduklarına. Bir saat geçmeden tahta sandığını teslim ettiler kendisine: Kâğıtları, paraları hepsi tamamdı. Samosvistov eşyaların emanete alındığı yere bir amir gibi gitmiş, oradaki nöbetçileri görevlerini iyi yapmadıkları için azarlamış, ek nöbetçiler konulmasını emretmiş ve yalnızca tahta sandığı almakla kalmayıp, Çiçikov’u zor duruma düşürebilecek bütün kâğıtları toparlamış, bunları paket yapıp güzelce mühürlemiş ve bunların tutuklunun gece için gerekli eşyaları olduğunu söyleyerek oradaki askerlerden birinden Çiçikov’a götürmesini istemişti.

Böylece Çiçikov yalnız önemli kâğıtlarına sahip olmakla kalmadı, nazik bedenini sıcacık örtecek giysilerine de kavuştu. Bu beklenmedik, hızlı gelişme karşısında tarifsiz bir sevince kapılarak yeniden tatlı hayallere bırakıverdi kendini: Akşamları tiyatro, kur yaptığı dansçı kızla buluşmalar... Sessiz, sakin köy yaşamına ilişkin hayalleri gitgide soluklaştı, kent ve onun gürültülü yaşamı daha bir canlı, ışıltılı niteliğe büründü. Ah, hayat!

O arada Çiçikov davası, mahkemede ve olayla ilgili devlet dairelerinde dallandıkça dallanmış, içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Yazıcıların tüy kalemleri durmamacasına gıcırdıyor, karışık davalarda uzmanlaşmış deneyimli kafalar, enfiye çekip eğri büğrü satırları bir sanatçı gibi keyif duyarak inceliyorlardı. Hukuk danışmanı ortada hiç görünmemekle

birlikte bir büyücü gibi bütün işleri yönetiyordu: Kimse olayın aslını esasını anlayamadan herkesin kafasını karıştırmayı başarmıştı. Anlaşılmazlık, gizem, kargaşa büyüdükçe büyüdü. Gözü karalıkta kendini bile aşan Samosvistov, görülmemiş bir küstahlıkla, tutuklanan kadının gözaltında tutulduğu yere gitmiş ve öyle bir çalımla, öyle bir amir havasıyla girmişti ki içeri, nöbetçi onu görür görmez hazır ola geçip selama durmuştu.

— Ne zamandır buradasın asker?

— Sabahtan beri soylu efendim.

— Nöbet değişimine çok var mı daha?

— Üç saat var soylu efendim.

— Sen bana lazımsın. Komutanına söyleyeceğim, senin yerine başkasını göndersin.

— Başüstüne soylu efendim!

Samosvistov doğruca evine gitti, hiç zaman yitirmeden jandarma üniforması giydi, takma bıyıklar ve favorilerle kendini tümden tanınmaz hale getirdi. Doğruca Çiçikov'un tutulduğu yere gitti; yolda önüne çıkan ilk kadını tutuklayıp, kendi gibi yaman iki arkadaşına teslim etti. Sonra da bıyığı, sakalıyla tam bir jandarma gibi asıl kadının başını bekleyen gerçek nöbetçinin yanına gidip:

— Sen gidebilirsin, yerine beni gönderdiler! –dedi.

Çok geçmeden tutuklu kadının yerini, hiçbir şeyden haberi olmayan, az önce sokaktan kendisinin tutukladığı kadın aldı. Öbür kadını da bir yerlere götürüp öyle bir gizlediler ki kendisinden daha sonra da hiç haber alınamadı. Samosvistov askeri alanda bu mucizeleri yaratırken, hukuk danışmanı da sivil alanda başka harikalar yaratıyordu: Valiye bir şekilde savcının kendisi hakkında ihbarda bulunduğu

haberini ulaştırdı, jandarma yetkilisine kentteki bir gizli görevli memurun onun hakkında ihbarda bulunduğunu iletti, kentteki gizli görevli memur bulunup bu kez ona kentteki çok, çok gizli görevli bir memurun onun hakkında ihbarda bulunduğunu duyurdu. Sonuçta öyle bir durum yarattı ki birbirine düşürdüğü herkes akıl danışmak için ona gelmeye başladı. İşler her açıdan arapsaçına döndü, mahkemeye yağmur gibi ihbar yağmaya başladı; ortalığa dökülmeyen kirli çamaşır kalmadı! Gün yüzü görmedik, kimselerin aklının ucundan bile geçmeyen olaylar, hatta hiç olmamış olaylar bile, ortalığa saçıldı. Kim kimin yasadışı oğluydu, kimin sevgilisinin unvanı neydi, kimin karısı kimin sevgilisiydi... Skandallar, iğfaller, günahlar, günahkârlar... Çiçikov öyküsüyle ve ölü canlar ticaretiyle öyle birbirine karıştı ki bu iki olaydan hangisinin ötekinden daha saçma olduğunu anlayabilmek de olanaksızlaştı; çünkü olaylardan her ikisi de anlaşılmazlık açısından aynı üstünlüklere sahipti.

Sonunda dosya genel valinin önüne geldiğinde, zavallı prens okuduklarından hiçbir şey anlamadı. Kendisinden olayların bir özetini çıkarması istenen zeki ve işini iyi bilen bir memur az kaldı aklını oynatacaktı: Olayların anlaşılmasını sağlayacak tek bir ipucu yoktu ortada.

O aralar prensi düşündüren, birbirinden tatsız başka olaylar da vardı. Eyaletin bir bölümünde açlık baş göstermişti. Bölgeye gönderilen buğdayı dağıtmakla görevli memurlar görevlerini gereği gibi yapmamışlardı. Eyaletin bir başka bölümünde de Raskolnikler arasında bir hareketlilik başlamıştı. Deccal'in dünyaya geldiği ve ölü canları satın alarak insanları mezarında bile rahat bırakmadığı söylentileri yayılıyordu. Halk bir yandan sürekli dua ediyor, bir yandan da sürekli günah işliyordu; günah işliyordu, çünkü Deccal'i yakalama bahanesiyle sürekli olarak Deccal'le hiç ilgisi olmayan insanlar öldürülüyordu. Bir başka yerde köylüler toprak beylerine ve polis şefine karşı

başkaldırmışlardı. Birtakım serseriler başkaldıran köylüler arasında bir gün gelecek mujikler toprak beyi olacak, onlar gibi frak giyecek, toprak beyleri de uzun hırka giyip mujik olacaklar söylentisi yayılıyordu. Koskoca bir nahiye halkı, böyle bir şey olursa ortalığın toprak beyinden ve polis şefinden geçilmez olacağını düşünmeden, bundan böyle vergi vermeyeceklerini duyurdular. Zor kullanmak gerekti. Zavallı prensin morali çok bozuktu.

İlin vergilerini toplamakla görevli mültezim Murazov'un geldiğini haber verdiklerinde prens:

— Alın içeri, –dedi.

Yaşlı adam içeri girer girmez:

— İşte sizin Çiçikovunuz! –dedi vali.– Bir de onu savunuyordunuz. Benim diyen hırsızın bile hayal edemeyeceği bir iş çevirirken yakalandı kendisi!

— Bağışlayın ekselansları, hangi olaydan söz ettiğinizi anlayamadım.

— Sahte vasiyetnameler ve halk önünde kırbaçlanmayı gerektiren daha neler neler!..

— Ekselansları, Çiçikov'u savunmak için değil, ama belirtmek isterim ki vasiyetname işi henüz kanıtlanmadı, soruşturma sürüyor.

— Kanıt var! Ölen kadının yerine kılığı değiştirilerek geçirilen kadın yakalandı, elimizde. Kendisini özellikle sizin önünüzde sorguya çekeceğim.

Prens çıngırağı çaldı ve tutuklu kadının getirilmesini emretti.

Murazov susuyordu.

— Böyle iğrenç bir şey olabilir mi! –dedi prens büyük bir heyecanla.– Ve asıl utanç verici olanı: Kentin en büyük memurlarını, hatta valiyi bile işin içine karıştırmışlar. Hırsızların, serkeşlerin arasında valinin ne işi var!

— Vali de mirasçı da ondan efendim. O da mirasta hak iddia edebilir. Ya dört yandan üşüşenlere ne demeli ekselansları? İnsanlara özgü bir durum olsa gerek. Varsıl bir kadın öldü, ama ardında eli yüzü düzgün bir vasiyetname bırakmadı. Alıcı kuşlar da dört yandan saldırıya geçtiler.

— Anladım, ama ille de alçaklık mı yapmalı insan? Alçaklar! Dürüst tek bir memur yok elimde, hepsi birbirinden alçak, aşağılık!

— Ekselansları! Hangimiz gerektiğince iyiyiz? Dürüstüz? Doğruyuz? Kentimizdeki bütün memurlar onurlarına son derece düşkün ve işlerini çok iyi bilen kişilerdir, öte yandan günah hepimizin burnunun dibinde!

— Dinleyin Afanasiy Vasilyeviç! Tanıdığım, bildiğim tek dürüst insansınız; söyleyin bana, alçakları, hırsızları korumaktaki bu telaşınız neden?

— Ekselansları! –dedi Murazov.– Sizin o “alçaklar” diye adlandırdıklarınız kim olursa olsun, sonuçta onlar da insan. Yapıp ettiği kötülüklerin yarısının bilgisizliğinden, görgüsüzlüğünden kaynaklandığını bildiğiniz birini savunmaz mısınız? Kaldı ki her adımda bir haksızlık yapıyoruz ve her an, istemeden de olsa bir başkasının mutsuzluğuna neden oluyoruz. Ekselansları hatırlayacaklardır, kendileri de büyük bir haksızlık yapmışlardı...

Prens, sözün bir anda buraya nasıl geldiğini anlayamamanın verdiği şaşkınlıkla:

— Nasıl? –dedi.

Murazov durdu, düşündü, neden sonra:

— Hiç değilse şu Derpennikov[56] sorununda! –dedi.

— Afanasiy Vasilyeviç, devletin temel yasalarına karşı suç işlemek, vatana ihanetle aynı şeydir!

— Tümüyle bu yasanın yanındayım. Ama deneyimsizliği nedeniyle kafasını çelinip birtakım işlere karıştırılmış genç birini elebaşıymış gibi yargılamak ne kadar doğru? Derpennikov'un başına gelen de aynı şey. Derpennikov ve Vorog diye pislik biri! Suçları aynı değil, ikisine de aynı ceza veriliyor?

Prens aşırı heyecanla:

— Tanrı aşkına! –dedi.– Konuya ilişkin bildiğiniz bir şey mi var? Varsa söyleyin! Daha geçenlerde Petersburg'a cezasının hafifletilmesiyle ilgili bir yazı yazdım.

— Hayır, ekselansları! Sizin bilmediğiniz bir şeyleri bildiğim için söylemiş değilim bunu. Lehine kullanılabilecek bir durum vardı, ama kendisi bunun belirtilmesini istemedi, çünkü bir başkasının bu yüzden acı çekmesi söz konusuydu. Benimse burada üzerinde durduğum tek şey... zatıaliniz karar vermekte biraz acele ettiniz sanki. Bağışlayın ekselansları, doğaldır ki kendi sınırlı aklımla değerlendiriyorum. Birkaç kez bendenize açık konuşmamı buyurmuştunuz. Komutanlık yaptığım yıllarda elimden çok insan geldi geçti; iyisi de vardı içlerinde, kötüsü de... Her insanın eski yaşamını göz önünde bulundurmak gerekir, çünkü çoğu kez soğukkanlılıkla bakılmıyor olaya, hemen suçluya bağırılıp çağırılmaya başlanıyor, böylece adam yalnızca korkutulmuş oluyor ve ağzından işe yarar tek bir laf alınamıyor. Halbuki onunla oturup insan gibi konuşulsa, suçunu itiraf edeceği gibi, bağışlanmayı da dilemeyecektir. Hatta bu yüzden kimseye de kızmayacaktır, çünkü kendisini

cezalandıranın bir insan değil, yasa olduğunu açıkça görecektir.

Prens düşünceye daldı. Bu sırada odaya elinde çantayla genç bir memur girdi ve saygıyla bir köşede durup beklemeye başladı. Genç, taze yüzünde kaygı ve çok çalışmanın izleri okunuyordu. Böylesine özel bir göreve boş yere getirilmemişti. İşlerle con amore ilgilenen birkaç sekreterden biriydi. Kibir, kendine çıkar sağlama, başkalarına öykünme gibi şeyler ona yabancıydı; burada olmasının tek nedeni, bir başka yerde değil, burada olması gerektiğine, dünyaya bunun için gelmiş olduğuna inanmasıydı. Enine boyuna araştırmak, incelemek, kılı kırk yarmak ve sonuçta karmaşık sorunu aydınlığa çıkaracak ipuçlarını yorumlamak... buydu onun işi. Tablo tamamlanmaya, olay bütünüyle gözünde canlanmaya ve gizemli nedenler bir bir ortaya çıkmaya başladı mı, bütün o didinmelerin, uykusuz gecelerin cömertçe ödülünü almış sayardı kendini. Ortaya çıkardığı bu gizemli ilişkiler tablosunu birkaç sözcükle insanlara aktarmak, böylece onların da bunu görmesini sağlamak geçerdi aklından. Karmaşık bir olayı gün ışığına çıkardığında, büyük bir yazarın çok zor bir cümlesini sonunda çözümleyerek, orada dile getirilen asıl düşünceyi bütünüyle kavrayıveren bir öğrenciden bile çok sevinirdi. Buna karşılık...[57]

....

— ... açlığın kol gezdiği yerlere yiyecek yetiştirme konusunu memurlardan iyi bilirim[58]: Gidip kimin neye gereksinimi olduğunu yerinde göreceğim. Ve eğer ekselanslarının izinleri olursa, Raskolniklerle de görüşmek isterim. Halktan biriyle konuşmaya istekli olacaklardır. Kim bilir belki de onlarla bir barış yapılmasına da yardımım dokunur? Sizden bu iş için para falan almayacağım, çünkü insanların açlıktan öldükleri böyle bir zamanda insanın kişisel çıkar peşinde olması utanç verici bir şey.

Ambarlarımda fazla buğday vardı, daha yeni Sibirya'ya yolladım. Önümüzdeki yıl da göndereceğim.

— Tanrı katında herhalde bir ödülü olacaktır bu iyiliğinizin Afanasiy Vasilyeviç! Bana gelince, kendi adıma hiçbir şey söylemeyeceğim, çünkü sizin de çok iyi bildiğiniz gibi, sözcüklerin yetmediği bir yer burası. Benden bir isteğiniz oldu, o isteğinizle ilgili olarak sormama izin verin: Benim bu davayı bir köşede unutulmaya terk etmek gibi bir hakkım var mı ve alçakları bağışlamak benim yönümden onurlu ve adil bir hareket olur mu?

— Böyle adlandırmak doğru olmaz ekselansları, inanın memurlarınızın çoğu son derece onurlu, dürüst insanlar. Ve inanın çok zor durumdalar ekselansları, gerçekten hiç kolay değil insanların durumu. Zaman olur her açıdan suçlu görürsünüz birini, ama işin içine girince bir bakarsınız, durum bambaşka!

— İyi ama, salıverirsem yine onlar bana ne derler sonra? Burunlarını havaya dikmezler mi, gözünü korkuttuğumuz için bizi salıverdi demezler mi? Saygısızlaşacaklar ve...

— İzin verirseniz bu konudaki düşüncemi söyleyeyim ekselansları: Toplayın onları karşınıza ve her şeyi bildiğinizi, bunun sizin durumunuzda biri için ne anlama geldiğini demin bana anlattığınız gibi açıklayın onlara ve sonra tek tek her birine sorun: Sizin yerinizde o olsa ne yapardı?

— Düzenbazlıkla zengin olma dışında soylu bir şeyler düşünebilirler mi sanıyorsunuz? Gülüp alay edeceklerdir benimle?

— Öyle olacağını hiç sanmıyorum ekselansları. Rus insanının en kötüsünde bile, bir adalet duygusu vardır. Yahudi'den değil, Rus'tan söz ediyoruz burada! Hayır, ekselansları, sizden bir şey gizleyecek değilim. Az önce bana söylediklerinizin aynısını onlara da söylemek lütfunda

bulunun. Onlar sizi kibirli, gururlu, kimseyi dinlemek istemeyen, kendinden emin biri olarak biliyorlar; bırakın öbür yanınızla da görsünler sizi. Sizin işiniz haktan yana olmak, onların değil; Tanrının önündeymiş ve günah çıkartıyormuşsunuz gibi konuşun kendileriyle.

— Afanasiy Vasilyeviç, –dedi prens dalgın, düşünceli,– bu konuyu düşüneceğim, ama öğüdünüz için şimdiden teşekkür ederim.

— Çiçikov'u, efendim, bağışlayacak mısınız?

— Söyleyin o Çiçikov'a bir an önce toz olsun buralardan! Ve ne kadar uzağa giderse o kadar iyi olur! Bana kalsa asla bağışlamazdım ya...

Murazov eğilip prensi selamladı ve oradan doğruca Çiçikov'un yanına gitti. Oldukça iyi bir restorandan porselen tabaklar içinde getirtilmiş güzel bir yemeği yemenin keyifli ruh hali içinde buldu onu. Yaşlı adam, Çiçikov'un daha ilk bir iki sözünden onun entrikacı memurlarla konuştuğunu hemen anladı. Hatta şu ünlü hukuk danışmanının da bu işle bir şekilde ilgisi bulunduğu ortadaydı.

— Bakın Pavel İvanoviç, –dedi,– size özgürlüğünüzü getirdim, ama bir koşulla: Her şeyinizi toparlayacak ve hemen burayı terk edeceksiniz! Hemen! Bir an bile yitirmeden! Yoksa durumunuz daha da kötüleşecek! Birinin sizi bu işlerin içinden sıyırmak için birtakım numaralar çevirdiği de biliniyor. Bakın, aramızda kalsın, ama bu bir ortaya çıkacak olursa, kimse kendini kurtaramaz. O adam çevresindekileri yakmaktan zevk alan biridir, salt eğlence olsun diye yapar bunu. Şu andaki ruh halinizin sizi burada bıraktığım andakinden daha iyi olduğunu görüyorum. Bakın, şaka bir yana: İnsanlar şu miras için birbirlerini paralıyorlar; tıpkı öte dünyayı düşünmeden bu dünyada daha çok mal edinmek uğruna birbirlerini paraladıkları gibi. Oysa miras hiç önemli değil burada. İnsanlar bugün ruhsal varlıklarını

zenginleştirmeyi düşünecek yerde, öte dünyayı düşünecek yerde, bu dünyada zengin olmak için birbirlerini paralıyorlar! Açlıklar, kıtlıklar oluyor; yalnız halkların başına gelmiyor bu, tek tek insanların da ruhsal açlık içine düştükleri oluyor. Can olmadan ten olur mu? Onun için siz bırakın ölü canları da,bu dünyadaki canlardan biri olarak kendi canınızı düşünün ve kendinize hayırlısıyla bambaşka bir yol tutturun. Yarın ben de ayrılıyorum buradan. Elinizi çabuk tutun! Ben olmazsam başınız burada daha büyük belalara girecek.

Yaşlı adam sözlerini bitirdi ve çıktı. Çiçikov düşünceye daldı. Yaşam yeniden önemli ve anlamlı gibi göründü gözüne. “Murazov haklı!” dedi içinden, “kendime bambaşka bir yol tutturmakta geç bile kaldım.” Bunları düşünerek çıktı cezaevinden. Nöbetçinin biri sandığını koşturdu arkasından, bir başkası çamaşırlarının olduğu valizini. Efendilerinin serbest kalmasına Selifan’la Petruşka da her nedense sevinmişlerdi.

— E, dostlarım, –dedi Çiçikov onlara, olanca sevimliliğiyle,– yol hazırlıklarına başlasanız iyi olur.

— Gidelim Pavel İvanoviç, gidelim efendim –dedi Selifan,– yollar düzeldi gibi sanki; epey kar yağdı çünkü. Artık buradan ayrılmanın vaktidir. Öyle bıktım ki bu şehirden, yüzünü bile görmek istemiyorum!

— Araba tamircisine git, kızaklarını taksın kolyaskaya.

Arabacısına bu buyrukları verdikten sonra doğruca kente gitti. Ama kimseye veda ziyaretlerine gitmek gibi bir niyeti yoktu. Bütün bu olanlardan sonra, kendisiyle ilgili olarak kentte hiç de hoş olmayan sayısız dedikodu dolaşırken, böyle bir şey hiç hoş kaçmazdı. Kimseyle karşılaşmamaya özen göstererek, alevli duman rengi kumaşı aldığı tüccarın dükkânına gitti, yeniden dört arşın fraklık ve pantolonluk kumaş aldı ve önceki frakı diken terziye götürdü. İki katı

ücret ödenmesi karşılığında terzi o gece dükkândaki herkesi sabaha kadar mum ışığında çalıştırdı, iğne, ütü derken, biraz geç bir saate de kalsa, frakı ertesi güne yetiştirdi. Atları koşulmuş araba hazırdı. Çiçikov onca telaş arasında frakı prova etmeye de zaman buldu. Eskisi gibi şahaneydi! Ama heyhat! Saçında bir ak tel vardı, şimdi fark etmişti! Canı sıkılarak mırıldandı: “Neden kendimi öyle helak edercesine yerden yere vurdum sanki! Saçlarımı da hiç yolmamam gerekirdi!” Terzinin parasını ödedi ve tuhaf bir ruh haliyle arabasına binip yola çıktı. Bu artık eski Çiçikov değil, eski Çiçikov’un yıkıntısıydı. İç dünyası yıkılmış, yeniden yapılmak için yerle bir olmuştu; yeniden yapım çalışmaları başlamamıştı, çünkü mimardan kesin bir plan gelmemişti daha, bu yüzden işçiler kararsız, bekleşiyorlardı. Çiçikov’dan bir saat kadar önce de yaşlı Murazov, Potapıç’ı da yanına alarak üstü keçe kaplı arabasıyla kentten ayrılmıştı. Çiçikov’un yola çıkmasından bir saat sonra ildeki bütün birimlere bir buyruk ulaştı: Prens hazretleri Petersburg’a gidişleri nedeniyle, en büyüğünden en küçüğüne ildeki bütün memurları topluca görmek istiyordu.

Genel valilik konutunun büyük salonunu validen başlayarak sıradan evrak memuruna dek ilin bütün memurları doldurmuştu. Kalem memurları, masa şefleri, danışmanlar, Kisloyedov, Krasnonosov, Samosvistov; rüşvet yiyenler, yemeyenler, düzenbazlar, az düzenbazlar, hiç düzenbaz olmayanlar... herkes biraz tedirgin bir ruh haliyle genel valinin gelmesini bekliyordu. Prens güleç de, asık da denemeyecek bir yüzle girdi salona; bakışları da adımları gibi sertti. Bütün memurlar kendisini selamladılar, kimileri iki büklüm oldu. Bütün selamlara başını hafifçe eğerek karşılık veren prens sözlerine şöyle başladı:

— Petersburg’a gitmeden önce hepinizi bir arada görmek ve beni böyle bir geziye çıkmak zorunda bırakan nedenlerden kimilerini sizlere açıklamak istedim. Son derece

ilginç, ama aynı zamanda iğrenç bir olay yaşadık. Çoğunuzun neden söz ettiğimi anladığını sanıyorum. Bu olay ardı sıra başka bazı iğrenç olayların ortaya çıkmasına da yol açtı; o arada bugüne dek güvenilir diye bildiğim insanların da bu olaylara karıştıklarını öğrenmiş oldum. Mahkemede doğru dürüst bir karar alınabilmesini olanaksızlaştırmak için, bir gizli el tarafından yürütülmekte olan her şeyin birbirine karıştırılması çabalarından da haberim var. Hatta bu olaylardaki varlığını ustaca gizlemesine karşın, perde arkasındaki gizli elin kim olduğunu bildiğim gibi, kimlerin kilit noktada olduğunu ve aziz...[59] Ancak bu noktada ben bambaşka bir yol izlemek niyetindeyim: Bu sorunu dosyadaki evrakları inceleyerek kâğıt üzerinden değil, savaş zamanıymış gibi askeri mahkeme yoluyla çözeceğim. Olayı ayrıntılarıyla kendisine anlattığımda umarım hükümdarımız bu yetkiyi esirgemez benden. Sivil yargılamadan bir sonuç elde edilemiyorsa ve zaten çok karışık olan bir dava dosya dolapları yakılarak, çok sayıda yalancı tanık ortaya çıkarılarak ve sahte ihbarlarda bulunarak daha da karmaşıklaştırılıyorsa, askeri mahkemeden başka bir çözüm yolu bırakılmıyor demektir. Sizlerin bu konudaki fikriniz nedir?

Prens, yanıt bekler gibi bir süre sustu; bütün memurların başı öne eğikti, kiminin yüzü bembeyaz olmuştu.

— Bütün bu tertip ve düzenlerin içinde olanlar, bunların kimse tarafından öğrenilemeyeceği konusunda kendilerine çok güveniyorlardı, ama benim bundan haberim oldu. Bu olayla ilgili işlemler klasik yöntemlerle ve kâğıt üzerinden yürütülmeyecek. Bu işle bizzat ilgileneceğim: Bütün tanıkları, kanıtları ellerimle ortaya çıkaracağım.

Memurlardan biri ürperdi, en korkak olan bazılarının da yüzlerinde utanca benzer bir şaşkınlık ifadesi belirdi.

— Söylemek bile yersiz, bu işte elebaşı durumunda olanların görevlerine hemen son verilecek, ellerinden bütün unvanları ve maddi varlıkları alınacaktır. Yine söylememe gerek bile yok ki bunların arasında çok sayıda suçsuz kişi de bulunacaktır. Ama yapacak bir şey yok! Bu iğrenç olayları yaratanlar ortaya çıkarılıp adalet sağlanmalı. Verilecek cezaların başkalarına ders olacağını hiç sanmıyorum: Görevlerine son verilen memurların yerine başka memurlar gelecek ve o güne dek hırsızlık nedir bilmemelerine karşın, bu kez de onlar çalıp çırpmaya başlayacak, bu kez de başka güven duyduklarınız sizi aldatacak, satacak. Evet, bütün bunlar böyle, ama ben yine de adaleti sağlamak, bunun için de acımasız olmak zorundayım. Beni sert, acımasız olmakla suçlayacaklar, hatta eminim...[60] Ama burada bana düşen şey, duygularımı bir yana bırakarak adaletin soğukkanlı eli ve... kafalar üstüne inecek balta olmaktır.

Elinde olmadan herkesin yüzünde bir ürperti dolaştı.

Prens sakindi. Öfke, kızgınlık, hiçbir şey yoktu yüzünde.

— Şimdi, çoğunuzun kaderini elinde tutan ve hiçbir ricanın ve ricacının etkisiyle kararını değiştirmeyen adamın sizlerden bir ricası olacak; bu ricamı yerine getirecek olursanız her şey unutulacak, her şeyin üzeri kapatılacak, herkes bağışlanacak; ben de çar hazretlerinin huzurunda sizleri savunacağım. Ricam şu: Hiçbir yasak, korkutma, hiçbir ağır ceza adaletsizliği ortadan kaldırmaya yetmez, bunu biliyorum, çünkü oldukça derinlerimize işlemiş bu duygu bizim. Rüşvet almak gibi onursuz bir davranış, şu dünyaya dürüstçe yaşamak için gelmiş insanlarda bile bir ihtiyaç halini almış. Bu genel gidişe aykırı bir yol tutturmanın çoğu kişiye zor geleceğini biliyorum. Ama yurdumuzu kurtarmak gibi bir sorumlulukla karşı karşıya bulunduğumuz böylesine önemli, böylesine yurttaşlarımızın ellerinde avuçlarında ne varsa bağışladıkları kutsal bir anda, göğsünde Rus kalbi taşıyan ve "soyluluk" kavramının

kendileri için yine de bir şeyler ifade ettiği herkese bir çağrıda bulunmak zorundayım. Bu işte kimin daha suçlu olduğunu tartışacak değiliz! Olasıdır ki en büyük suçlu benim. Size başta çok sert davranmış da olabilirim... aranızda bana yararlı olmaktan başka bir amacı olmayan pek çok kişiyi gereksiz bir kuşkuculukla kendimden uzaklaştırmış da olabilirim... Ama elbet benim de onlara yönelik bir sitemim var: Bu kişiler gerçekten hak ve adaletten yana olsalar ve vatanlarını düşünselerdi, benim kibrimi, kusurlarımı, kendilerine kötü davranmamı unuturlar, bunu gurur meselesi yapmazlar, kişiliklerinden özveride bulunurlardı. O zaman ben onların bu özverilerini, iyiliğe olan sonsuz aşklarını kesinlikle fark ederdim ve onların yararlı öğütlerinden kendimi asla yoksun bırakmazdım. Öte yandan, kabul etmek gerekir ki amir memurlarına değil, memurlar amirlerine, onun huyuna, karakterine uymak zorundadırlar. Böylesi çok daha gerçekçi. Komutan bir tanedir, ama asker çoktur. Ama bırakalım şimdi kimin en suçlu olduğunu. Yurdumuzu kurtarmak gibi bir görevle karşı karşıyayız. Yurdumuz yirmi yabancı düşman ülkenin tehdidiyle karşı karşıya değildir; yurdumuz kendi içinden bir tehlikeyle karşı karşıyadır: Yasal yönetimin yanı sıra, yasal yönetimden çok daha güçlü bir başka yönetim daha oluşturulmuş durumda ülkemizde. Bu yönetim kendine özgü koşullar, yöntemler belirlemiş, uyguluyor; her şeyin bir fiyatı var ve bunu herkes biliyor. Ne kadar üstün niteliklere sahip olursa olsun hiçbir yönetici kötülüğü ortadan kaldıramaz, tıpkı ahlaksız memurların ahlaksızlık yapmalarını onları öteki memurlarına izlettirerek önlemeyi başaramayacağı gibi. Her birimiz tek tek, bir zamanlar düşmana karşı nasıl savaşmışsak, şimdi de öyle adaletsizliğe karşı savaşmamız gerektiğini anlamadıkça, bütün çabalar boşa gidecektir. Şu anda bir Rus olarak, sizinle aynı kanı taşıyan bir kişi olarak sesleniyorum size, düşünce soyluluğu hakkında iyi kötü bir fikri olanlara sesleniyorum. Herkesin her adımda karşısına dikilen görevi yerine getirmeye çağırıyorum sizi, görev ve

sorumluluklarınızı daha yakından tanımaya, dünyevi varlığınızın gereğini yerine getirmeye çağırıyorum. Çünkü hiçbirimiz durumun ciddiyetini kavramış gö-rünmüyoruz, bu da bir yana...[61]

[1] Sbiten – (Eskiden) Sıcak su, bal ve baharat karışımından oluşan ve daha çok kışın tüketilen bir içecek. (ç.n.)

[2] Arşova – (Halk ağzı) Varşova. (ç.n.)

[3] (Ortodoks ve Katoliklerde) Takvimin günleri kutsal kişilerin adlarıyla ilişkilendirilmiştir; insanlara doğduğu günle bağlı olan ermişin adı verilir ve o gün "isim günü" olarak kutlanır (Rusça: imeninı) Rus-Ortodoks kültüründe çok önemsenen bir kişisel bayram günüdür. (ç.n.)

[4] Çarlık Rusyası'nda kadınlar kocalarının unvanlarını taşıyabiliyorlardı. Örneğin general eşine, "generalşa" deniliyordu Koroboçka da kocası sekreter olduğu için kendini "sekretarşa" diye tanıtıyor. (ç.n.)

[5] Pud – 16.38 kg. (ç.n.)

[6] Neuvajay Korıto = Aldırma Yalak, Korovıy Kirpiç = İnek Tuğlası, Koleso İvan = Tekerlek İvan. (ç.n.)

[7] En gros (Fr.) – çok sayıda (ç.n.)

[8] Fenardi – 1820'lerde ünlü bir akrobat ve büyücü. (ç.n.)

[9] Mordaş – Kısa boylu, koca kafalı bir köpek türü. (ç.n.)

[10] İki onluk… Elli kopek – Lokantacı kadının istediği iki onluk yirmi kopek tutmaktaysa da, bunlar gümüş onluk oldukları için değerleri 1769-1849 yılları arasında kullanılan kâğıt para birimine göre, Nozdrev'in önerdiği elli kopekten daha yüksektir. (ç.n.)

[11] "Marlborough Savaşa Gitti" – Bir İngiliz komutan olan Dük Marlborough (1650-1722) üzerine yakılmış ve Rusya'da da ünlenmiş popüler bir Fransız şarkısı. (ç.n.)

[12] Koramor – Büyük gövdeli, ama uyuşuk bir sivrisinek; bazen duvarda tek başına, kımıltısız durduğu görülür;

yanına yaklaşıldığında kaçmaz, hatta ayağından tutmak bile mümkündür; ayağından tutulunca o da kafa tutar, inatlaşır ve kaçacak yerde, halkın deyişiyle “kıçüstü oturur” (Gogol’ün notu.)

[13] Mihail Semyoniç – Ruslar hem insanlara “Medved = Ayı” adını takarlar, hem de ayıyı insan adıyla (ama en çok da Mihail İvanıç Taptıgin adıyla) anarlar. (ç.n.)

[14] Mavrokordato, Miaoulis, Kanaris –1821-1828 yılları arasında bağımsızlıklarını kazanmak için Osmanlı İmparatorluğu’na karşı savaşan Yunan birliklerinin önde gelen komutanları. (ç.n.)

[15] Piyotr İvanoviç Bagration (1765-1812) – Rus ordusunda hizmet edip generalliğe kadar yükselen bir Gürcü soylusu. (ç.n.)

[16] Niania (Rus.) – İşkembeyi karabuğday lapası, beyin ve paçadan oluşan içle doldurarak yapılan ve lahana çorbasının yanında verilen yemek. (ç.n.)

[17] Tam cümle şu şekildedir: “Boyu üç arşın bir verşok vardı.” (Arşın ve verşok eski Rus uzunluk ölçüleridir: Arşın = 71 cm. Verşok = 4,4 cm.) (ç.n.)

[18] Kulak: Varlıklı Rus köylüsü (ç.n.)

[19] Özgün metinde de böyle (Kamarad – Arkadaş.) (ç.n.)

[20] Vorobey (Rus.) - Serçe (ç.n.)

[21] Volokita – Zampara, çapkın. (ç.n.)

[22] Yedekçi – Eskiden Rusya’da nehirlerde gelirin de, sorumlulukların da ortaklaşa paylaşıldığı topluluklar halinde çalışan ve gemileri kıyı boyunca akıntıya karşı halatlarla çeken işçilere verilen ad (Rusçası: burlak) (ç.n.)

[23] Eskiden Rusya’da yargıçların masalarında, üzerinde I.Petro’nun yargılamaya ve yurttaş haklarına ilişkin buyruklarının yer aldığı cam bir piramit bulunurdu. (ç.n.)

[24] Beyaz – 25 rublelik banknot. (ç.n.)

[25] Eskiden Ukrayna’ya verilen ad. (ç.n.)

[26] Uyak uğruna Deutsch bozulup deitsch yapılıyor. (ç.n.)

[27] Jukovskiy - Dönemin (18. yy. sonu, 19. yy. başı) ünlü Rus ozan ve çevirmenlerinden. (ç.n.)

[28] Karamzin - Dönemin (18. yy. sonu, 19. yy. başı) ünlü Rus tarihçisi. (ç.n.)

[29] Moskovskie Vedemosti - Rusya’nın en eski ve en büyük gazetelerinden; 1756’dan 1917’ye dek kesintisiz yayınlandı. 1863’te yönetimine M.N. Katkov’un getirilmesiyle, hükümetin resmi ilanlarıyla beslenen, bürokratik çevrelerde, özellikle yüksek bürokratlar arasında çok etkili olan gerici bir gazeteye dönüştü. (ç.n.)

[30] Bel-fam (Fr. Belle-femme) – Güzel kadın (ç.n.)

[31] C’est une autre histoire (Fr.) – “Bu bambaşka bir konu” demek istiyor. (ç.n.)

[32] Faire le cour (Fr.) – Kur yapmak. (ç.n.)

[33] Rinaldo Rinaldini – Alman yazar H.L. Wulpius’un (1762-1827) aynı adlı romanının kahramanı. (ç.n.)

[34] Orrör (Fr. Une horreur) – Korkunç. (ç.n.)

[35] Komeraj (Fr. Commérage) – Dedikodu. (ç.n.)

[36] Tête-à-tête (Fr.) – Baş başa (ç.n.)

[37] Apokaliptik sayılar – “Apokalypsis”te Deccal’i ifade ettiğine inanılan mistik 666 sayısı. (ç.n.)

[38] Kırmızı – 10 rublelik banknot. (ç.n.)

[39] Eldeki bütün basımlarda bu bölüm burada bitiyor; ama bitmemesi gerekiyor. Çünkü Ölü Canlar’ın ikinci cildinin ilk basımında (1855) şöyle bir not yer alıyordu: Burada General Betrişçev’in Tentetnikov’la barışma sahnesi; generalin evinde yenen yemek ve bu sırada generalle Tentetni-kov’un 1812 savaşı üzerine yaptıkları söyleşi; Ulinka’nın Tentetnikov’la nişanlanması; annesinin mezarı başında Ulinka’nın dua etmesi ve ağlaması; iki nişanlının bahçedeki sohbetleri ve ayrıca Çiçikov’un, generalin görevlendirmesiyle, Ulinka’nın nişan haberini vermek için generalin akrabalarını ziyaret etmesi gibi bazı sahnelere yer verilmediği görülüyor (Akrabalardan yalnızca Albay Koşkarev’i ziyaret ediyor Çiçikov.) (Rusça basımda editörlerin notu.)

[40] Neva ırmağı kıyılarındaki topraklara İsveççede verilen ad. (ç.n.)

[41] Desyatin - 1,09 hektar. (ç.n.)

[42] Kitabın ilk basımında bu ad Skudronjoglo olarak geçiyordu. Sonraki basımlarda Gogol adı Kostanjoglo olarak değiştirdi. (Rusça basımda editörlerin notu.)

[43] El yazmasının bu bölümünde okunamayan sözcükler var. (Rusça basımda editörlerin notu.)

[44] Romanın el yazmasında yer almayan köşeli ayraç içindeki tümce “Gogol: Yapıtları ve Mektupları” (SPb. 1857) adlı yayında P. Kuliş tarafından eklenmiştir (Rusça basımda editörlerin notu.)

[45] Kniksen – (Eskiden) Kızların yere çökerek verdikleri selam. (ç.n.)

[46] Rusça duşi (душа) sözcüğü hem “ruh” hem de “can” anlamına gelir. (ç.n.)

[47] Burada özgün metnin iki sayfası eksiktir. Ölü Canlar’ın ikinci cildinin ilk basımında (1855) şöyle bir not bulunuyordu: “Kostanjoglo’nun Çiçikov’la konuşmasının bu bölümünde bazı eksikler var. Bu eksik bölümde Kostanjoglo olasılıkla Çiçikov’a komşusu Hlobuyev’in çiftliğini satın almasını önermektedir.” (Rusça basımda editörlerin notu.)

[48] Burada iki sayfa eksik. Ölü Canlar’ın ikinci cildinin ilk basımında (1855), “Buradaki eksik sayfalarda herhalde Çiçikov’un aracı olarak Lenitsın’ın çiftliğine yaptığı ziyaret anlatılıyordu” şeklinde bir not vardı. (Rusça basımda editörlerin notu.)

[49] Cümlenin başı eksik. (Rusça basımda editörlerin notu.)

[50] El yazısı sayfalar burada kesildiği için bu bölümün devamı yok. (Rusça basımda editörlerin notu.)

[51] Özgün metinde de cümle yarım kalmış (Rusça basımda editörlerin notu.)

[52] Raskolnikler – 17. yüzyılda Rus Ortodoks kilisesinin bazı kararlarını kabul etmeyerek ayrılık politikası güdenler, “Ayrılıkçılar” (ç.n.)

[53] con amore (İt.) – aşkla (ç.n.)

[54] antraşa (Fr. entrechat) – Ayakları birbirine vurarak zıplama, sıçrama. (ç.n.)

[55] Özgün metinde de bir sözcük eksik. (Rusça basımda editörlerin notu.)

[56] Daha önce Tentetnikov diye geçen ad. (Rusça basımda editörlerin notu.)

[57] El yazısı metin burada kesiliyor (Rusça basımda editörlerin notu.)

[58] Metin yeni bir sayfadan, baş tarafı eksik bir cümleyle başlıyor (Rusça basımda editörlerin notu.)

[59] El yazması metinde cümle burada kesiliyor (Rusça basımda editörlerin notu.)

[60] El yazısı metinde kâğıdın burası yırtık (Rusça basımda editörlerin notu.

[61] El yazısı metin burada kesiliyor ve yapıt böylece sona eriyor (Rusça basımda editörlerin notu.)